

IX NOVENES JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA

L'ESCALA-EMPÚRIES
6 i 7 de juny de 2008

Volum 2

NOVENES JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA

L'Escala – Empúries *6 i 7 de juny de 2008*

COMISSIÓ ORGANITZADORA

Aurora Martín
Directora del Museu d'Arqueologia de Catalunya - Girona

Montserrat Mataró i **Susanna Manzano**
Arqueòlogues del Servei d'Arqueologia i Paleontologia - Serveis Territorials de Cultura de Girona

Josep M. Nolla
Catedràtic d'Arqueologia de la UdG

Museu d'Arqueologia de Catalunya - Empúries

Ajuntament de l'Escala
Àrea de Cultura

RESPONSABLE DE L'EDICIÓ DE LES ACTES

Joaquim Soler

Volum 2

ÍNDEX

VOLUM 1

Bruno GÓMEZ, Gerard CAMPENY, Oriol OMS, Sergio GARCÍA, David RIBA, Rafael ROSSILLO, Robert SALA, *El Camp dels Ninots. Intervencions arqueopaleontològiques del 2006 i 2007 (Caldes de Malavella, la Selva)* . 13

Anna TARRÉS i FARRÉS
Paleolític Inferior als camps de Mas Verdaguer, al nucli de Vilajoan (Garrigàs, Alt Empordà). 25

Anna GÓMEZ BACH, Isidre PASTOR i BATALLA
Resultats de la prospecció arqueològica a l'estació paleolítica del Mas Blanc (Ullà Baix Empordà). 27

Rafael ROSSILLO, Antoni PALOMO, Bruno GÓMEZ, Josep VALLVERDÚ
Resultats de les excavacions arqueològiques del Turó de la Bateria excavació (TBEX) (Girona). 31

Anna TARRÉS i FARRÉS
Sondeigs al veïnat de Bruguera (Llagostera, Gironès). 43

Anna TARRÉS i FARRÉS
Mas Alzina (Brunyola, la Selva). Indústria lítica en superfície. 45

Joaquim SOLER, Narcís SOLER, Alba SOLÉS, Laura ROMERO
Intervencions de 2006 i 2007 a la cova de l'Arbreda de Serinyà. 51

Joaquim SOLER i SUBILS, Jordi SERANGELI i DALMAU
Intervencions arqueològiques de 2006 i 2007 al de les Guilles de Roses. 56

Enric CARRERAS, Josep TARRÚS
El redreçament de la pedra dreta del Mas Marès (Roses, Alt Empordà). 63

Josep TARRÚS i GALTER, Enric CARRERAS i VIGORÓS
Notícia dels treballs fets l'any 2006 al complex prehistòric del Estanys Mas Baleta III (La Jonquera, Alt Empordà). 69

Enriqueta PONS i BRUN, Alba SOLÉS i COLL
El Pi de la Lliura Vidreres, la Selva). Última excavació programada. Any 2007. 73

Xavier AGUELO, Antoni PALOMO, Natàlia COLOMEDA, Sergio GARCÍA, Rafael DEHESA
La intervenció arqueològica al jaciment Turó de la Bateria / Hotel Ibis (Girona, Gironès). 83

Josep CASAS, Victòria SOLER
Les sitges ibèriques de Saus II o camp d'en Dalmau. 91

Ferran CODINA, Aurora MARTÍN, Gabriel de PRADO
Excavació dels nivells fundacionals i precedents de la zona 14 a l'oppidum del Puig de Sant Andreu (Baix Empordà), anys 2006 i 2007. 99

Rosa PLANA, Aurora MARTÍN, Ferran CODINA
El jaciment Camp d'en Gou - Gorg d'en Batlle. Treballs 2006 i 2007. 117

Rosa PLANA i MALLART, Aurora MARTÍN i ORTEGA
La prospecció de l'entorn de l'oppidum d'Ullastret: campanyes 2006 i 2007. 123

Xavier AQUILUÉ, Xavier AMIGO, Elisa HERNÁNDEZ, Paula SANTAMARÍA
Actuacions arqueològiques efectuades al poblat ibèric de Castell (Palamós, Baix Empordà) als anys 2006 i 2007. 129

Josep BURCH, Antoni ROJAS, Jordi VIVO
L'assentament ibèric de Sant Sebastià de la Guarda. Campanyes 2006-2007. 139

Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Dolors CODINA REINA
Poblat ibèric de la Palomera (Mieres, Pla de l'Estany). 147

Josep BURCH, Isabel MIQUEL, Jordi SAGRERA
El poblat ibèric de Sant Julià de Ramis. 151

Maribel FUERTES, Jordi MERINO, Francesc X. MORALES
El poblat ibèric del Puig del Castell (Cassà de la Selva, Gironès). Campanyes de 2006 i 2007. 159

M.V. VILÀ, V.C. BARRACHINA, V. GIRONÈS, S. MARTÍN, M.M. NEGRE
Montbarbat (Lloret de Mar – Maçanet de la Selva, la Selva). Campanyes 2006 i 2007. 163

Antoni ROJAS
El camp de sitges de Can Serra (Vilobí d'Onyar, la Selva). 169

Xavier AGUELO, Antoni PALOMO, Rafael DEHESA
Intervenció arqueològica preventiva, carretera C-260, PK 44+530 rotonda de correus de Roses (Alt Empordà). 177

Xavier AQUILUÉ, Pere CASTANYER, Marta SANTOS, Joaquim TREMOLEDA
Intervencions arqueològiques a Empúries (l'Escala, Alt Empordà) als anys 2006 i 2007. 185

Josep CASAS, Victòria SOLER
La Muntanyeta (Viladamat, Alt Empordà). 211

Cira CRESPO, Oriol MERCADAL, Jordi MORERA, Oriol OLESTI, Eduard SÀNCHEZ, Sara ALIAGA
El Castellot (Bolvir, la Cerdanya): una fortificació iberoromana a la serralada pirinenca. Campanyes de 2006 i 2007. 217

Jordi GUÀRDIA i RUBIÓ
L'abocador de Can Rubió. 225

Joan LLINÀS i POL, Josep FRIGOLA i TRIOLA, Gustau VIVAR LOMBARTE
Resultats de les excavacions arqueològiques dels anys 2006-2007 al conjunt termal romà de Sant Grau (Caldes de Malavella, la Selva). 233

Maribel FUERTES AVELLANEDA
La vil·la romana de Mas Poc (La Pera, Baix Empordà). 243

Anna AUGÉ SANTEUGINI, Josep FRIGOLA TRIOLA
Darreres troballes a la bòbila romana de Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà). 245

Josep Maria NOLLA, Pere CASTANYER, Josep CASAS
La Vinya del Fuster: la necròpolis septentrional de la vil·la de Tolegassos (Viladamat). 249

Josep FRIGOLA TRIOLA, Andrea FERRER WELSCH, Maribel FUERTES AVELLANEDA
Prospecció i excavació als horts del carrer Tallaferro, zona de la Devesa (Besalú, Garrotxa). 259

Pere CASTANYER, Rafael DEHESA, Iolanda PUIGDEVALL, Joaquim TREMOLEDA
Resultats de l'actuació arqueològica realitzada l'any 2007 a la vil·la romana de Vilauba (Camós, Pla de l'Estany). 267

Joaquim TREMOLEDA, Pere CASTANYER, Iolanda PUIGDEVALL, Rafael DEHESA
La bòbila romana d'Ermedàs, Cornellà del Terri. Resultat de les campanyes dels anys 2006 i 2007. 273

Jordi SAGRERA
La vil·la romana de Montfullà. 279

Mònica LÓPEZ PRAT & Cristina MASVIDAL FERNÁNDEZ
Intervenció arqueològica 2007 a la Torre dels Moros (Llagostera, Gironès). 287

Elisenda MOIX EZQUERRA
Jaciment de Vall-Llobrega. 295

Didier JOLY
Les fosses romanes del projecte de millora urbana entre els c/ Girona, Creu i Nou Vial a urbanitzar (Verges, Baix Empordà). 299

Ferran CODINA, Sandra FONT
Excavacions arqueològiques al carrer de la Pau de Verges. 303

Anna AUGÉ SANTEUGINI, Sílvia CALLAVÉ FELIPE
Control arqueològic de les obres de condicionament de la carretera C-252. Tram Figueres (Alt Empordà). 307

Elisenda MOIX EZQUERRA
Intervenció arqueològica a Cal Barrier (Llívia). 311

Anna Maria PUIG GRIESSEMBERGER
La necròpolis del solar entre els carrers Tarragona, Pep Ventura i Dr. Barraquer de Roses (Alt Empordà). 315

Joan LLINÀS i POL, Anna TARRÉS i FARRÉS, Bibiana AGUSTÍ i FARJAS
La necròpolis visigòtica del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter, Gironès). Campanya 2006. 319

Joan LLINÀS i POL
Intervenció arqueològica a Sant Quirze (Lloret de Mar, la Selva). 325

Lluís PALAHÍ
L'església antiga de Santa Cristina d'Aro (Baix Empordà). 329

Marina SÀNCHEZ RODRÍGUEZ
Intervencions arqueològiques a l'església de Sant Cebrià dels Alls (Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura, Baix Empordà). 341

Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Ramon TORREDEMER TURU
Casa Forta de Rocasalva (Amer, la Selva). 347

María José CAJA BRIASCO
La neteja vegetal del castell de Vila-romà (Palamós, Baix Empordà). 349

Josep FRIGOLA i TRIOLA, Dolors CODINA i REINA
Excavació al castell de Vilopriu (Vilopriu, Baix Empordà). 353

VOLUM 2

Dolors CODINA i REINA, Josep FRIGOLA TRIOLA
Excavacions al castell de les Escaules (Boadella d'Empordà, Alt Empordà). 371

Josep CRUELLS i CASTELLET, Esteve NADAL i ROMA
Intervenció arqueològica al castell de la Miana (Sant Ferriol, la Garrotxa). 377

Anna Maria PUIG GRIESSEMBERGER
Segona fase dels treballs de consolidació al Castell-Palau de l'Abat de Vila-sacra (Alt Empordà). 383

Ferran CODINA, Joaquim GRAU
Resultats de les excavacions realitzades al Castell de Palagret (Celrà, Gironès) entre els anys 2006 i 2007. 387

Joan LLINÀS i POL
Darrera campanya d'excavacions al castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva, la Selva). 393

Joan LLINÀS i POL, Josep CANYET i CASTELLÓ
Excavacions arqueològiques al castell de Sant Iscle (Vidreres, la Selva). Campanyes 2006 i 2007. 397

Gemma FONT, Josep M. LLORENS, Joaquim MATEU, Sandra PUJADAS, Jordi TURA
Excavacions arqueològiques al castell de Montsoriu (Arbúcies - Sant Feliu de Buixalleu, la Selva). Campanyes 2006-2007. 405

Cristian FOLCH IGLESIAS, Jordi MERINO i SERRA
Excavacions arqueològiques al castell de Malavella-Sant Maurici: campanyes 2006-2007. 415

Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Dolors CODINA REINA
Castell de Rocabruna (Camprodon, Ripollès). 421

Joan LLINÀS i POL, Carme MONTALBÁN i MARTÍNEZ
Carrer de l'Hospital, 10 (Peratallada, Forallac - Baix Empordà): un edifici entre dues muralles. 423

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER
Un fragment de muralla medieval al carrer del Porxet d'Avinyonet de Puigventós (Alt Empordà). 427

Núria CABAÑAS i ANGUITA, Esteve NADAL i ROMA
Les restes aparegudes a la finca de Can Budallés (Ripoll). 431

Marc SUREDA i JUBANY
Intervencions arqueològiques als jardins del Museu d'Art de Girona. 439

Lourdes MORET PUJOL
Excavacions arqueològiques als edificis de l'angle sud est del pati de la canònica de Santa Maria de Vilabertran (2005 i 2006). 445

Isabel MIQUEL i RIERA, Joan LLINÀS i POL
Seguiment arqueològic i excavació del solar de Les Costes (Peralada, Alt Empordà) durant l'any 2006. 453

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER, Bibiana AGUSTÍ FARJAS
Excavació al solar al nord de la basílica de Castelló d'Empúries (Alt Empordà). 457

Maria José LLOVERAS CHAVERRO
Tercera campanya d'excavacions a la plaça dels Jueus de Besalú (la Garrotxa). 461

Jordi SAGRERA, Marc SUREDA
Control arqueològic a la "Casa de la moneda" de Besalú. 469

Montserrat MATARÓ, Imma OLLICH, Anna Maria PUIG
Santa Creu de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà). 473

Montserrat MATARÓ, Imma OLLICH, Anna Maria PUIG
Poblament medieval i ocupació als contraforts nord-occidentals del Cap de Creus en el bienni de 2006-2007 (Alt Empordà). 477

Joan LLINÀS i POL, Jordi MERINO i SERRA
Primera intervenció arqueològica a la rectoria de Querós (Sant Hilari Sacalm, la Selva). 483

Jordi VIVO i LLORCA
Prospecció a la punta dels Guíxols (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà). 487

Rosa AMIGO COLON, Anna AUGÉ SANTEUGINI
Seguiments arqueològics al casc urbà de Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà). 491

Anna AUGÉ SANTEUGINI
Excavació a l'abocador del monestir de Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà). 495

Almudena GARCÍA ORDÓÑEZ
Intervenció arqueològica preventiva al c/ St. Joan - c/ St. Pere (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà). 499

Didier JOLY
Excavació arqueològica d'urgència a la antiga fàbrica de suro de Can Raurich, plaça del Monestir 26-28 (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà). 503

Marina SÀNCHEZ RODRÍGUEZ
Excavació d'un forn al carrer de les Eres, 10 (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà). 507

Lourdes MORET PUJOL
Intervencions arqueològiques a Puig Balitrà, Sant Antoni de Calonge, Baix Empordà. 511

Robert GARCÍA de CONSUEGRA MEDINA
Excavació arqueològica a la plaça del Castell de la Bisbal d'Empordà (Baix Empordà). 517

Joan LLINÀS i POL
Evolució històrica i arquitectònica del molí de Verges (Verges, Baix Empordà). 521

Sílvia CALLAVÉ FELIPE, Joan LLINÀS i POL
Intervenció arqueològica a la plaça de l'Oli, 9 de Bellcaire d'Empordà (Baix Empordà). 525

Joan LLINÀS i POL
Un sector del recinte emmurallat de Bàscara (Alt Empordà) al carrer del Mar. 529

Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ
La necròpolis de Vila-sacra (Alt Empordà). 533

Anna AUGÉ SANTEUGINI
Seguiment i excavació arqueològica a la plaça de l'Església i accessos d'Ordis (Alt Empordà). 537

Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ
Intervenció arqueològica a la cantonada entre els carrers de la Font i Tuyet (Peralada, Alt Empordà). 539

Anna Maria PUIG GRIESSEMBERGER
Intervencions a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), durant el bienni 2006-2007. 543

Joaquim TREMOLEDA, Josep M. NOLLA, Pere CASTANYER
Intervenció arqueològica a l'església de Sant Feliu de Lladó (Alt Empordà). 549

Josep M. VILA i CABARASA, Lourdes MORET i PUJOL
Excavacions arqueològiques al pati occidental del monestir de Sant Llorenç de Sous (Albanyà, Alt Empordà). Campanyes de 2004 i 2007. 555

Joan LLINÀS i POL, Jordi MERINO i SERRA
Intervenció arqueològica al camí de Cabanelles a Albanyà (Alt Empordà). 563

368 Rafael DEHESA CARREIRA, Josep TARRÚS i GALTER
El seguiment i les prospeccions arqueològiques a la Plaça Major i als carrers del Born, Abeuradors i Àngel Guimerà de Banyoles (Pla de l'Estany). Anys 2005-2006. 567

Jordi SAGRERA, Marc SUREDA
El pati de la finca núm. 2-4 del carrer Bellmirall de Girona. 577

Lluís PALAHÍ GRIMAL, Antoni PRADOS MUÑOZ
Seguiment arqueològic de les obres a l'hospital de Santa Caterina de Girona. 581

Anna AUGÉ SANTEUGINI
Intervencions arqueològiques al poble de Madremanya (Gironès). 589

Anna AUGÉ SANTEUGINI
Excavació arqueològica al Camí de Vilers (Madremanya, Gironès). 593

Joan LLINÀS i POL, Jordi MERINO i SERRA, Anna TARRÉS i FARRÉS
Estudi històrico-arquitectònic del Molí d'en Limbo (Cassà de la Selva, Gironès). 597

Joan LLINÀS i POL
Un tram de la muralla medieval de Caldes de Malavella a l'Hort de cal Ferrer de la Plaça. 603

Lluís PALAHÍ GRIMAL, Marc SUREDA i JUBANY
L'església vella de Sant Vicenç de Tossa de Mar (la Selva). Evolució històrica i arquitectònica de l'església. 607

Albert RONCERO IGLESIAS
La muralla de Sant Joan de les Abadesses. 617

Núria CABAÑAS i ANGUITA
Un tram de muralla a les finques núm. 12-14 Del carrer de la Trinitat (Ripoll). 621

Núria CABAÑAS i ANGUITA
Intervenció arqueològica a la plaça Manjolet, 7 i 8 / avinguda Catalunya, 24 (Puigcerdà). 627

Carme SUBIRANAS FÀBREGAS
La intervenció arqueològica al carrer del claustre de Puigcerdà (Cerdanya). 629

Anna AUGÉ, Josep FRIGOLA, Joaquim GRAU, Anna TARRÉS
Seguiment de les obres de desdoblament de la carretera C-31, tram Palamós - Palafrugell (Baix Empordà). 633

Marc SUREDA i JUBANY
Seguiment d'una rasa a l'església parroquial de Sant Iscle i Santa Victòria de Bàscara (Alt Empordà). 637

Marc SUREDA i JUBANY
Seguiment arqueològic realitzat a l'anomenada casa Laporta (pujada de la Catedral 5-7) de Girona. 641

Lluís PALAHÍ
Seguiment arqueològic a les obres de remodelació a l'edifici del carrer de la Força 19 de Girona. 643

Lourdes MORET PUJOL
Prospecció superficial pel projecte de canonada a la Costa Brava centre (tram Torrent - Santa Cristina d'Aro, Baix Empordà). 647

Noemí NEBOT PICH
Parc Eòlic de Ventalló, Albons, La Tallada d'Empordà, Ventalló, Viladamat i Bellcaire d'Empordà (comarques de l'Alt Empordà i el Baix Empordà). 651

Josep FRIGOLA i TRIOLA, Jordi MERINO i SERRA, Anna TARRÉS i FARRÉS
Dos projectes de parcs eòlics a Sant Climent Sescebes i Capmany (Alt Empordà). Estudi arqueològic. 655

Judith CABRA, Daniel PUNSETI
Prospeccions arqueològiques a les carenes muntanyoses de Portbou. 659

Anna Maria PUIG, Roger SALA, Maria LAFUENTE
Prospecció amb georadar a la basílica de Santa Maria de Castelló d'Empúries (Alt Empordà). 663

Sílvia CALLAVÉ FELIPE
Control arqueològic de les obres de condicionament de la carretera GI-604 i GI-610 Palau Saverdera – Vilajuïga (Alt Empordà). 669

Maribel FUERTES AVELLANEDA, Dolors CODINA i REINA
Prospecció arqueològica dels camps de l'antiga granja del castell de Peralada (Peralada, Alt Empordà). 671

Joan LLINÀS i POL, Jordi MERINO i SERRA
Prospecció dels sectors afectats pel projecte de construcció de la central tèrmica de cicle combinat de Bescanó (Bescanó-Salt, Gironès). 675

Maria MOLINA, Mª Lluïsa MATAS, Sílvia LLOBET
La conservació i restauració de la factoria de salaó de l'edifici "a" de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà). 679

Jordi SAGRERA
Consolidació arqueològica a Can Marcial, Besalú. 685

Josep FRIGOLA i TRIOLA, Joan LLINÀS i POL
Rehabilitació del molí de can Bram (Sant Julià de Ramis, Gironès). 689

Josep FRIGOLA i TRIOLA
L'inventari del patrimoni cultural del municipi de Celrà (Gironès). Els jaciments arqueològics. 693

Sergio ARROYO
Estudi d'impacte sobre el patrimoni històric i cultural del projecte "línea de Red Eléctrica Española, *tram: Sta. Llogaia d'Àlguema – frontera francesa" (Alt Empordà).* 697

Sergio ARROYO
Estudi d'impacte sobre el patrimoni històric i cultural del projecte "línea de Red Eléctrica Española, tram: Bescanó - Sta. Llogaia d'Àlguema" (Gironès – Pla de l'Estany - Alt Empordà. 701

Sergio ARROYO
Estudi d'impacte sobre el patrimoni històric i cultural del projecte "EIA de la variant de la carretera C-66. Tram: Bordils – Celrà – Medinyà" (Gironès). 705

Francesc BUSQUETS, Àlex MORENO
Estudis d'impacte sobre el patrimoni cultural (arqueològic, paleontològic i arquitectònic) per a projectes d'obra pública a les comarques de Girona (bienni 2.006-07). 709

EXCAVACIONS AL CASTELL DE LES ESCAULES (BOADELLA D'EMPORDÀ, ALT EMPORDÀ)

Dolors CODINA i REINA, Josep FRIGOLA TRIOLA

El present article resumeix les dues campanyes d'excavació arqueològica dutes a terme al castell de les Escaules (Boadella d'Empordà, Alt Empordà) en els anys 2006 i 2007. Les dues intervencions s'emmarquen dins del projecte de restauració promogut per l'Ajuntament de Boadella i les Escaules i la Diputació de Girona. El projecte contempla dos aspectes bàsics, com són la consolidació de les estructures existents i l'excavació integral del castell.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I INTRODUCCIÓ HISTÒRICA

El castell de les Escaules es troba ubicat just sobre el poble de les Escaules, al seu costat sud, sobre un promontori rocallós situat a 152, 2 m.s.n.m., sobre el serrat que tanca la vall de la Muga per migdia. El castell, doncs, es troba en una situació clarament dominant damunt del poble, la vall i el riu, sobre els que té un control visual absolut.

No hi ha massa referències històriques del castell. És sabut que al segle XII ja existia, formant part d'un conjunt de dotze fortaleses situades dins del terme de Llers, on trobaríem la frontera entre el comtat de Besalú i el d'Empúries-Peralada.

Segurament, i com a conseqüència de la desaparició de la casa comtal de Besalú, el castell devia ser cedit l'any 1123 al comte d'Empúries per part de Ramon Berenguer III, juntament amb altres fortaleses. L'any 1210, però, ja havia estat traspassat a la casa dels Rocabertí, vescomtes de Peralada.

Com és evident, la història del castell va lligada a la història d'aquestes terres, i el despoblament de la Baixa Edat Mitjana devia afectar-lo en forma d'un descens de les rendes recaptades, producte del descens en el nombre de pobladors, fet general arreu de Catalunya durant aquest període històric.

L'any 1436 el castell torna a ser esmentat, en ser reclamats els veïns de les Escaules a participar en les obres de reforma de la fortificació. Els veïns s'hi van negar i el conflicte va quedar documentat, fet que ens confirma la pervivència del castell al segle XV. Aquesta és la darrera noticia que en tenim del castell, que segurament hauria estat ja abandonat durant el segle XVI.

LES RESTES DEL CASTELL

El recinte del castell és format per un polígon irregular de quatre costats amb els costats llargs seguint un eix de nord a sud. Al costat de tramuntana els murs exteriors del castell formen angles gairebé rectes i es conserven prou bé en alçat. Per contra, per migdia el mur de tancament del recinte es troba gairebé desaparegut, tot i que les restes conservades indiquen que aquesta paret hauria tingut una posició força esbiaixada respecte a les altres, per tal d'adaptar-se al difícil relleu. L'aparell emprat en tots els murs exteriors és irregular, format de pedra de mida petita i mitjana sense treballar i lligada amb un morter de calç poc consistent.

El castell consta d'una única torre (sector 1), força ben conservada, que presenta un aparell constructiu totalment diferent al dels murs de tancament. En aquest cas, la torre es basteix amb blocs de calcària (la pedra local) ben escairats, fet que segurament ha contribuït a la seva millor conservació. La torre es troba en una posició descentrada respecte al recinte del castell, a tocar del que hauria estat el mur de tancament de migdia, avui desaparegut, en la part més enlairada del recinte. La posició de la torre en aquest punt permetia també tenir un millor control de la part exterior al castell que presenta menys dificultat a nivell orogràfic i, per tant, el punt on les defenses naturals són més febles. La torre conserva els dos pisos originals. L'obertura d'entrada, orientada al nord-est, es troba a l'alçada del primer pis, per tal de fer-la menys accessible en cas d'atac.

Pel que fa a la distribució interna del castell, ara com ara s'endevina l'existència d'un cos central, força

arranat (sectors 4 i 9), amb un accés orientat a llevant. A tocar del mur que tanca el recinte pel nord hi ha la boca d'una cisterna, element imprescindible per al proveïment d'aigua dels habitants del castell.

LA INTERVENCIÓ DE L'ANY 2006

Degut a l'estat en què es trobaven la majoria dels panys de paret conservats, molts dels quals amenaçaven amb caure, es va fer evident que la primera tasca a fer era la consolidació d'aquests murs. Per a això calia obtenir pedra, a ser possible del mateix tipus que la usada originalment. És per aquest motiu que la primera campanya d'excavació es va centrar en l'excavació d'estrats d'enderroc, amb l'objectiu de recuperar pedres per a la consolidació.

Aquesta campanya va tenir lloc entre els dies 29 de maig i 9 de juny de 2006, i fou dirigida per Josep Frigola (Janus, S.L.). L'excavació es va centrar en els sectors 4 (habitació central) i sector 7 (espai exterior a llevant del castell) per tal d'aconseguir pedra d'enderroc per a la consolidació. També es va intervenir amb màquina en el sector 8 (part exterior del castell per la banda sud) per tal de comprovar si havia existit algún tipus de fossat per aquesta banda, la part més vulnerable del recinte. Finalment es van excavar els dos pisos interiors de la torre per tal de permetre la instal·lació d'una escala.

Pel que fa als resultats d'aquesta primera campanya, tan sols cal destacar els obtinguts als sectors 1 i 4, ja que en els altres sectors intervinguts (7 i 8) tan sols es van excavar parcialment alguns estrats d'enderroc, sense que això comportés la descoberta de noves estructures.

L'habitació central (sector 4)

Pel que fa al sector 4, es va delimitar l'habitació central de l'edifici, l'existència de la qual ja s'entreveia. Aquesta habitació, inicialment molt enmascarada pel mateix enderroc que la cobria, es va descobrir en la seva totalitat. Això va permetre localitzar el mur U.E. 1003, que divideix el que inicialment era el sector 4, que ara ha quedat més reduït, i delimitar el que és el sector 9, abans desconegut.

Pel que fa específicament al sector 4, l'excavació va mostrar que es tracta d'una habitació rectangular amb els costats llargs orientats d'est a oest i una superfície aproximada d'uns 12,5 metres quadrats. Es van descobrir també les restes de la porta d'accés (U.E. 1010), encarada a llevant i a tocar de l'angle sud-est de l'habitació. Aquesta entrada conservava els forats inferiors de les pollegueres i un encaix per a la porta, fet que permet afirmar que es tractava d'una porta de doble fulla que s'obria cap a la part exterior de l'habitació.

Aquesta habitació presentava un segon retall amb un tercer forat similar als de les pollegueres de la porta. Aquest conjunt (U.E. 1011) quedava alineat amb l'acabament del mur U.E. 1003, fet que pot fer pensar en una segona porta dins la mateixa habitació. Això, però, no s'ha pogut comfirmar i pot ser que l'excavació total del sector 4, en una propera campanya, permeti confirmar o desmentir aquesta dada.

L'habitació corresponent al sector 4 es trobava retallada parcialment a la roca mare, aproximadament en tota la seva meitat sud. Aquest retall s'aprofità tant per fer el mateix terra de l'habitació com per recolzar-hi el mur que tanca el sector 4 pel sud (U.E. 1001). Aquesta part de l'habitació es trobava coberta directament pel material d'enderroc (U.E. 1013) i no s'hi va trobar cap nivell d'ocupació ni cap paviment. El material ceràmic recuperat, amb un clar predomini de ceràmica vidrada, correspon al moment de l'abandonament del castell.

La torre (sector 1)

Pel que fa a l'excavació dins de la torre (sector 1), en el primer pis es va excavar un únic estrat (U.E. 1018), d'uns 50 centímetres de potència màxima, format durant els segles d'abandonament del castell. Aquest estrat cobria un paviment de lloses de pissarra lligades amb morter de calç (U.E: 1019). La inexistència de material datable associat a aquests estrat ha fet que fos impossible datar aquest paviment. Queda clar, però, que aquest era el darrer paviment en ús. És poc probable que hi hagi més paviments conservats per sota del corresponent a la U.E. 1019, ja que, en algun punt, la roca mare sobresurt del mateix nivell de paviment.

Pel que fa al segon pis de la torre, es va excavar també el nivell d'abandonament sense poder recuperar, però, materials datables. En aquest cas es va poder localitzar una estructura feta de pedra de mida petita i mitjana lligada amb molt morter de calç (U.E. 1021). Aquesta estructura es pot interpretar com les restes del basament d'una escala que hauria donat accés a l'últim pis de la torre, corresponent a la coberta. L'estructura es trobava adossada a la paret de ponent de la torre, una posició del tot lògica si tenim en compte que el forat d'accés a aquest segon pis estava al costat de llevant i que aquesta obertura d'accés obligava el visitant a entrar en direcció contrària a les agulles del rellotge, on de seguida trobava l'estructura U.E. 1021,

corresponent a l'escala que permetria seguir l'ascensió fins al capdamunt de la torre.

LA INTERVENCIÓ DE L'ANY 2007

Al llarg dels mesos de novembre i desembre de 2007 va tenir lloc la segona intervenció arqueològica. En la segona fase, l'objectiu fixat era la neteja i l'excavació de la part exterior del recinte pel seu costat est i sud-est, amb la intenció de localitzar l'entrada o entrades al castell. Es va procedir, doncs, a l'excavació dels sectors 7, 10 i 11.

El sector 7

La campanya va començar amb la neteja i desbrossament del sector 7. Aquest sector, situat a llevant del mur de tancament del recinte (fig. 1), ocupava un espai de terrassa construït amb una doble funcionalitat: per una banda guanyar un bon tros de terreny per hàbitat al pendent natural de la roca, i per l'altra conformar una primera muralla defensiva.

Aquest sector es va subdividir en dues parts: 7A al nord i 7B al sud. En el sector 7A ja s'hi havia realitzat un sondeig en la campanya de 2006, amb la descoberta de la continuació del mur de llevant del castell.

L'excavació va proporcionar-nos un estrat d'enderroc, comú a 7A i 7B, amb material ceràmic datable entre els segles XVII-XIX. En el sector 7B, per sota de l'estrat d'enderroc va aparèixer, a la banda oest, un nivell que cobria i anivellava la roca natural (UE 7007), mentre que a la banda sud vam localitzar un estrat que farcia i anivellava l'espai entre el subsòl natural i el mur que tancava la terrassa (UE 7003). Un cop enretirat l'estrat UE 7007 vam poder observar uns retalls a la roca que podrien correspondre's amb un esglaonat d'accés al mur U.E. 7003 (fig. 1). També en aquest mateix espai vam poder localitzar un seguit de forats de pal alineats, excavats en la roca natural que podrien conformar un altre espai d'habitació.

En el sector 7A, un cop retirat l'estrat d'enderroc, vam trobar la porta que comunicava les terrasses exteriors amb l'interior del recinte principal del castell. Aquesta porta, de dimensions reduïdes presentava un doble encaix asimètric. En relació amb l'última fase de funcionament d'aquesta porta va aparèixer l'estrat UE 7012, que es tractava d'un nivell de circulació que ocupava tot l'espai central del sector 7A. Per sota d'ell vam trobar un altre nivell d'ús (UE. 7030) relacionat amb la primera fase de funcionament de la porta.

A la banda de llevant del sector 7A van aparèixer uns murs talussats (UE 7004 i 7005), bastant arrasats i certament malmesos, que tenien una doble funció: per una banda servien de límit de terrassa i per l'altre servien de segona muralla defensiva. Aquests murs queden amortitzats per l'estrat UE 7028, que presenta una cronologia del segle XVII-XVIII.

El sector 10

L'excavació al sector 10, situat a l'exterior del perímetre del castell per la seva banda de llevant (fig. 1), va començar amb el desbrossament de la zona i amb la neteja de les parets que quedaven a ponent i que formaven part del primer recinte defensiu. L'objectiu de l'excavació d'aquesta àrea era determinar si existia un pas d'accés al castell per aquesta banda.

Es va començar per retirar el nivell vegetal, per sota del qual va aparèixer directament el subsòl natural. A la banda sud del sector es va descobrir un accés cap a l'interior del recinte, que estava format per una escala retallada en el subsòl i amb dos dels esglaons condicionats amb pedres. D'una manufactura bastant grollera, aquests graons presentaven diverses mides i aprofitaven el pendent de la roca. A la part superior d'aquesta escala el pas s'anava fent més estret i moria finalment entre dos blocs de pedra en els quals vam localitzar uns encaixos que es correspondrien amb els encaixos per al passador de la porta.

A la banda nord de l'entrada va aparèixer el subsòl natural retallat en una forma semicircular que seguia el perímetre dels murs de tancament del conjunt. A llevant, hi havia un nivell de terra per on es circularia. L'accés cap al castell continuava cap al nord, seguint el retall a la roca mare i vorejant els murs talussats que tancaven la terrassa superior. Seguint la topografia del vessant, el mur talussat i el nivell de circulació fan un gir cap a ponent fins a arribar a una altra porta d'entrada, molt malmesa, que tan sols conservava la pedra de polleguera, encastada en el mur de tancament de llevant del propi recinte. Un cop travessada aquesta porta ja entràvem en l'espai de les terrasses superiors (sector 7).

El sector 11

El sector 11 està situat al sud del sector 10, a l'exterior del recinte del castell. Es tractava d'una zona que inicialment no s'havia de netejar, però que, quan vam posar al descobert l'escala d'accés al sector 10, vam decidir intervenir-hi fent un sondeig al sud de l'escala per tal de veure fins on arribava. Aquest sondeig ens va

permetre trobar un mur, orientat nord-sud, composat per pedres de mides diverses i sense desbastar, que continuava cap al sud i que semblava relacionar-se directament amb les escales d'accés. Vist això, vam netejar i obrir únicament una franja de terra per allà on passava aquesta estructura i va aparèixer el que nosaltres interpretem com el mur de tancament d'un espai destinat a guardar les cavallerisses o els ramats de bestiar.

CONCLUSIONS

Les campanyes realitzades entre el 2006 i el 2007 ens van permetre, d'una banda, documentar dos sectors a l'interior del recinte -el sector 4 i el sector 9- que conformaven un espai d'habitació dins del castell. A més, es va poder excavar l'interior de la torre on es van documentar en el primer pis les restes d'un paviment de lloses i en el segon pis les restes d'una escala d'accés al sostre de la torre.

Vam documentar, així mateix, una entrada al recinte del castell per la banda sud-est, que resseguia la topografia del pendent natural del turó. Aquest primer accés conduïa a un segon pas (sector 10) que portava a les dependències de la terrassa exterior (sector 7) i finalment des d'aquest espai s'accedia, mitjançant una altra porta, a l'interior del recinte principal del castell.

Cronològicament vam poder documentar dues fases molt clares d'ocupació del castell. Una primera que podem datar, a partir del material ceràmic, en el segle XIV i una segona datada a cavall dels segles XVII i XVIII, en la que sembla que es produeix una remodelació de les terrasses exteriors, amortitzant els murs defensius i deixant aquest espai sense protecció física.

BIBLIOGRAFIA

DIVERSOS AUTORS 1971, *Els castells catalans*, vol. II, Barcelona.

ARNALL, M.J. 1987, Notes i documents per a la història de les Escaules al segle XIII, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres,

BADIA, J. 1981, *L'arquitectura medieval de l'Empordà,* vol. II-B, Girona, Diputació de Girona.

SERRA, D. 2000, *Boadella d'Empordà*, Girona.

SERRA, D., La sagrera, la força i el castell de les Escaules, *Programa de Festa Major* 20.

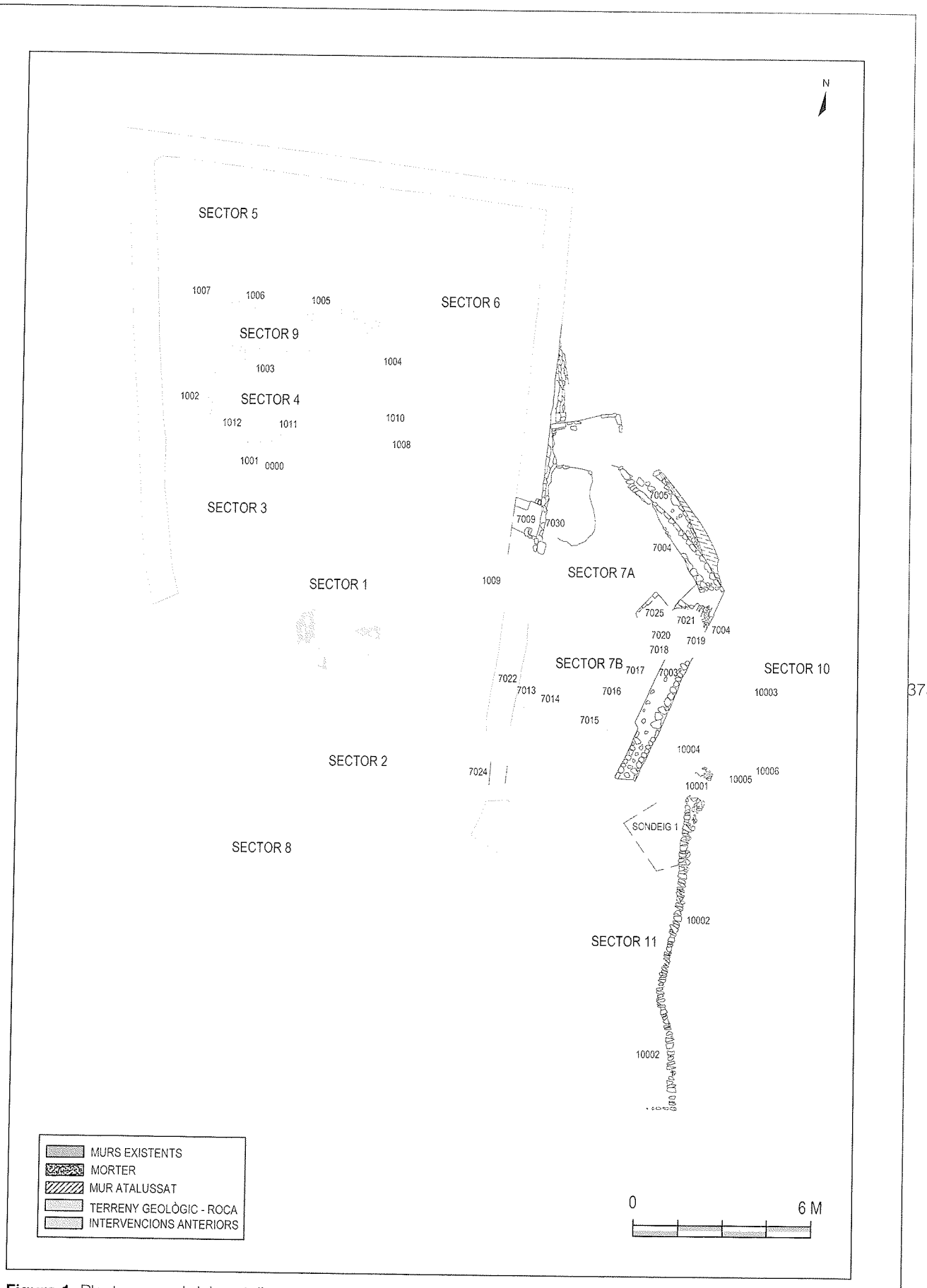

Figura 1. Planta general del castell.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL DE LA MIANA (SANT FERRIOL, LA GARROTXA)

Josep CRUELLS i CASTELLET, Esteve NADAL i ROMA

Resum

Les tasques arqueològiques realitzades en el Castell de La Miana (Sant Ferriol, La Garrotxa) han permès documentar la planta baixa d'un recinte fortificat que podria tenir els seus orígens en el segle IX i que s'hauria abandonat en ple conflicte de les guerres remences, a finals del segle XV.

Resumen

Los trabajos arqueológicos llevados a cabo en el Castillo de La Miana (Sant Ferriol, La Garrotxa) han permitido documentar la planta baja de un recinto fortificado que podria tener sus orígenes en el siglo IX i que habria sido abandonado en pleno conflicto de las guerras Remences, a finales del siglo XV.

Abstract

The archaeological tasks carried out in La Miana castle in the municipality of Sant Ferriol (La Garrotxa region) allowed us to document the ground floor of a fortified site. Its origins could move up to the IXth century, while it was seemingly abandoned during the peasant wars, known as wars of remences, at the end the XVth century.

Paraules clau

Castell medieval, Muralla, Guerres Remences

Keywords

Castle, walls, Remences wars, medieval period

INTRODUCCIÓ

La voluntat de salvaguarda i consolidació del fins ara abandonat castell de la Miana, mostrada pels seus propietaris, ha impulsat aquesta intervenció a causa del mal estat de les restes i al perill de pèrdua definitiva de les estructures. Val a dir que aquest castell està catalogat com un BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional). La qual cosa ha motivat la realització d'una intervenció arqueològica preventiva atenent el Decret 78/2002 de 5 de març del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

L'excavació ha estat encarregada a l'empresa Actium Patrimoni Cultural SL i la direcció tècnica de l'excavació ha estat duta a terme pels arqueòlegs Josep Cruells Castellet i Esteve Nadal Roma, amb els corresponents permisos de la Direcció General del Patrimoni Cultural autoritzant la intervenció a la zona afectada.

Les tasques arqueològiques han permès treure a la llum l'existència d'un recinte fortificat en bon estat de conservació que s'emmarca dins de la història medieval del nostre país.

SITUACIÓ

L'anomenat Castell de la Miana es troba a la comarca de La Garrotxa, una zona de transició entre la muntanya i la plana, que s'estén entre el Pirineu i la Serralada Transversal. Tot i la complexitat de la comarca se'n distingeixen dos sectors ben diferenciats i delimitats: l'Alta Garrotxa i la Baixa Garrotxa. La primera, feréstega i de relleu difícil, amb poca vegetació, i plena de congostos, avencs i coves. La Baixa Garrotxa, de serres suaus i clotades volcàniques, és més planera, amb prats abundants i corrents d'aigua.

Aquesta fortificació se situa al terme municipal de Sant Ferriol, població a escassos quilometres de Besalú. L'indret d'ubicació correspon a una zona boscosa de la Serra de la Miana, que conjuntament amb la Serra del Torn, conforma una vall que s'obre en direcció a Besalú.

Les restes del castell es troben a la vessant sud de la serra, en una lleugera elevació sobre una planura on es situa l'església de Sant Miquel de la Miana i la masia coneguda com el Casalot o Rectoria de la Miana. El castell dista aproximadament 130 m d'ambdues edificacions.

Les coordenades UTM són:

X: 469624 Y: 4669881 Z: 395 m.s.n.m.

CONTEXT HISTÒRIC

Els orígens del castell es situen en plena Edat Mitjana, la primera referència documental sobre l'indret ens situa a l'any 1118, on en un document de donació de terres apareix el nom de Ramon de Ça Migana[1]. Posteriorment apareixen diversos documents en els quals el nom presenta diverses variants: Ça Miniana (l'any 1169); Ça Miana (l'any 1195); Sa Miyana (l'any 1358); Ça Minyana (l'any 1365); Minyana (l'any 1371).

Així, ja a inicis del segle XII, la nissaga dels Miana són senyors alodials de dita vall, dels masos i la gent en ells establerts. A llarg del segle XIII, els Miana assoleixen el període de màxim esplendor, moment en el que arriben a tenir propietats a Camprodon; Creixenturi; Vilallonga; El Torn; Argelaguer; Almor; Finestres; Begudà i altres llocs. Aquesta política expansionista culmina amb la compra de la baronia de Castellfollit, que comportava el domini útil dels castells de Castellfollit, Montagut i Montrós.

A diferència del que pugui semblar, aquesta darrera adquisició marca l'inici de la decadència de la nissaga en el marc de la primera meitat del segle XIV. Els deutes generats per aquesta compra realitzada per Dalmau i Guillem de la Miana (l'any 1335) suposen la venta de nombroses possessions per tal de fer front a les enormes despeses generades. El 20 de juliol de 1371, Pere IV "el cerimoniós" va incorporar el castell de La Miana a la Corona.

Com hem dit anteriorment, el castell de La Miana comptava amb una església situada a escassos 130 metres. Aquesta havia estat sufragània de la parròquia de St. Julià del Mont, els orígens de la qual es remunten als voltants de l'any 866, en ple període de reconquesta. Entre els anys 1362 i 1399, l'església de Sant Julià del Mont passa a ésser sufragània de la parròquia de Sant Miquel de la Miana.

Cal destacar que la zona a on es troba situat havia patit dos grans terratrèmols els anys 1426 i 1428, que en la documentació que fa referència a diverses zones properes posen de manifest la magnitud d'aquests esdeveniments naturals. Així, per exemple, en els jurats de Girona s'escrivia al rei parlant del darrer terratrèmol (1428), dient que a Castellfollit haurien mort vuitanta persones i que a Montagut també hauria mort molta gent.

Les darreres dades que fan referència al castell de La Miana ens situen en la segona meitat del segle XV, en el marc de les guerres remences. L'any 1469, el Duc de Lorena al capdavant de les tropes franceses al servei de la Diputació del General barcelonina, signà un tractat de capitulació amb els pagesos que havien assaltat i pres el castell. En la documentació referent al castell, la hipòtesis més estesa és que arran d'aquest conflicte el castell és abandonat i entra en desús.

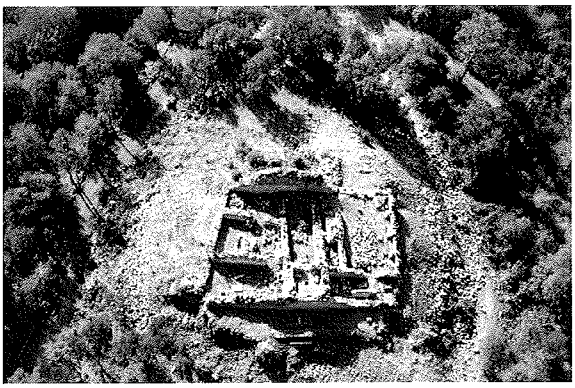

Figura 1. Vista general del recinte fortificat.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Aquesta intervenció arqueològica ha permès completar acuradament la documentació planimètrica de la planta baixa d'un conjunt fortificat, en molt bon estat de conservació. La superfície total de l'interior del recinte és de 357 m2.

La retirada de la runa de l'enderroc i la delimitació de les estructures a permès localitzar un total de 9 àmbits o estances, protegides per una muralla perimetral (MR-20/MR-21 i MR-22) de 93'85 metres.

S'ha procedit a la retirada total de l'enderroc dels àmbits A3/A6/A7 i A9, deixant-los a punt per iniciar-ne l'excavació manual. Així doncs, l'àmbit A3 està format pels murs MR-4/MR-5/MR-7/MR-12 i MR-13. En el mur MR-5, s'hi aprecien un total de 5 espitlleres. Sembla, doncs, que ens trobem davant una estança de 32'68 m2 de superfície, ben ventilada a la que s'accediria des de l'àmbit A6. Observant el parament dels murs MR-5 i MR-12, podem apreciar com ambdues estructures s'adossen a la torre, i presenten un tipus de parament totalment diferent amb els carreus molt més petits.

L'àmbit A6, està format pels murs MR-4/MR-12/MR-13/MR-14, aquesta estança de planta quadrangular és la més gran de totes les que s'han localitzat a l'interior del recinte emmurallat, amb una superfície de 56'45 m2. Aquest àmbit es caracteritza per l'existència de tres arcades encarades a la porta d'entrada del recinte emmurallat, els arrancaments d'aquestes es troben

situats en els murs MR-4 i MR-14. La presència de tres arcs ens permet suposar de l'existència d'un segon pis en aquesta zona.

L'àmbit A7, respon a l'espai que es troba entre l'àmbit A6 i la porta d'accés al recinte fortificat, amb una superfície de 20'73 m2. Es tracta d'un passadís que permetria l'accés a les escales E4, a l'àmbit 6 i a l'àmbit 8. Cal destacar la presència del mur MR-15 que restringeix l'accés als àmbits 8 i 9, caldrà esperar a l'excavació en extensió d'aquesta zona per tal de determinar de quina època és aquest mur i a quina funció està destinat.

L'àmbit A9, està format pels murs MR-9/MR-10/MR-11/MR-24 i MR-25, es tracta d'una estança de planta quadrangular de 35'25 m2 de superfície. Val a dir que la porta d'accés a la torre està encarada a aquesta habitació, val a dir que el procés de retirada de runa no ha permès identificar cap tipus d'estructura que ens permeti entreveure com s'accedia a la torre. Cal destacar el tancament sud d'aquesta habitació (MR-25), ja que la orientació que presenta aquest mur difereix considerablement del mur MR-3 (el qual sembla tenir un tipus de parament més modern, amb els carreus més petits). No hem pogut identificar cap tipus d'entrada a aquesta habitació, a excepció de la que comunica aquest àmbit (A9) amb l'àmbit A10.

Figura 2. Vista del parament de la torre.

Figura 3. Vista general de l'exterior del castell.

L'àmbit A10, està format pels murs MR-2/MR-3/MR-18/MR-19 i MR-24, es tracta d'una habitació de planta pseudo-rectangular de 23'71 m2 de superfície. Des d'aquesta estança s'accedeix a l'àmbit A5, i a l'escala E2. L'accés a aquest àmbit es produeix des de l'àmbit A9, per mitjà d'una porta localitzada en el mur MR-24.

Les tasques de retirada de runa han permès delimitar acuradament l'estructura E4, la qual cosa ha permès identificar-la com un tram d'escales, del que resten tres esglaons de pedra que facilitarien l'accés a les estances situades en una planta superior.

Cal assenyalar que els àmbits A3/A6 i A8 es situen una cota inferior a la que presenten les estances situades en el sector est del recinte emmurallat (A1/A4/A5/A7 i A9). Per altra banda, cal destacar la presència de l'estructura MR-23; es tracta d'un mur que s'adossa al tram de muralla MR-22. La documentació d'aquest mur situat a l'exterior del recinte fortificat posa de manifest la possible existència d'estances situades al voltant de la muralla. El projecte d'intervenció porta a centrar les tasques arqueològiques a l'interior del recinte, deixant per a futures intervencions la part exterior del castell.

CONCLUSIONS

Els treballs arqueològics duts a terme en el castell de La Miana han permès posar de manifest l'existència d'un recinte emmurallat que, contràriament a l'opinió general dels diversos autors que fan referència al castell, es troba en un bon estat de conservació.

Val a dir, que el traçat del que considerem muralla s'adapta sinuosament a les característiques del terreny, ja que en nombrosos trams s'assenta directament sobre la roca natural, la qual, per sí mateixa facilita la

Figura 4. Vista general de l'exterior del castell.

funcionalitat defensiva de la muralla. Les tasques de neteja realitzades a l'exterior nord del recinte permeten acabar de corroborar aquest mètode constructiu, posant-lo de manifest en la pràctica totalitat del perímetre de la possible muralla.

Els treballs de neteja realitzats a la zona que es situa entre la muralla (MR-21) i els murs MR-1, MR-5 i MR-6, ens porten a teoritzar sobre l'existència d'un possible pas de ronda en el costat nord. És factible suposar que la zona entre el mur MR-3 i la muralla MR-22, hauria de tenir la mateixa funcionalitat. Malgrat tot, aquest darrer espai no ha estat objecte d'intervenció degut a l'alçada documentada del mur MR-3, ja que s'haurà de consolidar aquesta estructura abans de procedir a la retirada de l'enderroc.

A més, cal assenyalar que la presència del mur MR-23, situat a l'exterior de la muralla ens indica la possible existència d'estructures i/o àmbits situats al voltant del recinte emmurallat. S'ha de tenir en compte que una vegada delimitada la superfície interior del recinte emmurallat, podem afirmar que no hem pogut identificar una zona que respongui a la funcionalitat d'un pati d'armes. Tot i així, no hem de descartar que aquest es trobés en la terrassa a on es localitza el mur MR-23, ja que és des d'aquesta terrassa que s'accedeix a la porta que dóna accés als àmbits del recinte fortificat. Sembla clar que l'accés a l'interior del recinte es troba situat en l'àmbit A7, amb la porta encarada al sud.

La diferència de cota observada entre els àmbits del sector est i els del sector oest, ens porta a creure en l'existència d'un assentament aterrassat, creat al voltant de la torre o àmbit A2, i clarament influenciat per l'estructuració geològica del terreny. Si analitzem les relacions constructives entre l'àmbit 2 i la resta d'àmbits que l'envolten, podem observar com tots els murs s'adossen a l'àmbit 2. L'estudi dels paraments també ens permet destacar una notable diferència entre mètode constructiu emprat en els murs de l'àmbit 2 (MR-6/MR-7/MR-8/MR-9 i MR-10) i de la possible muralla (MR-20/MR-21 i MR-22), i la resta de murs que conformen les diferents estances localitzades a l'interior del recinte. A més, una observació acurada del parament exterior del mur MR-2 ens permet discernir com les filades inferiors presenten unes característiques morfològiques molt similars a les documentades en els murs MR-20/MR-21 i MR-22.

D'aquesta manera, podríem establir com a mínim dues fases constructives per aquest recinte: una primera en la que estarien en ús la torre (àmbit 2) i la muralla (MR-20/MR-21 i MR-22), que es caracteritzen per un tipus de parament (opus quadratum) de tradició tardorromana; i una segona, en la que es produiria una divisió de l'espai interior del recinte emmurallat en diverses estances, i un aprofitament de diversos trams de la muralla com a base per aixecar nous murs.

Analitzant les dades documentals recollides fins al moment i comparant-les amb les diferencies constructives observades durant la intervenció, podem establir a mode d'hipòtesis una cronologia inicial que es situaria a mitjans s. IX dC. Cal tenir present l'existència de l'església de St. Julià del Mont des de l'any 866, i la relació que la gent que habitava la vall de La Miana tenia amb aquest centre de culte. Val a dir que no és fins a mitjans del s. XIV que aquesta església passa a ésser sufragània de la de St. Miquel a la Miana. Tenint en compte aquestes dades i observant el parament de tradició tardorromana de la torre i la muralla, creiem que és factible situar l'origen d'aquest assentament en el període de la reconquesta cristiana de la zona, en el mateix moment en que es duu a terme la construcció de l'església de St. Julià del Mont. Tot i que caldrà esperar a l'exhauriment de l'excavació per tal de poder corroborar amb dades arqueològiques aquesta suposició.

Cal assenyalar les nombroses similituds que presenta la planta d'aquest recinte fortificat amb la planta de Castell de Mataplana, el qual es situa cronològicament entre els segles XI – XV dC. A primer cop d'ull sembla que la superfície interior presenta unes mides molt similars; a més, l'església de St. Miquel resta fora del recinte emmurallat, aquest aspecte també es produeix a Mataplana, on l'església de St. Joan de Mata també en queda fora.

De l'estudi documental es desprèn un període d'auge de la nissaga de cavallers-militars dels Miana emmarcada entre els segles XII – XIII, a la qual podria correspondre

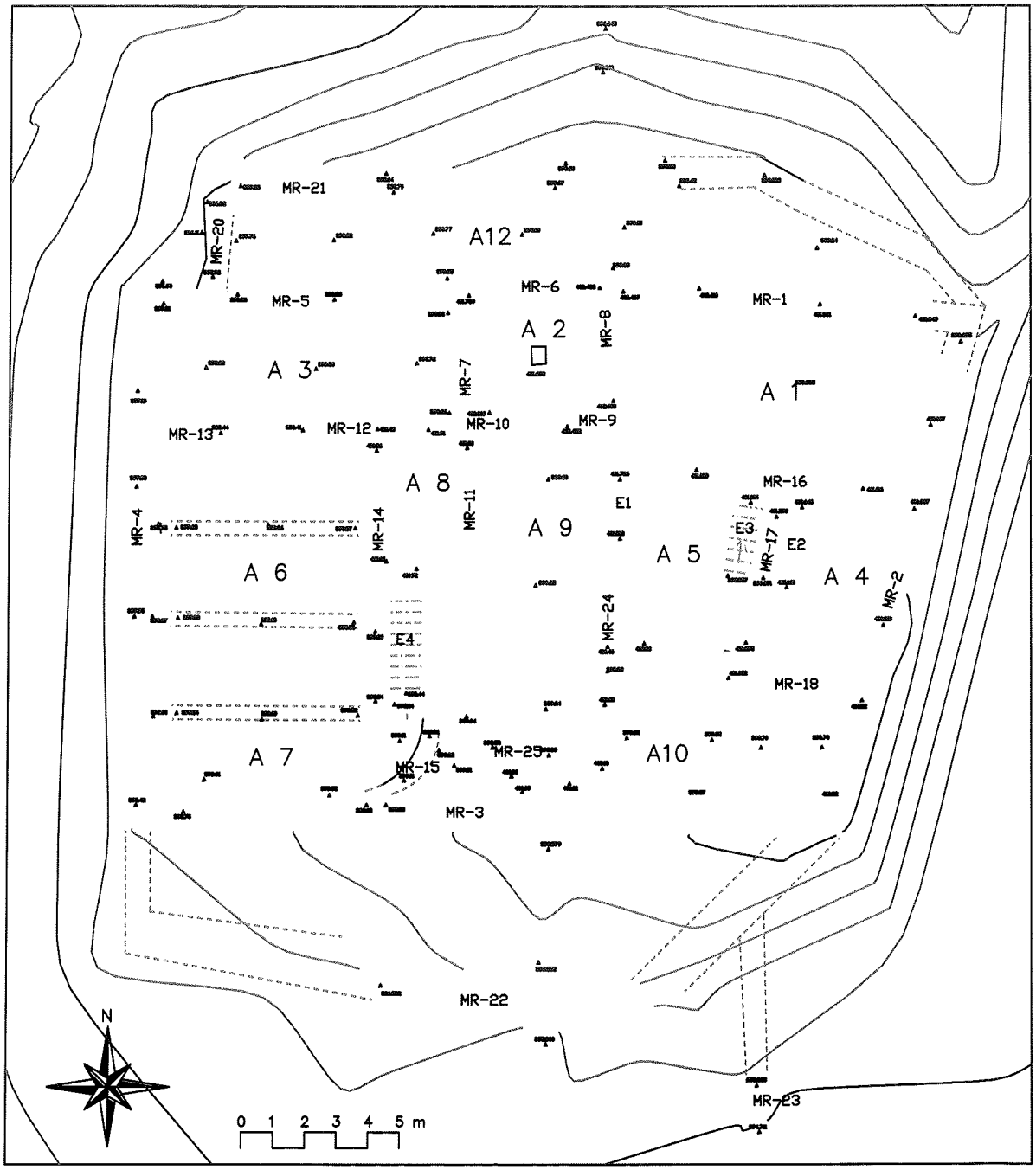

Figura 5. Planta general de la intervenció.

la divisió de l'espai interior del recinte emmurallat. I suposem, també, la construcció de l'església dedicada a St. Miquel.

El període de decadència iniciat al darrer terç del segle XIV, arran de les nombroses ventes de patrimoni per fer front a les despeses generades per la compra de la baronia de Castellfollit, culmina amb la presa del castell per part dels pagesos de la vall i la seva capitulació davant el Duc de Lorena l'any 1468. Arran d'aquest conflicte es produirà l'abandonament del recinte emmurallat.

L'anàlisi del material ceràmic recuperat durant la retirada de l'enderroc ens situa cronològicament en el segle XV, confirmant les dades recollides en l'estudi documental. Així, doncs, ens trobem davant un recinte fortificat que, possiblement, tindria els seus orígens en el període de reconquesta cristiana i posterior repoblació de la zona a mitjans del segle IX dC i seria abandonat en un període tant convuls de la nostra història com són les guerres remences del segle XV.

BIBLIOGRAFIA

AUTORS DIVERSOS, *Els castells catalans. Vol. III.*
AUTORS DIVERSOS 1990, *Catalunya Romànica, La Garrotxa. Vol. IV. Barcelona.*
AUTORS DIVERSOS 1994, *El castell de Mataplana. L'evolució d'una fortificació senyorial (s.XI-XV) (Gombrèn, Ripollès),* Monografies d'Arqueologia Medieval i Postmedieval 1. Barcelona.
BOTET i SISÓ, J., *Geografia General de Catalunya, Girona, Barcelona.*
CAULA, F. 1935, *El règim senyorial a Olot,* Olot.
GUARDIOLA i TRIADÚ, G. 2004, *Quaderns de La Miana.*
MURLÀ i GIRALT, J. 1983, *Guía del romànic de La Garrotxa,* Olot.

NOTES

1) Citat a Caula, F. (1935).

SEGONA FASE DELS TREBALLS DE CONSOLIDACIÓ AL CASTELL-PALAU DE L'ABAT DE VILA-SACRA (ALT EMPORDÀ)

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

La intervenció arqueològica portada a terme el mes de juny de 2007 fou requerida per l'arquitecte Ramon Castells, per tal de fer una sèrie de comprovacions necessàries per a les obres del projecte de rehabilitació de l'edifici. Els treballs varen anar a càrrec de l'ajuntament de Vila-sacra, com a continuació de la primera fase de seguiment arqueològic feta el novembre de 2005. Aquesta anterior intervenció havia consistit en l'excavació d'una sèrie de cales, repartides en diferents punts, dirigides a documentar el valor del substrat arqueològic del lloc i a aportar dades relatives a les fases prèvies d'ocupació de l'espai i a l'evolució de l'edifici.

Aleshores es va poder comprovar com el conjunt del castell-palau es trobava construït sobre els suaus vessants de migdia i llevant d'un petit turó, de subsòl argilós, de pendent més acusada cap tramuntana i ponent. Sobre aquest subsòl es va determinar l'existència d'uns estrats d'anivellament d'època alt-medieval -d'una potència superior a 1 m-, els quals es van associar a la construcció de la torre, la part més antiga del conjunt. Al seu voltant, molt probablement ja al segle XII, es construiria el castell; la primera referència documental, però, és de l'any 1226, quan els propietaris del mateix, els senyors de Cruïlles-Peratallada, el venen a Arnau de Foixà, mentre visqui (Arnall 1984). La tercera de les fases històrico-constructives correspondria a la important remodelació que patiria l'edifici en adaptar-se a casal gòtic, molt probablement en un moment avançat del segle XIV -si tenim en compte alguns dels detalls constructius que encara es conserven-; en aquests moments l'edifici era propietat dels monjos de Sant Pere de Rodes[1]. Finalment, hauríem de parlar d'unes noves reformes a partir del moment en què la construcció s'adapta a residència dels monjos, que s'hi traslladen a la fi del segle XVIII[2]; se sap d'obres al castell de Vila-sacra l'any 1794, en temps de l'abat Joaquim de Clavera. El convent de Vila-sacra patirà, en darrer terme, les conseqüències de les tropes napoleòniques, fet que propiciarà la marxa dels monjos cap a Figueres, l'any 1818.

El Castell Palau de l'Abat es troba situat en ple nucli medieval de Vila-sacra, al centre de l'actual població, just a ponent de l'església parroquial de Sant Esteve. És un edifici relativament complex, atès que la seva estructura es troba no només alterada per la pròpia evolució històrica de l'edifici, des de castell fins a propietat abacial de Sant Pere de Rodes, sinó també molt emmascarada i malmesa per la construcció adossada i sobreposada de diversos habitatges moderns. Aquest darrer extrem és el que ha provocat que només s'hagin conservat molt escassament algun dels paraments de la construcció original, que s'identifica per la fonamentació a base de pedra i l'alçat amb tapial[3].

La intervenció de 2007 va consistir en l'excavació de 8 noves cales, repartides en diferents punts de l'edifici, ran dels murs principals, a fi de completar l'anàlisi de l'estructura i nivells originals de l'edifici, sobretot pel que fa a la qualitat i la solidesa de les fonamentacions. No es va poder excavar, però, a l'interior de la sala que es coneix amb el nom del Catxeman, a l'est del conjunt, atès el mal estat en què es trobava l'estructura. De fet, aquesta part és la que, lamentablement, es va ensulsiar fa uns mesos, mentre es portaven a terme els treballs de rehabilitació.

La cala núm. 1, d'1,5 m per 1 m, es va obrir a l'angle SE del conjunt. Un cop retirada la runa recent, va aparèixer, a poca profunditat, un paviment de ciment modern -que correspondria a una casa que fins fa pocs anys es trobava construïda en el lloc-, a partir del qual es va decidir no continuar excavant. No obstant això, es va poder observar el comportament dels dos murs que formaven l'angle, construïts a base de còdols lligats amb morter de calç. El traçat en sentit est-oest -que es va poder estudiar millor a la cala núm. 2-, es perdia en direcció a l'est, cap a la plaça de l'església. El mur nord-sud s'alineava i entregava contra la façana del cos gòtic -com comentarem a la cala núm. 6-, i a l'extrem sud presentava una mena

de guarda-rodes o petit contrafort; aquest és, però, una construcció posterior, que podria haver servit per a contenir el rebliment de terra que es disposa al llarg de la façana sud, documentat a la cala núm. 3.

La cala núm. 2, d'1,5 m per 0,60 m, es va excavar ran del mur que delimita el conjunt al sud. Es va poder comprovar la seva fonamentació sobre l'argila del subsòl, a uns 0,40 m de la cota superficial, terreny que a l'est es troba a menys profunditat, atès el desnivell natural. Es tracta d'una construcció relativament sòlida, amb un parament de filades de còdols ben lligades amb morter de calç. No fou possible determinar la seva cronologia, però el sistema constructiu no és gaire diferent al dels murs que se suposen del castell, tal com vam veure a la cala núm. 3. Per damunt del mur es va determinar la fonamentació d'una construcció posterior, feta amb un parament més simple, de mamposteria, i de menor amplada, que segurament correspondria al perimetral nord de la casa que hi havia en el lloc.

La cala núm. 3, de 2 m per 0,60 m, es va fer pràcticament al centre del mur que delimita l'edifici a migdia. L'excavació va deixar al descobert la fonamentació de la paret, amb un parament de filades de còdols lligats amb morter de calç, d'un aspecte similar al mur de la cala núm. 2. Malgrat baixar fins a 1,80 m de fondària, no es va arribar a trobar l'argila del subsòl. Les terres retirades en l'excavació tenien l'aspecte de rebliment, fet que va permetre valorar la possibilitat que tota aquesta zona a migdia de l'edifici havia estat aixecada i anivellada de manera artificial. La manca de material arqueològic no va permetre aproximar-nos a la cronologia d'aquesta actuació, tot i que pensem que ha de ser força tardana, posterior a la reforma gòtica del conjunt.

La cala núm. 4, d'1,5 m per 0,60 m, es va fer ran del mur nord del cos de migdia de l'edifici, en el tram que queda adossat a la torre, per la cara interior. D'aquesta paret, a diferència de la perimetral sud vista a la cala núm. 3, es va poder veure el fonament sobre l'argila, a escassament 0,20 m de profunditat. L'excavació també va permetre observar com el nivell original de l'estança s'hauria rebaixat considerablement, segurament per igualar nivells respecte a l'exterior, un cop obertes les portes recents en el mur sud. Això va fer que el marxapeu de la porta adovellada de mig punt del mur est de l'estança, així com la que hi ha a l'extrem nord-est, d'arc apuntat, quedés més elevada respecte el nivell actual de l'estança.

La cala núm. 5, d'1,5 m per 2,5 m, es va obrir dins la mateixa sala, davant la cara interior del mur est, just en el lloc on es troba la porta adovellada. L'excavació va determinar que aquesta part havia estat modificada en construir un dipòsit/menjadora, de ciment, adossat a l'angle sud-est. La intenció era poder observar la fonamentació del mur perimetral est per sota la porta, però les successives reformes i pegats afegits moderns no ens ho van permetre.

Vist el fracàs de la cala anterior, es va optar per obrir-ne un altra a la cara exterior de l'edifici, al mateix mur perimetral de llevant, a l'angle SE del cos gòtic. La cala núm. 6, d'1,10 m per 0,60 m, va permetre comprovar com l'obra de carreus de l'angle de la façana continuava encara 1,30 m soterrada, punt a partir del qual apareixia una banqueta, també de pedra carreuada, almenys 0,20 m per sota, i més. L'aspecte d'aquest angle, construït per anar vist, va confirmar la hipòtesi de la posterioritat de l'anivellament del sector sud de l'edifici, el qual, a l'est, estaria suportat per un mur -ja descobert en la cala núm. 1-, que aquí es va poder veure com s'entregava contra la façana gòtica i es fonamentava sobre l'argila. També es va descobrir, parcialment, una altra paret, de 0,70 m d'alçada, perpendicular a l'edifici pel costat est, en direcció a la plaça, que sembla podria correspondre a una de les cases adossades a l'antic edifici.

La cala núm. 7, d'1,60 m per 0,60 m i per 1,40 m de fondària, es va fer ran del mur nord del pati. Un cop arrencat el sòl de ciment existent, es va poder comprovar com la paret encara continuava uns 0,80 m per sota, amb uns 0,55 m construïts amb un parament acurat -el qual no es descarta que estigués a la vista-, i uns 0,25 m de morfologia més irregular, amb aspecte de fonament, fins arribar a l'argila. Aquesta cota coincidiria, aproximadament, amb la superfície de l'estrat UE 12 descobert en el sondeig núm. 3 de l'excavació de l'any 2005 (Puig 2005), el qual es va interpretar com a primer sòl d'ocupació antròpica damunt el natural.

La darrera de les cales, la núm. 8, de 2 m per 1,40 m i de 1,20 m de fondària, es va obrir a l'angle NW interior del cos gòtic. Es va comprovar com ambdues parets, la perimetral oest i la nord, continuaven per sota del nivell de paviment recent de la sala, que era de ciment. El mur de la façana oest arribava fins a 0,90 m de profunditat, mentre que el nord ho feia fins a 0,60 m, on ja apareixia l'argila del subsòl. Cal destacar l'excel·lent qualitat del parament d'aquests dos murs, a base de petits carreus disposats fent filades horitzontals, força ben alineades, lligats amb morter de calç, que també es veu en bona part del tram que podríem considerar el sòcol oest i nord d'aquesta estança.

Malgrat la dificultat d'extreure conclusions a partir de l'excavació d'unes cales aïllades, es va poder determinar,

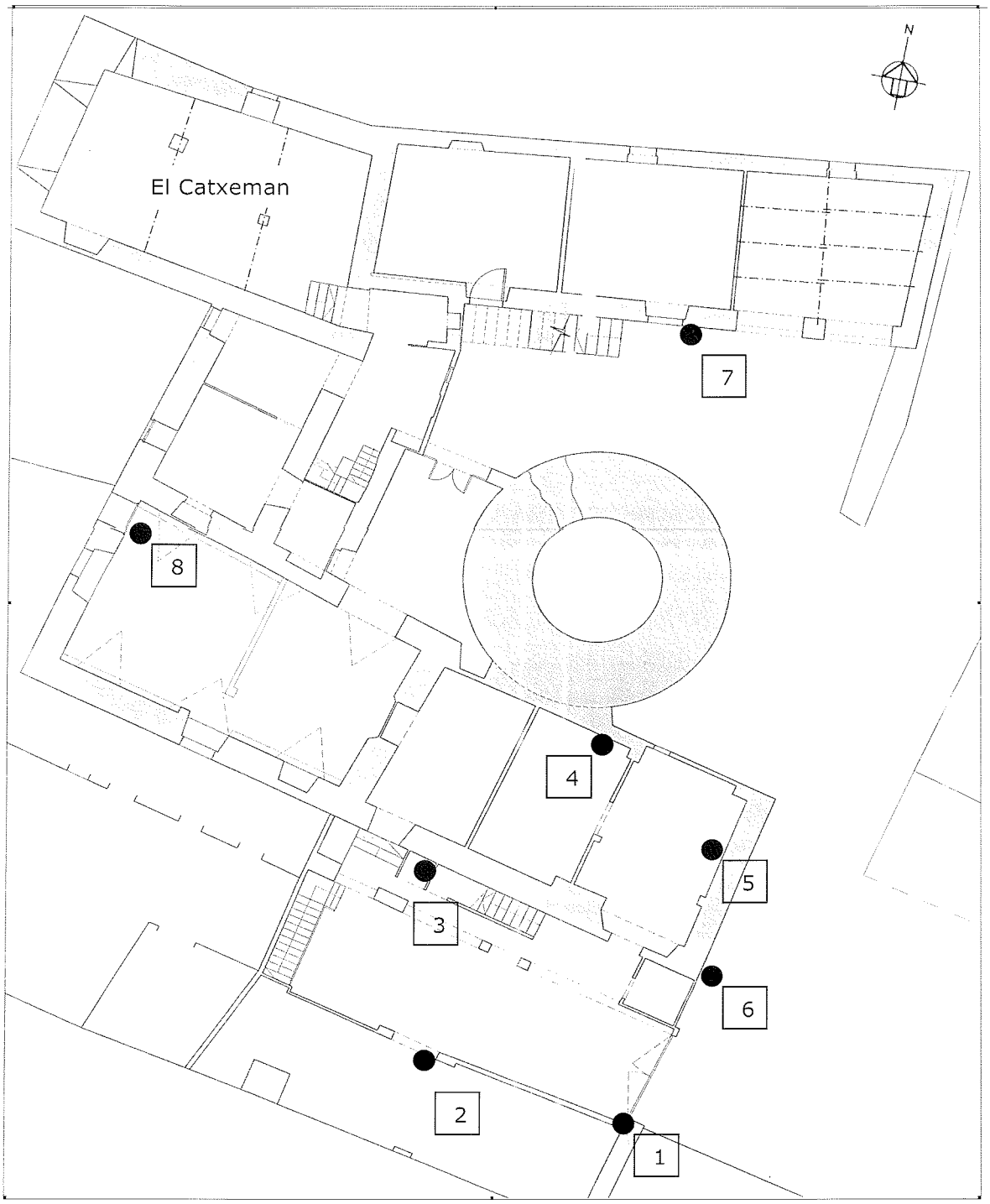

Figura 3. Localització de les cales efectuades durant la prospecció del 2007.

en primer lloc, com els murs de les fases més antigues, així com els que correspondrien al castell, és a dir, els murs perimetrals al sud i est del recinte, fonamentarien sobre l'argila, adaptant-se totalment a les irregularitats i els desnivells del subsòl. La construcció del casal gòtic hauria aprofitat l'anterior castell, però n'hauria reformat i reconstruït una bona part. A aquesta fase sembla que correspondria la nau adossada al sud de la torre, que conserva els angles construïts amb carreus posats a trencajunt, en millor estat el del sud-est que el del sud-oest. Aleshores encara es mantindria el desnivell natural del lloc, que faria que les façanes sud i est quedessin més alçades de les que veiem avui dia, de forma similar a la façana oest, la qual encara manté la

cota original. No sabem com seria la façana nord de l'edifici, atès que ens ha arribat molt afectada per les obres que creiem cal associar a les reformes de la fi del segle XVIII. No obstant això, encara seria més notable la modificació soferta a partir de la desamortització de 1835. Segurament és en aquest moment quan l'edifici s'adapta a diversos habitatges, quan es produeixen els canvis de nivell, els rebaixos interiors de les sales i els nombrosos retocs a les parets originals.

BIBLIOGRAFIA

ARNALL, M.J. 1984, Vila-sacra sota la influència de Sant Pere de Rodes (segles XIII-XIV), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 17, Figueres, 97-170.

ARNALL, M.J. 2003, *Amb cor tot ferm. Recull de la història de Vila-sacra, homenatge a Maria Josep Arnall*, Ajuntament de Vila-sacra.

BADIA, J. 1990, Castell de Vila-sacra (o de l'Abat), *Catalunya Romànica IX, Empordà II*, Fundació Enciclopèdia Catalana, 926-927.

PUIG, A.M. 2005, *Memòria d'Excavació. Sondeigs de valoració arqueològica al Castell-Palau de l'Abat de Vila-sacra (Alt Empordà)*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

PUIG, A.M. 2007, *Memòria d'Excavació. Sondeigs de valoració arqueològica al Castell Palau de l'Abat, 2a fase*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

VVAA 1995, *Bella Pedra Vella 15 anys de restauració de béns culturals a les comarques de Girona*, Generalitat de Catalunya, Diputació de Girona, Girona.

NOTES

1) Segons Arnall, la propietat remuntaria, almenys, a l'any 1238 (Arnall 1984; Arnall 2003, 173).

2) A aquesta època corresponen els paraments en els que domina l'obra de rajol, combinada amb pedra, com ara el llenç nord de l'edifici –avui parcialment enderrocat, el qual, a més, presenta nombrosos fragments de restes arquitectòniques, possiblement del casal gòtic, reaprofitades com a elements de construcció: fragments de columnes, algun capitell i nombrosos carreus.

3) En molts punts es varen poder observar encara les tramades de tovots i les juntes de construcció d'aquest tapial.

RESULTATS DE LES EXCAVACIONS REALITZADES AL CASTELL DE PALAGRET (CELRÀ, GIRONÈS) ENTRE ELS ANYS 2006 I 2007

Ferran CODINA, Joaquim GRAU

En el bienni 2006 i 2007 al castell de Palagret de Celrà s'hi han dut a terme dues campanyes d'excavació dels enderrocs del castell finançades per l'ajuntament de Celrà i executades des de l'empresa Janus S.L, un camp de treball organitzat conjuntament entre l'ajuntament de Celrà, el Consorci de les Gavarres, l'Àrea de Juventut del Consell Comarcal del Gironès i l'Associació de Naturalistes de Girona, i una campanya de consolidació de les estructures exhumades, també finançades per l'Ajuntament de Celrà.

SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DE L'ENTORN

El municipi de Celrà, amb una extensió de 2.014 hectàrees, està situat al nord-est de la comarca del Gironès, a 9 km de la ciutat de Girona. Limita al nord amb el poble de Medinyà, al sud i a ponent amb la ciutat de Girona, mentre que a l'est ho fa amb els municipis de Bordils i Juià.

El terme de Celrà s'estén al nord per la plana al·luvial del riu Ter i pel sud s'endinsa en els contraforts septentrionals de les Gavarres. La zona de les Gavarres ocupa pràcticament la meitat sud del municipi, un total de 11,19 km^2. Dins de les Gavarres septentrionals els accidents geogràfics més destacats són: el Congost (320 m), el Puig de Sant Miquel (394,7 m) i la muntanya dels Àngels (485 m.). Pel que fa a la xarxa hidrogràfica d'aquesta zona, cal destacar les nombroses rieres i torrents que hi podem trobar, que són afluents del riu Ter.

El castell de Palagret es troba situat als contraforts septentrionals del massís de les Gavarres, al vessant de llevant de la muntanya de les Planes (260 m.), en el punt on el torrent del Bou Vell s'uneix amb la riera de Palagret. Des del castell es controlen dos camins que s'endinsen cap a l'interior de les Gavarres, un dels quals permet arribar al Santuari dels Àngels i l'altre a la muntanya de St. Miquel. Mirant cap al nord es domina tota la vall i la plana regada per la riera de Palagret, afluent del riu Ter. Al costat sud el castell està protegit per la massa forestal i muntanyosa de les Gavarres.

DESCRIPCIÓ DEL CASTELL

El castell s'assenta directament sobre la roca mare a una alçada de 178 m.s.n.m. És un edifici de planta quadrada, lleugerament trapezoïdal (Fig. 1). El costat nord mesura 27 m, l'est 21 m, el costat sud 23 m i l'oest 23 m (zona 1). Als costats nord, est i oest es conserva el fossat del castell tallat a la roca (zona 2), mentre que al sud el desnivell natural del terreny feia innecessària aquesta defensa. En total tenim un perímetre de fossat que mesura 92 m de llargada i una amplada que varia entre els 5,5 i 6,5 m. Al costat de llevant del fossat hi ha una construcció de forma semicircular que mesura uns 260 m^2 (zona 3). Els murs del castell varien entre els 70 i 100 cm d'amplada i estan fets de pissarra. La unió de les pedres és a base d'argamassa de calç i sorra, que en alguns casos ha desaparegut. Els murs que formen cantonades, obertures o contraforts tenen els angles o laterals rematats amb pedres calcàries ben escairades que els donen més solidesa.

RESULTATS DE LES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ

Sector 1

El sector 1 és l'espai central del castell. Es tracta d'un pati interior des del qual es podia accedir a les diferents estances que l'envolten. En aquest sector es va retirar l'enderroc que quedava a la banda est del sector i el del fons de l'interior del gran retall central. L'excavació ens va permetre posar al descobert un gran enllosat que hi havia entre el retall central, el sector 16 i la porta d'entrada al sector 14. Aquest enllosat està fet aprofitant la roca mare aplanada i grans lloses de pissarra ben treballades i travades entre si. Un cop buidat l'enderroc de l'interior del retall central vam poder veure que tenia una fondària màxima de 90 cm. És de planta rectangular i mesura 3,90 m d'amplada en sentit est oest i 4,38 m de llargada en sentit nord sud. El fons és irregular i té un

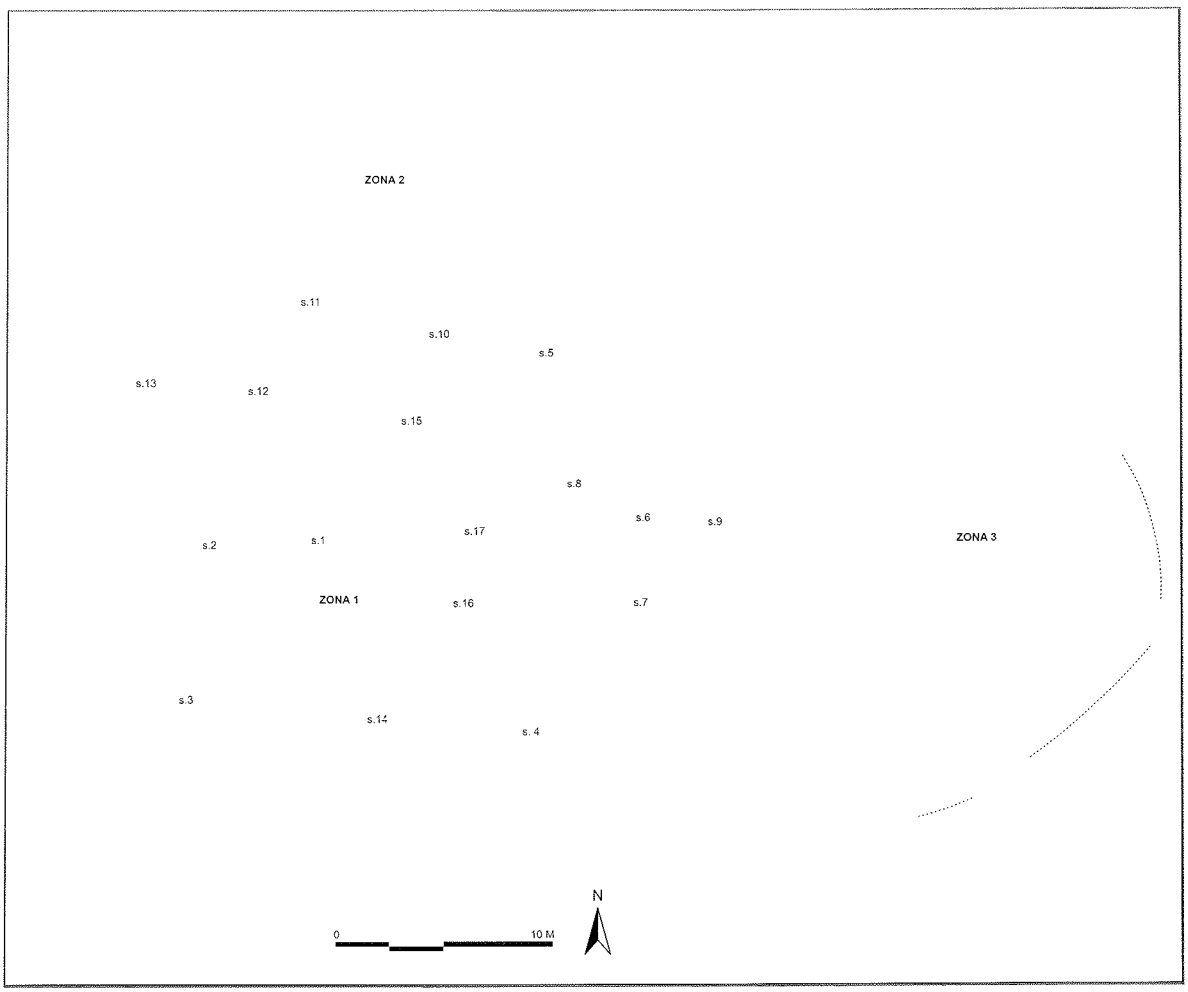

Figura 1. Planta general del castell de Palagret, amb la situació de les zones i els sectors.

pendent descendent molt marcat cap als costats nord i est. No es van documentar restes d'impermeabilització a l'interior d'aquest retall, i quan plou l'aigua es filtra amb molta rapidesa. Pensem que podria tractar-se d'una concavitat feta per evacuar les aigües plujanes que queien a l'interior del sector.

Sector 4

Aquest sector es troba situat a l'angle sud-est de castell. És un àmbit que limita amb els sectors 7 i 8 al nord i 14 i 16 a l'oest. Mesura 7,60 m de llargària (N-S) i 6'64 m d'amplada (E-O). Té una superfície interior útil de 50,46 m². A l'angle nord-oest del sector s'hi situa la porta Ob-3 que comunica amb els sectors 7 i 8. Aquest sector correspondria a una fase d'ampliació del castell vers el costat de llevant que per ara s'ha identificat com a fase II.

En aquest sector es va excavar la UE 1145, que era un estrat format per l'enderroc dels murs perimetrals. No es va poder finalitzar l'excavació d'aquest estrat: falta la meitat oest del sector, que no es va excavar per qüestions de mobilitat dins del castell.

A la meitat est, la part excavada, es va poder documentar una estructura de quart de cercle adossada a l'angle N-O format pels murs M-3 i M-41. Aquesta estructura, UE 1209 (ES-2), estava malmesa per l'enderroc i no es conservava sencera. Es tracta d'una estructura molt senzilla: un mur amb forma de quart de cercle de 60 cm d'amplada fet de pedres petites i mitjanes de pissarra lligades amb fang, i adossat als murs que abans ja hem esmentat. A l'inetrior hi havia un farcit de terra argilosa i rierencs que no es va excavar. El radi d'aquesta estructura variava entre 1,60 m i 1,68 m. En l'estat actual de les excavacions no es pot determinar la seva funcionalitat. Estratigràficament podem dir que es tracta d'un element que pertany al darrer moment d'ocupació del castell, ja que la construcció d'aquesta estructura va anul·lar una espitllera del mur M-41, que pertany a la fase II del castell.

En aquesta meitat est també es va documentar un

enderroc de blocs de pedra calcària ben escairats i alineats en sentit E-O dividint el sector en dues meitats. Pensem que aquests blocs estan en relació amb una possible mènsula que sobresurt de la cara interna del mur M-48 i amb el basament d'una pilastra que va aparèixer integrada al mur M-41 i que està oposat a aquesta mènsula. Pensem, doncs, que aquest blocs caiguts són les dovelles d'un arc rebaixat similar al que va sorgir a l'enderroc del sector 16. Dins d'aquest sector també va aparèixer una pedra de molí de 1,40 m de diàmetre que es va trobar sencera, tot i que fragmentada per l'impacte de l'enderroc.

Sector 5

El sector 5 és un petit espai de circulació situat a l'ala nord de la zona 1 del castell. Està delimitat pels sectors 15 al sud, 8 a l'est i 10 a l'oest. Mesura 2,93 m de llargada (E-O)i 1,95 m d'amplada (N-S). Té una superfície interior útil de 5,7 m². Al sector 5 s'hi pot accedir des del sector 8 a través de la porta OB-5 i des del sector 10 a través de la porta OB-2. Aquest sector, de reduïdes dimensions, fou construït en la fase II del castell. S'hi havia intervingut en campanyes anteriors començant a retirar l'enderroc superior.

En aquesta última campanya es va continuar excavant aquest enderroc. Es tractava d'una capa que variava entre els 15 i el 45 cm de potència. En total, però, l'enderroc del sector 5 tenia una potència màxima de 1,70 m. Aquest enderroc cobria directament un estrat compacte de terra de color marró taronja que no es va excavar. Aquest estrat presenta un pendent cap a l'est, és a dir que a l'oest la cota és més baixa que a l'est. Aquest fet s'explica perquè l'estrat s'adapta a la diferència de cotes que hi ha entre els llindars de les dues portes que donen accés al sector 5. La cota de la OB-2 (O) està 40 cm per sota de la cota de la OB-5 (E). El fet de que la superfície d'aquest estrat no vagi enrasada amb les llindes d'ambdues portes, sinó que estigui entre 18 i 30 cm per sota, ens fa pensar que es tracta de la preparació d'un paviment el qual ja havia desaparegut abans de formar-se l'enderroc. Aquest fet s'ha pogut documentar en altres sectors del castell. Es veia clarament com aquest estrat estava retallat tant a l'extrem est com a l'oest per les rases de fonamentació del contrafort M-6 i del mur M-7. Aquestes rases no es varen poder excavar.

Sector 6

Aquest sector es troba situat a l'angle nord-est del castell. És una habitació rectangular que mesura 9 metres de llargada per 3,5 metres d'amplada, i té una superficie interior útil de 31,50 m² . Al sud del sector, entre els murs M-10 i M-9, hi ha una porta, Ob-4, que permetia l'accés des del sector 7. En els murs M-2 i M-5 hi ha un seguit d'espitlleres que permetien la defensa d'aquesta part del castell. Les tasques que s'hi realitzaren tenien com a objectiu principal trobar el nivell de circulació de la fase més moderna. Si bé no es va poder documentar dit nivell de circulació, sí que fou possible recuperar un important lot de material ceràmic que data del moment d'abandó del castell a finals del segle XV inicis del segle XVI. L'excavació va finalitzar quan varen aflorar les filades superiors de dos murs d'una fase anterior que aparegueren a l'angle nord-est del sector.

Sector 8

El sector 8 és un passadis situat a l'ala est del castell que permet la comunicació entre els sectors 7, 4, 5 i 17. Està orientat en sentit nord-sud i mesura 12,8 m de llarg per 2 m d'amplada màxima i 1,10 m d'amplada mínima. Té una superfície interior útil de 19,2 m². En aquest sector només es va intervenir en la meitat sud. Es va retirar una fina capa de terra grisa que havia quedat sota el nivell de l'enderroc que s'havia excavat en campanyes anteriors. Això ens va permetre de documentar el nivell de circulació d'aquesta part del sector, que estava fet amb un empedrat en el qual es combinaven l'aflorament de la roca mare aplanada, petites pedres i lloses de pissarra.

Sector 10

Sector que es troba situat a l'ala nord del castell. Juntament amb el sector 5 forma un espai de circulació que comunica la banda est del castell (sectors 8 i 6) amb l'oest (sector 11). És un espai de reduïdes dimensions format pels 2 contraforts que servien per sustentar el mur M-17 després de la reforma de la fase II. Limita amb els sectors 15 al sud, 5 a l'est i 11 a l'oest. Mesura 3,25 m de llargada per 2,33 m d'amplada i té una superfície interior útil de 7,57 m². Per accedir-hi hi ha dues portes, una oberta al contrafort M-6 (E), que és la OB-2, i una oberta al contrafort M-16 (O) que és la OB-13.

En aquest àmbit es varen excavar dues capes d'enderroc, que cobrien un estrat de terra compactada que podia haver estat el nivell de circulació del sector. Aquest estrat presenta un lleuger pendent de 28 cm cap a l'oest, també degut a la diferència de cotes que hi ha entre els llindars de cada obertura d'ambdós contraforts. Aquesta UE es lliura al mur M-17, se li adossa el parament del mur M-5 i està retallada per les rases de

fonamentació dels dos contraforts. Aquesta seqüència estratigràfica ens fa entendre que aquest estrat estava format amb anterioritat a la construcció dels contraforts M-6 i M-16 i del mur M-5, que corresponen a la fase II. El fet, però, que no estigui retallat pel mur M-17 vol dir que és posterior a la fase I. Pensem, doncs, que primer es va terraplenar i compactar el terreny d'ampliació del castell i després es va retallar i adaptar per fonamentar-hi bé els contraforts i el mur M-5.

Al costat est la rasa de fonamentació del contrafort M-6 mesura 2,10 m de llargada i 25 cm d'amplada, el doble de l'amplada de la banqueta de fonamentació del contrafort. La rasa té una fondària fins a banqueta de 90 cm. El total de fondària de la rasa no el podem saber però suposem que ha d'arribar fins a la primera filada del contrafort a sobre la roca mare. Al costat oest la rasa de fonamentació del contrafort M-16 mesura 2,35 m de llargada i 20 cm d'amplada coincidint amb l'amplada de la banqueta de fonamentació. La fondària de la rasa fins a banqueta és de 44 cm. Al costat nord el nivell de circulació estava puntualment rebaixat amb un clot per a poder evacuar les aigües a través del desguàs DS-1 que est troba obert al mur M-5. Aquest retall RT-3, amb forma més o menys de mig cercle, mesura 1 m de llargada màxima, 20 cm d'amplada i 23 cm de fondària fins a connectar amb el fons del desguàs.

Sector 11

Espai de forma rectangular situat a l'angle nord-oest del castell. Limita amb el sector 12 al sud i amb el sector 10 a l'est. Mesura 6,40 m de llargada (E-O) per 2,4 m d'amplada (N-S), i té una superfície interior útil de 15,36 m². L'accés al sector 11 es fa des del sector 10 a través de la porta OB-13. Aquest sector també fou construït en la fase II del castell, juntament amb els contraforts M-6 i M-16 i els sectors 5 i 10.

En aquest sector es van retirar ls nivells d'enderroc posant al descobert el nivell de circulació, que estava format per una terra argilosa de color taronja ben compactada. La meitat oest del mur M-5, que tancava el sector pel costat septentrional, havia desaparegut a causa de l'enderroc del castell i només en quedava la traça de la rasa de fonamentació. A l'extrem de ponent del sector es va documentar un gran retall Rt-2 (UE 1162), que mesurava entre 1,25 i 1,45 m d'amplada en sentit est oest i 1,80 m de llargada en sentit nord sud, i tenia una fondària de 80 cm. Desconeixem per ara el per què d'aquest retall.

Sector 12

Es tracta d'una habitació situada a l'ala oest del castell. Amb l'excavació es va retirar l'enderroc superior que cobria tot el sector. Això ens va permetre documentar

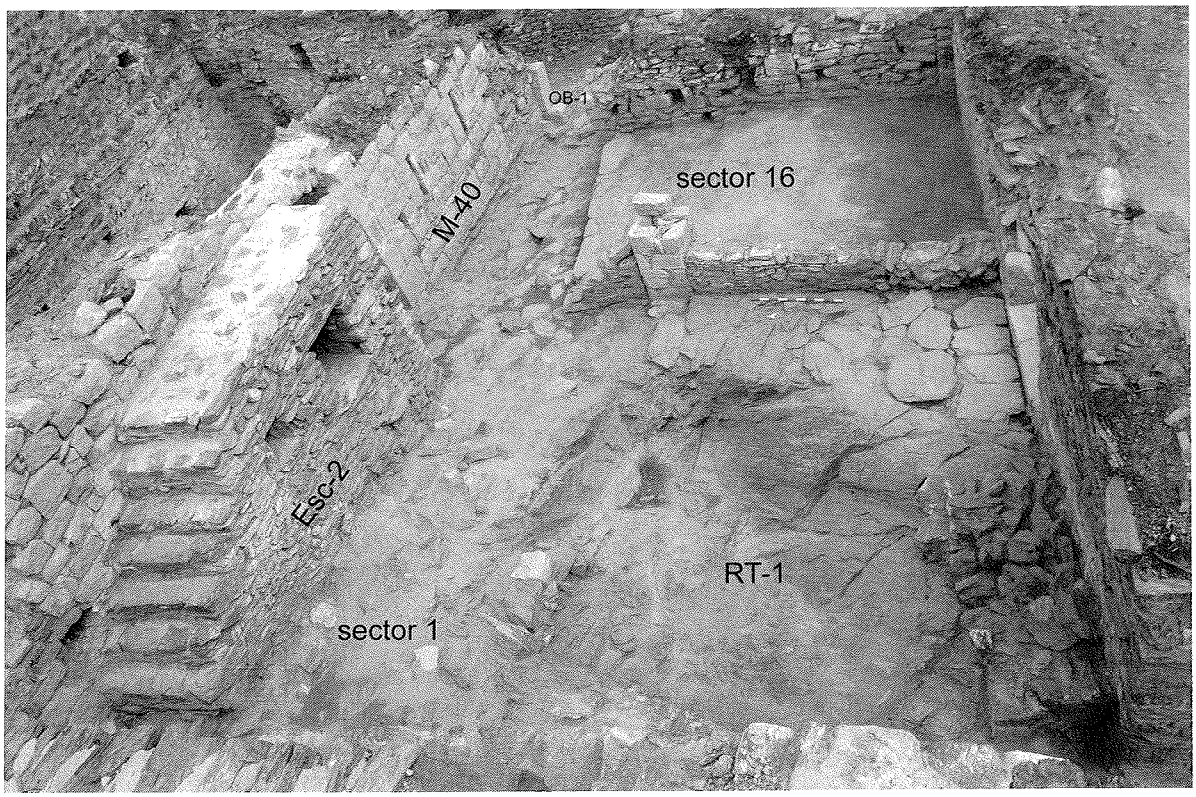

Figura 2. Fotografia dels sectors 1 i 16 de la zona 1 vistos des de l'oest.

que aquest àmbit va ser construït durant la fase I i que en la fase II va quedar afectat i fou remodelat, reduint-ne la seva superfície. El sector 12 limita amb el sector 11 al nord, amb els sectors 1 i 2 al sud, i amb el sector 15 a l'est.

En la primera fase els murs que el delimitaven i que podem conèixer a través de les excavacions definien un espai que mesurava 6,80 m de llargada (E-O) per 4,48 m d'amplada (N-S), amb una superfície útil de 30,46 m². Dels diferents accessos possibles que hi podien haver en aquesta primera fase només han quedat evidències d'un espai obert directament cap al sector 13 (situat a l'angle sud-oest del sector), que és una rampa que comunicaria el fossat amb el sector 12. No sabem, però, si hi havia porta o no.

En la fase II el sector es va remodelar i al costat oest es va construir un nou mur juntament amb dos pilars de pedra calcària PL-2 (E) i PL-3 (O). En aquest moment el sector mesurava 5,5 m de llargada per 4,48 m d'amplada, amb una superfície útil de 24,64 m². En aquesta fase l'accés antic va quedar inutilitzat i s'obrí l'obertura OB-11 que permetria accedir al sector 12 des del sector 1. En un darrer moment de vida del castell i un cop ja ensorrat el sector 12 aquesta porta es va tapiar.

Sector 15

Aquest sector es troba situat a la banda nord del sector 1. Es tracta d'una gran habitació orientada en sentit est-oest. Mesura 9,8 m de llargada per 4,5 m d'amplada i té una superfície interior útil de 44,1 m². El mur que delimita aquest sector pel costat sud està construït amb grans carreus de calcària, està protegit amb espitlleres i conserva una porta d'entrada d'arc de mig punt adovellada. Aquest és l'únic mur del castell construït i ennoblit d'aquesta manera.

En aquest sector es va continuar l'excavació de l'enderroc UE 1059, que ja s'havia començat a excavar en campanyes anteriors i que estava format per blocs de pissarra, morter de calç desfet, grans plaques d'*opus signinum* de molt bona qualitat i blocs de pedra calcària treballats i d'altres sense desbastar. Les grans plaques d'*opus signinum* corresponien al nivell de circulació del pis superior, mentre que els blocs de pedra calcària sense desbastar corresponien a peces de la volta de canó que cobria aquest sector.

Aquest enderroc, de 4,70 m de potència màxima, arribava a una cota de profunditat per sota de la conta on hauríem d'haver trobat el nivell de circulació segons ens indiquen els elements arquitectònics conservats, és a dir el marxapeu de la porta, la banqueta de fonamentació del mur M-40, un desguàs obert al mur M-1 i l'alçada de les espitlleres. En efecte, la cota del nivell de terra compactada, que es va trobar per sota del nivell d'enderroc, estava a uns 80 cm per sota de la cota que correspondria al nivell de la fase II i a 40 cm per sota del nivell de la fase I. Per tant, hem de suposar que amb anterioritat a l'enderrocament el sector 15 va patir un rebaix de terres del seu interior que va suposar la destrucció dels nivells de circulació d'ambdues fases.

Per sota de l'enderroc, doncs, es va documentar un nivell de terres marrons compactades sobre el qual s'hi havien realitzat dos focs, un d'ells fet dins d'una cubeta de planta quadrada de 70 cm de costat i 4 cm de fondària. Aquest estrat estava retallat per les rases de fonamentació dels murs de la fase II. A partir d'aquest punt es va decidir fer un sondeig a la banda est del sector. El sondeig mesurava 2 m d'amplada (E-O) i de llargada comprenia tota l'amplada del sector. Per sota del nivell de terres marrons va aparèixer una capa de calç de 17-20 cm de potència, sota la qual es va documentar un paviment de *signinum* molt rudimentari. Estava fet de grans fragments de teula corbada lligats amb un morter de calç molt fort i amb la superfície ben lliscada. Aquest paviment no estava relacionat amb cap estructura i estava retallat per les rases de fonamentació dels murs de les fases I i II. Per sota d'aquest paviment d'*opus signinum* es va documentar una part d'un enllosat de factura de gran qualitat que tampoc estava relacionat amb cap mur i presentava una orientació que no tenia res a veure amb les estructures i el murs que s'han conservat del castell.

Sector 16

El sector 16 es troba situat a l'est del sector 1. Mesura 3, 10 m d'amplada (E-O) i 5 m de llargada (N-S), i té una superfície interior útil de 15,5 m². Aquest sector pertany a la fase II del castell. A l'est i al sud està delimitat per murs de la fase I, mentre que al nord no hi ha cap mur que el delimiti; simplement, un graó marca el límit que separa els sectors 16 i 17. En un primer moment, pel costat oest el sector 16 estava delimitat per un mur baix i per un arc rebaixat que es va trobar desmuntat entre l'enderroc. A l'angle nord-oest hi ha un pilar de pedres calcàries que sostenia aquest arc. Aquest mur tenia una porta oberta a l'angle sud-oest del sector que permetia la comunicació entre els sectors 1 i 16. Més tard aquesta porta fou tapiada.

En aquest sector es van excavar els nivells d'enderroc que el cobrien i que tenien una potència màxima de

1,70 i 2,30 m. L'enderroc cobria un paviment fet d'*opus signinum* d'una gran qualitat que cobria tota la superfície del sector i s'adossava a tots els murs perimetrals. Aquest nivell correspon a la fase II del castell.

Sector 17

Aquest sector correspon a un passadís que comunica l'ala est amb el nucli central del castell a través de la porta OB-1. Aquest sector mesura 1,90 m d'amplada (N-S), 6,12 m de llargada, i té una superfície interior útil de 11,62 m², i també pertany a la fase II del castell. En aquest sector es van excavar els nivells d'enderroc. Com en altres sectors tampoc es va documentar el nivell de circulació, del qual n'ha quedat la marca en els mur M-40 i en la OB-1. Per sota de l'enderroc es va documentar un estrat de pedres que deurien servir per fer més sòlid el paviment. Entre aquestes pedres hi havia una llosa de pissarra on hi havia gravat un joc de taula, que correspon a un alquerc de dotze fitxes.

CONCLUSIONS

En les darreres jornades varem definir les tres fases que s'han documentat al castell (Codina i Grau 2006, p. 477-482). Aquestes darreres intervencions ens han permès conèixer amb més claredat l'evolució del castell. La fase I correspon a un castell de planta quadrada, lleugerament trapezoïdal, de 397,75 m², organitzat al voltant d'un pati interior. D'aquesta fase no en coneixem la seva forma completa degut a les reformes sofertes durant la fase II. Les excavacions realitzades fins ara, tot i haver excavat rases de fonamentació d'alguns murs d'aquesta fase, no ens permeten datar el moment de construcció del primer castell.

La fase II suposa una remodelació global del castell, amb l'enderrocament parcial de les estructures de la primera fase, i l'ampliació pels costats nord i est. A l'interior es refan els sectors 1, 2, 12, 15, 16 i 17, a llevant es construeixen de nou els sectors, 4, 6, 7 i 8 i la plataforma (zona 3) que queda a llevant del fossat (Fig. 1), mentre que a la banda nord es construeixen de nou els sectors 5, 10 i 11. En aquesta fase el castell passa a tenir una superfície total de 810 m², i l'hem pogut datar a partir del material ceràmic recuperat dins una de les rases de fonamentació del contrafort M-6, que hem pogut situar *a grosso modo* dins del segle XIV.

La fase III correspon a reformes puntuals que pateixen alguns dels sectors de la fase II, com ara el sector 4, 6 i 16. Pensem que aquestes petites reformes es deuen fer pocs anys abans de l'abandó del castell, que podem datar amb força seguretat entre finals del segle XV i inicis del segle XVI.

A més, ara sabem que hi havia una ocupació del lloc anterior a les estructures que actualment es conserven, i els dos paviments documentats a l'inetrior del sector 15 així ho demostren. La parcialitat de l'excavació i la pobresa del material ceràmic recuperat no ens permeten esbrinar a quin tipus de construcció pertanyien ni la seva cronologia.

BIBLIOGRAFIA

BOLÓS, J. 1991, Castell de Mabarrera. *Catalunya Romànica V. El Gironès, la Selva i el Pla de l'Estany,* Barcelona, 97

CAMPS, L. 2004, *Els castells i masos de Celrà*. Taller d'Història de Celrà.

CODINA, F. 2004, La recuperació del castell de Palagret de Celrà (gironès), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, vol II, 429-434.

CODINA, F., GRAU, J. 2006, Resultats de les excavacions realitzades al castell de Palagret (Celrà) entre els anys 2004 i 2005, *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* vol. II, 477-482

COROMINES, J. 1996, Palagret. *Onomasticon Cataloniae VI,* Barcelona, 124.

FLUVIÀ, A. 1971, Castells de Celrà, Mabarrera i Campdorà. *Els castells catalans, vol III. El Gironès,* 188-192.

SANZ, A. 1991, Castell de Celrà. *Catalunya Romànica V. El Gironès, la Selva i el Pla de l'Estany,* Barcelona, 95-96-

DARRERA CAMPANYA D'EXCAVACIONS AL CASTELL DE TORCAFELLÓ (MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

Joan LLINÀS i POL

INTRODUCCIÓ

Entre els mesos d'abril i maig de 2006 es va realitzar la darrera campanya d'excavacions al castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva), patrocinada per l'Ajuntament de la localitat. El jaciment es troba al cim del turó de Sant Jordi que, amb 175 metres de alçada sobre el nivell del mar, es dreça un quilòmetre al sud-oest del nucli urbà.

Abans que l'any 1999 s'hi efectuessin les primeres excavacions, les construccions que es podien apreciar *in situ* eren la capella de Sant Jordi, bastida al segle XV, i l'adequació del conjunt portada a terme al segle XIX, especialment remarcable en un fossat que envoltava la capella reconvertida en torre de telègraf. Del castell només n'eren visibles les restes de la cisterna i algun tram dels murs que delimitaven el fossat.

Entre els anys 1999 i 2004, diverses intervencions arqueològiques van pemetre la descoberta efectiva del castell, que va estar en funcionament entre els segles XI i XIII. A banda, hi van aparèixer restes d'anteriors jaciments, destruïts pel propi castell, entre els quals cal remarcar una ocupació d'època romana situable en el canvi d'era, documentada gràcies a l'aparició d'una important quantitat de material arqueològic descontextualitzat.

L'any 2006 es va intervenir en els dos darrers sectors que quedaven (sectors 8 i 9), que englobaven una àrea de poc menys de 50 m2 situada a la banda de migdia del recinte. Al final de la intervenció es va arribar arreu al subsòl natural, per la qual cosa l'excavació del castell es va poder donar per acabada.

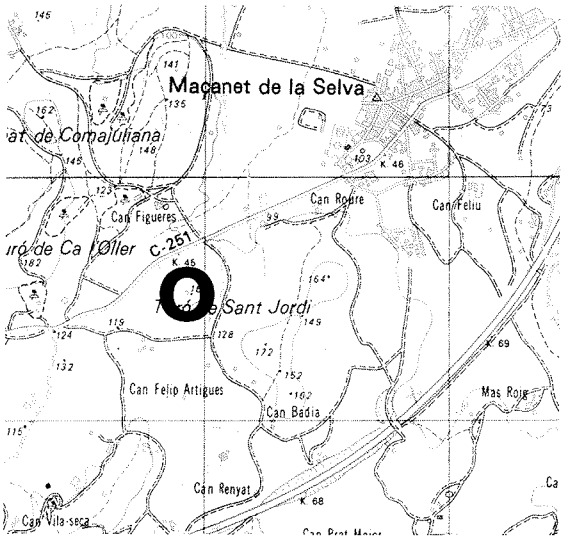

Figura 1. Plànol de situació del castell de Torcafelló.

RESULTATS

L'excavació va proporcionar restes pertanyents a les tres fases constructives del castell i al seu abandó.

Fase I

Arreu del castell, les restes pertanyents a l'edifici fundacional, que hem de situar al segle XI, es troben enormement malmeses i fragmentades, fins al punt que és impossible qualsevol reconstrucció de la seva estructura. L'excepció és la torre de l'homenatge (sector 1), de planta circular i feta de pedres lligades amb un morter de calç de força qualitat.

L'any 2006 van aparèixer algunes restes pertanyents a aquesta primera fase. Al sud-est del sector 9 destaca una paret de gruix considerable (U.E. 2148), superior a un metre, orientada est-oest i afectada al sud per la muralla de la fase III. També, entre els dos sectors, hem de remarcar dues parets perpendiculars (U.E. 2170 i 2192), associades a uns anivellaments, a més d'uns nivells de circulació de terra trepitjada documentats de manera molt fragmentària i malmesos igualment per la muralla posterior.

Per regla general, les parets d'aquesta primera fase estan fetes amb pedres escairades, unides en sec o amb una quantitat escassa de morter de calç. La seva orientació segueix a grans trets uns eixos perpendiculars, que seran també seguits tant per les reformes posteriors del castell com per la capella.

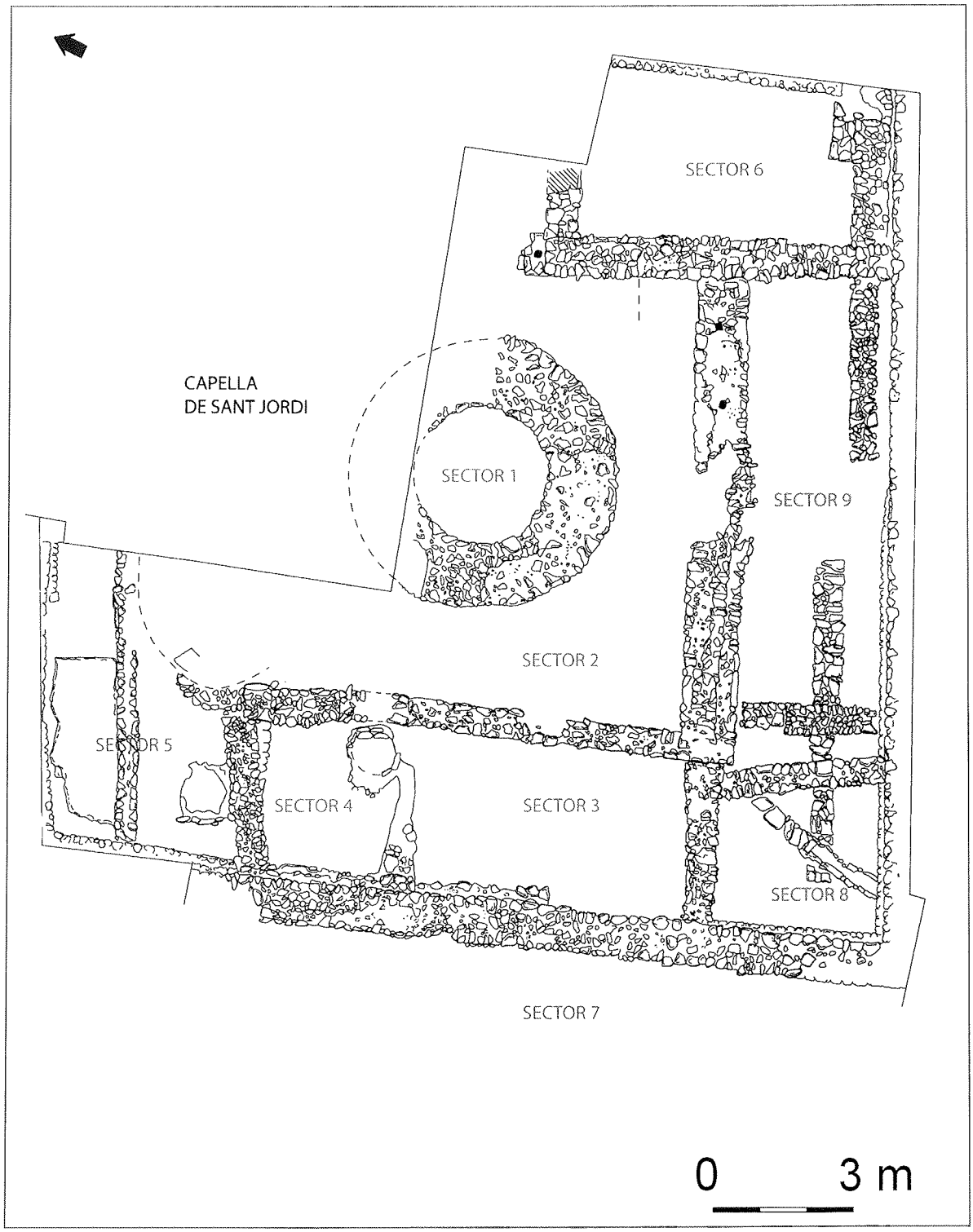

Figura 2. Planta del recinte principal del castell, amb la situació dels sectors excavats l'any 2006.

Fase II

Pels volts del segle XII el castell va ser objecte d'unes reformes importants. La informació que tenim sobre aquesta fase és igualment molt parcial, i tampoc ens permet reconstruir la planta ni la disposició de la fortificació en aquest moment.

Destaca la construcció, al voltant de la torre, d'un pati interior de planta quadrangular, quasi quadrada, de 9'30 per 10 metres de superfície (sector 2), a l'extrem sud-oest del qual hi ha, en el mur perimetral, un forat per al desguàs de l'aigua de pluja. Aquest desguàs dóna a una claveguera feta amb lloses de pedra lligades amb una

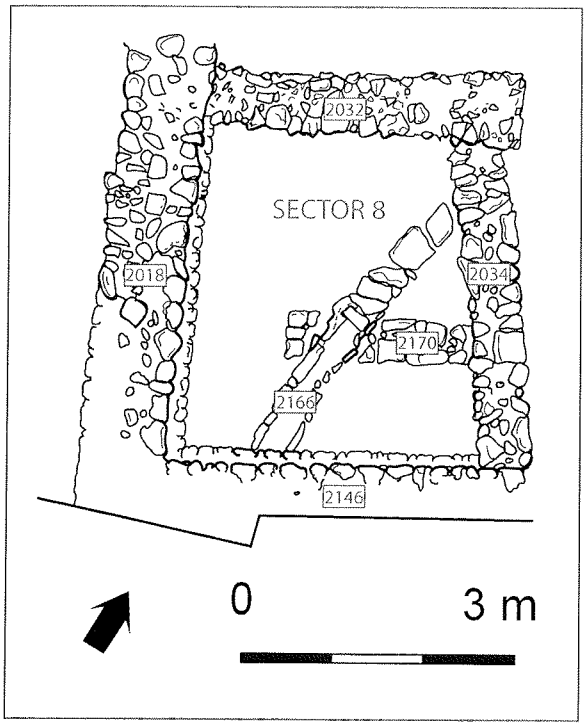

Figura 3. Planta del sector 8.

mica de morter (U.E. 2166) que travessa diagonalment el sector 8. La construcció d'aquesta claveguera comportà la destrucció parcial del mur preexistent U.E. 2170 i l'amortització de l'estança de la qual formava part mitjançant una nova aportació de terres (U.E. 2163), que també trobem a la part més propera del veí sector 9 (U.E. 2183, 2184 i 2187). En aquest sector, aquests anivellaments estan relacionats amb un mur en direcció nord-sud (U.E. 2181), fet amb pedres petites lligades amb poc morter de calç, que presenta una porta a la banda nord, posteriorment cegada, i que al sud s'assenta damunt del mur preexistent U.E. 2192. El nivell de circulació relacionat amb aquestes reformes (U.E. 2161), es troba malmès al sud i a l'oest per la muralla de la fase III i a l'est per l'extrema superficialitat de la roca mare.

Fase III

Encara dins del segle XII, però força més avançat, es produeix una gran reforma que donarà al castell l'aspecte amb què les excavacions ens l'han permès recuperar. L'element més important d'aquesta reforma és la construcció d'un recinte emmurallat de planta quadrangular, de 22 per 21 metres de costat, que envolta i protegeix l'espai central del castell, format pel pati interior (sector 2) i la torre (sector 1). Entre el pati i la muralla hi queda un espai que es compartimenta en diverses estances, de les quals en coneixem sis: sectors 5 al nord-oest, 3 i 4 a l'oest, 8 al sud-oest, 9 al sud i 6 al sud-est.

La nova muralla és feta a base de carreus desbastats de pedra local, de mides no massa grans, units amb un morter de calç molt sorrenc i disposats formant filades força regulars. A la part interna, la fortificació presenta banquetes de fonamentació, mentre que la cara externa -que excepte el llenç oest dóna directament al fossat excavat al segle XIX- està dissimulada sota un aplacat de pedra i un lleuger talús, de construcció posterior. El gruix de la muralla supera de poc el metre, i no s'hi han conservat enlloc restes d'espitlleres, torres o merlets, ni de cap altre tipus d'obertura.

Els envans que compartimenten l'espai entre la muralla i el pati interior són fets de pedres de mides diverses, pràcticament sense treballar i units en sec, assentats quasi sense fonamentació damunt d'uns anivellaments que amortitzen les restes de les fases anteriors. És ara, doncs, quan prenen forma les dues estances que conformen els sectors 8 i 9.

Al sud-oest, el sector 8 és una estança trapezoïdal amb una superfície interior d'entre 3'05 i 2'75 m d'ample per 3'85 m de llarg. Està delimitada a l'oest i al sud per la muralla (U.E. 2018 i 2146, respectivament), i al nord i a l'est per murs interiors, que la separen del sector 3 al nord i del sector 9 a l'oest (U.E. 2032 i 2034). Un anivellament (U.E. 2058 i 2060) cobrí les restes de les fases anteriors i, sobre el nivell de circulació, de terra trepitjada, al costat nord de l'estança, s'hi construí una llar (U.E. 2055/56/59) feta amb una solera d'argila envoltada d'un cèrcol de pedres, semblant a les que s'havien documentat als sectors 4 i 5 en campanyes anteriors.

Pel que fa al sector 9, és una estança allargassada, amb l'eix principal en direcció est-oest, ubicada a la banda sud de la zona, entre els sectors 8 a ponent, 2 al nord i 6 a llevant. A migdia està delimitada per la muralla sud (U.E. 2146) i la seva superfície interior fa 10'30 metres de llarg per 3'70 d'ample. Per a construir-la, hom tancà amb sengles envans (U.E. 2094 i 2034) l'espai comprès entre la muralla i el mur perimetral sud del pati interior (U.E. 2009), i s'anivellà tot l'espai amb una aportació de terres (U.E. 2173) que colgà els vestigis de les fases anteriors.

L'abandó

En tots dos àmbits, finalment, s'hi van documentar sengles grans nivells d'abandó i enderroc de la primera meitat-mitjans del segle XIII (U.E. 2152 i 2153 al sector 8 i 2154 al sector 9), de característiques

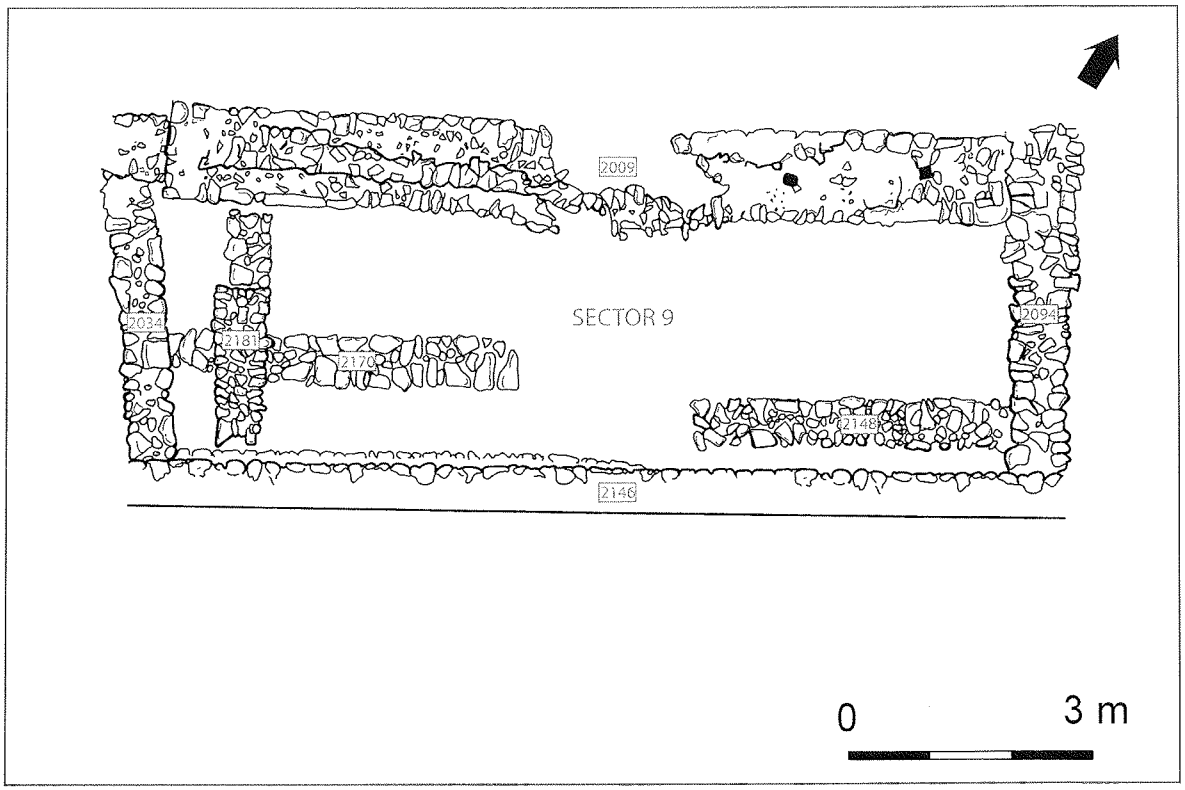

Figura 4. Planta del sector 9.

físiques i cronològiques idèntiques als que s'havien anat descobrint arreu del castell en les campanyes anteriors.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1971, *Els castells catalans*, vol. III, Pla Dalmau Editors, Barcelona.

AA.DD. 1991, *Catalunya Romànica vol. V (Gironès, Selva, Pla de l'Estany)*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

FOLCH, C., LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., RAMÍREZ, A., SUREDA, M. 2001, Torcafelló: la descoberta arqueològica d'un castell del vescomtat de Cabrera, *Quaderns de la Selva* 13, 33-56.

FOLCH, C., LLINÀS, J, MONTALBÁN, C., RAMÍREZ, A., SUREDA, M. 2004, Torcafelló (Maçanet de la Selva): estructura i evolució d'un castell dels segles XI al XIII, *Els castells medievals a la Mediterrània Occidental. Actes,* Arbúcies, 465-471.

FOLCH, C., LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., RAMÍREZ, A., SUREDA, M. 2007, Torcafelló (Maçanet de la Selva): un castell dels segles XI a XIII a la Selva, *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sabadell, 758-769.

LLINÀS, J., RAMÍREZ, A. 2006, L'excavació de l'any 2004 al castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva, la Selva), *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses.

MARQUÈS, J. 1985, Localització definitiva del castell de Torcafelló, *Revista de Girona* 110, 48-51.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE SANT ISCLE (VIDRERES, LA SELVA). CAMPANYES 2006 I 2007

Joan LLINÀS i POL, Josep CANYET i CASTELLÓ

INTRODUCCIÓ

Durant els estius dels anys 2006 i 2007 es van dur a terme, respectivament, la segona i la tercera campanyes d'excavació arqueològica en el castell de Sant Iscle, en el terme municipal de Vidreres (la Selva). Patrocinades per l'Ajuntament de la localitat -que gestiona el monument en virtut d'un acord de cessió signat amb el propietari, sr. Enric Sanmartí i Aulet- i sota la direcció tècnica de Janus, SL, es van efectuar mitjançant diversos torns de camp de treball gestionats pel Grup d'Esplai Vidrerenc.

Les excavacions al castell de Sant Iscle es van iniciar l'any 2005, amb una campanya que es va centrar en l'excavació de la capella castral, que es va poder documentar gairebé en la seva totalitat, amb uns resultats excel.lents (Llinàs 2005, Llinàs/Formiga/Gascons 2007). L'any 2005 també s'iniciaren les intervencions a dins del castell pròpiament dit, on la simple neteja de la capa vegetal va posar al descobert un pati porticat adossat a migdia contra les restes de la torre de l'homenatge del castell fundacional. Els anys 2006 i 2007, les excavacions es van centrar en el recinte principal del castell, concretament en aquest pati porticat (sector 1), la torre de l'homenatge (sector 5), les torres de ponent (sectors 2 i 3), l'ala oest (sectors 4 i 6) i l'habitació nord-oest (sector 7). L'excavació del pati i de les diverses torres es troba a hores d'ara finalitzada, mentre que les dels sectors 4, 6 i 7 romanen encara inconcloses.

CONTEXT GEOGRÀFIC I HISTÒRIC

El castell de Sant Iscle està ubicat al cim d'un turó de 146 metres d'alçada situat a l'extrem nord-oest del massís d'Ardenya, a la Serralada Litoral, en un dels seus primers contraforts i directament afrontat a la propera plana, que s'estén a la banda de ponent del turó. En aquesta direcció, el castell té un domini visual excel.lent sobre tota la depressió selvatana i les elevacions que la circumden (serralada Litoral, Montseny i

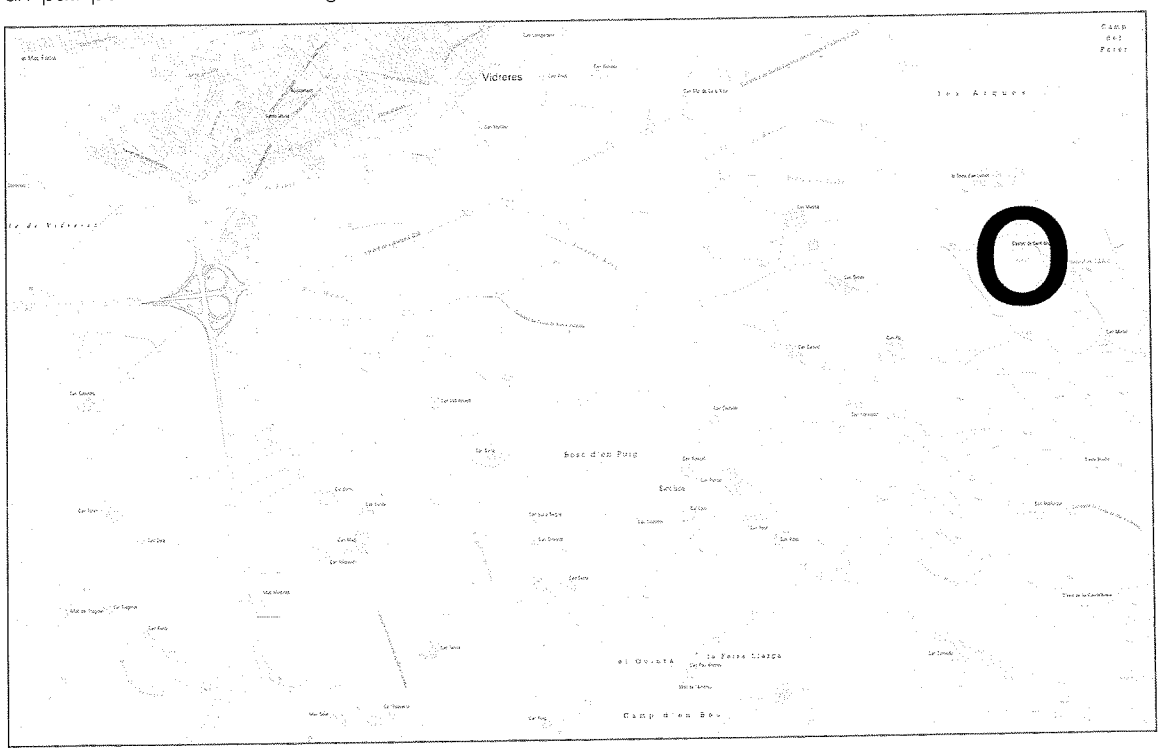

Figura 1. Plànol de situació del castell de Sant Iscle.

* *Janus S.L.*

Guilleries), on es troben altres castells (Torcafelló, Sant Maurici, Argimon, Montsoriu...), la majoria pertanyents, com Sant Iscle, al vescomtat de Cabrera. Pel nord, el castell controla la petita vall del Rec Clar, que comunica el pla de Vidreres amb Llagostera i, per tant, l'accés a la costa per la banda de la vall d'Aro. Al sud i a l'est s'alcen les elevacions del massís d'Ardenya i els accessos a Caulès, controlats també pel castell i per la torre de Puig Castellar, segurament dependent del mateix castell, les restes de la qual es troben al cim del turó homònim, de 211 metres d'alçada, a 1 km en línia recta a llevant de Sant Iscle (Llinàs i Merino 1998: fitxa 459).

La primera referència documental coneguda del castell de Sant Iscle data del 28 d'agost de 1194, quan és esmentat en un acord signat entre els vescomtes de Cabrera Ponç III i Marquesa, d'una banda, i el rei Alfons I de l'altra. En aquest document, els vescomtes reconeixen el seu vassallatge respecte del monarca i, com a garantia, li ofereixen cinc castells propis, entre els quals el de Sant Iscle. Tanmateix, és molt probable que la fortificació ja existís a la segona meitat del segle XI, donat que durant tota l'edat mitjana va centrar el terme de Vidreres, que ja estava constituït com a parròquia l'any 1066 (Formiga 2000: 4).

Des del castell s'exercí la jurisdicció feudal del terme de Vidreres, que coïncidia aproximadament amb l'actual terme municipal. El senyor del castell fou sempre un castlà dependent del vescomte de Cabrera, que va ser el senyor feudal del castell i del terme fins a l'extinció del feudalisme, a la primera meitat del segle XIX.

El 18 de juliol de 1241 el vescomte Guerau V de Cabrera lliurà el castell en feu a l'orde del Temple per tal de compensar un bescanvi fet l'any 1227 pel seu pare Guerau IV -que era templer- del castell de Mediona pel de Vilobí. Pel que fa al segle XIV, se sap que l'any 1310 Elionor, esposa de Bernat I de Cabrera, residia al castell, i que l'any 1356 la fortificació (*castell de Sentaiscle)* surt esmentada com una de les possessions del vescomtat (AADD 1971: 463)

No se sap res més fins l'any 1485, quan els pagesos de remença, que havien ocupat el castell, el tornaren als seus senyors. A l'edat moderna la jursidicció del terme de Vidreres anà a càrrec del batlle, que residia al nucli urbà, de manera que el castell (llevat de la capella, que funcionava encara al segle XVIII) desapareix de la documentació. L'any 1831 el castell encara pertanyia al duc de Medinaceli com a vescomte de Cabrera, però amb l'extinció de l'Antic Règim passà a mans particulars.

DESCRIPCIÓ DEL CASTELL (Fig. 2)

El castell de Sant Iscle està format per un recinte quadrangular amb torres circulars als quatre angles, al qual s'adossa a l'oest un cos sobresortint, aparentment també quadrangular. A l'extrem sud-oest, a tocar i a l'exterior d'aquest cos oest, hi ha, exempta, la capella. Tot el conjunt està envoltat per un fossat.

El recinte principal del castell és una construcció rectangular d'uns 30 per 20 metres, amb l'eix principal nord-sud, reforçada als quatre angles amb sengles torres de planta circular. En roman en un estat de conservació especialment bo el llenç est, amb les dues torres que el flanquegen. Es tracta d'un mur que es conserva en una alçada superior als 10 metres, atalussat a la seva cara externa i amb una finestra oberta més o menys al centre, a l'alçada de la planta superior. Les dues torres estan en força bon estat, especialment la de la cantonada sud-est, que conserva totalment els seus 15 metres d'alçada, amb tres pisos, un coronament emmerletat i espitllerat, i dos accessos, un a la planta baixa i l'altre (el principal) a la segona planta. Tot i que una mica més malmesa, la torre nord-est es troba també en força bon estat i presenta igualment una porta a la segona planta.

Tant la muralla est com la torre sud-est estan reforçades amb una segona obra, més sòlida, per la banda externa, que és la que ha resistit més bé l'enrunament. La datació d'aquestes dues fases constructives és evident que només podrà ser establerta amb fiabilitat a mesura que avancin les excavacions arqueològiques. De moment, en base a les seves característiques arquitectòniques i tècniques constructives, hom ha datat la primera fase (murs de pedra basàltica) en els segles XII-XIII i la segona (murs de pedra granítica) en el segle XIV (AADD 1991: 348).

El llenç sud es manté en força bon estat de conservació a l'extrem més proper a la torre sud-est, segurament gràcies a l'existència de la pròpia torre, mentre que es troba força enderrocat a la resta del seu recorregut. Aquest tram mostra una porta a la planta baixa, protegida amb un parapet a la banda exterior.

A l'interior del recinte format per la muralla i les quatre torres s'hi han anat descobrint, amb l'evolució de les excavacions, tot un seguit d'estructures que descriurem més endavant i de les quals, abans dels treballs, quasi no se n'apreciaven restes visibles, llevat de la boca d'una cisterna i d'un mur proper, a la banda sud.

A l'oest de la fortalesa es dreça un cos rectangular, aparentment adossat al vell cos principal del castell

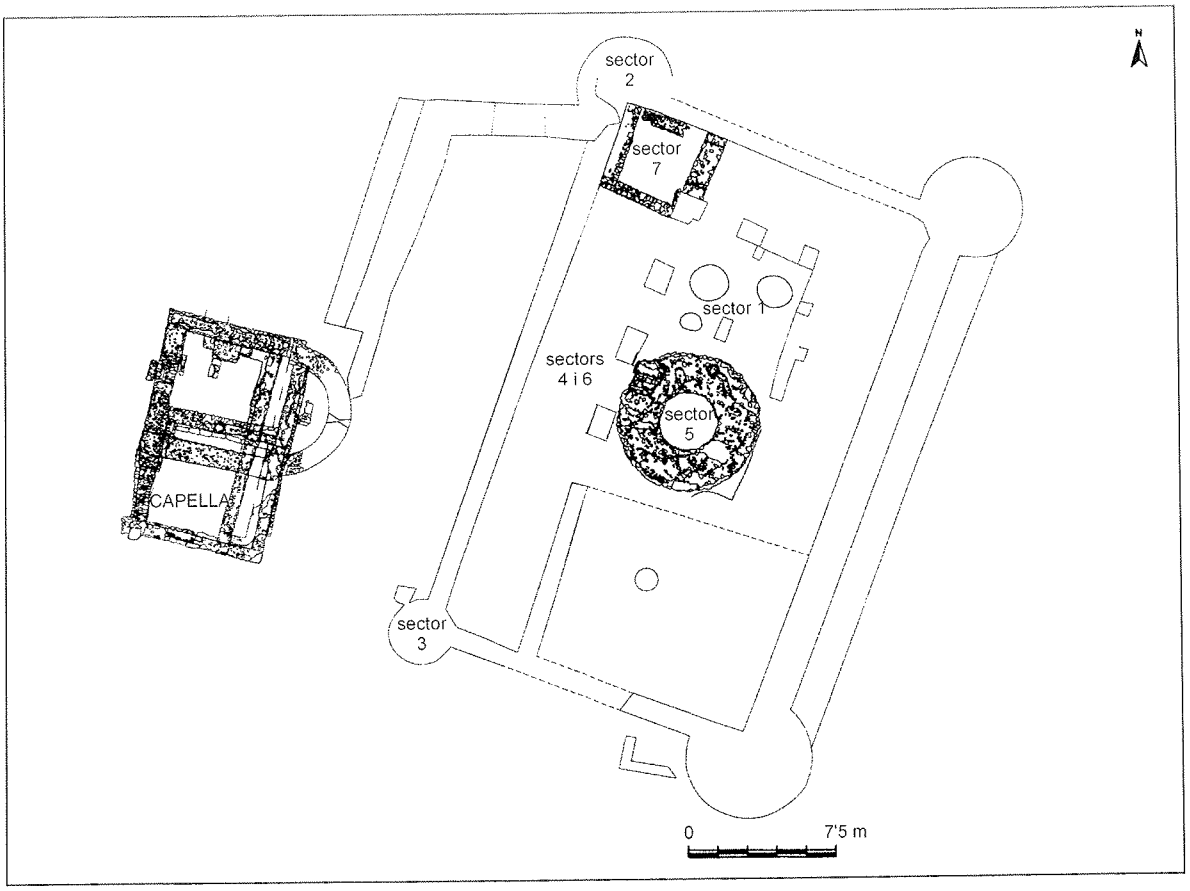

Figura 2. Planta general del castell, amb la situació dels diferents sectors excavats.

amb posterioritat a la seva construcció. Mesura uns 20 per 7 metres i està orientat amb l'eix en direcció nord-sud. Tal com passa a la muralla est, aquest cos fou reforçat exteriorment amb una segona obra que té la part inferior atalussada, i aquesta ha estat la causa del seu relatiu bon estat de conservació fins a l'actualitat.

Aquest cos es troba construït en un indret on la roca natural experimenta una forta baixada i això va permetre que tingués tres plantes, les empremtes de les quals són ben visibles a la part interna de les parets. A la planta baixa s'hi obre una gran porta, que fou adovellada i que sembla que va esdevenir una de les principals entrades al castell.

La capella de Sant Iscle i Santa Victòria es troba extramurs, a l'oest i a tocar del que queda de la muralla de ponent del castell. Excavada íntegrament l'any 2005, fou un edifici inicialment romànic, capgirat i ampliat al segle XV i encara amb una reforma important de finals del segle XVI, un cop el castell ja era abandonat. La capella encara funcionava al segle XVIII, però se sap del cert que a principis del segle XIX ja s'havia abandonat (Llinàs 2006a, Llinàs 2006b, Llinàs/Formiga/Gascons 2007).

Finalment, tot el conjunt està envoltat d'un fossat, excavat majoritàriament a la roca mare, encara que en alguns punts es veu reforçat, sobretot per la banda interior, amb obra construïda.

DESCRIPCIÓ DE LES TROBALLES

Sector 1. Pati porticat

El pati porticat és un espai de planta quadrangular, de prop de 50 m2, situat a la part nord del castell. Al nord i a l'oest està delimitat per un pòrtic de dues arcades per costat, a l'est per unes estances que desconeixem, ja que romanen per excavar, i al sud per les restes de la torre de l'homenatge del castell fundacional. Segons tots els indicis, en el moment de construcció i funcionament del pati (segles XII-XIII) aquesta torre ja estaria enderrocada.

Anomenem pati a aquest àmbit segurament perquè -si més no en part- sembla que estaria descobert i que funcionaria com un pati de llums de les estances del seu voltant. És molt probable, tanmateix, que a la seva meitat est hi hagués una mena de porxada, ja que en

aquella banda hi van aparèixer molts fragments de teula caiguts entre l'enderroc i, el que és més significatiu, les bases de dues pilastres (U.E. 2043 i 2044), fetes en part de carreus de pedra sorrenca ben tallats, que sostindrien la teulada.

L'excavació en extensió d'aquest sector fou realitzada en la seva totalitat entre les campanyes de 2006 i 2007. Tot l'espai va aparèixer sepultat per un immens enderroc de pedra procedent de la caiguda de les parets del seu voltant. Els nivells superiors d'aquest enderroc (U.E. 2002, 2017 i 2030) contenien ceràmica del segle XVII, que delatà un reaprofitament temporal d'aquesta part del castell com a tancat de bestiar o habitatge precari, esdevingut un segle després del seu abandó.

A sota, un enderroc de teules, terra i pedra més petita (U.E. 2029, 2031 i 2034), caigut directament sobre el nivell de circulació va revelar, amb la recuperació d'abundant material arqueològic, com aquesta part del castell fou abandonada a les primeres dècades del segle XVI.

Enretirats els enderrocs i els nivells d'abandó, al centre i al nord-est del pati hi van aparèixer tres sitges (U.E. 2050, 2052 i 2064) retallades a la roca i, a l'extrem sud-est, un estrat de terra en pendent format al segle XIV (U.E. 2041 i 2047) que ens podria indicar o bé una rampa d'accés des dels indrets més elevats de la part sud del pati o bé una acumulació de runa o de deixalles en un dels racons més foscos d'aquest àmbit.

Les tres sitges presentaven característiques i cronologies diferents. La primera (U.E. 2050), situada al centre del pati, es va poder datar al segle XIII i era la més gran, ja que tenia un diàmetre màxim d'uns 2 m i una profunditat superior als 270 cm (no es va poder acabar d'excavar degut al perill d'esllavissada de les seves parets). S'hi van documentar quatre nivells de farciment superposats (U.E. 2045, 2051/2055, 2057 i 2058), el darrer dels quals no es va poder excavar.

La segona sitja (U.E. 2052), situada al sud-est, era de finals del segle XIV-principis del XV, i tenia un diàmetre d'entre 180 i 200 cm i una profunditat de 260 cm. S'hi van documentar també quatre estrats d'obliteració: U.E. 2049, 2053, 2059 i 2060.

Finalment, la tercera sitja, més petita (U.E. 2064), es va trobar al sud i a tocar de la primera, es va poder datar al segle XIV i tenia unes mides de 140 cm de diàmetre màxim i 120 de fondària. Presentava dos nivells de colgament (U.E. 2065 i 2067).

Pel que fa a les restes de sòls de circulació, estaven constituïdes per dos nivells superposats (U.E. 2046 i 2066) i considerablement malmesos, en part per les mateixes sitges. Es tractava de simples nivells de calç, separats per un nivell molt prim de terra (U.E. 2063), que es conservaven sobretot a la zona nord-oest i central del pati. Tots dos eren del segle XIII o anteriors i, un cop excavats, va aparèixer arreu el subsòl natural, llevat d'una rasa sinuosa i poc profunda, d'uns 60 cm d'amplada màxima (U.E. 2068), que, amb un pendent molt lleuger, travessava el pati d'est a oest per la seva part central. Excavada aquesta rasa, de funció desconeguda i totalment retallada a la roca mare, es va donar per enllestida l'excavació del pati.

Sector 2. Torre nord-oest

La torre nord-oest (U.E. 2018) fou excavada integrament en la campanya de 2006. Es tracta d'una construcció cilíndrica delimitada per un mur circular de 5 m de diàmetre. A diferència de les altres tres torres cantoneres, no està oberta a l'interior del castell, sinó que es va construir respectant l'angle de la muralla, que aquí presenta el cantell arrodonit. Això va provocar que l'espai interior del pis inferior de la torre -a la qual s'entrava des d'un accés elevat, al segon pis, que no s'ha conservat- fos impracticable i hom decidís massissar-lo amb un farcit de pedres, morter i sorra que, a més, assegurava una major solidesa a la torre, propera a un desnivell del terreny. Així, tenint en compte que la torre la conservem en una alçada màxima de poc més de 4'5 metres, l'excavació en va poder documentar únicament el paviment del segon pis (U.E. 2037), construït sobre el massissat i constituït per un nivell de calç, a banda d'una petita part de l'enderroc caigut a sobre (U.E. 2019) que, malauradament, no va proporcionar material arqueològic suficient per poder esbrinar en quin moment la torre fou abandonada.

Sector 3. Torre sud-oest

La torre sud-oest (U.E. 2020) també fou objecte d'excavació íntegra durant l'any 2006. Es conserva exteriorment només en una alçada de fins a 140 cm, té un diàmetre exterior de 3'40 m i interior de 185 cm, i la paret té un gruix de 80 cm. El mur perimetral és circular, llevat de la banda nord-est, on un pany de mur rectilini connecta diagonalment les muralles sud i oest del castell, trencant en aquell punt la corbatura de la paret de la torre.

A l'interior de la torre hi va aparèixer part del propi enderroc (U.E. 2021), caigut sobre el paviment (U.E. 2033), que estava fet amb pedres planes col.locades damunt d'una preparació de calç i sorra (U.E. 2035). Sota aquesta preparació va aparèixer una banqueta de

fonamentació d'entre 20 i 30 cm d'amplada, que reduïa el diàmetre interior de la torre a poc més d'un metre. Aquesta fonamentació tenia més de 2'5 m de fondària, ja que en aquest punt la roca mare es troba a molta profunditat, i es trobava colgada per una aportació de terres bàsicament sorrenques, amb poques inclusions (U.E. 2036).

El material arqueològic aparegut en aquesta torre, poc abundant, va permetre constatar que va funcionar poc temps, ja que tant el farcit de la fonamentació com l'enderroc van proporcionar materials del segle XIV o, a tot estirar, de primeries del XV. És probable, doncs, que la torre no arribés a funcionar ni un segle sencer.

Sector 5. Torre de l'homenatge (Figs. 3 i 4)

La torre de l'homenatge (U.E. 2015) s'ubica al sud i a tocar del pati. Es tracta d'una potent estructura de planta circular de 7'20 metres de diàmetre exterior i 2'90 metres de diàmetre interior, amb unes parets que assoleixen un gruix de 2'15 metres. Es conserva tan sols en una alçada d'uns 140 cm, ja que fou enderrocada en el moment de grans reformes (segles XII-XIII) en què el castell va prendre a grans trets la forma amb què avui el coneixem, és a dir, una construcció rectangular amb torres als quatre angles. Feta de pedra i morter de calç, el seu aparell extern és fet d'un carreuat força ben treballat i disposat en filades considerablement regulars, que donaven a l'estructura un acabat de relativa qualitat.

Descoberta l'any 2005 arran de la neteja del pati, fou excavada íntegrament durant les campanyes del 2006 i 2007. Un cop enretirada la capa superficial (U.E. 2026), el primer que es va evidenciar fou que a sobre de les seves restes s'hi va construir una escala de pedra (U.E. 2016) que permetia pujar a un segon pis -actualment perdut- que es trobava aguantat sobre un pilar de pedra i morter (U.E. 2014), també construït sobre les restes de la torre. També cal remarcar que al sud-est i molt a prop de la torre (però fora del seu perímetre) van quedar al descobert en part les restes d'un possible forn domèstic (U.E. 2075), que actualment resta pendent d'excavació.

Figura 3. Vista general de la torre de l'homenatge (sector 5). Es pot veure com, a sobre de les seves restes, hi ha construïdes l'escala U.E. 2016 (a dalt) i el pilar U.E. 2014 (a la dreta).

A l'espai interior de la torre s'hi va documentar un nivell de circulació del segle XV (U.E. 2076) i un farcit d'anivellament del segle XII avançat o de molt a principis del XIII (U.E. 2077), del moment en què aquesta construcció fou enderrocada i colgada. Un cop assolit el nivell de fonamentació de la torre, quan esparàvem trobar ja la roca del turó, van aparèixer les restes d'un cementiri anterior a la construcció de la torre i, per extensió, del castell del segle XI. Concretament, es van descobrir cinc enterraments, un dels quals molt malmès per la mateixa torre, que corresponien a quatre adults i un infant, orientats en direcció est-oest i sepultats en fosses excavades en el subsòl natural, llevat d'un, que es trobava ubicat dins d'una fossa delimitada amb pedres. Un cop excavats aquests enterraments, es va poder donar per enllestida l'excavació del sector.

Les muralles nord i oest

L'any 2006, avançada l'excavació del pati es va poder comprovar, en els espais entre pilars, com les dues ales del porticat (nord i oest) estaven colgades per un immens enderroc de pedres i calç. Aquest enderroc (U.E. 2040) fou extret per una màquina retroexcavadora, sota estricta vigilància arqueològica, fins a una cota prudent que, a partir de la campanya de 2007 permetria acabar-lo d'extreure amb mitjans manuals fins assolir els nivells inferiors d'abandó.

Això va permetre posar al descobert bona part de la cara interna de les muralles nord i oest del recinte principal del castell, que eren desconegudes fins al moment. Pel que fa a la muralla nord (U.E. 2038), es va evidenciar el seu bon estat de conservació ja que preserva entre 1'5 i 3 metres d'alçada. La muralla oest, en canvi, es troba més malmesa. Es conserva bé a la part sud (U.E. 2023) en una tramada d'uns 9 metres, i a la part nord (U.E. 2039) on, malgrat alguns forats, es pot apreciar en una longitud d'uns 7 metres fins que mor a una cantonada o un brancal de porta, delimitat per carreus de pedra ben treballats. Entremig, queda un espai on la muralla no es conserva, si més no fins a la cota excavada actualment. Cal tenir en compte que a la

Figura 4. Planta de la torre de l'homenatge, amb la part de la necròpolis altmedieval descoberta sota la seva estructura.

baixa edat mitjana es construí a l'altra banda d'aquesta muralla, a la part exterior, un nou cos (el cos oest) que la va convertir en un mur interior del castell, i no seria estrany que s'hi haguessin practicat obertures o que, fins i tot, se n'hagués enderrocat algun tram.

Sectors 4 i 6. Ala oest (Fig. 5)

L'ala oest (sectors 4 al sud i 6 al nord) és un gran espai rectangular de quasi 30 metres de llargada per 4 d'amplada situat a ponent del pati -amb el qual es comunicava mitjançant el porticat- i de la zona de l'entrada al castell, de la qual el separava un mur cec (U.E. 2024). S'estén longitudinalment per quasi tot el costat oest del recinte principal del castell, des de la muralla sud (U.E. 2022) fins a 4 metres de la muralla nord (U.E. 2038), de la qual la separa l'estança nord-oest (sector 7). Per ponent queda delimitat per l'antiga muralla oest del recinte principal (U.E. 2039).

Tota l'ala es va trobar coberta per un gran enderroc d'entre 2 i 3 metres de potència (U.E. 2025, 2040 i 2061), en part extret, com hem dit, amb màquina retroexcavadora i sota control arqueològic. Donades les grans dimensions d'aquest enderroc, després de les campanyes de 2006 i 2007 s'ha hagut de deixar per a properes campanyes l'excavació del nivell de la teulada caiguda que ha anat apareixent a sota, a

Figura 5. La llarga ala oest al final de l'excavació, vista des del nord. A l'esquerra hi podem veure les pilastres del porticat del pati, i a la part superior la muralla sud, amb les tres espitlleres descobertes l'any 2007.

Figura 6. L'estança nord-oest al final de l'excavació de 2007. El pilar de la part superior dreta pertany al racó nord-oest del porticat del pati.

quasi 2 metres de fondària respecte a la cota inicial. Cal remarcar que l'excavació en aquest sector va permetre el descobriment d'una darrera pilastra (la més meridional) del porticat que el delimita per la banda est (U.E. 2107), i de tres espitlleres a la muralla sud (U.E. 2022), que defensaven l'entrada al castell.

Sector 7. Habitació nord-oest (Fig. 6)

A l'extrem més septentrional de l'ala oest, l'excavació de l'enderroc U.E. 2040 va permetre l'any 2007 la descoberta d'una estança (sector 7), ubicada per tant just a la raconada entre les muralles nord i oest del recinte principal del castell. De planta lleugerament rectangular i d'uns 20 metres quadrats de superfície, aquesta estança està delimitada al sud i a l'est per sengles murs (U.E. 2080 i 2081, respectivament) construïts entre els esmentats panys de muralla i el pilar de l'angle nord-oest del pati porticat (U.E. 2005).

L'habitació fou excavada quasi en la seva totalitat. Ara com ara podem parlar d'un abandó situable a partir de la segona meitat del segle XV (U.E. 2079) i d'un nivell d'ocupació que hem de datar, com a molt, a principis del segle XIII (U.E. 2089) i que podem relacionar amb una estructura de pedres sense lligar, una mena de banqueta (U.E. 2087), ubicada contra la paret oest de l'estança. Al seu torn, per a construir aquest nivell de circulació, es van obliterar diversos nivells d'ús (U.E. 2103, 2104 i 2105) i una estructura adossada al mur est (U.E. 2106), que només es van poder excavar parcialment i que es preveu enllestir en propers treballs.

CONCLUSIONS

Les excavacions dels anys 2006 i 2007, per tant, foren enormement positives tant pel que fa al coneixement de l'evolució històrica del castell com pel que respecta a la seva documentació arqueològica.

Sens dubte, una de les dades més destacables és la certesa que el castell fou construït al segle XI sobre un jaciment anterior, d'època altmedieval, del qual n'hem descobert part del cementiri (sector 5). Ara com ara, desconeixem si aquest jaciment estava composat només per una esglesiola, a redòs de la qual hauria sorgit aquest cementiri, o bé si hi havia un petit nucli de població al seu voltant. Sigui com sigui, aquestes troballes ajudarien a explicar perquè el castell s'anomena "de Sant Iscle" des dels seus orígens, donat que reforcen la hipòtesi de l'existència prèvia d'un temple dedicat a aquest sant, del qual el castell n'hauria pres el nom i l'advocació de la capella.

Pel que fa a l'evolució històrica, es va consolidar la hipòtesi que el castell fundacional, del qual en coneixem de moment només la torre de l'homenatge (U.E. 2015), fou enderrocat a finals del segle XII o molt a principis del XIII per construir una nova fortificació, de planta rectangular i articulada entorn d'un pati interior porticat (sector 1) adossat a migdia a les restes de l'esmentada torre (sector 5). Aquest pati, a banda d'il.luminar i airejar les estances del seu voltant, servia de magatzem del gra recaptat pel castell, com van posar de manifest les tres sitges descobertes. El diferent moment d'inutilització d'aquestes tres sitges (segle XIII, segle XIV i finals del segle XIV-principis del XV) evidencia la dilatada etapa

de funcionament d'aquest pati, que es va abandonar (com probablement tot el castell) a principis del segle XVI, amb una petita i darrera freqüentació al segle XVII.

Unes altres troballes interessants s'efectuaren a la zona de la torre de l'homenatge, construïdes amb posterioritat al seu enderroc. Per una banda, tenim l'escala U.E. 2016, que testimonia, juntament amb les restes d'una petita pilastra propera (U.E. 2014), l'existència d'un segon pis, totalment perdut. Per altra banda, cal remarcar l'estructura del que sembla un forn domèstic (U.E. 2075), que ens podria delatar l'existència, en aquella zona al sud-est de la torre, d'un sector del castell destinat a la cuina, que caldrà documentar en futures excavacions.

Pel que fa a l'ala oest (sectors 4 i 6), hem de remarcar que l'excavació del gran enderroc que la cobria va posar de manifest que la pràctica totalitat de les estructures del castell que delimiten aquest espai (muralles nord i oest del recinte principal, mur U.E. 2024, pilars que el separen del pati) es troben conservades a una alçada molt considerable, superior a 2 metres, i estan deixant literalment al descobert tota la planta inferior (i part de la segona) d'aquell sector de la fortificació. Cal tenir en compte, a més, que encara falta l'excavació del que queda d'enderroc i dels hipotètics nivells d'ús que pugui haver-hi a sota.

Cal remarcar també que la descoberta de l'habitació nord-oest (sector 7) va permetre la documentació de la primera de les diverses habitacions en què se subdividia l'espai interior del castell, adossades contra la cara interna de la muralla i articulades a l'entorn del pati interior.

Finalment, es va poder establir que el castell fou abandonat a principis del segle XVI i que només va continuar funcionant-hi la capella que, com se sap, encara va perdurar tres-cents anys més (Llinàs, Formiga i Gascons 2007; Llinàs 2006). Fins ara, la darrera notícia que teníem del castell datava dels anys 1485-1486, quan tingué protagonisme durant la segona revolta remença, i se sabia que l'any 1527, durant la presa de possessió del vescomte de Cabrera Fadrique Enríquez, el seu apoderat ho féu ja a la plaça del poble i no al castell, fet que ens reflecteix el seu més que probable desús en aquesta darrera data.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1971, *Els castells catalans*, vol. III, Barcelona.

AA.DD. 1991, *Catalunya Romànica*, vol. V, Barcelona.

FORMIGA, J. 2000, El castell de Sant Iscle de Vidreres, *El Rec Clar* 9, Vidreres.

FORMIGA, J. 2002, *Vidreres*, Els pobles de la Selva, Santa Coloma de Farners.

LLINÀS, J. 2005, Primeres excavacions al castell de Sant Iscle: la capella i el pati porticat, *El Rec Clar* 31, octubre 2005, 4-7.

LLINÀS, J. 2006a, La capella romànica del castell de Sant Iscle (Vidreres), *Quaderns de la Selva* 18, 101-113.

LLINÀS, J. 2006b, L'excavació arqueològica de la capella del castell de Sant Iscle (Vidreres, la Selva), *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, 511-516.

LLINÀS, J., CANYET, J. 2007a, Segona campanya d'excavacions al castell de Sant Iscle: el pati porticat, la torre de l'homenatge i les torres de ponent, *El Rec Clar* 36, 4-8.

LLINÀS, J., CANYET, J. 2007b, El castell de Sant Iscle, 3a campanya d'excavacions. El cementiri preexistent, la torre de l'homenatge, les sitges del pati porticat i el sector oest, *El Rec Clar* 39, 4-8.

LLINÀS, J., FORMIGA, J., GASCONS, N. 2007, *La capella del castell de Sant Iscle de Vidreres*, Ajuntament de Vidreres.

LLINÀS, J., MERINO, J. 1998, *El patrimoni de la Selva*, vol. 2, Santa Coloma de Farners, Consell Comarcal de la Selva.

LLINÀS, J, MERINO, J. 2005, Sant Iscle, el castell de Vidreres, *Gavarres* 7, 102-103.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE MONTSORIU (ARBÚCIES-SANT FELIU DE BUIXALLEU, LA SELVA). CAMPANYES 2006-2007

Gemma FONT i VALENTÍ *, Josep M. LLORENS i RAMS **, Joaquim MATEU i GASQUET *, Sandra PUJADAS i Mitjà *, Jordi TURA i MASNOU *

Paraules clau

Arqueologia Medieval, Arquitectura Militar, Castells, Arquitectura Gòtica, Història Medieval, Ceràmica Medieval

Resumen

El castillo de Montsoriu, es una de las principales muestras de arquitectura militar medieval de Catalunya. Desde una perspectiva historica sus orígenes se remontan a la segunda mitad del siglo X. Las excavaciones arqueológicas de los años 2006-2007 han permitido definir el núcleo residencial del siglo XIV en el Patio de Armas y aportar nuevos datos sobre el desarrollo de la fortaleza en los siglos XII-XIII, así como el periodo de abandono de finales del siglo XVI y principio del siglo XVII.

Abstract

Montsoriu Castle is one of the main examples of medieval military architecture of Catalonia. From an historical view we have to situate the origins of the castle back to the second half of the 10th century. The archaeological works that took place in 2006 and 2007 allowed to identify the residential area of the castle in the 14th century, situated in the second enclosure named Pati d'Armes. The archaeological excavations have also brought new data about the development of the fortress during the 12 and 13th centuries, as well as the period of abandon of ends of the 16th century and beginning of the 17th century.

PRESENTACIÓ

El castell de Montsoriu es troba situat en el límit dels termes municipals d'Arbúcies i Sant Feliu de Buixalleu (la Selva), al cim d'un turó de 632 m d'alçada, en els primers contraforts del sector llevantí del massís del Montseny.

Actualment, aquesta imponent fortificació, considerada com un dels exemples més notables de l'arquitectura militar medieval catalana, és propietat del Consell Comarcal de La Selva, i està gestionada per un Patronat, que és el responsable dels treballs de consolidació i restauració que s'hi porten a terme. Pel que fa a les tasques arqueològiques, desenvolupades en el castell de manera continuada a partir de l'any 1993, han estat dirigides pel Museu Etnològic del Montseny, La Gabella.

ANTECEDENTS

Des d'una perspectiva arqueològica les primeres ocupacions documentades a Montsoriu corresponen a època ibèrica (segles III-IV adC) i possiblement s'haurien de vincular a un punt de control territorial, en relació a una xarxa de poblament i explotació de recursos econòmics més extensa i de la que possiblement en formarien part altres jaciments com Torre de la Mora o Buixalleu (Sant Feliu de Buixalleu, la Selva).

Des d'una perspectiva documental, la primera cita en que es pot pressuposar l'existència d'un castell correspon a l'any 1002: ... *ego habeo in locum qui dicunt Monte Suriz, vel in eius apendicio, sive infra eius terminis,* (Rius, J. 1946), coincidint també amb la primera menció documental d'Amat de Montsoriu, el primer personatge de la nissaga dels vescomtes de Girona vinculat amb el castell de Montsoriu: *Amatus Soricensis,* i ja a partir de l'any 1017 trobem la primera menció estricte del castell amb *Amato Castro Surice* (Ordeig, R. 2000)

En aquesta primera fase constructiva, iniciada previsiblement a la segona meitat del segle X, Montsoriu ocuparà la zona de l'actual recinte sobirà i el seu model arquitectònic respon a la definició del típic castell roquer, format per una torre mestra, una petita capella d'origen preromànic, una cisterna i un petit clos de 30 x 19 metres, que encerclava, adaptant-

* *Museu Etnològic del Montseny, la Gabella*

** *Museu d'Arqueologia de Catalunya - Girona*

se a la topografia, la part superior del turó (Font et alii 2000).

A partir de la segona meitat del segle XII, Montsoriu iniciarà un important procés de transformació, que tindrà continuïtat al llarg del segle XIII. En aquest segon període, Montsoriu desenvoluparà un segon clos de 75 x 52 metres situat en el nivell immediatament inferior seguint la topografia natural del turó. El model constructiu es basa en el bastiment d'un nou perímetre de muralles, amb la presència de quatre bestorres en els angles del recinte, organitzant les diferents construccions al voltant d'un pati central. Es tracta d'una nova modalitat de castell amb pati o amb plaça d'armes, que ja apareix a Europa a partir de la segona meitat del segle XII.

En el darrer quart del segle XIII, restarà configurada una potent fortalesa a Montsoriu, amb gairebé mig quilòmetre de perímetre fortificat. Aquest serà el castell del que Bernat Desclot dirà *"...qui es l dels bells e dels nobles del mon e es del comte d'Empuries..."*.

Ja en el segle XIV, i d'una manera molt especial a meitat d'aquest segle, Montsoriu tindrà un altre important procés de reformes, que el convertiran en un dels més extraordinaris castells de la Corona d'Aragó (Rueda, J.M.; Tura, J. 2004). En aquesta fase constructiva es remodelarà el conjunt de la fortalesa, tant des de la perspectiva residencial, cal no oblidar que en aquests moments Montsoriu es convertirà en residencia habitual de la família vescomtal Cabrera, com també des de la perspectiva de la seva funció militar. Així, l'albacar, la barbacana, els poderosos adarbs defensius, la cisterna, les bestorres, i les altes muralles amb troneres, merlets i matacans dibuixen un nou concepte de castell que reforça la seva funció defensiva.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES PORTADES A TERME ENTRE ELS ANYS 2006 I 2007

Les tasques arqueològiques que es porten a terme a Montsoriu, es realitzen en base a camps de treball d'arqueologia (XIV i XV campanyes) i excavacions programades (XII i XIII campanyes). Anualment aquestes tasques es porten a terme entre els mesos de juliol i setembre i són dirigides pel Museu Etnològic del Montseny, la Gabella.

Resultats campanya d'excavacions arqueològiques 2006

Àmbit 11000

L'objectiu primordial de l'excavació de l'àmbit 11000 era el coneixement del sistema de funcionament de les estances del sector NE o Cos de Guàrdia del Recinte Pati d'Armes, així com l'evolució de les fases d'ocupació i abandonament de la sala excavada.

L'habitació 11000 es troba delimitada en el sector E per la muralla perimetral del Pati d'Armes (UE 11013 amb un tram inferior d'època tardoromànica i sobreaixecament i doblament extern d'època gòtica). Pel sector O limita amb el corredor porticat del Pati d'Armes. Per altra banda, es troba en contacte amb l'estança 11100 (excavada en les campanyes dels anys 2002 i 2003). Pel sector S pren contacte amb una bestorre (àmbit 10900). L'àmbit 11000 es perfila com una construcció de planta semi-rectangular, que delimita un espai interior de poc més de 6 m de llargada màxima amb una amplada de 4,50 m.

La cronologia constructiva d'aquest sector es situa a inicis de la segona meitat del segle XIV, moment de la gran reforma urbanística del castell, conserva però restes visibles a un nivell inferior de les estructures del primitiu recinte emmurallat de la primera meitat del segle XIII, com és la part inferior de la muralla perimetral del sector E (amb espitlleres d'aquest període tapiades) i part del mur de tancament S o estructura de la bestorre (UE 11017).

Els treball arqueològics s'iniciaren amb l'excavació dels primers nivells d'enderroc de les estructures (UE 11002, 11003, 11005). Arqueològicament parlant, s'excavaren els nivells superficials i d'enderroc de murs perimetrals (UE: 11010, 11011, 11012, 11013), i es posaren al descobert els límits físics de l'àmbit així com la descoberta de la llinda i brancal de la porta d'accés (UE 11014, 11015, 11016). En el decurs de l'excavació del nivell de caiguda de teulada es pogué documentar el sistema de coberta, amb teula àrab (UE 11004, 11006 i 11007). Els materials ceràmics relacionats amb aquests estrats mostren un moment d'abandonament i caiguda de coberta homogeni que podem situar en la primera meitat del segle XVII (confirmat per la troballa d'una moneda encunyada a la ciutat de Girona en època de la Guerra dels Segadors). Per sota dels nivells d'abandonament (11008), en tot l'espai de l'habitació es va posar al descobert un paviment de rajoles, tipus catalana, disposada en escaleta, que es conserva en bon estat (UE 11009).

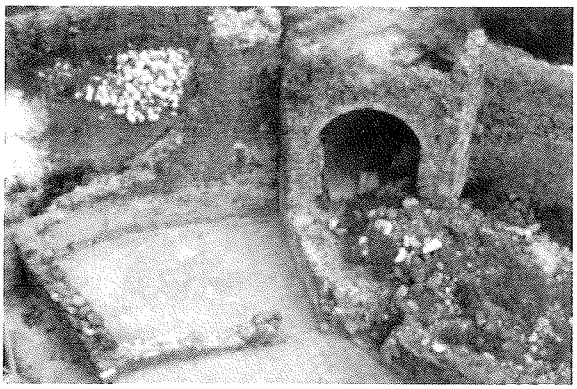

Figura 1. Àmbit 11000. Paviment de rajoles

Àmbit 11200

Es continuà l'excavació dels nivells inferiors de l'àmbit denominat Cos de Guàrdia, i l'any 2005 s'inicià l'excavació en els nivells inferiors a la pavimentació del XIV que segellava les estructures de l'antic castell romànic (segles XII i XIII). En aquesta campanya es procedí a l'excavació dels nivells inferiors de la cala de prospecció iniciada l'any anterior, destacant la troballa en el nivell de preparació de la pavimentació (UE 11241) d'una moneda de Jaume II, ratificant així el moment constructiu de la sala i del traçat urbà del recinte en plena època gòtica (1291-1327).

Paral·llament, dessota els nivells de reompliment de la fase del segle XIV, es documentà un mur longitudinal (UE 11255), ja aparegut en l'àmbit contigu 11100 (UE 11166), i les restes de murs transversals que formaven part de les estructures de l'antic castell romànic, amb nivells de circulació associats (UE 11242, 11244) i organitzats en terrasses. A un nivell inferior, (fase romànica de finals del segle XII- inicis del segle XIII) varen aparèixer les restes de la destrucció d'un taller de forja i de fossa de ferro, amb restes abundants de material constructiu, rebuig d'escòria de ferro i carbons (UE 11247, 11248). Cal esmentar que en contacte amb el primer nivell de circulació de la muralla perimetral de finals del segle XII primer quart del segle XIII, aparegué una moneda del rei Pere I de Catalunya (1196-1213).

Un cop excavats els nivells de circulació, en contacte amb la roca mare retallada, aparegueren les restes d'una llar de foc (UE 11251). Es tracta d'una llar construïda directament sobre la roca amb una preparació de terra cremada o argila, de forma rectangular. A aquesta llar s'hi associa un nivell de circulació (UE 11236). Finalment, es documentà el traçat en negatiu de la muralla de la segona meitat del segle XII – principi del segle XIII (UE 11257) construïda directament sobre un esperó de la roca mare lleugerament retallada, la qual presenta un farciment en pedruscall documentat com a UE 11254.

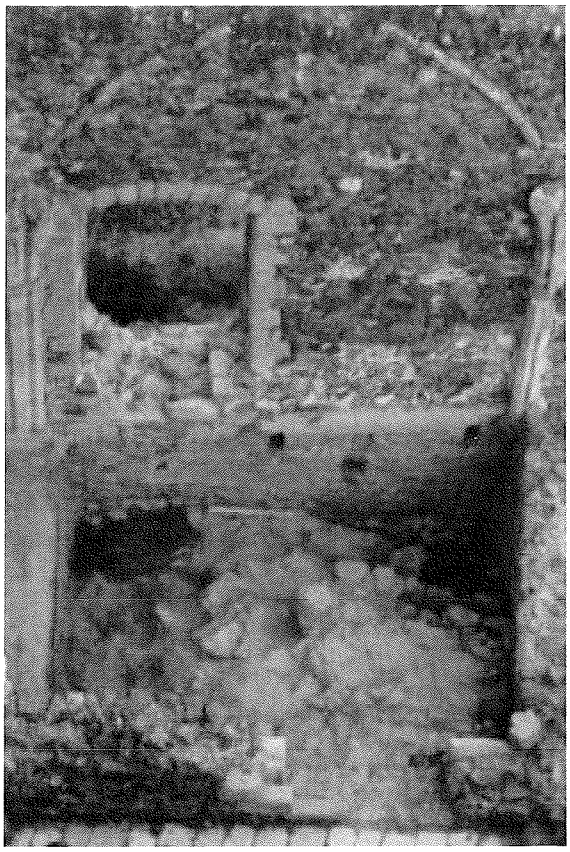

Figura 2. Àmbit 11200. UE 11257.

Àmbit 11000

En el marc de les actuacions de l'excavació programada s'obrí una cala de prospecció en l'àmbit 11000, amb l'objectiu de documentar la continuïtat de les estructures del primitiu castell tardoromànic que apareixen en les estances contigües (àmbits 11200 i 11100), i per tal de definir planimètricament la disposició i construcció del castell del segle XIII.

Figura 3. Àmbit 11000. UE 11027 i UE 11029

Un cop excavats els diversos nivells de reompliment constructiu associats a la fase constructiva del segle XIV (UE 11020 - 24), aparegué un nivell de circulació vinculat a l'espitllera oberta en la muralla perimetral de la fase del segle XIII (UE 11025) i obliterada pels esmentats nivells de reompliment (UE 11026). Dessota seu, un nivell de farciment (UE 11027) cobria una construcció en pedra o plataforma, disposada en sentit perpendicular a la muralla perimetral del pati d'armes del segle XIII, a la qual s'associa un nivell de circulació també d'aquesta època (11029) i un forat de pal possiblement de construcció (UE 11031).

Àmbit 10300

L'Ambit 10300 es troba situat en el sector S del Pati d'Armes, zona documentada arqueològicament com a espai residencial. Es documentaren els nivells d'abandonament sobre les estructures del segle XIV (UE 10308), així com els estrats de reompliment constructiu de la segona meitat del segle XIV (UE 10312). Associat a aquesta fase constructiva, aparegueren restes escadusseres del paviment originari, efectuat en morter de calç (UE 10313) i disposat sobre la roca mare retallada (UE 10314), que també funcionava com a nivell de circulació en la segona meitat del XIV.

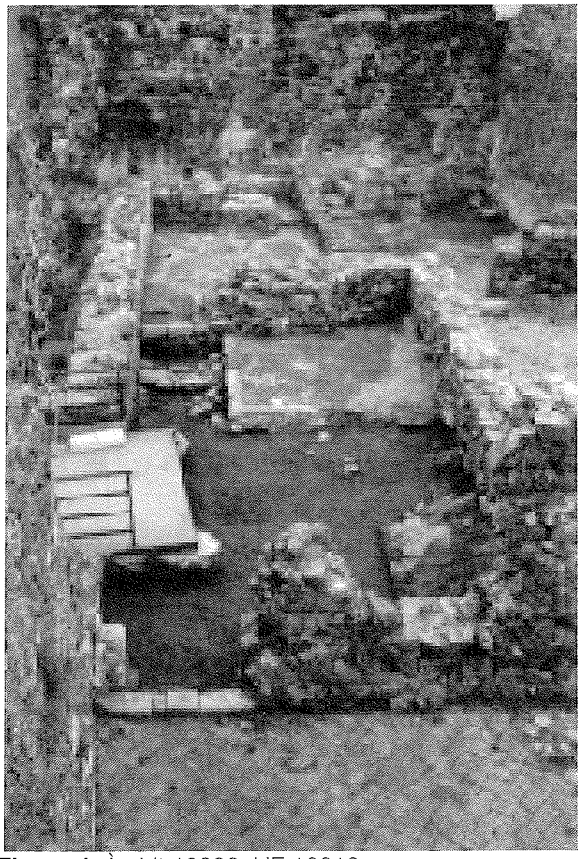

Figura 4. Àmbit 10300. UE 10312.

Els nivells de reompliment del segle XIV colmataven una sèrie d'estructures més antigues (fase constructiva del segle XIII), es tracta d'un mur de contenció (UE 10315) situat entre la roca mare retallada i la plataforma N (UE 10307). Per altra banda es documentà una plataforma constructiva (UE 10316) en pedra, situada en l'angle S W i adossada al mur 10423. Paral·lelament es posaren al descobert 4 espitlleres obertes en la muralla perimetral del recinte pati d'armes en la seva fase de funcionament del segle XIII (UE 10317, 10318, 10319, 10320), obliterades pels nivells de reompliment del segle XIV (10312 i 10321).

RESULTATS CAMPANYA D'EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES 2007

Àmbit 10900

L'habitació 10900 es troba delimitada en el sector N (UE 11012) per l'estança 11000 (excavada anteriorment en la campanya del 2006), al sector E per la muralla exterior perimetral del Pati d'Armes (UE 10913), i per l'O pel passadís porticat o corredor que comunica les estances amb el pati central (UE 10923, 10907). Aquest àmbit es troba en contacte amb una torre semicircular de defensa, o bestorre (UE 10908).

S'inicià l'excavació dels primers nivells d'enderroc de les estructures. (UE: 10902 i 10903), i es posaren al descobert els límits físics de l'àmbit. El primer nivell d'enderroc (UE 10902) es va localitzar en el sector anterior a la bestorre (sector N). L'excavació dels estrats superiors d'enderroc de murs va permetre posar al descobert una escalinata de granit que donava accés a la torre (UE 10914) formada per 7 graons construïts en blocs de granit i esquist que es lliuren al mur de tancament N (UE 11012) i al tancament frontal O de la bestorre (UE 10908); i un mur de separació d'àmbits (UE 10905).

En el sector S de l'àmbit, l'excavació del primer nivell d'enderroc (UE 10903) cobria el mur de tancament de l'avantcambra de la bestorre (UE 10905) i el mur de tancament de la sala pel sector S (UE 10906) inserit en la muralla E a partir de certa alçada i que presenta una possible obertura central (blocs de granit formant llinda inferior i brancals laterals) que caldrà documentar en posteriors treballs arqueològics. De la mateixa forma que els murs perimetrals de l'àmbit, aquest mur de tancament també formaria part de les construccions dutes a terme en el transcurs de la gran reforma constructiva de la segona meitat del segle XIV.

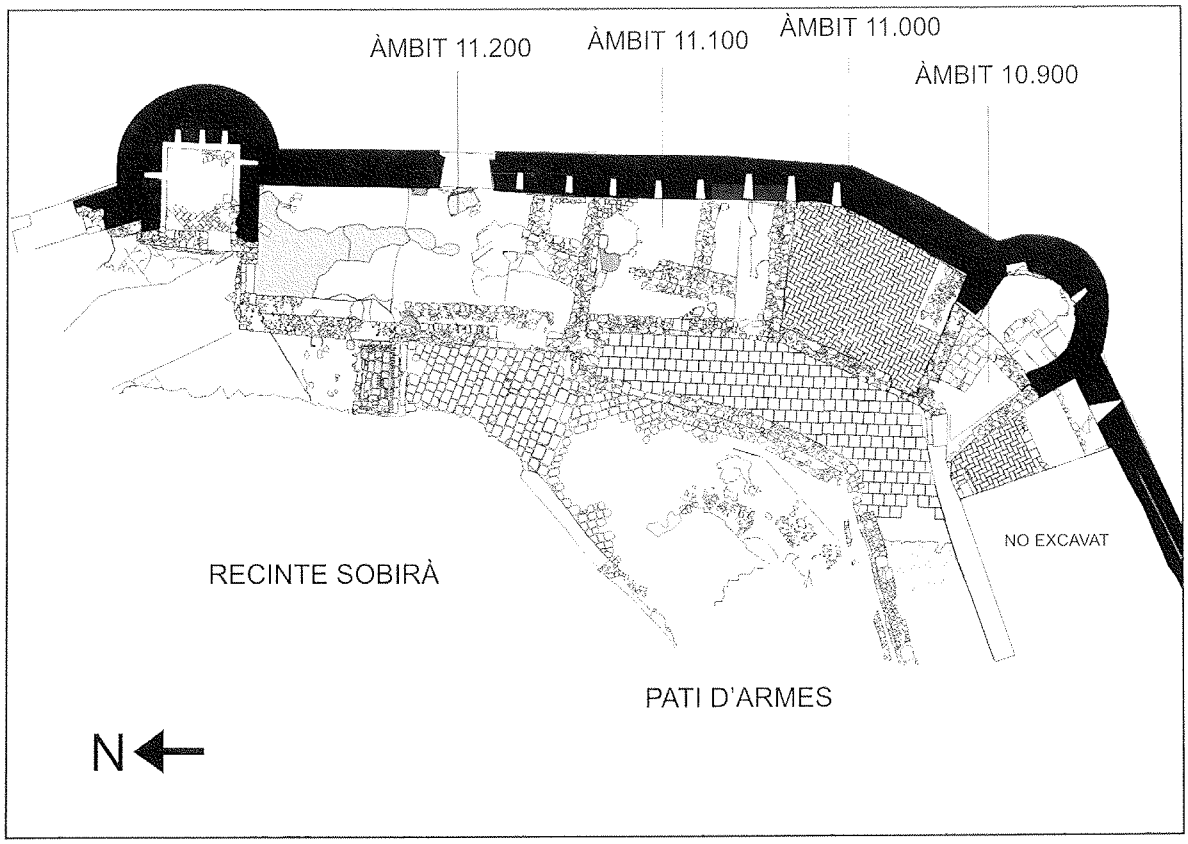

Figura 5. Planta Sector E Pati d'Armes. Castell de Montsoriu 2007

Els treballs arqueològics també descobriren una gran espitllera oberta en la muralla perimetral E (UE 10912), que amida 1,10 m de llargada i 67 cm d'amplada màxima i formada part del sistema defensiu del castell en la segona meitat del segle XIV.

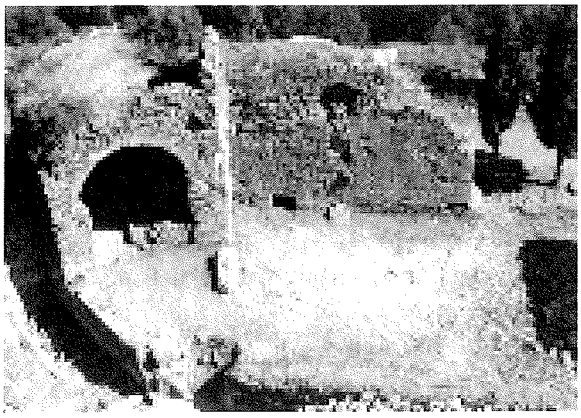

Figura 6. Àmbit 10900. UE 10902

Seguidament, i dins el marc de l'excavació programada s'excavà el nivell d'enderroc inferior (UE 10925) i es documentà un nou nivell d'enderroc en el sector N o avantcambra de la bestorre (UE 10926) amb gran presència de teules procedents de l'antiga coberta de la sala. Paral·lelament aparegueren a redós del mur de separació dels àmbits S i N (UE 10905) restes de combustió sobre un nivell de circulació general d'època moderna (UE 10928). Els materials ceràmics relacionats amb aquests estrats mostren un moment d'abandonament i caiguda de coberta homogeni que podem situar en la primera meitat del segle XVII.

També en el sector N de l'àmbit, aparegueren les restes de la construcció d'una banqueta (UE 10933) adossada al mur O de la bestorre i que s'entrega per una banda a les escales d'accés a la bestorre i per l'altre a un mur antic (UE !0934) sobre el que es recolza la construcció del mur de separació dels dos àmbits, S i N, anomenat 10905. Cal esmentar que aquesta banqueta segellava en part una antiga espitllera de la fase del segle XIII (UE 10956). Es documentà el nivell de preparació de la construcció de la banqueta (UE 10937) i s'excavaren els nivells de reompliment constructius de la segona meitat del segle XIV (UE 10939) on aparegueren ceràmiques decorades en verd i manganès.

Vinculat a la construcció del pla urbanístic d'època gòtica es documentà un nivell de circulació (UE 10942), un nivell

en aquests llims, cosa que com hem dit no es va produir. Aquest fet ens fa pensar per tant que la cisterna, en el moment en el qual es va produir l'abocament, ja no estava en funcionament.

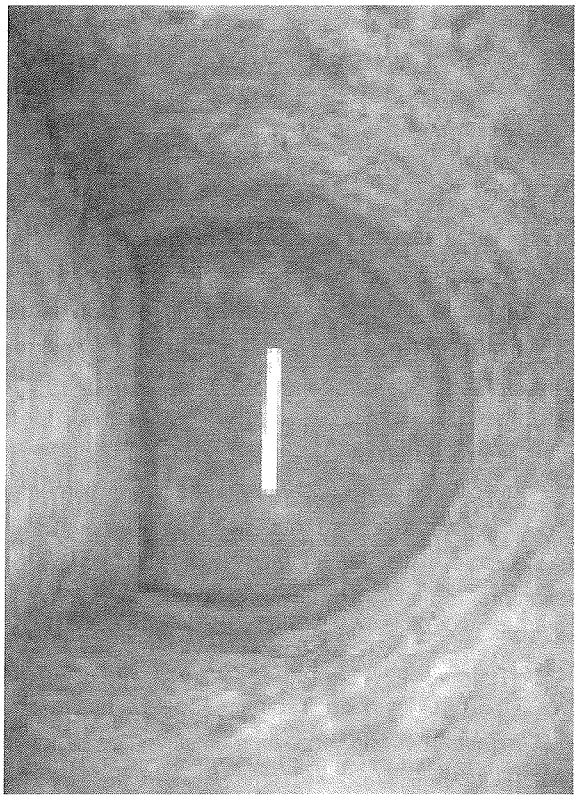

Figura 9. Paviment interior de la cisterna de la bestorre.

Finalment en els darrers 5 cm, es documentà un segon nivell de sorres molt fines (clarament filtrades per l'aigua) que corresponien al darrer moment de funcionament de la cisterna (UE 10959). Aquest nivell fou més estèril en quan a materials ceràmics i no ceràmics i es presentava directament en contacte amb el paviment de la cisterna.

A 4'30 metres de fondària des de la boca superior de la cisterna es localitzà el paviment de morter de calç tipus *signinum* que recobreix el basament final de la cisterna, i que es troba en bon estat de conservació (UE 10960). Es tracta del mateix tipus d'arrebossat de morter, anomenat hidràulic, que recobreix les parets laterals de l'estructura. Cal destacar també que la part superior de la coberta es troba construïda en volta d'encanyissat.

La recuperació, al llarg de l'excavació programada de la cisterna inferior de la bestorre, de més de 400 objectes ceràmics i no ceràmics, ha permès documentar un conjunt excepcional de parament de taula i cuina del castell de Montsoriu, que fou abandonat a finals del segle XVI en l'interior d'aquesta cisterna. El conjunt d'objectes està format per la vaixella del castell (plats, escudelles, servidores, sitres, copes de vidre...), els atuells de cuina (olles, cobertores, greixeres, greixoneres, bugaders, tupins, bacins...) a més d'altres objectes de vidre i metall i milers de restes de fauna.

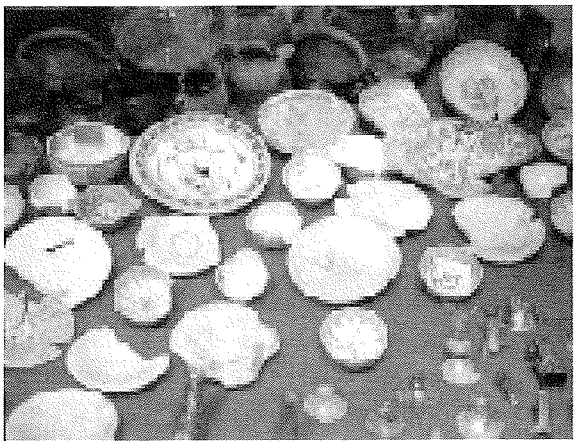

Figura 10. Materials procedents de l'abocament a l'interior de la cisterna de la Bestorre.

CONCLUSIONS

Les campanyes arqueològiques continuades de l'àrea del pati d'armes de Montsoriu, ens permeten perfilar, a hores d'ara, per una banda l'urbanisme del castell del segle XIII, i per altra banda establir el període de reformes urbanístiques d'època gòtica a mitjans del segle XIV. Nogensmenys, els resultats dels treballs arqueològics reflecteixen l'etapa d'abandonament del castell entre finals del segle XVI i la primera meitat del segle XVII documentada enguany per la troballa de materials a l'interior de la cisterna de la bestorre Est.

En aquest sentit les primeres conclusions sobre l'ocupació del turó de Montsoriu a finals del segle XII i inicis del segle XIII, giren al voltant de la hipòtesi, confirmada per les troballes arqueològiques, de l'existència d'un segon clos emmurallat a un nivell inferior topogràficament que el Recinte Sobirà (ja estudiant en campanyes anteriors). Aquest segon clos, és delimitat per un mur espitllerat que envolta un espai central o pati. L'accés a aquest segon recinte encara no és possible establir-ho amb rotunditat doncs no s'ha localitzat l'entrada física en el castell romànic. No obstant això, les restes de plataformes d'anivellament construïdes de forma perpendicular a la muralla, en forma d'aterrassaments, així com les restes en negatiu d'un mur interior paral·lel a la muralla, ens

permeten parlar d'una àrea de circulació a *modus* de deambulatori que permetia l'accés a l'interior del segon recinte.

Montsoriu, en la primera meitat del segle XIII, ja es trobava definit com a castell amb pati central, espai on es localitzaren en campanyes anteriors restes de tallers i habitacles. La capella romànica també a partir de 1223 ja es troba perfectament establerta en el seu angle SE i finalment els murs espitllerats perimetrals donaven cos i protecció a la fortificació de Montsoriu.

La segona conclusió que podem extreure de les campanyes arqueològiques té a veure amb el període de les grans reformes constructives de la segona meitat del segle XIV.

En aquest sentit, ja s'ha posat de manifest la distribució d'espais diferenciats en el sector del pati d'armes: espais per a la guàrdia del castell (cos de guàrdia), espais d'àmbit religiós (capella i possible sagristia), que al mateix temps separen els àmbits de la guàrdia dels espais residencials, i espais "públics" com la gran sala noble; ens ofereixen per tant aquesta perspectiva d'urbanisme global, però al mateix temps clarifiquen un argument que ja s'havia apuntat en campanyes anteriors, que no és altre que la perspectiva d'estar al davant d'un projecte constructiu perfectament establert i definit en un moment concret (ca 1347-1348) i que la realització d'aquest programa constructiu d'ampli abast es va portar a terme en un període de temps relativament curt.

Les fonts documentals així ho ratifiquen. Les obres de fortificació i replantejament urbanística del castell de la segona meitat del segle XIV s'efectuaren a partir de l'any 1347, com ho testifica l'avinença entre Bernat de Cabrera i els homes de la batllia de Montsoriu per construir un forn de calç per les obres de fortalesa del castell (ADM núm. 3404), les obres degueren començar amb bon peu i poc temps després, al març de 1348 la capella de Sant Pere de Montsoriu ja es trobava bastida (ADG U-11 F 25V).

Les servituds de fer obres al castell eren presents en la memòria de la gent de la contrada dos-cents anys més tard, quan el procurador de Jaume de Moncada, que havia adquirit per compra el vescomtat entre 1570 i 1590, esmenta en un memorial: .. *que según yo he hoydo decir en tiempo antiguo pidieron muchos vassallos a Bernat de Cabrera que les eximiese de haver de ajudar y trabaxar dichos castillos, y el les respondió que mas valia fortificarse e travaxarse en tiempo de pax, que no perderse en tiempo de Guerra* (ADM núm. 446)

Ens trobem davant l'evidència documental d'un fet transcendental per Montsoriu, com és el desenvolupament de la gran fase constructiva gòtica del castell. Una fase que va transformar la fesomia de l'antiga fortalesa romànica en un gran castell- palau gòtic, a imatge del poder i rellevància dels personatges que hi residien: Bernat II vescomte de Cabrera, el seu fill Bernat III, comte d'Osona, i finalment Bernardí IV de Cabrera, comte de Mòdica.

Un altre element d'una importància semblant és el de la documentació en base a les troballes arqueològiques del procés d'abandonament, refermat també per les cites documentals de finals del segle XVI.

Des d'una perspectiva històrica, serà a inicis del darrer terç del segle XVI quan es produeix la venda del vescomtat de Cabrera per part dels darrers vescomtes del llinatge Cabrera, quan Luís Enríquez de Cabrera, Duc de Medina de Rioseco, comte de Módica i vescomte de Cabrera i Bas, ven a carta de gràcia el vescomtat a la família del comte d'Aitona- Cardona, venda que es succeí entre els anys 1570 i 1590.

Justament, l'any 1570 el procurador del vescomte Luís Enríquez de Cabrera mana al guarda del castell que tregui tots els béns del castell a causa de la propera presa de possessió del castell per part del capità anomenat per l'Aitona: *... D. Lluis Enriquez de Cabrera dins duc de Medina de Rioseco, comte de Modica y vescomte de Cabrera y Bas, dades en Barcelona a deu del mes de març proper passat, fent manament a Pedro de Bellista a sert castella o guarda del castell de Montseriu per lo dit Ill. Don Luys Enriques de Cabrera a Antoni ... habitant en dit castell que dins tres dies primer vinents buyden y enamen lo dit castell, attes que el dit alguatzil real per encontro de dites tres reals executories del dit castell li ha posat en possessió lo dit Ill. Comte de Aytona o sos procurador, y per aquell es estat revocat de castellar o guarda del dit castell..*

La troballa de l'abocament del parament de taula i dels materials de la vida quotidiana del castell a l'interior de la cisterna de la bestorre, es pot vincular al procés d'abandonament definitiu que va patir el castell entre el darrer terç del segle XVI i principis del segle XVII.

L'estat d'abandonament i degradació del castell és irreversible a partir del darrer quart del segle XVI, com ho demostra el document procedent de l'Arxiu Diocesà de Girona i datat de l'11 de febrer de 1588, on es dóna llicència atesa la ruïna de la capella del castell de Montsoriu, de fer a Hostalric el servei del benefici (ADG U-298, F 137V).

Pocs anys després, en un memorial de l'Aitona de l'any

1590 s'ementen les necesitats urgents de reparació del castell: : *"(...) el de Monseliu le fuy a ver, el qual anda deruiendose, y para repararse conforme han dicho los oficiales que le han visto se hauria de gastar mil y quinientos o dos mil escudos, lo que convenga para gora seria procurar de adovar los canales de la cisterna, que estan en algunas partes rotas, y reparar todos los texados y corredores, que l'agua como llueve se puede recoger en la cisterna o que vaia fuera, que no gaste la casa, y para este reparo solo hise subir alla officiales y dixeron que para esso her menester quinientos o seis çientos escudos*". (ADM L-37/2 p.446).

Semblaria, d'aquesta manera, que ens trobem davant del final de la trajectòria històrica del castell de Montsoriu com a tal. Les ocupacions posteriors del castell seran de tipus discontinu, i malgrat estar en procés d'enrunament, alguns espais continuaran en funcionament, com serà el cas de la gran sala gòtica i la cuina del Pati d'Armes, mentre que d'altres transformaran la seva funció, adaptant-se a les necessitats dels seus residents. Una situació que continuarà com a mínim durant bona part del segle XVII. En aquest sentit, coneixem a traves dels llibres de baptismes de la Parròquia d'Arbúcies que el 15 d'octubre de 1629 es va batejar "*Miquel Costa fill de Joan Costa i Antiga Blanch els quals habitaven en el castell de Montsoriu*".

BIBLIOGRAFIA

ADM Arxiu Ducal Medinaceli - Fons digitalitzat procedent de l'Arxiu Històric d'Hostalric

ADG Arxiu Diocesà de Girona

COLL, J. 1994, *El castell de Montsoriu*, Parròquia de Santa Maria de Breda, Breda.

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., RUEDA, J.M., TURA, J. 2000, El castell de Montsoriu a l'entorn de l'any 1000, *Actes del Congrés d'Homenatge a Gerbert d'Orlhac. Catalunya i Europa a l'any 1000*, Eumo Editorial, Vic.

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., RUEDA, J.M., TURA, J. 2001, El castell de Montsoriu al segle XIII, *Lauro 20*, Ed. Museu de Granollers, Granollers.

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., TURA, J. 2007, Síntesi històrica de Montsoriu, Monografies del Montseny, Amics del Montseny, Viladrau, (en premsa)

FONT, G.; LLORENS, J. M., MATEU, J., PUJADAS, S., RUEDA, J. M., TURA J. 2007, El Castell de Montsoriu (Arbúcies – Sant Feliu de Buixalleu). Arqueologia i història d'un gran castell feudal, *Tribuna d'Arqueologia 2007*, Generalitat de Catalunya (en premsa)

ORDEIG, R. 2000, Diplomatari de la catedral de Vic (segle XI) Fascicle I Document 797

RIUS, J. 1946, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, vol. II, C.S.I.C., Escuela de Estudios Medievales, Barcelona.

RUEDA, J.M., TURA, J. 2004, Gènesi, evolució i decadència d'un gran castell medieval. *Actes del congrés els castells medievals a la mediterrània nord-occidental*, Museu Etnològic del Montseny, La Gabella, Arbúcies.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE MALAVELLA-SANT MAURICI: CAMPANYES 2006-2007

Cristian FOLCH i GLESIAS, Jordi MERINO i SERRA

En el mes d'agost dels anys 2006 i 2007 s'han realitzat dues noves campanyes en el camp de treball d'arqueologia del castell de Sant Maurici-Malavella, situat al municipi de Caldes de Malavella. Promogudes per l'Ajuntament de la localitat, hi han participat diversos nois i noies d'edats compreses entre els 14 i els 25 anys de diversos indrets de Catalunya, de la resta d'Espanya i un grup internacional. Aquest camp de treball està inscrit en un projecte de major envergadura, realitzat per l'empresa Janus S.L., que conté tres objectius: l'excavació arqueològica de tot el conjunt del castell, la seva museïtzació i la seva inclusió dins dels itineraris de patrimoni històric pel terme de Caldes de Malavella.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I CONTEXT HISTÒRIC

El castell de Sant Maurici o Malavella està situat a uns 2,5 km al sud del nucli de Caldes de Malavella, en un turó de 153 metres d'alçada que controla una àmplia plana situada al seu entorn.

El primer esment del castell es troba en un document del 1052, en què apareix en un pacte que fan Ermessenda, vescomtessa de Girona, Enees Miró i Amat Eldric d'una banda, i Ramon Berenguer i Almodis, comtes de Barcelona, de l'altra. En aquest document es parla dels honors que tenien Miró i Eldric, entre ells el castell de Malavella *"cum castello de Malavela"* que tenien d'Ermessenda vescomtessa de Girona i que ara passaven a mans dels comtes de Barcelona (Salrach *et al.* 1998, doc. 5005, p. 926). La següent notícia és un pacte de l'any 1057, on apareix com *"castro quod dicunt Malavela"* en un jurament que fa Amat Eldric a la comtessa Almodis, en el qual el primer jura protegir i respectar la comtessa i totes les seves possessions entre les que hi ha el castell de Malavella (Salrach *et al.* 1998, doc. 533, p. 978). Una situació històrica molt similar és la del castell de Solterra (Sant Hilari Sacalm), documentat per primera vegada l'any 929. En aquest moment s'apunta que, en representació del comte de Barcelona, un tal Sal·la hi actuava com a castlà, càrrec que va passar al seu fill Isarn a partir de l'any 958. Més endavant, el comte de Barcelona Ramon Borrell cedí el domini eminent del castell a la seva esposa Ermessenda com a dot de casament. Pel que fa a Malavella, Ermessenda, el 1056, el cedí al seu nét Ramon Berenguer I, el qual el donà a la seva muller Almodis tal i com trobem en el *liber feudorum mayor*, on el senescal Amat Eldric jurà fidelitat a la comtessa pels castells de Cervera, Clarà, Solterra, Malavella, Begur i Casserres.

El següent esment documental ens porta a la Baixa Edat Mitjana, concretament a l'any 1326, quan el rei Jaume II dona perpètuament en lliure i franc alou a Ot de Montcada i als seus el castell de Malavella amb la vila de Caldes, els llocs de Franciac, Santa Seclina i Caulès, pertanyents a la batllia de Caldes i, a més, la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi del castell i llocs esmentats i de Lloret i Tossa[1]. Del castell no se'n torna a tenir notícia fins el 1412 en què l'església de Sant Maurici hauria deixat de ser la capella del castell per convertir-se en santuari. Ja en eèpoca moderna, a finals del segle XVII, consta en l'Arxiu Episcopal de Girona una llicència per beneir la capella de Sant Maurici de Caldes de Malavella, que hauria estat reconstruïda el 20 setembre de 1673[2]. Les següents notícies ens porten al segle XIX, on la documentació conservada és força rica. Diversos esments ens parlen de conflictes sobre les possessions del castell i de la capella de Sant Maurici amb la desamortització de les terres que pertanyien a l'Església. Així, tenim registrades diverses vendes entre famílies de Caldes de Malavella per les terres de Sant Maurici entre l'any 1844 i l'any 1879. Altres documents ens parlen de diverses reformes que va patir la capella, com la col·locació d'un retaule l'any 1868 dedicat al bisbe de Girona. També coneixem una sèrie de litografies del retaule fetes per Emilio Culell l'any 1872[3].

Janus S.L.

LES RESTES CONSERVADES

El castell de Malavella, que està envoltat d'un vall defensiu, té forma quadrangular amb torres quadrades de 4,85 metres de costat, que s'han conservat en dos dels angles. Al sector nord s'hi poden veure les restes de la capella del castell. Les estructures conservades, molt arrasades al costat de ponent, permeten imaginar un edifici amb diversos àmbits entorn d'un espai central, on actualment hi ha instal·lat un vèrtex geodèsic.
Els murs estan construïts amb un aparell format per blocs de mides mitjanes i grans, sense treballar i lligats amb abundant morter de calç. Molts dels blocs procedeixen de l'aflorament basàltic que hi ha en el turó, amb la característica secció hexagonal. A les cantonades de les torres hi havia blocs de pedres rectangulars, ben treballats i escairats, que varen ser saquejats, igual que molts dels murs del castell, en el moment de construir-se, en el vessant sud-est del mateix turó, el santuari modern de Sant Maurici, en el segle XIX.

DESENVOLUPAMENT DE L'EXCAVACIÓ

Sector 1 (primer recinte del castell)

Ubicat en el centre del castell, està conformat per una àrea de forma quadrangular, lleugerament trapezoïdal i amb els angles aixamfranats.
En aquest sector hem intervingut en l'àmbit 4, situat a l'extrem oest, que és el que resta per acabar d'excavar. Concretament, hem excavat un estrat d'enderroc, sota del qual ha aparegut un estrat d'ús de terra trepitjada. El darrer estrat documentat és un reompliment, actualment en curs d'excavació, format per pedres, ceràmica i fauna dels segles X-XI. Segurament era una zona que quedava fora del recinte del primer castell i que va ser reomplerta quan se'n desmuntà la muralla oest, de la qual hem documentat la fonamentació (UE 1041), bastida amb grans blocs de basalt lligats amb morter, per construir l'àmbit 4 que funcionarà en els segles XII-XIII.

Sector 2 (segon recinte del castell)

Està conformat per l'espai que s'estén entre el primer recinte i la muralla exterior, que dibuixa un perímetre igualment quadrangular i que es troba reforçada als angles amb bestorres quadrades.

En aquest sector hem acabat d'excavar l'ala nord, on hem documentat un estrat d'enderroc, que ens ha permès documentar un mur (UE 2003) que tanca la torre nord-est pel sud i una escala (UE 2004) que s'hi adossa. En aquest moment està a mig excavar l'ala est, on es documenta el mateix estrat d'enderroc.

Sector 9 (capella)

La capella, d'una nau de forma rectangular i absis semicircular, es troba fora del recinte principal del castell a tocar del seu extrem nord-oriental.
És en aquest sector on aquestes dues darreres campanyes hem documentat les troballes més significatives. Sota de l'estrat de preparació del paviment de la nau de la capella vam documentar un estrat més format per sorres de color groc, i sota la preparació del paviment de l'absis va aparèixer una estructura de pedres lligades amb morter de calç (UE 9030). En excavar el darrer estrat de la nau vam poder veure que cobria el terreny natural, format per sauló, en el qual hi vam documentar tres sitges: sitja 1 (UE 9020), sitja 2 (UE 9021) i sitja 3 (UE 9022), de forma globular i amb un diàmetre que oscil·lava entre 80-90 cm i una fondària d'entre 1 i 1'30 m. En la sitja 1 es van distingir dos estrats de farciment, en la 2 un estrat més i en la 3 dos més, que contenien materials ceràmics dels segles X-XI. En aquest sector es va continuar excavant un estrat situat en l'espai entre l'absis modern i el medieval, on es documentà un estrat de reompliment que colmatava aquesta zona i que cobria la banqueta de fonamentació de l'absis modern (UE 9032), que està en procés d'excavació. A més es va començar a excavar a l'exterior de l'edifici per tal de poder documentar les possibles restes del mur de tancament de l'absis de la capella moderna pel nord. Els resultats foren positius i vam localitzar les restes d'aquest mur (UE 9051) bastit amb pedres de basalt ben desbastades per les cares vistes i lligades amb morter de calç, que actualment està en procés d'excavació.

El material arqueològic.

La ceràmica

La ceràmica del segle XIV està formada per ceràmiques reduïdes, representades tipològicament per olles amb el llavi arrodonit, bisellat o amb encaix per a tapadora com la forma més representada, gerres i cossis amb

la vora recta, amb bisell o amb encaix per a tapadora. Les pastes són compactes, de color gris fosc, amb desgreixant de quars, i les decoracions estan formades per línies incises que envolten la peça, d'altres que es creuen en forma triangular o formant meandres.

Els contextos del segles XII-XIII estan formats per ceràmiques reduïdes, representades tipològicament per cossis amb la vora recta, amb bisell o amb encaix per a tapadora, alguna gerra amb vessador i olles amb el llavi arrodonit, bisellat o amb encaix per a tapadora, com la forma més representada. Les pastes són compactes de color gris fosc, amb desgreixant de quars, i les decoracions estan formades per línies incises que envolten la peça, d'altres que es creuen en forma triangular o formant meandres. També hem documentat una base vidrada en verd a l'exterior i melat a l'interior, de pasta compacta de color beix i una servidora esmaltada en blanc, també de pasta compacta de color beix i sense desgreixant visible.

Els contextos dels segles X-XI estan formats per ceràmiques reductores i oxidoreductores, representades tipològicament per cossis amb les parets rectes, alguna gerra amb vessador i olles amb el llavi arrodonit com la forma més representada. Les pastes són poc compactes de color gris fosc a tota la peça, o altres amb l'exterior de la peça de color gris i l'interior marró, amb abundant desgreixant de quars. Les decoracions són quasi absents; només podem destacar uns pocs exemples decorats per línies incises que envolten la peça. Pel que fa a la ceràmica oxidada, hem documentat una forma tancada amb el llavi arrodonit. Les pastes són compactes de color marró-taronja i no es distingeix desgreixant. En relació a la ceràmica espatulada, hem documentat una base i diverses vores de gerres o sitres i alguns fragments informes. Les pastes són en cuita oxidada, compactes, de color marró-taronja o oxidoreductores, amb l'exterior marró o taronja i l'interior gris, i s'hi distingeix desgreixant de quars. Les peces presenten un acabat espatulat a l'exterior.

Els objectes de ferro

Destaquen un grup de claus, força nombrosos en les excavacions d'època medieval, encara que la informació que aporten és molt reduïda. Dins d'aquest conjunt són nombrosos els que tenen el cap pla i la tija de secció quadrada. Són claus que cal considerar-los de mida mitjana i que podrien ser emprats en la fabricació de mobiliari i estris de fusta de dimensions no massa grans, i s'han documentat en estrats que es poden datar en els segles XIII-XIV. Un altre grup estaria format per les eines del camp, en aquest cas es tracta d'un petit podall de ferro que es pot datar als segles X-XI. Un altre grup estaria format pels crocs o ganxos per armar ballestes. Es tracta d'una peça de ferro formada per un ganxo, ull i tija, amb una cronologia del segles XIII-XIV. Un darrer grup el formarien les puntes de sageta de les quals se n'ha documentat un únic exemplar de forma piramidal amb la secció quadrada, amb una dolla de secció circular per emmanegar la tija de fusta, amb un cronologia del segle XIV.

CONCLUSIONS

Després de set campanyes d'excavació en el jaciment arqueològic del castell de Sant Maurici-Malavella hem posat al descobert un conjunt arqueològic important amb una possible llarga seqüència d'ocupació que abastaria des del segle X al XIX. Els treballs s'han centrat en el sector 1 (el primer recinte del castell), el sector 2 (segon recinte del castell), i el sector 9 (la capella). En aquest punt de l'excavació i a falta de noves campanyes, ja podem diferenciar diverses fases constructives de caire general:

El castell:

Fase 1: hem documentat les restes d'un primer castell format per un petit recinte quadrangular emmurallat on es conserven part de la muralla est i oest, i on hi hauria un àmbit (àmbit 5) i una torre rodona. Aquest castell es dataria en els segles X-XI.

Fase 2: en el segle XII totes les estructures anteriors són amortitzades i el castell manté una estructura més o menys quadrangular amb dos àmbits (àmbits 3 i 4), que funcionarà durant tot el segle XIII. Aquesta fase és la més malmesa per les reformes posteriors.

Fase 3: en un moment avançat del segle XIII el castell sofreix grans transformacions. Es terraplena part del turó, la part est, i es construeix un nou castell amb dos recintes diferenciats: un recinte quadrangular aixamfranat format per dos àmbits i un pati, i un segon recinte a tot volt, format per una muralla amb quatre torres quadrades a les cantonades, de les que se n'han conservat tres. Aquesta es la estructura del castell durant el segle XIV.

Fase 4: el castell s'abandona aquest mateix segle XIV, possiblement en un moment avançat.

La capella:

Fase 1: de cronologia medieval, concretament dels

CASTELL DE ROCABRUNA (CAMPRODON, RIPOLLÈS)

Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Dolors CODINA REINA

La consolidació del Castell de Rocabruna és un projecte promogut per l'Ajuntament de Camprodon i dirigit tècnicament per l'arquitecte Lluís Bayona de la Diputació de Girona. La finalitat del projecte consisteix en protegir el conjunt del procés de degradació en el que es troba. La intervenció arqueològica del 2007 ha consistit en un seguiment de les obres de consolidació començades el 2006.

La localització del Castell de Rocabruna (Camprodon, Ripollès) és en un turó (Fig. 1) amb bon control visual de la vall de Beget cap a l'est, l'alta Garrotxa al sud i la zona pirinenca de Coll d'Ares cap al nord, a 988 m snm. Està catalogat com a Bé Cultural d'Interés Nacional (BCIN).

Figura 1. Vista del castell des de la carretera.

La documentació escrita on consta el castell recula fins l'any 986[1], quan "Pere, senyor del castell, acompanya al comte de Besalú Oliva Cabreta a l'expedició d'ajut que aquest emprengué, a petició del comte Borrel II de Barcelona, per tal de reconquerir la ciutat de Barcelona, presa per Al-Mansur l'any anterior". S'hi parla de parets, valls i murs defensius. També hi ha documents que l'esmenten al segle XII, en la persona de Guillem Gausfred com a senyor de Rocabruna. Posteriorment, al segle XIII, quan el castell passa a mans dels senyors de Llers, els documents parlen d'una capella dedicada a Sant Llorenç. La propietat segueix canviant de mans al llarg del segle XIII (d'Ermengol de Cervià a Ramon de Milany) i del segle XIV (adquirida pel cavaller Ramon Desbac). Durant la propietat d'aquest últim es parla d'una sol·licitud per edificar una nova capella al castell després de la destrucció de l'anterior a causa d'un terratrèmol. Dono per suposat que es tracta dels terratrèmols dels anys vint d'aquesta centúria i que afectaren molts dels edificis religiosos i de fortificació de la Garrotxa, el Ripollès i la Selva interior. El castell torna a aparèixer en les fonts de la segona meitat del segle XV, amb la participació de Pere Desbac, senyor de Rocapruna, com a valedor de Joan II en la Guerra civil catalana.

Els treballs de consolidació s'han dirigit a alguns dels murs perimetrals i del recinte sobirà que es trobaven en pitjor estat. També hem delimitat les estructures constructives bàsiques del recinte sobirà, sense rebaix d'estrats ni extracció de sediments, excepte un petit sondeig. Els resultats es sintetitzen en:

- El perímetre de la petita torre circular del SO ha estat delimitat i mostra l'absència d'un accés d'obertura en la seva base. El desguàs exterior es correspon amb el nivell d'utilització del seu interior, sense que es conservi cap estructura de paviment.
- El recinte sobirà ha quedat ben delimitat en tot el seu perímetre i s'han identificat diferents estructures:
    - Un espai d'accés al recinte sobirà, des del sud, molt ben conservat (Fig 2).
    - Un paviment de pedruscall en la base d'aquest accés (Fig. 2).
    - Un petit edifici-recinte en l'extrem SO (Fig. 2), utilitzat com a cisterna en època moderna i que podria haver tingut alguna altra funció anteriorment (capella?, magatzem?), amb accés des de l'interior del recinte sobirà.
    - Un petit edifici en l'extrem NE (Fig. 3), amb una obertura cap a l'interior del recinte sobirà.
    - Dues estructures muràries de delimitació sobreposades a l'extrem NE, indicant dos moments constructius (Fig. 3). La més moderna descriu un perímetre en punt rodó i està construïda sobre una altra amb perímetre escairat ben diferenciat de l'anterior.

BIBLIOGRAFIA

BAYONA, LL. (2007), *Memòria de consolidació del Castell de Rocabruna (Camprodon, Ripollès),* inèdit, Servei de Monuments de la Diputació de Girona.

NOTES

1) Informació extreta de la memòria històrica elaborada pel Servei de Monuments de la Diputació de Girona dins el Projecte de consolidació del Castell de Rocabruna abril 2007.

Figura 2. Accés al recinte sobirà des del sud.

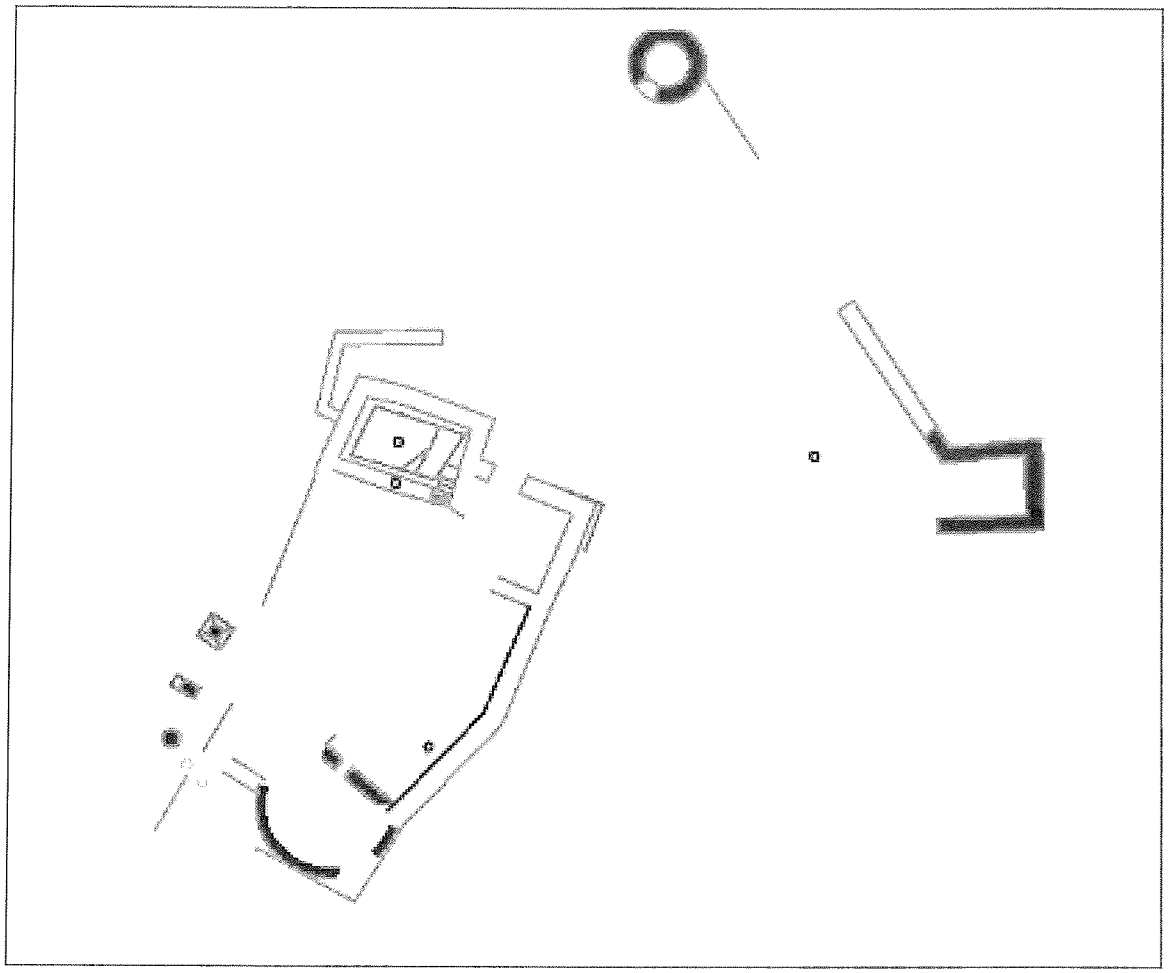

Figura 3 Planta dels espais visibles i els murs consolidats fins el moment actual. Elaborada pels Serveis Tècnics de la Diputació de Girona (Lluís Prat).

CARRER DE L'HOSPITAL, 10 (PERATALLADA, FORALLAC-BAIX EMPORDÀ): UN EDIFICI ENTRE DUES MURALLES

Joan LLINÀS i POL, Carme MONTALBÁN i MARTÍNEZ

INTRODUCCIÓ

La casa situada al carrer Hospital, 10, de Peratallada (Forallac, Baix Empordà) es troba a la banda nord del nucli antic de la població. Es tracta d'un edifici allargassat de dues plantes, amb l'eix principal orientat nord-sud. La seva façana principal dóna al carrer Hospital a migdia, presenta una llarga façana lateral oberta a ponent, al carrer Orient, la seva façana posterior, al nord, dóna a una eixida, i a l'est limita amb l'edificació veïna, número 8 del mateix carrer Hospital. La casa deu el seu aspecte a les obres que s'hi van anar fent entre el segle XIX i bona part del XX i, des de feia uns anys, estava deshabitada.

L'edifici ocupa un espai estret i allargassat que s'estén entre dos trams de muralla medieval, perfectament visibles a la pràctica totalitat de les estances de la planta baixa. L'estiu de 2007, arran del projecte de rehabilitació d'aquest habitatge, fou necessari realitzar un estudi històrico-arqueològic dels trams de muralla que quedaven inclosos dins de la casa. L'estudi fou sufragat per Oriol Rosselló Viñas, promotor de l'obra, i encarregat a l'empresa Janus, SL.

LA MURALLA DEL COSTAT OEST

Tota la banda de ponent de la casa, de 22 metres de llarg i compartimentada en tres habitacions, està adossada a un tram del llenç est del recinte subsidiari nord de la població (o "raval nord"), conegut des de fa temps. Dins la casa, aquest tram de muralla es troba en general en un estat de conservació força bo, especialment a la meitat més meridional, i està constituït per una paret de carreus escairats de pedra, de mides diverses i lligats amb morter de calç, que descansa directament sobre el subsòl natural. Com en tants altres sectors de la població, la roca apareix retallada a partir de la base de la muralla constituint un fossat, que podem veure en una profunditat que va augmentant a mesura que s'avança en direcció nord. Així, mentre que a l'habitació sud el retall a la roca quasi no s'arriba a apreciar, a la de l'extrem nord arriba a assolir gairebé els 150 cm d'alçada.

En aquest àmbit nord la muralla hi és visible en tota la seva paret de ponent, en una llargada de 5 metres. El seu estat de conservació és força irregular, donat que la veiem tan sols a la part superior de l'estança, a una alçada d'entre 100 i 150 cm, i descansa sobre el caire del fossat retallat a la roca natural, que també fa de paret de l'habitació. En conseqüència, en aquest àmbit la fortificació es preserva tan sols en una alçada d'entre 50 i 100 cm, i interrompuda a més per un esvoranc a la banda nord, paredat posteriorment.

A l'estança central, de petites dimensions i situada al sud de l'anterior, una antiga obertura, avui paredada, i l'arremolinat posterior de la paret impedeixen en gran part avaluar-hi l'estat de conservació de la muralla.

Finalment, a l'àmbit situat més al sud, de grans dimensions, la muralla hi és visible en 9 dels quasi 12'5 m que fa la paret de ponent de la cambra, donat que els 3'5 m més meridionals es troben ocults rere un reengruiximent modern. Es pot veure bé com la muralla està formada per filades de carreus ben escairats i disposats en filades considerablement regulars, i assentada damunt del retall del fossat practicat a la roca mare, que aquí és molt baix, en punts gairebé inexistent. A uns 8'80 m del límit sud de la cambra, la muralla experimenta un lleuger canvi d'orientació i es tanca una mica cap a llevant en un angle molt obert.

Podem apreciar també el recorregut d'aquesta muralla per la part exterior de la casa, des del carrer Orient, on es troba totalment oculta darrera una capa d'arremolinat i, a la part inferior, pel mateix paviment del carrer, que experimenta una pujada considerable en direcció nord. Més enllà de la casa, la muralla continua uns 35 m en direcció nord i experimenta després una desviació d'uns 45 graus cap al nord-oest, en un tram molt ben conservat, alçat sobre el

Janus S.L.

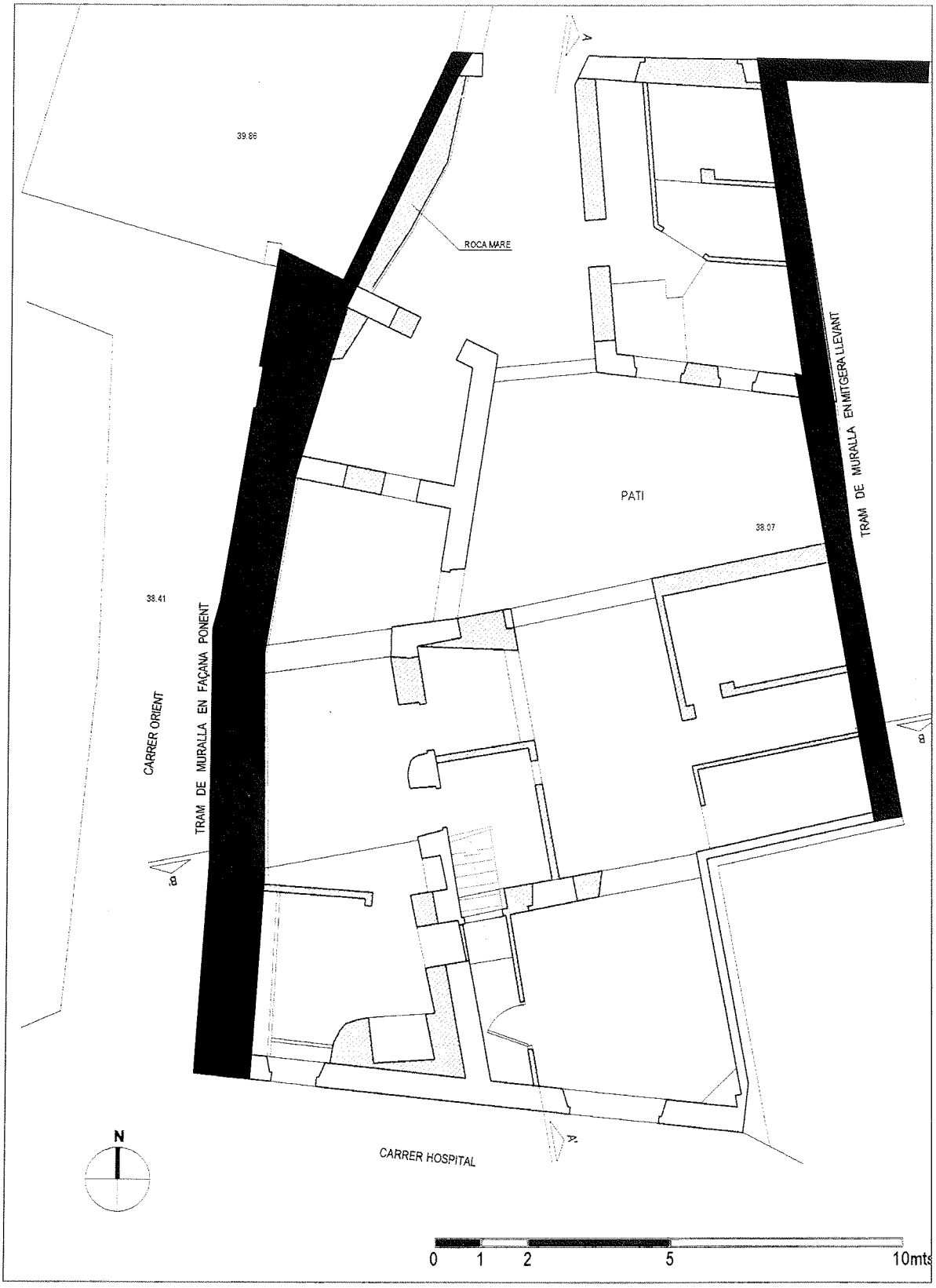

Figura 1. Planta de l'edifici, amb la situació de les dues muralles (en negre).

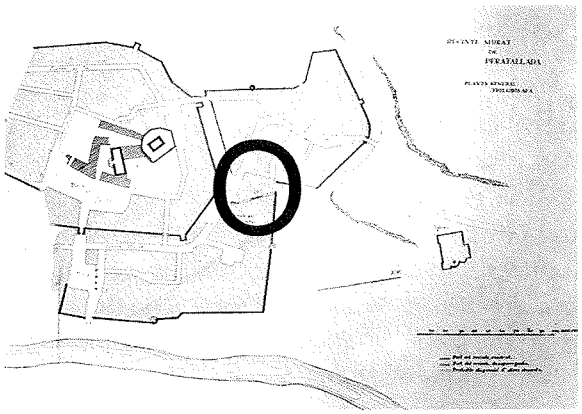

Figura 2. Mapa dels anys 20 del segle XX on s'aprecia la situació de l'edifici que tractem, entre els dos recintes emmurallats (font: *Atles de les ciutats* de Girona).

fossat retallat al subsòl i en el qual s'obre el Portal de la Verge, el més ben conservat dels portals de les muralles de Peratallada.

LA MURALLA DEL COSTAT EST

Al costat de llevant, l'edifici aprofita la preexistència d'una altra muralla, que discorre al llarg de més de 23 metres de forma quasi paral·lela a la muralla anteriorment descrita, tot i que acostant-s'hi de sud a nord. D'aquesta muralla no en podem veure, tanmateix, els 7 metres més meridionals, ja que queden dins de la casa veïna; per tant, l'edifici que ens ocupa s'hi adossa en un recorregut de poc més de 16'5 metres.

A l'extrem nord de la casa, coïncidint amb la línia de la façana posterior, la muralla gira cap a l'est en un angle d'uns 80 graus i dóna pas a un nou llenç en direcció est-oest, magnífic, que conserva una longitud de 5'28 m i entre 12 i 13 filades de carreuat, amb una alçada propera als 3 metres. En aquest llenç s'hi obren tres espitlleres, conservades íntegrament, de 135 per 10 cm de llum exterior.

De nord a sud, la muralla est delimita tres estances de la casa pel costat de llevant. En aquest costat, la fortificació és feta de blocs carejats i paral·lepípeds de pedra sorrenca, ben treballats i disposats en filades considerablement regulars.

A l'estança més septentrional, la muralla conserva perfectament les 6-7 filades inferiors, amb unes alçades que volten els 150/180 cm, tot i que a l'extrem nord s'arriben a conservar fins a 10 filades i una alçada de 254 cm. S'hi pot veure també la part inferior d'un mínim de 3 espitlleres, la més septentrional de les quals preserva també bona part del seu brancal nord. Com la muralla oest, aquesta també descansa sobre el caire del fossat retallat a la roca mare, que aquí s'arriba a apreciar en uns 50 cm d'alçada màxima (Fig. 3).

L'espai central, un pati interior, està delimitat a llevant per un tram de muralla de 320 cm de longitud, que es troba en bona part ocult rere una important capa vegetal, sobretot a la part inferior. Tanmateix, es pot apreciar clarament (sobretot a la banda més septentrional) com el seu estat de conservació és similar al que podem veure en bona part del veí àmbit nord, és a dir, un tram d'unes 6-7 filades de 150-180 cm d'alçada.

Finalment, pel que fa a l'habitació més meridional, la muralla hi és conservada fins a una alçada que volta els 160 cm, formada per les 6 filades inferiors del carreuat, tot i que ocasionalment es conserva una setena filada. Els 50 cms inferiors estan constituïts, també, per la roca mare retallada.

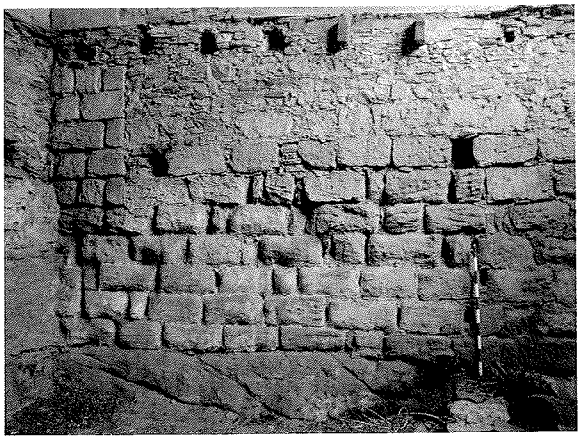

Figura 3. Una tramada de la muralla del costat est de la casa (habitació situada més al nord).

CONCLUSIONS

En definitiva, la casa situada al carrer Hospital, 10 de Peratallada, es troba ubicada just sobre un antic fossat que discorria, retallat al subsòl natural, en direcció nord-sud entre dos trams de muralla. Els constructors de la casa van prendre els dos panys fortificats com a parets mestres de l'edifici, i l'única cosa que van haver de fer va ser tancar l'espai entre les dues muralles amb sengles parets transversals: pel sud la façana principal, que donava al carrer Hospital, i pel nord una façana posterior.

Històricament, ens trobem davant d'unes obres de

fortificació que s'han datat als segles XII-XIII (AADD 1989, 354; Badia 1977, 323). El nucli antic de Peratallada està encerclat per tres recintes. Un, el recinte principal, envolta el castell i el nucli més proper, és a dir el que s'estén entre el carrer d'en Vas a ponent, el carrer del Mas Bou al sud, el carrer Major a l'est i la plaça Esquiladors i el carrer de la Torre al nord. A aquest recinte principal se li adossen dos recintes més petits que hi ha qui els ha considerat ravals o ampliacions del nucli primigeni, mentre que d'altres els consideren baluards o recintes subsidiaris del primer (Joan Badia, per exemple, usa els mots "sub-recinte" o "gran barbacana"; Badia 1978, 321-323), sense que cap de les dues hipòtesis es pugui coniderar encara definitiva. Un d'aquests dos recintes es troba al nord del recinte principal, té forma més o menys pentagonal i, des del carrer Hospital, segueix pel carrer Orient, primer cap al nord i després cap al nord-est, apropant-se a la carretera. Passat el portal de la Verge gira primer cap al sud-oest i després cap al sud fins que connecta amb el llenç nord del recinte principal. La paret oest de la casa del carrer Hospital, 10 la conformen els 22 metres més meridionals del llenç est de la muralla d'aquest recinte, que arrenca cap al nord des del carrer Hospital i que delimita per llevant el carrer Orient.

L'altre recinte subsidiari es troba a l'est i al nord-est del recinte principal, a llevant del carrer Major, i s'estén cap a l'est fins a les proximitats de la riera. El límit nord d'aquest recinte ens el marquen els seus primers cinc metres de l'extrem més occidental, conservats a l'extrem nord-est de la finca que ens ocupa. En aquest sentit, la planimetria emprada per l'Ajuntament de Forallac, reproduïda en algun altre estudi (Belmonte 2006, 558), considera erròniament que aquest recinte subsidiari est arriba pel nord tan sols fins al carrer Guillem de Peratallada, de manera que l'espai que estudiem es trobaria, conjuntament amb una part del sector nord-est del nucli urbà, totalment extramurs. Així, i davant del que es preserva al carrer Hospital, 10 hom podria pensar, veient aquesta documentació, que Peratallada disposava, encara, d'un tercer recinte subsidiari, del qual formaria part la muralla est de la finca que ens ocupa. Permet tanmateix subsanar aquest error l'existència d'un plànol dels anys 1920-1930 (Castells/Catllar/Riera 1994, 552), on s'aprecia molt bé el perímetre real d'aquest recinte subsidiari est, i com quadra perfectament amb les restes que nosaltres hem documentat al carrer de l'Hospital, 10 (Fig. 2).

Així doncs, la casa del carrer Hospital, 10 es troba construïda just sobre el sector més meridional del fossat que s'estenia entre els recintes subsidiaris nord i est del nucli medieval de Peratallada.

BIBLIOGRAFIA

AADD (1989), *Catalunya Romànica*, vol. VIII, Barcelona.

BADIA, J. (1977), *L'arquitectura medieval de l'Empordà, vol. I, Baix Empordà*, Barcelona.

BELMONTE, C. (2006), Intervenció arqueològica al nº5 de la plaça del Castell de Peratallada: noves aportacions sobre el recinte emmurallat i documentació d'un petit taller de forja, *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* Roses, 551-561.

CASTELLS, R., CATLLAR, B., RIERA, J. (1994), *Atles de les ciutats de Girona,* Girona, COAC.

UN FRAGMENT DE MURALLA MEDIEVAL AL CARRER DEL PORXET D'AVINYONET DE PUIGVENTÓS (ALT EMPORDÀ)

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

La intervenció al solar del carrer del Porxet es va portar a terme el mes de febrer de 2007, impulsada per la decisió de l'ajuntament d'Avinyonet de Puigventós de condicionar aquest espai, de la seva propietat, per tal de donar relleu a unes escasses restes, molt malmeses, que es conservaven de la muralla de la vila, les quals que calia consolidar urgentment, atès que el fonament es presentava molt descarnat. Per això calgué netejar adequadament el sòl davant la muralla, aleshores ple de runa i escombraries, i procedir immediatament al seu apuntalament.

Aquest espai, que fins no fa massa anys s'havia terraplenat i utilitzat com a hort, es troba just a l'entrada de la vila, ran de la carretera, un cop traspassat el pont del riu Rissec (Fig. 1). Les primeres cases del poble hi afronten a tramuntana, així com a ponent, mitjançant el carreró del Porxet; a llevant limita amb el carrer de Vilafant (carretera que va en direcció a Vilanant i Cistella) i a migdia amb camps, mitjançant camí. El terreny original ran de la muralla era escarpat, amb pendent tant en direcció al Rissec, que discorre a llevant, com cap a migdia, en direcció al riu Manol, rius que conflueixen a poca distància. Aquesta configuració ben segur que millorava el valor defensiu de la muralla.

Són escasses les referències històriques que es tenen sobre la vila d'Avinyonet; la major part d'elles són indirectes i provenen d'estudis sobre la canònica de Santa Maria de Vilabertran (Egea 1993; Marquès 1995). L'únic treball de síntesi que coneixem és de Josep M. Marquès i J. Riera (Marquès/Riera 1978; Marquès 1991), obra que ha servit de base per a estudis posteriors (Trayter 1986; Bolós 1990; Badia 1990). El primer esment documental fa referència al lloc conegut com a Maníbulo, que apareix en una permuta que el comte de Besalú fa l'any 943 sobre uns alous que té a Manol i Figueres (Egea 1993, 63). A partir d'aquesta data, el nom el trobem associat a l'església de Sant Esteve de Maníbulo. Pel que fa al topònim d'Avignuno o Avinione[1], les referències no serien anteriors a la fi del segle XI, relacionades amb els senyors del lloc. El primer que coneixem és Berenguer d'Avignuno, que surt com a testimoni en uns documents del comte de Besalú dels anys 1090 i 1107 (Marquès 1978, 56). Aquest personatge podria ser el mateix que Berenguer Bernat, senyor del castell d'Avinyó, que fa testament el 1093 (Marquès 1995, 84, doc. 204). La substitució del topònim d'Avinyó pel diminutiu Avinioneto sembla que es produiria a la fi del segle XIV (Badia 1978, 25)[2]. Aquest canvi s'ha interpretat com a resultat de la voluntat de diferenciar la vila empordanesa de la ciutat d'Avinyó, a la Provença francesa, aleshores de gran rellevància històrica com a residència papal. Aquesta hipòtesi, que s'ha repetit en diverses ocasions, no ens sembla massa fonamentada. Malgrat tot, no podem aportar cap altre raonament sobre el motiu pel qual el nom d'Avinione, àmpliament utilitzat al llarg dels segles XI al XIII, es deixaria d'utilitzar.

Les construccions del castell i l'església s'inscriurien dins la demarcació administrativa altmedieval del Manol, territori que Bolós i Hurtado fan coincidir amb la vall del riu Manol -valle Manivuto al segle X- i els seus afluents del marge esquerre, inclòs el Rissec, rivo Sicco (Bolós i Hurtado 1998, 62-63). La vila d'Avinyonet es desenvoluparia a llevant del castell, entre aquest i el Rissec, i estaria emmurallada, almenys des del segle XIII. Hi ha una notícia de l'any 1298, referent a la fixació de l'obligació, imposada pel senyor del castell als veïns de la vila, de participar en la conservació i la defensa de les muralles (Marquès 1978, 61). La següent notícia documental sobre la muralla apareix en un capbreu de la comanda de l'any 1337 (Marquès 1978, 24).

Són poques les dades que es coneixen sobre aquest recinte emmurallat; no hi ha estudis específics al respecte. Només coneixem un intent d'aproximació al seu perímetre fet per Joan Trayter, en base a les traces visibles en l'urbanisme de la vila i els noms dels carrers, i per les restes conservades en la circumval·lació extramurs (Trayter 1986, 148-150). Pensem que la seva proposta és prou encertada i ben

argumentada, tot i que creiem que el tram de llevant, paral·lel al Rissec, estaria més a ponent, a l'altre costat del carrer de la Muralla Si ens fixem en la topografia urbana actual, encara podem intuir el recinte del castell i el de la vila, que englobaria l'anterior. El primer se situaria just a l'extrem de ponent del conjunt, entre el carrer dels Fossos, el carrer Bellaire i la plaça de l'Església; el de la vila resseguiria el perímetre del carrer de la Muralla al nord i l'est fins al carrer del Porxet i pel carrer de Manol fins a tocar el recinte del castell.

ELS RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

El que es conserva de la muralla, en el tram estudiat, correspon a tres fragments de mur, el quals haurien estat units entre si, però que, a causa del despreniment d'una part del fonament de roca, la connexió s'hauria perdut. Si intentem reconstruir la seva planta, aquesta estructura tindria forma quadrangular, sense tancar pel costat oest, detall que ens fa pensar que es tractaria d'una bestorre[3]. No descartem aquesta possibilitat, ja que el seu emplaçament estaria just a l'extrem sud-est del recinte emmurallat, a la part més meridional de la vila, en un lloc estratègic important, sobre el camí d'entrada a la població i a la vista de la confluència dels rius Manol i Rissec i, tanmateix, alineada amb el Castellot, fortificació aïllada que es troba més al sud.

A causa de les construccions modernament adossades a la muralla, no es va poder veure el llenç de muralla que continuaria cap al nord, el qual suposem passaria per sota del carrer del Porxet, ni tampoc el que seguiria cap a l'oest, en part sota el carrer de Manol i, més enllà, a la vora del camí que circumval·la la vila fins a peu de l'església, lloc que es troba molt emboscat i ple d'arbres que impedeixen veure si en queda cap traça.

Pel que fa a la cronologia, només ens hi hem pogut aproximar a partir de la tipologia del parament i les seves similituds amb altres obres de la vila: l'església i les restes del castell. La torre està construïda a base de pedres, lleugerament escairades i desbastades per la cara exterior, col·locades fent filades, unides amb pedres menors en els junts, i lligades amb morter de calç[4]. Aquesta manera de construir és molt similar a

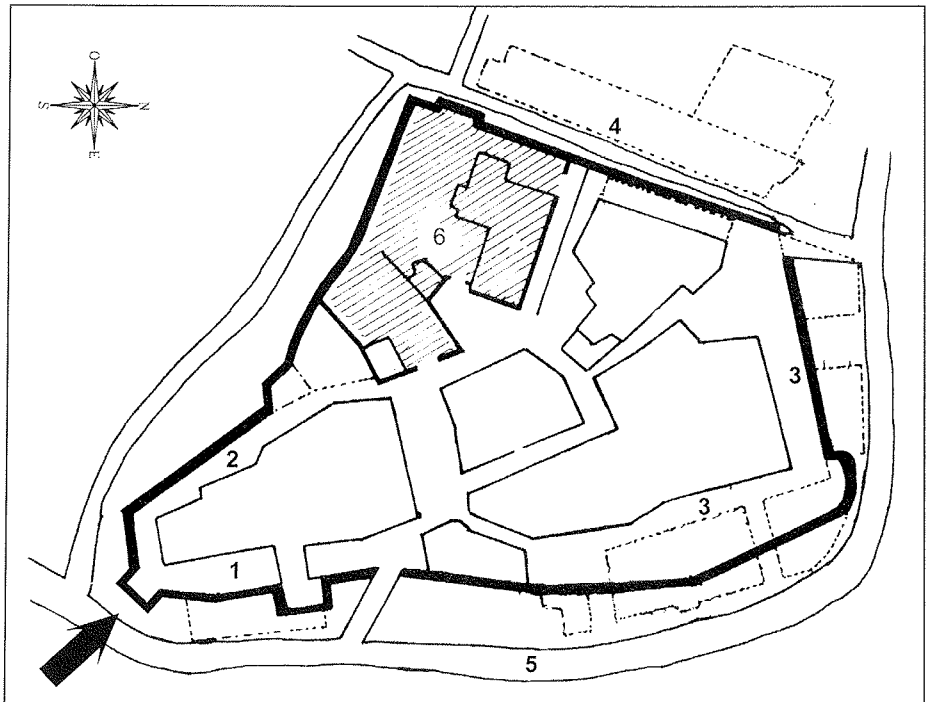

Figura 1. Plànol de la intervenció.

certs murs del castell, com ara el que es veu després de traspassar la porta adovellada d'entrada. També és molt similar a la base atalussada de la façana oest de l'església. Pel tipus de parament, proposem una datació entorn el segle XII, potser XIII. Si fem cas dels paral·lels amb els fonaments de la façana de ponent del temple, però, hauríem d'avançar-nos a inici del segle XV, que és quan es construeix la parròquia. En definitiva, un marge cronològic molt ampli que bé podria determinar l'evolució constructiva del recinte murat, tema sobre el qual no disposem de més dades. Al respecte caldria saber si la fortificació va patir desperfectes i es va haver de reparar a conseqüència dels desastres naturals que tenen lloc durant els primers anys del segon quart del segle XV, com ara l'aiguat de l'any 1421 o el terratrèmol de l'any 1427. Aquest és un tema interessant que caldria seguir investigant a partir de documentació d'arxiu.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J. 1978, Avinyonet de Puigventós, *L'Arquitectura Medieval de l'Empordà, II – A - Alt Empordà*, Diputació de Girona, 25-30.

BADIA, J., VIGUÉ, J. 1990, Sant Esteve d'Avinyonet, *Catalunya Romànica IX, L'Empordà II*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 412-413.

BOLÓS, J. 1990, El castell d'Avinyonet, *Catalunya Romànica IX, L'Empordà II*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 411.

BOLÒS, J., HURTADO, V. 1998, *Atles del comtat de Besalú*, Girona, Rafel Dalmau editor.

EGEA, A. 1993, Aspectes de la Figueres del segle XIV centrats en l'estudi d'un capbreu del monestir de Vilabertran de l'any 1343, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 26, Figueres, 59-116.

MARQUÈS, J.M., RIERA, J. 1978, Avinyonet de Puigventós. Poble, parròquia i castell, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 11-66.

MARQUÈS, J.M. 1991, *La parròquia d'Avinyonet*, Girona.

PUIG, A.M. 2007, *Memòria d'excavació. Solar del carrer del Porxet núm. 7 (Avinyonet de Puigventós, Alt Empordà)*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

PUIG, J., TRAYTER, J. 2001, Avinyonet de Puigventós. Dades demogràfiques i altres a partir del registre parroquial d'òbits des del 1675 fins al 1947, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 34, Figueres, 269-293.

TRAYTER, J. 1986, Avinyonet de Puigventós als segles XVIII i XIX, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 19, Figueres, 143-157.

TRAYTER, J. 1994, Benefici de les confraries de Sant Jaume i Santa Maria de la parròquia d'Avinyonet de Puigventós durant el període dels segles XIII al XVII, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 27, Figueres, 81-115.

SOBREQUÉS, J. 1957, *El barons de Catalunya*, Història de Catalunya, Biografies Catalanes 3, Ed. Vicens Vives, Barcelona.

Notes

1) Marquès transcriu Sant Esteve *Avinu* en un document de l'any 1191 (Marquès 1995, 268, doc. 662). El topònim *d'Avinione* s'ha fet derivar de l'antropònim llatí *Avennius*, comú en llinatges catalans i valencians com *Avennione*.

2) En els nomenclàtors de la diòcesi de Girona del segle XIV l'església s'anomena de *sancti Stephani de Avinioneto* (Badia 1978, 25).

3) És difícil afirmar amb rotunditat, atès que el costat interior es troba molt afectat per construccions posteriors que s'hi adossen. De fet, sabem que aquesta estructura quedarà integrada en les cases immediates i s'utilitzarà com a corral i altres menesters.

4) És el mateix parament que es veu a la torre quadrada i la muralla que es conserven en el sector de ponent de la vila, prop de la façana oest l'església.

LES RESTES APAREGUDES A LA FINCA DE CAN BUDALLÉS (RIPOLL)

Núria CABAÑAS i ANGUITA, Esteve NADAL i ROMA

Resum

La intervenció duta a terme a la finca de Can Budallés va posar al descobert un conjunt de restes arqueològiques que ofereixen una visió global de l'evolució de la finca i un tram de la muralla que encerclava la vila de Ripoll. Les restes aparegudes comprenen des d'època medieval fins a l'època contemporània.

Paraules clau

Muralla, torre semicircular, torre quadrada, època medieval – contemporània

Resumen

La intervención llevada a cabo en la casa de Can Budallés mostro un conjunto de hallazgos arqueológicos que ofrecen una visión global de la evolución de la casa y un tramo de la muralla que rodeaba la villa de Ripoll. El conjunto de hallazgos comprende des del periodo medieval hasta el periodo contemporáneo.

Palabras clave

Muralla, torre semicircular, torre cuadrada, periodo medieval- contemoráneo

Abstract

The excavation carried out on the building site of Can Budallés, in Ripoll, showed an assemblage of archaeological structures that offer a global sight of the evolution of the former buildings in the area, along with part of the city-wall which surrounded Ripoll. The remains discovered cover a period from the medieval times up to the contemporary ones.

Keywords

City wall / semicircular tower / square-shaped tower / medieval period / contemporary period

SITUACIÓ

La finca de Can Budallés es troba situada al nucli antic de la vila de Ripoll, al costat del monestir de Santa Maria de Ripoll. Al nord limita amb el carrer del Raval de Sant Pere, a l'est amb la Plaça Abat Oliba, al sud amb la Plaça Abat Arnulf i a l'est amb el carrer dels Pirineus. Les seves coordenades són: X: 433172, Y: 4672632, Z: 692 m s.n.m.

Les tasques d'excavació i documentació es van portar a terme entre el 29 de maig i el 28 de juliol del 2006, el gener i desembre de 2007 i durant els mesos de gener i febrer de 2008.

La intervenció arqueològica, motivada pel projecte de construcció del nou Museu Etnogràfic de Ripoll, va ser adjudicada a l'empresa Actium Patrimoni Cultural SL, sota la direcció tècnica de Núria Cabañas Anguita i Esteve Nadal Roma.

La finca està subjecte a una protecció parcial a nivell arquitectònic dins el marc de la normativa municipal, on es contempla la protecció de diversos elements de l'antic habitatge.

RESSENYA HISTÒRICA

La vila de Ripoll sembla tenir els seus orígens en una edificació de caràcter religiós anterior a la construcció del monestir, que fou aterrada pels musulmans i reconstruïda al segle IX, en temps de Guifré el Pelós. L'element d'atracció per repoblar el nucli urbà fou la fundació del Monestir de Santa Maria de Ripoll l'any 879 (Llevadot 1933,108-109).

A partir d'aquell moment, el monestir va ser objecte de diverses reformes destinades a millorar-lo. Especialment important són les realitzades durant l'abaciat d'Arnulf, entre les quals destaca l'inici de la construcció d'una nova església de cinc naus, d'un canal destinat a portar l'aigua del riu Freser fins a la

vila de Ripoll i de dues muralles, una que encerclava el monestir amb les seves dependències i una altra que encerclava la vila.

La muralla alçada per Arnulf s'hi obrien diverses portes d'accés: la porta de l'Arquet, el Portal de la Font Viva, el Portal de Sant Pere (proper a la casa Budallés i a les edificacions del carrer dels Valls –actual carrer de la Trinitat -), el portal de l'Almoina i la porta del pont del Raval.

Durant la regència de l'abat Bernat Peramola (1206-1213), la muralla fou restaurada amb un total de 24 torres, consolidant-la el prior Jaume de Vives (1351-1362). L'any 1383, per ordre de Pere III, la muralla fou reforçada i refeta en part.

Durant el regnat de Lluís XIV, l'any 1690, les tropes franceses ocuparen la vila de Ripoll i destruïren la muralla i un sector d'edificacions del monestir. Els enfrontaments amb França es van anar succeint, així durant la Guerra de la Quàdruple Aliança (1720) contra Felip V la vila fou novament ocupada. Posteriorment, durant la Guerra de la Independència (1808-1814), els francesos arribaren diverses vegades a Ripoll i van malmetre la muralla. Tornada a reedificar, va suportar diverses conteses fins l'any 1839, en què la vila va ser destruïda durant la primera Guerra Carlina (CUTRINA 1989, 51-54).

El canal construït per Arnulf va esdevenir el motor econòmic de la població, que es dedicava a treballar el ferro, el teixit i la fusta. La confluència del mineral de ferro del subsòl amb la força hidràulica propicià que Ripoll es constituís com a centre armer des de l'edat mitjana. El cop definitiu que posà fi a la supremacia del monestir i al període d'esplendor econòmica es produí en el marc de la Primera Guerra Carlina (1833-1840), quan s'ordenà la crema de la vila. El 1876 encara persistia el llenç defensiu i no fou fins el 1877 quan l'ajuntament va ordenar l'enderrocament dels portals de la muralla (Llevadot 1933, 107-115).

Centrant-nos en l'evolució històrica de la finca de Can Budallés, la primera notícia documentada data de l'any 1624. No obstant això, la casa segurament té el seus orígens entre els segles XIV – XV, quan era propietat de la família Descatllar. Un dels membres d'aquesta nissaga fou Ramon de Descatllar i de Palasol, que després de ser monjo fou nomenat abat del monestir de Santa Maria de Ripoll en el període de 1383 – 1408. Cal assenyalar que a les llindes dels balcons de la façana principal de la casa hi figura l'escut dels Descatllar, molt semblant a la làpida sepulcral de l'abat que hi ha al claustre del monestir.

El 27 de gener de 1624, Lluís Descatllar, Governador General de Catalunya, va vendre a Jeroni Colí la casa amb la seva era i cabanya contigües, un patí i la servitud d'aigua del rec de Santa Maria. La finca limitava a llevant amb un carrer que va a la plaça del Corral (actual Plaça Abat Oliba), una part amb el Portal de Sant Pere i una altra amb els carrers Trinitat o dels Valls, al sud amb la casa Marc Verdaguer i a ponent i nord amb la muralla (Notas Tomàs Raguer, Inèdit).

L'estada de les tropes franceses a Ripoll (1690) tingué greus conseqüències per a la casa Budallés. El juliol d'aquell any es volaren dues torres de la muralla que hi havia agregades a la casa, mesura que causà greus desperfectes a l'immoble. Les despeses de la reconstrucció van provocar un fort endeutament dels propietaris. La dificultat de retornar els crèdits va comportar que, el 22 d'octubre de l'any 1733, Eudald de Boatella i Llopis prengués possessió de la casa.

El 12 d'abril de 1793, Josep Anton de Boatella i Salvat féu revenda i cessió de drets sobre l'immoble a Agustí Deop. L'única filla d'aquest, hereva dels seus béns, es casà amb un Budallés.

No serà fins a l'interval de temps comprès entre els anys 1929 i 1933 quan la família Budallés durà a terme diverses obres de remodelació de la casa. (Dalmau 2002, Inèdit).

RESULTATS OBTINGUTS

L'excavació arqueològica va permetre documentar l'evolució de la finca des d'època medieval fins a les últimes reformes documentades durant el primer terç del segle XX. A més, es va poder localitzar un tram de la muralla i les restes d'una torre de planta semicircular, que formaven part del tramat defensiu que encerclava la vila de Ripoll des d'època medieval.

Els treballs arqueològics han permès establir, a grans trets, un total de tres fases cronològiques en base a les dades obtingudes durant el procés d'excavació i de les fonts documentals existents referents a la finca i al recinte emmurallat.

Pel tal de facilitar el procés d'excavació i la comprensió dels resultats obtinguts, el solar s'ha dividit en quatre sectors: el sector 1, que correspon a l'interior de la finca; el sector 2, a la plaça Abat Oliba; el sector 3, a la zona on es trobava el jardí de la casa i el sector 4, que correspon al fossat.

Fase medieval (s. XIV – XV)

Així doncs, la primera fase (s. XIV – XV) l'establim a partir de la construcció del tramat defensiu que encerclava la vila de Ripoll. Concretament, en el solar que ha estat objecte d'intervenció s'han localitzat les restes d'un tram de la muralla i el seu fossat (sector 4), així com una torre de planta semicircular (sector 4) i les restes d'una possible torre de planta quadrangular (sector 3). Alhora, s'ha identificat la construcció de diversos àmbits adossats a l'estructura defensiva (sector 1). Les relacions estratigràfiques extretes del procés d'excavació han permès establir dos moments constructius diferenciats dintre d'aquest període baixmedieval.

Primerament es duu a terme la construcció de la muralla, que transcorre paral·lelament al carrer dels Pirineus (orientada en direcció nord-sud). Malgrat les diverses reformes sofertes arran dels nombrosos esdeveniments bèl·lics posteriors, s'han pogut identificar un total de 17 m de longitud i entre dues i tres filades d'alçada que correspondrien a les restes de l'escarpa de la muralla medieval. Aquesta estava formada per filades lleugerament regulars de còdols lligats amb morter barrejat amb sorra. A l'extrem nord del tram de la muralla s'hi localitzà els fonaments d'una torre de planta semicircular construïda amb còdols lligats amb morter de calç. En relació a aquests elements defensius s'han excavat dos estrats que farcien el fossat i que ens permeten situar cronològicament les estructures localitzades entre els segles XIV i XV.

La construcció d'un mur (UE 09) que transcorre paral·lelament al llenç defensiu ens permet establir una primera subfase. És factible suposar, tenint en compte la seva orientació i l'espai restant entre aquest mur i la muralla, que aquest espai hagués estat destinat a funcionar com a corredor de muralla o camí de ronda.

Posteriorment, es duu a terme l'edificació de nous murs i d'una estructura de planta quadrada que ens porten a establir la segona fase constructiva d'època medieval.

Així, al sector 1, es construeixen sis murs (UE 11, 21, 33, 244, 255 i 284) orientats d'est a oest i de dos murs (UE 30 i 205) orientats de nord a sud. Aquestes noves estructures conviuen amb el mur UE 09 i conformen un total de cinc àmbits (1, 2, 3, 4 i 5) adossats a la muralla. Així doncs, el mur UE 09 perd la seva funcionalitat inicial i passa a formar part de la distribució dels àmbits de la finca. Si bé, en cap dels casos fou possible determinar-ne el perímetre total, atès que no s'ha conservat cap dels murs de tancament. L'estat de conservació de l'interior d'aquests àmbits no ha permès la identificació dels nivells de circulació d'aquesta època, a excepció de l'àmbit 1; on s'hi pogueren identificar dues estances separades per un muret d'una sola filada de pedres d'amplada (UE 30). En ambdues estances s'hi va poder documentar el nivell d'ús consistent en una pavimentació de còdols lligats amb terra.

Relacionats amb la construcció dels nous àmbits s'han pogut identificar dos murs (UE 267 i 279), situats al sector 2 que creiem han de correspondre a aquest període. Val a dir que no s'ha pogut determinar una connexió física entre aquestes dues estructures i la resta dels àmbits. No obstant, les dades arqueològiques ens remeten a una cronologia baixmedieval i el parament constructiu és pràcticament idèntic a la resta de murs del sector 1. A banda, la orientació d'aquests murs és similar a la presentada tant per la muralla com pels murs UE 09 i UE 205.

A partir de les fonts documentals referents a l'evolució de la finca coneguda actualment com Can Budallés, és factible suposar que els àmbits identificats es corresponguin a diferents estances de la finca quan aquesta era propietat de la família dels Descatllar des del s. XIV – XV fins l'any 1624, moment en que la casa fou venuda a la família Colí. Les notes documentals de Tomàs Reguer (Arxiu Comarcal del Ripollès) ens indiquen que la finca fou venuda amb la seva era i cabanya contigua, un patí davant al portal de Sant Pere i amb la servitud del rec de Santa Maria.

A l'extrem nord-est del solar (sector 3) s'hi edificar una estructura de planta quadrada, de 4,70 x 3,70 m i de la que se'n conserven entre 1,80 i 2 m d'alçada, i que possiblement es tractaria d'una torre tenint en compte les seves dimensions i la seva situació, atès que se situa davant el Portal de Sant Pere, i a la façana principal de la finca de la família dels Descatllar.

No obstant, aquesta estructura planteja dues possibles hipòtesis que ni les dades arqueològiques obtingudes

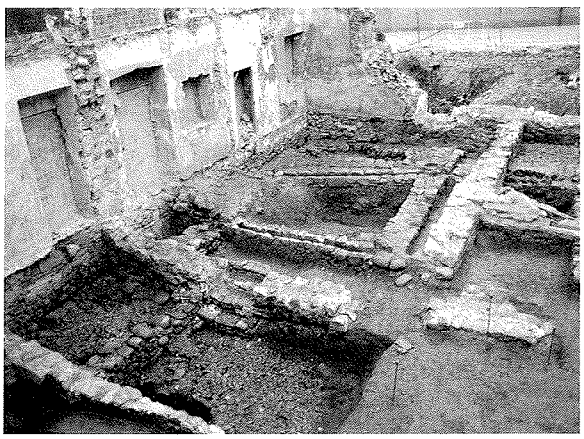

Figura 1. Vista general del sector 1.

Figura 2. Vista general del tram de muralla d'època moderna i de la torre semicircular (sector 4)

fins a dia d'avui ni les fonts documentals referents tant a la finca com a la fortificació de la vila permeten aclarir.

La primera hipòtesis planteja la possibilitat que correspongués a una de les torres de la muralla que tancava la vila, el traçat del llenç defensiu transcorria per l'actual carrer del Raval de Sant Pere fins a tancar amb el monestir de Santa Maria de Ripoll. Punt on es situava el Portal de Sant Pere. Així, aquesta estructura actuaria com a torre de vigilància d'un dels portals d'accés a la vila. Tanmateix, aquesta hipòtesis planteja dos interrogants: per una banda, no ha estat possible documentar el punt de connexió física entre la muralla i la torre, atès que aquest punt es trobaria situat sota l'actual carrer i per altra banda, segons la situació en que apareix la torre semicircular, situada a l'alta extrem del solar, es probable que la muralla es disposi pel centre del carrer en direcció al Monestir. Així, la torre quedaria a l'interior del recinte emmurallat la qual cosa no es correspon amb les diverses torres documentades en el traçat de la muralla, com la identificada en la intervenció del carrer Trinitat, núm. 12-14 (CABAÑAS 2007, Inèdit), o la torre que es pot veure al riu Freser.

La segona hipòtesis possible seria que aquesta estructura correspongués a una torre adossada a la façana principal de la finca. En aquest cas, hauria estat emprada com element defensiu de la finca pròpiament i, alhora, del Portal de Sant Pere.

Ambdues hipòtesis són versemblants i haurem d'esperar a futures intervencions en la zona per tal de poder corroborar-ne alguna.

Cal assenyalar que s'han localitzat les restes de tres murs (UE 301, UE 302 i UE 303) orientats de nord a sud, adossats a la possible torre i paral·lels entre si que delimitaven dos àmbits (àmbit 6 i 7). A l'interior de l'àmbit 6 s'hi trobava un paviment de lloses planes amb una lleugera pendent que connectava amb una canalització que es localitzava a l'interior de l'àmbit 7. Aquest conjunt d'estructures coetànies entre si, ens permet suposar en l'existència d'un possible dipòsit adossat a la torre, amb un canal de desaigüe.

Les estructures d'aquesta fase restaran en vigència fins al segle XVII, arran de les diverses reformes efectuades a l'interior de l'immoble, només s'ha pogut identificar l'amortització de l'àmbit 1, que es situa cronològicament a mitjans d'aquest segle. En la resta d'àmbits no ha estat possible identificar elements que ens permetin anar més enllà de la simple descripció estructural.

Fase moderna (s. XVII – XVIII)

Els diversos i constants conflictes amb França van comportar que l'any 1690 les tropes franceses posin setge a la vila de Ripoll. Aquests fets van comportar la destrucció de la muralla i les seves torres i causaren greus desperfectes a la finca de Can Budallés (NOTAS TOMÀS RAGUER, Inèdit). Arran d'aquest conflicte establim una segona fase constructiva, atès que es duu a terme la reparació de la muralla en escarpa que utilitzarà com a fonamentació l'antiga fortificació medieval, raó per la qual seguirà el mateix traçat.

El nou tram documentat, consta de 17 m de longitud i presenta una alçada d'entre 3 i 4 metres, adossant-se a la fonamentació de la torre semicircular d'època baixmedieval. L'escarpa està construïda amb còdols de grans dimensions disposats en filades lleugerament regulars lligats amb morter de calç i grava. En aquest cas, no es pogué determinar si en aquesta fase també es dugué a terme l'aixecament de la torre semicircular, situada a l'extrem nord-oest, atès que aquesta s'ha vist afectada per reformes estructurals dutes a terme en època contemporània. Malgrat això, el fet que la nova muralla s'hi adossi porta a creure que aquesta també s'hauria reconstruït durant aquest període.

Com s'esmenta anteriorment, el conflicte bèl·lic amb les tropes franceses va causar greus desperfectes

a l'immoble comportant una reordenació de l'espai. Així, el procés d'excavació en el sector 1 va permetre documentar l'amortització de les estructures anteriors i la construcció de nous murs (UE 34, 39, 62, 151, 152, 153 i 270) que conformaven 6 nous àmbits (àmbit 8, 9, 10, 11, 12 i 13).

L'àmbit 8 consisteix en una estança de 47m² i estava delimitat pels murs UE 12, 34, 62 i 270. A l'extrem sud-oest d'aquesta habitació es van poder localitzar les restes d'un nivell d'ús consistent en un paviment de rajoles quadrades. Sota d'aquest nivell de circulació s'identificaren dues clavegueres, una de les quals (UE 50) arrenca del mur de tancament per la banda nord (UE 34) i desaigua vers a l'exterior del mur UE 270, per aquesta raó sembla viable que recollís les aigües d'una estança superior. Mentre que l'altra claveguera sembla recollir les aigües brutes de l'àmbit contigu (àmbit 12) i les porta vers l'exterior de la finca. En el mur UE 62 s'ha localitzat una porta que permetia l'accés, per mitjà d'unes escales conformades per quatre esglaons, als àmbits 9 i 10.

L'àmbit 9 ocupa una superfície de 8'32 m² i estava delimitat pels murs UE 62, 151i 152, mentre que el mur de tancament nord no s'ha conservat. Malgrat tot, les tasques arqueològiques han permès identificar la seva rasa de construcció. Val a dir que el nivell de circulació d'aquesta habitació consistia en un paviment de còdols i es trobava en una cota inferior a la documentada en l'àmbit 8 i l'àmbit 10. Aquest fet ens permet suposar que es tractaria d'un semisoterrani. Com hem dit anteriorment, l'accés a aquesta estança es produïa des de l'àmbit 8 per mitjà d'unes escales. Cal assenyalar que a mitja escala es trobava l'accés a l'àmbit 10. Aquesta estança ocupava una superfície de 5'4 m² i estava delimitada pels murs UE 39, 62, 151i 152. El nivell de circulació documentat consistia en un paviment de còdols de factura similar a l'anterior.

La disposició dels murs construïts en aquest període ens permeten entreveure l'existència de tres àmbits més (àmbit 11, 12 i 13), dels que no s'ha pogut determinar la superfície real que ocupaven arran de diverses reformes posteriors. Malgrat tot, en l'àmbit 12 s'han localitzat les restes d'una estructura, adossada a la muralla i al mur UE 34, de planta quadrada amb el fons empedrat i amb una petita canalització que possiblement hauria estat emprada com a dipòsit.

En el sector 3, es produeix l'amortització dels àmbits 6 i 7 de la fase anterior i un canvi en la funcionalitat de la torre. A partir d'aquest moment la torre deixa de tenir una funcionalitat defensiva i és reutilitzada com a dipòsit per a l'emmagatzematge d'aigua. En relació aquest canvi es documentà una gàrgola, col·locada al mur sud de l'antiga torre, que subministrava l'aigua a una canalització de nova factura que desaiguava a l'exterior de la finca. Alhora aquestes estructures quedarien recloses a l'interior d'un nou espai de planta quadrada (UE 275, 277 i 278), que en el cas dels murs nord i est aprofitaria com a fonamentació els murs de la torre, ampliant d'aquesta manera el perímetre d'aquest cos adossat a la façana per la banda sud.

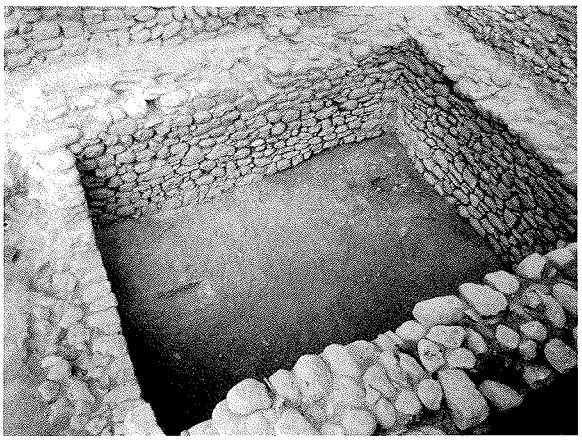

Figura 3. Vista de la torre de planta quadrada (sector 3)

Tanmateix, aquestes estructures haurien funcionat durant un breu període de temps, ja que a finals del segle XVIII aquest espai queda fou amortitzat per la construcció d'un nou dipòsit de petites dimensions, situat a l'extrem nord, del qual surt una canalització que desaiguava a l'exterior de la finca per subministrar aigua a una font, visible actualment.

Entre finals del segle XVIII i inicis del segle XIX, es documenten algunes reformes a l'interior de la finca (sector 1). Per una banda, els àmbits 9 i 10, descrits anteriorment, van ser amortitzats passant a formar un sol àmbit (àmbit 14). Per altra banda, es portà a terme la construcció d'un nou mur (UE 131), del qual únicament en restava una filada de pedres. Sembla factible que aquesta estructura constituís els límits d'un nou espai (àmbit 15), alhora que suposaria el tancament nord de l'àmbit 12.

És probable que aquestes noves reformes dutes a terme a l'interior de la finca poguessin estar relacionades amb la venta de la finca el 26 de març de l'any 1793 a Agustí Deop. L'única filla d'aquest es casà amb un membre de la família Budallés (FERRER 2006, 6).

Fase contemporània (s. XIX-XX)

A partir d'aquest moment, i possiblement a conseqüència dels desperfectes ocasionats durant la primera guerra carlista, la muralla i la torre semicircular foren amortitzades com elements defensius i reaprofitades com a fonamentació per alçar els nous murs que delimitaran la finca que ha perdurat fins a dia d'avui.

Així, es documentà la construcció dels murs perímetrals de la finca (UE 237, 247, 271, 272 i 273) i de nous murs que delimitaran espais interiors (UE 188, 189, 289 i 291) i que conviuran amb els àmbits de la fase anterior.

Cal esmentar que el mur UE 237 (mur de façana nord) va despertar un seguit de dubtes respecte a la seva funcionalitat atès que a la part superior s'hi podien observar diverses espitlleres que posaven de manifest la possibilitat que correspongués a part de la muralla. No obstant, després dels treballs d'excavació, s'ha arribat a la conclusió que el mur pertany a l'actual façana nord de la finca però que alhora, podria correspondre a la última reparació de les muralles després de la primera guerra carlista, quan s'ordenà la crema de la vila.

L'interior de la finca s'estructurà en diverses habitacions. Per una banda, s'observà una continuïtat dels àmbits de la fase anterior i d'altra banda, s'identificà la construcció de nous àmbits (àmbit 16, 17 i 18).

L'àmbit 16 ocupava una superfície de 21'15 m^2 i estava delimitat pels murs 152, 153, 271 i 289. Així, la UE 289 es tractava a les restes d'un envà de formigó que correspondria a una reforma duta a terme durant el segle XX en relació al nivell actual de circulació de l'habitació realitzat de ciment llis.

L'àmbit 17 que ocupava una superfície de 47'8 m^2 i estava delimitat pels murs UE 272, 273 i 291. En aquest cas, sota l'actual nivell de circulació, de ciment llis, s'hi documentaren les restes d'una claveguera que desaiguava cap a l'exterior de la finca.

L'ambit 18 ocupava una superfície de 36'31 m^2 i estava delimitat pels murs 237, 247 i 291. A l'interior d'aquest àmbit s'hi documentaren dos nivells de circulació d'aquest mateix període. El més antic, realitzat de rajols estava cobert pel l'actual nivell d'ús construït amb còdols lligats amb ciment i coberts per una capa també de ciment.

A la zona exterior de la finca (sector 4) s'hi documentà un pou cec (UE 13, 14 i 15) de planta quadrada, destinat a la contenció d'aigües brutes, que secciona parcialment la muralla (UE 12), posant de manifest, novament, l'entrada en desús de llenç defensiu.

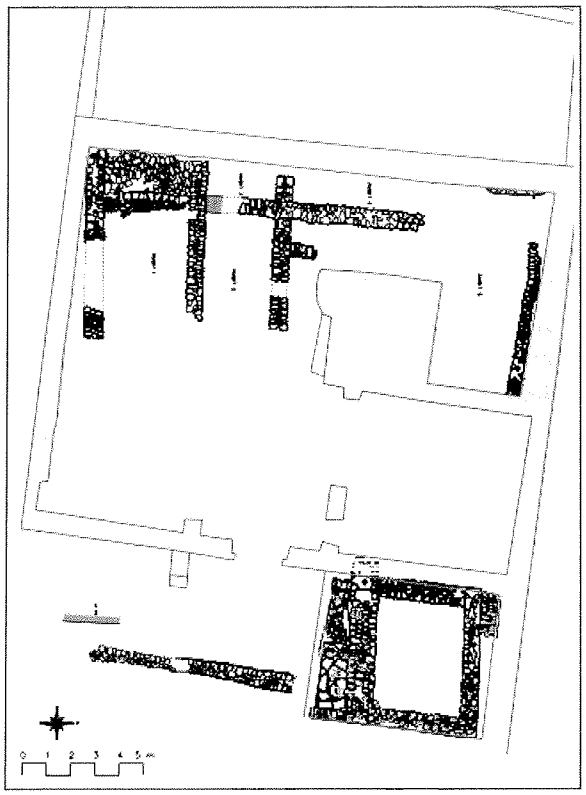

Figura 4. Planta general de Can Budallés. Fase medieval.

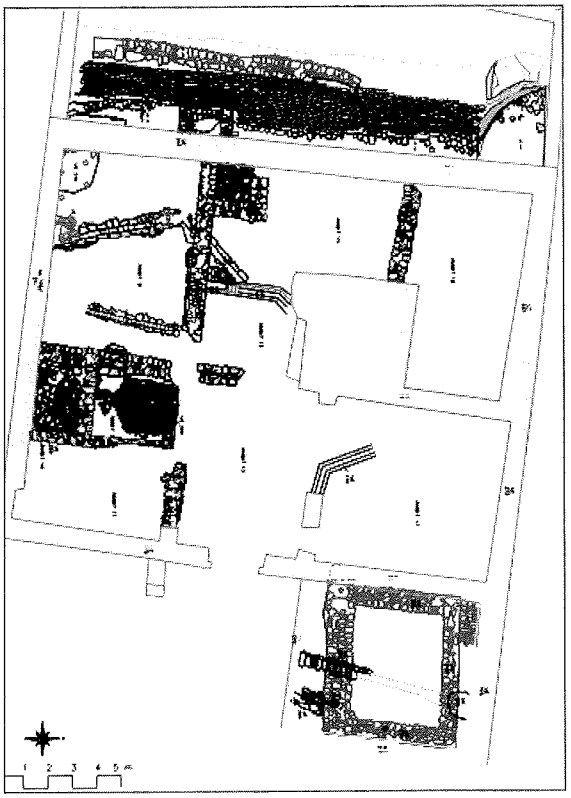

Figura 5. Planta general de Can Budallés. Fase moderna..

Davant la plaça de l'Abat Oliba (sector 3) es documenta la construcció de dos nous murs (UE 274 i 276) que es fonamentaven sobre els murs de la fase anterior per la banda nord i oest i que delimitaran el nou perímetre del pati de la finca de Can Budallés. Tanmateix, aquesta modificació no afectarà a la superfície del perímetre sinó a l'alçada de l'edificació. La construcció d'aquests murs s'emmarca dins de la reforma que Eusebi Budallés va realitzar a la finca l'any 1931 (Arxiu Comarcal del Ripollès). Aquesta reforma consistí en l'aixecament d'una planta superior més, en la modificació de les obertures de la façana principal (est) i la creació de noves. Per aquesta raó, a l'interior del pati, es documentà un nivell de runa i enderroc que amortitza totes les estructures de les fases anteriors elevant així la cota del terreny per tal de col·locar un paviment de lloses planes que correspondria al nivell d'ús actual del pati, convertit aleshores en terrassa.

CONCLUSIONS

La intervenció realitzada a l'interior de la finca de Can Budallés ha permès documentar l'evolució de la casa des d'època medieval fins a les últimes reformes dutes a terme durant la primera meitat del segle XX. A mesura de lo possible, els resultats obtinguts s'han pogut relacionar amb les notícies documentals existents referents a la finca i a les diverses famílies que l'han ocupat.

Com es sabut, la indústria del ferro a Ripoll es remunta al segle XII, quan es documenten les primeres fargues que produïen eines per l'agricultura i també armes blanques. Tanmateix, des de mitjan del segle XVI s'inicià la producció de les armes de foc portàtils, indústria que tingué un increment considerable al segle XVII i que féu de Ripoll un dels principals centres productors d'aquest tipus d'armament. Un d'aquests tallers de producció que es va perpetuar durant generacions fou el de la família Deop (segles XVI-XIX)(AD 1993, 301). Per aquesta raó, no es d'estranyar la troballa de diversos guardamans d'armes de foc portàtil, a l'interior de la finca, datats del segle XVII. Malgrat això, aquests guardamans es documentaren en un nivell de runa que amortitzava el semisoterrani, fet que no permet afirmar la possibilitat que es produissin a l'interior de la finca però si la relació existent d'aquest tipus de producció amb la família Deop.

Pel que fa a l'estructura defensiva localitzada a Can Budallés cal relacionar-la amb les troballes arqueològiques de les finques núm. 12-14 del c/ Trinitat, excavades a mitjan 2006, on també s'hi ha documentat les restes d'un tram de muralla, així com una torre de planta quadrada. Els dos trams de muralla segueixen el mateix traçat amb una orientació de nord a sud, tal i com es reflectia en les fonts documentals. Així, es confirma que el traçat de la muralla aniria des de Can Budallés fins a tocar del riu Freser, disposant-se entre els carrers Trinitat i Pirineus, els quals transcorren paral·lels a aquesta estructura defensiva.

Ens trobem, doncs, davant un dels elements principals, juntament amb el traçat del rec de Santa Maria, per entendre l'evolució urbanística de la població de Ripoll al llarg de l'edat mitjana i l'època moderna.

BIBLIOGRAFIA

AADD 1993, *Gran geografia comarcal de Catalunya, Osona i Ripollès,* Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

CUTRINA, G. 1989, *Ripoll, entre dos rius*, Ripoll, 51-62

DALMAU, A, Inèdit, *Informe sobre la casa Budallés*.

FERRER, J. 2006, Arxiu Comarcal del Ripollès: Fons d'imatges (8): Edificis singulars a Vitel·la, *Butlletí d'informació Cultural de Ripoll.*

LLEVADOT, M. 1993, *Societat Catalana de Geografia*, Núm. 35, Vol. VIII, Institut d'Estudis Catalanas, Barcelona.

CASTELLS, A., CATLLAR, B., RIERA J. 1994, *Atlas Ciutats de Girona XVII-XX. Catàleg de plànols de les ciutats de Girona des del segle XVII al XX,* Diputació de Girona, Girona, pàg. 349-373.

CABAÑAS, N. 2006, *Informe preliminar de la intervenció arqueològica al carrer Trinitat núm. 12-14. Ripoll, el Ripollès,* inèdit.

CABAÑAS, N. 2007, *Informe preliminar de la intervenció arqueològica de Can Budallés. Ripoll, Ripollès*, inèdit.

MESTRES, I. 2005, *Informe de la Intervenció al C/ Trinitat 12-14, Ripolll (Ripollès),* inèdit.

MESTRES, I. 2006, *Projecte d'Intervenció arqueològica de sondeigs al C/Trinitat 12-14, Ripoll (Ripollès)*, inèdit.

NADAL, E. 2006, *Intervenció arqueològica a Can Budallès. Ripoll (Ripollès)*, inèdit.

NOTAS DE TOMÀS RAGUER. Inèdit. Arxiu Comarcal del Ripollès.

RIU-BARRERA, E. 2002, *La transformació dels recintes monàstics, a AD. L'Art Gòtic a Catalunya.*

Arquitectura III, "Dels palaus a les masies", Barcelona,
274-275.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES ALS JARDINS DEL MUSEU D'ART DE GIRONA

Marc SUREDA i JUBANY

El Museu d'Art de Girona té la seva seu a l'edifici del Palau Espicopal de Girona, situat a la part alta de la ciutat i documentat com a possessió del bisbe de Girona des de les darreries del segle x. El conjunt arquitectònic ocupa tota l'illa de cases situada entre els carrers Cartañá, Sant Cristòfol, Rocabertí i les places dels Lledoners i dels Apòstols. Tot l'espai, d'acord amb l'orografia de la ciutat, està marcat per uns poderosos desnivells en sentit ascendent cap a l'est. La franja oriental de la finca està ocupada pels jardins del palau; a la banda sud-est, els jardins queden limitats per un edifici rectangular que ha estat l'objecte principal de la present intervenció. Aquesta cambra, coneguda com "la Nevera", havia de ser adequada com a a taller d'activitats didàctiques del Museu d'Art. D'acord amb l'execució d'aquest projecte, la direcció del Museu va preveure la possibilitat d'excavar part del seu subsòl i d'obrir una rasa al llarg de la cara exterior del seu mur de llevant, amb la finalitat d'impermeabilitzar la paret de les humitats que l'afectaven. Aquestes actuacions es dugueren a terme amb l'ajut de treballadors de les obres de condicionament executades en altres indrets de l'edifici, de manera simultània, per part de l'empresa Caiba.

L'estança, de planta rectangular, limita al sud amb el carrer Rocabertí, a ponent amb un pati interior, al nord amb un altre pati situat uns graons més amunt i a llevant amb la terrassa més oriental dels jardins del museu, situada a una cota significativament superior, a la qual s'accedeix des de l'interior de la cambra mitjançant una escala situada a l'extrem septentrional. Com ja s'havia apuntat, la lectura dels paraments aconsella situar la construcció de l'edifici dins el segle xi (CR V, 141), per bé que amb diverses modificacions; tanmateix, de l'estat original se'n conserven dues finestres de doble esqueixada al mur sud (distribució que devia repetir-se al mur nord) i part de les antigues obertures d'accés per ponent. De la història de l'edifici se'n coneixia també la construcció d'una cisterna, encara avui conservada, en gran part del seu subsòl interior, en cronologies de la darreria del segle XV; inventaris de vers 1460 esmenten en aquest indret un dipòsit anomenat "gorda meniar", probablement doncs un lloc per guardar menjar o una fresquera, funció que escau a l'apel·latiu amb què encara avui es coneix el lloc (Soler 2004, 615-616). Finalment, es coneixia la reforma dels accessos i del nivell de circulació general en temps del bisbe Francesc Arévalo de Zuazo (1598-1611). Aquest prelat es preocupà d'integrar la cambra en un projecte de pati ajardinat, a ponent de l'estança, en què s'afrontaven la porta refeta de la "nevera" i una obertura del cos d'edifici del Palau; totes dues porten esculpides a la llinda les armes del bisbe i una d'elles la data de 1600. Pel que fa a l'alçat, en època medieval la construcció havia de tenir almenys un primer pis, com demostren les restes d'obertures encara visibles des del carrer; per la banda de ponent se li adossaren altres estructures de mal documentar, una de les quals, almenys, havia tingut coberta a doble vessant.

La primera exploració, que tingué lloc entre el 30 de gener i el 7 de febrer de 2006, va consistir en l'excavació de l'interior de la cambra. Com que la meitat meridional del subsòl de l'estança ja estava ocupada completament per la gran cisterna de carreus allargassats de pedra de Girona, l'excavació es va centrar en la meitat nord de l'espai. El resultat fou la localització d'una sèrie d'estructures, en la seva major part posteriors a la construcció de la cisterna, que delimitaven bàsicament una subdivisió del sector en una estança quadrada a l'angle nord-est, una escala que permetia sortir a l'exterior i que perllongava els primers trams de l'escala actual i un passadís situat entre aquestes estructures i la cisterna, que probablement comunicava amb una porta i un tram d'escales dirigides vers el jardí superior. Sota d'aquestes estructures aparegueren restes d'un paviment d'*opus signinum* molt malmès, situat directament damunt la roca natural del subsòl. Els materials localitzats en els estrats d'aquest sector eren bàsicament restes de fauna (bou, cabra, porc) i ceràmica. Els nivells enretirats corresponien

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona

enterament a reformes d'època moderna; per això, a banda d'una quantitat raonable de ceràmica de cocció reduïda, comuna oxidant i ceràmica oxidant esmaltada, es recuperaren en el nivell general d'aterrassament (u.e. 1) un important conjunt de ceràmica de reflexos metàl·lics, fins i tot amb alguna peça d'importació, procedent de la costa de Ligúria, esmaltada en blau clar, que proveeix una cronologia prou precisa (darrer quart del s. XVI – inicis s. XVII). També es localitzaren fragments d'algunes rajoles de mostra incloses al replè, que devien procedir de la runa extreta d'altres modificacions del palau; són similars a fragments conservats sencers al Museu Diocesà i datats al segle XV (Soler 2004, 665).

El 21 de setembre del mateix any 2006 es complementà l'obra realitzada amb l'obertura d'una rasa al llarg de la cara exterior del mur oriental de l'estança, amb la final d'impermeabilitzar-lo i evitar la filtració d'humitats a l'interior del taller didàctic que s'acabava de condicionar. Abans d'obrir la dita rasa es podia veure, a l'extrem meridional, un safareig d'obra molt senzill i datable sense dubtes dins el segle XX. L'eliminació d'aquest safareig deixà al descobert, sota seu, una cisterna d'uns 5 x 2'5 m i uns 2 m de profunditat, amb la superfície interior lliscada amb ciment, fet que impedia pensar en una cronologia gaire anterior a 1900. L'interior d'aquest dipòsit era ple d'aigua i de pedres i material d'enderroc, entre el qual es recuperaren dues bases de columna que podrien ser datades als ss. XII-XIII. Més enllà del mur que delimitava aquesta cisterna pel nord, la rasa que s'excavà féu evident que contra el mur de l'estança s'hi havia abocat un replè de terra, pedres i rajol procedent de terraplenaments i enderroc, sense diferenciació estratigràfica. Tanmateix, al capdavall de la rasa, a uns 2 m per sota del nivell de circulació actual, es localitzà un paviment de rajol i un registre que corresponia a una de les canalitzacions discorrents en direcció est-oest de l'interior de l'estança, concretament la més moderna. L'excavació de la rasa també deixà al descobert la cara est del mur oriental de l'edifici estudiat, on s'observava bé l'obertura paredada que es trobava al final del passadís pavimentat amb u.e. 10 (sòl de còdols), i més cap al nord, una finestra quadrada igualment paredada. Tot i que en aquesta rasa exterior no aparegueren materials ceràmics datables, l'estudi de les fases de l'interior permet assegurar que la construcció del paviment de rajols amb el seu registre inclòs, així com de la cisterna contígua amb un desguàs proper al registre esmentat, han de ser posteriors al paredament de l'obertura corresponent al graó anterior u.e. 30, i per tant a la reforma que situem pels volts de 1600.

Gràcies a aquestes troballes es pot articular una seqüència cronològica global, malauradament encara amb moltes llacunes. L'edifici del segle XI tenia un paviment que no devia ser gaire diferent, ni en forma ni en cota, del d'*opus signinum* que s'ha identificat com a u.e. 31, separat per la roca natural només per un reble de terra molt fosca (u.e. 35). Malauradament, poc es va poder aclarir d'aquestes primeres èpoques de funcionament de la cambra, les més interessants. Tanmateix, la posició de la roca natural assegurava la situació de la cota de circulació original. La funció d'aquesta construcció del segle XI és igualment discutida. Joan-Albert Adell (CR V, 141) havia proposat de situar-hi l'hospital de pelegrins documentat a les darreries del segle X, però aquest sembla que es trobava més aviat a la zona de la Plaça dels Lledoners (Canal et al. 2003, 202-203). No seria rar que aquesta edifici, de certa qualitat constructiva i no pas desencaixat de la primitiva trama urbana del sector, hagués pogut correspondre al llarg del segle XI a l'habitatge d'algun dels canonges de la seu, molts dels quals ja en aquestes dates habitaven en cases individuals. Cal recordar que el 1319 el bisbe adquirí tot el sector dels actuals jardins en permutar-los amb l'ardiaca de la Selva, prova que hi havia en el sector habitatges canonicals. Segles més tard, probablement vers 1500, es construí la gran cisterna tot adaptant-se al perímetre interior de l'antiga cambra, cosa que implicà la refacció dels nivells, la construcció de l'estructura (potser de desguàs) u.e. 22 i potser la de les escales u.e. 14, lligades amb el mur u.e. 11 que delimita la cambra quadrada de l'angle. Posteriorment, ja dins del segle XVI, es constuí el mur u.e. 9, conjuntament amb el paviment de còdols u.e. 10-34 i el marxapeu u.e. 18; els dos darrers entregaven clarament tant al mur com a la cisterna. El paviment de còdols acabava a la zona del graó u.e. 30, que segurament constituïa l'inici d'una escala que sortia de l'estança per una obertura avui paredada i anava a parar a la terrassa superior. La funció d'aquestes cambres menudes i del passadís cal relacionar-la, versemblantment, amb els usos d'emmagatzematge que testimonia la pròpia cisterna; la seva funció s'acabà quan el bisbe Zuazo decidí unificar el nivell global i obtenir un únic espai. En efecte, vers l'any 1600 aquest prelat elevà el nivell general de circulació mitjançant l'abocament de la u.e. 1 per tal d'arribar a la cota del pati exterior i de la cisterna preexistent, tot assolint el que seria el nivell inicial de l'excavació. En aquest mateix moment es

degueren obliterar totes les obertures del mur oriental i es pogueren condicionar les cisternes o dipòsits del pati superior, probablement relacionades amb l'alimentació del dipòsit interior. Després d'aquestes accions només es realitzaren obertures puntuals al subsòl per a la instal·lació de nombroses canalitzacions (també enregistrades) i la construcció de dos envans de pedra i rajol, un dels quals es conserva encara, que podrien ser datats al s. XVIII; a l'altra banda es produïren els grans abocaments de terra i runa que colgaren l'antic dipòsit de rajol fins a una alçada de 2 m, fins arribar a la cota de circulació actual, on s'instal·là el safareig en un moment ja molt avançat. Fou també en època contemporània que es condicionà una petita cavitat al mur est de l'estança com a font ornamental.

En resum, els treballs arqueològics permeteren documentar molt lleugerament algun element (el paviment) de la construcció original, i ja amb certa precisió les reformes efectuades dins la cambra entre la construcció de la cisterna interior, adaptada al perímetre preexistent, vers 1500, i la consecució de la cota de circulació definitiva, no gaire diferent de l'actual, vers 1600: un segle de vida testimoniat per estructures i per un interessant conjunt ceràmic de reflexos metàl·lics en les seves cronologies finals.

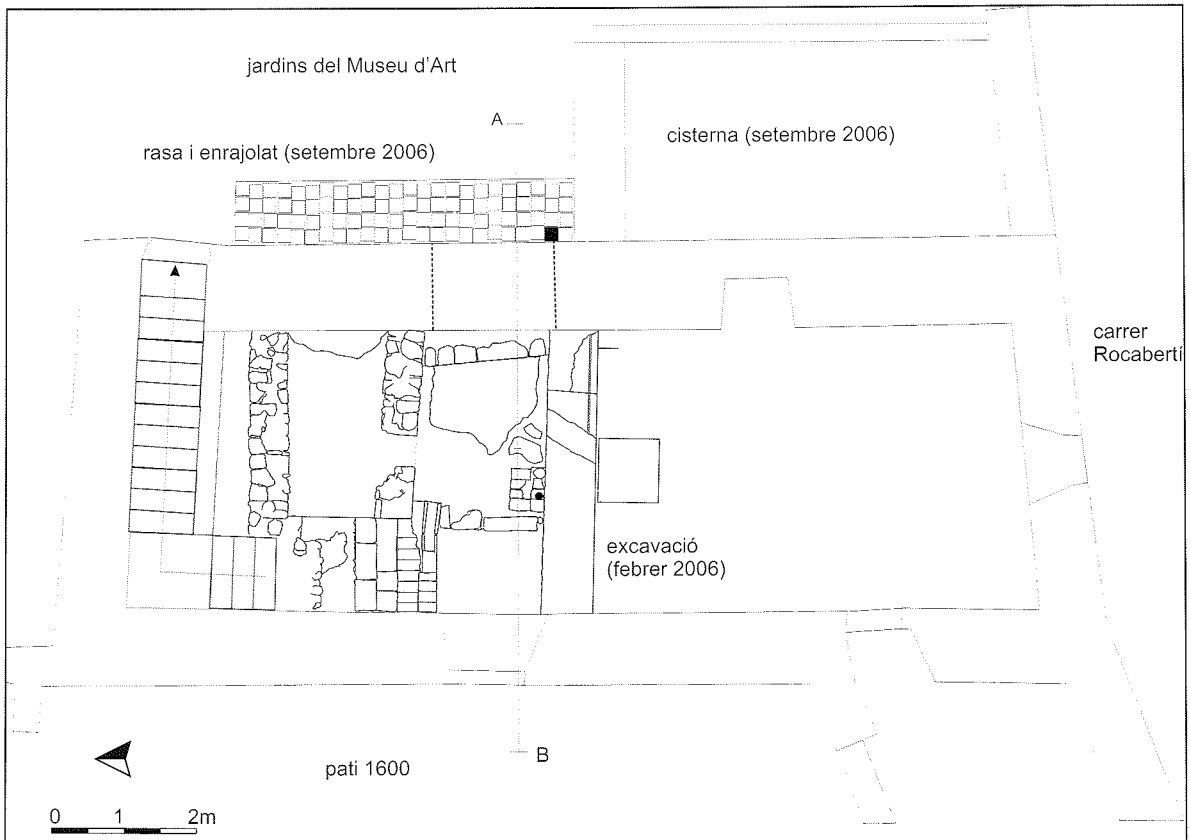

BIBLIOGRAFIA

ADELL i GISBERT, J.A. 1991, El palau episcopal, *Catalunya Romànica vol V. Gironès, Selva, Pla de l'Estany*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 141.

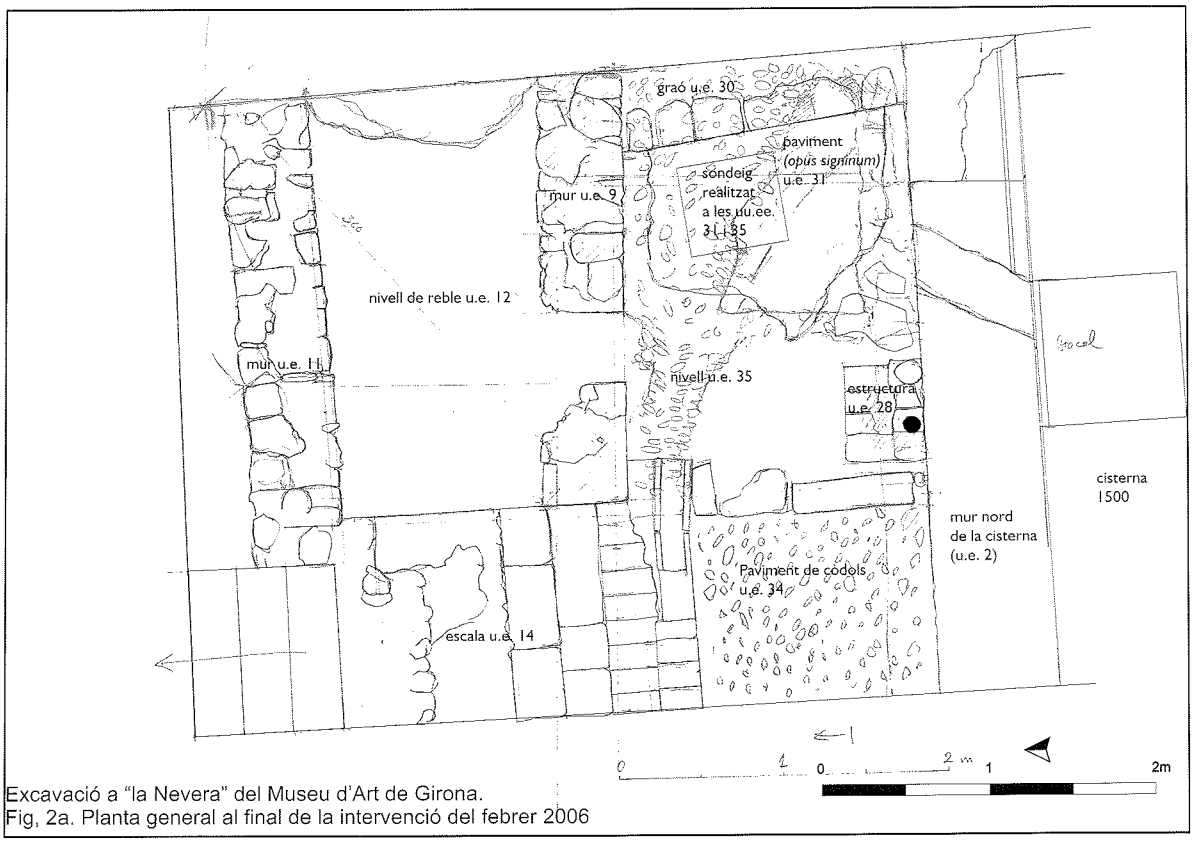
CANAL, J., CANAL, E., NOLLA, J.M., SAGRERA, J. 2003, *Girona de Carlemany al Feudalisme (785-1020)*, Estudis d'Història Urbana 5, Ajuntament de Girona, Girona.

SOLER i MASFERRER, N. 2004, El palau episcopal de Girona al s. XV, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins XLV*, Girona, 589-665.

Excavació a "la Nevera" del Museu d'Art de Girona.
Fig. 1a. Planta general de les estructures excavades.

Excavació a "la Nevera" del Museu d'Art de Girona.
Fig, 2a. Planta general al final de la intervenció del febrer 2006

Figura 3. Imatge del paviment de còdols u.e. 10.

Figura 4. Imatge del paviment de *signinum* u.e. 31.

Figura 5. Imatge del dipòsit de rajol exterior

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES ALS EDIFICIS DE L'ANGLE SUD EST DEL PATI DE LA CANÒNICA DE SANTA MARIA DE VILABERTRAN (2005 I 2006)

Lourdes MORET PUJOL

INTRODUCCIÓ

Les excavacions arqueològiques dutes a terme fins ara a la canònica de Santa Maria de Vilabertran s'han de situar en el marc del desenvolupament de les successives fases de restauració del monument previstes al Pla Director del Conjunt Monumental de Santa Maria de Vilabertran, redactat l'any 2000 per l'arquitecte Benet Cervera amb la col·laboració de l'arqueòleg Josep Maria Vila. Les intervencions han estat promogudes i finançades pel Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya

En aquest sentit, el Pla Director preveia centrar els primers treballs en les edificacions situades al costat de llevant del pati de l'abadia, especialment a l'edifici rectangular situat a l'angle sud-est del pati. Amb aquest objectiu s'han desenvolupat diversos projectes d'intervenció arquitectònica redactats per l'arquitecte Benet Cervera primer i, amb posterioritat a la seva mort, continuats per M. Assumpció Alonso. La coordinació dels treballs arqueològics associats a aquests projectes s'ha dut a terme des del Servei de Patrimoni Arquitectònic, en col·laboració amb Josep M.Vila com a l'arqueòleg redactor del Pla Director.

La primera actuació duta a terme entre els anys 2002 i 2003 es va centrar en la zona situata entre l'anomenada Sala Romànica i el mur de tancament de l'ala de ponent del claustre. En el marc d'aquesta actuació es va dur a terme, el desembre del 2002, una primera intervenció arqueològica sota la direcció de Daniel Gutiérrez Espartero que va consistir en el control dels moviments de terres realitzats en aquesta zona per tal d'assegurar la fonamentació de la porxada situada a l'oest de la Sala Romànica.

Pel que fa als anys 2005 i 2006, la intervenció arquitectònica preveia la pavimentació de la planta baixa de totes les edificacions situades a la cantonada sud est del pati, així com del pis superior de l'antiga porxada. Per aquest motiu calia programar una intervenció arqueològica que es va dur a terme en tres fases successives.

El seguiment i els sondejos

Entre desembre de 2005 i gener de 2006 es va dur a terme el control arqueològic dels moviments de terres associats al desenvolupament del projecte de restauració de la zona de la planta baixa de la porxada i del seu entorn. Paral·lelament, i seguint el protocol previst al Pla Director, es van programar un total de 10 sondejos, repartits entre la Sala Romànica i l'edifici situat a l'oest de l'extrem meridional d'aquesta, espai que ha estat conegut tradicionalment com la Presó. L'objectiu dels sondeigs era avaluar l'interès arqueològic de les estructures presents al subsòl d'aquests edificis de cara a preveure o no la seva posterior excavació en extensió.

L'excavació extensiva

Els resultats obtinguts en els sondejos, van evidenciar la presència d'estructures anteriors a la construcció dels edificis actuals per la qual cosa es va decidir dur a terme una excavació en extensió de la major part dels espais. En aquest sentit només es va deixar sense excavar el tram més meridional de la Sala Romànica, on el sondeig realitzat evidenciava l'absència d'estructures arqueològiques en el subsòl

El cobriment de les restes

Un cop acabada l'excavació extensiva, així com tota la documentació de les estructures localitzades en el subsòl de la Sala Romànica i la presó, i per tal de poder continuar amb els treballs de restauració, es va sol·licitar el cobriment indefinit d'aquestes dues sales. Finalment, però, només es va efectuar el cobriment definitiu de les estructures que se situaven dins l'anomenada Sala Romànica, mentre que l'espai conegut com a Presó resta sense cobrir a l'espera de l'elaboració del projecte de restauració del pis superior d'aquest espai i de la definició final dels usos que haurà de tenir.

DESCRIPCIÓ DEL CONJUNT

El conjunt monumental de Santa Maria de Vilabertan està format per l'església, consagrada al segle XII, el claustre i les dependències monàstiques. Al costat de llevant hi ha un perímetre emmurallat construït a partir del segle XIV, al costat sud del qual es troba el palau de l'abat, d'època gòtica. Entre el nucli monàstic i el palau de l'abat hi ha un gran pati al costat de llevant del qual se situen els edificis objecte de l'estudi.
Les intervencions arqueològiques es van centrar en el sublsòl dels següents edificis:

Edifici septentrional o zona de la glorieta

Aquest espai es trobava delimitat, al sud, pel mur nord de la sala romànica, al costat nord, pel mur sud de les dependències claustrals i al costat de llevant, pel mur de tancament del recinte. La construcció d'aquesta muralla es va iniciar al segle XIV i va finalitzar en el marc de la guerra amb Joan II.

Porxada o edifici de les arcades

Aquest edifici abastava una superfície aproximada de 22 m², diposat de forma paral·lela a la façana de la Sala Romànica, de manera que aquesta li feia de tancament pel costat oriental. Limitava a occident per una arcada de mig punt de 4 m d'amplada corresponent al conjunt de la porxada que caracteritzava la façana occidental d'aquest edifici; pel sud, ens limitava l'espai, un mur que s'adossava tant a la paret romànica com a l'arrencament meridional de l'arcada.

La sala romànica

L'anomenada Sala Romànica corresponia a la planta baixa de l'edifici conegut com l'antiga hostatgeria, tradicionalment ha estat considerat el més antic dels edificis construïts a l'entorn del pati de l'abadia. Presentava una planta rectangular de 25 x 6 metres coberta amb una volta de canó. Al mur oest de la sala s'hi obrien quatre espitlleres i dues portes d'accés. La primera, situada al costat meridional comunicava amb l'edifici de les arcades i l'altra, ubicad més al sud, amb la presó.
El quart septentrional de la sala havia estat tancat per una paret desmuntada d'antic que delimitava un espai accessible a través d'una porta adovellada situada a occident. Al centre del que havia estat la paret, es conservava un pilar de 1 x 1 m., que devia fer funcions de reforç de la volta i que se li adossava l'esmentat mur de compartimentació.

L'anomenda Presó

La Presó corresponia a una sala d'una superfície aproximada de 41 m², de planta trapezoïdal, situada al sud-est del pati de l'abadia, a la planta baixa del Palau Gòtic. Es trobava adossada a la façana de la Sala Romànica i al costat nord estava limitada per l'edifici de les arcades. Presentava dues portes d'accés, situades una davant de l'altra al nord de la sala. Una comunicava amb la sala romànica i l'altra amb el pati de l'abadia. Estava coberta per una volta de canó de rajol de perfil rebaixat, refeta durant el segle XX.

NOTÍCIA HISTÒRICA

Les primeres referències documentals conegudes sobre el terme es remuntaven al segle X, concretament al 969 quan una certa Guinedilda i el seu fill Gausfred van comprar unes terres *infra terminos parrochie de Villa Bertrandi*. Pocs anys després, el 975, aquests mateixos personatges van donar a l'església de *Sancte Marie Ville Bertrandi* els delmes i primícies que tenien als termes de Vilabertran i Vilatenim amb la finalitat d'il·luminar i servir aquella ***ecclesia parvula*** tal com definia el document aquell primer temple. El fet que l'objecte de la donació fossin uns drets com els delmes i les primícies, eminentment eclesiàstics, dóna a entendre que la institució havia estat expoliada anteriorment. Aquesta primitiva església, encara sense la categoria de parroquial, sembla es trobava sota patronatge laic i a càrrec d'un clergue.
La canònica tenia, doncs, els seus inicis en la recuperació d'una parròquia i d'uns drets eclesiàstics fins aquell moment (i almenys des de feia un segle) sota el control de potentats laics. Sembla, per tant, que la fundació de Vilabertran enllaçava clarament amb els ideals de la Reforma Gregoriana, que van entrar amb força als comtats de Girona, Besalú i Empúries-Peralada entre el 1068 i el 1077 a través dels sínodes celebrats a Girona (Gispert 1998:156). Aquesta reforma propugnava el retorn dels sacerdots a una vida religiosa més estricta i diferenciada de la dels laics. Així, la canònica va participar en la consolidació de la xarxa parroquial, tot recuperant nombroses esglésies de mans dels laics i assegurant així una major incidència de l'Església en el mon rural com a contrapès de la naixent noblesa feudal i va contribuir a aquesta mateixa finalitat amb la fundació de noves canòniques a zones properes.
El promotor de la canònica, Pere Rigau, sembla que fou un clergue benestant originari de Rabós d'Empordà,

la família del qual tenia béns a Vilabertran i que degué començar a servir com a clergue a l'església de Santa Maria en un moment indeterminat. El 1100 es va produir la solemne consagració del nou temple i probablement també la constitució efectiva de la comunitat agustiniana. Així la regla de Sant Agustí va esdevenir la vertebradora de la canònica i es reconeix, per primer cop, l'autoritat abacial per a Pere Rigau que regirà els destins de l'església fins a la seva mort.

El segle XII representa la consolidació de la canònica de Santa Maria de Vilabertran com a centre de poder econòmic, polític i religiós a la comarca. En aquest moment, s'inicià la vinculació de Vilabertran amb la família dels vescomtes de Rocabertí, relació que es traduirà en importants donacions i en la utilització de Santa Maria com a panteó familiar.

La comunitat medieval restà molt poc documentada a les escriptures conservades. De tota manera sabem que el nombre de canonges va anar creixent al llarg del segle XII amb la fundació de canongies per part de privats i fins i tot del rei Alfons I.

Potser en relació amb l'enorme inversió econòmica que degué suposar la construcció del claustre i les dependències situades al seu entorn, es va produir durant el segle XIII una important crisi econòmica a la canònica que fins i tot va provocar la destitució d'un dels seus abats. Durant la segona meitat del segle, la situació de l'abadia es va tornar a normalitzar i fins i tot, a la tardor del 1295, va ser l'escenari d'una sèrie d'esdeveniments polítics que van culminar amb la celebració del casament entre Jaume II i Blanca d'Anjou el dia 1 de novembre d'aquell any. Aquesta relació de Vilabertran amb la monarquia iniciada amb l'establiment d'Alfons I d'una canongia el 1194, i reforçada amb el casament en la seva església de Jaume II i la institució per part de la reina Blanca en el seu testament d'una altra canongia, va culminar el 1392, en temps de Pere el Cerimoniós, amb l'entrada del monestir en la protecció reial.

Durant la baixa edat mitjana sembla que la canònica va entrar en un clar procés d'estancament. Esgotat, clarament l'impuls donat pels primers abats, ja en el segle XIII s'inicia una etapa en la que els abats i canonges es limiten a administrar les seves rendes i complir amb els deures religiosos a què estan obligats, fins i tot la vida de comunitat es va ressentir i poc a poc els canonges anaven fent una vida cada vegada més independent dels seus companys. Aquest fet es va traduir des d'un punt de vista físic amb la construcció per part de cadascun dels canonges d'una casa pròpia separada de la dels seus companys.

Malgrat tot, Vilabertran continuarà sent durant bona part del període un centre polític i de poder força important, com ho demostra el fet que, almenys fins mitjan segle XV, els seus abats siguin gairebé sempre persones vinculades als llinatges senyorials de la zona, molts dels quals sembla que tenien representants en la comunitat. A partir de finals del segle XV s'inicia un període en el qual els nomenaments per l'abadiat de Vilabertran es fan lluny de l'abadia i seguint interessos polítics, cosa que no fa més que perjudicar el govern de la canònica. Pel que fa a la comunitat sembla que estava establerta en 12 canongies, almenys al segle XIII. A aquestes, caldria afegir-hi unes altres 9 canongies fundades per diversos senyors al llarg del període.

Durant el segle XVI es va produir una clara disgregació de la vida comunitària, que va esdevenir un fenomen general, tot i que especialment acusat en el cas de les canòniques agustinianes. Els abats comendataris, no residents, només es preocupaven del cobrament de les rendes i no del govern de les abadies, cosa que afectava també de manera clara al funcionament de les diferents comunitats. Davant aquesta situació la monarquia, que ostentava el patronatge de molts dels monestirs i canòniques que es trobaven en funcionament en aquella època, va tractar de tirar endavant reformes que posessin fi a aquesta situació. A Vilabertran, aquesta reforma va ser molt dura, ja que va implicar la pèrdua de les rendes de l'abadia.

A inicis de segle XVII Santa Maria de Vilabertran va esdevenir una col·legiata secular formada per un arxiprest i dotze canonges. La decadència de la col·legiata s'evidencia, fins i tot, en la pèrdua d'alguns dels més antics aliats. Així, a començament segle XVII ja no s'enterren a Vilabertran els membres de la família Rocabertí com ho havien fet els seus avantpassats des del segle XII.

Al segle XVIII es verifiquen diversos intents per part dels canonges de traslladar-se fora de Vilabertran, degut als constants saquejos de les tropes franceses, però no s'arriben a aconseguir.

Uns anys més tard, durant la Guerra de la Independència, el 17 de juny del 1808 es va reunir a l'església de Vilabertran la primera Junta de Govern del Corregiment de Figueres, constituïda per dirigir la resistència contra els francesos

Després de la Desamortització els canonges de Vilabertran van ser traslladats a la catedral d'Albarracín per disposició d'octubre de 1852; i finalment la parròquia va acabar regida només per un sol prevere a l'any 1893.

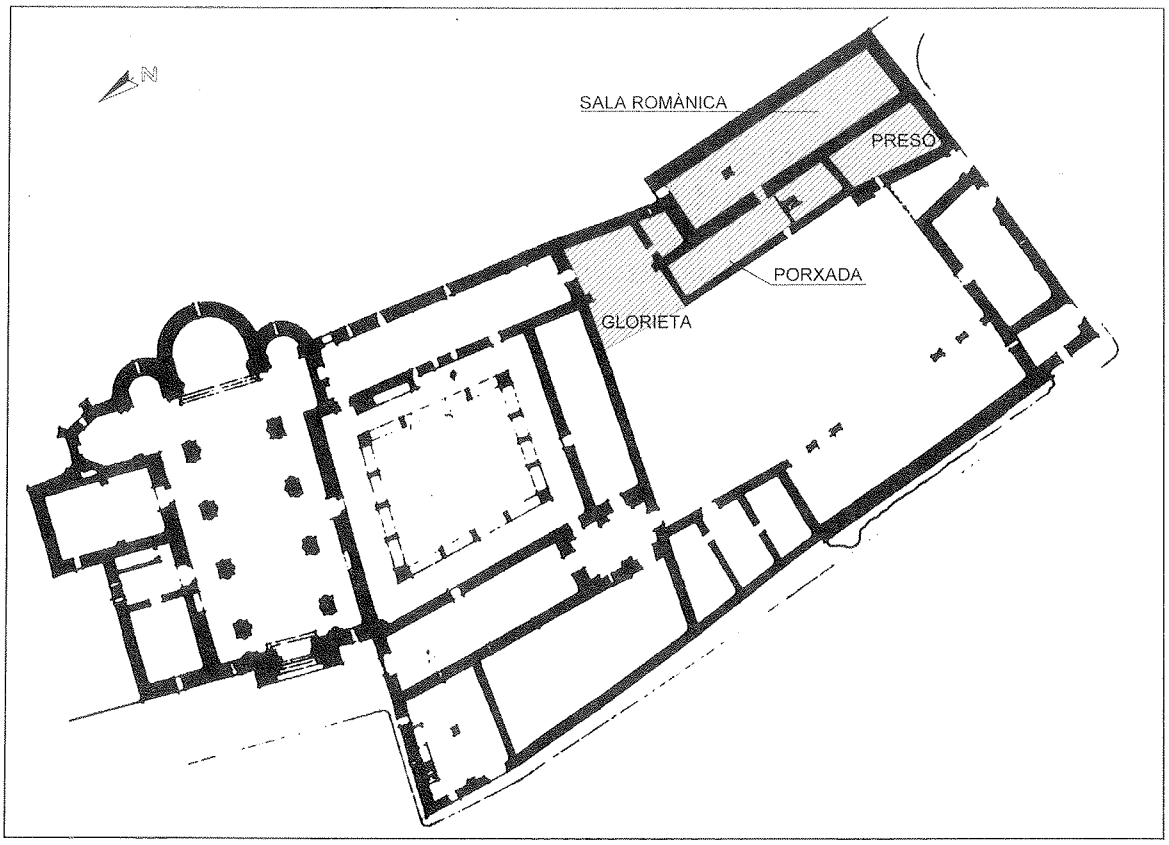

Figura 1. Planta de situació dels edificis excavats.

LES FASES CONSTRUCTIVES

Edifici septentrional

Pel que fa a resultats del seguiment arqueològic realitzat en aquest àmbit, es va poder establir una seqüència estratigràfica que palesava una forta acció sobre el terreny probablement destinada a anivellar-lo en el moment de la construcció de l'edifici nord, tal i com ja s'havia detectat a la intervenció del 2002. Així mateix, fou possible observar els fonaments de l' edifici, situat al nord est del pati, conformats per una banqueta construïda amb pedres arrodonides de mida mitjana, lligades amb morter de calç, amb la tècnica de l'encofrat perdut. La banqueta presentava una potència de prop de 0'40 cm a l'extrem oriental de la rasa, assentant-se sobre el substrat geològic. A l'extrem occidental de la rasa l'alçada de la banqueta no era superior als 0'25 m.

Es van documentar quatre estrats, dels quals destaca la u.e. 92 corresponent a un nivell de terres amb presència de morter de calç, del qual l'únic material datable era un fragment de ceràmica decorada amb verd i manganès de finals del segle XIII o del XIV. Pel que fa a la resta d'estrats no van aportar materials ceràmics que ens permetessin establir una cronologia clara. La resta, corresponien a fragments de ceràmica a torn oxidant, de ceràmica reductora a torn lent o un galet de ceràmica vidriada verda, amb unes característiques tant genèriques que ens els situen en una cronologia àmplia entre els segles baix medievals i el segle XIX, sense ser-nos possible especificar més.

Edifici de les arcades

Aquest espai corresponent a la sala de les arcades, es troba situat al sud est del pati del conjunt monumental. Constituïa una superfície aproximada de 22 m², paral·lela, a l'orient, amb la façana de la Sala Romànica, a occident per una arcada de mig punt de 4 m d'amplada corresponent al conjunt de la porxada que caracteritzava la façana occidental d'aquest edifici; pel sud ens limitava l'espai una paret que s'adossava tant a l'edifici romànic com a l'arrencament meridional de l'arcada, corresponent al mur nord de la presó.

A la part occidental de la sala hi havia una escala que comunicava la planta baixa amb la superior. Aquesta estructura es recolzava sobre un pilar quadrat, de 30 cm x 30 cm, fet de maons i afegit amb posterioritat a la construcció de l'escala, assentant-se directament a sobre del paviment de rajoles que cobria l'estança.

Així mateix, destaca la presència d'un dibuix fet al

carbó sobre del revestiment de la paret oriental de la sala, que mostrava un esquelet humà, que el projecte arquitectònic preveia restaurar.

El projecte d'obres de restauració preveia l'eliminació del pilar de maons, la restauració de l'escala i la pavimentació de la sala amb la mateixa pedra escollida per a la totalitat de les sales de la planta baixa dels edificis. Per a pavimentar la sala calia rebaixar el nivell preexistent fins a un màxim de 30 cm.

Els rebaixos de terres es van dur a terme per mitjans mecànics i es van localitzar tres estrats successius i es va deixar a la vista una primera filada de pedra arrodonida, lligada amb morter de calç, corresponent a la banqueta de fonamentació de la paret forana de la sala romànica, que també havia estat documentada durant la intervenció de l'any 2002.

Pel que fa a la paret meridional de la sala, els rebaixos de terres no van permetre documentar cap tipus d'estructura de fonamentació diferenciada, indicant que es tractava d'algun tipus de paret aplomada sense banqueta de fonamentació.

El pilar de maons va ser desmuntat per mitjans mecànics sense afectar l'estructura de l'escala, que va ser immediatament apuntalada per procedir a la seva restauració.

La Sala Romànica

En primer lloc, cal assenyalar, que durant les tasques d'excavació extensiva es van documentar diversos estrats d'anivellament tant de la Sala Romànica, com de la presó en els quals es van recuperar fragments de ceràmica ibèrica, fragments d'àmfora bètica i africana amb caràcter residual.

Es van documentar diversos elements constructius al subsòl de la sala romànica, que corresponien a construccions anteriors a l'edificació d'aquest àmbit. L'escadussera recuperació de material dels nivells associats a aquestes estructures va dificultar la seva datació concreta, malgrat tot es va establir la seva evolució mitjançant l'estratigrafia.

Possiblement, l'estructura més antiga podria correspondre a un mur de còdols (u.e. 603) situat al costat nord oriental de la sala romànica. En el moment de la seva localització presentava una orientació molt diferent de la que tenien les estructures medievals, es trobava orientat NW-SE i possiblement podria tenir continuació per sota del mur oest de la Sala Romànica. Aquest mur de còdols, també presentava una factura molt diferents de la resta d'estructures muràries documentades. El nivell de circulació associat a aquest mur corresponia a un estrat en el qual es va localitzar ceràmica a torn lent de cocció reductora, de cronologia medieval.

Un segon moment d'utilització d'aquest espai, corresponia al mur u.e. 304, situat a la zona central de la Sala romànica. Es tractava d'una estructura d'una llargada, uns 10'5 m considerable, orientat en direcció NW-SE. En aquest cas la factura del mur era molt poc acurada, les pedres no estaven treballades i estaven lligades segurament amb fang. Se li associaven dos nivells de circulació, també de cronologia medieval, atesa la localització de ceràmica grisa . La problemàtica, en aquest cas, era deguda a la impossibilitat de determinar quina era la funcionalitat d'aquest mur, ja que devia haver format part d'una estructura d'hàbitat anterior a la construcció de la sala romànica. En tot cas no es va poder determinar si es tractava d'alguna estructura associada a la canònica primitiva.

El mur u.e. 304 es trobava tallat per diversos forats de pal de mides diverses. Se'n van trobar tres, i es tractava de tres retalls de planta arrodonida i de poca potència, reblerts per terres soltes de color marró fosc, arqueològicament estèrils. En el tram sud del mur s'hi localitzà un darrer forat de pal de planta arrodonida, també farcit per un nivell de terres de color marró fosc, sorrenques i arqueològicament estèrils.

En un tercer moment, es va construir un mur orientat nord-sud (u.e. 104), de blocs de pedra ben tallats i lligats amb morter de calç i sorra, i un altre mur u.e. 638 perpendicular a aquest. No es va localitzar cap nivell de circulació associat al mur u.e. 104. Malgrat tot, al tram nord de l'edifici es van localitzar les restes d'un nivell (u.e. 610) format per fragments de pedres grises i toves, disposades de forma plana, que possiblement podia haver funcionat com a paviment. Malgrat tot, com que no es relacionava estratigràficament amb el mur no es va poder determinar si pertanyien a un mateix moment de funcionament.

D'aquest mur no se'n va poder determinar la seva funcionalitat ni la seva cronologia concreta.

Amb la nova construcció de la sala romànica es van amortitzar totes les estructures antigues, i es terraplenaren els desnivells del terreny de tota la zona abans de començar a construir-la. La orientació de l'edifici és nord-sud. Les rases de fonamentació de la sala romànica, en alguns casos tallaven el substrat natural i en d'altres tallen les estructures anteriors. Els nivell d'amortització de les estructures antigues a la zona central corresponia als estrats u.e. 627 i 630, d'on es van recuperar alguns fragments de ceràmica feta a torn lent i cuita reductora, que semblava indicar que ens trobàvem davant d'uns nivells de cronologia clarament

medieval. Tanmateix, al costat nord oest de la sala romànica, un cop es va haver extret el nivell u.e. 627, es van localitzar les restes d'una capa de calç (u.e. 631) de color blanc, de molt poca potència. Es tractaria, possiblement, sòl de circulació de l'aula monacal, que només s'hauria conservat en aquesta zona, adossant-se mur oest.

Els murs de la sala recolzaven tots en banquetes de fonamentació construïdes amb pedra i lligades amb morter de calç i sorra, així com els murs i la volta de canó que conformaven tota l'estança.

Sabem que la volta d'aquesta habitació es recolzava en dos pilars de pedra disposats de forma paral·lela i a una distància aproximada de 6 m l'un de l'altre, dels quals es van localitzat les banquetes de fonamentació. El pilar situat més al sud, encara conservava una primera filada de pedres del mateix pilar. En aquest cas també es conservava a tot volt una part del paviment de morter de calç corresponent al seu nivell de circulació. De l'altre, només se'n conservava la banqueta de fonamentació de planta més o menys circular.

Així doncs, l'excavació va palesar que aquest àmbit va correspondre a la sala romànica contemporània de l'església, on residia la comunitat del monestir.

Posteriorment, aquesta sala deixarà de tenir la funcionalitat d'aula monacal, i serà abandonada i utilitzada per altres activitats, els pilars de la zona central seran desmuntats i es tornarà a pavimentar l'estança, amb una sòl de terra batuda u.e. 206 corresponent al moment d'utilització d'aquest àmbit entre els segles XVII i XVIII. La cronologia associada a aquest sòl d'utilització venia marcada per la presència de fragments informes de ceràmica blava catalana del segle XVII i principis del XVIII, i un fragment de ceràmica vidrada amb decoració policroma d'aquesta mateixa època.

L'abandonament d'aquest espai com a aula monàstica, en aquest moment, es va evidenciar encara més amb la localització d'una estructura de combustió de planta allargassada situada al tram sud de la sala. L'obertura fet al terra per a la seva construcció, es va fer damunt del paviment de la sala romànica. Presentava a les parets, rubefactades degut a l'acció del foc sobre les argiles. En el seu interior es va documentar un nivell de cendres, que podria correspondre al darrer moment de funcionament de l'estructura. Una possible hipòtesi de funcionament d'aquest element podria ser que es tractés d'una fornal.

Les fornals presentaven una varietat tipològica (circular o rectangular), tot i que les dimensions obeien a diferents possibilitats d'ús i a la mida dels estris i eines que s'hi havien d'elaborar. Aquestes estructures típiques de l'hàbitat rural, no calia que fossin gaire sofisticades; només calia que la plataforma superior tingués una cavitat per tal d'assolir la temperatura adequada del fogar. La temperatura s'assolia amb la combustió de carbó vegetal amb l'ajut d'aire injectat a través d'una tovera d'argila. Les fornals es diferencien dels altres fogars perquè per activar el foc s'havia d'insuflar sempre un corrent d'aire horitzontal amb una manxa manual. La localització de només daquesta estructura ens porta a pensar que es tractava d'un taller destinat a l'autoabastiment i reparació d'eines agrícoles. El ferrer, només amb un forn de forja, una enclusa (de pedra o un altre material), martell, estenalles, un cisell i la manxa per mantenir la temperatura necessària a la fornal podia arranjar la major part d'estris domèstics (claus, ganivets...), agrícoles (falç, podalls, rastells). Per tant, cobrir les necessitats de la comunitat monàstica.

No obstant, no es pot confirmar la funcionalitat d'aquesta estructura de combustió, ja que no es van localitzat escòries de cap tipus de metall indicatives d'aquesta activitat. Malgrat tot, es podia haver utilitzat com a forn metal·lúrgic, però destinat a la reparació de les eines del camp, d'aquesta manera s'explicaria la manca d'escòries pels voltants i en els nivells d'amortització d'aquest. També cal tenir en consideració, que el nivells que se li haguessin pogut associar podien haver quedat fora de l'àrea d'excavació, en el tram sud de la sala, que va restar pendent d'excavació.

Finalment, aquesta estructura també es va abandonar i la sala va ser anivellada i pavimentada durant els segles XIX i XX. El tram meridional de la sala es tractava d'un espai que presentava unes característiques pròpies, doncs havia estat tancat per un envà que encara ens apareix indicat en una planta de l'arquitecte Benet Cervera de l'any 1987. Poc més de la meitat nord-occidental de dit espai, *grosso modo*, apareixia pavimentada amb rajoles rectangulars, corresponents a l'últim moment de funcionament de l'àmbit.

La presó

Aquesta estança no va tenir sempre la mateixa estructura, sinó que va anar patint diverses transformacions al llarg del temps. És per això, que els murs que la conformaven i les altres estructures que es van documentar corresponien a moments i usos molt diferents.

L'extracció dels nivells superficial va posar al descobert un mur u.e. 51, que dividia l'espai d'aquesta sala en dos àmbits, d'una banda, el costat sud, d'uns 14'3 m² i un altre, al costat nord, de majors dimensions, d'uns 31'9

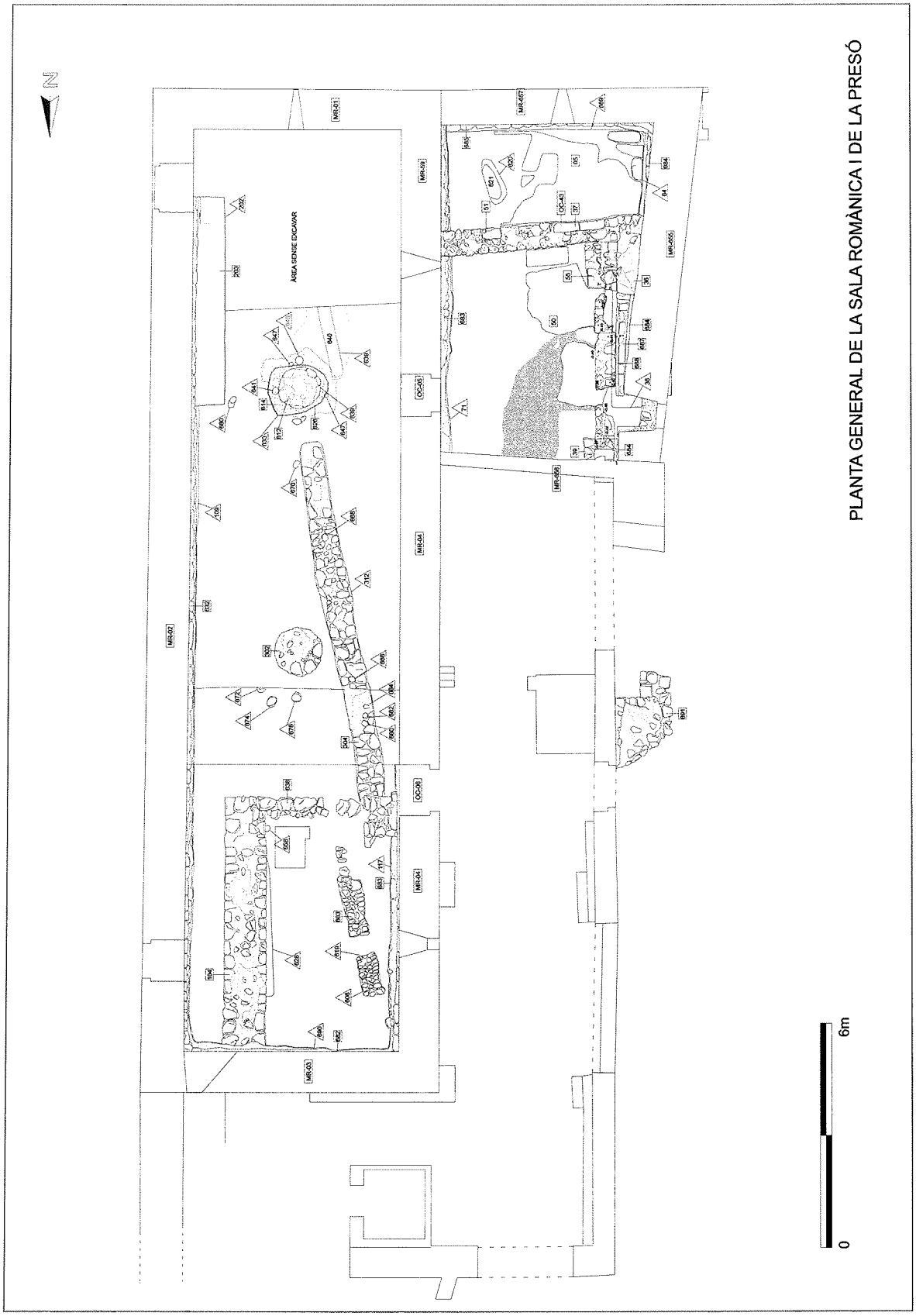

Figura 2. Planta general de la sala romànica i de la presó.

m². L'estratigrafia documentada a cada costat del mur va permetre la localització de diversos paviments. Al costat sud, un cop excavats els nivells més moderns es va documentar un nivell de paviment de morter de calç, que s'adossava al mur oest de la presó, a un mur (u.e. 59) amortitzat per la paret divisòria u.e. 51 i també es trobava tallat per la banqueta de fonamentació del mur sud de la presó. El paviment es trobava recolzat sobre uns estrat d'anivellament de cronologia medieval atesa la ceràmica recuperada corresponent a ceràmica a torn oxidant i a torn lent reduïda. El mur u.e. 59 ja havia sigut documentat durant la campanya de sondejos, i es tractava d'un element que tallava els nivells més antics corresponents als estrats d'anivellament de la zona. Tanmateix, tot i que el paviment de calç esmentat es podia associar al mur u.e. 59, no es va poder establir la totalitat de l'àmbit que havien conformat, ni amb quines altres estructures podia haver estat relacionat. Tampoc es va poder precisar la seva cronologia.

Un altre element, estratigràficament anterior a la construcció de l'actual presó es tractava d'una banqueta de fonamentació, formada per grans blocs de pedra ben desbastats que es recolzava sobre el substrat geològic. Aquesta banqueta presentava una amplada superior i una orientació lleugerament diferent a la fonamentació del mur oest de la presó, que l'amortitzava. Aquesta banqueta pertanyia a una gran arcada, anterior a la construcció de la presó. De fet, observant el mur exterior de la presó es podia apreciar encara l'arcada OC-41, amortitzada pel mateix mur.

Un tercer moment d'utilització d'aquest àmbit, abans de que esdevingués la presó, estava relacionat amb el funcionament del mur divisor i les estructures associades a aquest. El mur u.e. 51, estava construit amb pedres lligades amb morter de calç. Al costat oest s'hi podia observar una obertura de 0'60 m d'amplada corresponent a una porta, de la qual es conservava el marxapeu (u.e. 37). Aquesta paret, que dividia l'espai de la presó en dos àmbits, el nord i el sud, s'adossava pel costat est a la façana romànica. En canvi per la banda oest, estava amortitzat pel mur oest de la presó. Pel costat nord-oest es recolzaven al mur u.e. 51 dues estructures. D'una banda, per la part superior, se li recolzava una estructura de planta rectangular (81'65 m x 0'55 m), formada de pedres poc treballades lligades amb morter de calç, qua amortitzqava aquest mur i no es va poder determinar la seva funcionalitat. D'altra banda, es va documentar una banqueta de planta quadrada (d'1 m x 0'65 m) construïda amb blocs de pedra de mida mitjana lligats amb morter de calç. Aquesta també estava associada amb a una segona estructura de característiques similars, de planta quadrada de pedra lligada amb morter de calç, i situada sota el mur nord (u.e. 656) de la presó. Ambdues estructures es trobaven disposades de forma paral·lela al mur oest de la sala. Ambdues estaven recolzades en una riosta (u.e. 31) de pedra i morter de calç, disposada en direcció nord-sud, d'uns 4 m de llarg x 0'50 m d'amplada, perpendicular a l'esmentat mur u.e. 51.

Les dues banquetes i la riosta es trobaven relacionats amb el mur d'arcades situat al costat nord de la presó i paral·lel a la façana de la Sala Romànica, de fet constituïen el tram final de la galeria les arcades, amortitzada posteriorment per la construcció de la presó. La funcionalitat del mur u.e. 51, era la de tancament de la porxada d' arcades pel costat sud. Cronològicament, aquestes estructures foren bastides en algun moment pels volts del segle XVI, atesos el materials localitzats en el seu nivell de circulació i haurien format i de la galeria porxada paral·lela a la façana romànica.

Finalment es devia bastir l'espai actual, amortitzant aquest tram final de la galeria d'arcades i totes les estructures anteriorment documentades. Es va fonamentar el mur oest de la presó, aprofitant la banqueta de fonamentació de l'arcada OC-41. El mur sud es va fonamentar sobre el substrat geològic i es va adossar al mur oest de la sala romànica. El darrer mur que es va construir per tal de delimitar l'actual àmbit de la presó va ser el mur nord, que es també es va adossar a la paret romànica. En el darrer moment de funcionament d'aquest espai es va anivellar el sòl de circulació, amortitzant el mur u.e. 51, definitivament.

BIBLIOGRAFIA

CERVERA, B., VILA, J.M. 2000, *Pla Director del Conjunt Monumental de Santa Maria de Vilabertran.* Inèdit

GUTIÉRREZ, D. 2002. *Memòria de l'excavació a Vilabertran.* Inèdit

MORET, L., SEGUÉS, E., VILA, J.M. 2007a, *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a la sala romànica i la presó del monestir de Santa Maria de Vilabertran*, Manresa.

MORET, L., SEGUÉS, E., VILA, J.M. 2007b,Resultats de les excavacions realitzades al subsòl dels edificis del costat de llevant del pati de la canònica de Santa Maria de Vilabertran, Alt Empordà, *Actes del III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006*, Barcelona.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC I EXCAVACIÓ DEL SOLAR DE LES COSTES (PERALADA, ALT EMPORDÀ) DURANT L'ANY 2006

Isabel MIQUEL i RIERA, Joan LLINÀS i POL

INTRODUCCIÓ

Entre el juny de 2005 i el març de 2006 es va efectuar una intervenció arqueològica al solar de Les Costes, situat a l'extrem nord del nucli urbà de Peralada, a tocar de la carretera GIP-6021, que porta a Mollet de Peralada. El solar es troba delimitat a ponent per la carretera, al sud pel carrer Relliquer i al nord i a l'est per descampats. Els treballs foren encomanats a l'empresa Janus, S.L. per part de l'empresa promotora del projecte d'urbanització, Hoyo 14, S.L.

La campanya es va dividir en tres fases. La primera fase es va dur a terme el mes de juny del 2005, en què es va excavar un petit fornet de producció ceràmica (forn 12) i un abocador (abocador 13), que podríem situar vers el segle XIII. La segona fase de l'excavació es va dur a terme al llarg del mes de novembre del 2005, i va consistir en l'excavació de part d'una zona d'abocador (abocador 1), localitzada a prop i a llevant del forn esmentat, que es va poder datar entre els segles XIII i XIV. Totes aquestes restes es trobaven seccionades pel carrer Relliquer, obert fa uns cinquanta anys, i sotmeses als problemes derivats de l'erosió natural i de l'acció humana. Els resultats d'aquestes dues intervencions ja foren presentats a les Jornades d'Arqueologia de l'any 2006 (Llinàs i Miquel 2006).

La tercera fase de l'excavació, duta a terme entre el 30 de gener i el 10 de març del 2006, va permetre acabar d'excavar l'abocador 1 i fer un seguiment del moviment de terres del solar que s'estén al nord. Aquest seguiment va permetre localitzar i documentar un conjunt de tres sitges (sitges 4, 5 i 6) i dos retalls al subsòl natural (cubetes 7 i 8) situats a la banda sud-est del solar (sector 2), i només localitzar (no va ser possible excavar-los perquè foren destruïts durant un cap de setmana, just després de la seva descoberta) quatre forns medievals de ceràmica: dos situats a la banda nord-oest del solar (forns 3 i 9, sectors 5 i 3, respectivament), un a la banda sud-est (forn 2, sector 1) i un últim, finalment, a la banda sud-oest del solar (forn 10, sector 4). També vàrem localitzar una estructura feta amb fang i teules, situada a l'oest del solar (estructura 11, sector 3), on tampoc vam poder intervenir.

Els dos abocadors i almenys un dels forns (forn 12) sembla que els podríem datar entre els segles XIII i XIV, mentre que el conjunt de les tres sitges i les cubetes serien del segle X. Evidentment, fou impossible datar la resta dels forns.

RESULTATS

L'abocador 1

Bona part de l'abocador 1 havia quedat retallada i al descobert als anys cinquanta, quan s'obrí el carrer Relliquer. Aquest abocador es va excavar en dues intervencions. En la primera, el novembre del 2005,

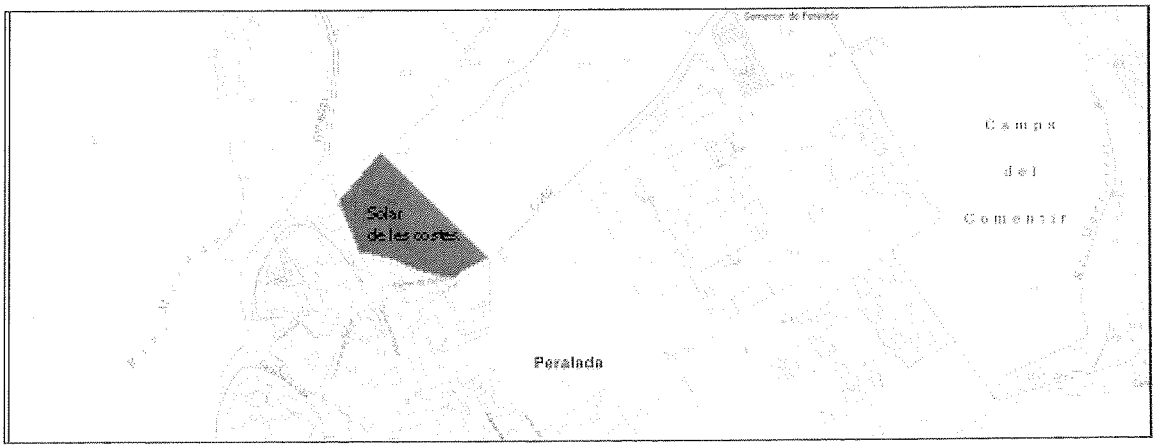

Figura 1. Situació del solar de Les Costes en el nucli urbà de Peralada

Janus S.L.

es van excavar els 7'5 metres del seu terç oest, i en la segona (febrer i març del 2006) se'n va excavar la resta, llevat d'un sector, al centre, que fou destruït en el lapse de temps intermig entre les dues intervencions.

Aquest abocador de ceràmica s'havia fet aprofitant el pendent que fa el terreny de forma natural en aquest punt del solar. Mesurava uns 21 metres de llargada per uns 4'5 d'amplada conservada i uns 3 de profunditat. Es va trobar obliterat per un conjunt de farcits superposats que indicaven que s'havia anat formant progressivament.

L'abundant material ceràmic que s'hi va recollir estava composat en un 97'5 % per ceràmiques reduïdes medievals. Les formes predominants eren les olles i gerres amb perfil en "S", algunes de les quals encara conseraven formes molt arrodonides, però la majoria

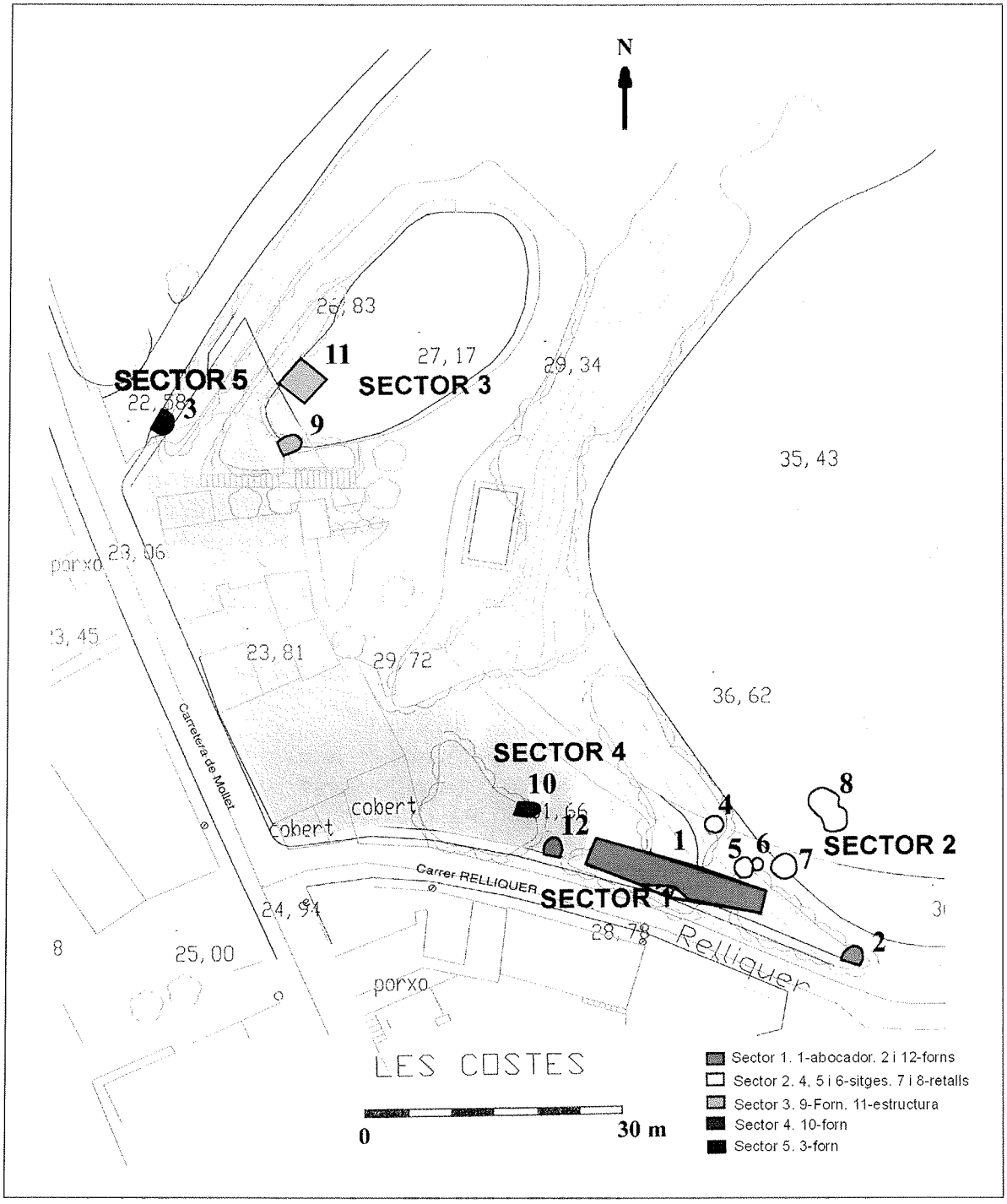

Figura 2. Ubicació dels diferents sectors i estructures documentats a Les Costes.

tenien les vores bisellades. També hi havia diversos cossis amb les vores més rectes i motllurades, alguns bols de petites dimensions i diversos plats amb les vores arrodonides i amb el fons pla. Les decoracions predominants eren les línies i ones, sobretot a la part exterior de les peces. Hi havia, també, un petit percentatge de ceràmiques vidrades, amb vidrat només a la part interior, i alguna esmaltada blanca escadussera.

En els diversos nivells de l'abocador podríem diferenciar dues fases principals, seguides en el temps. En els nivells inferiors (U.E. 1025, 1028, 1030, 1031, 1033, 1034, 1035, 1056, 1057, 1059, 1060, 1061, 1063 i 1064) aparegueren només ceràmiques reduïdes medievals, amb una datació aproximada de la primera meitat del segle XIII. En els nivells de la segona fase (U.E. 1014, 1023, 1024, 1017, 1019, 1020, 1023, 1024, 1026, 1027, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054 i 1055), l'aparició d'algunes ceràmiques vidrades i esmaltades, ens donà una cronologia situable a partir de mitjans del mateix segle XIII.

Per tant, l'abocador tindria aproximadament un segle de vida, un segle al llarg del qual s'anirien tirant les restes de cendres de les neteges dels forns i les restes trencades o defectuoses dels forns que tenia tant a la seva banda oriental com a la seva banda occidental.

El forn 2

A la banda est de l'abocador se situava un segon forn, aparentment molt similar a l'excavat el juny del 2005. Aquest segon forn també havia quedat al descobert al llarg dels anys cinquanta amb l'obertura del carrer Relliquer. Havien quedat a la vista els dos murs laterals del forn i el que semblava una part de la volta inferior. Per les restes recuperades al seu voltant sembla que es tractaria també de un forn de producció de ceràmica reduïda per a ús domèstic. No ens és possible donar més informació sobre aquest forn, ja que no vàrem poder documentar-lo en la seva totalitat, atesa la seva destrucció abans que s'hi pogués endegar l'excavació arqueològica.

Les restes altmedievals del sector 2

En el sector 2, situat a la banda est del solar i en un dels seus punts més elevats, es va trobar un conjunt de tres sitges (sitges 4, 5 i 6) i dos retalls (cubetes 7 i 8). Excepte la cubeta 7, aquests retalls van estar en funcionament al segle X, segons es desprèn del material arqueològic que s'hi va recuperar, entre el qual hi havia ceràmica espatulada.

Les tres sitges estaven molt arrasades per culpa dels treballs agrícoles que s'havien dut a terme al llarg dels anys. La sitja 4 estava situada a la banda nord oest del sector 2, i feia uns 120 centímetres de diàmetre i uns 50 centímetres de profunditat. La sitja 5 estava situada al sud de la sitja anterior, feia uns 90 centímetres de diàmetre i uns 30 centímetres de profunditat, i era la que es va trobar més arrasada. Finalment, la sitja 6 estava situada a l'oest de la sitja 5, i feia 135 centímetres de diàmetre i 80 centímetres de profunditat.

El material arqueològic que s'hi va recuperar estava format per ceràmiques grises, bàsicament olles i cossis amb la vora amb perfil en "S" lleugerament arrodonida, i ceràmiques espatulades (sitres, olles i algun cossi amb les vores molt arrodonides), en algun cas decorades amb franges fetes amb una pinta. Com hem dit, aquest material implica que les tres sitges s'haurien construït i haurien estat utilitzades vers el segle X.

Apart de les tres sitges, també vàrem documentar a la mateixa zona dos retalls en l'argila del subsòl, les cubetes 8 i 7. El primer retall estava situat a l'est de la sitja 4 i, per tant, al nord de tot el conjunt, i feia uns 570 cm de llarg per 240 cm d'ample i uns 12 cm de profunditat. L'altre estava situat a la banda sud-est del conjunt i a l'est de les sitges 5 i 6, i feia uns 300 cm de llarg per uns 290 cm d'ample i uns 8 cm de profunditat.

Tot i que els dos retalls tenien característiques formals afins i estaven situats a la mateixa zona, l'estudi ceràmic ens portà a donar una cronologia diferent a cada un d'ells. Mentre que la cubeta 8 la situaríem més o menys al segle X, i per tant sembla que seria contemporània a les sitges 4, 5 i 6, la cubeta 7, on ja apareixien algunes ceràmiques vidrades, l'hauríem de situar a partir de mitjans del segle XIII-inicis del segle XIV i, per tant, funcionaria més o menys en el mateix moment en què estaven en funcionament els dos forns i els abocadors de ceràmica del sector 1.

Els altres sectors

En el sector 3, situat a la banda nord-oest del solar, hi vàrem identificar dos elements. En primer lloc un possible forn, del qual se'n conservava com a mínim un mur fet amb rajols lligats entre ells amb morter de calç i una volta també feta de rajol (forn 9). El segon element documentat va ser una estructura feta amb teules lligades entre si amb terra compacta (estructura 11). Aquesta estructura estava rodejada de terres amb abundant material ceràmic i moltes cendres. Cap de les dues estructures varen poder ser documentades ni estudiades en profunditat, donat que foren destruïdes

pràcticament l'endemà de la seva descoberta.
En el sector 4, situat al sud del solar de les Costes, es va identificar un forn d'estructura semicircular (forn 10), cremat a tot volt i amb restes de teules, argiles cremades, ceràmica i moltes cendres. Tampoc va ser possible ni excavar ni documentar aquest forn.
Finalment, en el sector 5, situat a la zona nord del solar, hi havia un cinquè forn (forn 3), que ja havia estat retallat en el moment en què s'havia obert un camí d'ús veïnal. Del forn se'n conservaven com a mínim dues columnes fetes amb maons lligats entre ells amb morter de calç i una volta també feta de maons. Aquest forn també va ser destruït i tampoc no ens va ser possible excavar-lo ni documentar-lo.

CONCLUSIONS

Davant de totes les troballes que hem detallat, podem dir que dins del solar de les Costes es va localitzar un centre de producció de ceràmica que hauria funcionat com a mínim al llarg del segle XIII. Aquest conjunt estava format almenys per cinc forns de producció i dos abocadors. Sembla que els escudellers que treballaven en aquests forns es varen especialitzar en la producció de ceràmiques reduïdes d'ús domèstic, tal i com ens demostra la gran quantitat d'aquesta tipologia ceràmica que vam documentar en els abocadors. Aquest centre de producció de ceràmica, per les seves dimensions, serviria bàsicament per abastir el mercat local almenys al llarg del segle XIII, una època en què la vila de Peralada, seu vescomtal dels Rocabertí, era una de les poblacions més importants de la zona. Igual que molts centres productors d'aquest moment, aquestes terrisseries se situarien als afores de la ciutat, concretament en el camí que portava de Peralada a Mollet.
Pel que fa a les restes altmedievals localitzades al sector 2, la seva migradesa no permet afirmar amb precisió de què es tractaven. Tanmateix, si tenim en compte la seva natura (tres sitges i un retall) i la seva ubicació al punt més alt del solar, és molt probable que estiguessin relacionades amb les tasques agrícoles i que, per tant, no puguem parlar d'una activitat terrissera en aquest indret en un moment tan reculat com el segle X.
Cal remarcar, finalment, que no sembla que cap de les altres restes que vam poder estudiar arqueològicament d'una manera íntegra (és a dir, el forn 12 i els abocadors 1 i 13) superessin el segle XIII o, el que és el mateix, el fets bèl.lics de l'any 1285 que tan greument van afectar la vila de Peralada. És molt probable que les restes en qüestió es veiessin afectades per aquests fets, igual que les que no vam poder excavar i, en general, l'hipotètic complex terrisser que hi podia haver hagut en aquest indret. Malauradament, les destruccions de la resta d'elements descoberts (i dels que potser ni tan sols vam arribar a veure) van impedir certificar si aquest indret es va continuar emprant com a bòvila en els segles posteriors o si foren realment els esdeveniments de l'any 1285 els que hi van posar fi. És cert que els pocs indicis que vam poder recollir apuntaven en aquesta direcció, però és evident que els rebaixos incontrolats de l'any 2006 van impedir comprovar i certificar aquestes interessantíssimes dades històriques, tot manllevant a l'estudi de la història de Peralada i de la terrissa grisa medieval a les nostres terres uns referents que haurien estat, sens dubte, de primer ordre.

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS, J., MERINO, J., MIRÓ, M., MONTALBÁN, C., PALAHÍ, L., SAGRERA, J. 1998, *La Peralada ibèrica i medieval segons l'arqueologia. Les excavacions de 1989 a 1995*, Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos.
LLINÀS, J., MIQUEL, I. 2006, La terrisseria medieval de Les Costes (Peralada, Alt Empordà). Excavacions de l'any 2005, *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, 599-601.

EXCAVACIÓ AL SOLAR AL NORD DE LA BASÍLICA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES (ALT EMPORDÀ)

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER, Bibiana AGUSTÍ FARJAS

La intervenció arqueològica en aquest solar situat al nord de la basílica de Santa Maria, encaixat entre aquesta, la capella barroca de la Puríssima Sang a l'est, el carrer Capellans a l'oest i el carrer Pere Estany al nord, fou promoguda per l'Ajuntament de la vila -el qual també aportà el personal auxiliar i la maquinària de l'empresa *Castelló 2000*-, atesa la voluntat municipal d'ordenar aquest espai. L'excavació, realitzada el mes de novembre de 2006, anava dirigida cap a l'obtenció de dades que poguessin orientar el futur projecte d'urbanització de la plaça, obra que s'està considerant des del moment en què l'Ajuntament comprà i enderrocà les cases que hi havia en el lloc, a fi d'alliberar la façana nord de l'església.

Els resultats de l'actuació, precisament, es varen veure molt condicionats per aquests habitatges, construïts a l'antic espai de la sagrera, molt probablement a partir de la desamortització del segle XIX. Els fonaments i el sistema de clavegueram de les cases traspassaven els nivells arqueològics fins arribar al subsòl natural d'argila, estrats que, a la vegada, apareixien coberts per un terraplenament general, previ als edificis, datat a partir d'inici del segle XIX. Altres restes contemporànies i, fins i tot, posteriors, serien l'estructura dels moderns confessionaris oberts als laterals de la capella de la Sang, la base del parallamps de l'església i la recent xarxa de pluvials provinent dels teulats de l'església.

No obstant això, la més notable destrucció de la zona s'hauria produït abans, a conseqüència de la construcció de la capella de la Puríssima Sang, començada l'any 1724 (Pujol 1985, 110) i inaugurada entre 1739 i 1744 (Ribas 2001, 99). La fonamentació d'aquesta capella, adossada al nord de la capçalera de l'església, hauria comportat un important moviment de terres i tot un seguit de modificacions a nivell del subsòl. Com a testimonis d'aquesta època es varen recuperar un paviment de toves i una possible pastera de calç, les quals estaven cobertes per un anivellament general, amb presència de runes, que correspondria a l'adequació de l'espai un cop acabades les obres de la capella. Just després s'hauria de datar un altre desguàs de pluvials provinent dels teulats de l'església

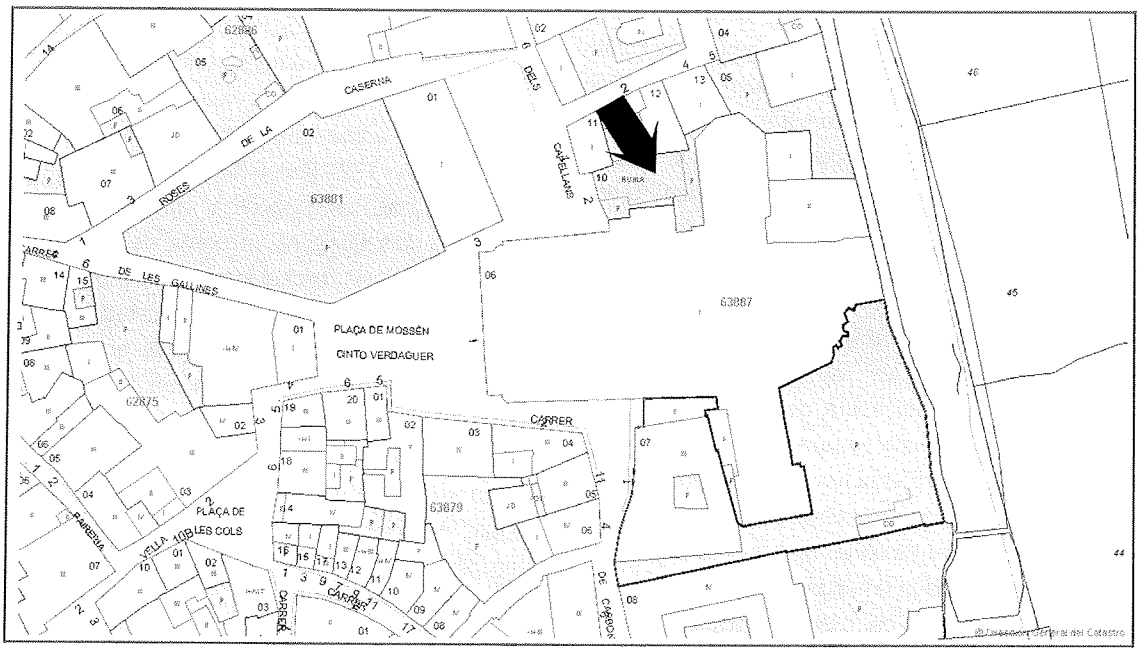

Figura 1. Plànol de la intervenció.

–canalització amb els laterals d'obra i la coberta de maons-, que resseguia la base de les cares est i nord de la torre campanar, i es dirigiria cap el carrer Capellans.

ELS NIVELLS DE CEMENTIRI DEL XVII AL XIV

Una de les ocupacions més afectades per les esmentades construccions fou la del cementiri. En primer terme es documentaren diverses inhumacions, seccionades i aixafades per aquestes obres, així com un nivell molt arrasat i de pocs centímetres de gruix, amb abundants restes humanes desfetes, amb escassos ossos en connexió i posició anatòmica, de les quals fou impossible determinar el sistema d'enterrament. Malgrat la manca de materials ceràmics que permetessin datar aquesta fase de necròpolis, no descartem, vistes les relacions estratigràfiques amb la capella de la Sang, que pogués correspondre al cementiri que els documents situen al nord de l'església a partir de l'any 1636 (Ribas 2001, 37), inaugurat en aquesta data després d'haver estat profanat l'anterior, situat a migdia, a causa d'un vessament de sang.

D'aquest cementiri es pogueren estudiar un total de 16 individus, més o menys representats, amb efectius majoritàriament adults, d'ambdós sexes, i amb presència testimonial de dos adolescents, dos infants –un de 3-4 anys i un altre d'edat indeterminada- i dos nadons. Els adults presentaven un dimorfisme sexual important, amb homes robustos i dones gràcils. En quant a les patologies, entre els adults destacava una dona senil amb una lesió traumàtica (fractura consolidada a l'avantbraç), produïda per una contusió o una agressió, i una fractura del cos vertebral, causada per una hèrnia del disc dorsal. Una altra dona d'edat madura presentava símptomes d'osteoporosi en el teixit trabecular dels ossos llargs. Entre els homes, en canvi, únicament es va observar un pinçament lumbar anterior. Altres anomalies afectaven el material dentari.

A una cota inferior es va aïllar un altre nivell d'inhumacions, just per sobre del subsòl natural, les tombes del qual es varen recuperar en un relatiu millor estat de conservació. Es tractava d'un anterior cementiri parroquial, amb totes les inhumacions ben orientades, paral·leles entre si –no es dóna cap cas de superposició-, la qual cosa denotava un espai ordenat. Pel que fa a la tipologia, es tractava de fosses excavades al sòl, de forma rectangular -d'amplada variable, entre 32 i 66 cm -, amb una coberta que, no descartem, hauria pogut ser de lloses de pissarra -almenys en algun dels casos conservats-, i amb algunes objecte de successiva reinhumació. Els indicis apuntaven que les individus havien estat sepultats simplement amortallats, sense cap mena d'aixovar funerari.

Lamentablement, la manca de materials ceràmics datables tampoc va permetre afinar la cronologia del cementiri. No obstant això, és possible que es tractés de la necròpolis corresponent a l'església gòtica, disposada després de la construcció d'aquesta a partir del darrer terç del segle XIII[1], de la qual tenim diverses referències documentals. En un dels capbreus de la Pabordia de Castelló, que comença l'any 1322, es diu explícitament que "Lo Fossar era llevors de la part de cers de la Iglésia" (Ribas 2000, 17). En un altre capbreu de l'any 1383, estudiat per .Albert Compte, el mateix cementiri apareix en les afrontacions d'unes cases situades al nord de l'església, a l'antic carrer de la Caritat de Pa del Cortó -avui carrer Pere Estany. Una part d'aquest cementiri hauria estat destinat als jueus conversos, almenys a partir de principi del XV. Com a tal apareix clarament esmentat en les afrontacions de la casa de la Caritat: "*...in domum dicte Caritatis sita in vico publico dicte ville, per quem itur a Platea Gallinarum ad Domum Prepositure dicte ville et ad latus cimiterii judeorum dicte ecclesie*" (Pujol 2003, 48, nota 35)[2]; i en una altra casa, situada al mateix carrer, una part de la qual limitava a l'est "*in forsari judeorum dicte ville*" (Pujol 2003, 48, nota 38)[3]. En definitiva, el cementiri dels jeus conversos hauria ocupat "una parcel·la de terra adjacent a la part de l'àbsis que mira al nord, com una prolongació del cementiri cristià dins l'àrea de la sagrera", potser el solar, o una part d'ell, en el qual s'hauria iniciat la construcció de la capella del Santíssim o de la Sang al 1724 (Pujol 2003, 48-49).

D'aquesta fase es pogueren estudiar 5 individus, només un dels quals es va poder definir sexualment com a un jove probablement femení. La resta d'individus representaven diversos estadis d'edat: un infant perinatal, un adolescent de talla adulta, un adult d'entre 20 i 40 anys, i un adult madur. Pel que fa a les patologies, en aquest darrer individu es va estimar un procés porós que afectava el coll femoral, causat per un dèficit circulatori o nutricional. Entre el material dentari, l'individu jove de 20-40 anys presentava una lesió osteolítica en el sostre maxil·lar de caràcter greu per l'extensió produïda cap a una gran zona d'osteolisi en el teixit ossi (Chimenos/Agustí/Puig 2007), a més d'un cas de càries en una primera molar.

LES RESTES ASSOCIADES A LA CONSTRUCCIÓ DEL TEMPLE GÒTIC

La més antiga de les restes localitzades a la zona excavada es podria relacionar amb la construcció del temple gòtic. Es tracta d'una cubeta, situada prop de l'angle nord-est del campanar, de forma circular, amb la base còncava, de poc més d'1 m de diàmetre per 0,50 m de fondo, excavada en el subsòl d'argila, amb les parets afectades i endurides a conseqüència d'haver-s'hi practicat foc. Pel tipus de rebliment i per les relacions estratigràfiques, es va poder determinar clarament que era anterior a la fase de necròpolis medieval. Per les seves característiques, varem creure que podia tractar-se d'un forn de calç.

Al respecte d'aquesta descoberta és molt interessant la notícia que aporta Albert Compte a partir de l'estudi del capbreu del 1383. Entre l'església i el carrer que hi havia més al nord, dit del Pa del Cortó, "el capbreu hi situa la 'casa de l'obra nova'. Llotja taller dels constructors de la catedral on guardaven les eines i els materials i on es preparaven les peces destinades a l'obra del temple" (Compte 2001, 131). La casa, a partir de les afrontacions de les finques capbrevades en aquest sector de l'església, quedaria al sud dels habitatges que tenien entrada per l'esmentat carrer i a l'oest del cementiri; en definitiva, ran de la torre campanar.

Pel que fa a aquesta torre, no fou possible determinar cap estrat que s'hi associés. L'excavació només va permetre descobrir part de la fonamentació, que consistia en quatre filades de carreus, de pedra de Vilacolum, que suposadament s'assentarien damunt mateix del subsòl natural d'argila, extrem que no es va poder comprovar atès que quedava tapat pel desguàs d'aigües pluvials que abans hem esmentat. Davant la torre campanar també es varen localitzar altres dues cubetes, de planta semicircular, de 1,10 m de diàmetre màxim per uns 0,05 m de fondària, excavades a l'argila, l'ús de les quals ignorem, tot i que no descartem que tinguin a veure amb la construcció del campanar.

BIBLIOGRAFIA

COMPTE, A. 2001, La canònica gironina i la geografia urbana de Castelló d'Empúries en la Baixa Edat Mitjana, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 34, 103-158.

CHIMENOS, E., AGUSTÍ, B. PUIG, A.M. 2007, Signos de carcinoma escamosos en un maxilar medieval (pòster), *IX Congreso Nacional de Paleopatologia*, Morella (26 a 29 de setembre).

CHIMENOS, E., AGUSTÍ, B. PUIG, A.M. 2007, Signes de carcinoma escamós en un maxil·lar de Santa Maria de Castelló d'Empúries, *El Salner* 13.

MARQUÉS, J. 1976, Documentos sobre Castelló d'Empúries, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 159-206.

PUIG, A.M., AGUSTÍ, B. 2007, *Memòria d'excavació. Solar del pàrquing al nord de la Basílica, al carrer Capellans. Castelló d'Empúries (Alt Empordà)*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

PUJOL, M. 1985, Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 18, 97-247.

PUJOL, M. 2003, El fossar dels jueus de Castelló d'Empúries, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 36, 37-295.

RIBAS, P. 2001, *Òbits, fossars i enterraments en el paviment de l'església parroquial de Sant Maria de Castelló d'Empúries*, Imp. Gràfiques Canigó.

NOTES

1) La possibilitat de realitzar una datació radiocarbònica ens permetrà aportar més dades al respecte.

2) Arxiu Històric de Girona, Notaria de Castelló, vol. 1972, any 1604.

3) Arxiu Històric de Girona, Notaria de Castelló, vol. 1299, notari Miquel Moner.

TERCERA CAMPANYA D'EXCAVACIONS A LA PLAÇA DELS JUEUS DE BESALÚ (LA GARROTXA)

Maria José LLOVERAS CHAVERRO

La tercera campanya d'excavacions a la Plaça dels Jueus de Besalú, es va realitzar del gener al juny del 2006.

La intervenció arqueològica es va desenvolupar dins el conveni de col·laboració signat entre l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona i l'Ajuntament de Besalú.

La Plaça dels Jueus se situa a la vessant nord-est del turó, on es documenta el nucli antic de la vila des de l'època romana (Fig.1).

El sector es troba delimitat al nord per les cases compreses entre els dos carrers que procedents del carrer del Pont Vell condueixen a la Plaça.

Al sud les restes de la muralla de Pere III que voreja el riu Fluvià, serveixen de contenció i tancant per llevant i ponent se situen els patis dels immobles veïns.

El topònim de "Plaça dels Jueus" apareix en el cadastre de 1732, però amb anterioritat a aquesta data es pot documentar com a "plaça davant de la sinagoga " o de l'escola dels Jueus[1].

El nom es deu a la presència al nord-est de la Plaça, des de la segona meitat del segle XIII, de l'edifici de la sinagoga de la comunitat jueva de Besalú.

L'autorització de construcció de la sinagoga de Besalú fou concedida per Jaume I el 4 d'octubre de 1264, que va complir funcions específiques per a la comunitat jueva fins a la primera meitat del segle XV[2].

Les restes de la sinagoga han estat objecte d'estudi i investigació en les dues campanyes d'excavacions arqueològiques iniciades al desembre del 2002 per l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona (Lloveras 2006).

L'evolució d'aquest edifici van transcorrent de forma paral·lela a la de la Plaça dels Jueus.

El motiu de la realització d'una tercera intervenció arqueològica venia motivada per les obres de musealització de les restes arqueològiques, per tal d'adequar tota la zona propera a l'accés als banys rituals de purificació jueus (micvé), que des de la seva descoberta, s'han consolidat com un dels elements arquitectònics més visitats de la vila.

El micvé va ser localitzat de forma accidental, estudiat i restaurat a finals dels anys 60 del segle XX, sota el paviment de la fàbrica de tints dels senyors Arboix (en un soterrani).

Els treballs arqueològics de 2006 havien de resoldre les qüestions que havien quedat pendents en campanyes anterior. El primer que calia era confirmar la presencia de restes a la zona de ponent de la plaça que no havia estat intervinguda amb anterioritat (amb l'excepció d'algun sondeig realitzat a la campanya del 2005). També era necessari comprovar l'existència d'un portal situat a la banda del riu que apareixia esmenat en un document de 1415 com a Portal de l'Escola dels Jueus però del què no es tenien evidències físiques (Lloveras 2006)[3].

Paral·lel als treballs arqueològics es van iniciar les obres d'adequació per a la museïtzació de les restes de la sinagoga que van requerir un seguiment i control arqueològic. L'adequació implicava l'eliminació dels murs del mirador i de la fàbrica de tints i destapiar les antigues portes de la sinagoga.

A la zona de la plaça, durant els treballs d'excavació, es van haver d'eliminar els murs de l'escorxador i les clavegueres de segona meitat del segle XVII que la travessaven.

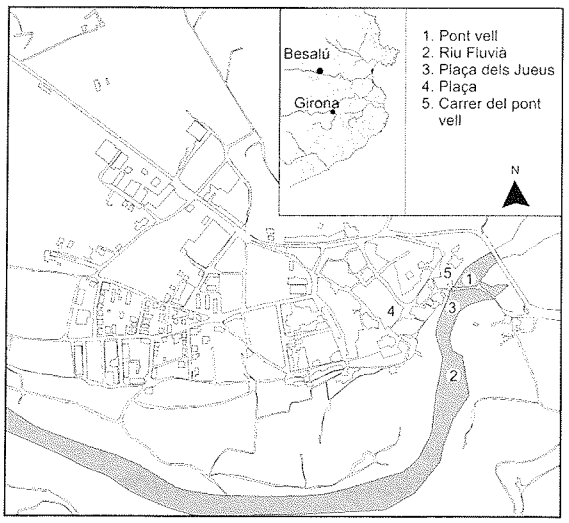

Figura 1. Mapa situació.

La zona objecte d'excavació estava acotada per l'espai, això unit a que el rebliment de la Plaça dels Jueus estava format per grans paquets de runa, van condicionar el desenvolupament dels treballs arqueològics. Per tal d'agilitzar el procés d'exhumació de noves estructures es va dividir la plaça en nou zones d'intervenció que a mesura que eren excavades i els restes documentades, es tornaven a cobrir per evitar que es veiessin afectades per la degradació.

L'estudi de les restes ha determinat establir fins a nou fases d'evolució de l'ocupació de la Plaça dels Jueus.

De la primera fase atorgada al període romà, només es conserven restes ceràmiques dels segles I - II dC en estrats localitzats de forma residual a diversos llocs de la plaça, tallats per estructures d'èpoques posteriors.

A la darrera intervenció els estrats amb restes més abundants van ser localitzats a la banda nord-est de la Plaça a ponent del mur U.E. 3020 (Fig. 2)

La segona fase correspon a un període anterior a la segona meitat del segle XIII, sense poder determinar amb més precisió la cronologia.

L'accés a la Plaça dels Jueus des del carrer de Pont en època medieval, a l'igual que en l'actualitat, es realitzava per dos carrers.

Tot i l'escassetat de restes ceràmiques conservades, les evidencies arqueològiques confirmen que a la primera meitat del segle XIII, l'entorn de la plaça es troba totalment urbanitzat, estructurada en diferents terrasses, per salvar el desnivell existent entre el carrer del Pont i el Portal (Fig.2) [4].

La primera terrassa delimitava a llevant amb un immoble (on a la segona meitat del segle XIII s'hi instal·larà la sinagoga), a la part central -compresa entre els dos carrers- amb una illa de cases, mentre que la façana unes cases (U.E. 3007) tancaria la plaça per ponent.

D'aquest immobles es conserven les restes d'un paviment de còdols (U.E.3032) davant el llindar (U.E. 3027) de la casa que conduïa a un zona interior a un terra recobert amb un paviment de lloses (U.E. 3003).

Al sud una rampa facilitaria l'accés a la plataforma següent. A la segona plataforma la distribució consistia

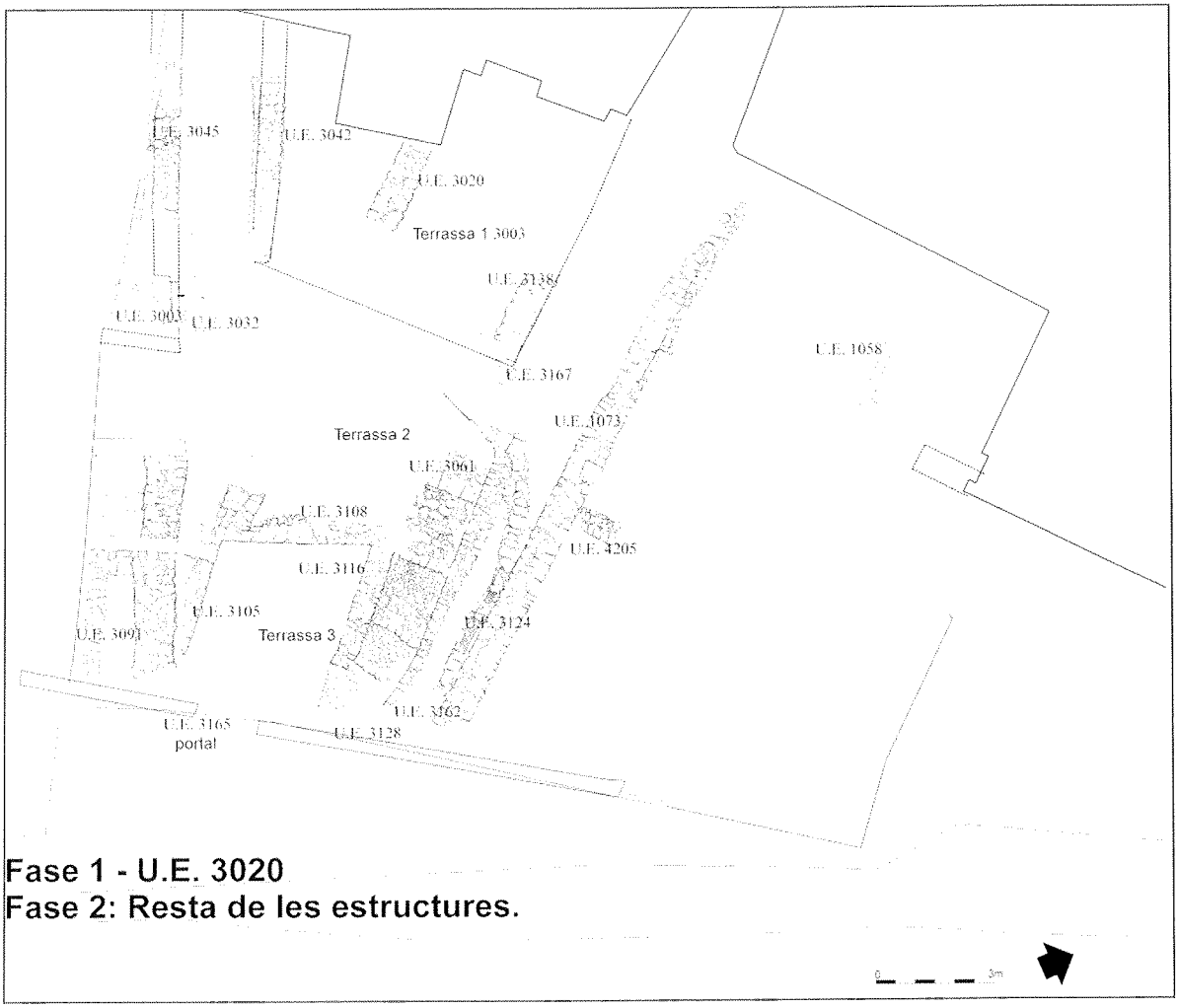

Figura 2. Restes de les fases 1 i 2.

en un accés (U.E.3052) que conduïa als habitatges i als patis de la banda de ponent, mentre que a llevant hi hauria la porta d'accés als immobles d'aquesta zona.

L'estudi del parament de la façana de l'edifici (U.E. 1073) confirma que tot i que a la segona meitat del segle XIII aparentment sembla tractar-se d'un pany unitari, en realitat en el moment inicial estava dividit en diverses zones d'habitatge com demostra els tapiats de les obertures.

Durant les obres de reforma de l'edifici a la segona meitat del segle XIII, per adequar-ho a les necessitats de la sinagoga, van provocar que el mur de façana preexistent s'aprofités com a fonament del mur de façana de la nova construcció.

En el cas d'altres estructures, com el mur de separació dels dos habitatges (U.E. 4205) situat a la zona del que serà el pati de la sinagoga o diversos paviments associats va ser l'obliteració.

El carrer procedent del carrer del Pont que portava a la sinagoga ja existia en aquesta fase adossat a la façana de la sinagoga i possiblement conduïa al passeig de ronda de la muralla que vorejava el Fluvià.

Davant el carrer unes escales (U.E. 3061) accedien a la terrassa inferior on se situa el portal que conduïa fora muralla (Figura 2 i 3).

El portal es va trobar tapiat (U.E.3164) però es va poder localitzar restes del brancal de la banda de ponent (U.E. 3065), que han permès la recuperació d'aquesta sortida.

La segona terrassa delimitava pel sud amb uns grans murs de contenció que conserven alçats de més de tres metres l'alçada (U.E. 3108, U.E. 3115 i U.E. 3116), creant una estructura quadrada per suportar les terres de les terrasses superiors (Fig.2).

La tercera fase és la més interessant en tant que partint de la interpretació de les restes arqueològiques i complementant-les amb la documentació d'arxiu s'ha pogut restituir la zona de la plaça a la segona meitat del segle XIII.

La plaça mantindrà la mateixa estructura urbanística que

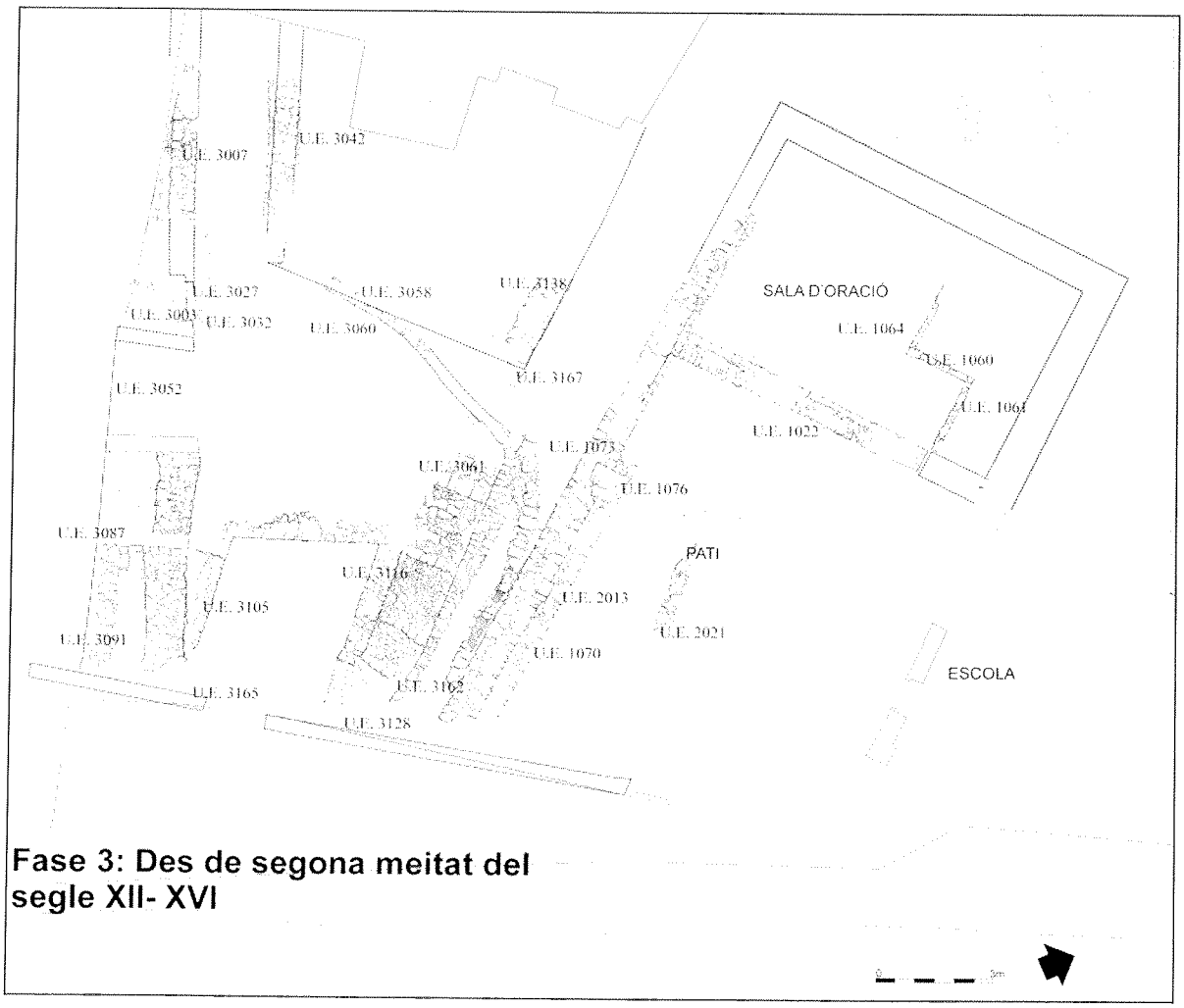

Figura 3. Restes de la sinagoga i de la Plaça dels Jueus des de la segona meitat del segle XIII.

en el període anterior, amb l'excepció de l'illa de cases situada a la primera plataforma entre els dos carrers, on es van rectificar les façanes, possiblement per donar més amplitud a l'accés de la sinagoga.

L'edifici situat a la banda de llevant veu transformada la seva funcionalitat i estructuració interna per adaptar els espais a les necessitats específiques de la sinagoga

Al sud de l'edifici, el mur que separava dues estances s'blitera (U.E. 4205), transformant la zona en un pati i construint un banc adossat (U.E. 1070) a la part interna del mur de façana. (Fig. 3)

Dins del banc s'hi encasten dues pilastres (U.E. 1076 i U.E. 2013) per mantenir la simetria visual amb la façana de l'escola, situada a l'altre costat del pati (Lloveras 2006).

La quarta fase correspondria a la darrera etapa històrica dels jueus a Besalú. Al 1391 s'incrementen els atacs contra les jueries de tota la Península, fet que marcarà el punt d'inflexió en l'etapa de més benaurança econòmica de la comunitat jueva a Besalú.

A Besalú no han estat registrats atacs directes contra els jueus però possiblement les relacions amb les comunitats veïnes crearen una sensació de perill, iniciant una davallada demogràfica considerable i un progressiu degoteig de conversions fins a la desaparició de la comunitat a finals dels anys 30 del segle XV (Grau 1988).

La obligatorietat del tancament del call per la Butlla papal de Benet XIII al 1415 serà el moment en què la comunitat jueva de Besalú tocarà fons definitivament i ja no es refarà mai més. Les poques famílies que queden es veuen obligades a recloure's en una desena de cases a l'entorn de la sinagoga. L'únic accés que tenen és el portal essent especificat que es tracta de " *...quoddam portale quod est constructus subtus dictam sinagogam et exit and flumen fluviani...*"(Sagrera/Lloveras 2003).

La pobresa de la comunitat queda reflectida en el mateix document on es recull que es veuen obligats a vendre les corones que decoren al Toràh per poder pagar els costos que implica la construcció dels murs

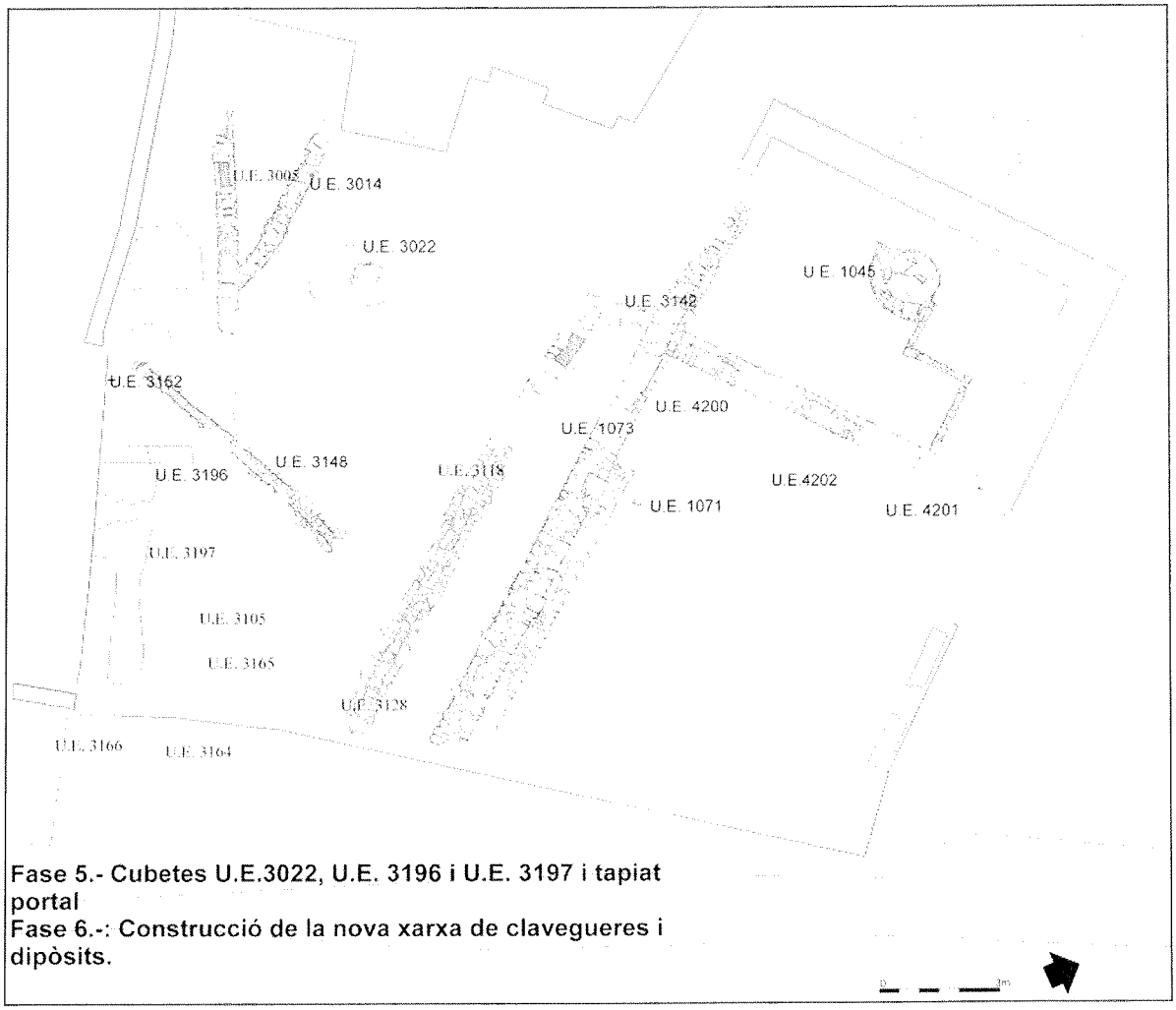

Figura 4. Restes de les fases 5 i 6

de tancament del call.

Les primeres referències directes a la desamortització de la sinagoga daten del 17 d'abril de 1434 quan Guillem Duran Ferrer, capbrevà un pati situat sobre la "schola dels jueus". En el document s'especifica que *"se estén quan diu la paret en que los jueus solien tenir la schola".*

Les darreres reunions de l'aljama es documenten a finals dels anys 30 del segle XV, quan la plaça apareix a ser esmentada a la documentació com *"platea antiquitus vocata dels juheus"* (Grau 1997, 66).

La desaparició de la comunitat jueva de Besalú és molt anterior a la expulsió forçosa de 1492, ho demostra d'un document datat de 7 de novembre de 1446 on la reina Maria cedeix als jurats de Besalú l'edifici de la sinagoga per a construir una presó, la seu del consell municipal i l'arxiu, intenció que no es va arribar a complir mai[5].

En el mateix document s'autoritza als jurats de la ciutat a aprofitar tot el material de l'edifici, potser per això arqueològicament es documenten diverses reformes arquitectòniques consistent en el manlleu de diversos elements com serien els brancals o els llindars de les portes de la sala d'oració, alguns blocs de travertí del parament dels murs perimetrals de les diverses habitacions o l'espoli dels paviments de la sala d'oració.

La cinquena fase es la més desconeguda per les poques dades arqueològiques i documentals que es conserven. Destaquen però algunes ventes de l'edifici de la sinagoga, concretament la volta del micvé, però en cap document de la primera meitat de segle XVII s'esmenta l'estat de ruïna dels immobles (Molar 1965).

A la vessant arqueològica el més remarcable es la presència de diverses cubetes de morter, localitzades a la banda de ponent de la plaça (U.E. 3196 i U.E. 3917), relacionades amb reformes puntuals. Unes cubetes similars es van documentar a les excavacions realitzades a l'entorn del Hospital de Santa Caterina de Girona.

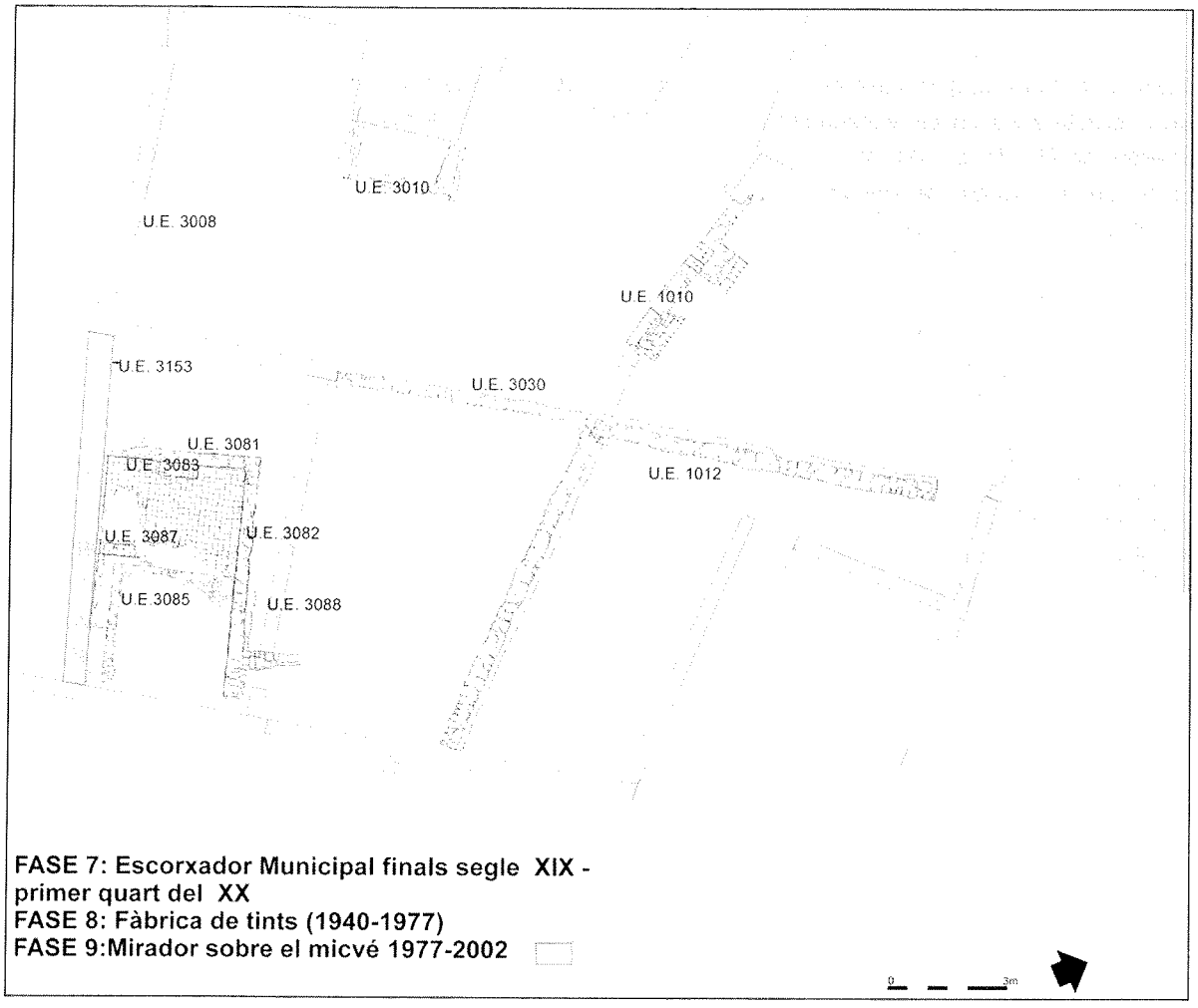

Figura 5. Fase 7: Restes de l' escorxador municipal (mitjans segle XIX).Fase 8: Fàbrica de tints (segona meitat del segle XX). Fase 9: Mirador (anys 80 del segle XX).

CONTROL ARQUEOLÒGIC A LA "CASA DE LA MONEDA" DE BESALÚ

Jordi SAGRERA, Marc SUREDA

Durant la primavera de 2006 es va realitzar una intervenció arqueològica preventiva a la finca coneguda popularment com la Casa de la moneda de Besalú. L'immoble es troba situat a la galta de llevant del carrer Comte Bernat Tallaferro que és un dels principals eixos viaris del centre històric de la vila. El 2005 l'empresa constructora Construccions Guardiola SL. Iniciava l'execució de les obres d'un projecte de rehabilitació total de l'edifici. Malgrat que l'afectació del subsòl era a priori molt limitada, la Comissió de Patrimoni i el mateix Servei d'Arqueologia de la Generalitat dictaminaren el control arqueològic de les obres. El interès patrimonial és innegable perquè, cal esmentar que un tram notable de la muralla i una torre que passen pel carrer Rocafort queden incloses dins la finca.

El pati de la casa de la moneda que estava ubicat al nord, es va alienar i va passar a titularitat municipal ja el 2003. En aquest lloc i a instàncies de l'ajuntament, s'hi va endegar una excavació arqueològica entre els mesos de desembre de 2003 i gener de 2004 que va permetre descobrir estructures d'habitació d'època carolíngia que indirectament situaven la construcció de la muralla en el mateix context històric, malgrat que en un moment indeterminat dels segles IX-X.

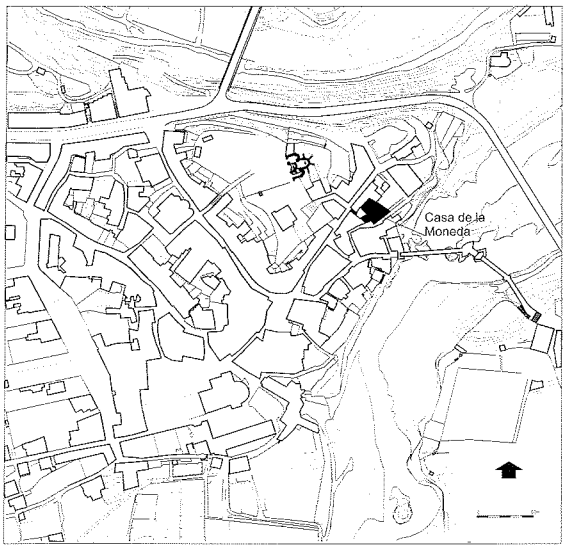

Figura 1. Plànol del centre històric de Besalú on s'ha situat la finca del carrer Comte Bernat Tallaferro.

Tant la torre com la muralla estaven protegides i no es van afectar. En canvi la complexa distribució interna es remodelava totalment. L'edifici havia estat durant molts anys la caserna de la Guàrdia civil. Aquest ús va afavorir l'enderroc de parets i la construcció d'envans moderns que desvirtuaven els elements constructius anteriors. Efectivament, de les tres plantes, la noble i la segona mostraven, en conjunt, una estructura de segles XIX i XX que es va confirmar amb el control arqueològic car, tret de la muralla i la torre, es conservaven pocs testimonis arquitectònics antics.

La planta baixa, en canvi, conservava l'estructura aparentment d'època medieval, percepció que es va confirmar més endavant.

La façana del carrer Tallaferro delatava que l'immoble es va formar a partir de vàries cases medievals que, amb el temps, es van anar transformant amb afegits i reformes posteriors. Interiorment també però la majoria de les parets de càrrega i arcades estructurals es van preservar. La rehabilitació en mantenia dempeus la majoria mercès a la implantació d'un sistema de pilars de ferro que formava el nou esquelet de l'edifici.

L'entrada a la casa es fa des del carrer Tallaferro i dóna accés a un pati interior on es troba l'escala principal. La configuració del pati, de l'escala així com de la llotja del primer pis corresponen al segle XIX. Tanmateix, la llotja estava fonamentada sobre uns pilars i voltes rabassuts de pedra d'època medieval. Per darrera es recolzaven a la muralla carolíngia de 260 cm de gruix que es conservava perfectament fins a l'alçada del segon pis. El pati es mantenia però s'hi havia de fer un rebaix de 60 cm de mitjana per tal de calçar alguns pilars de ferro de les noves façanes. El sediment del subsòl, va aportar material ceràmic migrat i força modern (segles XIX-XX) que testimoniava que el nivell de circulació havia pujat de cota en els darrers 150 anys.

En el racó de migdia del pati es va localitzar primer i enderrocar després una cisterna d'obra d'època

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona

moderna (segle XVIII-XIX) que sobresortia per damunt del nivell de circulació del pati i que estava espatllada. Els materials documentats del farciment intern dataven del segle XX. Quan es va retirar la cisterna, es va deixar vist un pany interior de la muralla de Rocafort que es perdia més enllà cap el sud vers la finca veïna.

Al nord del pati és on es van fer les troballes més interessants. Quan es van enderrocar les parets i envans més moderns del primer pis es va poder constatar que, a la planta baixa, es conservaven les traces d'un antic carrer que travessava pel mig tota la finca de sud a nord. El vial es dibuixava mercès a la conservació de les antigues façanes que es mantenien dempeus fins a una alçada superior als 350 cm. A la galta de ponent es va documentar una casa medieval. La porta oberta al dit carrer era de dovelles, possiblement del segle

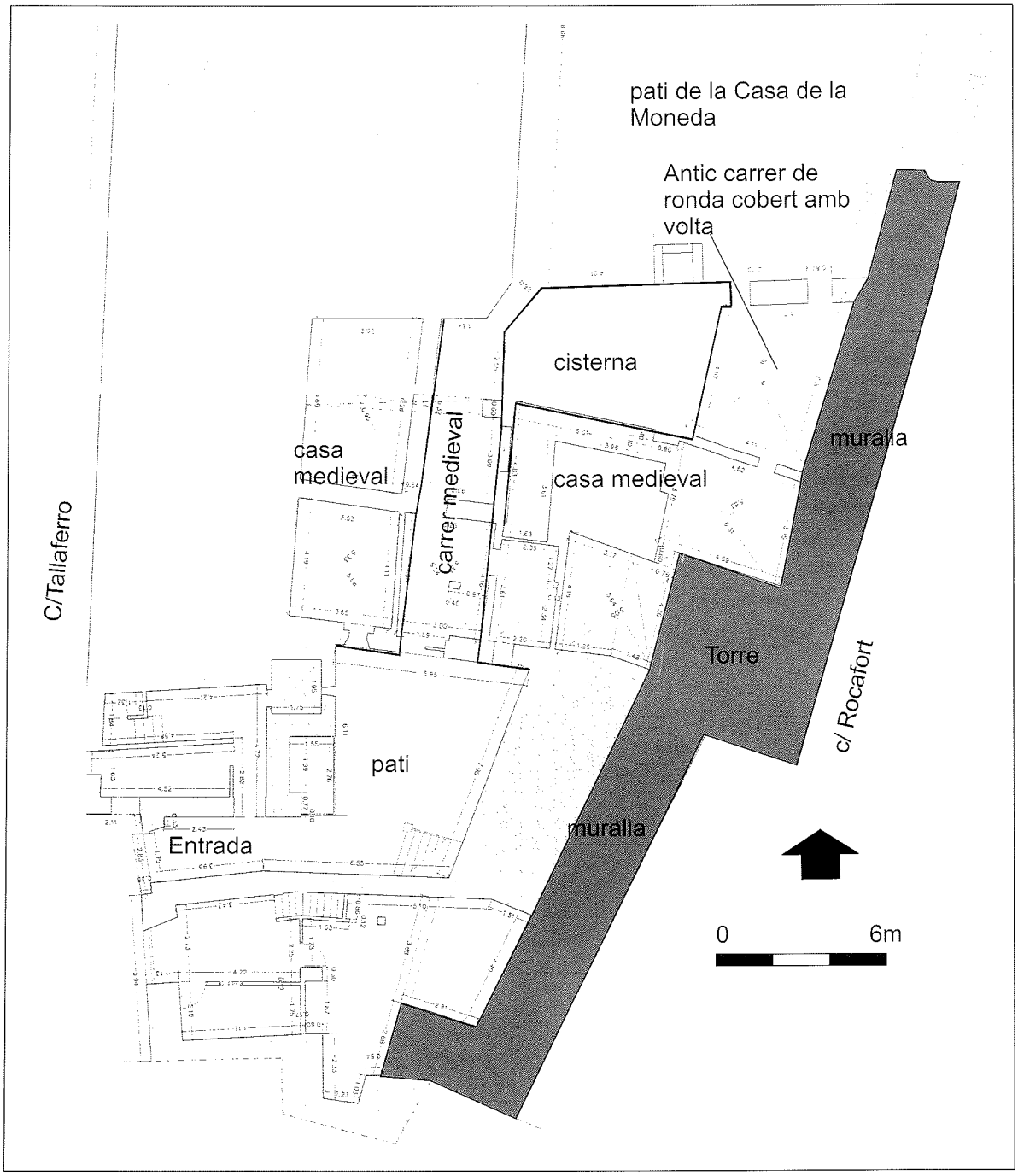

Figura 2. Plànol de la planta baixa de la finca.

XIII, i donava accés a una estança àmplia, quadrada i repartida en tres crugies per dos arcs diafragmàtics de mig punt. A la planta noble, en canvi, només en romanien dempeus pocs elements que es concretaven principalment en les restes de dues portes adovellades, una de les quals, era abocada al mateix carrer. La dada feia sospitar que les dues bandes del carrer havien estat connectades mitjançant un pas suspès.

A llevant del carrer medieval trobàvem la façana d'una altra casa presidida també per una porta adovellada de pedra medieval. Malauradament se'n conservaven febles vestigis d'aquell edifici. Segurament la casa incorporava dins la propietat la torre de la muralla que es dreçava un xic més a llevant, però no connectava directament amb la muralla perquè en distava uns 4 metres. L'espai de separació formava un passadís que anava cobert per una volta massissa que carregava sobre la muralla i sobre la façana oriental de la casa. Mercès a la documentació de l'antiga Almoina de Besalú sabem que el pas era en realitat el vell camí de ronda de la muralla i que es va cobrir en el segle XVI. L'any 1560 els jurats de la vila de Besalú en concepte d'administradors de l'almoina dels pobres, establien a Jaume Sunyer, paraire de Besalú, en un pati de terra situat dins la Força prop el portal de l'actual carrer Tallaferro. De les afrontacions es desprén que el pati comprenia part de les restesde la casa suara descrita. Limitava a llevant amb el mur de la vila i amb la torre aquí anomenada cairada, a migdia, amb el pany de muralla que era sobre el portal de Rocafort, a ponent, amb carreró que anava a la torre cairada i al mur i, al nord, amb un verger mitjançant un camí que anava al portal de la muralla. (AMB 1624).

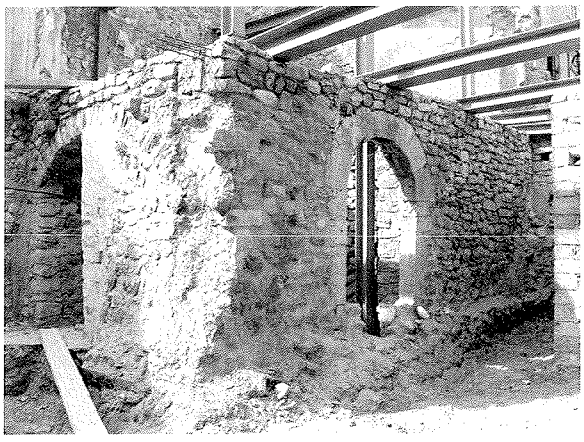

Figura 3. Restes de la casa medieval descoberta a ponent del carreró.

Un any després, el 1561, la batllia reial atorgava llicència a Jaume Sunyer a carregar en el mur de la vila i cobrir l'espai que separava la seva casa de la muralla amb l'excepció que, en cas de guerra o altra necessitat, hauria de tornar en el seu primer estat el mur i torre. (AMB 1624)

La torre era una estructura massissa de pedra i morter de calç de planta quadrada amb 600 cm de costat ben imbricada amb la muralla i malgrat algunes reformes posteriors observades a la part alta n'era una obra contemporània.

Finalment al nord de l'immoble, a tocar del pati de tramuntana, es documentava un cos d'edifici de planta rectangular. Se situava a llevant del carreró central. Les parets eren de còdols ben tallats disposats en filades pulcres. Per l'aspecte semblava medieval però no s'hi va trobar cap element susceptible d'aportar dades cronològiques. S'hi va accedir des de dalt a través d'una trapa i es va apreciar que per dins era buit. Es tractava d'una cisterna coberta amb volta de canó seguit. Els paraments interiors, volta inclosa, estaven arrebossats amb un morter hidràulic semblant a l'opus signinum de bona qualitat.

FONTS

(AMB 1624), Arxiu Municipal de Besalú, Almoina de Besalú. Llibre de ressenyes (1624), fol. 3 v. Doc. núm. 7 i 7 bis, reg. (V-1) 4.

SANTA CREU DE RODES (EL PORT DE LA SELVA, ALT EMPORDÀ)

Montserrat MATARÓ i PLADELASALA, Imma OLLICH i CASTANYER, Anna Maria PUIG i GRIESSENBERGER

INTRODUCCIÓ

L'excavació arqueològica del poblat de Santa Creu de Rodes forma part del programa de recerca del Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona sobre *Hàbitat fortificat i altres formes d'assentament a la Catalunya medieval.* Dins d'aquesta línia de recerca, el projecte *Poblat medieval de Santa Creu de Rodes. Urbanisme i estructuració de l'espai* ha estat iniciat el 2006, amb conveni amb el Museu d'Història de Catalunya i amb la participació i suport del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya i de l'Ajuntament del Port de la Selva.

El poblat de Santa Creu, actualment de titularitat pública, fou declarat Bé Cultural d'Interès Nacional-Monument Històric el 1997 (R-I-51-9277), juntament amb el monestir de Sant Pere i el castell de Sant Salvador, i forma part de la trilogia de monuments medievals que ocupen la muntanya de Verdera, sobre el Port de la Selva.

És un jaciment en bona part per excavar, però, tanmateix, s'hi han realitzat algunes intervencions que han afectat diferents parts. L'església ha estat objecte de quatre intervencions, les dues primeres destinades a la consolidació de murs -actuació realitzada a la dècada dels anys 60-, i a la neteja de l'edifici, tasca portada a terme pel Centre d' Investigacions Arqueològiques de Girona als anys 70. Les intervencions més recents es realitzaren els anys 1989 i 1991, i varen comportar l'excavació en extensió de l'edifici, treballs que varen servir de base per a la posterior consolidació i adequació l'any 1992 (Mataró /Burch/Carrascal/Llopart/Puig/Tió 1989,1991; Adell /Burch/Carrascal/Mataró/Puig/Riu/Vieyra 1994).

Al poblat, l'única actuació anterior al programa de recerca que està en curs, es deu a la realització d'un projecte d'adequació de l'entorn nomenat *Proyecto de carretera a San Pedro de Rodas. Recuperación del entorno de la ermita de Santa Elena de Rodas,* realitzat pel Ministerio de Educación Nacional- Dirección de Bellas Artes- Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional i signat el 23 d'octubre de 1972 per l'arquitecte Jaume Casas. Aquest projecte preveia adequar el paratge centrant-se en quatre punts: fer una pista per a vehicles a una cota de -20 metres pel costat est de l'església, restablir el pas medieval i substituir el pas de vianants existent, restaurar i consolidar les dues torres portal i rebaixar el perímetre de l'església fins al nivell original (aproximadament 1 metre).

La informació proporcionada pel Sr. Salvador Famoso , contractat llavors per a portar a terme els treballs, ens ha permès saber que la intervenció va consistir en rebaixar la plaça i part de les primeres cases del sector oest, situades enfront de l'església. A la resta del sector oest i al sector nord, només es va treure el nivell superficial fins aflorar els murs, però no s'excavà en profunditat dins de les cases. A la plaça es localitzaren inhumacions i algun petit tram empedrat (potser carrer). A la casa que queda enfront de l'església es localitzà una sitja, tallada a la roca. D'aquesta actuació no en coneixem cap memòria, si bé ha estat recollida en la bibliografia sobre el jaciment (Badia 1981, 42).

Els límits del poblat són actualment desconeguts. Els elements més destacats són l'església i les dues torres portal distants d'uns 60 metres, que semblen situar-se als extrems del carrer principal de l'assentament. Al voltant del temple s'estenen els habitatges que formaven el poblat i dels que actualment s'observen diverses restes, no únicament a la banda oest i nord, tal i com ha estat publicat de forma generalitzada, sinó també a l'est, per sota del límit de l'actual carretera que mena al monestir de Sant Pere.

LES INTERVENCIONS DE 2006 I 2007

La intervenció de 2006, destinada a comprovar la potència i les característiques del poblat, del que únicament es tenien referències fotogràfiques de les actuacions puntuals realitzades amb anterioritat, s'ha

centrat en la neteja de l'àmbit desenrunat i rebaixat fins al subsòl natural en els anys 70, en el qual s'havia localitzat una sitja excavada a la roca, i en l'excavació dels nivells superficials i primers enderrocs de les cases que conformen la façana principal del poblat, situada enfront de l'església. Aquests treballs ens han permès diferenciar, fins ara, 4 sectors, delimitats per estructures muràries.

El sector 1 és un carrer d'uns 2 m d'amplada, que comunica la plaça de davant de l'església amb la part més alta del poblat.

El sector 2 el podem definir com un espai d'ús domèstic, obert a la plaça i delimitat parcialment. L'extrem que confronta amb la plaça havia estat objecte de desenrunament els anys 70. La neteja i la recuperació de l'estratigrafia d'aquest àmbit, ha permès constatar l'existència d'un potent nivell d'enderroc sota el qual es conserven estructures i nivells arqueològics d'època medieval, concretament una canalització que ha estat parcialment estudiada. Aquest sector serà objecte de properes intervencions, la qual cosa permetrà establir la seva funcionalitat, així com precisar-ne la cronologia.

El sector 3 és un espai possiblement d'ús públic per les seves dimensions i l'estructura arquitectònica, amb un gran porxo obert a la plaça. El tros actualment visible va ser totalment desenrunat els anys 70, moment en què es va posar al descobert una sitja excavada a la roca. La neteja i l'estudi d'aquest àmbit ens ha permès identificar, a més d'aquesta sitja, les restes de diverses capçaleres de tombes antropomorfes excavades a la roca. S'han identificat estructures corresponents a tres moments cronològics. Les més antigues corresponen a una necròpolis alt-medieval de tombes antropomorfes, tallades per la sitja posterior; l'últim moment cronològic correspon a les estructures d'hàbitat, construïdes sobre la roca retallada, atribuïbles al segle XI.

El sector 4, posat al descobert en la intervenció de 2006 i parcialment excavat el 2007, és una unitat constructiva de grans dimensions que se situa a tocar la porta sud i forma part, juntament amb altres sectors, dels habitatges que conformen la façana principal del poblat enfront de l'església.

Els treballs realitzats en aquest sector permeten diferenciar diversos nivells d'ocupació, amb una cronologia que s'estén des del segle IX fins el segle XVI.

La primera ocupació: un espai destinat a necròpolis

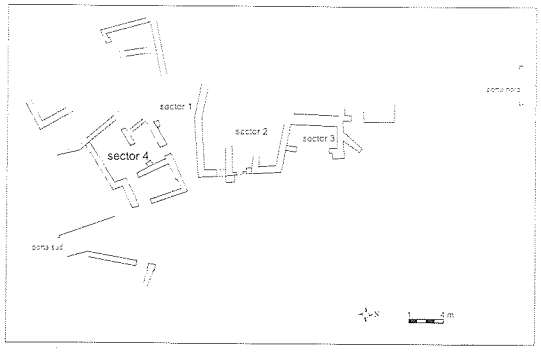
El primer nivell d'ocupació està format per tombes antropomorfes excavades a la roca, localitzades al subsòl del sector 3 i del sector 4. Es tracta d'estructures que presenten orientacions diverses respecte a l'eix est-oest majoritari en les necròpolis de l'època. Al sector 4 es distingeixen clarament 5 tombes, tot i que els retalls de la roca permeten suposar que en origen el nombre era més elevat. El desgast de la roca i la superposició d'altres estructures més modernes són, sens dubte, la causa del seu arrasament. Aquest fet explica, també, que la majoria es trobin buides; només dues han conservat parcialment l'esquelet. La cronologia de la necròpolis cal situar-la en els segles IX-X i testimonia l'existència de la sagrera de l'església de Santa Creu, ampliant el coneixement que en teníem fins ara. També fa evident un canvi en l'ús de l'espai, ja que a partir del segle XI es construeixen cases damunt l'antiga necròpolis.

La segona ocupació: un espai destinat a hàbitat

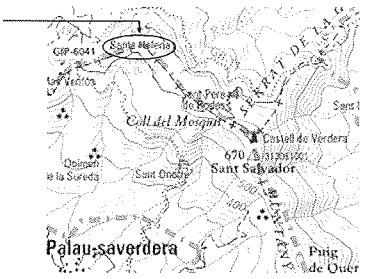
A partir del segle XI i per sobre del nivell de necròpolis es construeixen els edificis que hem anomenat sectors 3 i 4, oberts al carrer (sector 1) i a la plaça de l'església. A nivell d'hàbitat es poden considerar dues fases d'ocupació.

La primera fase, datable entre els segles XI i XII, correspon a les estructures domèstiques construïdes directament sobre la necròpolis de tombes antropomorfes excavades a la roca. Correspondria al moment d'organització i edificació del poblat feudal, basat en dos carrers o eixos perpendiculars que es creuen davant la plaça de l'església, amb les torres d'entrada a cada extrem del carrer principal. Caldrà veure si a aquestes torres se'ls hi pot atribuir una funció defensiva –associada a una possible muralla- o són simples edificacions emprades com elements de prestigi.

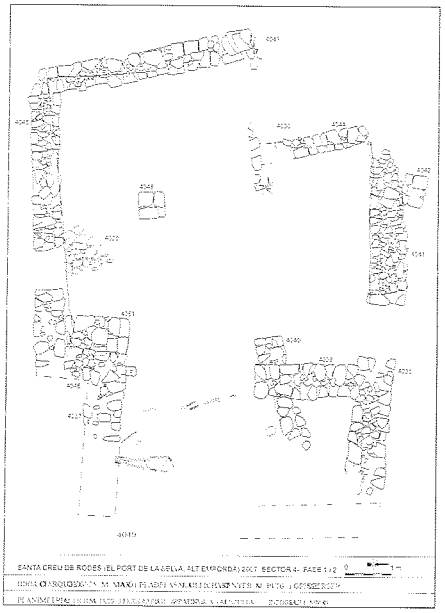
La segona fase correspondria als segles XIII-XV, moment en què el poblat creix i es realitzen reformes importants en els habitatges. El sector 4, d'una superfície d'uns 120 m^2, es troba compartimentat en diverses estances. Els murs dels àmbits que han estat excavats (4A, 4B i 4C) s'assenten directament sobre la roca sense rasa de fonamentació, llevat de la façana est de l'edifici. Es tracta d'estructures d'una amplada considerable, que oscil·la entre els 90 cm en les parets foranes i els 60-70 cm en les mitgeres. Són bastits amb pedres simplement desbastades, lligades amb fang, llevat de l'arc que separa els àmbits 4B i 4C.

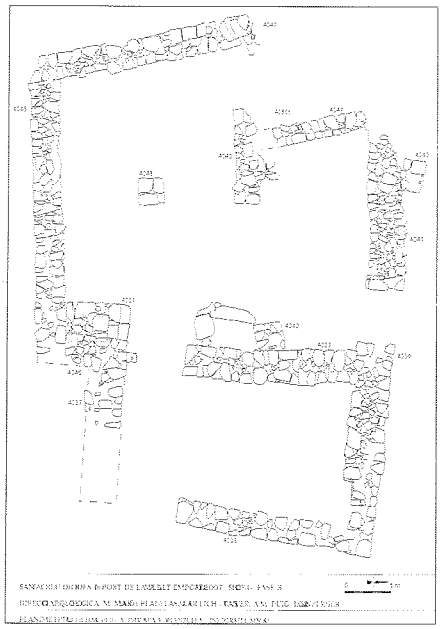

Planta general de Santa Creu de Rodes

Situació geogràfica de Santa Creu de Rodes

Sector 4 Fases 1 i 2

Sector 4 Fase 3

A nivell arquitectònic, es constaten diverses reformes de les estructures muràries, que corresponen a dues fases constructives. (confrontar les plantes corresponents). Aquestes reformes afecten bàsicament la façana est de l'edifici, que és totalment reconstruïda; el mur sud de l'edifici, amb el tapiat d'una porta; el mur de separació entre els àmbits 4A i 4B, que s'allarga en direcció est, empetitint el pas existent; i l'estructura de separació dels àmbits 4B i 4C, amb la substitució d'un arc per un mur massís. La datació d'aquestes reformes no es pot precisar amb exactitud, atesa la manca de materials arqueològics directament associats.

Elements estructurals destacables són l'escala de tres graons situada a la cantonada sud-est de l'àmbit 4B, el pilar situat al centre de l'àmbit 4B i les mènsules de pissarra localitzades en el mur nord del sector 4D. Aquests tres elements permeten suposar que es tracta d'un edifici de dues plantes.

Els nivells d'ocupació de les tres estances excavades, presenten paviments de terra batuda; en cap cas s'ha constatat cap altre tipus de preparació dels sòls, a excepció de la solera de pedres localitzada enfront de la porta oberta en el mur sud de l'edifici. Aquest paviment correspon a la primera fase constructiva i és arrasat per nivells posteriors, possiblement en el mateix moment en que es tapia l'esmentada porta.

El marge cronològic d'ús de l'edifici cal situar-lo entre final del segle XIII i el segle XVI, a partir del material ceràmic recuperat, format, a més dels fragments de comuna, grisa i oxidada, i vidrada verda i melada, per vasos de verd-i-manganès, blau català, juntament amb un elevat nombre de reflex metàl·lic, que ens situa en la darrera fase d'ocupació de l'edifici. Es constata també l'existència escadussera d'algun petit fragment de ceràmica espatulada, que ens indica una possible ocupació anterior. No obstant això, cal tenir present

que per sota del nivell d'hàbitat existeix la necròpolis de tombes antropomorfes, a la que ens hem referit, i a la que cronològicament podria associar-se aquest tipus ceràmic.

Dins del ventall cronològic d'ús de l'edifici se situa també el material numismàtic, representat per un croat d'argent d'Alfons IV (1416-1458) encunyat a Barcelona.

Altres elements recuperats són el vidre, poc abundant i en molt mal estat de conservació; un reduït nombre d'objectes lítics, entre els que destaquen un fragment de molí i una pica; i un elevat conjunt de material metàl·lic, amb una presència considerable de ferro. Dins d'aquest darrer conjunt s'observa un clar predomini d'objectes d'us domèstic com són dues llànties de quatre becs, una sivella de cinturó, una tisora, una clau, la tapeta d'un pany i una aixada. La resta d'objectes de ferro correspon, majoritàriament, a claus. La distribució d'aquests permet considerar l'existència d'elements de fusta inherents a l'estructura de l'edifici, els quals no s'han conservat.

CONCLUSIONS

Les intervencions de 2006 i 2007 són les primeres del projecte de recerca de llarga durada que es porta a terme en el poblat de Santa Creu de Rodes dins la línia d'investigació de la Universitat de Barcelona sobre el poblament medieval a Catalunya.

El poblat medieval es construeix sobre un espai reservat durant els segles IX- XI a la sagrera de l'església Santa Creu. De l'antiga necròpolis, formada per tombes antropomorfes excavades a la roca, en perviuen diversos testimonis, alterats per les construccions posteriors. El canvi d'ús de l'espai de cementiri a hàbitat es produeix a partir del segle XI, sense que puguem, de moment, determinar una cronologia més precisa.

El poble de Santa Creu ocupa una gran superfície de la que es coneixen únicament, i de forma parcial, els edificis situats davant la façana de l'església. Una part d'aquests edificis fou desenrunada en la dècada dels anys 70, sense metodologia arqueològica, la qual cosa dificulta el seu coneixement i interpretació.

La intervenció en el sector 4 ens permet una primera aproximació a la cronologia del poblat i a la seva organització i estructura. L'existència d'un carrer perpendicular a la via principal que creua el poblat entre les dues torres sembla obeir a una planificació prèvia. Els edificis bastits davant l'església corresponen a grans unitats constructives, poc habituals en la tipologia dels poblats medievals, separades per carrers, i que s'adapten a la topografia del terreny. Al llarg dels tres segles d'ocupació s'hi produeixen diverses reformes si bé el volum de les edificacions no sembla variar substancialment. Es tracta, amb tota probabilitat, de grans cases de dos pisos, compartimentades en diverses estances, que estan en ús des del segle XIII fins el segle XVI. Al darrer moment d'ocupació segueix un ràpid abandonament del poblat, tal i com demostra el potent enderroc provinent de les parets que segella els estrats arqueològics i en el que destaca la poca quantitat de teules, la qual cosa sembla demostrar que aquestes són preses poc temps després d'abandonar-se.

La confrontació de les dades arqueològiques amb la documentació escrita conservada en diversos arxius, haurà de clarificar la raó de les grans dimensions dels habitatges, poc corrents per l'època, així com el moment precís i la causa de l'abandonament. Els treballs realitzats el 2006 i 2007 demostren que el poblat de Santa Creu de Rodes és un jaciment amb un gran potencial, tant des del vessant de la recerca com des de la perspectiva de difusió social a través de la museïtzació i de la seva integració en l'actual oferta cultural del conjunt medieval de la Serra de Rodes.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J. 1981, 1985, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-B, Alt Empordà, Girona, 35-42 i 581 (2ª edició).

ADELL, J.A., BURCH, J., CARRASCAL, C., MATARÓ, M., PUIG, A.M., RIU, E., VIEYRA, G. 1994, L'església de Santa Helena de Rodes. Recerca arqueològica i restauració arquitectònica, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins,* XXXIII, 217- 235.

MATARÓ, M., BURCH, J., CARRASCAL, C., LLOPART, J, PUIG, A.M., TIÓ, F. 1989-1991, *Santa Helena de Rodes (Port de la Selva, Alt Empordà),* Memòria d'excavació 1989,1991, Servei d'Arqueologia-Generalitat de Catalunya (textos inèdits).

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2007, Excavació arqueològica al poblat medieval de Santa Creu de Rodes, *Quaderns del Museu d'Història de Catalunya,* 13, Barcelona, 40-43.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2007, Poblament medieval i ocupació del territori als contraforts nord-occidentals del cap de Creus, Congrés *El paisatge vertebrador de la identitat empordanesa,* Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 301-308.

POBLAMENT MEDIEVAL I OCUPACIÓ ALS CONTRAFORTS NORD-OCCIDENTALS DEL CAP DE CREUS EN EL BIENNI DE 2006-2007 (ALT EMPORDÀ)

Montserrat MATARÓ i PLADELASALA, Imma OLLICH i CASTANYER, Anna Maria PUIG i GRIESSENBERGER

Les dues campanyes de prospecció arqueològica del projecte Poblament medieval i ocupació del territori als contraforts nord-occidentals del cap de Creus -programat pel trienni 2006-2008-, es van portar a terme durant la segona quinzena del mes de juny de 2006 i de 2007, sota la direcció de Montserrat Mataró i Pladelasala, Imma Ollich i Castanyer i Anna Maria Puig i Griessenberger. Aquest programa s'inclou en la línia de recerca Hàbitat fortificat i altres formes d'assentament a la Catalunya medieval, del Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona, institució que l'aval a i que cedeix les infraestructures del Grup de Recerca d'Arqueologia Medieval i Post-medieval, GRAMP, per a la realització dels estudis que es desprenguin de la intervenció.

Al llarg de les dues campanyes hem comptat amb el suport del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya i l'especial col·laboració de l'ajuntament del Port de la Selva (Alt Empordà) i del seu alcalde, Genís Pinart[1], a més d'Isabel Buscató -tècnica de Cultura de l'Ajuntament-, Begoña Cervera -tècnica del Parc Natural del Cap de Creus-, Sònia Masmartí –tècnica del Museu d'Història de Catalunya-Monestir de Sant Pere de Rodes, Miquel Palós –afeccionat de Roses- i de l'arqueòleg Roger Sala, als qui agraïm la seva ajuda.

L'àrea objecte d'estudi comprèn els actuals termes municipals de Colera, Cadaqués, el Port de la Selva, Llançà, Roses i Vilajuïga, a l'Alt Empordà, els quals conformen una unitat geogràfica molt concreta que hem optat per denominar contraforts nord-occidentals del cap de Creus. Les campanyes de 2006-2007 s'han centrat en el terme del Port de la Selva –terme de 41,30 km^2-, del qual només s'ha pogut prospectar una part ateses les dificultats que comporta la topografia accidentada i l'estat actual del sotabosc, molt espès de matolls. La resta de l'àrea es preveu cobrir en successives campanyes.

Entre els principals objectius del projecte, plantejats pel trienni 2006-2008, cal esmentar la localització dels assentaments d'època medieval situats en aquesta zona, dins l'ampli ventall cronològic que va del segle V al segle XV. En definitiva, demostrar com una zona que avui pot semblar de difícil accés i abandonada, havia estat plenament ocupada en aquesta època, amb una àmplia xarxa de camins que unien punts d'hàbitat (poblats i masos, coves i baumes, necròpolis), de defensa (castells, torres i guaites) i d'aprofitament de recursos del territori (molins, fargues, forns, pedreres i mines).

Si bé alguns d'aquests assentaments ja havien estat reconeguts a través dels documents i, en ocasions, cartografiats (Bolós/Hurtado 1999), fins ara no s'havia verificat la seva localització. Ara, un cop coordenats i situats cartogràficament, es preveu analitzar la densitat d'ocupació, les distàncies relatives entre ells, l'àrea de captació de recursos i la relació amb l'entorn.

Un altre dels objectius és el de confrontar els resultats obtinguts amb la toponímia antiga, tenint en compte els noms actuals. Són especialment interessant, al respecte, els topònims que es poden llegir en els documents relatius al monestir de Sant Pere de Rodes, com ara el testament del comte Gausfred d'Empúries, de l'any 974, en el qual es descriu amb precisió el paisatge i es dóna nom a paratges, viles, masos, molins o camins.

A més del registre i situació en els mapes, i en la mesura que ha estat possible, s'ha procurat afinar una cronologia per als jaciments localitzats. Aquesta, atès que no es contempla la remoció de terres, s'ha hagut de fer a partir dels materials recollits en superfície, amb el benentès que poden aproximar-nos al marc cronològic de l'ocupació.

A fi de completar la prospecció del territori, el projecte també contempla portar a terme un buidat documental,

especialment dels protocols notarials referents a la zona d'estudi [2], així com de l'arxiu històric dels Medinaceli, amb l'interès de recollir els topònims majors i menors del lloc, que són de gran utilitzat a l'hora d'identificar i reconèixer les restes que es troben in situ. No obstant això, som conscients de les dificultats que aquesta recerca comporta, sobretot si tenim en compte que quan més ens allunyem en el temps més noms s'han perdut o desplaçat.

En base els objectius expressats, el treball en aquestes dues campanyes ha començat, primer, amb una anàlisi de la documentació medieval, així com de les publicacions locals, seguida d'una classificació prèvia dels topònims identificats i un intent preliminar de localització en els plànols. A continuació, s'ha procedit a consultar la gent del lloc, coneixedora del territori, sobre les restes constructives que es troben disperses a la zona. Un cop aconseguides aquestes dades, s'ha procedit al treball de camp, amb la prospecció directa, l'estudi i el registre de les restes identificades, que s'han coordenat mitjançant ubicació per satèl·lit GPS (Global Position System). La informació s'ha recollit en unes fitxes, amb els corresponents registres fotogràfics i de documentació gràfica, i l'estudi del material arqueològic. Els resultats els presentem a continuació, agrupats per tipologies.

EL LLOCS DE DEFENSA I DE CONTROL DEL TERRITORI

Coll del Mosquit (PS-1-06)3, el *castellare* (dubtós)
Situat just en el coll que es troba sobre el monestir de Sant Pere de Rodes. Conserva restes de diversos murs, dels quals en destaca un orientat en sentit nord-sud, d'una amplada entre 0,50 i 0,90 m per una llargada de 16 m, i un altre de més gran, d'una amplada d'1,30 m per una llargada de 34 m –aquest darrer tallat per la pista forestal que arriba dalt del coll des de la carretera de Vilajuïga-. A pocs metres al nord d'aquest mur s'han identificat les restes del que sembla una barraca de vinya, molt enrunada. Des d'aquest assentament es té un gran domini visual sobre les badies del Port de la Selva i Roses. Pel que fa a la cronologia, els fragments ceràmics recuperats en superfície ens situen en un ampli ventall, difícil de concretar per la manca de formes, amb elements que es poden situar en algun moment de la prehistòria –ceràmica grollera a mà i un fragment de sílex-, fins a fragments del segle XIX, fet que denota una repetida freqüentació del lloc.

Pla de Llaures (PS-3/2-06), *ipsum lentisclum* (dubtós)
Pla que domina el mar, des de la cala Tamariua, la cala Cativa i la cala Fornells. Es tracta d'un punt de control estratègic, extrem que ve confirmat per la presència de búnquers de la Guerra Civil.

La Ferreria (PS-5-06)
Prop de la riera d'en Rubiés o d'en Romanyach, en un lloc afeixat i plantat d'oliveres, es localitzen dues barraques de vinya. Una d'elles correspon a una torre, de base troncocònica, reaprofitada. La seva posició és dominant, amb vistes al castell de Sant Salvador de Verdera. La prospecció en els voltants de la construcció ha proporcionat fragments ceràmics de diverses èpoques, que ens permeten recular fins a la fi del segle XIII, des de comunes oxidades i reduïdes, a vidrades de cuina, i fragments de ceràmica decorada en verd-i-manganès i en reflex metàl·lic. A pocs metres al sud, en una feixa avui coneguda com a l'olivet d'en Josep, hem recuperat un fragment de làmina de sílex i un fragment de quars que sembla retocat.

Coll de la Torre (PS-16-07)
Punt estratègic, situat a 77 m s.n.m, entre les valls de Rubiés i de la Selva de Mar. Actualment s'hi conserva un búnquer de grans dimensions. Malgrat que no s'observa material en superfície, tant el topònim com l'estratègia del lloc fan que ens plantegem l'existència d'una torre de guaita antiga, fet que només es pot comprovar a través d'una prospecció amb remoció del terreny.

Coll del Bosc (PS-18-07)
Conjunt de forats de pal tallats a la roca, situats en relació a una superfície de perímetre quadrangular, de 4 m de costat, rebaixada entre 10 i 15 cm a la mateixa roca. Sembla correspondre a una possible torre de guaita situada en un punt estratègic de domini visual, enlairat uns 475 m s.n.m., que controla la badia del Port de la Selva i les rutes marítimes.

El Torrelló (PS-19-07)
Punt estratègic situat a la serra dels Torrellons, sobre la badia del Port de la Selva i amb contacte visual directe amb el castell de Sant Salvador de Verdera i el Coll de la Torre. El lloc està ocupat actualment per un búnquer. L'espessa vegetació en el moment de la intervenció no ha permès observar material en superfície. L'elecció del lloc per a construir-hi un element de defensa recent evidencia la importància del lloc i fa plantejar la possibilitat que existeixi una guaita antiga, hipòtesi que

només es pot comprovar a través d'una prospecció amb remoció del terreny.

S'Arenella (PS-20-07)
Cap del litoral en el que actualment es troba situat el far de Cap de Bol. L'estratègia del lloc, utilitzat actualment com a punt de llum per a la navegació, ens ha fet plantejar l'existència d'una edificació antiga amb la mateixa funció. La prospecció realitzada no ha proporcionat cap material antic en superfície.

La Lloia (PS-21-07)
Cap del litoral que tanca la badia del Port de la Selva per l'est. Avui està ocupat per diversos habitatges. A través de les fotos antigues del fons Gaspar, publicat al web de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, es coneix l'existència de restes de diversos murs avui desapareguts. La seva situació, enfrontada amb S'Arenella, planteja la possibilitat que s'hi instal·lés en època antiga un punt de llum pel guiatge de les naus. La prospecció realitzada no ha proporcionat cap material antic en superfície.

CARRERADES, VIES DE COMUNICACIÓ

Carrerada del Port de la Selva (PS-6-06)
Camí que travessa de nord a sud la costa d'en Daga i evita el meandre de la riera d'en Rubiés o d'en Romanyach. Té una amplada mitja de 2 m, delimitat a banda i banda per un mur corregut, fet d'esquistos locals, d'una amplada de 0,40 m i una alçada mitja d'1 m; conserva parcialment l'empedrat. Al llarg del tram recorregut, es veuen tres tramades, determinades per la topografia de la costa que travessa. No s'ha recuperat material que permetés datar l'estructura, però no descartem que sigui medieval, amb una llarga perduració en època moderna.

Coll de Sant Genís (PS-7-06), *collum sancti Genesii*
Lloc d'encreuament de diversos camins que procedeixen de les poblacions antigues de Roses, Cadaqués, Selva de Mar i Santa Creu de Rodes. Malgrat la manca de material datable, la tipologia de l'estructura (sistema constructiu i amplada), juntament amb l'esment que es fa d'aquestes vies i del coll en els documents del segle X, no hi ha dubte que l'indret és un lloc de pas en època medieval, i possiblement anterior.

Carrerada del Coll de Sant Genís (PS-9-06), *ipsa via (collum sancti Genesii)*
Via que va cap al coll de Sant Genís des de l'est (des del lloc de la Perafita i Cadaqués). L'estructura és també un corredor amb paret seca a banda i banda, amb una amplada mitja d'uns 2,90 m, que conserva parcialment l'empedrat. Altre cop, la tipologia de l'estructura i la documentació ens confirmen que estem en un lloc de pas en època medieval, potser anterior.

Camí de Santa Creu (PS-13-06)
Camí que es dirigeix al poblat de Santa Creu per la banda oest, els marges del qual no s'han pogut veure amb atenció atesa l'espessa vegetació. S'hi troben nombrosos fragments ceràmics en superfície, ben segur desplaçats de la zona del poblat.

Carrerada del Torrelló (PS-14-07)
Camí orientat d'est a oest, delimitat per dues parets de pedra seca, que discorre per la serra dels Torrellons, amb un desnivell de 225 m d'oest a est en el tram descobert. És interessant destacar la troballa en superfície d'un chopper de quars, desgastat per l'acció eòlica.

Carrerada de Sant Baldiri (PS-15-07)
Camí orientat d'est a oest, delimitat per dues parets de pedra seca, amb una amplada mitjana de 2 m. Comunica l'església de Sant Baldiri de Taballera amb Cadaqués passant per diversos masos: Mas Paltré, Mas de la Birba, Mas de la Marquesa i Mas de Rabasses. No s'ha observat material en superfície.

El Pont Vell (PS-12-06), inventari de la DG de Patrimoni Cultural: 8.329
Pont medieval sobre el rec d'en Rubiés, avui desviat, que té una orientació en sentit nord-sud, i enllaça el camí de la Selva i Sant Pere de Rodes amb el del Torrelló i Cadaqués/Perafita. Té un sol ull i està construït amb pedra pissarrosa local, lligada amb morter de calç. La llargada és de 8 m per una amplada de 2,60 m, amb una barana de 0,95 m d'alt per 0,36/0,40 m d'ample, feta a base de pedres irregulars lligades amb morter de calç –refeta a l'extrem sud. Conserva parcialment l'empedrat, a base de lloses de pissarra.

LLOCS D'HÀBITAT I DE CULTE

Les Cavorques (PS-2-06), inventari de la DG de Patrimoni Cultural: 8.330
Per a la descripció d'aquests coneguts eremitoris d'època alt medieval, ens remetem al text publicat al volum de l'Alt Empordà de la Catalunya Romànica. Únicament destacar que, des d'aleshores ençà, l'estat d'aquestes cavitats ha empitjorat, especialment la núm. 1, per a la qual cosa creiem que és urgent una actuació de salvament i restauració, sobretot dels gravats fets a les parets.

Es Conventets (PS-17-07)
Restes de diverses habitacions situades al límit entre els termes municipals del Port de la Selva i Cadaqués. Ha estat interpretat com un possible assentament medieval relacionat amb el monestir de Sant Pere de Rodes (Badia et alii 1995). En la prospecció no s'ha localitzat cap material en superfície datable, únicament fragments de teula.

APROFITAMENT DE RECURSOS

Sense topònim (PS-3/1-06)
En un altiplà entre dues serres, al nord del mas Puignau, hi ha una estructura constituïda per una fossa excavada al subsòl, arrebossada amb morter de calç, amb una obertura a l'est i envoltada amb murs de pedra seca (recentment coberta amb uralita), que molt probablement s'ha d'associar a la preparació del sulfat per a les vinyes. Al costat s'hi adossa una gran tenalla, de ceràmica vidrada marró, falcada amb paret de pedra seca.

La resclosa d'en Rubiés (PS-4-06)
Al llit de la riera d'en Rubiés o d'en Romanyach, s'observen diversos petits encaixos, alineats i picats a la roca, així com retalls, que sembla que podrien correspondre a l'enclavament d'uns elements de fusta -que no s'haurien conservat-, amb la funció de retenir l'aigua i formar una bassa, a una alçada d'1,30 m per sobre la continuació de la riera. Ha estat impossible de datar per la manca de material associat.

El Pas (PS-10-06)
Es tracta d'una estructura excavada a la roca, ran del mar, de forma cilíndrica, de 2,80 m de fondària, amb una obertura encarada a nord. S'ha relacionat amb un sistema antic de tancament de la platja de la Lloia, dins la població del Port de la Selva, per a la pesca de tonyines.

INDETERMINATS

Coll de Saquera (PS-8-06)
En un lloc de connexió visual entre les badies de Roses, el Port de la Selva i Selva de Mar, s'ha localitzat una estructura, orientada en sentit NW-SE, formada per dues fileres de lloses clavades verticalment al terra, de 8,20 m de llarg per una amplada interior d'entre 0,80 i 0,90 m. La banda NW és tancada per una llosa, mentre que l'oposada resta oberta. No s'ha pogut datar pel material en superfície.

Zona del coll del Mosquit (PS-11-06)
En una llosa d'esquist, de 2,40 m per 1,50 m de superfície, situada en un punt entre els termes del Port de la Selva i Vilajuïga, s'hi han identificat tres cassoletes.

Cala Cativa (PS-22-07)
Al capdamunt d'un turo rebaixat, situat sobre la cala Cativa, i amb contacte visual directe amb S'Arenella, el Castellar de Llançà, Colera i Portbou, s'observa una estructura d'uns 5 per 6 m, feta amb parets d'uns 0,70 m d'amplada. A l'interior d'aquesta estructura, i adossada a la paret oest, hi ha una caixa feta amb dues lloses clavades a terra, oberta a llevant. Les dimensions d'aquesta segona estructura són de 0,80 m (est-oest) per 0,70 m (nord-sud). L'estat de les dues estructures és dolent. En superfície hem recollit material ceràmic divers (teula, vidrada moderna i grisa medieval) així com 2 fragments de ferro d'atribució per ara indeterminada.

VALORACIÓ FINAL

En primer terme es constata que la recerca ha estat positiva, atès que ha estat possible localitzar, identificar i documentar fins ara un total de 20 jaciments inèdits, que no consten a la Carta Arqueològica de l'Alt Empordà. També s'ha revisat i comprovat l'estat de 2 jaciments ja inventariats.
Sant Pere de Rodes es confirma com a centre de distribució i organització del territori, entorn del qual se situen els nuclis d'hàbitat, els sistemes de defensa, i els d'obtenció i explotació dels recursos naturals. Pel

que fa als nuclis d'hàbitat agrupat, es confirma que ocupen amb preferència les valls, a recer del mar i de les inclemències del temps, com ara Es Conventets –amb trets constructius similars al poblat de Sant Pere de Rodes-, situat en el vessant sud del Puig Alt Petit. Es detecta també un hàbitat dispers, amb masos i torres de defensa.

Al respecte d'aquest darrer tema, sembla definir-se una xarxa d'elements de defensa de les valls a través de l'ocupació dels llocs enlairats i estratègicament ben situats, associats a torres que controlen el territori sobre la costa. A les torres de Sant Baldiri de Taballera i Sant Salvador de Verdera, cal afegir altres possibles llocs de guaita i de control; ens referim al Torrelló i al Coll de la Torre. Si bé aquests dos turons foren aplanats en època moderna per a la construcció de búnquers, ens plantegem la possibilitat d'una ocupació anterior de caire defensiu; hipòtesi que únicament una excavació arqueològica podria confirmar. Més evident és l'ocupació del Coll del Bosc, en el qual s'evidencia un rebaix de la roca de forma quadrangular i la localització de diversos forats de pal; el conjunt sembla correspondre a una torre possiblement d'època carolíngia. La seva situació a l'avançada del castell de Sant Salvador de Verdera i el control directe sobre la badia del Port de la Selva en fan un punt de guaita immillorable.

A nivell de vies i camins, s'han detectat diverses carrerades -fins a temps moderns associades a camins pel bestiar. Hem pogut determinar que en alguns casos poden tenir un origen remot. Al marge de la troballa en superfície d'un chopper, que evidencia la freqüentació del lloc des d'època prehistòrica, pensem que el fet que durant les campanyes d'excavació a l'església de Sant Baldiri, la troballa de tegulae i terra sigillata africana, juntament amb ceràmica espatulada (informació proporcionada per la Sra. Gemma Vieyra), palesa una ocupació continuada des de l'antiguitat. Cal fer notar l'estratègia del lloc, des del qual es té control sobre el Golfet i la cala Taballera. En aquest sentit apuntem que, si bé la torre de Sant Baldiri de Taballera ha estat datada al segle XVI[4], la troballa de materials tardoantics ha de fer plantejar la hipòtesi d'un origen anterior. Tornant a les carrerades, que uneixen els punts als que ens hem referit, veiem que són utilitzades en plena alta edat mitjana, atès que hem comprovat com en el seu traçat es troben els llocs esmentats a la documentació del segle X. S'observa un punt de confluència al coll de Sant Genís, on es creuen els camins que van de Roses a la Selva/la Vall de Sant Creu i els que van de Roses a Cadaqués a través de la Perafita.

L'ocupació de diverses puntes del litoral com a llocs de orientació de les rutes marítimes ha estat una hipòtesi de partida en la recerca del 2007. La prospecció de la punta de S'Arenella i la punta de la LLoia no ha proporcionat materials en superfície, si bé cal dir que actualment S'Arenella està ocupada per un far i diversos búnquers i la Lloia és urbanitzada. Cal tenir present, però, l'existència a la Lloia de diverses estructures de les que tenim constància a través de documentació fotogràfica de l'arxiu Gaspar de principi del segle XX. A la cala Cativa, situada a recer del cap Mitjà, la ocupació es palesa a través de l'abundant material ceràmic que es troba en superfície i de les estructures a les que hem fet referència. El mal estat d'aquestes no permet hores d'ara atribuir a l'assentament una funció concreta.

La previsió per a la campanya de l'any vinent és continuar amb la prospecció incidint especialment en els centres de producció i explotació dels recursos.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J., CARRERAS, E., BOFARULL, B., PIÑERO, M.D. 1995, Un testimoni de poblament medieval a la zona de Cap de Creus. La península del Cap de Creus i la serra de Verdera, IV Jornades de la *Institució Catalana d'Història Natural*, IEE, 153-159.

BOLÓS, J., HURTADO, V. 1999, *Atles dels comtats d'Empúries i Peralada (780-991)*, Rafael Dalmau editor, Barcelona.

BURILLO, F. 1986 (COORD.), *I Coloquio de Arqueología Espacial. Romano y Medieval*, Teruel.

BURILLO, F. 1991, Tècniques d'anàlisi en Arqueologia Espacial, *XII Curset d'Arqueologia*, Lleida.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2007, Poblament medieval i ocupació del territori als contraforts nord-occidentals del cap de Creus, Congrés *El paisatge vertebrador de la identitat empordanesa*, Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 301-308.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M.(EN PREMSA) El cap de Creus a l'edat mitjana. Estructuració del territori i formes de poblament, *VI Congrés sobre poblament, territori i història rural* (Alguaire 26-28 d'abril de 2007), Universitat de Lleida.

NOTES

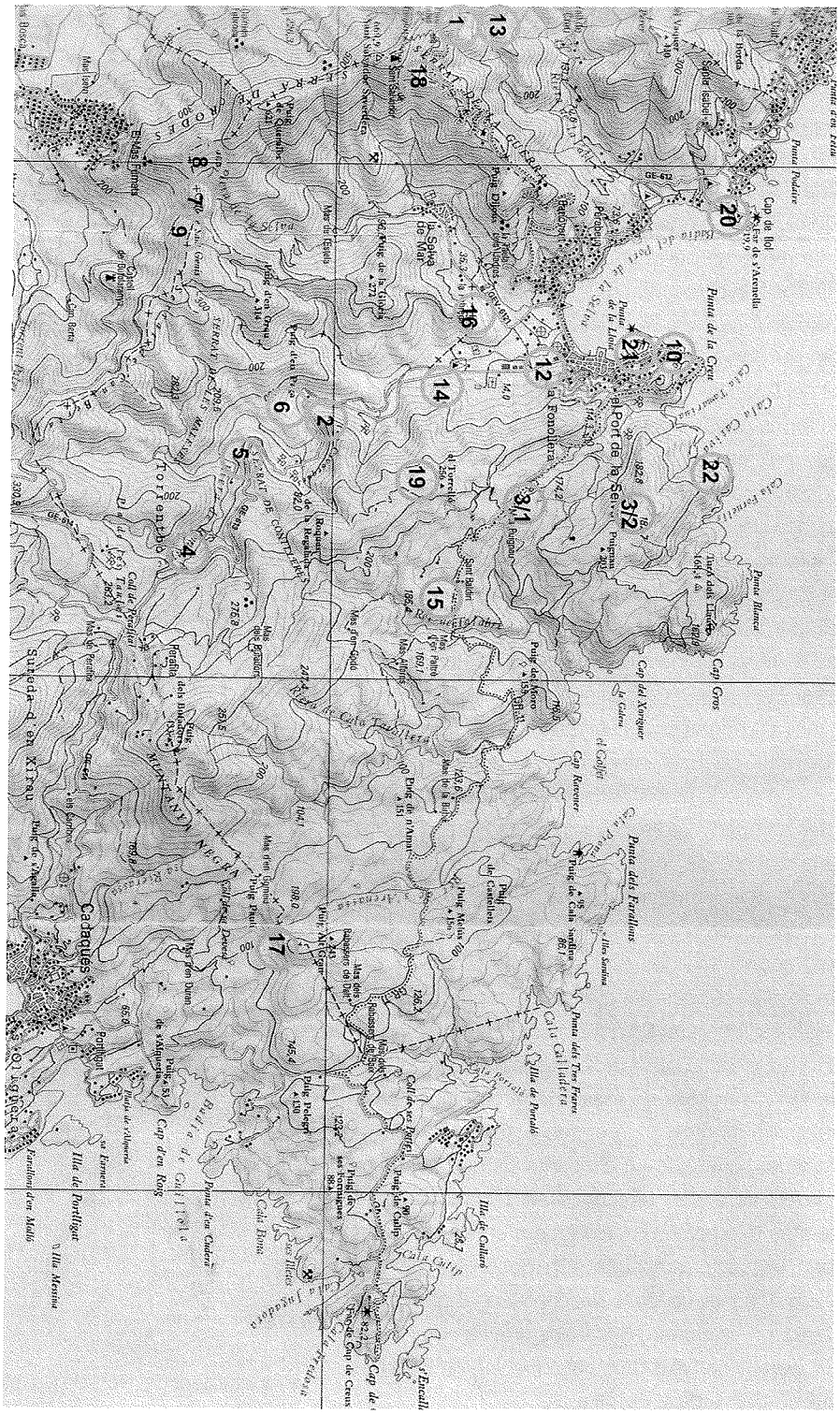
1) L'Ajuntament del Port de la Selva ha cedit un local per

a la neteja, l'estudi, la classificació, el dibuix i el dipòsit temporal dels materials obtinguts durant la prospecció.

2) Ens referim especialment als que es conserven a l'Arxiu Històric de Girona i l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, ubicat a Figueres. És valora, en primer terme, l'aportació documental de compravendes, establiments, permutes, etc., per les localitzacions i afrontacions que apareixen en les descripcions de les terres.

3) Aquest sistema d'identificació està compost per les inicials del terme municipal (PS, Port de la Selva), el número de jaciment i l'any de la campanya.

4) A partir d'un document de 1558 segons el qual el mestre de cases Bartomeu del Mar la construeix "per guardar la capella de sant Baldiri de la Selva".

1 Coll del Mosquit, 2 Les Cavorques, 3/1 *Ipsum lentisclum*(?), 3/2 Pla de Llaures, 4 Resclosa d'en Rubiés, 5 La Ferraria, 6 Carrerada del Port de la Selva, 7 Coll de Sant Genís, 8 Coll de Saquera, 9 Carrerada del Coll de Sant Genís, 10 El Pas, 11 Zona del Coll del Mosquit,12 El Pont Vell, 13 Camí de Santa Creu, 14 Carrerada del Torrelló , 15 Carrerada de Sant Baldiri , 16 Coll de la Torre, 17 Es Conventets, 18 Coll del Bosc, 19, El Torrelló, 20 S'Arenella, 21 La Lloia, 22 Cala Cativa

(Base cartogràfica ICC1:50.000)

Figura 1. Cartografia del Cap de Creus amb indicació dels jaciments documentats.

PRIMERA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA RECTORIA DE QUERÓS (SANT HILARI SACALM, LA SELVA)

Joan LLINÀS i POL, Jordi MERINO i SERRA

INTRODUCCIÓ

Des de l'any 2003, el Consell Comarcal de la Selva promou el projecte de recuperació, mitjançant camps de treball, del conjunt format per l'església i la rectoria de Sant Martí de Querós, en el terme municipal de Sant Hilari Sacalm i just al costat de l'embassament de Susqueda.

Inicialment, l'objectiu principal de les intervencions era la neteja i el desbrossament de l'interior de l'església i dels seus entorns, d'acord amb la resolució emesa per la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Aquestes tasques es van dur a terme durant els estius dels anys 2003, 2004 i 2005 (Llinàs/Merino 2004, Llinàs/Merino/Montalbán 2006). Prèviament, el març de 2005, el Servei de Monuments de la Diputació de Girona s'havia fet càrrec de la redacció del projecte de recuperació de l'edifici, que actualment ja està enllestit, tot i que encara no s'ha començat a aplicar.

Per altra banda, al costat oest de l'església, adossades, hi ha les restes del que fou la rectoria, que es trobaven totalment cobertes per terra i enderrocs. Tenint en compte que, al capdavall, església i rectoria formen part d'un mateix conjunt, es va decidir, l'estiu de 2007, escometre la neteja, el desenrunament i la documentació de les estructures d'aquesta edificació. La direcció dels treballs fou encomanada a Janus, SL.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

L'antiga parròquia de Querós estava situada a la vall de Ter, a l'extrem nord del terme municipal de Sant Hilari Sacalm (la Selva). La construcció de l'embassament de Susqueda va comportar l'any 1967 l'abandonament i la inundació de la part baixa i més poblada de la vall. El conjunt format per la petita església romànica de Sant Martí i la rectoria es va salvar per molt poc, ja que, quan el pantà és ple, l'aigua queda a molts pocs metres de l'edifici parroquial; fins i tot arriba a cobrir el cementiri, que es troba al costat de migdia del temple.

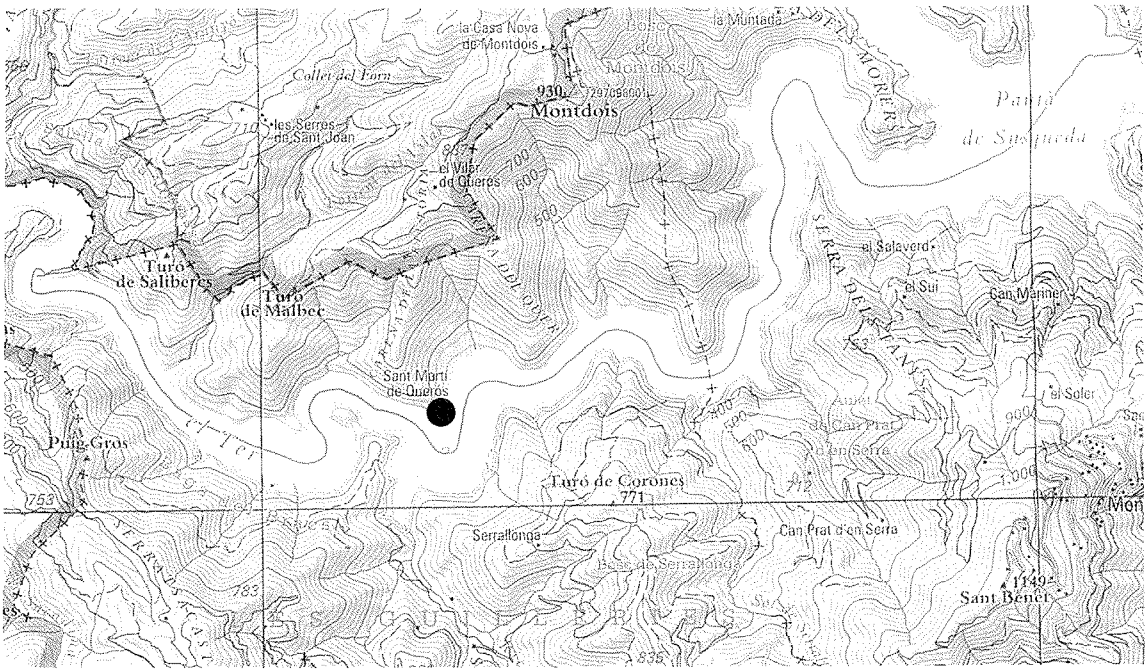

Figura 1. Plànol de situació de l'església i la rectoria de Querós.

A l'actualitat, l'accés és difícil. S'hi arriba per un camí que segueix l'embassament de Susqueda pel costat de migdia. En arribar davant de l'església cal creuar el pantà, tot i que la navegació està prohibida. Només s'hi pot accedir per l'antic pont de Querós, situat un centenar de metres a ponent, que normalment està cobert per l'aigua de l'embassament i només queda al descobert en època de sequera, quan el nivell de l'aigua és prou baix.

Un segon accés, considerablement més perdedor, es pot efectuar des del costat de tramuntana. Cal sortir de Rupit i anar fins a la capella de la Mare de Déu de Montdois; a partir d'aquest punt, cal baixar per un camí no senyalitzat i mig embardissat fins a la riba de l'embassament.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

La primera referència documental de l'església de Sant Martí de Querós correspon a l'any 1104, tot i que el seu origen es pot situar cap a finals del segle XI. Des dels seus inicis, l'església va estar vinculada al terme senyorial de Sau, incorporat als dominis dels vescomtes de Cabrera.

El terratrèmol que va afectar la comarca entre els anys 1425 i 1428 va destruir parcialment la capella inicial i alterà greument la torre del campanar, que va ser aixecada el mateix segle i reforçada al segle XVI. Una part de la rectoria, situada just al costat de l'església, també va caure i va tornar a ser reconstruïda.

A la segona meitat del segle XVII, un dels rectors va ser Antoni de Serrallonga, fill del bandoler Joan de Serrallonga.

L'església i la rectoria estan en estat d'abandó des de la inauguració de l'embassament de Susqueda l'any 1967, quan bona part de la parròquia va quedar sota les aigües i els dos edificis aïllat a la riba oposada del camí principal de la zona.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Segons les restes visibles, la rectoria de Querós és una

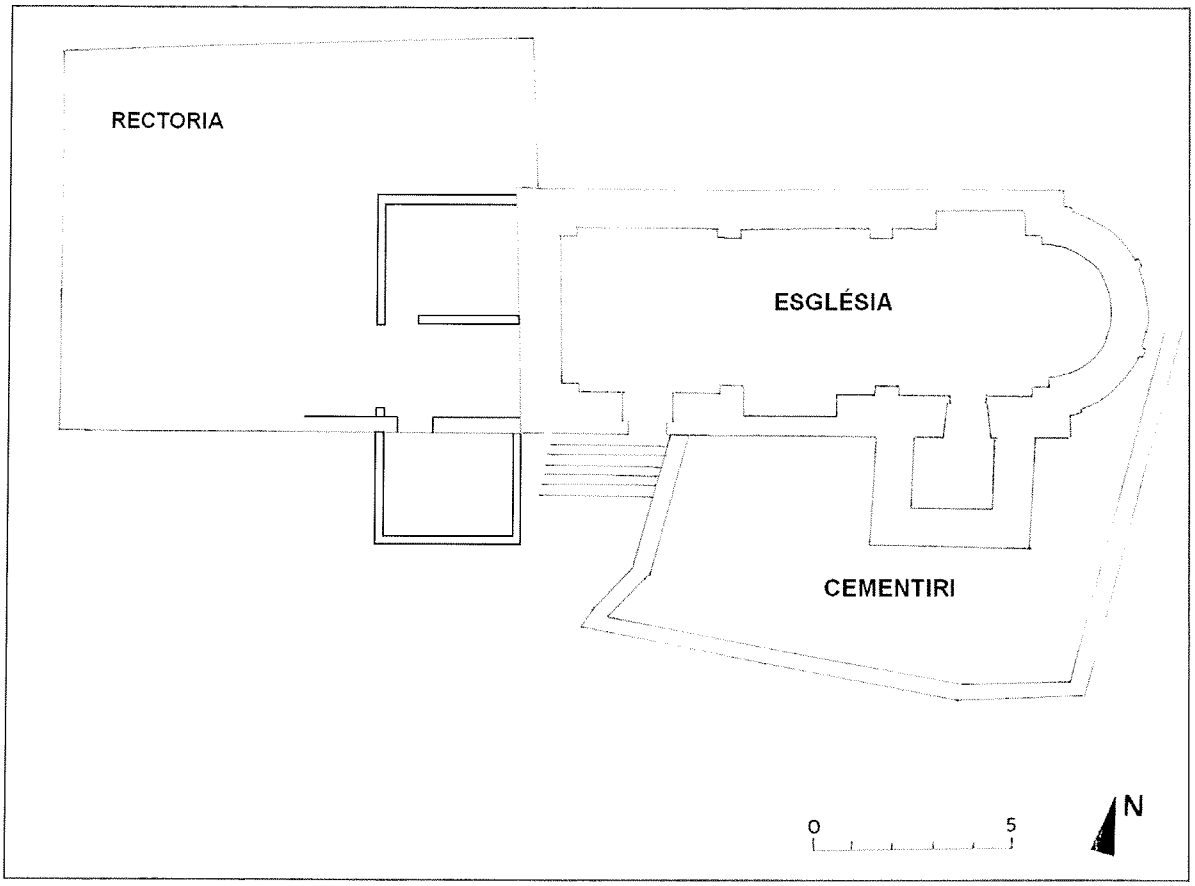

Figura 2. Planta del conjunt de Sant Martí de Querós, amb la situació de les estructures documentades l'any 2007 a la zona de llevant de la rectoria.

construcció de planta rectangular, d'uns 100 metres quadrats de superfície, adossada a la façana de ponent de l'església. A l'inici de l'excavació, cobertes per la runa, ja se'n podien endevinar algunes subdivisions internes, així com una porta que permetia la comunicació directa amb el temple veí. Per fotografies antigues se sap que era un edifici de dues plantes amb les principals obertures cap a migdia, del qual, tanmateix, fins ara en coneixíem bé tan sols l'era, ubicada al nord, en una zona terrassada que fou netejada durant la campanya de l'any 2004 (Llinàs/Merino/Montalban 2006: 423-424).

L'objectiu principal de la campanya de 2007 era iniciar el procés de desenrunament i neteja de l'edifici de la rectoria fins assolir, si era possible i si es conservaven, els nivells de circulació. Al final de la campanya, efectuada durant dues setmanes del mes de juliol, s'havien pogut documentar les estances més orientals de l'edifici, les que es trobaven més a prop de l'església. Val a dir que, atesa l'orografia de l'indret, amb un pendent força pronunciat en direcció sud, cap el pantà, les parets, fetes de pedra i morter de calç, s'han conservat en una alçada considerable, en la major part dels casos més d'un metre. Aquesta circumstància va fer que no hi hagués temps d'assolir enlloc paviments ni nivells de circulació.

Van quedar al descobert, concretament, dues estances situades al quadrant sud-oest de la rectoria. La primera estança està delimitada a llevant per la paret oest de l'església, i és un àmbit de planta rectangular d'uns 25 metres quadrats, amb l'eix principal orientat nord-sud, al qual s'accedia des de l'interior de la rectoria per una porta oberta al seu costat sud-oest. Aquesta estança està subdividida en dos espais interns (un al nord i l'altre al sud) mitjançant un envà de pedres i poc morter de calç que discorre en direcció est-oest, que es lliura a llevant contra el mur de l'església i que deixa un pas en el seu costat de ponent. L'espai del costat de tramuntana presenta una banqueta de rajoles adossada a la paret nord.

L'altra estança es troba al sud de la primera, i el seu únic accés es realitzava des del nord a través d'una porta oberta al mur mitger entre les dues cambres. Es tracta també d'un àmbit de planta rectangular, d'uns 15 metres quadrats, amb l'eix principal orientat d'est a oest, i que a llevant aprofita el mur que delimita per l'oest l'escala exterior d'accés a l'església. Es pot veure clarament com aquesta estança es va construir amb posterioritat a la resta de l'edifici, adossada a la part més oriental de la seva façana i aprofitant la raconada que quedava entre aquesta façana i el mur, perpendicular a ella, que delimitava l'accés exterior a l'església i el cementiri.

Com ja s'ha dit anteriorment, en cap cas es va poder arribar a assolir el nivell de circulació d'aquestes cambres, a causa de la potència dels enderrocs que les cobrien. Aquesta serà una de les tasques a escometre en properes campanyes, conjuntament amb la delimitació i la neteja de noves estances.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1991, *Catalunya Romànica. Volum V. El Gironès. La Selva. El Pla de l'Estany*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 329-330.

LLINÀS, J., MERINO, J. 1998, *El Patrimoni de la Selva. Inventari històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca*, volum 2, Consell Comarcal de la Selva, , Santa Coloma de Farners.

LLINÀS, J., MERINO, J. 2004, Intervenció a Sant Martí de Querós (Sant Hilari Sacalm, la Selva), *VII Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, La Bisbal d'Empordà, 509-512.

LLINÀS, J., MERINO, J., MONTALBÁN, C. 2006, L'església romànica de Sant Martí de Querós (Sant Hilari Sacalm, la Selva), *VIII Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, Roses, 423-425.

PROSPECCIÓ A LA PUNTA DELS GUÍXOLS (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)

Jordi VIVO i LLORCA

La signatura d'un conveni de col·laboració científica entre l'ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i el grup de recerca d'Arqueologia de la Universitat de Girona l'any 2007, i amb una vigència que s'allargarà entre 2007 i 2010, motivà la realització d'una prospecció a l'indret conegut amb els noms de punta dels Guíxols, El Fortim o el Salvament. Aquest promontori, que actualment s'alça fins a un màxim de 16.4 m.s.m., es troba situat a llevant de la badia de Sant Feliu de Guíxols, tot partint-la en dos, de tal manera que a l'oest queda la platja dita de Davant i a l'est, la zona portuària.

La punta dels Guíxols ha estat un espai ocupat per l'ésser humà intensament i continuada des que els ibers hi establiren un assentament el segle IV aC, cosa que ha provocat l'erosió i la degradació de les estructures més antigues. Entre 1496 i 1506 es bastí a l'esperó el primer moll de la vila, que avui encara es conserva. En època moderna s'hi construí un llatzaret destinat als malalts de pesta, que s'anà rehabilitant al llarg del temps quan les circumstàncies ho feien necessari; així mateix, està ben documentat que, almenys entre 1652 i 1661 s'habilità una zona als Guíxols per sebollir-hi els difunts apestats, cosa que implicà, en ocasions, haver de retallar la roca per tal d'obtenir un sepulcre prou profund. El 1652 es construí un post defensiu armat amb artilleria i a les darreries de la mateixa centúria, el 1696, les tropes franceses erigiren una plataforma defensiva. Cap a mig segle després, el 1747, l'indret fou afectat pel bombardeig d'una nau britànica i, arran d'aquest fet, la vila decidí instal·lar una bateria amb dos canons, que s'anà reforçant al llarg dels anys amb més artilleria i dependències diverses, com ara un polvorí. Aquesta fortificació fou, precisament, la que dotà l'esperó d'un dels topònims amb què és conegut: el Fortim. Encara

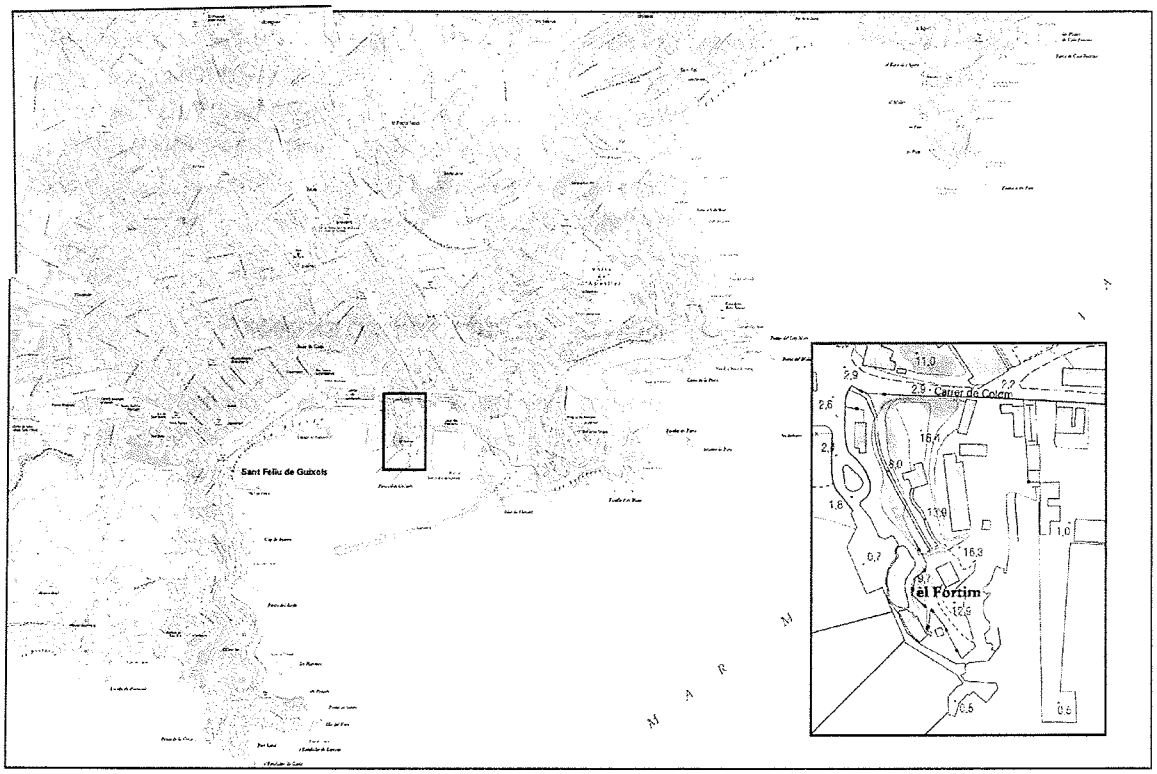

Figura 1. Plànol de situació del jaciment.

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona
A/e: jordi.vivo@udg.edu

el 1839 es fortificà la banda que donava al camí de Calassanç amb un mur espitllerat. Per altra banda, se sap que vers 1852 hi havia un espai urbanitzat entre el camí de Calassanç i la zona on s'obriria posteriorment el carrer de Colom. A finals de segle s'arrasà el vell fortí per bastir un edifici per allotjar-hi la seu local de la institució de salvament marítim *Sociedad Española de Salvamento de Náufragos* (1886-1901), el qual encara es manté avui dia reconvertit en una secció del Museu d'Història de la Ciutat. Les agressions més notables que patí –o estigué a punt de patir– la punta dels Guíxols arribaren el segle XX, començant per l'obertura d'un nou carrer que la seccionà transversalment (1903-1911). Poc després, el consistori es plantejà dues vegades (els anys 1916 i 1923) arrasar-la completament. Al seu torn, l'any 1948 s'edificà la casa del responsable del senyal lluminós del port, que ha estat enderrocada recentment. Finalment, el 1960 s'urbanitzà una part del promontori, a l'altra banda del carrer de Colom.

PRECEDENTS DE LA PROSPECCIÓ

Malgrat que almenys des del segle XVII, si no abans, hom tenia notícia de l'existència d'un poblament antic als Guíxols, la posada en valor del jaciment ibèric es produí a partir de l'obertura del carrer de Colom l'any 1903. En el transcurs de les obres una càrrega de dinamita deixà al descobert una sitja retallada a la roca i amb materials antics al seu interior. En aquells moments l'historiador i arxiver madrileny Eduardo González Hurtebise es trobava al municipi i, alertat per l'aparició de les restes, cregué convenient de dur a terme una excavació en tota regla, que es realitzà aquell mateix any i tingué com a resultat la localització de vuit sitges o, millor dit, fons de sitges, atès que la part superior havia estat arrasada com a conseqüència de les múltiples freqüentacions del lloc. En anys successius Hurtebise endegà algunes campanyes més, que posaren al descobert trenta-quatre sitges (trenta-cinc si fem cas de la planimetria realitzada pel mateix investigador) en total. Amb tot, la conclusió a què arribà, ja d'antuvi, és que les fosses excavades no eren estructures d'emmagatzematge de cereals, sinó tombes. Per altra banda, datà, a partir de les troballes numismàtiques, l'ocupació ibèrica dels Guíxols entre els segles III i I aC.

Després del pas d'Hurtebise es mantingué l'exploració arqueològica de l'indret. L'any 1911 es descobriren tres sitges, a l'interior de les quals hom hi trobà nombrosos fragments de *tegulae*. Vuit anys més tard es posaren al descobert sis sitges més, molt remenades, per bé que encara es pogueren recuperar dues monedes de bronze, algun tros de *tegula* de considerables dimensions, un pivot d'àmfora amb la marca de terrisser DR i un fons de sigil·lata amb un grafit incomplet F[---], a més d'altres restes ceràmiques, algunes de les quals amb forma.

Acabades aquestes intervencions, no se'n dugueren a terme de noves fins l'any 1952 i permeteren localitzar quatre sitges, dues de les quals, segurament, ja havien estat excavades per Hurtebise. A més a més, a prop d'una de les sitges es trobà un muret baix fet de pedra seca, malgrat que no queda clar si tindria alguna relació amb els nivells ibèrics o si seria posterior. Aquell mateix any, Miquel Oliva redactà un treball inèdit, on replantejà les interpretacions d'Hurtebise. Per una banda, rebutjà la idea que les fosses fossin tombes i afirmà que es tractava de sitges; de l'altra, redefiní la cronologia del jaciment amb criteris ceramològics, tot situant el moment inicial vers el segle V aC a partir de la presència de fragments de ceràmica àtica de figures roges, i el moment final en els temps d'August a partir de la documentació de ceràmica aretina.

L'any 1960 es localitzà una darrera sitja, molt erosionada. En el conjunt de totes les intervencions es posaren al descobert quaranta-vuit sitges. Finalment, a finals del mateix any es recolliren fragments de *dolia* i d'àmfores. Després de 1960 no s'han tornat a realitzar més intervencions de cap mena fins el sondeig de 2007. Això no obstant, periòdicament s'han anat revisant els materials exhumats entre 1903 i 1960, revisions que han donat lloc a diverses publicacions. Una de les últimes es va fer l'any 1989, per iniciativa de Josep Maria Nolla, Lluís Esteva i Francesc Aicart.

LA PROSPECCIÓ DE 2007

Una de les darreres construccions alçades al promontori, la casa destinada a l'habitatge del faroner, havia impedit que la intervenció de 1952 pogués explorar bé la zona on estava edificada. Així, aprofitant l'avinentesa de l'enderrocament de l'edifici, a inicis de 2007, i atès que des de feia temps es detectaven restes ceràmiques en superfície i als marges del turonet, sorgí la voluntat de dur a terme un sondeig per comprovar si encara quedaven restes no documentades per totes les intervencions anteriors.

Així doncs, el dia 9 d'octubre de 2007 es realitzà el sondeig, per mitjans mecànics amb una petita màquina capaç de poder accedir i maniobrar amb un mínim

de comoditat per la punta dels Guíxols. Amb l'ajut de l'esmentada màquina s'obriren cinc rases de dimensions diferents a la banda més elevada del promontori i pels voltants de l'espai que havia ocupat la casa del faroner. L'indret exacte on s'havia aixecat l'edifici no fou possible sondejar-lo com a conseqüència de la inexistència de potència estratigràfica deixada per l'enderrocament.

La primera de les rases s'efectuà a la banda més alta del promontori, partint del límit nord de l'antiga casa del faroner i seguint aquesta mateixa direcció. S'obrí un espai d'aproximadament dos metres d'amplada per uns deu metres de longitud; l'estratigrafia fou mínima, ja que la roca apareixia a uns quatre o cinc centímetres de la superfície. No aparegué resta de cap mena.

La segona rasa s'excavà a poca distància de la primera i transversal en relació a aquella, però és féu molt més petita, en un espai on semblava que la potència estratigràfica augmentava. Les dimensions de la rasa eren d'un metre i mig d'amplada per uns dos metres de longitud i la profunditat era d'1.7 metres. Malgrat que hi havia més terra, no es recuperà tampoc cap material.

La tercera rasa es practicà en un petit espai situat vers el nord, proper a les dues primeres rases i que la simple observació ja feia intuir que es tractava d'un abocament relativament recent. En aquest cas, la rasa es féu gairebé quadrada, d'un metre i mig de costat, i tenia una profunditat remarcable, ultrapassant els dos metres i mig. Com s'esperava, entre la terra aparegueren una gran quantitat de materials, però eren tot restes d'un abocament de runes i altres deixalles modernes.

La quarta rasa es començà a obrir ja a la banda més baixa, que coincidia amb el nivell que havia tingut la porta d'accés a la casa del faroner i, concretament, vers el nord, just al costat d'on encara es conserven restes de l'alçat d'un mur, que hauria pertangut al llatzaret, i on es poden veure també les marques de la resta de parets de tancament del mateix edifici al terra. Ben aviat començaren a aparèixer a molt poca profunditat restes de rajols, que formarien part del darrer paviment de l'esmentat llatzaret. Es procedí a una neteja parcial de la terra que el cobria, es documentà fotogràficament (Fig. 2) i es tornà a cobrir de terra per donar-li una mínima protecció.

Per tal de no destruir el paviment, es practicà una altra rasa una mica més a l'est i seguint la mateixa direcció nord-sud, d'entre mig metre i un metre i mig d'amplada per sis metres de longitud. La profunditat era variable com a conseqüència de les irregularitats de la roca, de manera que hi havia parts en què eixia a més alçada (a uns trenta centímetres) i d'altres en què baixava més

Figura 2. Paviment del llatzaret.

(cap a 1.7 metres). A aproximadament un metre de profunditat aparegueren nombroses restes ceràmiques, especialment fragment de *tegulae* (un dels quals arribava pràcticament a fer un terç del que seria la peça original) i de *dolia*, juntament amb alguns esquerdissos informes, sobretot de ceràmica comuna ibèrica a més de dos petits fragments de grisa emporitana, i uns pocs trossos amb forma: una nansa de comuna i un parell de fragments de vores d'àmfora ibèrica. Tots els materials estaven barrejats i sembla que es tractaria d'algun abocament, però no es trobà cap indici que posés en evidència l'existència de cap fons de sitja.

Finalment, la cinquena i última rasa s'obrí uns tres metres més al sud de l'anterior i en la mateixa direcció nord-sud, fins arribar al davant de la zona que havia ocupat la casa del faroner. Les dimensions eren una mica més reduïdes que les de la quarta: vers mig metre d'amplada per uns cinc metres de longitud. Novament, les profunditats variaven dels 20-30 centímetres al metre. De la mateixa manera que l'anterior, d'aquesta es recuperaren alguns materials similars, localitzats als dos extrems de la rasa: fragments informes de *tegulae* i de *dolia*, d'àmfora ibèrica, de ceràmica comuna ibèrica i també un petit esquerdís amb un vernís negre extremadament degradat. També com en el cas anterior, sembla que es tracta d'un altre abocament, però no

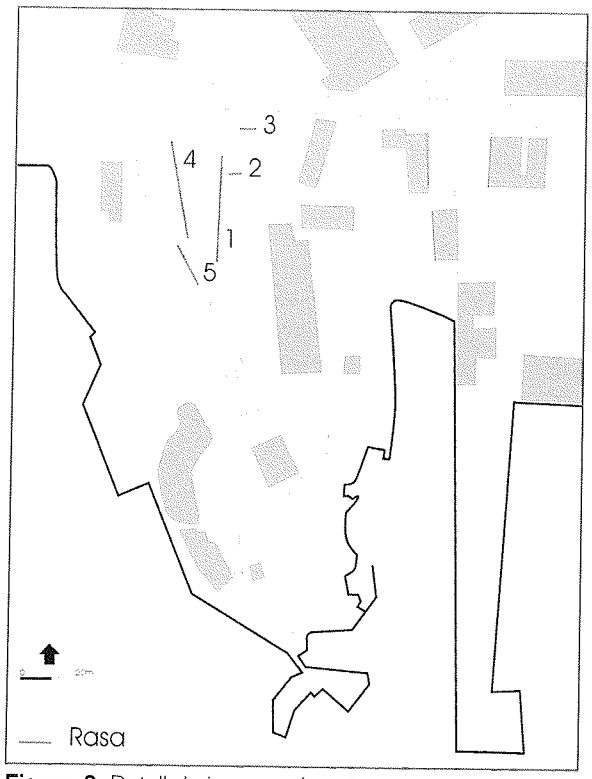

Figura 3. Detall de la rasa núm. 5, on es poden apreciar restes de material ceràmic

Figura 4. Planta amb la situació de les cinc rases.

s'observaven canvis en el color de la terra ni retalls a la roca que manifestessin l'existència d'alguna sitja.

CONCLUSIONS

De les cinc rases practicades, tan sols les dues situades en una cota més baixa aportaren materials ibèrics i romans. Tanmateix, si bé en aquesta darrera zona hi havia, a més dels fragments de *tegula, dolia* i altres ceràmiques, punts on la roca s'enfonsava bruscament, enlloc s'observava cap indici de l'existència d'estructures negatives (ni tampoc de positives). L'aparició d'aquests materials s'ha d'interpretar, per tant, com a abocaments associats a les intervencions arqueològiques anteriors, de manera que es tractaria de materials de rebuig. En definitiva, la prospecció ha servit per refermar, un cop més, l'existència d'un jaciment iberoromà als Guíxols, però malauradament no ha aportat noves dades que permetin aprofundir més en el coneixement de l'assentament.

BIBLIOGRAFIA

AICART, F. 2000, El final del món ibèric a la Vall d'Aro i Sant Feliu de Guíxols: estat de la qüestió, *Estudis del Baix Empordà*, 19, 17-24.

CASAS, A. 1932, Les troballes del Fortim, *La Costa Brava* 132.

ESTEVA, L. 1953, Las últimas excavaciones del Fortín, *Áncora*, 30 d'abril.

GONZÁLEZ HURTEBISE, E. 1905a, Descubrimiento de una antigua necrópolis en San Feliu de Guíxols, *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, XIII, 215-232.

GONZÁLEZ HURTEBISE, E. 1905b, *San Feliu de Guíxols durante la Edad Antigua. Memoria elevada al Ayuntamiento de dicha ciudad*, Girona.

NOLLA, J. M., ESTEVA, L., AICART, F. 1989, El poblat ibèric dels Guíxols (segles IV a.C.-I d.C.), *Estudis del Baix Empordà* 8, 45-116.

OLIVA, M. 1952, El Fortim de San Feliu de Guíxols es una estación bàsica en nuestra Costa Brava, *Áncora*, 14 d'agost.

SEGUIMENTS ARQUEOLÒGICS AL CASC URBÀ DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (BAIX EMPORDÀ)

Rosa AMIGO COLON, Anna AUGÉ SANTEUGINI

Al llarg dels anys 2006 i 2007 es van portar a terme dos projectes d'obres per a la millora de les xarxes de serveis (llum, aigua i telecomunicacions) dins del casc urbà de Sant Feliu de Guíxols, que es varen localitzar al Raval de Tueda i als carrers Especiers, Joan Goula, Voltes, Estret i Notaria. Aquests treballs foren encarregats per l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols a l'empresa Janus, SL.

Aquestes obres, en una del les quals encara avui (any 2008) s'hi està treballant, es van realitzar sota control arqueològic per tal de documentar alguna possible estructura o estrat arqueològic, tenint en compte que ambdues es troben dins d'una zona d'expectativa arqueològica.

Pel que fa a les tasques arqueològiques, es van limitar a la inspecció dels treballs d'excavació de les rases i de la retirada de les terres, fins a la finalització dels rebaixos. En el moment en què es va detectar alguna estructura arqueològica, es van aturar els rebaixos amb màquina i es va realitzar una excavació a mà i en extensió de la zona afectada per tal de documentar les restes.

EL RAVAL DE TUEDA

El control arqueològic de les obres del Raval de Tueda es van realitzar en tres períodes d'actuació que es comprenen entre els dies 9 d'octubre i 30 de novembre de 2006, entre el 6 i el 31 de març de 2007 i entre el 14 i el 30 de juny de 2007. El conjunt de carrers que es varen veure afectats van ser els de la Rutlla, Major, Algavira, placeta Maragall i rambla Portalet.

Durant aquestes tasques de seguiment l'única estructura arqueològica que es va poder identificar va ser una pavimentació de pedres situada al nord de la rambla Portalet, allà on conflueix amb el carrer Major (Fig. 2).

Aquest ferm va ser construït amb rierencs de diverses mides, alguns ben escairats i de superfície aplanada, ben col·locats a una mateixa alçada i sense morter, per tal de garantir una bona circulació de vehicles.

Tot i que aquest nivell de circulació estava assentat directament sobre una superfície sorrosa que no va donar cap tipus de material arqueològic per a la seva datació, la manera en què va ser construït feia pensar més aviat que es tractava d'una manufactura d'època moderna. L'excavació d'aquests dos estrats no va evidenciar cap altre tipus d'estructura ni cap estrat

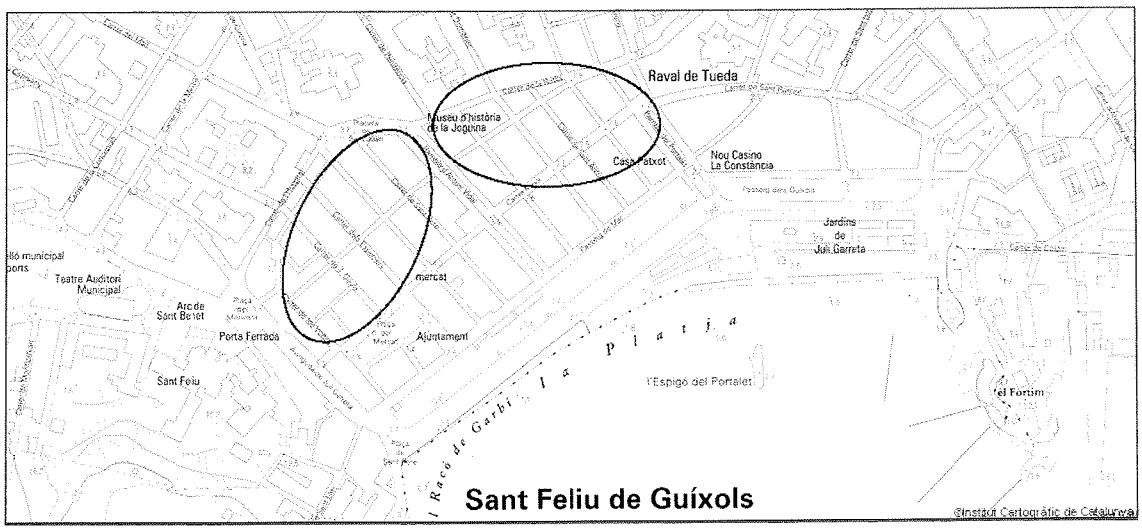

Figura 1. Plànol general de situació dels seguiments.

Janus S.L.

Figura 2. Detall del paviment situat a la confluència del carrer Major amb la Rambla Portalet.

arqueològic que pogués anar relacionat amb aquesta troballa.

La consulta a l'arxiu municipal acabà de constatar que el que s'havia trobat eren les restes d'una pavimentació de finals del segle XIX-principis del XX, tal i com mostraven la documentació antiga i algunes de les fotografies d'aquella època.

A banda d'aquest nivell de circulació, en la resta de carrers afectats no es va localitzar cap altre element estructural que hagués de ser objecte d'estudi.

CARRER ESPECIERS

La tardor de 2007 es van dur a terme una sèrie de treballs arqueològics al carrer Especiers, 38-40 de Sant Feliu de Guíxols. Es va treballar en diverses fases: es va començar amb un seguiment arqueològic del rebaix d'entre 80 i 100 cm al llarg de tot el carrer Especiers a principis d'octubre. El resultat va ser la troballa d'un primer paviment de pedres grosses al número 38 de l'esmentat carrer i un segon paviment de còdols al número 40. Ambdós paviments tenien fases i cronologies diferents.

La primera intervenció es va realitzar en el primer paviment (carrer Especiers, 38), de pedres grosses

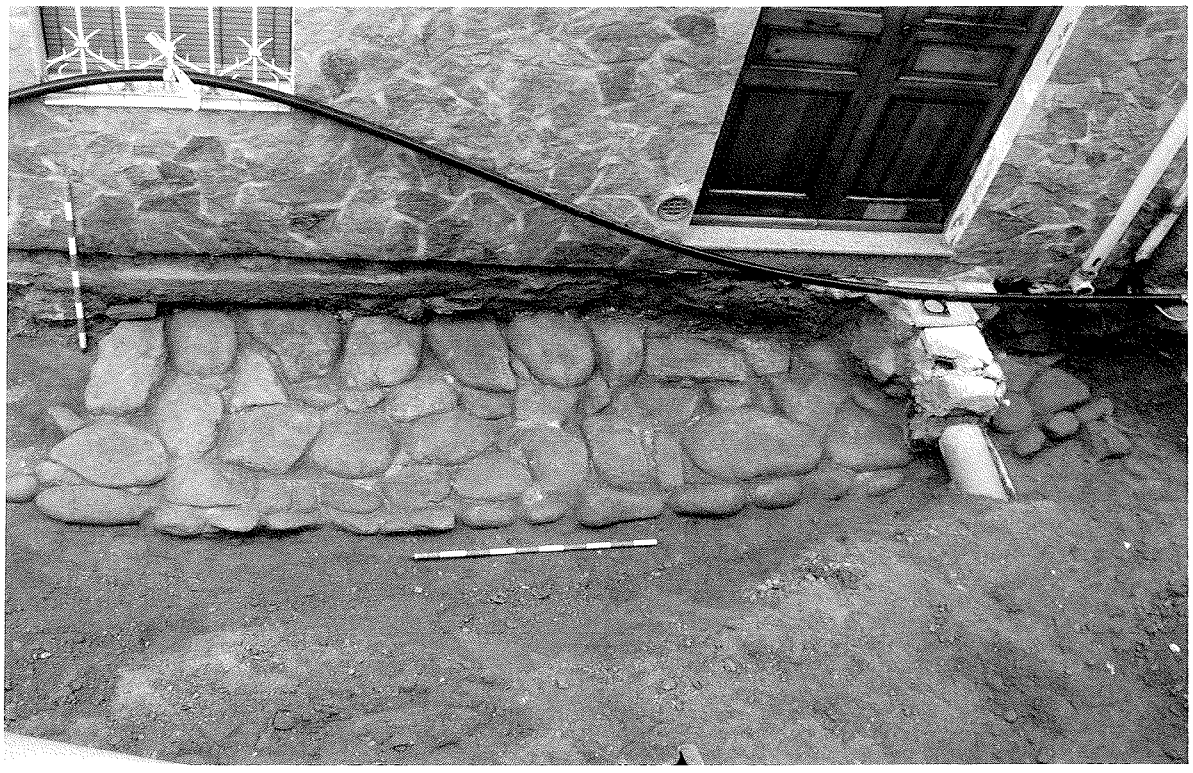

Figura 3. Detall del paviment situat al nº 38 del carrer Especiers.

i forma el·líptica. Aquest paviment tenia 4,92 m de llargada, i una amplada de 1,20 m en la zona central, 38 cm a l'extrem est, i 1 m a l'extrem oest (fig. 3). El paviment es veia afectat per les obres, i per tant, es va procedir a la seva eliminació, un cop documentat. En extreure les pedres, va aparèixer un nivell de circulació anterior, fet de rajola piconada. En un principi, es va pensar que era la preparació del paviment de pedres, però aquesta possibilitat es va descartar en descobrir dos forats de pal que retallaven el nivell de circulació i que evidenciaven que es tractava de dos paviments que pertanyien a fases de circulació diferents. Per sota d'aquesta fase més antiga ja hi havia el subsòl natural.
La segona fase d'excavació es projectà en el segon paviment (carrer Especiers, 40), fet de còdols de riu i que apareixia a escassos 20 cm de la superfície. Aquest paviment, situat a l'extrem nord-oest del carrer, ocupava tota l'amplada del vial (fig. 4). Al costat nord del paviment, a la vora del edifici, es va efectuar una rasa per poder detectar possibles estructures o murs i esbrinar quina seria la ubicació exacta de la muralla medieval. Els resultats, tanmateix, van ser negatius.

RESULTATS PRELIMINARS

L'excavació en aquest sector del carrer Especiers, per tant, va posar al descobert tres nivells de circulació de fases totalment diferenciades. Les cronologies dels paviments oscil·laven entre l'època medieval i la contemporània.
Val a dir que el nivell de circulació més antic (carrer Especiers, 38) es data del segle XIV-XV, tenint en compte que aquest carrer entra dins de l'espai englobat per la segona fase de ampliació de la muralla, de finals del segle XIII. Pel que fa al paviment de pedres grosses, la seva cronologia oscil·la entre els segles XVI-XVII. Finalment, el paviment de còdols que va sorgir a un nivell molt superficial a l'alçada del número 40, es data del segle XIX-principis del XX.

BIBLIOGRAFIA

BUSSOT, G. 2000, *Carrers, cases i arquitectes. Sant Feliu de Guíxols dels inicis fins el 1931*, Sant Feliu de Guíxols.

JIMÉNEZ, A. 1997, *Sant Feliu de Guíxols una lectura històrica*, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols-Diputació de Girona.

JIMÉNEZ, A., SUSQUET, M.A. 2002, *Observant el temps Sant Feliu de Guíxols, 1860-1980*, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols.

ROLDÓS, A. 2004, *Sant Feliu de Guíxols 140 anys de fotografia (1864-2004), imatges i glosses*, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols.

ROLDÓS, A., 2006, *Sant Feliu de Guíxols. Pinzellades, Fantasies i Membrances*, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols.

EXCAVACIÓ A L'ABOCADOR DEL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (BAIX EMPORDÀ)

ANNA AUGÉ SANTEUGINI

Entre els dies 29 de gener i 23 de febrer de 2007 va tenir lloc una excavació arqueològica en una de les estances de la planta baixa del Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols, que se situa just per sota de la sala II, on es troba adossada l'escala nord de l'edifici. La intervenció fou encomanada a Janus, S.L. per part de l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols.

Les parets actuals de l'estança on es va realitzar l'excavació forma part de les remodelacions fetes a la zona de migdia del monestir a principis del segle XVIII, gràcies a les donacions de l'abat Benet Panyelles, que va projectar una expansió de l'edifici per aquesta banda. Aquestes remodelacions consistiren en el cobriment d'una part del recinte fortificat medieval, que va ser descobert l'any 1975 quan s'inicià la primera intervenció arqueològica a càrrec del Sr. Lluís Esteva.

L'any 1998 s'hi va realitzar una nova intervenció per part de les arqueòlogues Carme Montalbán i Natàlia Colomeda. Aquestes excavacions van deixar al descobert les restes d'un mur atalussat que, segons assenyalen els resultats, aniria relacionat amb el perímetre murat del monestir del segle XIII. Al mateix temps, es va donar a conèixer l'existència d'uns nivells arqueològics que corresponien a un antic abocador de ceràmica moderna (Montalbán 1999, Montalbán 2000).

Després d'aquestes intervencions només mancava per excavar una petita part de l'abocador, situada a la banda de ponent, que és on es va intervenir en aquesta darrera excavació. La motivació immediata fou el projecte d'instal·lació d'un ascensor a l'habitació on s'ubicaven aquestes restes.

Les restes muràries medievals

L'excavació va fer visible un pany més d'aquest mur atalussat (U.E. 1002), que discorre de banda a banda de l'habitació i que continua per sota de la construcció moderna en direcció est-oest, assolint uns 4,50 metres de llargada i 0, 80 d'amplada. El sondeig, que es va realitzar als peus del mur, va permetre conèixer la seva alçada màxima, que és de 4,40 metres.

La tècnica constructiva de la muralla és molt senzilla, feta de pedres de diverses mides lligades amb morter de calç i posades de llarg i través, conformant unes filades irregulars però d'aspecte sòlid. Tan sols es presenta ben treballada la seva cara externa ja que el reompliment del mur va ser fet de pedruscall lligat amb morter de calç.

El mur, que per l'extrem oest gira suament amb un angle de 150º cap al sector que avui ocupa l'arc de Sant Benet, vindria a tancar aquest recinte emmurallat que envoltava el monestir per la banda sud-oest.

L'abocador monàstic

Pel que fa a l'abocador, vàrem observar que els diversos nivells de farciment que el formaven (U.E. 1001, U.E. 1006, U.E. 1007, U.E. 1008, U.E. 1010, U.E. 1011 i U.E. 1012) s'haurien anat dipositant recolzant-se directament contra la cara externa de la muralla. Això ens indicava que els monjos van aprofitar el desnivell que aquesta muralla els oferia per anar llençant les deixalles des de dalt i cap enfora, ocupant el lloc que correspondria al del fossat. De manera successiva, els residus s'haurien acumulat un per sobre de l'altre, creant-se així els diferents estrats arqueològics que composen l'abocador.

A partir de l'estudi del material ceràmic trobat a cadascun dels estrats es va poder establir una cronologia per al funcionament de l'abocador que va des del segle XVIII per la part alta fins a la transició dels segles XV-XVI, que correspondria als nivells inferiors. L'abocador va quedar amortitzat en el moment en què es començà l'ampliació de l'abat Panyelles, que sabem que s'inicià l'any 1723.

L'enorme dimensió que presentava aquest abocador, que es perllongava conjuntament amb el mur atalussat per sota de les parets actuals de l'estança, i la gran quantitat de ceràmica recuperada, alguna de producció local, van permetre pensar en l'existència d'una important indústria terrissera que s'ubicaria dins del monestir o si més no en un entorn pròxim.

Janus S.L.

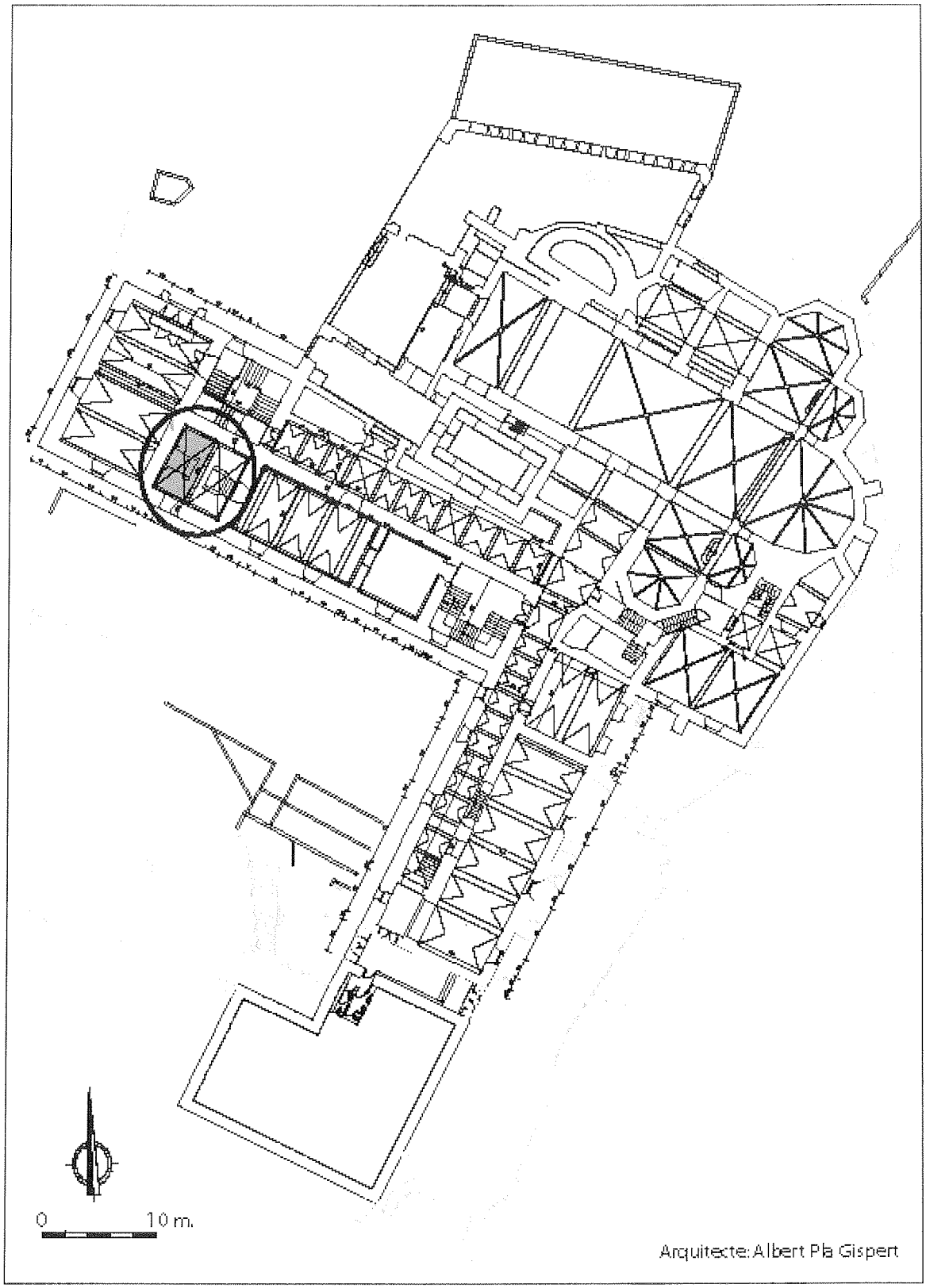

Figura 1. Planta general del Monestir de Sant Feliu de Guíxols i situació de la zona intervinguda.

Això explicaria també els diversos nivells de cendres i carbons de què es composava l'abocador i que segurament provindrien de la neteja dels forns que s'havia de fer tot sovint per garantir una bona cuita.
Ara per ara es desconeix l'existència de cap forn de ceràmica que se situï a prop del monestir. Caldrà esperar futures actuacions arqueològiques que permetin assegurar l'emplaçament de forns en aquesta zona.

El material recuperat

L'excavació de l'abocador va permetre recuperar un gran nombre de ceràmica d'època moderna, així com restes d'ossos, malacologia, vidres i metalls (monedes, sivelles, culleres...), entre d'altres troballes que s'anaven dipositant amb la resta dels residus i que van aportar dades interessants sobre les eines d'ús domèstic de la comunitat benedictina de Sant Feliu de Guíxols.
Vàrem trobar un ampli repertori de la ceràmica d'època moderna que es comercialitzava en terres catalanes. Partint dels estrats més antics de l'abocador (U.E. 1011 i U.E. 1012), dels segles XV-XVI, tenim alguns exemples de ceràmica blava catalana amb decoracions senzilles amb motius centrals en forma de palmetes, molinets o estrelles combinats amb traços lineals o vegetals sobre fons blancs, que juntament i de manera més esporàdica, van aparèixer amb altres produccions en blau valencià de cronologia més antiga, del segle XIV.
En un percentatge molt reduït es va trobar també algun testimoni de ceràmica en verd i manganès de producció més antiga, segle XIII, però en aquest cas present en estrats d'època moderna.
El pas cap al segle XVI i fins a la transició de finals del XVII va venir marcat a l'abocador en els estrats U.E. 1006, U.E. 1007, U.E. 1008, U.E. 1009 i U.E. 1010 per una disminució de la producció en blau català que dóna pas a la ceràmica decorada amb reflex metàl·lic. Es van trobar algunes variants antigues que pertanyen a la segona meitat del segle XVI, amb divisions a l'ala amb seccions radials i quadrícules romboïdals, i d'altres amb línies paral·leles, que a vegades combinaven el reflex amb el blau. Tanmateix, les més representades en aquest període de transició eren les sèries fetes amb pinzell-pinta, amb dues i tres pintes. Aquesta senzilla tècnica decorativa va permetre als obradors augmentar la producció a un baix cost.
I ja entrant als últims estrats de funcionament de l'abocador (U.E, 1001 i U.E. 1005), van tornar a aparèixer altres exemples de blau català, però ara d'època moderna, pertanyents als segles XVII-XVIII, moment en què s'abandona l'abocador, com ja havíem assenyalat, per donar pas a la remodelació de l'abat Panyelles.
Entre el material ceràmic d'aquesta època, una de les sèries aparegudes i ja ben estudiades és de producció exclusiva del monestir, on apareix la imatge central del "castell termenat" amb diferents versions i fent referència a la propietat benedictina. Aquest tipus de vaixella cronològicament s'emplaça en el període 1635-1670, i es trobava en els nivells superiors de l'abocador.

Una troballa d'última hora

Després de la nostra intervenció les parets de l'habitació del segle XVIII havien quedat penjades. És per això que es va realitzar l'extracció de les terres de sota dels murs per fer-hi una plataforma de formigó que permetés assegurar-ne la fonamentació. Fou aleshores quan es van identificar els negatius d'una sèrie d'estaques de fusta clavades verticalment a tocar dels murs que s'endinsaven fins a tocar el subsòl, travessant els diferents nivells de l'abocador. La punta d'alguna d'aquestes estaques s'havia conservat gràcies a la humitat que presentava el terreny a les cotes inferiors, pròximes al nivell freàtic.
Aquesta tècnica, de tradició antiga, s'utilitza en zones on la superfície és flonja i inadequada per aguantar càrregues, com passaria en aquest cas, en què fou necessari crear aquesta mena de pivotatge que va permetre als constructors assegurar el terreny per a l'aixecament de les esmentades parets.

BIBLIOGRAFIA

ESTEVA, L. 1976, Ceràmica catalana decorada procedent del subsòl del monestir guixolenc, *Àncora* 1443.

JIMÉNEZ, A. 1997, *Sant Feliu de Guíxols una lectura històrica*, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Diputació de Girona.

LLORENS, J. 1989, *Ceràmica catalana de reflex metàl·lic. Segles XV al XVII*, Barcelona.

MONTALBÁN, C. 1999, *Monestir. Escala Nord (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà)*, Memòria d'excavació inèdita.

MONTALBÁN C. 2000, L'abocador del monestir de Sant Feliu de Guíxols (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà), *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 267-268.

TELESE, A. 1991, *La vaixella blava catalana de 1570 a 1670,* Barcelona.

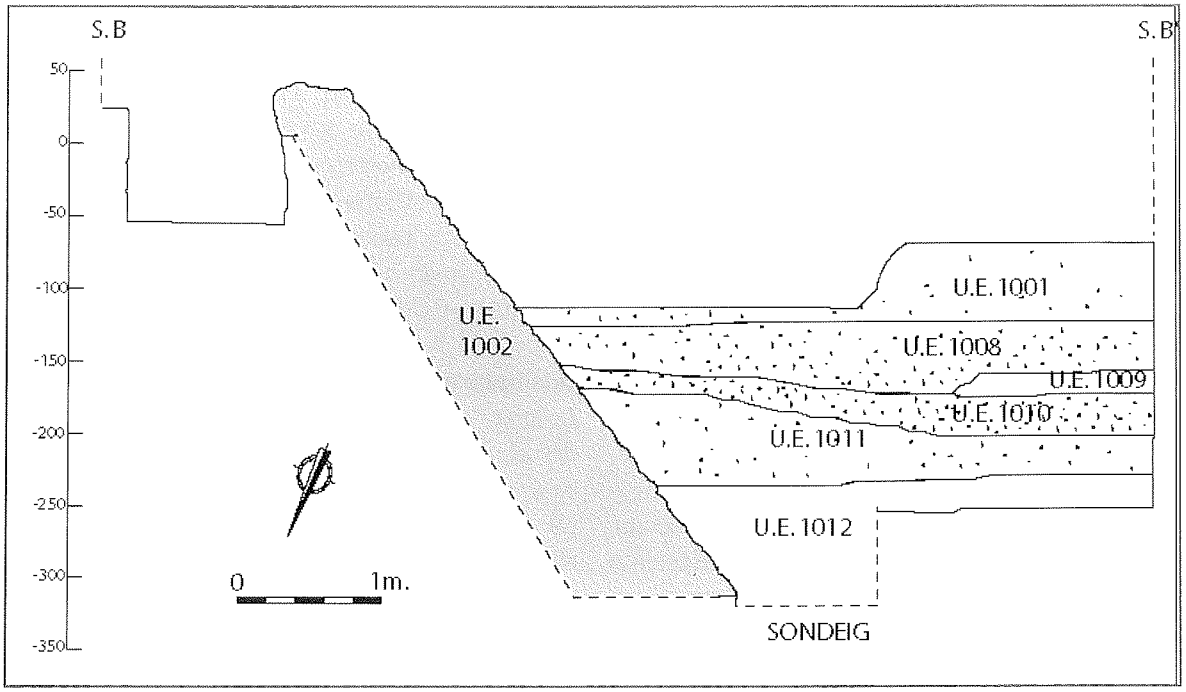

Figura 2. Secció del mur atalussat i dels diversos nivells que formen part de l'abocador.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PREVENTIVA AL C/ ST. JOAN - C/ ST. PERE (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)

Almudena GARCÍA ORDÓÑEZ

INTRODUCCIÓ

El jaciment C/St.Joan-C/St.Pere es troba a Sant Feliu de Guíxols, a la comarca del Baix Empordà. En concret es situa a ponent de la Rambla d'Antoni Vidal i de forma paral·lela a aquesta. Té accés pels dos carrers que li donen nom, a llevant l'entrada es realitza pel C/St.Pere,51 i a ponent pel C/ St. Joan,52, on s'ha conservat la façana de la segona meitat del s.XIX ja que es troba catalogada en el Catàleg d'edificis a protegir de la ciutat.

El solar del jaciment es troba dins el nucli antic de Sant Feliu, espai d'expectativa arqueològica. Per aquesta raó, complint amb el que es disposa en el Pla Especial de protecció del patrimoni arquitectònic i elements d'interès artístic i històric de la ciutat, aprovat l'any 2000, s'ha realitzat un control arqueològic preventiu dels moviments de terres efectuats.

Al C/St.Joan-C/St.Pere, està prevista la construcció de dos edificis d'habitatges, que consten de planta baixa més dos pisos i altell, amb pati interior al centre per a l'ascensor. Segons el projecte d'obra per realitzar la fonamentació dels edificis s'excavarà en el sòl un seguit de sabates i rases per les bigues de lligat, que podrien afectar possibles restes arqueològiques.

ANTECEDENTS HISTÒRICS. L'ÈPOCA MEDIEVAL I MODERNA.

La primera notícia documental de la vila alt medieval de Sant Feliu de Guíxols és de l'any 940, data de fundació del monestir benedictí. Aquest exercia una funció de control sobre la vila que s'anava formant al seu entorn, i al s. XI, amb el procés de feudalització que es donà en tot el territori, el monestir esdevingué una institució feudal dins el nou règim social. Són conegudes les tensions entre la vila i el monestir, i els intents de desvincular-se del domini del monestir lligant-se a la ciutat de Girona.

Ja al s. XIII, tenim notícies de l'ampliació de la vila fora el recinte del monestir, a l'altre costat de la riera cap a la plaça (del Mercat), esmentada en un document del 1231 i cap al carrer de les Voltes. En concret, en aquest document s'esmenta l'existència de la Plaça i un fossat, el que ens indica l'existència d'una muralla. A grans trets, de la vila medieval es coneix que hi havia un nucli urbà, cenyit per muralles, torres i portals, diferenciat del recinte emmurallat que protegia el Monestir. El traçat de la muralla medieval seguia els actuals C/ Juli Garreta, cap al C/Hospital i la Placeta Sant Joan al nord, la Rambla Vidal a llevant i el passeig a migdia. Dins aquest recinte s'hi encabirien un o dos centenars de cases que confluïen a la Plaça del Mercat. (Jiménez 1997).

També es coneix que durant els ss. XIV i XV la muralla es va refer per tal d'esdevenir una plaça més forta. A tal efecte, es van haver d'enderrocar algunes cases per realitzar aquesta obra. Va ser una època pròspera per Sant Feliu i un port important dins de Catalunya. Tot i això, per diversos motius va haver una davallada d'aquesta puixança que s'aniria recuperant al llarg dels segles XVI i XVII.

L'any 1696 la ciutat cau en mans dels francesos i aquests van dinamitar i derruir la major part de la muralla defensiva, quedant només algun tram on hi havia cases. Des de llavors la vila experimentà una evolució urbanística important lligada a l'augment de població i un creixement econòmic important, que començà a ser notable a partir de mitjans s.XVIII.

Respecte als C/ St.Joan i C/St. Pere, sabem que a mitjans s. XIV el C/ St. Joan s'anomenava Carrer de l'Espital fent referència a l'Hospital que existia dins de muralla, i que hi havia unes 43 cases. A finals del s. XVI, s'oferí als religiosos agustins la possibilitat d'establir-se i regir la parròquia de St. Joan, però aquesta com a parròquia i hospital alhora, esdevingué petita i s'acordà construir un nou hospital que substituí el vell. Pel que fa al C/ St. Pere, es coneixia com a Carrer S'Ayader i al s.XIV hi haurien 36 cases augmentant a 47 al s.XVII (Bussot, 2000).

ARQUEOLÍTIC TERRA-SUB SL. Passeig de la Generalitat 20, local, 17820 Banyoles.
http://www.arqueolitic.com/

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Durant el control arqueològic es van localitzar diverses estructures arqueològiques, la majoria de les quals es troben a la zona més propera al C/ St.Joan.
A banda dels dos paviments originals de la casa UE1001 i UE1002, les estructures localitzades, enumerades d'oest a est són: 3 dipòsits, 2 dels quals es troben a tocar la façana conservada del C/ St. Joan (UE1005 i UE1007) i el tercer (UE1024) que s'adossa al 1005.
Les altres estructures són 3 murs de pedra (UE 1009, 1010 i 1011) que pertanyen a una mateixa habitació. Dos paviments (UE1004 i UE1013) que cobreixen bona part d'aquesta zona, entre els dipòsits i també l'interior de l'habitació.
Fora dels murs de l'habitació i més o menys al centre del solar, es va localitzar un forn (UE1025). Un mur de pedra arrebossat amb calç (UE 1021), un muret de tova que se li adossa (UE1022). I ja, en el que havia estat el pati, la fossa sèptica original de l'habitatge del s.XIX, (UE 1041), i un mur de pedra (UE1023) de 0,80m d'amplada que queda tallat per la fossa sèptica construïda per a la casa actual.

EL JACIMENT

El solar del jaciment té 144 m², i s'ha dividit en dues àrees, per tal de facilitar la localització de les estructures. Aquesta divisió respon a la mateixa distribució de l'habitatge enderrocat, que constava de l'habitatge pròpiament dit a la banda oest, amb accés pel C/ St. Joan, Àrea 1, i de la cuina i el pati a la meitat est amb accés pel C/ St. Pere, Àrea 2.
L'excavació i documentació del jaciment ha permès comprovar que la major part de les estructures localitzades a l'Àrea 1, es trobarien integrades en un mateix edifici (Sector 1). En canvi, les estructures de l'Àrea 2, no podem afirmar que en conjunt formin part d'un altre edifici o també formin part de l'edifici del C/ St. Joan, degut a que, tant les estructures com la seva seqüència estratigràfica es troben molt malmeses per les construccions posteriors.

El Sector 1

Les estructures que formen part del sector 1 són, 2 dipòsits, UE1005 i UE 1007, 3 murs de pedra, que formen el tancament d'una habitació (àmbit 1), UE 1009, 1010 i 1011, un forn, UE 1025, i dos paviments UE 1004 i UE 1013.

Figura 1. Vista general sector 1.

El dipòsit UE 1005, és de planta trapezoïdal amb una profunditat de 0,95m. Està construït amb pedres i tova lligades amb morter de calç, amb el fons segellat amb un paviment de rajola vidrada. Les parets presenten un revestiment de morter molt acurat que ens podria indicar que es tractava d'un dipòsit per contenir alguna mena de líquid.
El dipòsit UE 1007, tot i que no s'observen els costats nord i sud, ja que es fiquen per sota de la façana i de l'edifici veí, semblaria també de planta trapezoïdal, amb una profunditat de 0,30m. És construït amb tova i el fons està format per un paviment de pedres granítiques de mida gran, col·locades directament sobre la terra. La funcionalitat d'aquest dipòsit és encara indeterminada.
El forn UE 1025, està construït amb tova i pedra lligades amb morter de calç. Consta d'una entrada rectangular al nord per al combustible amb una pendent sobre base de tova, delimitada per dos murets de pedra. L'accés a la cambra de combustió es realitza per sota d'una volta feta de toves col·locades verticalment, amb secció d'arc de mig punt. La cambra de combustió es situa a la banda sud i és de planta circular i secció troncocònica amb parets còncaves i fons pla. Té un diàmetre superior de 0,64m i inferior de 0,80m, amb una profunditat conservada de 0,50 m. A la paret sud del solar encara es conserva part de la xemeneia que surt de la cambra de combustió, en canvi, el tancament de la cambra es va enderrocar en construir l'habitatge del s.XIX, i suposem que devia formar una volta.
No s'ha localitzat cap mena de material que ens pugui indicar la funcionalitat d'aquest forn, esperem que l'estudi de la seva tipologia ens pugui informar sobre aquesta qüestió.
Tant dins com fora de l'àmbit 1, s'han pogut documentar restes del paviment UE 1013, fet de morter de calç lliscat

i premsat, i per sobre, com a remodelació d'aquest, el paviment de toves UE 1004.

Posteriorment, es construí el pou UE 1036 i el mur UE 1038, que semblaria tancar l'espai del forn.

En conjunt, pensem que totes aquestes estructures formaven part d'un obrador o taller, ja que la seva tipologia no semblaria correspondre a un habitatge pròpiament. Així ho corroborarien els dipòsits, el forn i els paviments trobats, tant el de morter de calç com el de tova amb peces quadrades i rectangulars en un

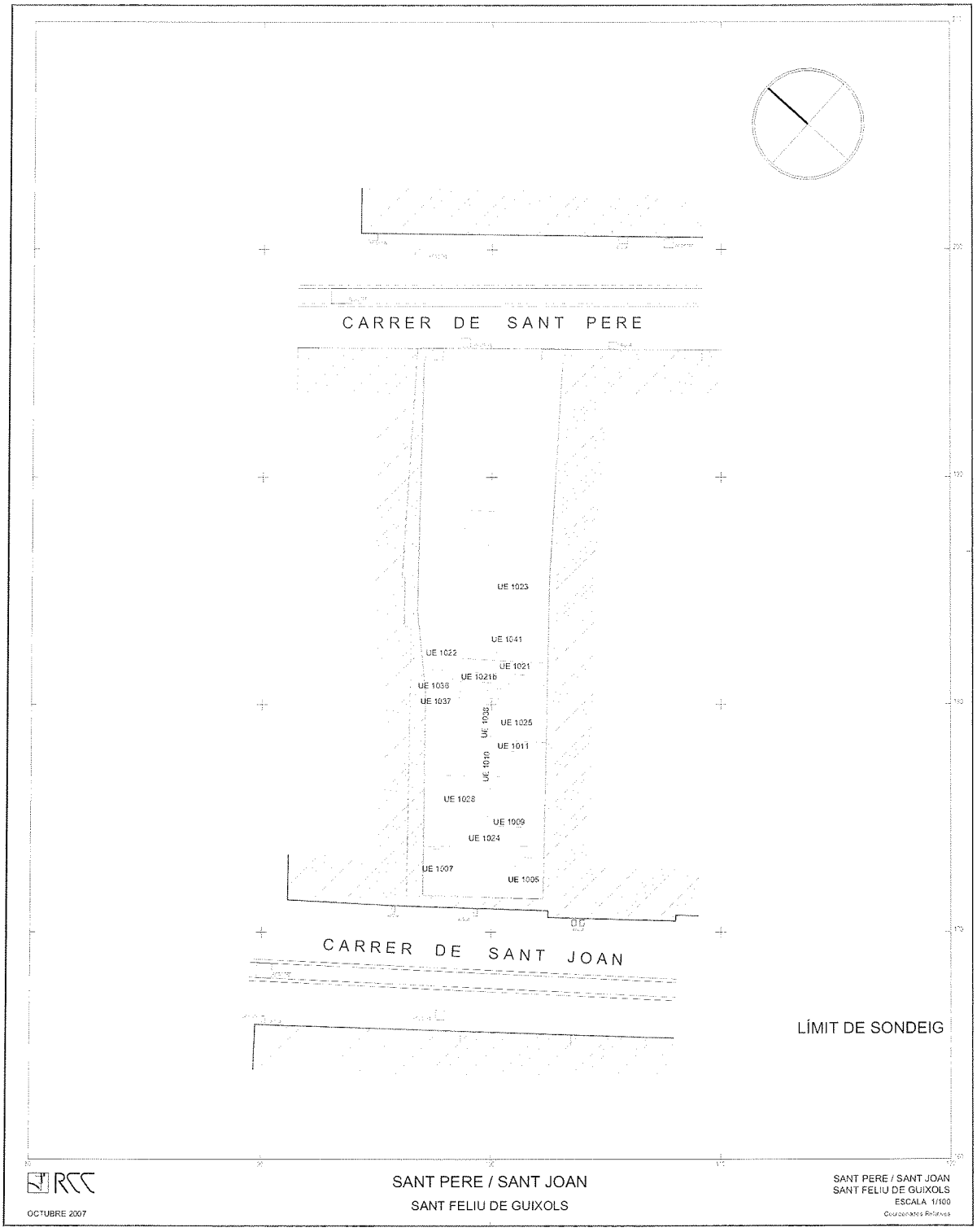

Figura 2. Planta general del jaciment.

mateix àmbit, i molt enfosquides. La manca de material que ens indiqui la funcionalitat de les estructures fan que, en conjunt, aquesta encara estigui per determinar.

CONCLUSIONS PRELIMINARS

L'excavació d'aquest jaciment ens ha permès localitzar diverses estructures d'època moderna i contemporània que contribueixen a ampliar el coneixement de la vila de Sant Feliu en aquest període. Les expectatives, però, de localitzar construccions d'època medieval no han resultat positives, potser perquè no existien en aquest emplaçament o perquè van ser destruïdes posteriorment.

Pel que fa a la cronologia del jaciment, s'han diferenciat 3 fases corresponents a diferents moments o intervals cronològics.

La Fase I (s.XVI-XVII) està representada pel mur UE 1028, amb una cronologia del s.XVI-XVII donada pel material ceràmic trobat en el rebliment de la seva rasa de fonamentació. Aquest es troba molt malmès ja que va ser desmuntat en part al segle XVIII en construir els murs de l'habitació.

La Fase II (s.XVII-XVIII) està representada gairebé per la resta d'estructures, però dins aquesta fase trobem diferents moments, donats per la seqüència estratigràfica. D'aquesta manera trobem que els murs 1009,1010 i 1011, juntament amb el paviment UE1013, el forn UE1025 i els dipòsits UE1005 i UE1007 funcionen des d'un primer moment i que el paviment UE1004, com a remodelació del UE1013, el pou UE 1036, i el mur 1038 es construeixen dins aquest interval però posteriorment a les altres estructures.

La Fase III (s.XIX-XX) les estructures d'aquesta fase les trobem inserides plenament al segle XIX, hi pertanyen el desguàs UE1024, l'estructura UE1037, la fossa sèptica UE 1041 i també el paviment UE 1002, que van ser construïts en el moment de fer la casa. Tant la seva posició com la ceràmica trobada dins del desguàs ens informen d'aquest fet.

Pel que fa a les UE 1021, UE1022 i UE 1023, trobem que tenen una cronologia indeterminada, degut a que la construcció de les fosses sèptiques (UE 1041 i l'actual) van malmetre la seqüència estratigràfica i no tenim material fiable per poder-les datar. Malgrat tot, l'UE 1023 conserva part d'aquesta seqüència i encara que no podem inserir-la en una cronologia fiable podem dir que va ser construït al s.XVIII o anteriorment.

BIBLIOGRAFIA

BUSSOT, G, 2002, *Carrers, cases i Arquitectes, SFG dels inicis a 1931*, Ed. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona.

BUSSOT, G,2000, *Indústries, Comerços i Serveis, Sant Feliu de Guíxols del 1800 al 1930,* Ed. El carrilet. Sant Feliu de Guíxols.

COLOMEDA, N. 2004, *El jaciment de la Plaça del Mercat, 18-20, Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà)*, Mèmoria de la intervenció arqueològica, Servei d'Arqueologia de Girona

JIMÉNEZ, A,1997, *Sant Feliu de Guíxols, una lectura històrica*, Ed. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona, Girona.

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA D'URGÈNCIA A L'ANTIGA FÀBRICA DE SURO DE CAN RAURICH, PLAÇA DEL MONESTIR 26-28 (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)

Didier JOLY

DESCRIPCIÓ

La intervenció arqueològica d'urgència[1] que s'ha dut a terme entre els dies 12 i 18 de juliol de 2007, després de la troballa de restes humanes localitzades en el rebaix iniciat per la col·locació d'una grua en l'obra de construcció d'habitatges situada a l'antiga fàbrica de suro de Can Raurich, al municipi de Sant Feliu de Guíxols, en un indret on no es coneixia l'existència de cap jaciment arqueològic i fora de les àrees d'expectativa arqueològica establertes en el Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic i Elements d'Interès Històric i Artístic de Sant Feliu de Guíxols en el seu text refós aprovat per l'Ajuntament.

Donada l'entitat de les restes es va decidir ampliar el quadre obert per a col·locar la grua i excavar 2 x 2,5 m^2 més, a fi de comprovar la naturalesa del dipòsit, i poder determinar si es tractava d'un abocament o d'enterraments *in situ*.

Una vegada enretirat el nivell superficial, es va documentar una unitat formada per sorra de color gris fosc, barrejada amb ceràmica, molts trossos de fusta, claus i sobretot ossos. A més d'aquestes restes molt barrejades, se'n van documentar d'altres de la mateixa natura (fusta, claus, ossos), però trobats agrupats i en connexió anatòmica. Es tracta de 21 unitats funeràries i de 5 caixes de fusta, repartides en quatres nivells superposats.

El material arqueològic recuperat al llarg de la intervenció efectuada a l'antiga fabrica de suro de Can Rourich va aportar poca informació, tot i que va permetre proposar una datació per les restes trobades.

El material numismàtic esta compost per sis monedes. Se'n van poder identificar quatre: dos semi escuts de Carles III, encunyats a Madrid l'any 1766 i 1783, un diner de Carles d'Àustria, encunyat a Barcelona l'any 1710 i un ardit de Felip V, encunyat a Barcelona entre 1653 y 1655.

La major part del material ceràmic recuperat són fragments de ceràmica comuna i vidriada (a destacar dins d'aquest grup la ceràmica de dol) que, per la seva àmplia cronologia de producció, no donen una datació gaire acurada. El material director està compost per dues bases de ceràmica blava catalana del segle XVIII amb decoració de faixes i cintes, una gerreta de ceràmica blava catalana de poblet (finals del s XVII – inicis s XVIII), fragments de ceràmica blava catalana amb decoració de la figueta i de la ditada del segle XVII, un fragment de ceràmica de reflexos metàl·lics del s XVI i una vora d'un plat de ceràmica en verd i manganès del segle XIV.

Es va documentar un conjunt de joies (compost per unes arracades i un penjoll de bronze i pasta vidriada rosa), 3 botons de puny de camisa, un d'ells amb la inscripció « 55 », i un penjoll en forma de creu, i molts fragments de rosaris, dels quals se'n poden destacar dos en bon estat de conservació.

L'anàlisi de la ceràmica i de les monedes ens confirmen el caràcter barrejat dels estrats i ens indiquen una

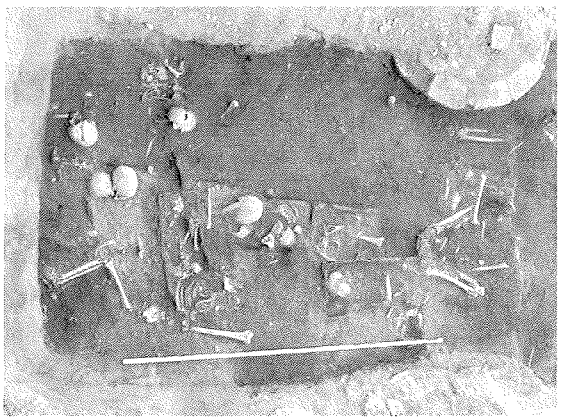

Figura 1. Vista general de l'excavació.

Figura 2. Detall d'una UF amb un penjoll.

cronologia dels segles XVII-XVIII.
Pel que fa al moment de l'abocament d'aquests nivells, cal situar-lo possiblement a finals del segle XVIII, amb les peces mes modernes trobades (ceràmica i monedes).

INTERPRETACIÓ

Els nivells arqueològics documentats en la intervenció efectuada al pati de l'antiga fàbrica de suro de Can Rourich es poden considerar com un abocament de terra aportada, terra que contenia una gran quantitat d'ossos (de més o menys 20 individus), alguns encara en connexió anatòmica, i/o a dintre d'un taüt, provinent d'un lloc que es va deixar d'utilitzar per enterrar els morts i/o on es van fer reformes, implicant moviments de terra en un moment donat, situat a finals del segle XVIII.
Com ja s'ha comentat en la descripció, es van documentar algunes restes humanes en connexió anatòmica, tres de les quals dipositades en una caixa de fusta. De totes maneres no creiem que puguem considerar-ho com un lloc d'enterrament in situ. Cal recordar en primer lloc que es van trobar molts ossos solts barrejats amb trossos de fusta i claus a la sorra.
No es va documentar cap esquelet sencer en connexió, ni cap caixa sencera. El conjunt format per las caixes sembla més o menys ordenat (encara que no orientat), però només dues caixes contenien un esquelet, encara que no sencer. Les dues altres caixes només contenien ossos solts, sense connexió anatòmica i, en un cas, alguns individus (tres cranis); tampoc es va documentar cap fossa d'excavació.
Per aquests motius, creiem que les restes poden caracteritzar-se com un abocament de terra aportada des d'un altre lloc, on es trobaven els enterraments. Els més recents transportats en el seu taüt encara conservat i els altres directament amb la terra del lloc.
El procés d'extracció de la terra i el seu transport (en el seu moment) ha fet que les restes s'hagin trobat trencades i barrejades. El fet de que es trobin alguns ossos en connexió anatòmica indica que el lloc on es trobaven els enterraments es va deixar d'utilitzar per aquesta finalitat poc temps després dels últims enterraments.
Cal recordar que el monestir va conèixer grans reformes durant el segle XVIII, i l'abocament d'ossos podria estar relacionat amb aquestes obres.

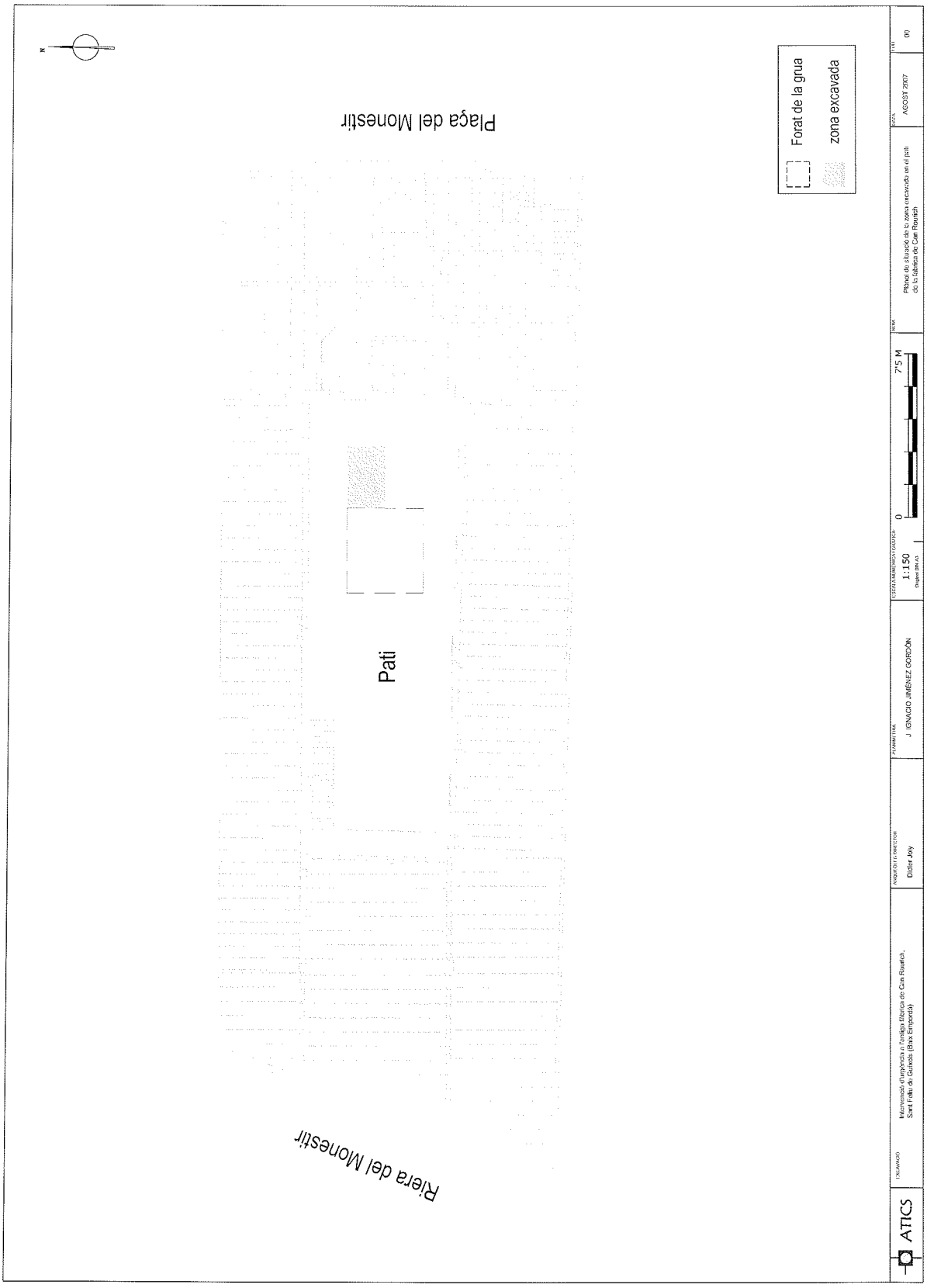

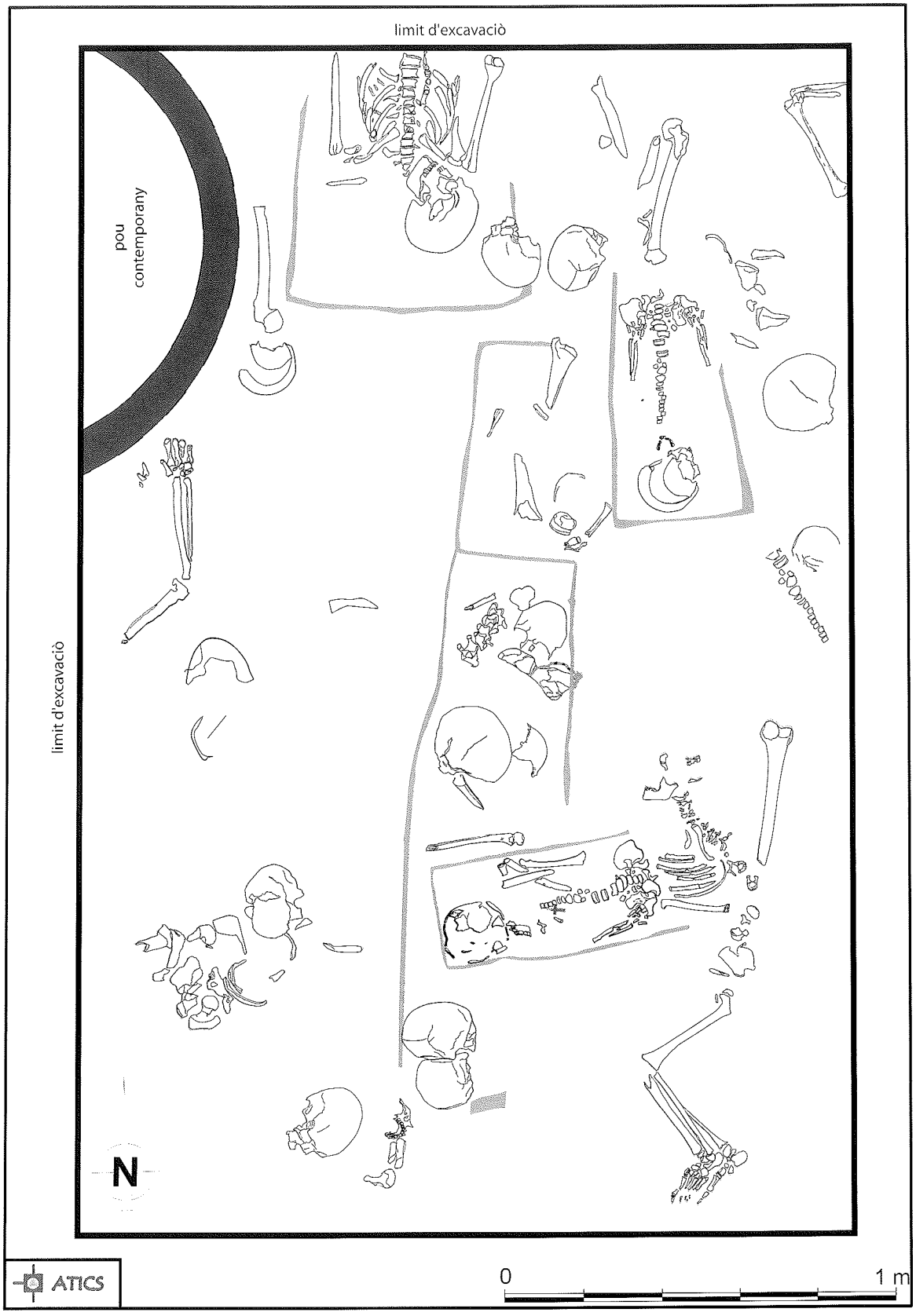
BIBLIOGRAFIA

BADIA i HOMS, J. 1977, *Arquitectura medieval a l'Empordà*, Ed. Diputació Provincial de Girona, Girona.
BOTET, J. 1911, *Les monedes catalanes*, vol. III, Barcelona.
CAHNER, M. 1992, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Alt Empordà, Baix Empordà*, Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
CAYON Ad., Cl., J. 2005, *Las monedas españolas del Tremis al euro, del 411 a nuestros dias*, vol. I, edad antigua y moderna, Madrid.
ESTEVA, Ll. 1978, Excavació a la porta Ferrada de St Feliu de Guixols, *Revista de Gerona*, 82.
JIMÉNEZ, A. 1997, *St Feliu de Guixols, una lectura historica*, Estudis Guixolencs. St Feliu de Guixols.
MONTALBAN, C. 2002, Excavacions a la porta Ferrada (Monestir de Sant Feliu de Guixols, Baix Emporda), *Sisenes Jornades d'arqueologia de les comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses.
VIGUÉ, J. 1984, *Catalunya romànica. Empordà I*, vol. VIII, Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

NOTES

1) La intervenció formava part del contracte de les excavacions d'urgència al teritori de Catalunya promogut pel Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Direcció General del Patrimoni Arquitectònic, Arqueològic i Paleontològic de la Generalitat de Catalunya i adjudicat a l'empresa ATICS S.L.

Plaça del Monestir
Forat de la grua
zona excavada
Pati
Riera del Monestir
ATICS
Intervenció d'urgència a l'antiga fàbrica de Can Raurich,
Sant Feliu de Guíxols. (Baix Empordà)
Didier Joly
J. IGNACIO JIMÉNEZ GORDÓN
1:150
0
7'5 M
Plànol de situació de la zona excavada on el pati
de la fabrica de Can Raurich
AGOST 2007
00

limit d'excavació
pou contemporany
limit d'excavació
N
ATICS
0
1 m

EXCAVACIÓ D'UN FORN AL CARRER DE LES ERES, 10 (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)

Marina SÀNCHEZ RODRÍGUEZ

INTRODUCCIÓ I LOCALITZACIÓ

La finca del carrer de les Eres, 10 es troba situada en el nucli urbà de Sant Feliu de Guíxols. La vila s'ubica a l'extrem sud-est de la comarca del Baix Empordà, centra un terme municipal de 15,62 quilòmetres quadrats i constitueix la capital d'una petita subcomarca que integra també els termes de Castell i Platja d'Aro i Santa Cristina d'Aro, emplaçada entre les Gavarres i el mar.

El solar objecte d'estudi es troba situat molt a prop del Raval de Tueda, concretament a l'eixample decimonònic de la ciutat. Es tracta d'un carrer que s'adapta a l'orografia del terreny, amb un vessant de baixada amb orientació de nord-oest a sud-est, que parteix de la Rambla de la Generalitat-carrer de Girona i que va a desembocar al carrer Joan Maragall. La façana del solar on vam intervenir està orientada a l'oest, on hi ha el carrer.

L'any 2000 s'aprovà el Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic i Elements d'Interès Històric i Artístic de Sant Feliu de Guíxols, dins del qual es protegeixen un seguit de zones d'expectativa arqueològica. Es tracta de la delimitació d'uns espais, d'unes zones o polígons que tenen una alta possibilitat de proporcionar restes arqueològiques. El solar objecte d'estudi es troba situat dins d'una d'aquestes zones protegides, l'AR011, anomenada zona c/ Girona – c/ de la Lluna, un sector molt important per al coneixement de l'època tardo-antiga de Sant Feliu de Guíxols. Per aquest motiu es va començar a fer el seguiment arqueològic, adjudicat a l'empresa Janus S. L., del moviment de terres al solar de l'antiga fusteria Larumbe (anteriorment Cotxeres Estrada), al número 10 del carrer de les Eres, on el promotor de l'obra havia projectat la construcció d'un edifici de 5 habitatges, 6 aparcaments, 5 trasters i un local. La troballa d'un forn de ceràmica de cuita reductora va comportar la consegüent excavació arqueològica de les restes.

Com a precedents de troballes arqueològiques a la zona cal destacar les notícies orals de detecció al carrer Girona i a tocar del carrer Baixada de les Eres, de tombes fetes amb tegula a doble vessant i restes d'un mosaic d'època romana, les restes dels quals han desaparegut. Cal mencionar també la localització

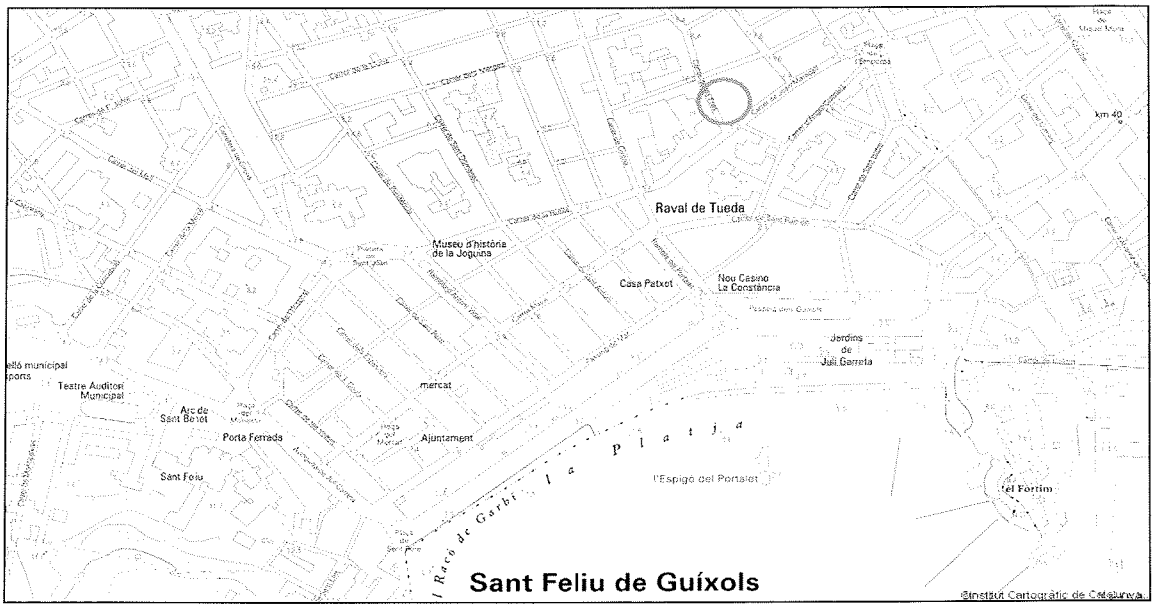

Figura 1. Plànol del municipi de Sant Feliu de Guíxols amb la situació del solar intervingut. Font: Institut Cartogràfic de Catalunya.

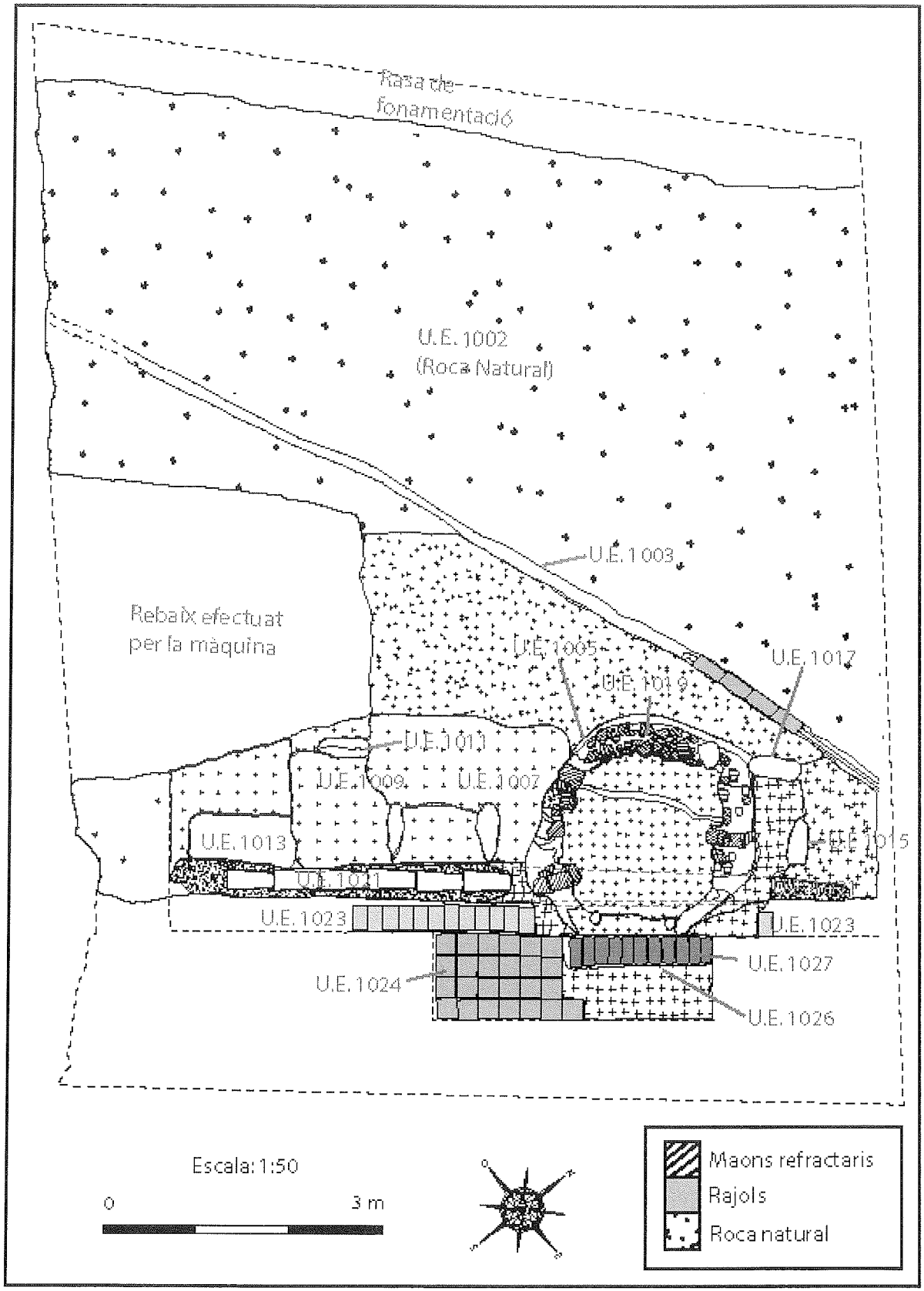
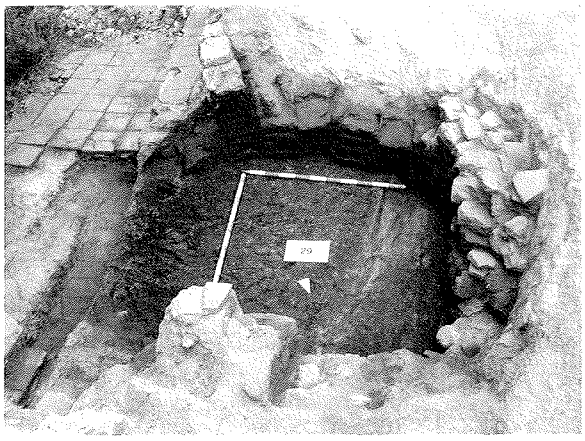

Figura 1. Planta general de les estructures trobades.

Figures 3 i 4. Dues imatges del forn, un cop excavat.

d'un mur amb 8 filades de carreus regulars de pedra sorrenca que va aparèixer a Can Claveguera, al carrer de la Lluna, que per la tècnica constructiva podrien ser atribuïbles a època romana o medieval. Aquestes troballes, doncs, les tindríem a la mateixa zona on s'ubica el solar que fou objecte de la nostra intervenció.

EL SEGUIMENT I L'EXCAVACIÓ

L'actuació preventiva es va efectuar entre els dies 10 i 20 d'abril de 2007. El seguiment arqueològic va consistir en el control visual del treball de la màquina retroexcavadora, que primer va procedir a fer un rebaix al subsòl natural per tal de practicar una rampa i poder pujar al sector del solar on s'havia de fer el buidat de les terres del que havia estat antigament un hort. La màquina va haver de superar una diferència d'uns aproximadament 4,42 metres des de la cota del carrer fins a la cota del terreny original. Un cop a la part superior es va procedir a extreure el nivell de terres superficial (U.E. 1001), començant per la part nord-oest del solar, a tocar del mur de la edificació veïna. Aquest estrat tenia una potència d'entre 50 cm i 1 metre, depenent de la zona. Directament a sota d'aquest nivell ja aflorava la roca natural (U.E. 1002), formada per sauló granític de color groc-ataronjat, amb algunes vetes més dures de color més blanquinós. A la zona sud-est, un mur (U.E. 1021) amb orientació de nord-est a sud-oest servia com a mur de contenció de terres per tal que no passessin a un nivell inferior, on un passadís enrajolat portava a un safareig. Va ser en aquesta zona, i a tocar d'aquest mur, on van aparèixer les restes arqueològiques. En efectuar la màquina excavadora una de les palades van començar a sortir grans quantitats de ceràmica reduïda, fragments de terra cremada i maons, per la qual cosa es va procedir a la neteja manual de la zona i es va poder constatar que es tractava d'un forn.

Aquesta troballa va comportar la planificació d'una excavació arqueològica, ja que les restes quedaven afectades directament pel projecte de construcció de l'edifici d'habitatges.

EL FORN

El forn es trobava situat al sud-est del solar, a tocar del mur U.E. 1021, el qual, de fet, li passava per sobre malmetent-ne algunes parts. Això va comportar que es decidís enderrocar part d'aquest mur per poder continuar amb l'excavació de les restes localitzades.

El forn conservava la cambra de combustió (U.E. 1005), de planta circular i excavada al subsòl natural. Les seves mides eren 1,70 metres d'amplada per 2 metres de llargada, i les parets estaven revestides de maons refractaris (U.E. 1019). No conservava ni la volta de cobertura, que ja estava destruïda d'antic, ni la graella, però sí que quedaven evidències d'arrencaments dels arcs que servirien de sosteniment d'aquesta graella. Per la seva banda, la boca del forn havia quedat totalment tallada per la construcció d'una canalització moderna (U.E. 1026 i 1027).

Dins de la cambra de combustió es van poder excavar dos estrats o sediments de rebliment (U.E. 1006 i 1022), tots dos amb una gran quantitat de ceràmica reduïda; al primer d'ells també s'hi van trobar fragments de maons i a l'últim restes de fusta carbonitzada. El més probable és que aquests estrats fossin terres aportades de l'abocador del forn llençades en el seu interior un cop va quedar fora d'ús, ja que les peces ceràmiques

restes arqueològiques en el subsòl d'aquesta zona, i la *delimitació de la zona arqueològicament fèrtil.*

MÈTODE

La metodologia utilitzada en aquest cas, va consistir en la realització de rases a través de mitjans mecànics sota el control directe d'un arqueòleg. Les rases realitzades, tenien una amplada de 1'20 m i es van portar a terme a intervals de 10 m i en totes direccions, principalment a les parcel·les més properes al jaciment del Collet Est. Aquest interval, es podia ampliar o reduir en funció dels resultats obtinguts i a mesura que ens allunyàvem del jaciment.

La prospecció mitjançant rases de sondeig no es va poder dur a terme en tota l'àrea de prospecció, degut al fet que alguns dels propietaris no van autoritzar la seva realització, o bé, degut al fet que algunes parcel·les es trobaven cultivades, o bé, tenien construccions que impedien la prospecció. Les rases es van enumerar de forma correlativa des de l'1 a mida que s'anaven realitzant independentment de l'ordre de les parcel·les.

Les rases es consideraven finalitzades en el moment en què es localitzaven restes arqueològiques o bé s'assolia la cota del substrat geològic. Es considera que una rasa és positiva en el cas que s'hi documentin estructures arqueològiques, en aquest cas es procedirà a la seva documentació fotogràfica. Es considerarà que una rasa presenta indicis arqueològics, quan en el transcurs de la seva excavació s'hi documentin materials arqueològics d'una certa entitat. Finalment, es considera que una rasa és negativa, quan havent assolit el substrat geològic en tota la seva extensió, no s'hi documenten restes ni indicis arqueològics.

La metodologia es va aplicar a tota la zona afectada pel Projecte de Modificació, tant a la promoció de l'Ajuntament com a la de Promocions Reisal, que es trobava situada al costat oest. Les campanyes de prospecció es van desenvolupar en tres etapes.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS I RESULTATS

Les intervencions promogudes per promocions Reisal, es centraven en una àrea situada al costat nord oest del jaciment del Collet Est. La superfície objecte d'urbanització tenia una extensió d'uns 20794 m², i es trobava distribuïda, segons el Pla, en diverses zones, unes de les quals corresponien a vials, d'altres a parcel·les i finalment, a zones verdes. Es van realitzar rases de sondeig en tota la superfície, de les quals només dues van donar un resultat positiu, dues rases situades a les parcel·les 16 i 17 que eren les més properes al jaciment. Aquest resultat va motivar un control arqueològic dels rebaixos dels vials i de tots els moviments de terres que afectessin al subsòl de les parcel·les.

Les tasques de control arqueòlogic van consistir en el control dels rebaixos dels vials de les parcel·les 16 i 17. Elss resultats de la campanya de sondejos només havia permès documentar possibles estructures a la parcel·la 17, amb l'extracció de la coberta vegetal es van poder documentar un total de 6 estructures en aquesta. D'altra banda el control dels rebaixos va permetre la recuperació de materials ceràmics tot i que no es trobaven associats a cap estructura. Aquestes acumulacions de material podien ser de nivells residuals procedents del jaciment del Collet Est, que degut a l'antropització de la zona i a les activitats agrícoles realitzades en aquest indret des de temps antics, es van anar perdent les estructures a les quals estaven possiblement associades, i per tant, només s'han conservat en punts concrets i aïllats. A més les darreres activitats agrícoles desenvolupades en aquesta zona en els darrers temps havien estat realment agressives amb el subsòl, ja que tant el cultiu de vinya com el d'olivera impliquen la realització de rases i fosses al subsòl.

A més, la urbanització de la zona també hauria afectat les restes, ja que el subsòl de totes dues parcel·les es trobava tallat per una rasa d'una canalització d'època contemporània. La rasa creuava les dues parcel·les en direcció E-W, pel costat sud.

Pel que fa a la parcel·la 16, en aquest cas es van documentar uns nivells arqueològics d'aportació sedimentaria degut a la circulació d'aigües en un punt concret de la superfície de la parcel·la. Els nivells arqueològics se situaven a la zona central de la parcel·la 16 en un punt on el substrat geològic presentava una depressió natural, amb la pendent cap al sud, un xaragall. Per aquesta vall circularia l'aigua de pluja cap el mar.

El material arqueològic es localitzava de forma escadussera en la major part del sediment excavat, concentrant-se principalment al costat sud de la parcel·la on la pendent es suavitzava fins a formar una zona més planera que coincidia amb el nivell de circulació del carrer Verge de Núria.

Amb l'excavació, es va poder recuperar el material arrossegat per les aigües que s'havia anat acumulant a la part més baixa del terreny i també la més propera

al jaciment romà del Collet Est. El material recuperat corresponia a abundants fragments àmfora (pivots, nanses, colla, vores i fragments informes) i de materials constructius (*tegulae*) amb la seva superfície molt gastada degut a l'acció de l'aigua. (Fig. 1)

Figura 1. Pivot d'àmfora localitzada en una de les parcel·les excavades.

El fet de no haver documentat cap estructura que es pogués associar al material localitzat, fa pensar, que segurament va ser aportat per les aigües i es va anar colgant amb el pas del temps. De fet, en el punt on es va localitzar, finalment el material s'hi podia observar un canyissar, que indicaria un punt de circulació d'aigua. Al costat nord del jaciment del Collet Est, a peu del carrer Verge de Núria es poden observar diversos canyissars que possiblement també corresponguin punts de circulació d'aigües de pluja des de la part més alta del turó. De fet, també caldria destacar, que al costat sud oest de la zona objecte del Pla, hi discorre una mena de rec orientat cap a la zona on es va recuperar el material, i que podria ser un dels punts per on s'escola l'aigua de pluja, que ve de més amunt del turó.
(Fig. 2 i Fig. 3)

L'Ajuntament de Calonge va encarregar la prospecció de dues àrees l'una es trobava situada al costat nord est del jaciment del Collet Est i la segona superfície de prospecció es situava entre la zona abans esmentada i limitava a l'oest amb les parcel·les de Promocions Reisal.

La primera de les prospeccions es va portar a terme entre els dies 27-29 de Desembre de 2006 i de 2-15 de Gener de 2007, a la zona afectada pel "Modificació Puntual del Pla General del Sector Balitrà Est", que abarcava un espai de 49.596 m². Es trobava dividida en un total de 17 parcel·les de mides diverses. En cinc d'aquestes parcel·les hi havia vivendes construïdes i per tant, alguns dels propietaris no van autoritzat la realització de rases en la seva propietat. D'altres corresponien a una zona d'horta amb petites edificacions de caire agrícola (hivernacles, barraques...), la qual cosa va fer que no es pogués sondejar en la seva totalitat. La resta de parcel·les estaven destinada al conreu de ferratges o eren ermes, en aquests casos la realització de les rases de sondeig es va poder realitzar seguint la pauta anteriorment asenyalada. Cal assenyalar que la prospecció no es va realitzar en totes les parcel·les, ja que alguns dels propietaris no ho van autoritzar, com en el cas de les parrcel·les 36, 48 i 50.

Les tasques de sondeig es van iniciar en primer lloc amb el desbrossament de les parcel·les 37, 45 i 46, ja que es trobaven plenes de vegetació degut a que no es conreaven. Tot i que a la parcel·la 37 s'hi documenta una casa, el propietari va permetre la realització de sondejos de forma intensiva, ja que es tractava de la parcel·la més propera al jaciment. Els solars corresponents a les parcel·les 45 i 46 es trobaven erms es va poder sondejar de forma intensiva

D'un total de 83 rases de sondeig realitzades, la majoria van donar una resultat d'esterilitat arqueològica, és a dir que no es van documentar estructures arqueològiques. Per tant, hauríem de parlar d'esterilitat arqueològica a nivell d'estructures, excepte per un possible retall de caràcter indeterminat localitzat al subsòl de la parcel·la 37 en les rases 11, 12 i 15, tot i que no es va poder afirmar amb certesa que es tractés d'una estructura arqueològica.

Malgrat la no documentació d'estructures, en algunes rases de sondeig s'hi van localitzar fragments de ceràmica com ara a la 11, 12, 14, 15, 28, 29, 20, 35, 40, 43, 58, 67, 69, 73, 77 i 80. Els fragments de ceràmica que es localitzaren corresponien a ceràmica majoritàriament de cocció oxidant i degut al fet que es troben molt rodats i sense forma no es va poder precisar-ne la cronologia. Les parcel·les properes al Collet Est tenien ceràmica en superfície però això també podia ser degut als abocaments de brossa que tenien algunes parcel·les (45 i 46). Una altra de les possibles causes de la localització de ceràmica en superficie a les parcel·les 51, 52 i 173 podria ser la proximitat de la riera, que podria arrossegar material procedent d'altres llocs.

Així doncs, atesos els resultats negatius de la major part dels sondejos realitzats, la realitat del subsòl prospectat correspon a l'esterilitat arqueològica, a excepció de les rases situades a la parcel·la 37 on es localitza alguna

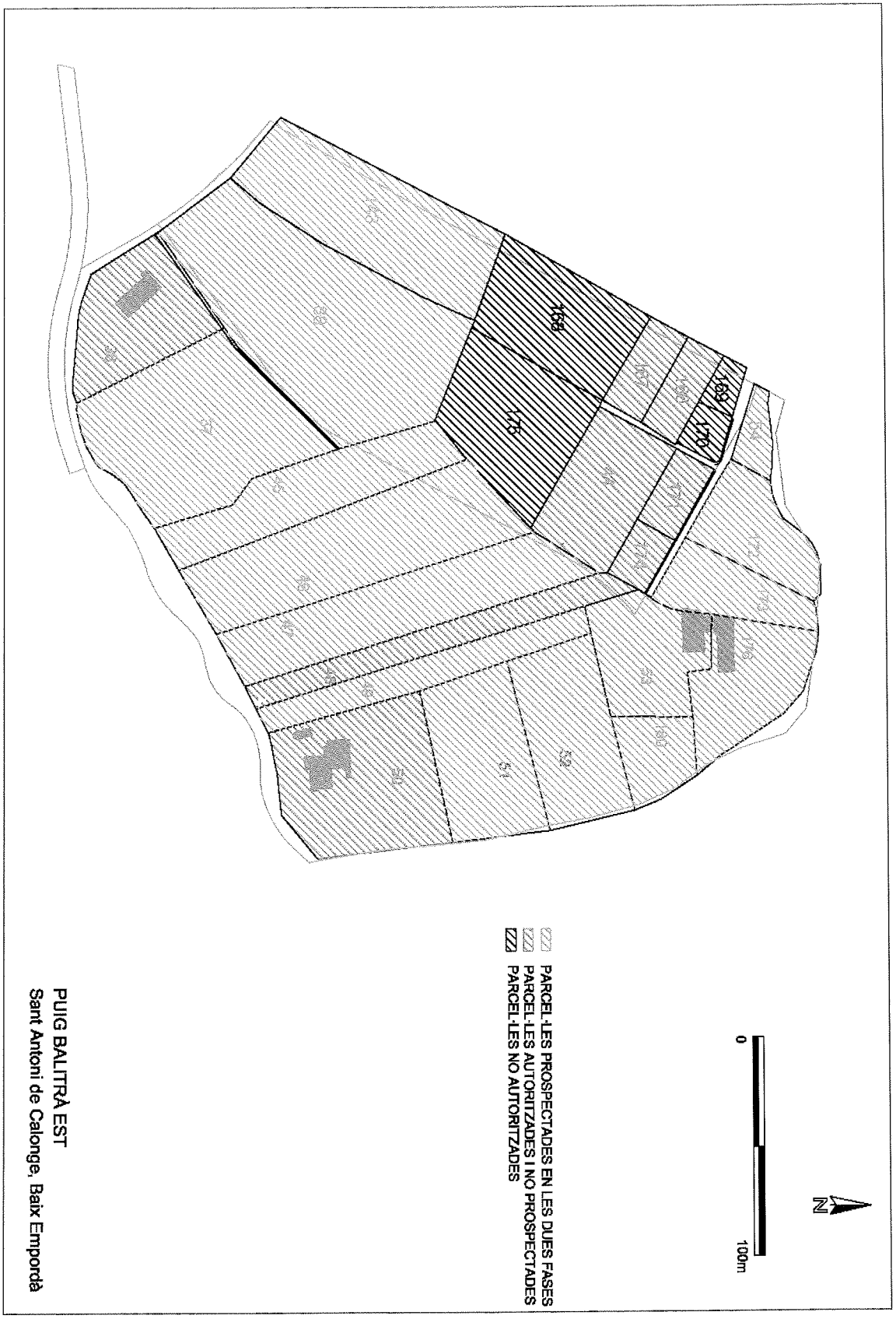

Figura 2. Plànol de les parcel·les prospectades.

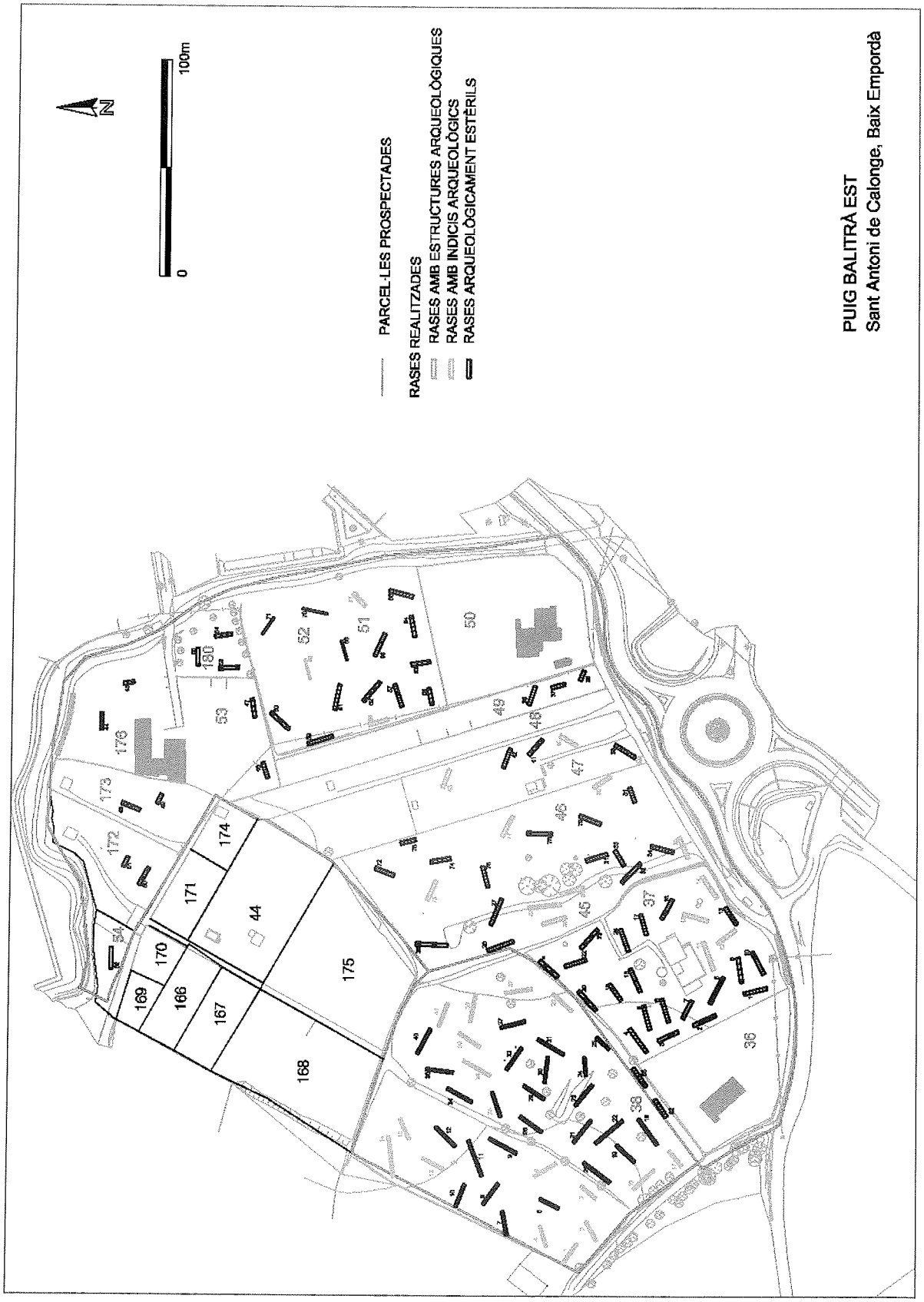

Figura 3. Plànol de les rases realitzades.

rasa de vinya, així com un retall indeterminat realitzat en el substrat geològic.

La segona àrea de prospecció, era la més allunyada del jaciment del Collet i corresponia a una superfície d'unes 2'7 hectàrees dividida en un total d'unes 17 parcel·les, de les quals 6 ja havien estat sondejades en la campanya anterior. Les 6 parcel·les sondejades en la campanya anterior corresponien a 45, 46, 47, 53 i 54, en aquesta fase no s'hi va realitzar cap nova rasa de sondeig. La parcel·la 48 no va ser sondejada en cap de les dues campanyes atès que la propietària no va donar la seva autorització.

Pel que fa a les 11 parcel·les que s'havien de sondejar en aquesta nova fase, finalment, es van realitzar els sondejos només a dues, la 143 i la 38, ambdues tenien una superfície total de 13.972 m^2, equivalents a la meitat de la superfície total que restava per prospectar. Les parcel·les 168, 169, 170 i 175 no hi havia autorització per a la realització de la prospecció. Finalment, les parcel·les 166, 167, 171, 174 i 44, tot havent-hi autorització per part dels propietaris per a la realització dels sondejos, aquests no es van poder dur a terme degut a que en aquest moment es trobaven totalment cultivades d'hortalisses. A més cada una d'aquestes tenia construccions (barraques, casetes d'eines, basses...) associades a l'activitat que s'hi desenvolupa que dificulten la realització de sondejos.

D'un total de 41 rases de sondeig realitzades, la majoria van donat una resultat d'esterilitat arqueològica. Per tant, s'hauria de parlar d'esterilitat arqueològica a nivell d'estructures. Aquest resultat coincideix amb el resultat obtingut en la campanya de sondejos realitzada entre els mesos de desembre de 2006 i gener de 2007, en les parcel·les situades al costat sud-est. Malgrat tot, es va documentar alguns fragments de material de cronologia romana a la rasa 16, poc significatiu i presentava un caire residual. En altres rases 14, 15, 40, 41 properes al rec que fa de fita de les parcel·les 38 i 143, s'hi va localitzar material ceràmic d'època contemporània, aquest fet, podia ser degut, a que els materials ceràmics localitzats haguessin estat arrossegats per l'aigua.

Així doncs, atesos els resultats negatius de la major part dels sondejos realitzats, la realitat del subsòl prospectat correspon a l'esterilitat arqueològica, a excepció de les rases de vinya localitzades en algunes de les rases, així com algun nivell indeterminat, localitzat a la parcel·la 38.

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DEL CASTELL DE LA BISBAL D'EMPORDÀ (BAIX EMPORDÀ)

Robert GARCÍA de CONSUEGRA MEDINA *

Paraules clau

Castell, excavació, La Bisbal, medieval, muralla, pou.

Resum

La finalitat d'aquest escrit és exposar els resultats obtinguts en la intervenció arqueològica d'urgència realitzada a la plaça del Castell de la Bisbal d'Empordà l'any 2006 i confirmar amb aquests resultats la descoberta d'un tram del pany de muralla medieval del Castell-Palau de dita ciutat i la possible existència d'un pou d'aigua en relació a aquest.

Abstract

The purpose of this article is to expose the results of the archeological works in Castle Square of La Bisbal d'Empordà in 2006 and to confirm with those results the discovery of the midle age wall of this Castle-Palace and the possibility to the existence of one watter-well in this site.

El març de l'any 2006 es van duur a terme unes obres de rehabilitació en els baixos del núm.5 del Carrer del Bisbe dins el nucli antic de La Bisbal d'Empordà (Baix Empordà). Un edifici, situat a la Plaça del Castell (Fig. 1), en la que podem trobar, a la banda de llevant, el Castell-Palau de la ciutat i, a ponent, restes de la muralla que el defensava. Donat que l'edifici on es realitzaren les obres es troba situat en una zona on podria trobar-se part de la continuació de la muralla medieval d'aquest s'hi van realitzar treballs arqueològics.

La Bisbal d'Empordà, antic domini del Bisbat de Girona al segle IX rebia el nom de *Fontanetum*, almenys des d'aquest segle fins el segle XI. Un lloc, vora el riu Daró i abraçat pel massís de les Gavarres, més o menys fortificat, a on l'antic Castell-Palau episcopal es desenvolupà com a centre principal i quedà envoltat per cases i masovers (Rocas 1994a). J. Badia donava una cronologia d'aquesta construcció alt-medieval dins la segona meitat del segle XI (Rocas 1994b). Una datació que fou corroborada per X. Rocas un cop realitzada l'excavació arqueològica a la planta baixa del Castell-Palau durant els anys 1993 i 1994 prèvia a les tasques de rehabilitació i per tal d'establir-ne la seva evolució històrica i les possibles preexistències.

Es van poguer localitzar i documentar elements aqueològics desde el passat segle XX fins a època visigòtica. El fragment més antic trobat d'una manera aïllada i fora de context fou una T.S. Africana D dels segles IV i V. L'antic camí d'Empúries passava pel lloc on després s'hi feu el castell, abans, però, s'hi construí una edificació carolíngia al voltant del segle IX, que perdurà fins a la gran obra del segle XI, com ho denota la presència de material ceràmic gris amb perfil en s. Altres elements que pertanyen a la construcció del Castell-Palau, ja a la segona meitat del segle XI, són –a part de les estructures murals del mateix Castell-Palau i l'església a la part alta d'estil romànic- les cavallerisses, l'estable i un pou construït amb pedres sorrenques escairades i lligades amb morter de calç al ben mig del mateix edifici (Rocas 1994a).

Al s XIV la vila fou emmurallada i alhora es va reformar també aquest nucli senyorial. El pou intern,

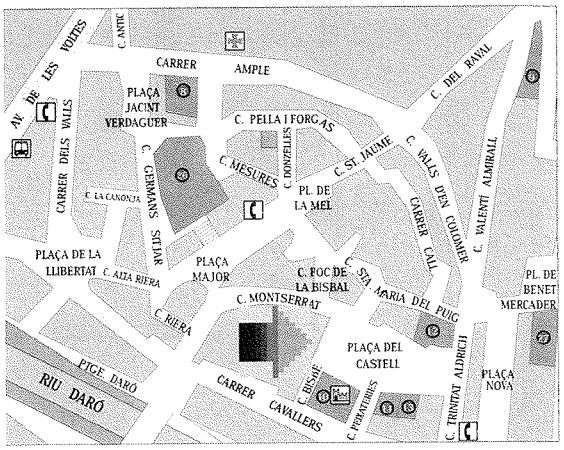

Figura 1. Mapa amb la situació de les obres de rehabilitació i els treballs arqueològics.

ARQUEOLÍTIC TERRA-SUB SL. Passeig de la Generalitat 20, local, 17820 Banyoles.
http://www.arqueolitic.com/

on aparegueren gran nombre de ceràmiques verd-manganès, blaus catalans, blaus valencians, blaus i daurats i refles metàl.lic valencià quedà obliterat totalment al segle XV –segurament degut al setge que patí l'any 1465 per part de Pere de Portugal just en època de Guerra Civil Catalana (Rocas 1994a)-.

Posteriorment, durant els segles XVIII, XIX i XX el Castell va adoptar altres usos: al segle XVIII a l'estable s'hi va habilitar una premsa i dues tines d'emmagatzematge per a la producció de vi; al 1834 –quan rebrà el nom de "Reales Cárceles"-esdevingué presó ja que era el cap del Partit Judicial; el 1846 s'instal.laren uns jutjats (L'Audiència) i al segle XX continuà essent presó fins als anys trenta i s'hi creà l'Arxiu Notarial i un Centre Cultural.

Vists aquests antecedents històrics a la plaça era previsible la localització d'algun element arqueològic material o estructural en les obres de rehabilitació en els baixos del núm.5 del Carrer del Bisbe. Les comprovacions van donar resultats positius, es localitzà part del pany de muralla del Castell-Palau i dos pous d'aigua.

Els treballs es desenvoluparen en el Sector 1 (Fig. 2), la part central de la vivenda. Els altres dos Sectors, el 2, a la banda nord i posterior de la vivenda, i el 3, a la banda sud i façana que mira a la plaça, no van ser objecte d'actuació.

El Sondeig 1, a la banda sud-est del Sector 1, va permetre documentar aquest fragment de pany de muralla bastant malmès i orientat d'est a oest. Aquest només conservava poques filades bastant uniformes conformades per blocs escairats de pedra sorrenca d'uns 65 cm de llarg per 30 cm d'alçada i lligats amb morter de calç. Un cop rebaixats els nivells de sorres dipositats es va poder definir la profunditat de l'estructura mural, la seva fonamentació en graves naturals i la seva

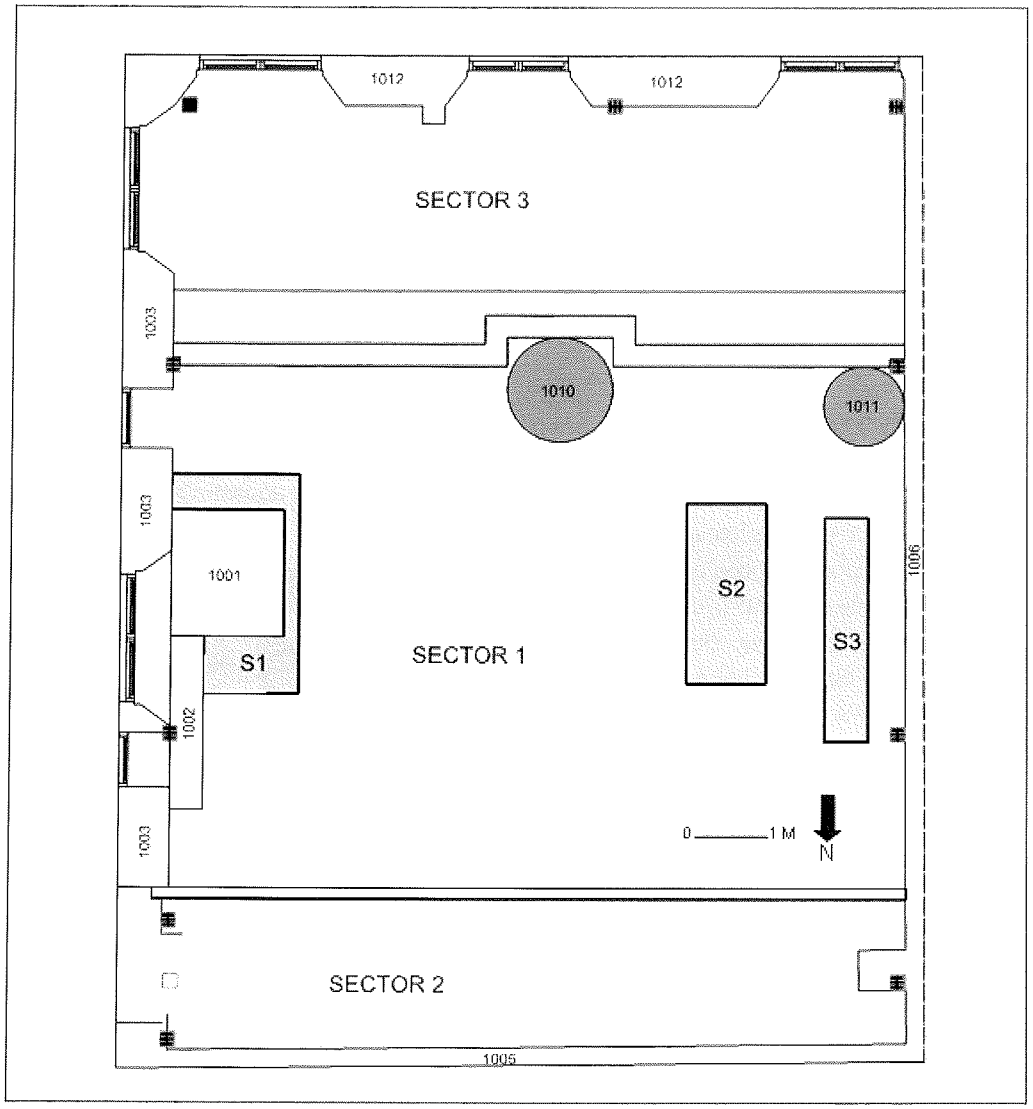

Figura 2. Planta general de l'excavació.

curta perllongació, comprovant alhora que el pany de muralla no s'estenia cap a la banda oest del Sector 1 i que quedava tallat.

Tanmateix, en aquest sector es pogueren identificar altres estructures, un mur en direcció nord-sud, l'U.E. 1002, recolzat per la banda nord-est al pany de muralla, al qual se li ajunta paral·lelament un altre mur, l'U.E. 1003, que, amb la mateixa direcció nord-sud, talla el pany de muralla al sud-est i al nord el mur 1004 i alhora que es recolza al nord amb un altre mur, l'U.E.1005, que delimita el Sector 2 per l'est i que és l'actual paret que tanca la finca per aquesta banda.

El Sondeig 2 es realitzà a la banda oest del Sector 1, al costat del mur oest de la vivenda (U.E. 1006) i en direcció nord-sud i fou clarament estèril, tot i pensant que es podria trobar la continuació del pany de muralla (U.E. 1001). Només es pogué documentar un sediment de sorres i graves naturals dipositat en forma de llenties, com els trobats en el Sondeig 1.

El Sondeig 3, situat a la banda oest del Sector 1, just al costat del mur oest de la finca (U.E. 1006), també en direcció nord-sud, fou com l'anterior, clarament estèril. Tan sols es pogué documentar un sediment de sorres i graves naturals dipositat en forma de llenties, com els trobats en el Sondeig 1 i 2.

Acabades les tasques de comprovació arqueològica i la seva localització planimètrica es documentaren dos pous d'aigua afectats també per les obres de rehabilitació de la finca, situats en el mateix Sector 1.

El primer, situat a la banda sud del Sector 1, és el més antic dels dos. El seu estat de conservació era precari. Tenia unes dimensions de 145 cm de diàmetre exterior, 102 cm de diàmetre interior, 160 cm d'alçada en la seva arquitectura al descobert després del rebaixament de les màquines i 218 cm de fondària relativa fins al nivell actual de l'aigua. No podem saber la seva fondària total

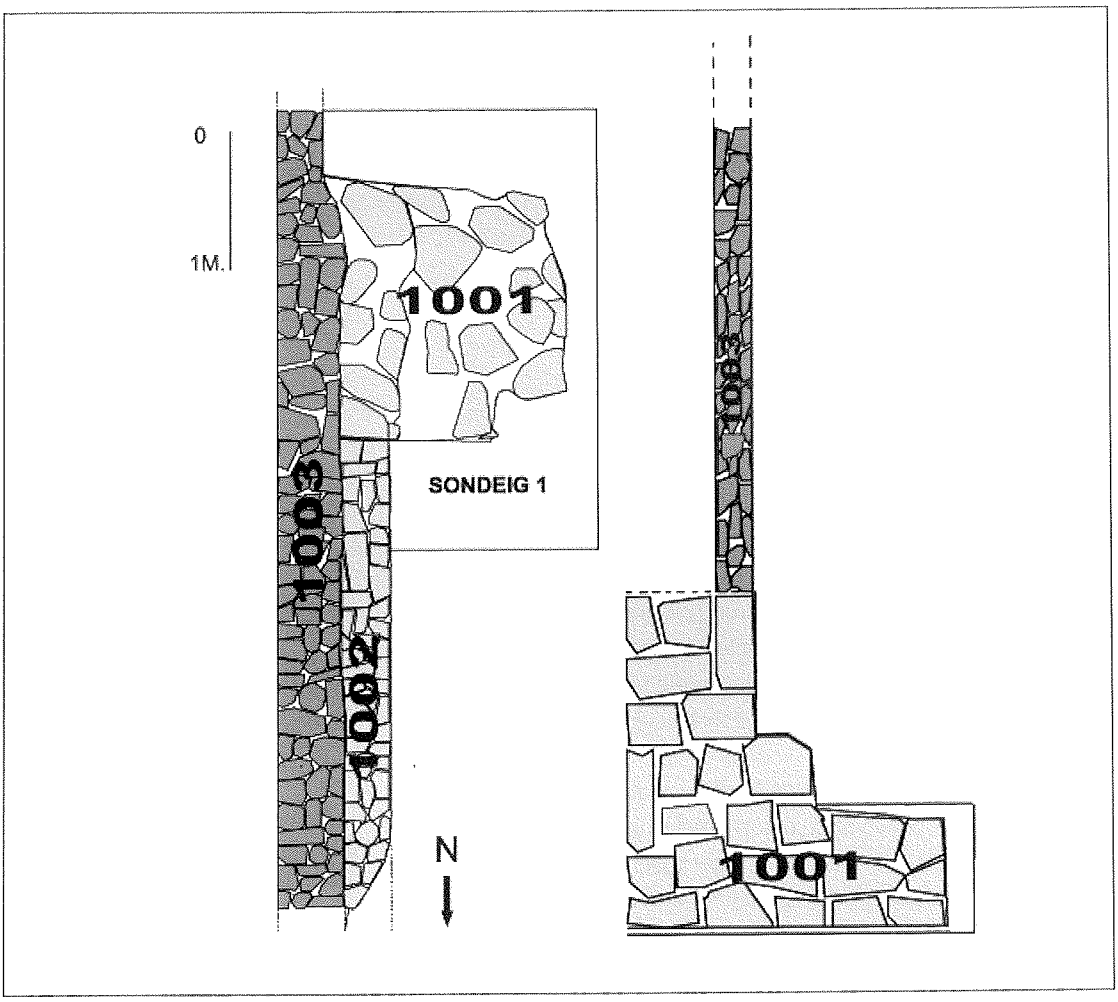

Figura 3. Planta i secció del pany de muralla del Castell Palau al Sondeig 1.

ja que desconeixem la fondària arquitectònica real.

Pel que fa als materials de construcció són molt semblants als materials constructius emprats a la muralla: pedres sorrenques ben escairades unides amb morter de calç i amb un revestiment de morter i pedregam. Aquest tipus de factura també correspon a l'emprada al pou intern del Castell-Palau. Tot i això no és possible donar una cronologia concreta a aquesta estructura ja que no disposem d'elements de datació per poder realitzar-ho.

L'altre pou, situat a la banda sud-oest del Sector 1, molt més modern que l'anterior, possiblement de mitjans del passat segle XX, també es troba en un estat de conservació dolent. Tenia unes dimensions de 110 cm de diàmetre exterior, 102 cm de diàmetre interior, 180 cm d'alçada en la seva arquitectura al descobert després del rebaixament de les màquines i 269 cm de fondària relativa fins al nivell actual de l'aigua. Tampoc podem saber la seva fondària total ja que desconeixem la fondària arquitectònica real.

Pel que fa als materials de construcció són totalment diferents al Pou 1. Era una estructura aixecada amb maó massís vermell de 4 cm de gruix per 15 cm de llarg i 8 cm d'ample enganxats amb ràpid. La cara exterior es presentava nua, sense cap tipus de revestiment.

CONCLUSIONS

La intervenció arqueològica realitzada en els baixos del Carrer del Bisbe núm.5 de la Bisbal d'Empordà ha permès localitzar i documentar una part de la muralla medieval del Castell-Palau de la ciutat i dos pous d'aigua, un d'ells del passat segle XX i l'altre més antic i de difícil adscripció cronològica, tot i que segurament contemporani al Castell-Palau.

El fet que aquest pany patís un rebaix amb l'inici de les obres ens permet interpretar que possiblement aquest tram fos eliminat en algun moment anterior indeterminat, possiblement durant la fonamentació i construcció del mateix edifici.

La localització d'aquests vestigis de la muralla medieval, tot i el seu estat de conservació, ens permeten per fi obtenir una delimitació real de l'espai intern del pati del Castell-Palau i alhora poder adscriure al mateix l'existència d'un pou d'aigua, construït amb la mateixa factura que el pou de l'interior del Castell-Palau però sense una cronologia concreta.

BIBLIOGRAFIA

ROCAS, X., 1994, Excavacions arqueològiques al castell-palau de la Bisbal, *Revista de Girona* 162, Girona, 60-65.

ROCAS, X., 1994, Castell-Palau de la Bisbal d'Empordà: primers resultats de l'excavació arqueològica, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins,* Volum XXXIII, Girona, 633-650.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I ARQUITECTÒNICA DEL MOLÍ DE VERGES (VERGES, BAIX EMPORDÀ)

Joan LLINÀS i POL

El molí de Verges es troba a migdia del casc antic de la població, al carrer Canonge Iglesias, a l'extrem sud-est i a l'exterior del recinte murat medieval (Fig. 1). Actualment, el molí es troba dividit en dos habitatges: un, al sud, serveix de segona residència; l'altre, al nord, es troba afectat per un projecte de remodelació, que és el que va propiciar la nostra intervenció. L'aprovació d'aquest projecte estava sotmesa a un estudi i a una documentació històrica i arqueològica de l'edifici, que fou encarregada a Janus S.L. i que es va realitzar el novembre de 2007, amb el patrocini de l'empresa promotora, Nou Invermol, S.L.

Els objectius principals de l'estudi s'encaminaren a documentar planimètricament i gràficament aquelles estructures del molí que tinguessin un valor històric i patrimonial, i a realitzar-ne la seva documentació històrica i una acurada descripció, així com un estudi de l'evolució històrica de l'edifici i dels seus components, amb la finalitat última de garantir-ne la conservació.

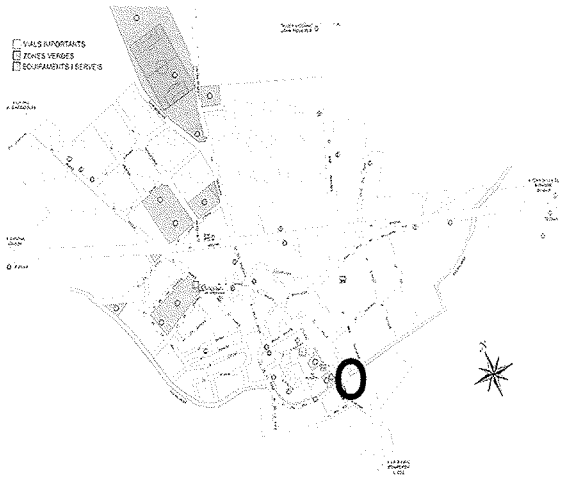

Figura 1. Situació del molí de Verges en el nucli urbà de la localitat.

Janus S.L.[1]

DADES HISTÒRIQUES

El molí de Verges s'alimenta de les aigües del rec del Molí, que és l'eix vertebrador d'un sistema de regadiu que s'estén a l'esquerra del Baix Ter i que des de l'edat mitjana rega i abasteix d'aigua una extensa zona des de Colomers fins al mar, passant per Jafre, Verges, Bellcaire i l'Escala.

Fins a mitjan segle XVI, al Baix Ter s'hi localitzaven dos grans recs, un a la riba dreta i un altre a l'esquerra, que alimentaven diversos molins i que s'originaven a una resclosa que hi havia a la Salvetat (Jafre). El rec de la dreta alimentava els molins de Gualta i de Pals, i els seus drets eren propietat del comte de Peralada. El baró de Verges tenia en propietat els drets del rec de la riba esquerra, que proveïa els molins de Jafre, Verges i Bellcaire.

Al voltant de 1550, el comte de Peralada va construir una nova resclosa a Canet de la Tallada i el baró de Verges realitzà el mateix a Colomers, la qual cosa provocà desavinences continuades per l'aigua entre els dos senyors. A mitjans del segle XVII s'arribà a un acord, que va consistir en la construcció d'un estellador i d'uns cadirals a la Salvetat, amb la finalitat de retornar part de l'aigua desviada a Colomers de nou cap al riu per poder-se reaprofitar a la resclosa de Canet. L'any 1724 es va concedir a un tercer senyor, el comte de Solterra, la construcció d'una nova resclosa a Ullà, que alimentava els tres molins de Torroella de Montgrí: el de Dalt, el del Mig i el de Baix. Al segle XVIII, doncs, els tres grans recs del Baix Ter eren controlats pels senyors feudals, que podien modificar les condicions d'inundació, pressionar els regants dels arrossars i dels camps i controlar els cabals.

A la segona meitat del segle XVIII, Antoni de Meca i Cardona, marquès de Ciutadilla i hereu dels drets del baró de Verges, emprengué la reforma i millora del molí situat en aquesta localitat. L'any 1824, el marquesat de Ciutadilla va passar als marquesos de Sentmenat en la persona de Francesc de Paula Sentmenat i de Clariana. Els Sentmenat han mantingut fins fa molt

pocs anys una bona part dels drets sobre les aigües del rec del Molí.

L'edifici que va sorgir de la reforma del marquès de Ciutadilla es va mantenir sense modificacions importants al llarg del segle XIX. Es tractava d'un molí hidràulic fariner, de pinsos i de gra d'aresta, i mantingué aquestes funcionalitats fins que, a inicis del segle XX, hom decidí aprofitar-lo, també, per a la producció d'electricitat.

Els mecanismes de la petita central hidroelèctrica en què fou convertit el vell molí (comportes, volant regulador, turbina, politja, alternador...) es conserven força bé, però no podem dir el mateix dels mecanismes del molí fariner, afectat per la creació de la central i, al cap de poc temps, pel seu propi desús.

La central va estar en funcionament fins l'any 1972. Després d'un temps d'abandó, pels volts de l'any 2000 hi hagué un intent de rehabilitar-la que no va reeixir degut a problemes de subministrament de l'aigua. Des d'aleshores, l'edifici roman deshabitat.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I ARQUITECTÒNICA DEL MOLÍ DE VERGES

Per a una comprensió fàcil de les diverses estances de l'edifici a l'hora de realitzar-ne la seva descripció, les hem enumerat del 1 al 8. Cal remarcar que la distribució de les estances de la planta baixa es repeteix al primer pis i que, per tant, s'hi ha mantingut la mateixa numeració (Fig. 2).

A primer cop d'ull, a l'edifici s'hi veuen clarament quatre fases: la primera pertany a les restes del molí més antic, la segona està constituïda per l'edificació de la segona meitat del segle XVIII, la tercera pertany una reforma que hem de datar al segle XIX avançat i, finalment, la quarta data del segle XX.

Fase I: El molí abans de la segona meitat del segle XVIII

No tenim massa dades sobre com era l'edifici abans de la gran reforma del segle XVIII. Els vestigis pertanyents molí primitiu no els podem situar cronològicament amb exactitud, donada la manca d'elements datables, però cal remarcar que el molí setcentista els integra plenament.

Tan sols podem documentar amb seguretat restes anteriors al segle XVIII en dos punts: la façana exterior nord de l'àmbit 1 i la façana exterior est dels àmbits 4 i 5, en tots dos casos amb planta baixa, pis i, a sota, obertures per a la sortida de les aigües. És possible que algunes parets internes de l'edifici també pertanyin a aquest moment, però és impossible afirmar-ho.

Sembla, doncs, que tindríem un molí clarament més petit, que abastaria, com a mínim els actuals àmbits 1, 4 i 5 i que estaria format pel carcavà semisoterrani i dues plantes, la planta baixa com a zona de treball i la superior com a habitatge.

Fase II. El molí del segle XVIII

Al llarg de les dècades de 1760 i 1770, el marquès de Ciutadilla endegà unes reformes generals de l'edifici, que li donaren l'estructura amb què ens ha arribat fins avui.

L'edifici s'articula seguint un eix longitudinal nord-sud, amb la façana principal oberta a ponent. Està format per un cos principal, on hi ha el molí pròpiament dit, una ampliació cap a migdia, destinada principalment a habitatge, i unes construccions auxiliars a tramuntana, a banda i banda de l'edifici principal, que tindrien bàsicament una funció d'emmagatzematge, tot i que no es pot descartar l'existència d'una torre (Fig. 3).

L'edifici principal es troba al centre del complex, sobre les restes del molí anterior, que fou profundament remodelat. A la planta baixa hi ha la zona de treball del molí, amb el carcavà, les moles i l'obrador (àmbits 4 i 5, al centre), un possible espai de magatzem (àmbit 1, al nord) i un espai distribuïdor (àmbit 6, al sud), d'on arrenca l'escala que permet pujar al pis superior. En aquest pis superior s'hi reprodueix la distribució en quatre grans àmbits que ja trobem a la planta baixa (de nord a sud, àmbits 1, 4, 5 i 6) i, en un primer moment, cal pensar que tant serviria de zona de magatzem com d'habitatge.

L'entrada al molí es faria des de ponent per la porta, quasi perduda, que trobem al costat de migdia de la posterior arcada de rajols oberta a la paret forana de l'àmbit 4. Al pis principal, un seguit de finestres s'obren a la façana principal, i també l'àmbit 1, a la façana nord, tenia una finestra. Rematava la construcció una coberta a dues aigües amb vessant a façana, actualment quasi perduda del tot. Segons llegim a les dates d'algunes llindes, la construcció d'aquest edifici es va completar entre els anys 1765 i 1767.

Les construccions auxiliars de la banda de tramuntana, destinades probablement a magatzems, sobresurten del cos principal. A ponent, l'àmbit 2 encercla la bassa pel nord, mentre que a llevant, l'ambit 3, de planta quasi quadrada, fou probablement una torre, tot i que no podem afirmar-ho amb seguretat. De construcció acurada, aquests àmbits es caracteritzen per presentar

a la part inferior, per la banda est, arcs de desguàs de mig punt amb dovelles de pedra, pedres cantoneres ben escairades i obertures igualment de pedra treballada.

A l'exterior, la bassa es troba situada a la raconada que formen el cos d'emmagatzematge del nord-oest i el propi molí, i actualment hi ha les noves comportes, instal·lades fa pocs anys. L'aigua entra al carcavà pel costat oest, travessa el molí i la torre i surt per la banda de llevant a través de sis eixides, tres de més petites (de les quals dues estan localitzades a l'edifici principal) i tres amb arcs adovellats a la part baixa de la torre.

Al cap de pocs anys, hom allargà l'edifici pel migdia mitjançant la construcció d'un cos d'habitatges (àmbits 7 i 8), també de dues plantes. Aquesta ampliació tenia una entrada principal d'arc de mig punt de pedra treballada, també a la façana de ponent, i això va permetre separar l'accés a l'habitatge de l'accés a la zona de treball del molí. A la planta superior s'hi accedia també a través de l'escala de l'àmbit 6. En aquest nou cos d'edifici, acabat el 1779, hi hagué amb tota probabilitat la zona de dormitoris de l'habitatge, i constitueix avui la propietat veïna, que no està subjecta a les reformes que van originar el nostre estudi.

Fase III. Les reformes de finals del segle XIX

Cap a finals del segle XIX es van fer reformes importants, tal com delaten algunes obertures amb arcs i brancals de rajols i una obra de maçoneria no tan acurada com la del segle anterior. Aquestes obres haurien consistit en la reforma de la part superior de les zones de magatzem, a tramuntana, i en els accessos al sector de treball del molí, concretament, tota la segona planta de la torre i la part superior de l'àmbit 1. Pel que fa a l'entrada a la zona de treball del molí, hom inutilitzà l'anterior porta d'entrada a causa de la construcció d'una gran arcada de rajols que segurament estava relacionada amb unes obres de reforma de l'accés de l'aigua des del canal fins al carcavà del molí, i s'obrí una nova porta, d'arc rebaixat, a migdia, que és encara la que avui es fa servir. També es va obrir una nova porta forana a la part baixa de l'àmbit 6, que donava accés directe a l'escala que permetia pujar al segon pis i que encara avui també s'utilitza.

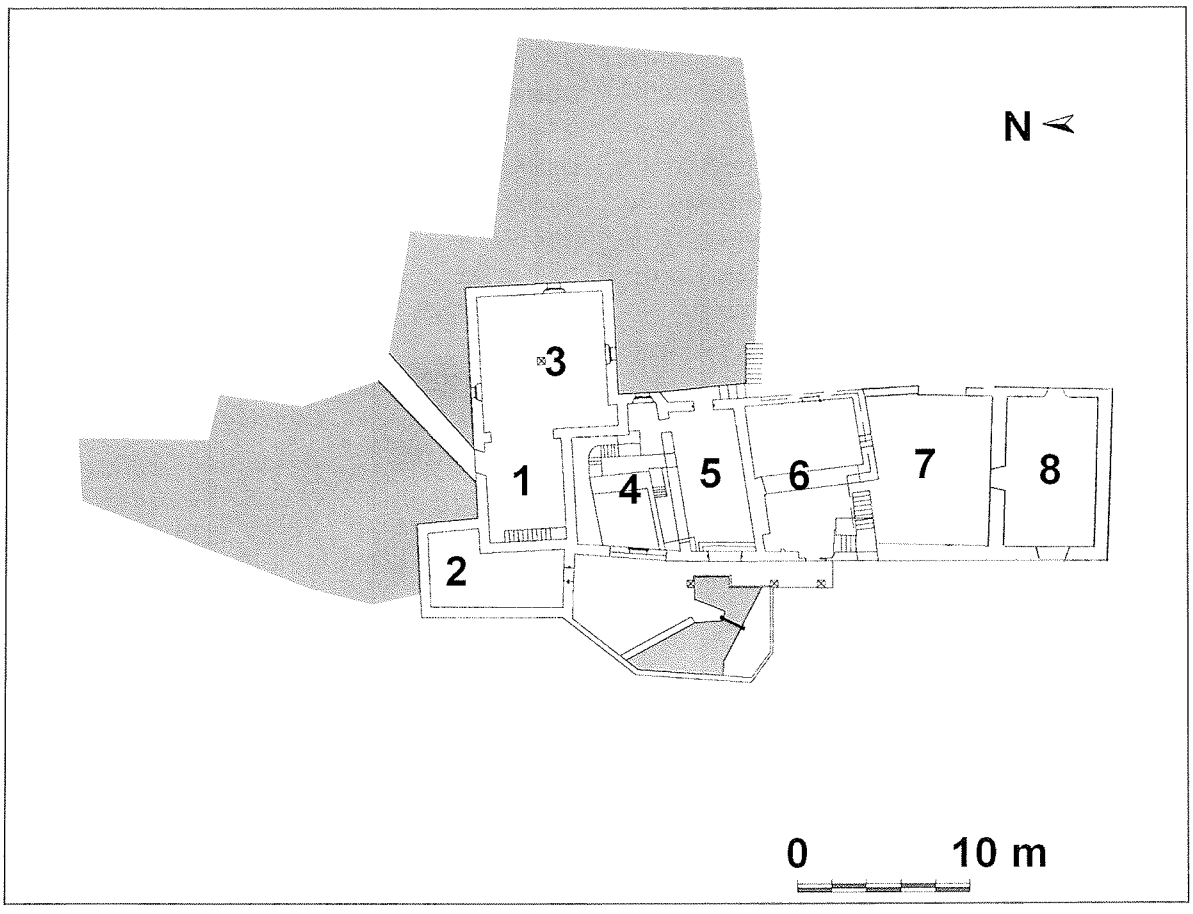

Figura 2. Planta de l'edifici, amb els àmbits numerats.

Algunes fotografies antigues mostren com sobre la bassa es construí una gran arcada d'obra de rajol que sostenia un terrat al qual s'accedia des de la finestra situada més al nord, reconvertida en porta (fig. 4). És molt possible que sota aquesta arcada s'habilitessin uns safarejos. En tot cas, aquesta construcció degué desaparèixer probablement arran de la posterior readaptació del molí com a central hidroelèctrica.

Fase IV. El segle XX

Al segle XX el molí passà per dues fases de grans reformes. La primera, la transformació en central hidroelèctrica, no ha deixat marca en l'aspecte exterior de l'edifici, llevat de l'enderroc de l'arcada i del terrat que acabem de descriure, però sí que va significar la modificació del carcavà, on s'instal.laren una turbina i un alternador. Sigui com sigui, l'edifici tampoc va perdre encara la seva funció de molí fariner, tal com mostra una fotografia de l'any 1923 i les grans estructures d'emmagatzematge de farina que encara avui es conserven a la planta superior.

La segona reforma, que va tenir lloc durant la segona meitat del segle XX, en canvi, sí que va modificar substancialment l'aspecte de l'edifici, tot i que no va incidir en l'estructura ni en la distribució dels diferents àmbits. Es van afegir (o modificar, no ho sabem) la tercera i la quarta plantes de la torre, així com un tercer pis a l'àmbit 4, tot modificant també part de la coberta del veí àmbit 1. Finalment, es van modificar les teulades i les obertures de la part central del molí (àmbits 4, 5 i 6), així com una part -a l'est- de les seves parets internes. Aquesta darrera reforma és feta principalment amb totxana vista i es distingeix clarament de la resta de les construccions del molí.

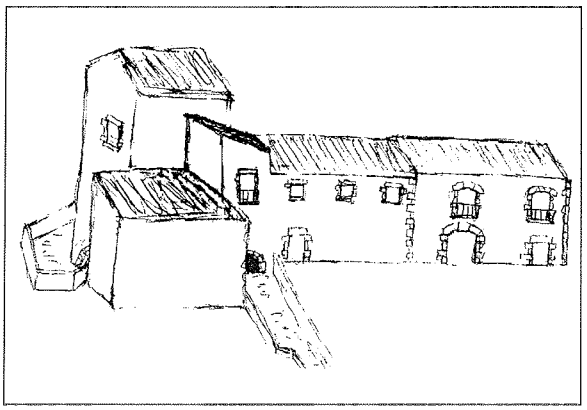

Figura 3. Restitució hipotètica del molí arran de la reforma de la segona meitat del segle XVIII (fase II) i abans de les modificacions posteriors.

Figura 4. Fotografia de principis del segle XX on es pot veure la gran arcada de rajol, avui desapareguda, que hi havia sobre la bassa. A la dreta es veu com era la façana principal del molí abans de les reformes del segle XX (foto: arxiu particular de Joan Brusi).

BIBLIOGRAFIA

BASSAS, J., OLIVERAS, J.M., SUNYER, X. 1987, *El Ter*, Quaderns de la Revista de Girona, 12, Girona.

DONAT, J., SOLÀ, X. 2003, *Els molins,* Quaderns de la Revista de Girona 108, Girona.

LLINÀS, J., MERINO, J., *Revisió i actualització de l'Inventari del Patrimoni dels usos vinculats a l'aigua dels rius Ter i Freser*, Consorci Alba-Ter, Salt, 2004-2006 (inèdit).

VEGA, S. 2005, La sèquia de Sentmenat, *Gavarres* 9, 82-83.

VEGA, S. 1998, *Memòries d'un vergelità del segle XIX. El dietari de Pere Martí i Font (1845-1904)*, Ajuntament de Verges, Verges.

NOTES

1 L'autor agraeix les dades històriques i el material gràfic i bibliogràfic aportats per Joan Brusi, antic propietari del molí, i l'historiador vergelità Salvador Vega.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DE L'OLI, 9 DE BELLCAIRE D'EMPORDÀ (BAIX EMPORDÀ)

Sílvia CALLAVÉ FELIPE, Joan LLINÀS I POL

INTRODUCCIÓ

En el solar situat a la Plaça de l'Oli 9, en el nucli urbà de Bellcaire d'Empordà, es van dur a terme unes obres de remodelació de l'edifici actual, que van comportar uns rebaixos del subsòl, amb el corresponent moviment de terra.

L'indret es troba en una zona d'expectativa arqueològica, tant per la seva ubicació en el nucli medieval de la vila, al sud-est del castell, com per l'existència de diversos jaciments propers a la finca. A l'inventari arqueològic de la Direcció General del Patrimoni Cultural hi ha registrats tres jaciments arqueològics situats al poble: l'església de Sant Joan, amb cronologies romana i medieval; l'anomenat "Nucli Urbà", a la zona nord-est de la vila, però sense ubicació exacta, amb cronologies ibèriques i romanes, i, finalment, el jaciment romà de l'Era de Can Llapart, situat a pocs metres del solar on es va intervenir.

Aquests condicionants van fer que la Comisió de Patrimoni Cultural establís la necessitat d'efectuar un control arqueològic de les obres, que es va dur a terme en dues fases: la primera, dirigida per Joan Llinàs i Pol, entre els dies 19 i 21 de març de 2007, i la segona, dirigida per Sílvia Callavé Felipe, entre els dies 16 i 20 de juliol del mateix any.

DESENVOLUPAMENT DE LA INTERVENCIÓ

Primerament es va realitzar el seguiment arqueològic de les terres en el moment en què la màquina retroexcavadora feia els rebaixos al solar, controlant l'aparició de restes i aturant les obres en el moment en què van aparèixer. Els resultats positius d'aquest control van donar lloc a l'excavació arqueològica.

Durant l'excavació es van localitzar tres estructures més que no es veien en superfície (U.E 1002, U.E 1003 i U.E 1004), que eren tres murs de petites dimensions i de poca potència. Unes altres tres estructures, que ja es trobaven localitzades en superfície en el moment del primer rebaix, eren el mur U.E 1007, un mur de grans dimensions sota la paret sud de l'actual edifici, i els pilars U.E 1006 i U.E 1008.

L'excavació es va realitzar en extensió al llarg de la zona afectada pels rebaixos. Per tal de trobar els nivells de fonamentació del mur U.E 1007 es van realitzar dos sondejos, un a cada extrem. Alhora, es va realitzar un registre fotogràfic i planimètric per tal de poder valorar l'afectació que tindria sobre aquestes restes l'execució de l'obra.

CONCLUSIONS

L'excavació portada a terme ens va permetre documentar dues fases dins del solar: una primera fase de la que formarien part el mur U.E 1007 i les estructures U.E 1006 i U.E 1008, que correspondrien a l'antiga casa que ocupava aquest solar, i una segona fase més moderna que estaria formada per les estructures U.E 1002, U.E 1003 i U.E 1004, que constituïrien una compartimentació provisional que es va efectuar en un moment posterior i que hauria quedat coberta pels nivells superficials.

Les estructures més antigues les podríem datar entorn del segle XVIII pel material localitzat durant l'excavació, mentre que les més modernes (U.E 1002, U.E 1003 i U.E 1004) correspondrien a una reforma posterior, probablement ja del segle XIX. Aquesta segona estructura, més provisional, hauria compartimentat l'espai d'habitatge.

No coneixem el moment d'amortització final de les estructures, ja que no fou possible documentar-lo arqueològicament, però molt possiblement es correspondria a una època molt recent.

Així, les restes localitzades i excavades en el solar de la Plaça de l'Oli, 9 de Bellcaire d'Empordà, van deixar al descobert una estructura d'habitatge anterior a la que es podia veure en aquell moment.

Un cop documentades planimètricament i fotogràficament, calia que les restes fossin

* *Janus S.L.*

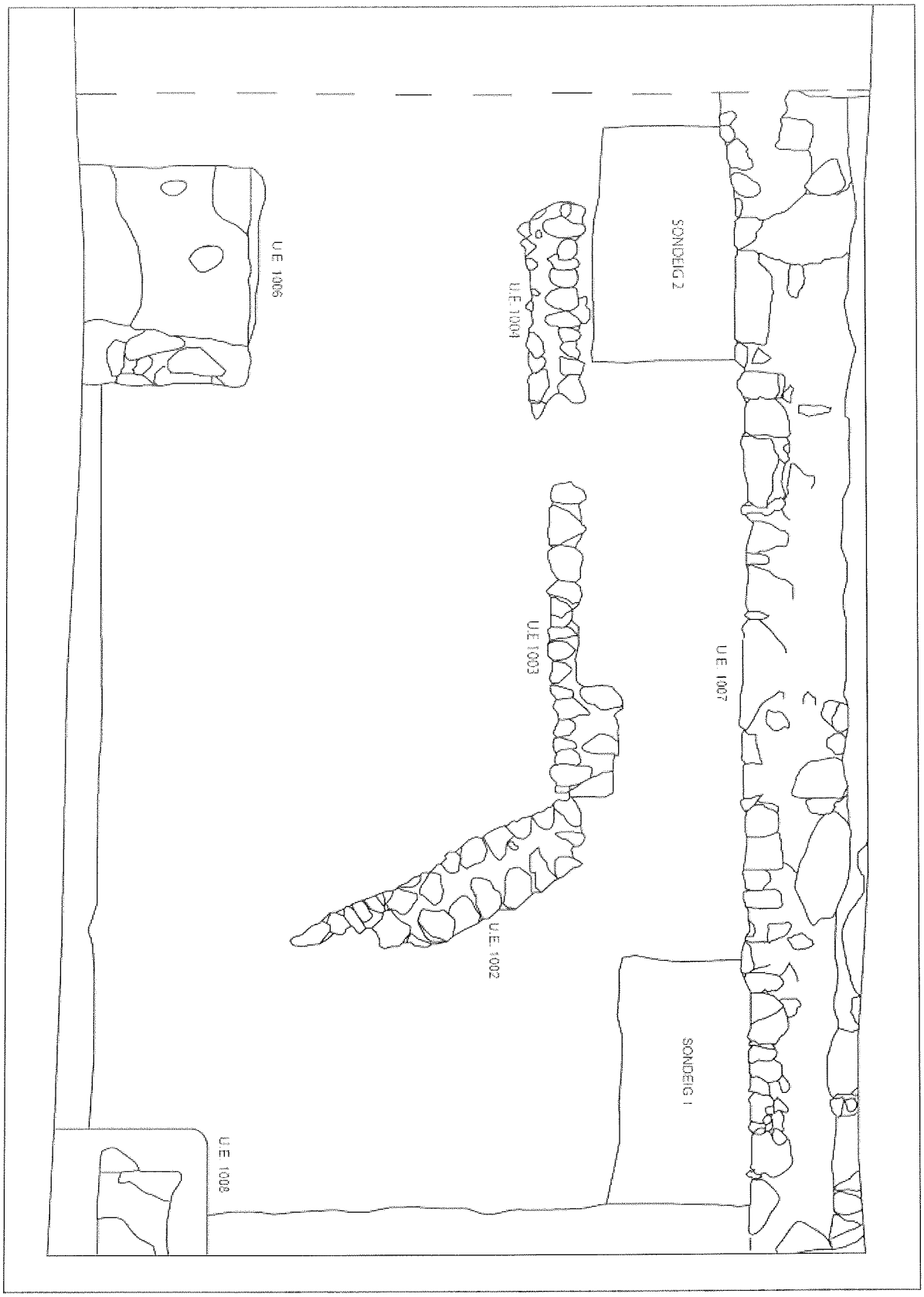

Figura 1. Planta amb les estructures localitzades

desmuntades per tal de poder continuar amb les obres de l'habitatge. Per aquest fet, es va elaborar un informe tècnic que es va fer arribar a la Direcció General del Patrimoni Cultural i a l'Ajuntament de Bellcaire per tal que poguessin valorar-les. Finalment la resolució de la Direcció General del Patrimoni Cultural va ser positiva i es va procedir a l'eliminació d'aquelles restes que es veien afectades per la continuació de les obres. El desmuntatge es va dur a terme els dies 4 i 5 de setembre de 2007, sota supervisió arqueològica.

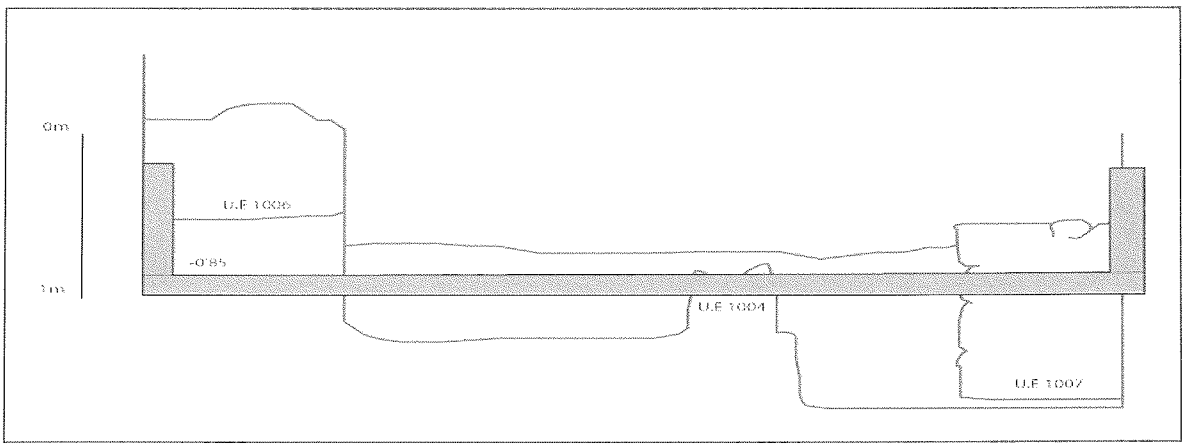

Figura 2. Secció amb l'afectació de les estructures.

UN SECTOR DEL RECINTE EMMURALLAT DE BÀSCARA (ALT EMPORDÀ) AL CARRER DEL MAR

Joan LLINÀS i POL

INTRODUCCIÓ

La casa situada en el número 13 del carrer del Mar es troba dins del nucli antic de Bàscara (Alt Empordà), concretament en el seu extrem nord-oriental, recolzada contra l'angle que fa la muralla de la vila en aquest indret. L'edifici ocupa un espai trapezoïdal, quasi quadrat, d'uns 140 m2 de superfície, delimitat al nord i a l'est per sengles trams de muralla quasi perpendiculars i al sud i a l'oest per les cases veïnes. En el punt d'unió dels entre els dos trams de muralla hi sobresurt una torre atalussada, la Torre d'en Feliu, que forma part del mateix habitatge. L'accés a la casa es realitza pel sud-oest, des del carrer del Mar.

L'edifici, deshabitat des de fa anys, és una construcció posterior bastida a la segona meitat del segle XIX, un cop la muralla ja havia perdut totes les seves funcionalitats defensives, i va estar destinat a graner, galliner i magatzem d'eines agrícoles en la darrera fase del seu ús. La tardor de 2007, arran de la confecció del projecte de reforma i rehabilitació de l'edifici, fou necessari realitzar un estudi i una documentació històrica i arqueològica de la part de la fortificació que formava part de l'habitatge. Aquest estudi fou encarregat a Janus, SL pel propietari de la finca i promotor de la rehabilitació.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LES MURALLES DE BÀSCARA

A l'edat mitjana, Bàscara centrava una jurisdicció feudal que pertanyia a la Seu de Girona. Ubicada en un punt estratègic del camí ral Barcelona-Perpinyà, a tocar del punt per on aquesta via travessava el Fluvià, Bàscara fou una vila pròspera, però també un objectiu militar de primer ordre. Aquesta situació va desembocar l'any 1241 en l'autorització per part del rei Jaume I al bisbe Guillem de Cabanelles de fortificar el poble (Bosch/Egea 2002, 95-97).

Aquesta muralla, segurament construïda entre la segona meitat del segle XIII i el segle XIV, encerclava un espai més reduït que el recinte emmurallat posterior, concretament la seva meitat més meridional, entre els carrers Parets al sud, Joan Reglà a l'oest i el marges de l'actual carretera a l'est. El llenç nord d'aquest recinte està ocult avui rere les cases de l'illa existent entre el carrer Safonsellas i les places del Prat i de l'Oli. Aquest primer recinte emmurallat deixava a l'exterior tant l'església parroquial com el palau del bisbe, avui desaparegut, i se'n conserva sobretot un llenç de 25 metres de llarg a la part de llevant, així com el portal sud, d'en Llagost o d'Amont, per on encara avui s'accedeix al nucli antic.

Al segle XIV ja es té notícia de la construcció de noves fortificacions cap a l'oest, on es s'aixecà el castell, i cap al nord, en direcció al Fluvià. L'any 1344 es parla de la necessitat de sobrealçar el portal Nou, a l'oest, que estava situat en el recinte del nou castell, edificat a ponent i fora muralles del primer recinte. Els anys 1375, 1379 i 1380 també es parla de la necessitat de reforçar les muralles de Bàscara, davant dels perills d'invasió per part d'unes companyies franceses. L'any 1407, finalment, es féu l'encàrrec d'esculpir l'escut del bisbe Berenguer d'Anglesola en el «portal del mur nou», també ubicat dins del recinte del castell i encara avui conservat (Bosch/Egea 2002, 101-103).

El recorregut d'aquesta nova muralla es pot resseguir força bé, especialment el tram septentrional, encarat al Fluvià i en el qual s'hi obre un portal, el portal Rosa o d'Avall. D'aquesta manera, es responia al problema sorgit pel creixement de la població i, alhora, s'englobaven l'església i el palau del bisbe també dins del recinte emmurallat. És a aquest segon recinte que pertanyen els dos trams de muralla i la torre de la casa del carrer del Mar, 13.

La utilitat del recinte emmurallat de Bàscara s'allargà fins al segle XIX. En tots aquests segles, la població fou escenari de nombrosos esdeveniments bèl.lics, des dels conflictes remences i la guerra civil catalana de la segona meitat del segle XV fins a la invasió napoleònica, passant per la guerra dels Segadors,

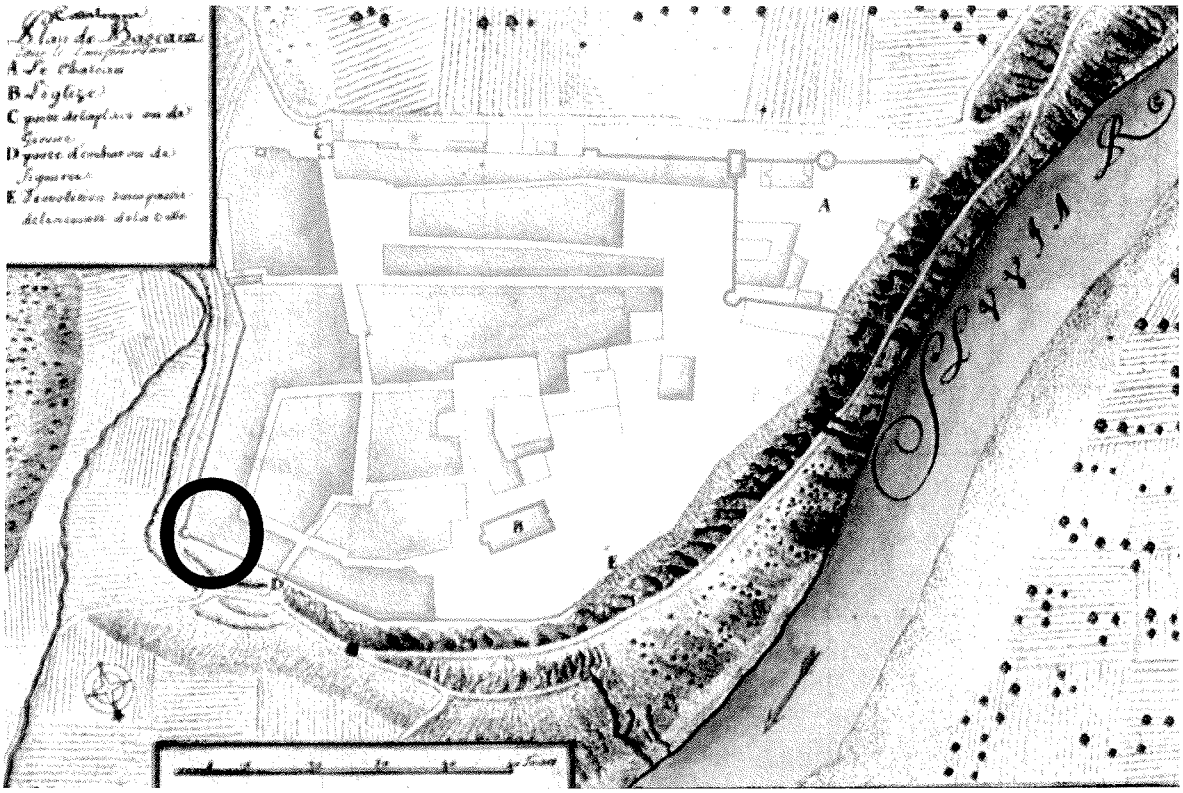

Figura 1. Plànol de Bàscara de l'any 1707, amb la ubicació dels trams estudiats de muralla.

les invasions franceses de la segona meitat del segle XVII, la guerra de Successió i la Guerra Gran. A més, la ubicació estratègica de Bàscara al peu del camí ral no tan sols feia que la vila tingués protagonisme en temps de guerra, sinó que també va afavorir-hi l'establiment d'un destacament militar en èpoques de pau.

En aquest context, el recinte emmurallat fou destruït i reparat diverses vegades, alhora que alguns trams i algunes estructures es modificaven en funció de diverses necessitats concretes o de la mateixa evolució de l'armament i dels mètodes militars. Això ha fet que els trams que avui conservem siguin majoritàriament de construcció postmedieval o bé que presentin refetes i reformes importants. Si sumem a aquest fet les destruccions provocades l'any 1814 per les tropes napoleòniques en retirada, bona part de les quals ja no foren reparades, ens trobem que de la muralla medieval de Bàscara, en sentit estricte, en queda avui força menys del que sembla.

CARRER DEL MAR, 13: LA MURALLA NORD

El tram de muralla nord de Bàscara forma part del carrer del Mar, 13 en els darrers 7'5 metres del seu recorregut, en el seu extrem de llevant. Cap a ponent, continua més enllà, delimitant primer els edificis veïns i a continuació un ampli espai públic, arranjat fa pocs anys, que s'estén davant de l'església parroquial i sobre el Fluvià. En aquest espai, conegut com a «Mirador del Fluvià», la muralla es troba molt ben conservada i ha estat restaurada i rehabilitada. En ella s'hi obren diverses espitlleres i el portal nord de la vila o portal de França, abans conegut com a portal d'Avall o portal Rosa.

En l'espai que ens ocupa, aquesta muralla està conservada fins a una alçada de poc més de 6 m, i té un gruix de 90 cm, que s'estreny a la part alta fins als 60-65 cm. El seu estat de conservació és força bo, i presenta dues fases constructives. La més antiga, als 3'70 metres inferiors, és feta de còdols de riu desbastats i units amb morter de calç, disposats formant unes filades relativament regulars. A la part superior, aquesta muralla fou reconstruïda o sobrealçada en un moment molt tardà, presumiblement durant l'ocupació napoleònica, quan els francesos convertiren Bàscara en hospital de sang i zona de magatzems i, per tant, hi va caldre una refortificació. Aquesta obra és feta d'un aparell poc acurat de pedres i fragments de rajol i teula units amb morter de calç. En ell s'hi obren cinc espitlleres de rajol, d'uns 60 cm d'alçada, també datables en

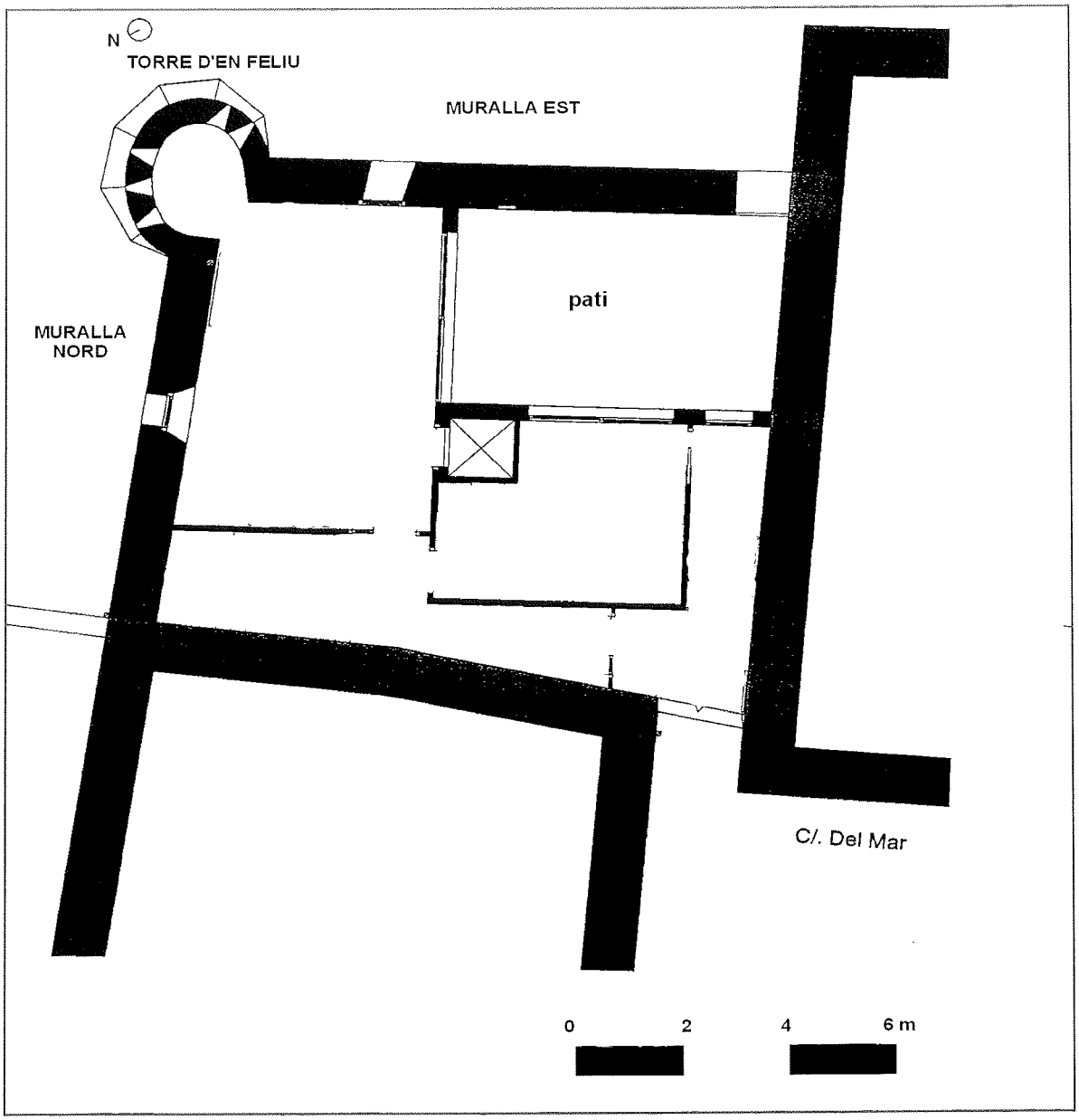

Figura 2. Planta de l'edifici del carrer del Mar, 13, adossat al racó de la muralla.

aquest moment històric. Amb posterioritat fou oberta en aquesta muralla, a la seva part inferior, una petita finestra i, segurament, rebaixat el seu antic coronament, avui dia perdut.

El nivell superior de la muralla més antiga, que sobresurt interiorment uns 30 cm respecte a la part superposada, és emprat com a sosteniment del pis superior de la casa. És versemblant que aquesta línia estigui marcant el nivell de circulació d'un pas de ronda, des del qual en el segle XIX es podia accedir a les espitlleres que s'obren en el pis superior. Cal remarcar que aquest nivell es troba igualment present a la muralla est i que probablement hi tindria la mateixa funció.

LA TORRE D'EN FELIU

El punt d'unió entre els dos llenços (i, per tant, l'extrem nord-est de la casa) està reforçat amb una torre, coneguda en els documents com a «Torre de l'Esperó» i actualment com a «Torre d'en Feliu», atès el cognom dels antics propietaris del solar: Pere Feliu Joan l'any 1473, Miquel Feliu Joan l'any 1512, Margarida Feliu Joan l'any 1569 i Pere Feliu Joan l'any 1737. En tots els documents d'aquests segles el solar figura com a pati o hort (Bosch & Egea 2002).

La torre no és circular del tot, sinó que té una planta el.líptica. Exteriorment, el seu diàmetre és de 320 cm

a l'eix més llarg (oest-est) i 270 a l'eix més curt (nord-sud). Igual que la muralla, es conserva en una alçada lleugerament superior als 6 metres, i té la base exterior atalussada amb una obra de pedra lligada amb molt morter de calç que descansa sobre el pendent natural del terreny i assoleix una alçada de 230 cm. El gruix de la paret de la torre oscil.la entre 60 i 65 cm, i està feta a base de rierencs de mida petita i mitjana units amb morter de calç, disposats formant filades més o menys regulars, tot i que en alguns sectors aquestes filades es perden.

La torre presenta nombroses refetes, i s'hi obre, a mitja alçada, una línia de 8 espitlleres de rajol semblants a les de la muralla nord en aspecte i cronologia. A la part superior, molt a prop de la teulada i també orientades cap al sud-est, s'hi pot veure una altra espitllera de rajol i una obertura més gran, probablement d'època posterior.

Per la part interior, aquesta torre resta totalment oberta a les estances de la casa, per la qual cosa podem afirmar, estrictament, que ens trobem davant d'una bestorre. Un cop finalitzades les seves funcions defensives, la planta baixa de la torre esdevingué un galliner i la planta superior s'integrà a l'estança que hi limitava, actualment molt malmesa.

Figura 3. Vista dels trams de muralla afectats i de la torre d'en Feliu des de l'exterior.

LA MURALLA EST

El tram de muralla est forma part de l'edifici en els darrers 10 metres del seu recorregut, en el seu extrem de tramuntana. Més enllà, cap al sud, aquesta muralla de llevant es perd en bona part rere els edificis veïns.

Aquest tram de muralla està conservat fins a una alçada de poc més de 5 metres, i tant el seu gruix com la seva tècnica constructiva són quasi idèntics als de la muralla nord. En el sector més proper a la torre, a la part superior, mostra una línia de tres petites espitlleres de rajol que semblen més aviat uns simples respiralls que no pas elements defensius.

A la planta baixa s'hi obren una porta i una finestra de brancals i llinda d'arc rebaixat de rajol pertanyents a l'edifici dels segles XIX-XX. Exteriorment, es pot veure com els fonaments d'aquest llenç de muralla descansen directament sobre el subsòl natural del turó, que probablement fou retallat ja durant l'edat mitjana per recréixer l'alçada del perímetre defensiu de la vila.

AFECTACIÓ DEL PROJECTE SOBRE LA MURALLA

Realitzat l'estudi, es valorà com a molt respectuosa l'afectació de l'edifici projectat sobre la torre i els dos trams de muralla descrits, ja que s'hi incidia en molts pocs punts, es respectaven les obertures existents sense obrir-ne de noves, es garantia la visibilitat externa de la fortificació, es conservaven les alçades i, per la part interior, a banda de preservar els nivells dels sòls existents, s'alliberava una bona part del llenç de la muralla de llevant gràcies a la construcció d'un pati interior.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J. 1978, *L'arquitectura medieval de l'Empordà,* vol. II-A, Diputació de Girona, Girona.

BOSCH, C., EGEA, A. 2002, *Mil anys de domini episcopal a Bàscara*, Ajuntament de Bàscara, Bàscara.

LA NECRÒPOLIS DE VILA-SACRA (ALT EMPORDÀ)

Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

Del 22 de març al 7 de juliol de 2006 es va dur a terme una excavació arqueològica al nucli de Vila-sacra (Alt Empordà), que va permetre localitzar una de les àrees de necròpolis d'època medieval i moderna més extenses excavades fins ara a les comarques gironines.

L'espai objecte d'intervenció estava ubicat dins el centre urbà de Vila-sacra, concretament al núm. 34-36 del carrer de Castelló, que en realitat és l'antiga C-260, que travessava la vila d'est a oest.

L'aparició de restes humanes durant les primeres tasques de rebaix dels solars que estaven afectats pel projecte de construcció de cinc habitatges unifamiliars va precipitar la intervenció arqueològica, que fou encomanada a Janus, S.L. pels promotors del projecte. La situació dels terrenys, a poca distància al sud-oest dels dos edificis que centren el nucli d'origen medieval del petit poblet altempordanés (l'església parroquial de Sant Esteve i el castell de Vila-sacra), feia possible la documentació de restes antigues relacionades amb aquestes estructures i amb el nucli més antic de la població.

CONTEXT HISTÒRIC

La història i el desenvolupament de la vila de Vila-sacra van lligats al cenobi de Sant Pere de Rodes, i les noticies més importants d'aquest indret pertanyen a l'edat mitjana i s'allarguen fins entrada l'època moderna.

En principi el comtat d'Empúries i el vescomtat de Rocabertí es repartien la jurisdicció de les terres i propietats d'aquesta zona, però a partir de mitjans de l'edat mitjana l'abat de Sant Pere de Rodes tingué bona part de la jurisdicció del comtat. A poc a poc el monestir adquirí drets sobre Vila-sacra, rebent a canvi homenatge dels seus habitants.

El 982 el rei Lotari confirmà que Vila-sacra formava part del patrimoni dels monjos de Sant Pere de Rodes, i a partir d'aquell moment el seu nom sempre s'associarà a la història del monestir.

El 1240 el cenobi comprà el castell de Vila-sacra. Durant tot el segle XIII el monestir amplià les seves possessions i dominis en aquest lloc, augmentant de forma important el seu poder.

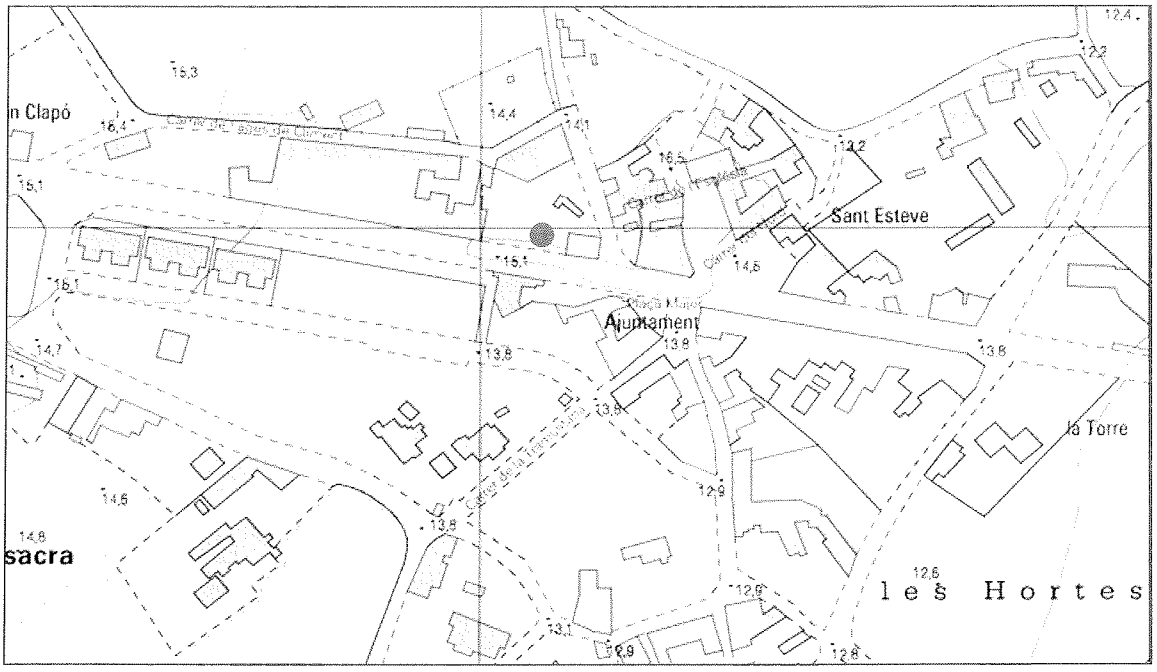

Figura 1. Plànol de situació de la necròpolis dins del nucli urbà de Vila-sacra.

Janus S.L.

Des de 1238 fins el 1798 són constants les notícies que vinculen el monestir amb la vila. La darrera notícia és el decret que autoritza els monjos a traslladar-se a Vilasacra davant la invasió francesa de finals del segle XVIII. Però hi estigueren molt poc temps, ja que el 19 de juny de 1805 Carles IV manà que s'establissin a Figueres, on es construí un edifici de nova planta per la seva instal. lació definitiva.

INTERVENCIÓ INICIAL

Amb l'excavació de les rases de fonamentació de les dues cases que s'havien de situar més a ponent varen aparèixer diverses restes humanes. Aleshores es va fer necessària la intervenció arqueològica per delimitar l'àrea que ocupava la possible necròpolis.

Es varen obrir un total de 9 rases d'entre 60 i 100 cms. d'amplada i una fondària que oscil.lava entre els 45 i els 80/85 cms., ocupant la major part del terreny afectat. D'elles, 4 estaven orientades nord-sud i 5 est-oest. La major concentració d'enterraments s'havia localitzat a la part meridional dels terrenys, mentre que cap el nord la necròpolis semblava diluir-se.

Es va poder veure que 6 de les rases obertes eren positives, amb restes humanes disperses en el seu interior, i 3 negatives, aquestes últimes a la zona nord i en direcció est-oest.

Les rases semblaven marcar una àrea afectada per la necròpolis que se situava al sud del solar i, en canvi, un espai que s'optà per obrir en extensió -a la part de tramuntana i que es rebaixà aproximadament 1'50 metres- va resultar totalment negatiu pel que fa a l'aparició de restes arqueològiques, amb les graves del subsòl natural a una cota més elevada.

Després del rebaix efectuat amb mitjans mecànics, es va realitzar una neteja manual que va servir per preparar l'espai per la seva futura excavació en extensió.

EXCAVACIÓ

L'àrea de cementiri localitzada amb aquesta intervenció ocupava aproximadament uns 200 metres quadrats, i estava concentrada a la zona meridional del solar afectat pel projecte de construcció, amb un límit clar cap al nord i un espai cap al sud-oest on les restes semblaven disminuir de forma progressiva.

Amb la intervenció en extensió es va anar descobrint un cementiri de grans dimensions, en el que es varen excavar fins a 308 individus, a més de les restes disperses que s'havien localitzat entre els diferents enterraments, provinents de tombes remogudes o destruïdes per col.locar nous difunts. Les restes humanes estaven distribuïdes en tres nivells diferents de necròpolis, a tres cotes diferents, tots ells ben orientats, i amb una població diversa: homes, dones i nens, que correspondrien clarament a un cementiri de llarga durada.

Els enterraments es feien en fossa simple, que en la major part dels casos no arribava ni a marcar-se en el sòl. Només apareixia la fossa quan els difunts estaven col. locats directament en els còdols que formaven el subsòl natural de la zona; aleshores sí que es podia observar la forma i les dimensions que tenia la tomba. A més, pocs d'ells estaven enterrats dins caixes de fusta, i semblava que la major part dels individus anaven embolcallats en una mortalla i col.locats directament dins el forat de la tomba. Degut a la gran quantitat d'enterraments i al fet que ens trobàvem davant d'una de les necròpolis més importants descobertes a la zona nord-est de Catalunya, es va optar per incloure un estudi antropològic.

Tampoc els aixovars resultaren massa importants. Es varen localitzar alguns fragments de rosari i medalletes, que correspondrien als enterraments més moderns, i algunes sivelles i agulles de les mortalles, així com alguns anells de bronze amb decoracions en forma de nus o amb petites franges geomètriques.

Podriem dir que la major part dels enterraments devien correspondre a una necròpolis que se situaria a l'edat mitjana i que aniria creixent i ocupant espai fins arribar al segle XVIII. El poc material ceràmic que va aparèixer en l'excavació no permetia fer una aproximació massa exacta de les cronologies ni tampoc apropar-nos al desenvolupament temporal del cementiri. Tanmateix,

Figura 2. Vista d'un conjunt d'enterraments.

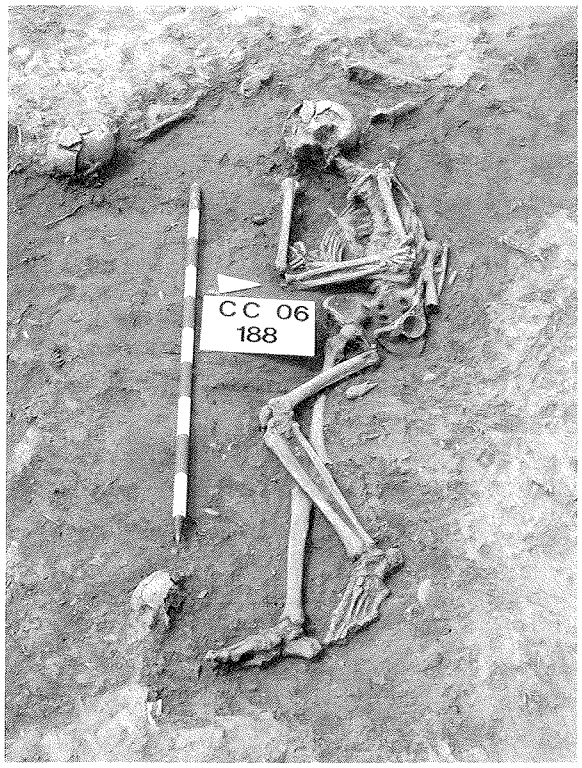

Figura 3. Un dels esquelets, en molt bon estat de conservació i que excepcionalment va aparèixer de costat.

les datacions per mitjà del carboni 14 sí que van permetre fer-nos una idea més real d'aquesta àrea de necròpolis.

El mètode del carboni es va aplicar en dos enterraments situats al segon i al tercer nivell de necròpolis: el segon nivell correspondria a una tomba del segle XV (1480) i el darrer ens aproximaria a unes dates reculades, a mitjans del segle XII (1150). Aquests resultats donaren unes datacions força reculades, que ens varen dur a pensar en un cementiri parroquial extens, tant pel que fa a les seves dimensions i densitat d'ocupació de l'espai, com pel que fa al període de temps en què es va utilitzar com a tal.

El que sí que es pot assegurar a hores d'ara és que aquest cementiri no correspon a la comunitat monàstica, com algú hauria volgut imaginar, ni a una gran mortaldat que fes desaparèixer una part important de la població de forma sobtada. Les diferents onades de pestes i altres epidèmies que varen delmar el territori durant els segles XIV i XV no tenen res a veure amb aquesta àrea tan extensa i densa d'enterraments. En aquests casos no s'acostumava a enterrar amb tanta delicadesa i ordre, sinó que les pràctiques funeràries responien en aquests moments de crisi més a una necessitat que no a un ritual (pel que fa a la col.locació del difunt, al seu tractament i amortallament...), i s'utilitzaven fosses i espais d'enterraments comuns per a diferents individus.

També es podria pensar en la presència d'un hospital, una institució per acollir la gent pobre i sense recursos de la contrada (se sap que al segle XVII hi havia una caritat en aquesta vila), però tot i així, la densitat resultaria encara massa important.

La hipòtesi més versemblant ens dirigeix cap a la descoberta d'un cementiri parroquial que perdura al llarg dels anys i que no desapareix d'aquesta zona fins que no se li dóna una nova ubicació fora de la trama urbana.

Aquesta necròpolis, doncs, dependria de l'església de Sant Esteve, i se situaria a poca distància del conjunt que aquesta formava amb el castell de Vila-sacra, del que actualment tan sols es conserva la torre medieval i algunes restes d'èpoques posteriors.

Un capbreu del monestir de Sant Pere de Rodes del segle XV ens diu que el nucli més antic de la població es trobava a la "força" i estava composat per part del voltant de l'església i el castell o casa de l'abat, i que el cementiri i el forn comú estaven situats al voltant de la força, al costat del castell i no de l'església, on era fins el segle actual (Arnall 2003).

ESTUDI ANTROPOLÒGIC

Tot i que la intenció inicial era poder estudiar de forma exhaustiva tots els individus que s'anaven excavant i conèixer les característiques generals de la població que habitava en aquest indret al llarg dels anys, així com els trets diferencials que es podien donar en cada cas, es va haver de fer una tria d'entre tots els individus per dur a terme un petit estudi.

La mostra es limità a 66 individus, que es distribuïren en un gran volum d'adults i un grup menor d'immadurs, treballant sobre una mostra representativa de la totalitat del cementiri, i sempre sobre un nombre reduït de individus. Els immadurs, infrarepresentats, es varen seleccionar del sector on estaven més representats, i els adults es varen triar d'entre els individus més ben conservats, per tal de maximitzar la biometria i l'observació de paràmetres antropo-patològics.

A partir d'aquí es va poder arribar a les següents conclusions:

Edat

Els grups d'edat obtinguts ens donen a entendre una supervivència important de la població jove, malgrat un pic de mortalitat durant la primera infantesa (1-5 anys), i una longevitat dels adults per sobre dels 40 anys, amb certa dificultat per superar els 60 anys.

En aquesta mostra, on les restes òssies es conserven en molt bon estat, l'absència d'efectius en la classe dels nadons (0-1 anys) només es pot explicar per una exclusió d'aquest grup en un acte de selecció social funerària.

Sexe

Totes les classes d'edat adultes presenten un lleuger desequilibri sexual amb predomini dels individus masculins sobre els femenins, excepte en el grup dels adults més joves o grans adolescents, on els homes no estan representats.

La primera observació pot respondre a un biaix propi del mateix sistema de mostreig utilitzat per a l'anàlisi, atès que s'han seleccionat els individus en millor estat de conservació. Pel que fa a l'absència d'homes en el grup d'adults joves (15-20 anys) l'explicació de la supervivència natural resulta plausible: és l'estadi òptim per als individus masculins, que han superat les dificultats de la infantesa, mentre que és un estadi de gran risc per a les mares primerenques, sovint encara adolescents.

BIBLIOGRAFIA

A.A.D.D., *Catalunya Romànica*. Vol. IX, L'Empordà II, Barcelona.

A.A.D.D. 2000, *Història de l'Alt Empordà*, Diputació de Girona, Girona.

ARNALL, M. J. 1977, Notas y documentos para la historia de Vilasacra (I), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 2, 267-318.

ARNALL, M. J. 1984, Vila-sacra sota la influència de Sant Pere de Rodes (segles XIII-XV), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 17, 95-170.

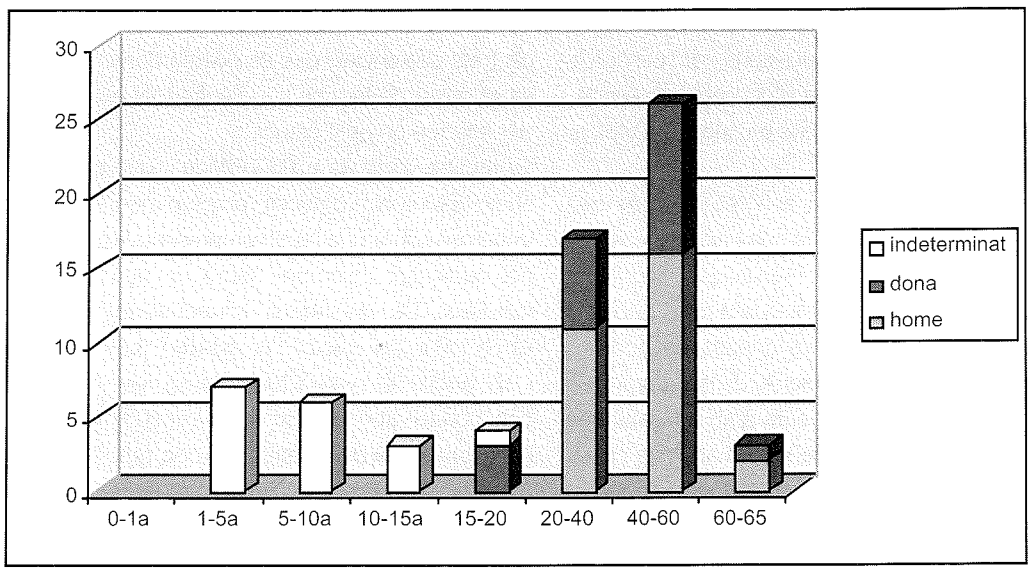
ARNALL, M. J. 1986, La vila i el terme de Vila-sacra en el segle XV (Estudi d'un capbreu del monestir de Sant Pere de Rodes), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 19, 203-286.

ARNALL, M. J. 1987, Inventari dels béns mobles de l'abat de Sant Pere de Rodes de l'any 1633, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XXIX, 211-229.

ARNALL, M. J. 2003, *Amb cor to ferm. Recull de la història de Vila-sacra*, Ajuntament de Vilasacra.

BADIA, J. 1981, *L'Arquitectura Medieval de l'Empordà*, vol. II-B (Alt Empordà, Diputació de Girona, Girona.

CATALÀ, P., OLIVA, M. i BRASÓ, M. 1967, *Els Castells Catalans*, vol. II, Barcelona, 555-558.

SEGUIMENT I EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DE L'ESGLÉSIA I ACCESSOS D'ORDIS (ALT EMPORDÀ)

Anna AUGÉ SANTEUGINI

El seguiment arqueològic d'aquestes obres, situades dins del nucli antic d'Ordis, va permetre identificar una part de la necròpolis corresponent a l'antiga sagrera de l'església parroquial de Sant Julià i Santa Basilissa, que és d'origen romànic, dels segles XII i XIII, i que actualment es presenta molt reformada per les obres del segle XVIII. Aquesta intervenció arqueològica es va realitzar entre el 16 d'octubre i el 15 de novembre de 2006, i fou encarregada per l'Ajuntament d'Ordis a l'empresa Janus, S.L.

A uns 26 metres dels murs perimetrals de l'església, cap al sud, entrant dins del carrer de Sant Julià, es va identificar la primera tomba. La neteja al voltant de la zona més pròxima a aquesta primera troballa va evidenciar altres enterraments. Davant d'això es va optar per fer un parell de sondejos a la mateixa plaça de l'Església per acabar de confirmar l'extensió i la potència de les restes en aquella zona. Els resultats van ser positius pel que fa a la localització d'altres enterraments.

La probabilitat de trobar un gran nombre de tombes era força gran. És per això que l'ajuntament d'Ordis va optar per modificar el projecte inicial de les obres que, per no haver d'afectar les restes arqueològiques, va evitar el seu pas par aquest indret pròxim a l'església. D'aquesta manera, no va ser necessària l'excavació de la major part de les restes arqueològiques existents a la zona, i només va caldre excavar un petit tram de necròpolis, que ja havia quedat al descobert, situat al carrer de Sant Julià, de 10 metres de llarg i 3 d'ample. Aquest espai correspondria a l'entorn delimitat a partir de la primera tomba, i que va permetre documentar una part de l'estratigrafia de l'antiga sagrera.

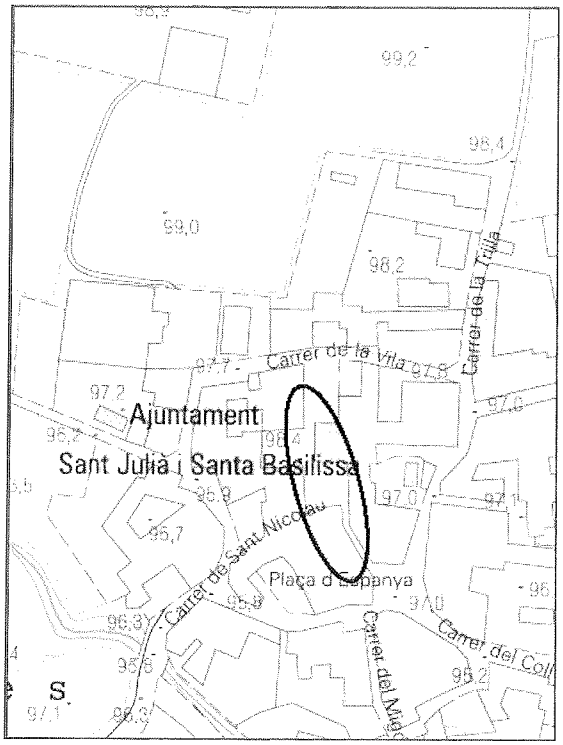

Figura 1. Situació de la zona excavada dins del nucli urbà d'Ordis.

ELS ENTERRAMENTS

Aquesta excavació va fer possible la documentació d'un total de 28 enterraments (U.E. 1003, 1004, 1007, 1012, 1015, 1017, 1019, 1022, 1024, 1025, 1026, 1027, 1029, 1031, 1032, 1033, 1035, 1037, 1038, 1039, 1041, 1042, 1043, 1045, 1047, 1048, 1050 i 1053), entre els quals es va trobar un enterrament infantil (U.E. 1043). La majoria, però, estaven seccionats pels perfils est i oest que delimitaven el carrer. És per això que en moltes de les inhumacions només es va poder excavar una part de l'esquelet, ja que la resta es perllongava per sota dels límits del sector.

En dotze dels enterraments es va poder identificar la fossa excavada al subsòl natural (U.E. 1002, 1006, 1011, 1014, 1018, 1021, 1040, 1044, 1049 i 1052), i eren dues les que estaven ocupades per dos individus (U.E. 1002 i 1014). Les fosses eren simples, la majoria de planta rectangular i arrodonides per l'extrem de la capçalera i dels peus, i sense cap tipus de coberta.

En tots els casos les inhumacions es varen fer decúbit dorsal seguint una orientació d'est a oest, amb el cap

col·locat a l'oest i mirant a llevant.

Pel que fa als aixovars, només es van trobar dues sivelles de ferro segurament d'un cinturó de l'individu U.E. 1019, col·locades in situ a l'alçada de la pelvis, una al davant i l'altre al darrera. Totes dues són de forma circular, d'uns 48 mm de radi exterior, i amb l'agulla disposada a dins de l'encaix.

CONCLUSIONS

Sembla evident que la part més antiga de la necròpolis estaria formada per les tombes amb fossa excavades a terra. El poc material ceràmic que es va poder recuperar durant l'excavació de l'últim estrat (U.E. 1030) que cobria part dels retalls i del subsòl natural i la tipologia de les tombes van proporcionar una cronologia que situaria aquesta part del cementiri entre els segles XI-XIII.

Tot i que en general aquest espai de necròpolis oferia una concentració de sepultures força intensa, era conforme ens anàvem aproximant a l'església que la superposició dels enterraments anava en augment, i les tombes se situaven una per sobre de l'altra, en alguns casos desplaçant i tallant part dels esquelets anteriors. Aquest fet evidencià els diferents moments d'ús del cementiri durant els seus set segles de funcionament, del segle XI fins al XVIII.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1990, *Catalunya Romànica IX. L'Empodà II*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

AA.DD. 1982, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, Annex 1, Barcelona.

BOLÒS, J. 2004, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Textos i estudis de cultura catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

FARÍAS, V. 1993, La Sagrera catalana (1025-1200): características y desarrollo de un tipo de asentamiento eclesial, *Studia Historica. Historia Medieval*, II, 81-121.

MARTÍ, R. 1988, L'ensagrerament: l'adveniment de les sagreres feudal, *Faventia* 10, 153-182.

PLADEVALL, A., BENET, A. 1984, *Catalunya Romànica. Volum II. Osona I,* Barcelona.

VIVES, E. 1990, *La població catalana medieval. Origen i evolució*, Eumo Editorial, Estudis Universitaris de Vic.

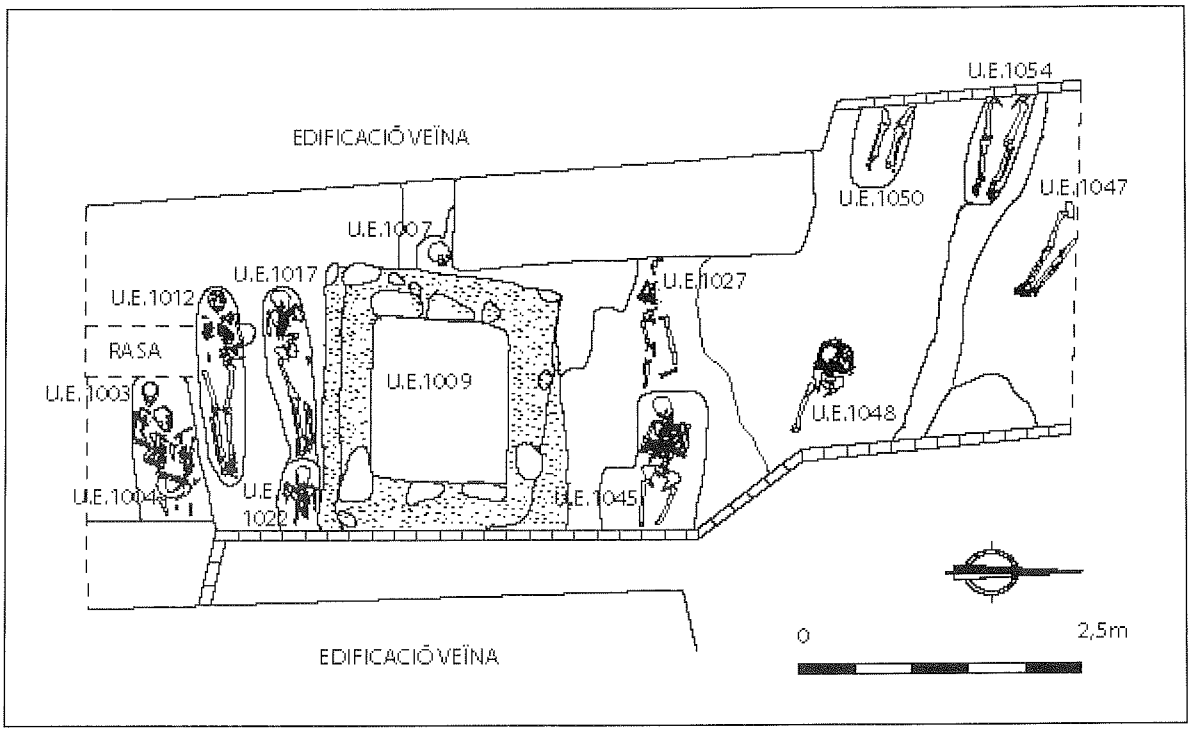

Figura 2. Planta de la fase més antiga de l'excavació (segles XI-XIII).

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA CANTONADA ENTRE ELS CARRERS DE LA FONT I TUYET (PERALADA, ALT EMPORDÀ)

Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

INTRODUCCIÓ

El projecte per construir vuit cases en un solar localitzat a la cantonada entre els carrers de la Font i Tuyet, a Peralada (Alt Empordà), va comportar un seguiment arqueològic dels rebaixos que s'havien d'efectuar, que es va dur a terme entre els dies 23 de gener i 3 de febrer de 2006.

L'espai que havien d'ocupar les futures construccions es localitzava en una zona de la xarxa urbana molt propera a l'hipotètic traçat de la muralla baixmedieval que envoltava la vila, més concretament a tocar de l'angle nord-oest del recinte emmurallat. La seva situació feia augmentar la possibilitat de noves troballes o la documentació de possibles estructures antigues, i va resultar bàsica per propiciar un control arqueològic anterior a l'inici de les obres.

De fet, quan es va iniciar l'excavació, la intenció de la intervenció era esbrinar si un mur de grans dimensions que ja s'observava a simple vista i que limitava el solar pel nord, corresponia a la muralla dels segles XIV - XV.

Amb les tasques arqueològiques varen aparèixer tot un seguit de construccions que es relacionaven amb l'ocupació del turó en època moderna. Es tractava de 5 murs que formaven una estructura d'hàbitat, un espai de petites dimensions del que se'n desconeix la funció. També es va poder estudiar un mur de grans dimensions que sempre s'havia considerat un pany de la muralla medieval (Fig. 1).

No es varen localitzar nivells arqueològics que es poguessin relacionar amb les estructures que s'anaven descobrint, però dins del reompliment general que cobria tota aquesta zona hi havia material ceràmic que ens remetia a l'època moderna. Apareixia ceràmica de reflex metàl.lic (segles XVI-XVII), ceràmica grisa moderna i medieval, i també ceràmica vidrada.

L'ESTRUCTURA D'HÀBITAT

El mur perimetral, que es va documentar extensament amb la intervenció duta a terme als inicis del 2006, era un pany de paret que es veia des del carrer de la Font, a la part oest del solar, i que no formava part del recinte murat antic, sinó que funcionava com a mur de contenció i es relacionava amb les activitats agrícoles que es duien a terme en el mas veí que actualment rep el nom de can Genís.

Aquesta construcció, que vam denominar estructura 1 (E-1), de grans dimensions, seria el límit de la zona de l'era i devia aixecar-se cap a la fi del segle XVIII o al segle XIX. La seva funció bàsica devia ser la de contenir les terres de la part més elevada del turó i prevenir les esllavissades en un punt que ja havia comportat problemes des del moment de la seva primera ocupació, quan es va ampliar la zona d'hàbitat del cim del turó de Peralada, i per això calia una construcció de dimensions considerables. L'aspecte d'aquesta estructura, juntament amb la zona que ocupava, varen fer que popularment se la relacionés sempre amb el recinte murat baixmedieval.

Juntament amb aquest mur es va localitzar una construcció dels segles XVI-XVII que ocupava el límit del turó i que ja havia patit problemes d'estabilitat des del seu origen. Això havia fet necessari refer el mur més extern, que corria paral.lel al mur 1, i que segurament havia caigut parcialment. Aquesta estructura (E-2), construïda a l'extrem oest damunt d'un mur anterior, podria haver-se recolzat a la muralla medieval, tot i que no se sap on s'ubicava exactament aquest tram defensiu, encara que cal imaginar que correria més cap a l'est. El material que apareixia més proper a la fonamentació d'aquesta estructura ens va remetre als segles XVI - XVII (reflexos metàl.lics).

La resta de murs que es varen localitzar, tot i conservar-se a nivell de fonamentació o amb tan sols dues filades, descrivien una habitació de planta rectangular juntament amb l'inici de tres àmbits més (Fig. 2).

Janus S.L.

Cap al nord hi havia un espai marcat pels murs E-4 i E-5, desaparegut en part per l'efecte de les diferents esllavissades i actuacions que s'havien anat produint en aquest lloc al llarg del temps, mentre que a l'est hi havia dos espais més que quedarien amagats sota el límit marcat pel projecte actual d'urbanització. Aquests dos espais estarien limitats pel murs E-4, E-5 i E-6 en el cas del que es troba més al nord, i pels murs E-4 i E-5 pel que es pot veure més al sud.

L'únic àmbit que es va poder documentar acuradament va ser el que estava delimitat pels murs E-2, E-3, E-4 i E-5, tot i que alguns d'aquests murs estaven tallats o destruïts en part per les afectacions del terreny en època moderna i contemporània. En aquest espai

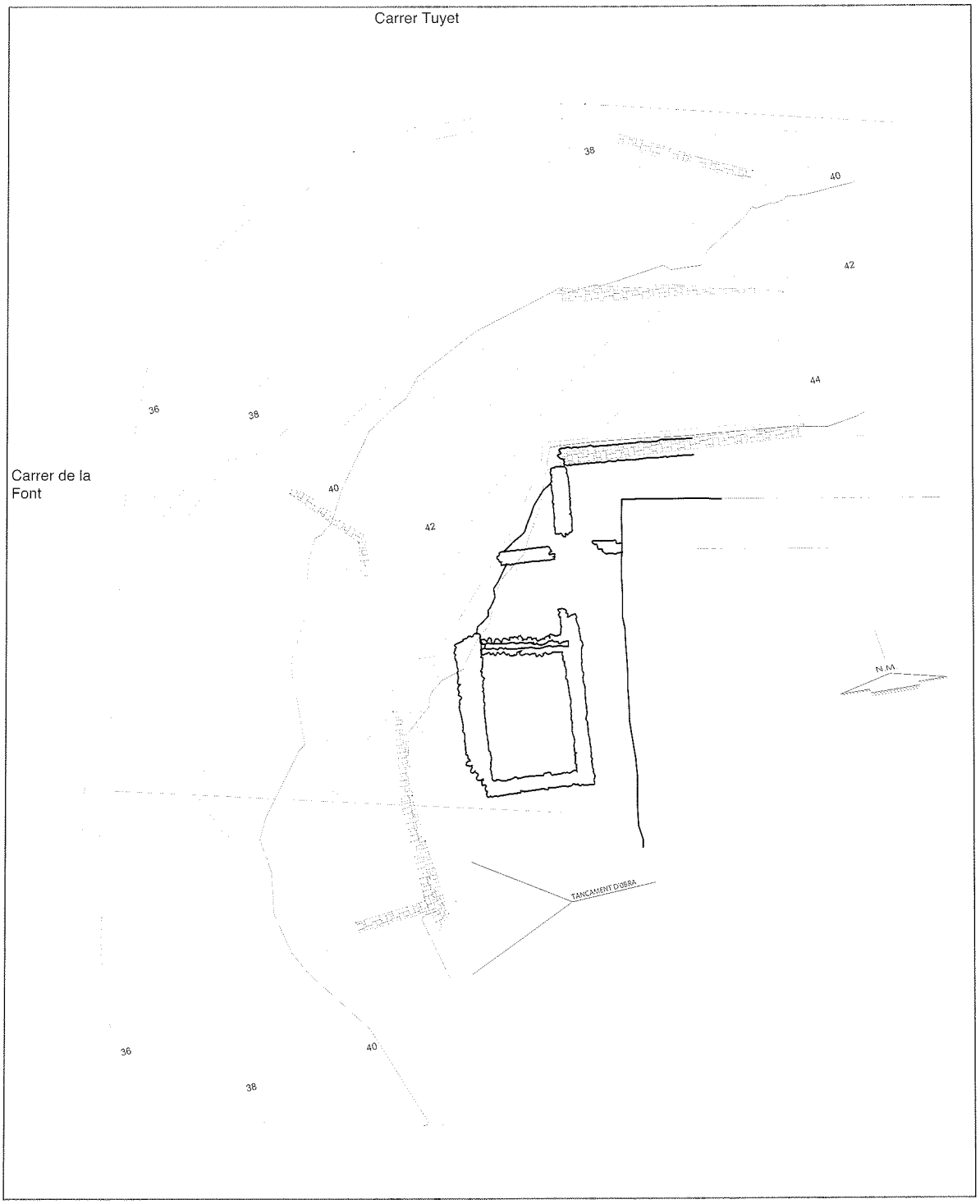

Figura 1. Plànol topogràfic del solar, amb les estructures localitzades

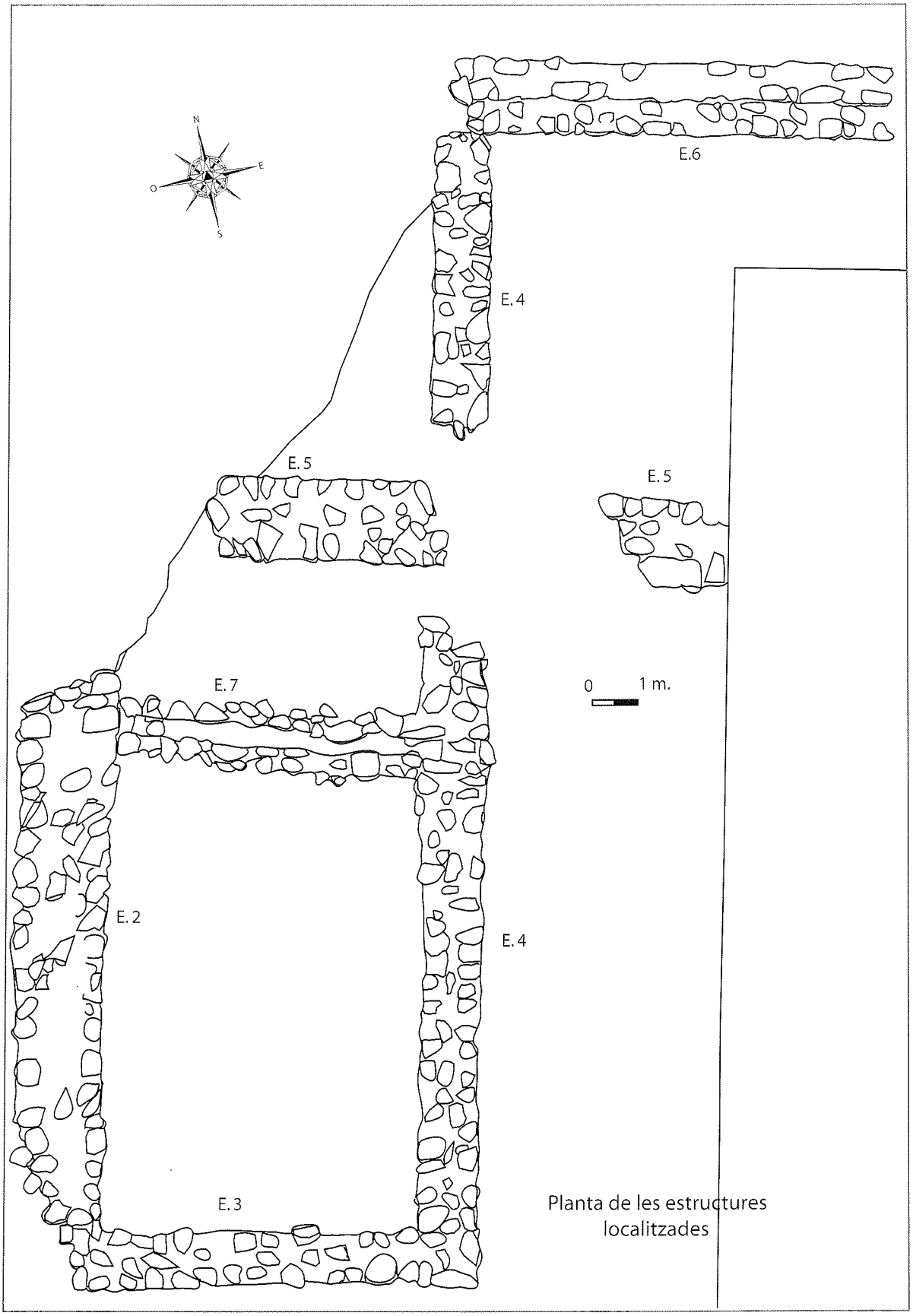

Figura 2. Planta de les estructures localitzades

s'hi va localitzar una canalització, conservada en un estat força precari. Es tractava d'una claveguera que desaiguava entre els dos murs que ocupaven aquest sector: l'estructura E-1 (el mur de contenció modern) i la més antiga, E-2, que estaven separades entre elles per tan sols 1 metre.

El material que es va anar localitzant no es relacionava de forma directa amb cap de les estructures trobades, sinó que formava part d'un estrat general que les cobria i amagava. La ceràmica ens situava clarament en època moderna, amb presència de reflexos metàl.lics i algun fragment de blau català que ens ubicarien cap el segle XVI, a banda d'una quantitat més important de vidrades i ceràmiques reduïdes de cuina, que podien fer avançar les cronologies un segle. Les formes i les decoracions eren les habituals per aquests tipus.

En realitat, les troballes realitzades amb els rebaixos de terra van deixar al descobert part de la trama urbana que es va anar construint a Peralada a partir del recinte baixmedieval i les ampliacions que es van fent per ocupar de forma total el cim del turó.

Ara es pot dir que durant el segle XVI i XVII es varen dur a terme tot un seguit de construccions que ocuparien la zona nord-oest del cim, adossant-se a la muralla d'època baixmedieval per la seva banda externa, i acollint una població creixent que buscava un espai on establir-se dins el propi nucli urbà.

BIBLIOGRAFIA

AA.VV., *Catalunya Romànica. Vol. IX, L'Empordà II.*

LLINÀS, J., MERINO, J., MIRÓ, M., PEDRÓN, M.J. 1994, Les excavacions a l'antic convent de Sant Bartomeu (Peralada, Alt Empordà), 1989-1990. Dels orígens del món ibèric a la revolució feudal, *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 95-106.

LLINÀS, J., MIRÓ, M., MONTALBÁN, C., PALAHÍ, LI., SAGRERA, J. 1994, Excavacions d'urgència a la Plaça Ramon Muntaner (Peralada, Alt Empordà), *Segones Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, Torroella de Montgrí, 147-155.

LLINÀS, J., MIRÓ, M., MONTALBÁN, C., PALAHÍ, LL., SAGRERA, J. 1995, Peralada a l'edat Mitjana. Les excavacions de la plaça Ramon Muntaner, *Annals de l'Institut d'estudis Gironins* XXXV, Girona, p.27-45.

LLINÀS, J., MERINO, J., MIRÓ, M., MONTALBÁN, C.; PALAHÍ, LI.; SAGRERA, J. 1998, *La Peralada ibèrica i medieval segons l'arqueologia. Les excavacions de 1989 a 1995*, Institut d'Estudis Empordanesos, Monografies Empordaneses 4, Figueres,

LLINÀS, J., MERINO, J., MONTALBÁN, C., PALAHÍ, LL., SAGRERA, J., *Peralada a l'Edat Mitjana, a Catalunya Romànica*, vol. XXVI.

INTERVENCIONS A LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ), DURANT EL BIENNI 2006-2007

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

Durant el bienni 2006-2007 els treballs han estat de seguiment arqueològic de dos projectes de condicionament i adequació de diferents espais de la Ciutadella. En primer terme, entre el setembre de 2006 i el gener de 2007, s'ha portat a terme el control dels moviments de terra i d'afectació d'estructures i de nivells arqueològics del *Projecte Executiu d'Ordenació i Condicionament de l'interior de la Ciutadella, fase 1*, de l'enginyeria Aspecte, s.l. A continuació, entre els mesos de febrer i abril de 2007, s'ha controlat la intervenció sobre el magatzem de materials arqueològics, en base al projecte de *Reforma del magatzem existent per adequar-lo a dipòsit de material arqueològic, dins la Ciutadella de Roses*, de l'arquitecte tècnic Manel Donat. En ambdós casos, el promotor de les obres ha estat l'ajuntament de Roses. En el projecte d'ordenació hi ha intervingut l'empresa Jardineria Moix, s.l., de Santa Margarida de Montbui (Barcelona), mentre que en la reforma del magatzem ho ha fet l'empresa Construccions Cap Norfeu s.l. i excavacions Bartra, ambdues de Roses.

EL SEGUIMENT DE LA PRIMERA FASE D'ORDENACIÓ

Aquests treballs varen generar diversos punts d'intervenció arqueològica, ja sigui com a seguiment dels moviments de terres -tant per màquines excavadores com per rebaixos manuals-, com d'actuació sobre les estructures. El projecte estava subjecte a la condició de la Ciutadella com a jaciment arqueològic, per la qual cosa, ja durant el procés d'aprovació per la Comissió Territorial de Patrimoni de Girona[1], es varen posar diverses objeccions al bàsic[2], que foren resoltes en l'executiu. Entre aquestes es va fixar l'obligació d'anul·lar una part de la plantada d'arbres prevista, així com a fer un seguiment arqueològic abans de la instal·lació d'una passera damunt del barri hel·lenístic. En virtut d'aquest acord, s'excavaren els suports de la passera el juliol de 2004 (Puig 2004) i, vistos els resultats, fou aprovada, amb un petita modificació del seu traçat. Uns mesos més tard, el març de 2005, es féu el control de la plantada d'oliveres de la zona d'entrada (Puig 2005). La resta de condicions de l'acord de la Comissió són els que detallem a continuació, excepte l'estudi de viabilitat de la senyalització del jaciment, que avui és objecte d'un projecte independent[3].

Els treballs d'esplanació a l'entrada del Pati d'Armes

La intervenció en aquest espai fou, bàsicament, d'aportació de terres per anivellar i aixecar sensiblement la part de davant de la sala d'exposicions, al costat dret d'accés al recinte, atès que es considerava massa baix respecte el nou itinerari. Després de l'esplanació es portà a terme l'obertura d'una rasa en sentit est-oest per a la instal·lació dels serveis generals i registres de connexions. L'excavació no presentà excessiu interès, atès que aquesta és una zona molt alterada, que no conté restes arqueològiques en el subsòl, tal com ja havíem comprovat en un rebaix fet l'any 2001 (Puig 2001).

El traçat dels itineraris del Pati d'Armes

El seguiment consistí en el control del rebaix per a la caixa de paviment dels camins i de l'obertura de les rases de serveis, així com dels forats per a la plantada d'arbres –xipresos i atmetllers-, a l'entrada de l'itinerari est[4]. La intervenció no comportà problemes d'afectació de restes arqueològiques, atès que es proposà no superar els 0,40 m de profunditat, els quals, com sabem, corresponen al superficial general del Pati d'Armes, lliure d'estructures. Aquest estrat superficial, a més, està alterat pels usos posteriors a la Guerra Civil[5], com a horts i camps. Les úniques restes que es registraren foren uns ossos humans inconnexos que aparegueren en el tram final del camí est, allà on connecta amb la passera, les quals se suposa podrien correspondre a alguna de les fosses comunes de l'Hospital Militar modern que hi havia a prop.

L'esplanació de la zona de descans a la sortida de la passera del barri hel·lenístic

Aquesta actuació no va requerir seguiment arqueològic exhaustiu, atès que, més que rebaixar el sòl, es varen aportar terres. Cal dir que aquestes es varen aprofitar del piló sobrant acumulat davant del baluard de Sant Jaume durant les obres de l'any 1996, terres que també s'utilitzaren per arranjar el talús d'aquest baluard, malmès durant les esmentades obres. Observar només que amb l'anivellament quedà colgada la quadrícula que Maluquer de Motes havia excavat l'any 1966, amb mètode Wheeler, al sud-est del barri hel·lenístic. També s'eliminà el petit terraplè artificial de pedres i terra fet durant les excavacions dels anys 60 per delimitar la zona arqueològica de la que havia estat destruïda per la voladura de la muralla de llevant.

L'escala d'accés al camí sobre la muralla

La construcció de l'escala per accedir dalt de la muralla, que connecta la zona de descans a l'est del barri hel·lenístic i l'itinerari que porta fins al baluard de Sant Andreu i la Porta de Terra, no va comportar excessiu interès arqueològic, atès que aquesta es va construir sobre les terres aportades que conformen el talús de la muralla del segle XVI. Malgrat tot, es va fer el seguiment del rebaix i de la rasa per a les instal·lacions elèctriques.

El camí sobre la muralla, entre els baluards de Sant Jaume i Sant Andreu

En aquest tram de muralla es procedí a retirar les terres per a condicionar el pas de visitants, amb la qual cosa es posaren al descobert les costelles o contraforts de reforç de la muralla, i el mur que les lliga, els quals, originalment, estaven colgats per les terres del talús. Aleshores calgué anivellar i reparar parcialment aquestes estructures, a fi d'igualar el ras a la cota del paviment de sauló[6]. També es féu el control de la rasa de la instal·lació elèctrica, excavada davant el mur frontal de les costelles, amb la qual varen quedar parcialment al descobert l'arracament dels arcs que uneixen les costelles entre si.

La passera d'accés al baluard de Sant Andreu i la passera sobre la muralla, entre el baluard de Sant Andreu i la Porta de Terra

Les obres de construcció d'aquestes passeres no afectaren nivells arqueològics, per la qual cosa només es va supervisar la instal·lació de l'estructura de suport –a base de bigues de ferro-, que en el tram de muralla entre la Porta de Terra i el baluard de Sant Andreu va implicar la necessitat de coronar el mur que la suportava amb ciment i pedres. Per tal de veure la fonamentació d'aquest mur, es féu una cala en el talús de terra, atès

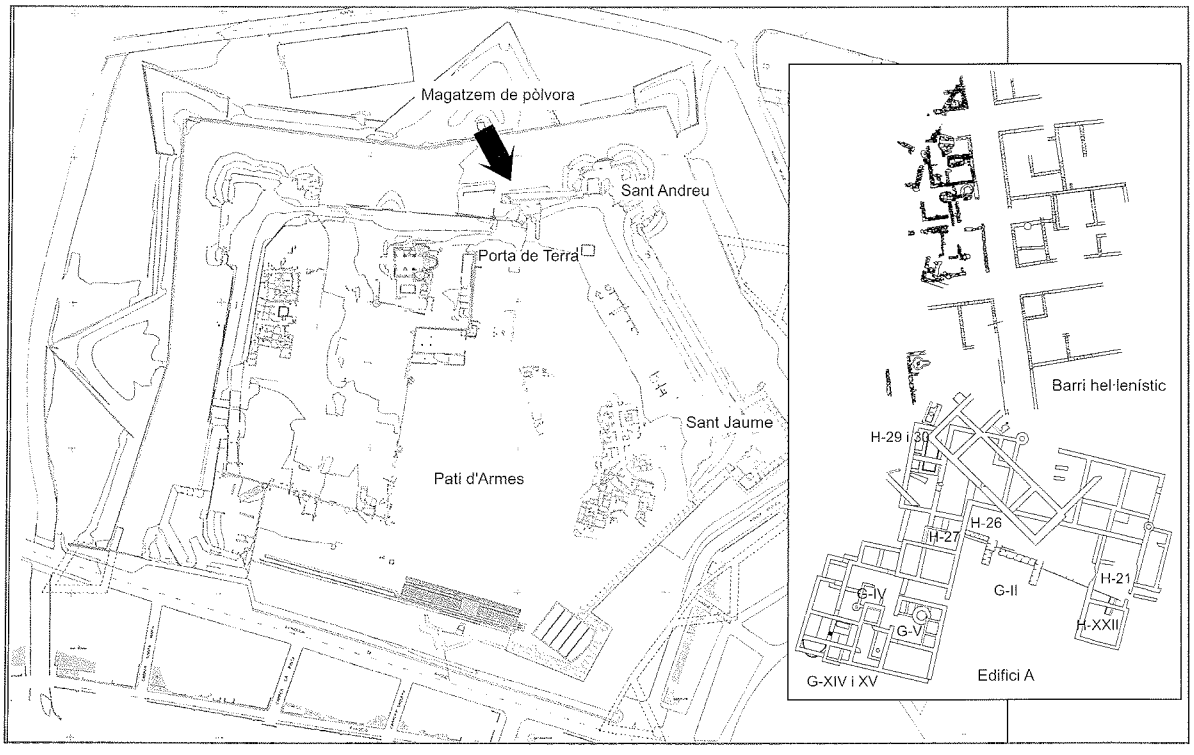

Figura 1. Plànol de les intervencions a la Ciutadella de Roses.

que es valorava a possibilitat de retirar-lo i donar major alçada a l'estructura; es va comprovar, però, que el mur no tenia fonament i que quedava penjat a mitja alçada del talús, per la qual cosa es tornaren a col·locar les terres.

Condicionament de l'àrea excavada del barri hel·lenístic

L'actuació que es portà a terme consistí, a grans trets, en l'arranjament general dels sòls per a rebre el tractament d'acabat amb graves. En primer terme es desbrossaren, netejaren i anivellaren l'espai dels carrers i l'interior de les cases, que ja havien estat excavats, per tal d'aconseguir un sòl uniforme, respectant sempre el desnivell natural de la zona, amb pendent de pujada cap a l'est. En escassos punts calgué rebaixar el terreny -especialment allà on s'havien acumulat terres al llarg dels anys-, mentre que en altres s'hagué d'aportar terres per esplanar. Els forns ceràmics núm. 1 i núm. 2 es varen deixar colgats de terra, tal com havien quedat després de les respectives excavacions, a l'espera d'un projecte de restauració.

Un cop condicionat l'espai, es procedí al control de la col·locació de graves a l'interior de les cases -prèvia estesa d'una capa de geotèxtil-, mentre els carrers es deixaven amb terra, a l'espera que sortís l'herba i es pogués segar. Per tal de contenir les graves en aquells punts en què els murs estaven malmesos o hi havia una porta, es va resoldre col·locar unes planxes de ferro galvanitzat i completar els murs amb una sola filada de pedres, superficialment lligades amb morter.

Condicionament de l'àrea excavada de l'Edifici A

En aquesta àrea de l'edifici A, també excavada anteriorment, es treballà de manera similar a l'àrea del barri hel·lenístic: es controlà la neteja i el condicionament dels diversos àmbits de l'edifici. En alguns casos es va fer necessària l'aportació de terres, com ara en els àmbits H-XXII, G-III i G-IV, que s'anivellaren, així com en el conjunt dels àmbits G-XIV, G-XV i G-XX, situats al sud de l'edifici, que es colgaren, prèvia capa de geotèxtil. També es colmataren les estructures de la part central del pati de l'edifici, els àmbits G-XVIII i G-XIX, atès que es va considerar que dificultaven la lectura i la interpretació del conjunt; el lloc es condicionà com a "mirador" per a la visita.

En altres punts, en canvi, fou necessari practicar alguns rebaixos, espais en els quals es va poder comprovar que ja havien parcialment excavats. És el cas de l'adequació de les estructures del moll hel·lenístic, descobertes en el subsòl del pati de l'edifici A, antics corte 0, corte G i corte G-II, excavades els anys 60 del segle passat. Es tractava de deixar-les en condicions, atès que es trobaven tal com havien quedat en aquests anys. El material ceràmic recuperat durant la neteja general aportà un context cronològic *postquem* d'inici del segle V dC, a partir d'un fragment de TS Africana D de la forma Hayes 59 B. Amb la mateixa voluntat es va descobrir el tram més oriental del mur del moll, davant l'àmbit H-21, el qual encara no s'havia excavat. El material ceràmic donà, en canvi, un context de la segona meitat del segle II dC, a partir de la presència de TS Africana de cuina de les formes Hayes 23 A, 23 B i 196, i de TS Africana A de la forma Hayes 14 A, datació que coincideix amb els nivells de fundació de l'edifici A. També s'actuà dins l'àmbit H-27, a ponent del pati G-II, el qual tampoc s'havia excavat. El rebaix, fins arribar a la cota d'aparició del mur, aportà un volum notable de material arqueològic, datat en un context de final del segle VI dC, a partir de la presència de TS Africana D de les formes Hayes 104 B, 99, 98 i 91, acompanyada de materials més antics, com ara la Lucente LUIS 27, la TS paleocristiana grisa DSP 5b i la vora d'àmfora africana de la forma Keay XXVII B. Aquesta cronologia coincideix amb la d'amortització de l'edifici A.

Al nord del moll hel·lenístic estava ben documentada la presència d'un porxo, de 3,20 m d'amplada, que envoltava el pati central de l'edifici A (Nieto 1993, 143). L'interès en fer comprensible aquesta estructura, va obligar a fer un rebaix dins l'àmbit H-26, a l'extrem nord-oest del porxo, el qual, pel què es va veure, tampoc estava del tot excavat. El material recuperat donà una cronologia del segle V dC, a partir de la presència de TS Africana D de la forma Hayes 93 o 98, tot i que era destacable el material del segle II dC, com ara la ceràmica TS Africana A de la forma Hayes 3 i la TS Africana de cuina Hayes 23 A. Per a completar la neteja del porxo es va fer una petita intervenció en el seu extrem nord-est, parcialment colgat sota el mur de l'Hospital Militar modern, i així donar una millor lectura a les estructures.

Excavació de les rases pel corten i condicionament del perfil de l'àrea descoberta

El projecte proposava delimitar tota l'àrea excavada del barri hel·lenístic i de l'edifici A mitjançant un cordó continu de planxa d'acer corten, clavada en el sòl de manera vertical, la qual, a la vegada, feia les funcions de suport de les terres del perfil. Per tal de col·locar aquesta planxa, calgué fer una petita fonamentació, la

qual implicà l'obertura d'una rasa de 20 cm d'amplada per una profunditat de 30 cm. Es féu especial atenció a les immediacions dels dipòsits H-29 i H-30[7], lloc en el qual es recuperà un conjunt heterogeni de materials, amb especial presència de restes humanes inconnexes, datat, *grosso modo*, dins el segle V dC, a partir de la presència d'un fragment de TS Africana D de la forma Hayes 76.

LA REFORMA DEL MAGATZEM PER A MATERIAL ARQUEOLÒGIC

El magatzem objecte de la intervenció es troba adossat al costat est de la Porta de Terra i ocupa una part del talús de la muralla, entre l'antic túnel que defensava la porta (Puig 2002a) i la muralla nord. Gràcies a la planimetria històrica conservada, sabem que aquest havia servit com a magatzem de pólvora. Des de mitjan segle XVI, però, s'utilitzaven com a tal algunes de les torres de la muralla medieval, adaptades i modificades per a aquest ús (De la Fuente 1998, 137). No obstant això, es va considerar la necessitat de disposar d'un magatzem en condicions, per la qual cosa se'n construí un de nou. Així s'entén en una carta del duc de Villahermosa, capità general de Catalunya, de l'any 1689, conservada a la Biblioteca Nacional de Madrid, en la què s'especifica que "es muy nezesario se acave la boveda para seguridad de la polbora" (Baig 1998, 177). No sabem si aquestes obres es refereixen al magatzem que ens ocupa, sí que ho fa, però, un document de l'any 1691, en el qual enginyer Ambrosio Borsano comenta que la casamata del semibaluard del portal de Terra pot "servir de magacen para la polvora y otras municiones" (De la Fuente 1998, 195). Els plànols posteriors ja dibuixaran la seva planta, formada per dos espais diferenciats, un d'ells aparentment cobert i l'altre no (Castell/Catllar/Riera 1994, 393, fig. 258). El més detallat d'aquests és el de l'enginyer francès Jean Baptiste Joblot, conservat als Archives du Génie, al Château de Vincennes, en el qual l'espai més al nord es defineix com a "casematte servant de magazin a poudre", mentre que l'immediat al sud com a "magazin a boullets" (Castell/Catllar/Riera 1994, 395, fig. 259).

Tota la documentació posterior dóna a entendre que l'estructura l'edifici es manté intacte fins als darrers anys d'ús de la fortificació. En el setge de 1795, durant la Guerra Gran, però, el magatzem va quedar fora de servei; així s'especifica en un plànol francès, en la llegenda del qual es llegeix: "magasin a poudre hors de service". Malgrat això, no creiem que el setge provoqués la destrucció del magatzem; de fet, en un plànol de l'any 1813, del temps en què els francesos tornen a ocupar la plaça després del setge de la guerra napoleònica de 1808, encara es dibuixa la seva planta. La destrucció no tindrà lloc fins l'any 1814, quan els francesos evacuen la plaça i la inutilitzen destruint les seves defenses. La voladura fa que es desprenguin grans blocs dels baluards i de la Porta de Terra. El darrer plànol analitzat, posterior a la voladura, de l'any 1836, assenyala clarament com els edificis que hi ha al costat de la Porta de Terra estan enrunats (Castell/Catllar/Riera 1994, 437, fig. 292).

A partir d'aquesta data, quan la Ciutadella s'abandona i el Ministerio de Defensa l'entrega a l'ajuntament de la vila, el destí del magatzem passa a ser d'ús civil, amb un interval durant el qual sembla que hauria estat aprofitat per l'exèrcit nacional durant la Guerra Civil. Segons se'ns ha informat[8], aquests soldats haurien adequat l'espai com a caserna i, molt probablement, haurien arranjar un paviment sobre la runa acumulada durant la voladura de l'any 1814[9], haurien fet un nou tancament i haurien adaptat un petit espai com a cuina. Un cop els soldats marxen de la plaça, i en una data entorn l'any 1945, l'edifici hauria estat ocupat per una família de Roses, la d'en Jaume Puig, que hi romandrà fins poc després de l'inici de les excavacions al barri hel·lenístic. Els treballs que es varen portar a terme a l'interior de l'edifici varen consistir en el rebaix de l'enderroc ocasionat per la voladura del mes de maig de 1814, el qual no s'havia retirat del lloc sinó que s'havia anivellat, detall que ho corroborava la diferència de cotes entre l'interior de la nau i la superfície del pati d'Armes. Els materials recuperats foren essencialment carreus i pedres treballades, sobretot en el punt on hi havia hagut la porta d'entrada. Entre aquestes esmentar la localització de la llinda original, que portava la inscripció AÑYO IESUS MA(RIA) JOSEP 1691, data que coincideix amb el document de Borsano.

La neteja va permetre reconèixer la planta original de l'estructura, d'una superfície total de 153 m², de 25,5 m de llargada nord-sud per 6 m d'amplada, compartimentada en dos espais: la sala nord, coberta amb volta de mig punt, amidava 14,20 m per 6 m; mentre que la sud, la que estava descoberta, feia 11,30 m per 6 m. Els murs perimetrals, allà on es pogueren mesurar, tenien una amplada superior a 1,5 m. Respecte a l'alçada del cos nord, després de recuperar el nivell de circulació original, es va poder estimar al voltant dels 6 m, fet que permetria l'existència d'un pis, el qual se sostindria per

les cartel·les de pedra que encara es poden veure a les parets; l'alçada de la planta baixa seria de 2,5 m. La planta superior, aïllada del terra, seria el lloc ideal per a conservar la pólvora, apartada de la humitat del subsòl. El paviment original de l'edifici sembla que seria de terra compactada, tot i que en algun punt podria haver estat a base de petites pedres i morter de calç. No s'ha excavat totalment, atès que s'ha deixat a la cota d'un sòl cremat, endurit, que suposem seria contemporani a la destrucció de 1814.

Cal destacar la troballa, entre la runa retirada, de grans pedres de granit, de dimensions i característiques molt similars a les de la muralla hel·lenística, les quals es concentraven a la part central del magatzem, aproximadament a l'espai on arrencaria la volta. En un principi vàrem creure que es podia tractar d'un tram de la muralla, però després de rebaixar el lloc i comprovar que totes apareixien per damunt del paviment original de l'edifici, es va determinar que haurien estat remogudes durant la construcció del magatzem. De fet, algunes d'aquestes pedres les veiem reutilitzades com a paret en els murs perimetrals de l'edifici. Malgrat tot, és una troballa interessant, atès que ens està informant de la possible prolongació de la muralla cap aquesta zona; de fet, el tram excavat es troba a uns 60 m més al sud. La troballa de nivells hel·lenístics sota el paviment del magatzem, documentats en una petita cala ran del mur original de façana, ho confirmaria.

BIBLIOGRAFIA

BAIG, M. 1988, La vila de Roses en els segles XVI i XVII, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 21, 35-206.

CASTELLS, R., CATLLAR, B., RIERA, J. 1994, *Ciutats de Girona, Catàleg de plànols de les Ciutats de Girona des del segle XVII al XX*, COAC, Diputació de Girona, Girona.

DE LA FUENTE, P. 1998, *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna,* Col·lecció Papers de Recerca 3, Ajuntament de Roses-Diputació de Girona.

DÍAZ, C., PALOU, H., PUIG, A.M. 1998, *La Ciutadella de Roses,* Quaderns de la Revista de Girona 77, Diputació de Girona.

DÍAZ, N. 1991, *Roses. Una vila amb història*, Ajuntament de Roses, Roses.

PUIG, A.M. 2001, *Memòria d'Excavació del rebaix de terres de la meitat meridional del Pati d'Armes de la Ciutadella de Roses* (febrer-març 2001), Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A.M. 2002A, Recuperació del Portal de Terra. Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *Memòria d'Excavació*, Serveis Territorials de Cultura de Girona.

PUIG, A.M. 2002B, *El Portal de Terra de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà)*, Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines, Sant Joan de les Abadesses (maig, 2002), 427-429.

PUIG, A.M. 2004, *Memòria d'Excavació del seguiment arqueològic de l'excavació dels daus de suport per la passera del barri hel·lenístic de la Ciutadella de Roses (juliol 2004)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A.M. 2005, *Memòria d'Excavació del seguiment arqueològic de l'obertura dels forats per la plantada d'oliveres al Pati d'Armes de la Ciutadella de Roses (març 2005)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita

PUIG, A.M. 2007, *Memòria d'excavació. Seguiment arqueològic del Projecte Executiu d'Ordenació i Condicionament de l'interior de la Ciutadella, fase 1 (setembre de 2006 a gener de 2007),* Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A.M. 2007, *Memòria d'excavació. L'antic magatzem de pólvora de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., PUJOL, M., TEIXIDOR, M., VIEYRA, G. 1994, *La Ciutadella de Roses. Memòria d'Excavació (maig-juliol 1994)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita, 120-121.

PUIG, A.M., MARTÍN, A. 2002, *Memòria d'Excavació del forn núm. 2 de vernís negre del barri hel·lenístic de la Ciutadella de Roses (juny 2002)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

NOTES

1) Del 14 d'abril de 2004 (exp. 70/04).

2) El Projecte bàsic d'ordenació i condicionament interior de la Ciutadella de Roses, encarregat per l'ajuntament de Roses l'octubre de 2001, fou presentat a l'Ajuntament el mes d'agost de l'any 2002 i aprovat el 7 d'abril de 2003.

3) Hores d'ara els textos ja estan redactats -textos d'Anna Maria Puig- i les il·lustracions acabades –dibuixos de Francesc Riart-; queda per completar el disseny gràfic.

4) S'evita que es plantin arbres al costat de la zona arqueològica.

5) Durant el rebaix del camí oest, a tocar l'edifici de l'antic Arsenal, es va trobar un obús de la Guerra Civil, encara per esclatar, que fou desactivat pel Mossos d'Esquadra.

6) En aquest espai ja hi havia actuat la brigada del monument, encapçalada per Miquel Palós, l'any 2001, la qual va portar a terme la restauració de la "barana" de la muralla refent els punts en què estava malmesa i coronant la part superior.

7) A més es va controlar la retirada de sorres que els cobrien, com a protecció dels paviments d'opus *signinum*, de la mateixa manera que en els dipòsits de les G-V i G-VIII, restaurats per l'empresa ABAC.

8) Dades proporcionades per Miquel Palós, anterior encarregat de la brigada de la Ciutadella.

9) Sota del paviment de ciment, disposat l'any 1993 quan el magatzem es condicionà per a dipòsit de materials arqueològics, s'han recuperat les restes d'un paviment de lloses de pissarra, combinades amb maons. Suposem que aquest sòl hauria estat en ús durant tot el temps en què la nau s'utilitzà com habitatge.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANT FELIU DE LLADÓ (ALT EMPORDÀ)

Joaquim TREMOLEDA, Josep M. NOLLA, Pere CASTANYER

INTRODUCCIÓ

Lladó es troba situat en el límit occidental de la plana empordanesa, a 15 km de Figueres. És un espai de transició conegut com "Garrotxa d'Empordà", on el terreny comença a ondular-se i es produeix el canvi dels terraprims pels domini dels aspres, deixant enrera els dipòsits al·luvials de la plana pels terrenys diluvials o pliocènics, amb un color vermellós característic, producte de la dissolució del carbonat càlcic que deixa en llibertat l'argila.

La vila està emplaçada a l'alta vall del Manol a uns 500

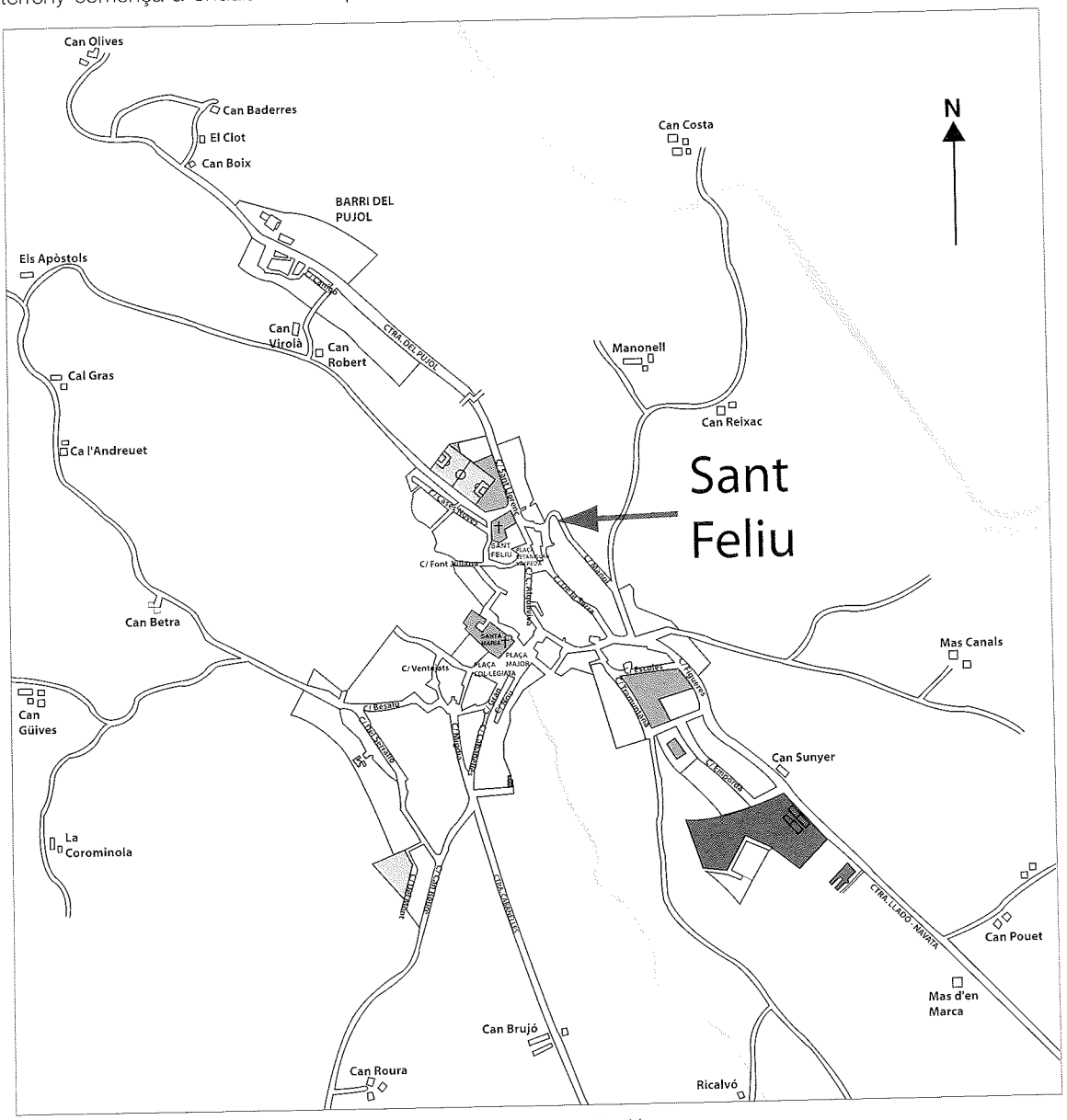

Figura 1. Ubicació de l'església de Sant Feliu en el nucli de Lladó.

Figura 2. L'imponent cos de l'església de Sant Feliu, construït sobre la serra oriental, domina l'entorn del poble.

m de la seva riba esquerra i al peu de les estribacions orientals del massís de la Mare de Déu del Mont, sota la muntanya de Falgars. El nucli de població, a 197 m sobre el nivell del mar, es troba centrat en l'espai del terme municipal. El curs del Manol, afluent de la Muga, transcorre en diagonal el terme, de nord-oest a sud-est, recollint les aigües de la riera de Montalat. El rec o torrent de la Tria, més avall riera Àlguema, afluent del Manol, travessa just pel centre del poble.

El nucli habitat de Lladó presenta una topografia molt irregular. El centre, dominat per l'antiga canònica de Santa Maria i el pas del rec de la Tria, és la part més fonda i es troba delimitat per dues serres altes que coincideixen amb els carrers de la Serra, a llevant, i del Serrallo, a ponent. La part nord-oriental és la més alta, i està presidida per l'antiga parròquia de Sant Feliu que amb el seu campanar, visible des dels accessos al poble, aporta una personalitat i un aspecte inconfusible al poble.

La comunicació del poble és possible per una desviació de 4,725 km. de la carretera que comunica Figueres amb Navata, que en entrar al poble es bifurca a la dreta pel carrer de la Serra, o bé, seguint pel carrer Figueres s'accedeix a la plaça. També hi ha una sortida cap a ponent, que enllaça amb Cabanelles i facilita una sortida més directa cap a la Garrotxa i al Pla de l'Estany.

La intervenció arqueològica a l'església de Sant Feliu de Lladó es va realitzar durant els dies 10 i 15 d'abril de 2006. Aquesta excavació es va plantejar com una intervenció preventiva, atès l'estat de l'edifici i la necessitat de fer-hi accions de restauració i consolidació de l'estructura que el municipi s'estava plantejant. Amb la intenció de realitzar una seqüència estratigràfica i comprovar l'existència de restes arqueològiques en el subsòl de l'esmentat edifici es van plantejar diversos sondejos, a l'interior i a l'exterior de l'edifici. L'església de Sant Feliu és un edifici del segle XVIII (inici de l'obra l'any 1758) que, per multitud de notícies històriques, sabem que al turó de Sant Feliu hi havia existit un temple anterior, com a mínim del segle XI i la troballa en el segle XIX d'un encenser de bronze d'origen sirià o copte en la sagrera, ens fa pensar en la possibilitat que hi existís un edifici de culte ja en època visigoda.

L'EXCAVACIÓ

L'excavació es va plantejar, en principi, a l'interior de l'edifici, com a lloc més probable de poder obtenir resultats positius, atès que el paviment de rajols era el sòl original de la construcció de l'edifici.

La zona sud de l'edifici possiblement no fos, a priori, la més indicada, ja que la part més alta del turó corresponia a la zona del presbiteri. Hi havia dues raons, però, per evitar aquesta zona situada més al nord. La primera era una major complexitat, ja que la part de l'absis es va sobrealçar per situar-hi l'altar i unes columnes que sostenen una semicúpula decorativa. Per l'altra, existència en el sòl de la zona nord i l'eix central de diverses tombes que haurien afectat la sedimentació i complicaven els treballs.

D'aquesta manera es va plantejar una gran àrea de 6 per 4,50 m. Es va aixecar el paviment de tot aquest sector. Prèviament s'havia generat una numeració dels elements estructurals de l'església actual que fonamentaven en el subsòl. Aquestes UE eren correlatives i tenien reservada l'espai numèric que va de l'1 fins al 1000. De moment, es van donar els números fins al 42, essent aquest el número del paviment de l'absis, mentre que l'anterior corresponia al paviment de la nau.

Igualment, es va sectoritzar l'edifici, de forma que la nau central es va anomenar quadre 1000, l'absis quadre 2000. A les capelles i àmbits laterals de banda oriental els hi va correspondre del 3000 al 7000; mentre que la banda occidental anava del 8000 al 12000. Pel que fa als espais exteriors, els únics que tenen espai són davant del frontal sud, amb el 13000, i el lateral est, amb el 14000, on també es van fer petits sondejos.

ELS SONDEJOS

1- Quadre 1000 (6 x 4,50 m)

L'extensa obertura d'aquest sondeig va afectar una part del paviment de rajol UE-41) i una franja central feta de plaques de pedra (UE-43). El número 1001 correspon a la preparació de calç del paviment. Per sota, hi havia una capa de terra de gruix irregular, més potent al sud que al nord (1002). En aquest nivell hi havia una tomba excavada de forma ovalada, farcida de terra solta (1003 i 1004). Aquest estrat general, acabava amb un nivell molt compactat en la seva superfície (1005). La potència del nivell per sota de la superfície compacta era d'una mitjana d'1,20 m. Es tracta d'una gran massa de terra solta, barrejada d'una gran quantitat d'ossos humans, una mena d'ossera amb ossos sense dipòsit anatòmic, combinat amb restes de tombes amb caixes de fusta (1006).

En veure la potència d'aquest estrat vàrem decidir de limitar el sondeig a un rectangle de 2 per 1,60 m, amb la finalitat d'obtenir la seqüència completa. Al final d'aquest estrat va aparèixer una capa groguenca absolutament plana. Una vegada neta, vàrem poder veure que es tractava de la roca absolutament allisada (1007). En la part central, d'aquest sondeig reduït es va notar que hi havia pedres soltes de mida mitjana (1008) disposades de forma irregular i barrejades amb terra sorrenca molt solta (1009). En superfície aquest material es veia que farcia un forat absolutament circular, es tractava d'una sitja d'1,15 m de diàmetre, de secció semicircular, que conservava uns 60 cm de profunditat (1010).

2- Quadre 13000 (2 x 1,70 m)

Aquest sondeig es va obrir al costat oest de la porta. Sota la capa vegetal hi havia una capa de terra negra, molt orgànica, amb molt ossos humans, amb evidències d'haver estat remenada modernament (13001). La banqueta del mur frontal estava format per una doble filada de pedres, amb una alçada d'uns 55 cm de mitjana (13002). A uns 70 cm des de la part superior de la banqueta va aparèixer, en l'angle nord-est de la cala, l'argila estèril del subsòl (13003).

3- Quadre 14000 (2,50 x 1,60 m)

La presència d'una alineació de pedres que emergia en el lateral est de l'església, molt proper a la cantonada nord-est de l'església. La neteja de la capa de terra i graves superficial (14001), va deixar al descobert una estructura amb una cara de rierenc a la banda sud (14002) i una altra a la banda est, formant angle recte (14003). Aquesta estructura estava lligada amb morter de calç, ben visible a la banda nord, que no conservava l'alineació de pedres. Per sota de la filada visible, a la banda sud va aparèixer una altra filada, més sortida, que feia la funció de banqueta (14004).

Aquesta estructura estava disposada sobre un nivell de terra, sorrenca i solta, que corresponia al farciment del fossat d'una tomba (14006). Cobert amb la terra hi havia un esquelet, orientat amb el cap a l'est i les extremitats a l'oest. Aquest esquelet (14005) quedava, per tant, parcialment cobert per l'estructura de pedres descrita anteriorment. L'excavació de la part superior va deixar veure que entre les mans tenia un rosari de bronze, la qual cosa parla de la modernitat de l'enterrament. També fou possible veure, més al sud, que la fossa 14007 havia estat excavada en l'argila natural del subsòl (14008).

4- Quadre 14100 (2,80 x 1,70 m)

El darrer sondeig, en veure la manca de sedimentació antiga, va tenir per objectiu no la seqüència estratigràfica, sinó el de destapar la banqueta de l'edifici per veure si hi havia aprofitament d'elements o de fonaments antics. L'alçat del mur oriental del temple deixava clar que hi havia alguns blocs de mesures majors que el parament de pedra petita unit amb abundant morter de calç propi de l'obra del segle XVIII (Tremoleda 2003, 77-79). Això donava peu a pensar en la possibilitat de trobar estructures dels edificis antics usades per a fonamentar el nou edifici.

La banqueta que venia del sud era absolutament homogènia, similar a la vista en la cara sud, però en el punt concret que ens havíem marcat s'observava una major irregularitat de l'obra, així com una entrada fins a orientar-se amb la mateixa vertical del mur, en comptes de sobresortir al voltant dels 20 cm de mitjana. Malgrat que es va poder constatar aquesta irregularitat, l'excavació es va deixar per acabada.

Com a conclusió podem dir, en conseqüència, que malgrat les dades històriques, que demostren que la parròquia ja existia quan es restaura la vida monacal a Santa Maria a finals del segle XI (Vayreda 1930, 33, 77-80; Tremoleda 2002), les evidències materials d'una continuïtat d'ocupació amb esglésies de diverses èpoques en aquest punt no s'han conservat. La potent estructura bastida durant la segona meitat del segle XVIII va arrabassar totes les restes anteriors, fins a la roca, amb la necessitat, a més a més, de projectar una gran plataforma que havia de sustentar l'edifici de 33 m de llarg per 23 m d'amplada, ja que l'antic turó de Sant

Feliu no podia oferir una superfície aplanada d'aquestes dimensions. Cal dir també que en el mateix moment de la construcció, a la part nord de la nau de l'església es va excavar el subsòl per construir tot un seguit de criptes de les principals famílies del poble, i que devien contribuir en el sufragi dels costos de l'església. Es tracta d'unes criptes de més de 2,50 m de profunditat, que formen una cambra gairebé quadrada de 2,60 m de costat, sostingudes per voltes, a sobre de les quals hi havia les làpides, que en constituïen l'entrada.

BIBLIOGRAFIA

TREMOLEDA J., 2002 *Lladó*, Quaderns de la Revista de Girona, 100, Diputació de Girona, Caixa de Girona, Girona.

TREMOLEDA J., MINOBIS, P I B., 2003 *La Garrotxa d'Empordà. Lladó-Cabanelles*, Guies de Patrimoni Local 1, Diputació de Girona, Girona.

VAYREDA P., 1930 *El priorat de Lladó i les seves filials*, Barcelona.

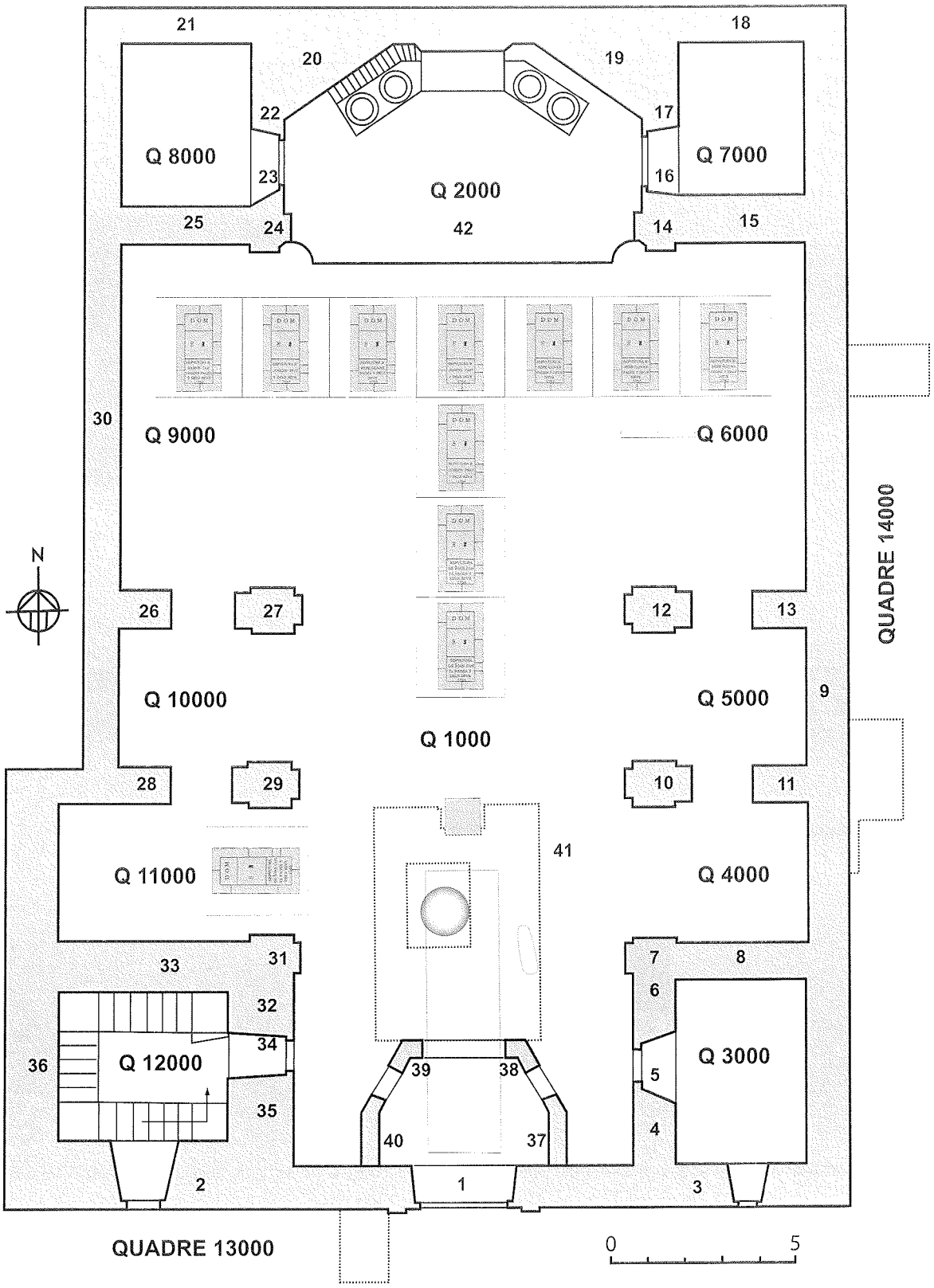

Figura 3. Planta de l'església de Sant Feliu de Lladó, amb la numeració dels diversos quadres amb què s'ha dividit l'espai. Es remarca amb trama la superfície del sondeig.

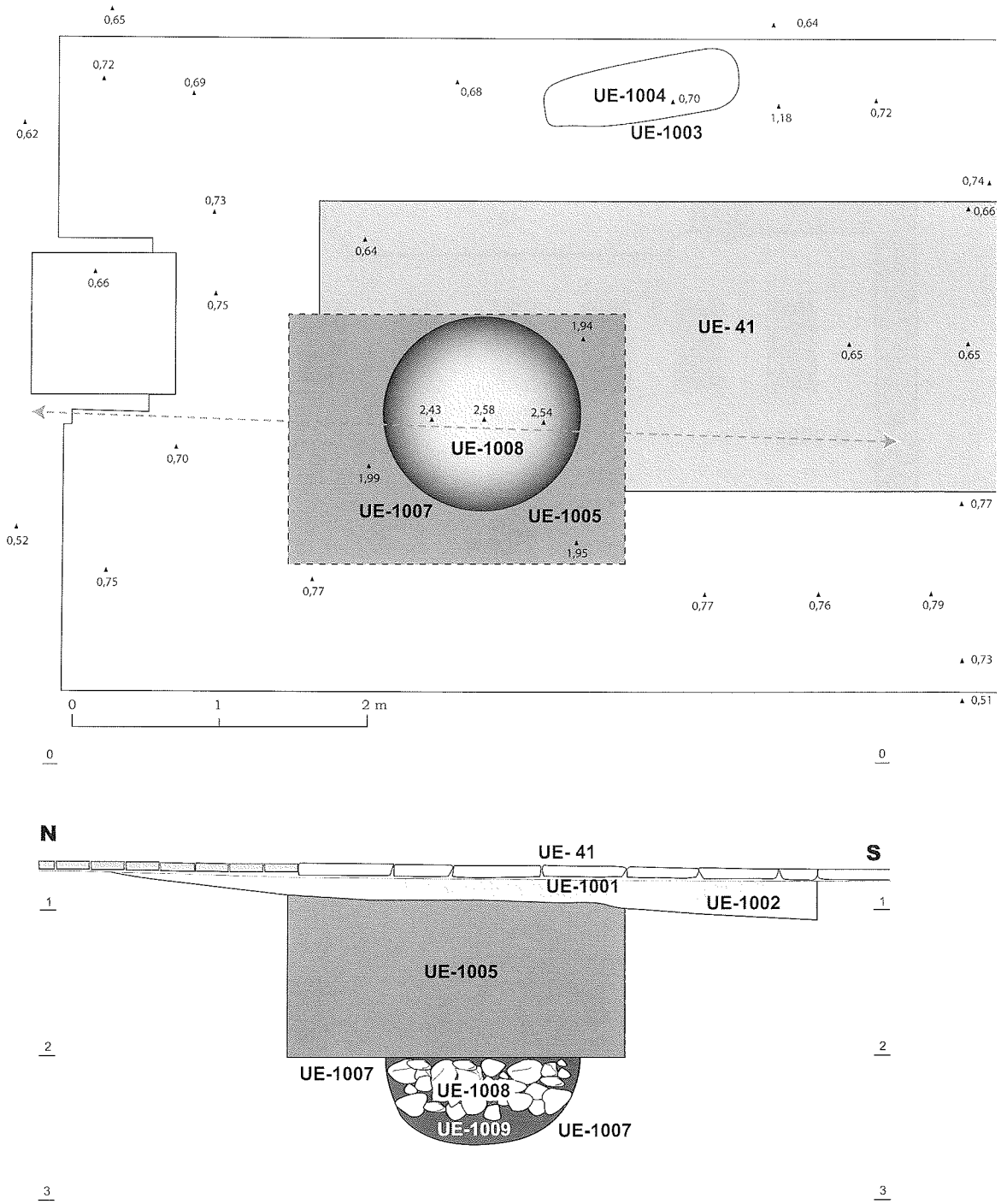

Figura 4. Detall en planta i secció del sondeig obert en el quadre 1000, a l'interior de la nau de l'església de Sant Feliu.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PATI OCCIDENTAL DEL MONESTIR DE SANT LLORENÇ DE SOUS (ALBANYÀ, ALT EMPORDÀ). CAMPANYES DE 2004 I 2007

Josep M. VILA i CABARASA, Lourdes MORET i PUJOL

INTRODUCCIÓ

La intervenció arqueològica al pati oest del monestir de Sant Llorenç de Sous s'emmarca en el procés de restauració i consolidació de les estructures d'aquesta antiga abadia benedictina que porta a terme la Diputació de Girona des de 1984, sota la direcció de l'arquitecte Lluís Bayona. Entenem com a pati occidental l'espai situat entre les dependències monàstiques conegudes fins l'any 2004 i la suposada muralla de tancament exterior del recinte de Sous. Aquest sector gairebé no havia estat objecte d'intervencions arqueològiques i només s'hi coneixia, per haver estat delimitat superficialment en el marc del Camp de Treball de 1995, un edifici rectangular situat a l'extrem nord del pati i que s'adossava al nàrtex de l'església. La resta del sector havia estat utilitzat tradicionalment com a lloc de dipòsit de la runa extreta en el marc de les diferents campanyes d'excavació i de restauració.

Tota aquesta runa havia creat una gran plataforma artificial al sud del que se suposava era el mur de tancament exterior del recinte monàstic i també per sobre del pati que es pensava que hi havia entre aquest i els edificis conventuals. La presència d'aquesta acumulació de terres i pedra dificultava la circulació per l'entorn del monument i n'impedia la visió coherent, per la qual cosa es va decidir traslladar tota aquesta runa. D'aquesta manera s'aconseguiria, per una banda recuperar l'espai del pati i, per l'altra, deixar a la vista el mur de tancament perimetral del recinte, fet que millorava la visió del conjunt de les estructures que conformaven el monestir. La realització d'aquests treballs de desenrunament requerien d'un seguiment arqueològic, ja que es pretenia localitzar i determinar el nivell de circulació medieval en el pati i documentar l'existència o no d'estructures arquitectòniques en el costat meridional d'aquest espai.

LES CAMPANYES DE 2004 I 2007

Amb aquest objectiu es va dur a terme, entre els mesos de novembre i desembre de 2004, una primera campanya d'excavació dirigida per Josep M. Vila, que va comportar, en primer terme, l'extracció de la major part de la runa acumulada a l'exterior del recinte i sobre el pati del monestir. Un cop eliminades aquestes aportacions associables al propi desenvolupament de l'obra, es va procedir a l'excavació pròpiament dita del pati. Això va permetre documentar una darrera fase d'utilització d'aquest espai com a zona de conreu que caldria situar cronològicament entre els segles XIX i XX. En aquest moment el pati apareix organitzat en dues terrasses successives separades per un corredor empedrat que comunicava l'exterior del conjunt amb la porta d'entrada a l'interior dels antics edificis monàstics que en aquell moment funcionaven com a rectoria de Sous. El conjunt es completava amb una petita bassa quadrangular situada a l'extrem nord oest, que recollia l'aigua sobrant de la font de Sous i que servia per regar les feixes situades més avall, sobre les antigues estructures del pati del monestir.

Un cop extrets els nivells de terra vegetal associats a aquesta fase es va documentar l'antic nivell d'enderroc corresponent a la destrucció de les estructures medievals del pati. Això va permetre delimitar una sèrie d'edificis que ocupaven en època medieval bona part d'aquest espai. La campanya de 2004 es va donar per acabada en aquest punt, amb una delimitació parcial de les diferents estructures.

Els treballs d'excavació es van reprendre entre els mesos de novembre i desembre de 2007 sota la direcció de Lourdes Moret i Josep M. Vila. En aquesta nova campanya es va procedir en primer terme a l'eliminació de les estructures associades a la darrera fase de funcionament del conjunt (segles XIX i XX), fet que va permetre deixar a la vista i començar a excavar en tota la seva extensió les edificacions medievals i pròpiament monàstiques que ocupaven el pati.

Arqueociència SC SL

RESULTATS PRELIMINARS DE LA INTERVENCIÓ

Cal dir en primer lloc que l'excavació arqueològica realitzada al pati occidental del monestir de Sant Llorenç de Sous els anys 2004 i 2007 s'ha d'entendre com una primera fase de delimitació i excavació, encara parcial, d'aquesta extensa zona que, per altra banda, és, pràcticament, la última que queda per estudiar d'aquest conjunt monàstic. Després de la intervenció de 2007, resta encara per excavar una part important de la meitat meridional del pati i caldrà fer també, més endavant, alguns sondeigs que permetin definir la cronologia dels edificis documentats.
En el moment actual, la intervenció ha permès identificar diverses estructures en l'entorn del que fins al moment es coneixia com a pati occidental.

Edifici sud oest

Es tracta d'un edifici de planta quadrangular de 9,2 x 9,5 m aproximadament que ocupa la cantonada sud oest del pati. Els murs estan fets de carreuons col·locats en filades regulars, lligats amb morter de calç i amb les cantonades reforçades per carreus de majors dimensions. Es tracta, per tant, d'un edifici força robust, amb parets de 1,2 m d'amplada, que devien donar a l'estructura una aparença de torre. Aquest caràcter defensiu venia reforçat per la presència de tres finestres espitlleres a cadascun dels murs exteriors de l'edifici. S'han documentat també els arrencaments de dos arcs de diafragma en el mur meridional que ens indiquen l'existència d'una coberta sostinguda amb aquest tipus d'estructura. L'ús d'aquest sistema és molt habitual al monestir de Sous, sobretot en les dependències situades a l'entorn del claustre i que sembla que van ser construïdes a partir de mitjan segle XIII. A la cantonada nord oest de l'edifici s'observa un regruiximent del mur que conforma el brancal meridional de la porta d'accés a l'interior del recinte monàstic. Queda, per tant, establerta la contemporaneïtat entre la porta i aquest edifici. L'accés a l'interior de l'estructura pròpiament dita es fa a través d'una porta oberta en el mur septentrional.

Edifici oest

Aquesta estructura ocupa la zona central del costat occidental del pati i conforma el brancal septentrional de la porta d'accés al recinte i, per tant, probablement sigui contemporània de l'edifici sud oest. Es tracta d'una nau de planta rectangular, amb direcció nord sud, de 11,1 x 6,7 m, delimitada per murs d'uns 80 cm d'amplada fets amb filades regulars de blocs quadrangulars de pedra de mida mitjana. El mur de tancament occidental de l'edifici, que correspon a l'exterior del recinte, es caracteritza per la presència d'un folre atalussat que reforça la part baixa del mur a tot el llarg del seu traçat. Tal com passava en l'edifici sud oest, en aquest cas també es conserven els arrencaments de dos arcs de diafragma que constituirien el suport per a la coberta de l'edifici. L'accés es realitzaria per la banda oriental, a través d'una porta situada a la cantonada nord, a tocar del mur de l'edifici nord oest.

Edifici nord oest

Es tracta d'una estructura rectangular, amb direcció est oest, de 12 x 6,2 m aproximadament, i que està adossada a la cantonada sud oest del nàrtex de l'església. Els seus murs perimetrals, de 1,2 m d'amplada, estan fets amb filades de blocs quadrangulars de pedra de mida mitjana i amb les cares exteriors retocades. L'accés es feia per la banda meridional, a través d'una petita porta, i es van poder documentar els basaments de tres arcs diafragmàtics que caldria interpretar com els elements de suport de la coberta de l'estructura. Presenta també un banc corregut a la banda septentrional que serveix per corregir i dissimular l'aflorament rocós del pendent natural de la muntanya que creix ràpidament a partir d'aquest punt.

La Bassa

A l'exterior de l'edifici oest, i aprofitant el seu mur de tancament, es va documentar una estructura rectangular d'aproximadament 13 x 5 m, tot i que el seu tancament septentrional no s'ha pogut acabar de definir de manera clara. Aquest element, que s'adossava clarament a les estructures del monestir, estava conformat per uns murs fets amb blocs de diferents mides i lligats amb morter de calç. El tancament meridional de l'estructura presentava un bloc quadrat amb un orifici central que estava relacionat amb una petita canalització que continuava en direcció sud. La presència d'aquest element, així com la posició de l'estructura, a tocar de la font, ens permeten interpretar-la com les restes d'una gran bassa per a la recollida de les aigües sobrants de la font de Sous. De fet, l'extrem septentrional d'aquest element va ser reutilitzat amb aquestes mateixes funcions en la darrera fase de funcionament del conjunt.

Altres Estructures

A banda d'aquests quatre elements perfectament identificats, la intervenció de 2007 ha començat a deixar

a la vista altres estructures, encara no completament delimitades, l'estudi de les quals esperem poder endegar en futures campanyes. En aquest sentit, només apuntar la presència d'un paviment i traces del marxapeu d'una porta en l'espai situat just a l'est de l'edifici occidental. També en relació amb això es va documentar una gran bancada amb possibles funcions de passadís, paral·lela al mur del nàrtex i de l'edifici nord oest, que possiblement serviria per comunicar l'església amb aquestes dependències. De tota manera, el fet que aquest espai encara es trobi en bona part per excavar, no permet de moment apuntar una interpretació clara.

CONCLUSIONS PROVISIONALS

En base a les dades de què disposem en el moment actual, exposarem a continuació una sèrie de consideracions sobre l'evolució històrico constructiva de la zona del pati del monestir de Sant Llorenç de Sous a l'espera que futures intervencions permetin completar el nostre coneixement sobre l'organització i la topografia d'aquest espai.

Fase I (Segle XI)

Fins al moment de dur-se a terme la intervenció de 2004 sempre s'havia pensat que el recinte monàstic romànic de Sous estava tancat per la banda sud oest per una muralla perimetral de la qual es coneixia l'arrencament oriental, a continuació de l'aula monàstica, i la cantonada sud oest que connectava amb la porta d'accés al recinte (Vila 1999). Aquesta visió s'ha de posar en qüestió a la llum dels resultats de les intervencions de 2004 i 2007. En aquest sentit, s'ha pogut comprovar que la suposada cantonada sud oest de la muralla s'havia d'interpretar en realitat a un edifici de planta quadrada i completament exempt (Edifici sud oest) i que no sembla correspondre al primer moment de funcionament del conjunt. D'altra banda, els treballs de neteja de les runes acumulades davant del mur de tancament meridional del pati, no han permès documentar una continuïtat clara entre el mur de l'aula romànica i l'edifici sud oest del pati.

Aquestes evidències deixen, per tant, en suspens, la delimitació definitiva del recinte monàstic d'època romànica, almenys pel que fa al seu costat occidental. Hem de pensar que l'excavació en extensió de la zona central del pati, on encara sembla conservar-se una potència estratigràfica considerable, podria permetre documentar aquest tancament primitiu, potser avui colgat sota la runa.

D'altra banda, l'excavació arqueològica de 2007 ha permès constatar la presència d'una zona de necròpolis amb tombes de caixa de lloses a la zona compresa entre el nàrtex i l'edifici occidental i també en la zona de l'actual camí d'accés a la font. Això sembla evidenciar que en orígen aquest espai no disposava d'un tancament construït i que els enterraments s'efectuaven a l'exterior del monestir seguint el pendent de la muntanya.

Fase II (Segona meitat s. XIII)

Situem en aquest moment, tot i que de manera encara provisional, la construcció d'almenys els tres edificis principals localitzats en el marc de les intervencions arqueològiques de 2004 i 2007. Aquesta provisionalitat es deu al fet que no s'ha completat l'excavació estratigràfica de cap d'aquests espais, ni tenim relacions físiques directes entre els edificis i les dependències monàstiques més enllà del mur de tancament del nàrtex. La única dada de què disposem és la que va proporcionar l'estudi de morters que es va realitzar l'any 2004 i amb el que pretenïem relacionar els tres edificis entre si i amb altres estructures del conjunt monàstic de les que es disposés de cronologia contrastada. Malauradament, els resultats no van resultar prou significatius. Tot i que s'estableixen força paral·lelismes entre els tres edificis, no queda tan clara la possibilitat de vincular-los amb una o altra de les fases constructives conegudes del monestir.

Caldrà esperar, per tant, a l'excavació extensiva del conjunt per poder obtenir dades fiables que permetin situar aquestes construccions en l'horitzó cronològic que els correspon. De tota manera, presència d'arcs diafragmàtics com a base per a la seva coberta també referma aquesta hipòtesi. D'altra banda, sabem per la documentació, que a partir del segle XIV el monestir va entrar en un període de crisi que va esdevenir crònica fins a la seva desaparició definitiva a finals del segle XVI. Per tant, sembla que caldria situar aquest programa constructiu en un moment anterior a la crisi. Per aquest motiu la nostra hipòtesi de treball situa en la segona meitat del segle XIII la construcció d'aquests edificis.

Les parets exteriors dels tres edificis generaven el tancament del conjunt monàstic i configuraven una porta d'accés a la banda occidental que s'obria a un corredor amb direcció est oest que donaria entrada a l'interior de les diferents dependències. Sembla clar que la zona situada al nord de l'edifici més septentrional, i que avui queda tancada per un mur d'aterrassament, es trobava a l'exterior del monestir i era utilitzada com a zona de necròpolis, de la que s'ha detectat almenys

una tomba de lloses. Queda per concretar com es produiria el tancament meridional, a l'oest del darrer tram conservat del mur romànic.

Segurament en un segon moment dins d'aquesta mateixa fase, tot i que sense poder-lo delimitar cronològicament, es construiria el cos adossat a la banda est de l'edifici oest, i que hem definit com una primera bassa.

Fase III (Segles XV-XVI)

Pel que fa a l'abandonament d'aquestes estructures, tot i que encara queda completar-ne l'excavació, sembla que es pot parlar de dues fases. Per una banda, l'edifici septentrional podria haver estat abandonat entorn a mitjan segle XV, evidència que podria fer relacionar aquest procés amb les conseqüències del terratremol que fa afectar el monestir cap al 1427 i que sembla que va comportar la inutilització de bona part de l'església i segurament d'altres dependències.

Tot i que el sisme va suposar el cop de gràcia per a la comunitat, la crisi ja venia d'abans i el segle XIV sembla marcar una inflexió en la història de Sous. A partir d'aquest moment, el monestir va entrar en un període de franca decadència que es va accentuar en el segle XV. Les visites pastorals ens parlen d'una comunitat reduïda (set monjos el 1332, tres el 1432, cap el 1440) que poc a poc es va disgregant (com a mínim des de 1420 els visitadors no troben mai l'abat vivint al monestir).

Es fa difícil, en el moment actual, precisar els efectes dels terratremols en els edificis de Sous. Si haguéssim de fer cas a les visites pastorals redactades amb posterioritat hauríem de pensar que el monestir havia resultat completament destruït (*totaliter dirutum*) i l'església enderrocada (*totaliter postratam et in terra deiectam*). En realitat sembla que el terratrèmol va afectar fonamentalment a les voltes de l'església, que ja no es tornarien a refer, i, de manera més imprecisa, a la resta de dependències.

Les conseqüències del terratrèmol van suposar un cop molt fort per la comunitat, que no comptava amb recursos per reconstruir el monestir i es va haver de limitar a rehabilitar els espais imprescindibles per al seu funcionament. En aquest sentit, les visites pastorals posteriors a 1430 situen l'altar major de manera provisional al claustre, és de suposar que a l'espera que es poguessin realitzar les obres de reacondicionament de l'església per a reiniciar el culte.

Resulta evident que aquesta calamitat va comportar un replegament radical de la comunitat de Sous que ja vivia des de feia dècades una crisi permanent. Així, l'església, va quedar reduïda a la nau lateral sud, i és probable que altres estructures del monestir també s'abandonessin, quedant la petita comunitat concentrada en aquells espais que no havien resultat afectats pel sisme. D'altra banda, sabem que cap a final del segle XV la comunitat estava pràcticament extingida, tot i que els beneficis i els càrrecs continuaven ocupats pels seus preveres titulars, personatges que només de manera esporàdica residien a Sous. Per aquest motiu, les necessitats d'espai per a la comunitat devien resultar ser molt minces. És en aquest marc que entenem que es degué produir l'abandonament dels edificis del pati, o, almenys del més septentrional. Caldrà esperar a l'excavació de la resta per poder establir la seqüència del seu abandonament.

Cap a mitjan segle XVI es va produir un període de revitalització a partir de la constitució, cap al 1530 per part de l'abat de Sous d'aquell moment, Francesc Albanell, d'una comunitat de quatre sacerdots seculars als que va dotar amb una renda de 40 lliures anuals. La represa va durar poc, i el 1580 només un dels sacerdots continuava a Sous i el culte solemne havia desaparegut completament. Sabem, també que l'any 1592, per ordre de Climent VII, el monestir, juntament amb el de Colera, passà a dependre de Sant Pere de Besalú que en va prendre possessió efectiva el 1611, quedant les seves dependències definitivament abandonades.

Aquesta cronologia coincideix plenament amb la que proporcionen la major part dels estrats d'abandonament de la resta de les dependències de Sous.

Fase IV (Segles XVII-XVIII)

Malgrat la desaparició formal del monestir, l'església de Sous, però, va continuar mantenint les seves funcions parroquials. Les poques visites pastorals realitzades a amb posterioritat ens parlen de la precarietat de l'activitat religiosa de la parròquia, situada en un lloc molt aïllat, amb una comunitat molt dispersa i amb la competència de la capella de la Mare de Déu del Mont, situada al cim de la muntanya. Aquesta funció parroquial es va mantenir, tot i que hem de suposar que d'una manera força precària durant els segles XVII o XVIII. En tot cas, sabem que el monestir de Sant Pere de Besalú tenia el 1753 un benefici no curat ni de residència sota l'advocació de Santa Maria en l'església parroquial de Sant Llorenç de Sous (Zaragoza 2000).

Des d'un punt de vista constructiu, durant aquest període es va clausurar l'antiga porta situada al mur nord del temple i es va construir un nou accés obert als peus de la nau, perforant la paret romànica. No tenim notícies sobre

l'ocupació de l'interior del recinte monàstic, però si que sembla clar que durant aquest període la zona del pati va patir un progressiu procés d'enrunament. De tota manera tampoc no es pot descartar del tot la utilització d'alguns dels edificis documentats en el pati durant aquest període, tota vegada que l'excavació ha quedat aturada en bona part sobre els nivells d'enderroc generats en la fase posterior

Fase V (Segle XIX)

A partir de l'exclaustració de Sant Pere de Besalú l'any 1835, es produeix la darrera gran reforma del conjunt. Així les antigues dependències situades al sud i a l'oest del claustre foren transformades en la nova església parroquial i rectoria de Sous. Per la seva banda, l'ala est del monestir va ser desenrunada i es va utilitzar com a cementiri parroquial.

Pel que fa a la zona del pati, pensem que és en aquest moment quan es produeix la gran transformació d'aquest espai en una zona de conreu ja sigui vinculada a la masia situada immediatament a l'oest del recinte o bé a les propietats que el rector de Sous tenia assignades per a la seva subsistència. La transformació de tots els espais lliures del monestir de Sous en zona de conreu (l'actuació va afectar també el pati del claustre i l'interior de l'església romànica) va comportar la realització d'una sèrie de treballs previs d'un important abast. En aquest sentit es devien acabar d'enderrocar les parets interiors dels edificis del pati fins a assolir un nivell uniforme sobre el què es va abocar una capa d'entre 30 i 50 cm de terra vegetal que es la que va servir de base pròpiament dita per al conreu. Totes aquestes remocions van provocar el recreixement del nivell de circul·lació respecte a la cota d'utilització d'època medieval, per la qual cosa es va haver de construir un corredor, tancat a banda i banda per parets de pedra seca, que unia la porta d'accés a l'interior de l'antic clos monàstic (que en aquell moment funcionava com a església i rectoria) amb l'entrada al pati.

Per salvar el desnivell nord sud que genera el pendent natural de la muntanya, es van constituir almenys tres grans terrasses. La inferior se situava al sud del corredor i arribava fins al límit meridional del pati. Una segona terrassa s'iniciava darrera la paret nord del passadís i arribava fins a l'actual mur perimetral del recinte, per sobre del qual s'iniciava una tercera terrassa, més alta, que unia el mur del nàrtex amb la cantonada nord oest de l'edifici occidental, tancant així un espai que fins aquell moment havia romàs segurament obert.

També relacionada amb aquesta transformació és la construcció d'una nova bassa situada aprofitant en part l'extrem nord de l'antiga.

Aquesta situació es mantingué fins a la desaparició de la parròquia després de la guerra civil de 1936-39. A partir d'aquesta data el monestir va quedar completament abandonat fins a l'inici dels treballs de restauració a començaments dels anys 80.

BIBLIOGRAFIA

AADD 1993-94, Arqueologia Medieval a Catalunya: Recull d'intervencions, 1990-93. *Acta Mediaevalia* 14-15, 419-420.

ALSIUS i TORRENT, 1872, Notícias inèditas sobre'l monastir de Sant Llorens del Mont, *La Renaixensa*, vol 2, 36-37

AMIGO, J., LLOPART, J., TIO, X., VILA,J.M. 1992, Excavacions al monestir de Sous, Albanyà, Alt Empordà, *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Feliu de Guíxols, addenda

AMIGO, J., LLOPART, J., TIO, X., VILA,J.M. 1997, La Ceràmica medieval del monestir de Sant Llorenç de Sous, *Taula Rodona de Ceràmica Medieval Catalana. (Barcelona, 15-16 de novembre de 1994*), Barcelona, 177-197.

BALAGUER MERINO 1872, Documents inèdits sobre lo monastir de Sant Llorenç del Mont en lo bisbat de Gerona, *La Renaixensa*, vol 2, 47 i ss.

CARRERES, J. 1988, *El Mont, ahir un monestir avui un santuari.* Girona

MORET, L., VILA, J.M. 2003, L'església del monestir de Sant Llorenç de Sous (Albanyà, Alt Empordà), *Actes del II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, (Sant Cugat del Vallès, 18-21 d'abril de 2002)*, Sant Cugat, 87-96

VILA, J.M., GOMEZ, A, MORER, J. 1996, Darreres intervencions al monestir de Sant Llorenç de Sous (Albanyà / Alt Empordà), *Tribuna d'Arqueologia. 1994-95*, Barcelona, 133-141.

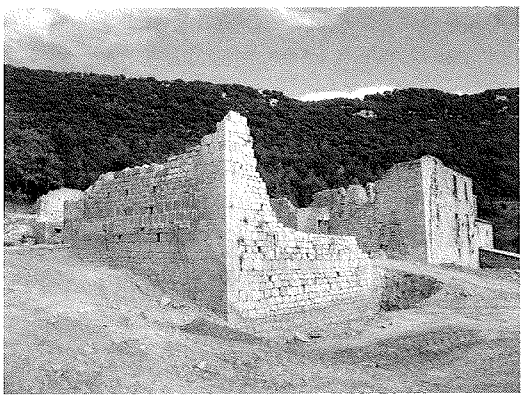
VILA, J.M., GOMEZ, A., MORER, J. 1996, El Monestir de Sant Llorenç de Sous (Albanyà, Alt Empordà), *III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners, 277-288.

VILA, J.M. 1998, Sant Llorenç de Sous (Albanyà / Alt Empordà), *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 266-273.

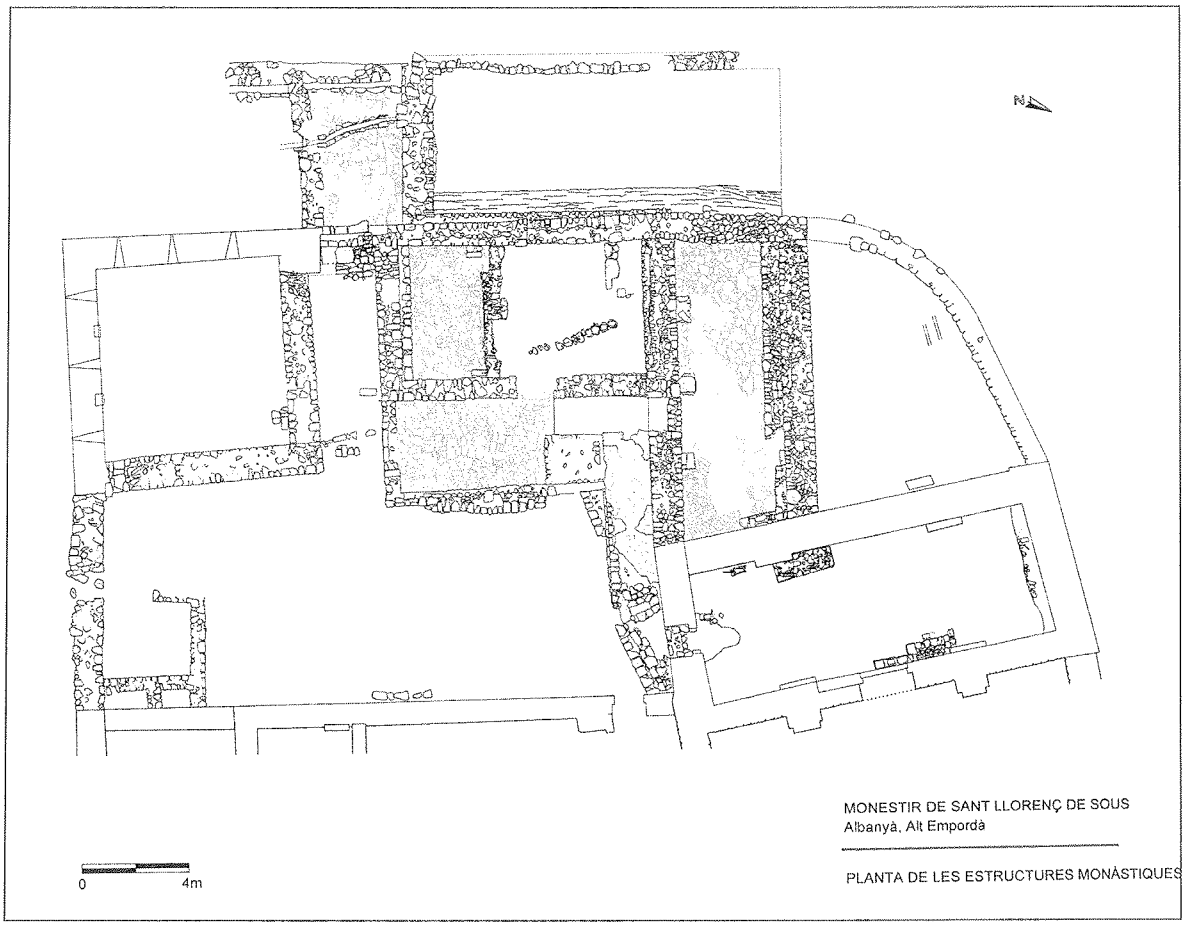
VILA, J.M. 1999, La fundació del monestir de Sant Llorenç del Mont o de Sous, *in Temps de Monestirs. Els monestirs catalans entorn a l'any mil,* Barcelona,

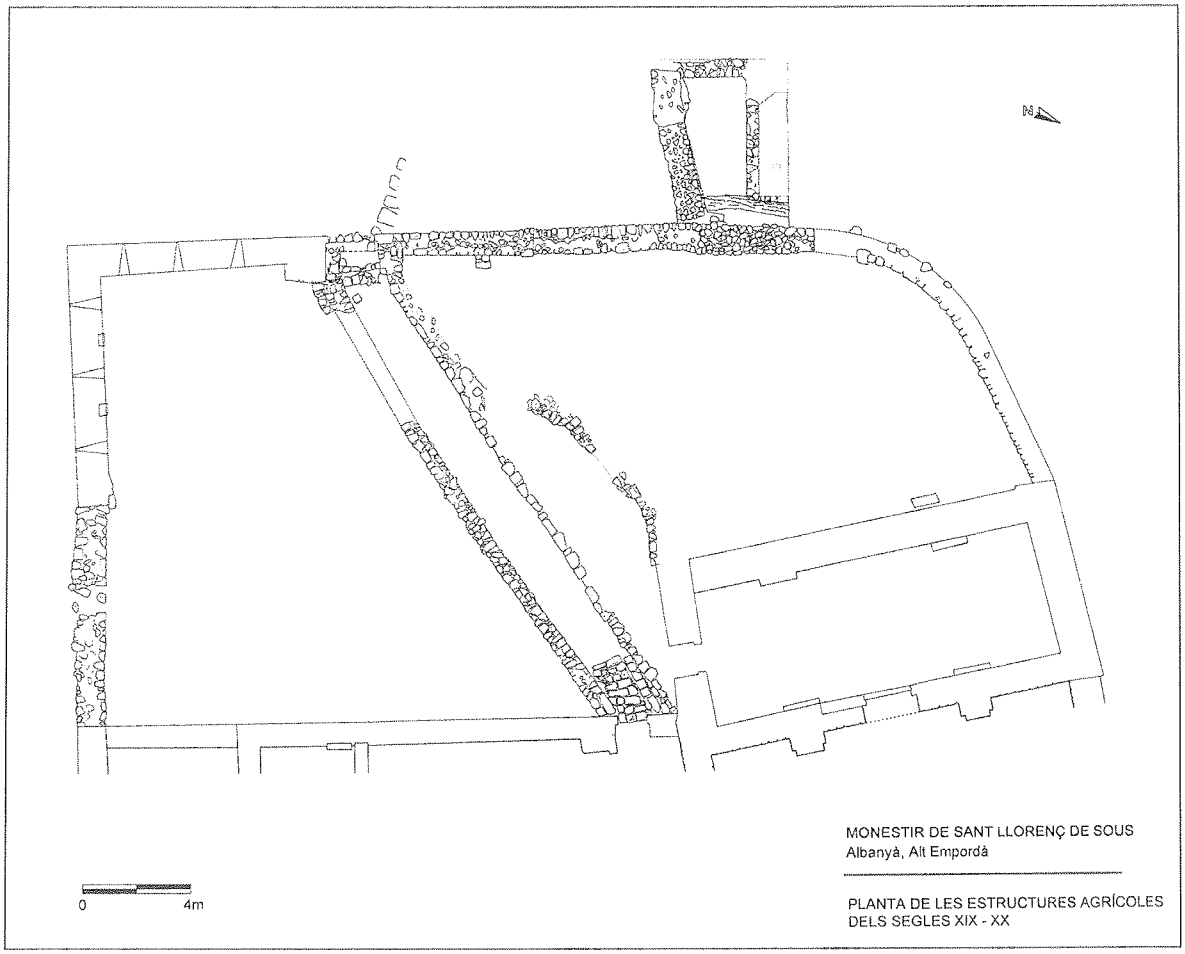
65-67.

ZARAGOZA, E. 2000, Beneficios de las abadías benedictinas de Montserrat y de la diócesis de Gerona, *Analecta Sacra Tarraconensia* 73, 129-160.

N
0
4m
MONESTIR DE SANT LLORENÇ DE SOUS
Albanyà, Alt Empordà
PLANTA DE LES ESTRUCTURES AGRÍCOLES
DELS SEGLES XIX - XX

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CAMÍ DE CABANELLES A ALBANYÀ (ALT EMPORDÀ)

Joan LLINÀS i POL, Jordi MERINO i SERRA

INTRODUCCIÓ

La intervenció al camí de Cabanelles a Albanyà fou motivada pel projecte del Servei Territorial de Carreteres de Girona de realitzar-hi obres de millora. Aquestes obres consistien en la pavimentació del camí, que fins aleshores només era transitable amb un vehicle tot terreny, sense eixamplaments ni canvis de traçat, afectant única i exclusivament l'espai ocupat pel camí existent.

Atès que bona part del camí passa per l'Espai d'Interès Natural de l'Alta Garrotxa, el Servei Territorial de Carreteres de Girona va encarregar a Janus, S.L. l'estudi d'impacte sobre el patrimoni històric i arqueològic d'aquestes obres i, si s'esqueia, l'excavació arqueològica dels hipotètics jaciments arqueològics o elements del patrimoni arquitectònic que poguessin quedar directament afectats pel projecte. Aquests treballs s'efectuaren durant els mesos d'octubre i novembre de 2007.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

El camí de Cabanelles a Albanyà té una longitud de 25 km i comunica Sant Martí Sesserres (Cabanelles) amb el nucli urbà d'Albanyà, passant per Lliurona i Sant Miquel de Bassegoda, a la zona de contacte entre l'Alt Empordà i l'Alta Garrotxa. Administrativament, discorre pels actuals municipis de Cabanelles i Albanyà, pertanyents tots dos a la comarca de l'Alt Empordà.

METODOLOGIA

La intervenció es va realitzar en tres fases:

1. Consulta dels Inventaris de Patrimoni Arqueològic i de Patrimoni Arquitectònic dels municipis d'Albanyà i Cabanelles. Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.
2. Prospecció superficial del camí en tota la seva extensió per tal de valorar l'existència de jaciments arqueològics o elements de patrimoni arquitectònic que poguessin resultar afectats per la traça.
3. Excavació arqueològica i documentació planimètrica i gràfica dels elements directament afectats pel projecte d'obres.

Pel que fa al primer punt, la consulta dels Inventaris de Patrimoni Arqueològic i de Patrimoni Arquitectònic dels municipis d'Albanyà i Cabanelles, va quedar clar que el camí no afectava de manera directa cap element inventariat.

Respecte a la prospecció, es va resseguir la totalitat del traçat del camí, examinant visualment amb detall tant el propi ferm del vial com el seu entorn més immediat. Es van fotografiar la totalitat dels elements documentats, tant els que quedaven directament afectats pel camí com els que s'hi trobaven molt a prop, com el mas de la Guardiola o el molí de Planells, i els primers es van situar en un plànol a escala 1:5000.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Es van localitzar cinc possibles jaciments afectats per les obres: Camí de can Tenys, Planells, la Teuleria, Camí de Bassegoda i la Solana de Can Nou, dels quals només dos (Planells i Camí de Bassegoda) presentaven restes que quedaven directament afectades per les obres de pavimentació previstes, que foren excavades en extensió.

Camí de can Tenys (Cabanelles)

Situació: A banda i banda del camí, a uns 200 metres del seu inici davant de can Serra.

Descripció: Sector amb una important concentració de restes constructives abocades a ambdós marges del camí, entre les que destacaven alguns fragments de pilars quadrangulars fets de rajols units amb ciment. No s'hi veien estructures construïdes *in situ* ni dins la traça del camí ni als voltants. Aquestes restes

tant podrien indicar la presència propera d'una antiga edificació, no documentada, com un simple abocament de runa.

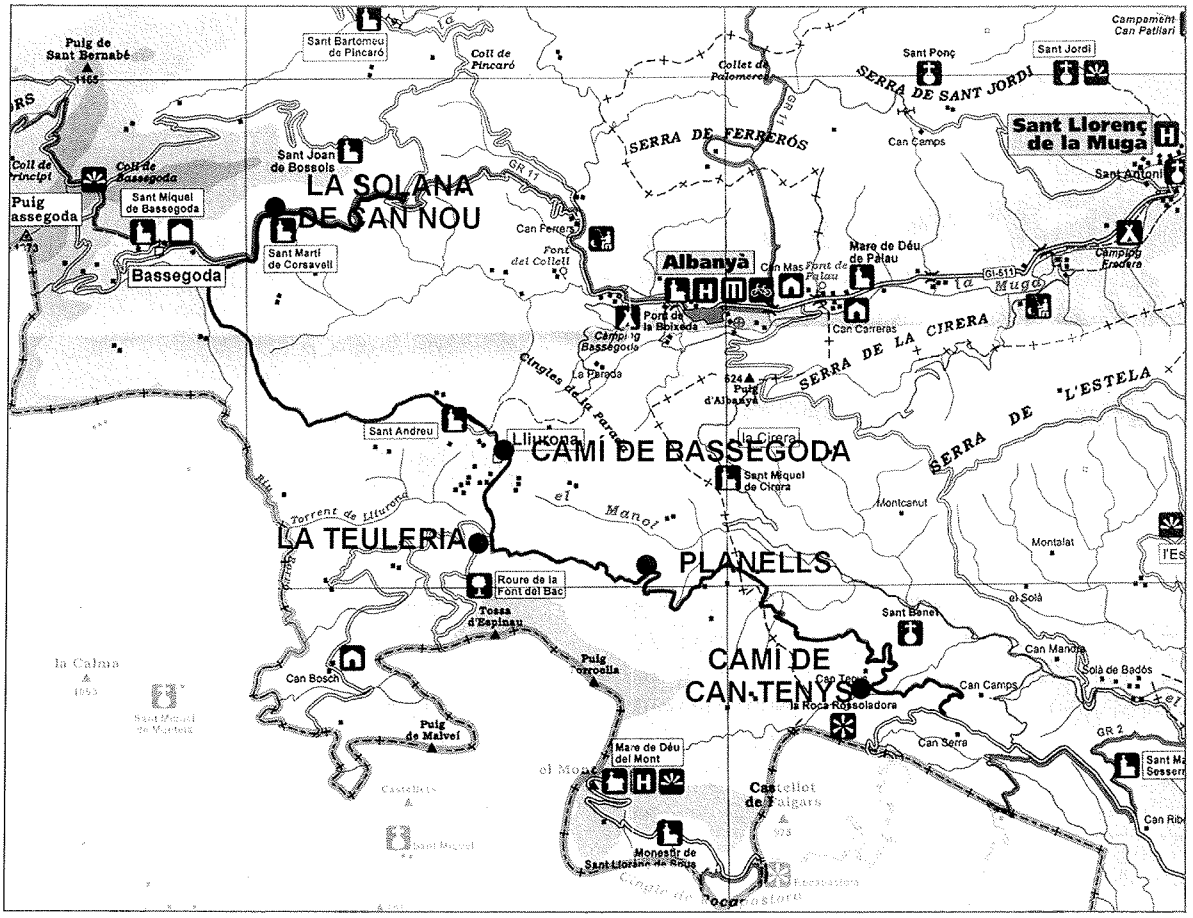

Figura 1. Plànol de situació del camí i dels jaciments localitzats.

Planells (Albanyà)

Situació: A la banda dreta del camí, al costat del mas Planells.

Descripció: Planells és un gran mas que es troba situat al nord-oest i a tocar del camí, dins del terme municipal d'Albanyà. Les seves construccions es drecen al bell mig d'una plana ondulada i assolellada, sobre la vall alta del Manol. En el seu aspecte actual, ens trobem davant d'una construcció aixecada vers el segle XIX i que va estar en funcionament fins a la segona meitat del segle XX, en què fou abandonada. Actualment es troba en procés d'enrunament, ja que s'han esfondrat quasi totes les cobertes i els murs també es comencen a enrunar.

Les restes localitzades corresponien a la cantonada d'una edificació auxiliar. L'estructura, formada per dos murs perpendiculars d'aproximadament 2 i 1 metres de longitud, es podia apreciar perfectament en el nivell de circulació del camí. Es tractava, de fet, de la cantonada sud-est d'una construcció de planta quadrangular adossada al cos principal del mas que, arran de la construcció (o ampliació) del camí fou necessari enderrocar. El tros de mur derruït fou substituït, una mica més enrere, per un nou mur en diagonal que unia els dos murs perpendiculars afectats, tot substituint la cantonada desapareguda. Donades les característiques arquitectòniques del mas, aquesta estructura podria ser del segle XIX o principis del XX. Aquestes restes foren objecte d'una excavació, que va evidenciar que s'assentaven sobre el subsòl natural i que només conservaven les dues o tres darreres filades.

La Teuleria (Albanyà)

Situació: A la banda i banda del camí, a 1 km al sud de Lliurona.

Descripció: Important abocament de teules i rajols, localitzat a banda i banda del camí, molt especialment

al costat oest, on s'hi podia veure una especial concentració de fragments, que es dispersava a mesura que ens n'allunyàvem vessant avall. Donada la denominació del lloc, "la Teuleria", podríem trobar-nos davant de l'existència d'una antiga bòvila de fabricació de teules i rajols, i les restes que vam localitzar en serien els abocadors. En qualsevol cas, no s'apreciaven enlloc restes de cap construcció ni de cap forn, i el camí no semblava afectar ni tan sols la zona d'abocador.

Camí de Bassegoda (Albanyà)

Situació: Al mig del camí, dins del terme d'Albanyà, entre el coll de la Creu al sud i el trencall de Sant Andreu de Lliurona, situat uns 200 metres al nord. Es troba a l'inici d'un sector boscós, però molt a prop d'uns planells que, situats a poc menys de 800 metres d'alçada, s'estenen entre les capçaleres del Manol per una banda i del torrent de Lliurona per l'altra.

Descripció: Les restes que foren objecte d'intervenció arqueològica es trobaven al bell mig de la traça del camí. Es tractava, de fet, de dos murs separats entre sí per un espai de poc més de 4 metres que, en principi, davant de la possibilitat que pertanguessin a jaciments diferents, vam anomenar Camí de Bassegoda-1 i Camí de Bassegoda-2. El primer (Camí de Bassegoda-1) tenia una amplada d'uns 60-70 cm, i es trobava travessant transversalment el camí. De fet, fou el propi camí el que va destruir el mur, que encara es manté dempeus a banda i banda, delimitant un antic camp o una antiga propietat. Es tractava clarament, doncs, d'un mur de tanca. El segon mur (Camí de Bassegoda-2) era un mur de pedra seca, d'una amplada d'uns 60 cm, que s'apreciava en una llargada d'uns 4-5 metres, disposat de manera longitudinal en el mateix sentit que el camí, dins de la seva traça. Per la seva ubicació i en no trobar-se relacionat amb cap altra estructura, podria tractar-se d'un antic mur de delimitació del propi camí, en un moment en què el vial era més estret.

La hipotètica connexió entre els dos murs quedaria establerta, a banda de la seva proximitat, pel fet que el límit oest del mur de tanca el constituïa una gran pedra ben escairada que ens marcaria el brancal de la porta que en aquell mateix moment permetria travessar la tanca als usuaris d'un camí més estret que l'actual. Aquest brancal, molt probablement, hauria estat en contacte directe amb el mur de contenció i delimitació del camí per aquest mateix costat de llevant. En qualsevol cas, es tractava també d'unes estructures que difícilment poden ser anteriors al segle XX o, a tot estirar, a un moment avançat del XIX.

Solana de can Nou (Albanyà)

Situació: Retallat al marge nord del camí, a uns 700 metres al nord del trencall de l'església de Sant Miquel de Bassegoda.

Descripció: Retall clarament visible, efectuat al subsòl natural, ubicat al marge nord del camí. Mesura uns 125 cm d'alçada per uns tres metres d'ample. Malgrat que la part superior es troba molt malmesa per les arrels dels arbres i la vegetació, se'n pot veure clarament la part inferior i el retall completament rectilini de la base. El seu farcit interior està composat per terra heterogènia amb presència abundant de carbonets i, a primer cop d'ull, s'hi pot veure algun fragment molt escadusser de ceràmica -indatable- que ens revela l'origen antròpic d'aquesta estructura, que sens dubte fou afectada pel moment de construcció del camí actual. Ara com ara, però, és impossible datar-lo, així com definir quin tipus d'estuctura es tracta (fons de cabana, sitja...). Donat que les obres de millora del camí no preveien cap eixamplament, no afectaven aquestes restes i, en conseqüència no fou necessari excavar-les.

CONCLUSIONS

En conclusió, la intervenció en el Camí de Cabanelles a Albanyà va comportar la documentació de cinc jaciments, dels quals tres (el Camí de Can Tenys, a Cabanelles, i la Teuleria i la Solana de Can Nou, a Albanyà) no quedaven afectats per les obres de pavimentació del camí i, per tant, no s'hi realitzà cap intervenció.

Pel que fa als jaciments excavats, Planells correspon a la modificació del mur de tanca d'una construcció adossada a l'edificació principal del mas, efectuada a finals del segle XIX o principis del XX, i que comportà la destrucció de l'antiga cantonada degut a les obres de construcció o ampliació del camí.

Per la seva banda, els dos jaciments del Camí de Bassegoda (1 i 2), corresponien a un mur de tanca i a un mur de delimitació del camí, destruïts també en el moment d'ampliació del camí, i amb una cronologia semblant a les restes anteriors, finals del segle XIX o principis del XX.

BIBLIOGRAFIA

DIVERSOS AUTORS 1990, *Catalunya Romànica. Vol. IV. La Garrotxa* Enciclopèdia Catalana,, Barcelona.

DIVERSOS AUTORS 1990, *Catalunya Romànica. Vol. IX. L'Empordà-II,* Enciclopèdia Catalana, Barcelona,.

ALBERCH, R., CLARA, J., ROURA, G. 1981, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Vol. 3. El Gironès, la Selva i la Garrotxa,* Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

BADIA, J. 1981, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Vol. 4. L'Empordà,* Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

TREMOLEDA, J., MINOBIS, P., MINOBIS, B. 2003, *La Garrotxa d'Empordà. Lladó-Cabanelles,* Guies de patrimoni local 1, Diputació de Girona, Girona.

EL SEGUIMENT I LES PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA PLAÇA MAJOR I ALS CARRERS DEL BORN, ABEURADORS I ÀNGEL GUIMERÀ DE BANYOLES (PLA DE L'ESTANY). ANYS 2005-2006

Rafael DEHESA CARREIRA *, Josep TARRÚS i GALTER **

MOTIUS DEL SEGUIMENT I DE LES PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES

Aquesta intervenció arqueològica de seguiment i les dues intervencions arqueològiques, que foren necessàries, varen ser motivades per les obres de remodelació de la Plaça Major de Banyoles i dels carrers adjacents del Born, Abeuradors i Àngel Guimerà, que ha portat a terme l'Ajuntament de Banyoles i que va encarregar al despatx d'arquitectes de Josep Miàs.

Donat que la Plaça Major i el seu entorn immediat està catalogada com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) era obligat per llei que hi hagués un seguiment arqueològic d'aquestes obres de remodelació.

El projecte arquitectònic preveia que els tres carrers esmentats fossin revestits amb un nou paviment de llosa calcària, igual que el que s'havia de posar als quatre costats de la Plaça Major, el centre de la qual havia de quedar amb una superfície de terra.

Al carrer dels Abeuradors i al del Born s'hi havia de deixar vist, una vegada reformat i canviat de costat, un ramal el rec major que hi discorria. A la Plaça Major estava previst, en canvi, un fort rebaix d'1,5 m per sota de la cota actual de circulació del seu espai central, excavant quan calgués la roca mare travertínica del subsòl.

Això s'havia de fer per tal de proveir un bon tou de terra per als nous arbres que s'hi havien de plantar. Atès que aquest rebaix podia afectar les possibles restes arqueològiques que hi subsistissin, va ser necessari preveure aquesta intervenció de seguiment d'aquests rebaixos de la Plaça Major i també de les obres al carrers adjacents ja esmentats, per indicacions del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

El seguiment global dels treballs el va efectuar Josep Tarrús, arqueòleg i conservador del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles, per encàrrec de l'Ajuntament de Banyoles. Pel que fa a la Plaça Major varen ser necessàries dues intervencions arqueològiques puntuals, una entre el 29 de juny i el 15 de juliol de 2005 i l'altra entre el 23 d'agost i el 2 de setembre de 2005, que varen ser dutes a terme per l'arqueòleg Rafael Dehesa, veí de Banyoles.

Els costos d'aquest seguiment i de les dues intervencions arqueològiques han estat assumits en la seva totalitat per l'Ajuntament de Banyoles, com a promotor de les obres.

SITUACIÓ I CONTEXT HISTÒRIC

L'espai on s'ha dut a terme bona part del seguiment i les dues intervencions arqueològiques és la Plaça Major de Banyoles. Aquesta és la plaça principal de la vil·la, la més important i típica. Presenta una forma molt regular, sensiblement quadrada i voltada per 40 grans arcades, allò que els banyolins coneixen com les voltes. Estava adornada amb 28 plàtans, que s'han hagut de tallar i substituir-los per uns exemplars més joves.

La primera font documental, on apareix esmentada la Plaça, data de l'any 1279. Durant la segona meitat del segle XIII, la vil·la experimenta un fort creixement de població i una gran expansió urbana. Aquest serà un dels moments àlgids de la ciutat. Es produeix aleshores un engrandiment urbà de la vil·la, en bona part gràcies a l'autonomia municipal de què gaudeix des de l'any 1303, sota la protecció reial, que la lliura una mica de la fèrria submissió feudal a l'abat del monestir benedictí de St. Esteve de Banyoles.

En aquest context, la vil·la s'emmuralla i es construeix aquesta plaça porticada, que va rebre el nom de plaça de la Vila Nova, abans de conèixer-se com a Plaça Major.

* *Arqueòleg*

** *Arqueòleg i Conservador del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles*

Molt probablement, durant el segle XIII, ja va quedar ideada tal i com és i la coneixem en l'actualitat. Les primeres cases construïdes serien les de la banda nord, situades entre l'antic camí de sortida de la vil·la per la Porta dels Turers i el rec Major, que avui resta en part amagat, ja que només es pot veure en establiments privats.

Pel cantó est, al llarg del camí que pujava des de Girona (actual carrer de Girona), hi havia altres cases i també algun molí i altres indústries basades en la força de l'aigua dels recs.

L'angle que formaven aquests dos camins i la muralla del cantó sud i oest, amb possibles edificacions properes a ella, devien configurar la gran plaça de la Vil·la Nova. En ella, ja s'hi celebrava el mercat des de finals del segle XIII, quan hi va ser traslladat des de la Plaça de la Vil·la Vella. Recordem, però, que va ser el rei Alfons IV, l'any 1334, qui atorgarà a l'abat i al municipi l'exclusiva del mercat *"a una llegua al voltant de la vila"* , un mercat que encara avui dia se celebra.

L'amplada de les cases venia determinada per la parcel·lació perpendicular als camins esmentats i no diferia gaire de l'actual, uns sis metres i mig. L'arc de pedra ben tallada donava lloc al porxo, el sostre del qual estava format amb cairats de fusta i llosetes, com es pot observar encara en alguna de les cases. De fet, els porxos van néixer de la necessitat de les cases de guanyar espai. Aquestes obtenien el permís d'ampliació, sempre i quan no ocupessin el camí públic i per això van edificar sobre ell.

L'única casa que ha restat gairebé intacta en relació al model original, ha estat la de Cal Moliner. Consta d'una sola planta sobre la volta. Cal imaginar-la sense les dues obertures quadrades i amb la finestra del mig oberta amb un mainell, és a dir, amb una columneta central que duia un basament i un capitell. Recentment i dins de les obres de remodelació d'aquesta casa per reconvertir-la en l'Oficina de Turisme Municipal, s'ha posat al descobert l'existència d'un pou quadrangular, que ha estat objecte d'una excavació arqueològica sota la direcció tècnica d'Elisenda Moix.

A partir del segle XIV, la Plaça s'anirà ampliant, encara que les bandes sud i oest no es completarien fins a èpoques més tardanes. Els segles XIII i XIV van ser l'època de més creixement de la vil·la. La gran plaça porticada constituirà d'ençà d'aquesta època el centre vital de la Vil·la Nova. Amb aquest nom, de fet, va ser coneguda durant tres segles. A partir de finals del segle XV la construcció de cases continuarà.

Durant els dos segles següents, les obertures de les façanes de les cases, es van anar ampliant i regularitzant. Es construeix una segona planta de golfes amb un o dos badius en forma d'arc. A la segona meitat del segle XVIII i durant el segle XIX moltes finestres van ser substituïdes per balcons i balconades. Mentrestant, els sostres de fusta dels sotavoltes s'havien anat substituint per voltes d'aresta, que descansen sobre els quatre angles del porxo.

Durant l'ocupació francesa de la ciutat (1809-1814), es començaren a enderrocar les cases de la cantonada sud-oest i es substitueïren les voltes característiques per uns pòrtics neoclàssics. La plaça va ser declarada *Monumento Histórico Provincial* l'any 1962 i, anys després, la Generalitat de Catalunya, el 30 de desembre de 1999, li concedí la categoria de BCIN.

A l'angle nord-est encara s'hi pot observar una teiera de ferro, a l'actual casa de Can Bòlica. Es tracta d'una gran graella de ferro, una relíquia del rudimentari sistema d'il·luminació que existia a l'antiga vil·la des d'inicis del segle XVIII.

EL SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC ENTRE 2005-2006

El seguiment arqueològic de la Plaça major i dels carrers adjacents del Born, Abeuradors i Àngel Guimerà de Banyoles va començar el 29 de març de l'any 2005, amb el permís corresponent del Departament de Cultura a nom de Josep Tarrús Galter i va acabar el 30 de juny de l'any 2006. Entremig es varen sol·licitar i rebre diverses ampliacions del permís de seguiment inicial i també dos permisos d'intervenció arqueològica a la Plaça Major, aquests darrers, com hem dit, a càrrec de Rafael Dehesa Carreira.

El seguiment al carrer del Born, a l'est de la Plaça Major, va començar quan la seva reforma ja estava gairebé acabada. Vàrem poder observar el rec antic, un ramal del rec major, que passava arran del costat est del carrer. Per necessitats de l'obra, aquest tram del rec es va traslladar al costat oest del mateix carrer, després de fer-hi una canalització de pedra calcària blanca, no gaire profunda i descoberta. Els empalmaments de les cases amb les clavegueres i també els tubs del gas, aigua, llum i telèfon es varen soterrar allà on hi havia hagut l'antic rec. Tot el carrer va rebre, finalment, una pavimentació amb llosa de travertí blanc, procedent de pedreres de fora de Banyoles.

Al carrer dels Abeuradors, al nord-est de la Plaça Major, vàrem poder seguir les obres des del principi. Una

vegada aixecat el paviment de ciment i lloses de l'any 1935, amb reformes posteriors, ens va aparèixer una amalgama de ramals del rec major i de canalitzacions per a clavegueres, que cobrien gairebé tot l'espai del subsòl i que sovint estaven superposats.

Com a elements principals cal destacar la continuació del ramal del rec major, que ja havíem detectat al carrer del Born. En aquest cas, començava amb un canal ample, arran de costat oest del carrer, que quedava interromput per un bagant modern, fet de ferro, a prop de la cruïlla entre aquest carrer i el de la Porta dels Turers. A partir d'aquest punt, el rec continuava molt més estret i es passava a la banda est del carrer, per on empalmaria amb el que havíem trobat al carrer del Born.

Pel que fa a les clavegueres del 1935 vàrem descobrir una rasa profunda que venia de la Porta dels Turers, pel centre del carrer del mateix nom, i es connectava a un profund fossat que resseguia l'extrem sud del carrer dels Abeuradors i després resseguia la vorera de les primeres cases del sector nord de la Plaça Major fins a un registre situat al cantó nord-est de la mateixa. A partir d'aquest punt ja ens trobàvem amb el sistema de clavegueran de 1935, amb les seves rases tallades al travertí i tubs de ciment, que resseguien els quatre costats de la Plaça Major i continuaven després caps als carrers que donen a la plaça: el Major, a l'oest; el de Girona, al sud; i el d'Àngel Guimerà a l'oest.

A l'inici del carrer dels Abeuradors, a l'angle nord-oest de la Plaça Major, a tocar el cafè de la Plaça, hi va aparèixer un petit rec, format per 3 rajols, que duia aigua als arbres de la plaça des d'aquest ramal del rec major, que discorria pel ja esmentat carrer. Una vegada soterrats els tubs del gas, aigua, llum i telèfon, es varen connectar les cases a les noves clavegueres de tubs de cautxú. Tot el carrer va ser finalment pavimentat amb llosa travertínica forana, com en el cas del carrer anterior.

Els treballs de seguiment de la Plaça Major es presentaven d'entrada com els més dificultosos, perquè suposàvem que aquí sí que hi haurien restes del passat medieval i modern de la vila de Banyoles, que caldria excavar a consciència. No va ser així, com tot seguit explicarem.

Com a primer pas es va realitzar una rasa de nord a sud al centre de la plaça, per tal de veure quines estructures es presentaven, durant la primera quinzena de juliol de 2005. Una vegada acabada es va veure que existien a la plaça diverses zones rebaixades, que perforaven la roca travertínica subjacent. Tal com després vàrem comprovar, es tractava de forats fets per poder omplir-los de terra i planta-hi els plàtans del projecte d'enjardinament de 1898.

A continuació, amb l'ajuda d'una màquina excavadora, que duia una cullera petita, es va procedir a la neteja superficial de tota la plaça fins a la roca mare o placa travertínica. Llavors es va poder observar que la zona central de la plaça conservava un gran espai rectangular amb la roca a flor de la superfície, llevat del punt del mig. En aquest punt central, els dos costats de la llenca rectangular de roca acabaven en semicercles ben treballats i deixaven al mig una estranya estructura rodona, que semblava buida.

Una vegada excavada, durant la segona quinzena d'agost de 2005, aquesta estrucura rodona resultà ser el dipòsit inferior d'una font central, ideada dins del projecte de 1898, que no s'acabà mai de construir.

En canvi, a banda i banda d'aquesta àmplia llenca central, el projecte de 1898 preveia la conservació de llargues i estretes columnes de travertí, disposades de nord a sud, que havien de recolzar les bases dels canals de 3 rajols que duien aigua a cadascun dels 28 plàtans que s'hi havien de plantar. La resta de la roca havia estat extreta per tenir més volum de terra bona per als arbres.

Pel que sembla, les previsions no es compliren al costat oest de la plaça i allí, vers l'any 1935, es va destruir aquest sistema de columnes i canalets per tal de deixar un gran forat buit, ple de terra, on les arrels dels arbres trobessin aliment. En canvi, el costat est de la plaça sí que conservà el sistema de rec original(columnes de travertí i canals de tres rajols), que és el que hem pogut documentar arqueològicament.

A la banda oest de la plaça, prop de la superfície es varen documentar diversos canals, amples i plens de rierencs, fets l'any 1935 i que havien de substituir els antics canals de 3 rajols del 1898. Tots es dirigien als arbres d'aquell costat, on hi devien de conduir l'aigua del ramal del rec major des de la cruïlla dels carrers del Born i dels Abeuradors, que ja hem esmentat.

Les dues intervencions arqueològiques fetes a la Plaça Major, dirigides per Rafael Dehesa, tenien com a objectiu l'estudi de la placa travertínica de la zona central i la font que s'havia localitzat al seu punt mig.

La primera d'aquestes intervencions, realitzada durant la primera quinzena de juliol de 2005, va comprovar que la llenca travertínica central estava plena de forats de pal, circulars i poc profunds, que potser havien servit per muntar les antigues parades del mercat setmanal.

La segona intervenció, duta a terme durant la segona quinzena d'agost de 2005, va servir per estudiar la font circular, rodejada per semicercles tallats a la roca mare, que aparegué al centre de la plaça. Es pogué estudiar l'arquitectura de la seva base, però no va ser possible determinar-ne la seva forma i sistema de funcionament original.

Els costats de la plaça no es varen excavar. Aquí les obres es limitaren a resseguir les antigues rases per al clavegueram de 1935 i es substituïren els seus conductes de ciment per tubs de cautxú de gran diàmetre.

Finalment, el centre de la plaça es va deixar amb una capa de terra, mentre que els seus costats, fins a tocar les cases de sota les voltes, han estat pavimentats amb lloses i blocs de travertí blanc, d'origen forà, com els carrers adjacents. Dins de la zona amb terra central s'hi han plantat altres 28 plàtans, els mateixos que hi havia des del 1898

Les obres al carrer d'Àngel Guimerà varen ser les darreres del nou projecte de remodelació arquitectònica de la Plaça Major i carrers adjacents.

A part de les rases de 1935 per a les clavegueres, que també varen ser resseguides per posar-hi els nous tubs, l'únic destacable va ser la retrobada d'un antic pou de glaç, que envaïa parcialment el carrer per davant de Can Campistol. Aquest pou de glaç ja era conegut pels propietaris de la finca i per alguns estudiosos, però podem dir que va ser una descoberta per a la majoria dels banyolins. S'hi accedeix des de la planta baixa de Can Manresa, a través d'una escala amb fort pendent, que està parcialment retallada a la roca.

El seu interior es cilíndric, amb una obertura al seu extrem superior, que potser servia per llançar els blocs de gel. La meitat de la seva altura està retallada a la roca, mentre que la part superior està formada per una volta de rajols. El seu diàmetre inferior és de 4,15 m m i la seva altura és de 4,08 m. A 1 m d'alçada des del terra hi ha un banc corregut, excavat a la roca, que ressegueix les parets. No està clar que es tracti realment d'un pou de glaç, tot i que sabem que n'hi havia les entrades dels pobles per tal de recollir el glaç, que després es repartia.

Una altra opció és que fos una nevera per desar els aliments de la casa de Can Manresa o fins i tot una cisterna, que recollís aigua de pluja. En tot cas, es tracta d'una construcció prou interessant i per això, d'acord amb els propietaris actuals, es va tenir especial cura en què no fos destruïda per les obres del carrer Àngel Guimerà.

Al final del carrer es va realitzar una recerca meticulosa de les probables restes de la muralla i el fossat que hi havien d'haver en aquell punt, segons la documentació històrica de què disposàvem. L'únic que vàrem observar és que, just arran de la carretera, semblava haver-hi un fossat ple de terra que devia prolongar-se sota l'actual carretera de Girona-Olot, que travessa la ciutat.

De la muralla no en vàrem trobar cap vestigi. Sembla ser, segons testimonis de l'època, que va ser arrencada a inicis dels anys 70 del segle XX, quan es va construir el gran edifici del costat sud d'aquest carrer d'Àngel Guimerà, els baixos del qual ocupa actualment el Banc de Santander.

Tot el carrer va quedar finalment pavimentat amb blocs i lloses de travertí blanc, encara que a la seva part central s'hi han plantat 8 plàtans en filera, d'oest a est, en direcció a la Plaça Major.

LA 1ª INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA MAJOR

Els 28 plàtans de la Plaça Major varen ser tallats a finals del mes de juny de 2005, poc abans de l'inici dels treballs de seguiment arqueològic del rebaix de terres i roca del seu espai central. Només quedaven vistes les soques dels plàtans, cosa que ens va fer un bon servei, en facilitar-nos la seva relació amb els sistemes de rec que després apareixerien.

Abans de començar els treballs de rebaix es desconeixia totalment l'estructura interna de la Plaça Major, després dels treballs efectuats l'any 1898 per plantar-hi els plàtans, ja que no es conservaven ni dibuixos ni fotografies d'aquest moment. És per aquesta causa que vàrem decidir d'obrir una rasa de 80 cm d'amplada de nord a sud de la Plaça Major, per tal de comprovar a quina fondària apareixia la placa travertínica i si hi havia indicis d'estructures negatives o positives anteriors o contemporànies a l'esmentada reforma de 1898.

Una vegada practicada aquesta rasa, es va veure que la llosa de travertí apareixia a 40 cm sota el nivell de circulació actual, però que estava interrompuda per diversos retalls profunds. La funcionalitat d'aquests retalls no es va poder interpretar a causa de l'escassa amplada de la rasa.

A continuació, amb una màquina, es va procedir a obrir franges de 4 m d'amplada de nord a sud, sempre mirant d'arribar a la placa travertínica, on hi podia haver els senyals d'estructures arqueològiques. Es tractava d'esbrinar si l'actual Plaça Major, de grans dimensions, es corresponia amb l'original del segle XIII o bé si havia

sofert modificacions importants al llarg del segles posteriors, en especial a inicis del segle XIX, en temps de la dominació napoleònica, tal com alguns documents insinuaven.

El primer que es va documentar varen ser els darrers paviments de la Plaça Major, entre finals del segle XIX i tot el segle XX. Estaven compostos per terra batuda i per un picadís de travertí, amb una capa superficial de calç, que els donava consistència i regularitat.

Per sota d'aquests paviments ja va aparèixer la llosa travertínica, característica del subsòl de Banyoles. La sorpresa va ser que aquesta llosa només es va trobar en forma d'una ampla franja de 5 m a la part central de la plaça i per una llenca estreta d'1,75 m al seu costat est. La resta del subsòl de roca havia estat extret entre 1898 i 1935 per tal que els 28 plàtans plantats, en quatre fileres (nord-sud) de 7 arbres cadascuna, tinguessin un bon tou de terra. El rebaix general de la roca travertínica arriba a uns 1,60 m, respecte a l'actual nivell de circulació de la Plaça Major (Fig.1).

La placa central de roca presentava al costat nord un rebaix rectangular d'1,55 m d'amplada per 4,20 al nord i 6,35 m al sud, que estava reomplert amb runa, ceràmica del segle XX i material de construcció. Desconeixem la seva funcionalitat, tot i que pot estar en relació amb les obres de 1898.

Al bell mig d'aquesta placa central es va descobrir una estructura rodona de 4,25 m de diàmetre, excavada en el mateix travertí, centrada entre dos retalls semicirculars. Aquests retalls estaven situats uns 2,70 m al nord i 2,75 m al sud. És molt possible que aquests retalls semicirculars fossin enfondits fins als 1,60 m actuals, en el moment de les obres de plantació dels arbres de 1898.

Aquesta estructura podria haver estat originalment un pou, perquè hi ha un document de finals del segle XVI que l'esmenta l'existència d'un pou a la plaça de Banyoles. També podria tractar-se d'un molí de gra, potser en relació a Cal Moliner de plaça, o bé una antiga font, de la qual se n'havia perdut el record. De fet, l'excavació detallada d'aquesta estructura, que es va realitzar a finals d'agost de 2005, i les notícies orals que poguérem aplegar ens inclinen per considerar-la una font inacabada, dins del projecte de reforma de la Plaça Major de 1898.

La forma circular d'aquesta estructura va ser modificada en un moment posterior a la seva construcció. Actualment, la part superior del seu cercle està retallat

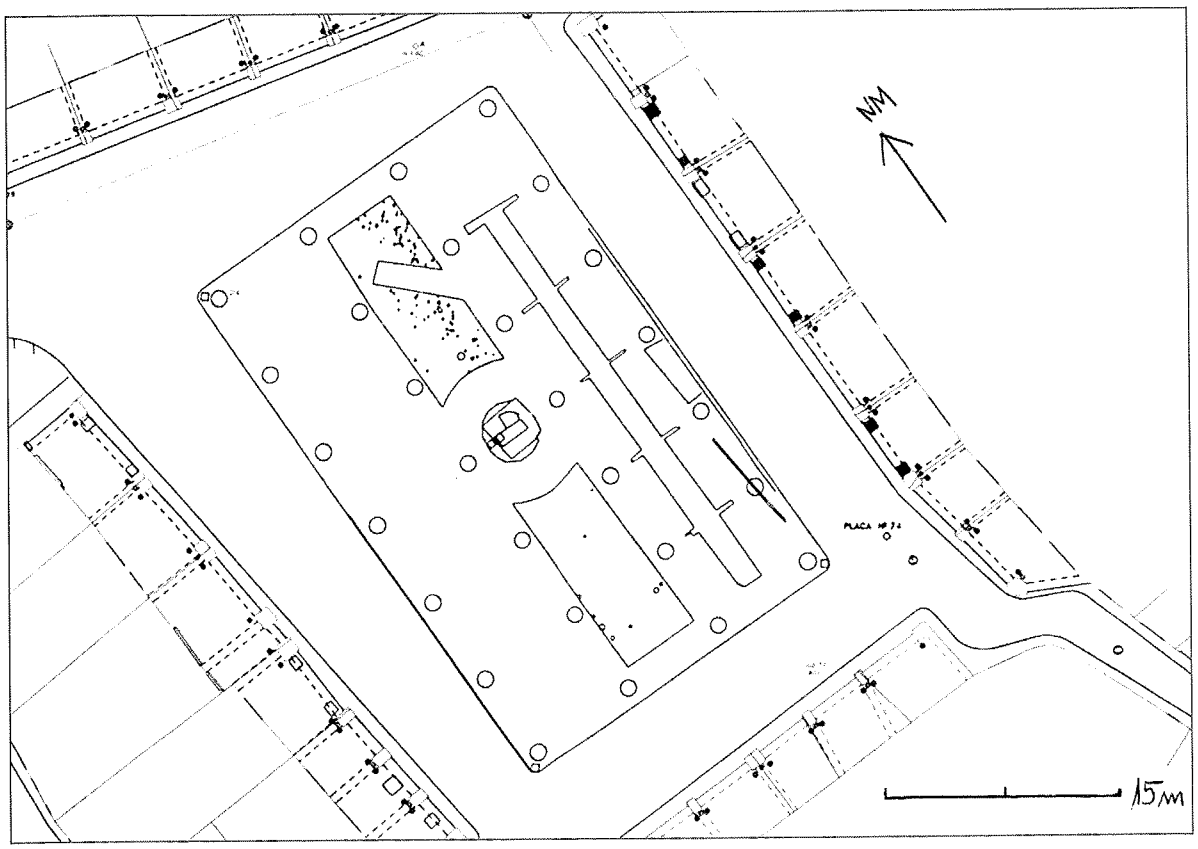

Figura 2. Planta arqueològica de la Plaça Major, a l'agost de 2005.

pel costat est i tota la seva superfície està obturada per grans blocs rectangulars de travertí. Damunt seu, a més, s'hi va construir un dipòsit d'aigua modern, que ha estat en ús fins fa pocs anys.

Damunt d'aquesta placa central s'han descobert més de 100 petits forats circulars, d'entre 10 i 30 cm de diàmetre, que no guarden cap distribució regular. En alguns forats s'hi han trobat restes de ciment i ceràmica vidriada del segle XIX-XX. Podem suposar que es tracta de forats practicats a la placa travertínica durant el segle XX, per tal de subjectar elements temporals, com ara bancs, parades o pals de fusta per a serveis. Sabem també que a partir del segle XVII a la Plaça Major s'hi celebrava la plantada de l'arbre de maig. Alguns d'aquests forats poden correspondre a aquesta activitat festiva (Fig.2).

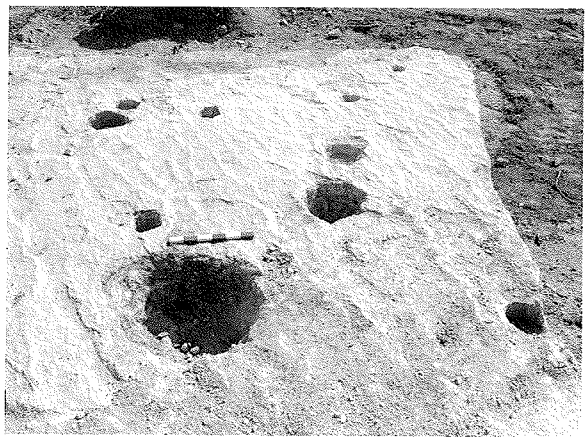

Figura 2. Alguns dels nombrosos forats de pal, practicats sobre la placa travertínica de la Plaça Major.

L'estreta llenca de placa travertínica del costat est de la Plaça Major presentava les restes de 5 braços tallats a la roca, a banda i banda, davant de cadascuna de les 5 fileres centrals d'arbres, de les 7 que hi havia en sentit transversal (oest a est). Aquests braços elevats servien per sostenir els petits canals de rec, fets de 3 rajols encimentats, que varen ser dibuixats l'any 1905 per l'enginyer municipal Ramon Gussinyer. Podem suposar que al costat oest de la Plaça Major hi devia d'existir un sistema similar, però sembla ser que a l'any 1935 una nova reforma, que pretenia donar més espai a les arrels dels arbres, va comportar la seva desaparició, en rebaixar el nivell general de la roca fins als 1,60 m actuals.

És per això, que en aquesta banda oest no hem trobat els petits canals de rec de 1905, que només apareixien fins arran de la placa travertínica central.

En aquesta banda oest es varen observar, en canvi, 7 rases de drenatge, plenes de rierencs, que s'encaraven a cadascuna de les fileres transversals dels arbres. Aquestes rases no tenien coberta, llevat d'un paviment de calç molt modern, que estava a sota mateix del nivell de terra batuda del paviment actual.

Com a dada interessant cal explicar que totes les rases obertes al travertí l'any 1898, quan es varen plantar els plàtans de la Plaça Major, varen ser reomplertes primerament per argiles vermelloses, molt compactes i possiblement poc apropiades per al bon creixement dels arbres. Posteriorment, sembla ser que l'any 1935, tota la banda oest de la Plaça Major va tornar a ser rebaixada perquè els arbres no oferien un bon creixement. Llavors, les argiles varen ser canviades per terres grisoses, barrejades amb runa, que procedien, sembla ser, de l'antic cementiri de l'escorxador.

LA 2ª INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA MAJOR

Durant el seguiment dels rebaixos duts a terme durant el mes de juliol, al com hem explicat, es va posar al descobert una estructura circular al mig de la Plaça Major per la qual cosa va ser necessari d'efectuar-hi una excavació arqueologica.

Aquesta excavació es va dur a terme entre els dies 23 d'agost i 2 de setembre de 2005. Es va poder comptar amb l'ajuda de dos membres de la Brigada Municipal i d'una màquina retroescavadora, que fou posada a la nostra disposició per l'empresa AMSA, la concessionària de les obres a la Plaça major i carrers adjacents del Born, Abeuradors i Àngel Guimerà.

Una vegada netejada superficialment aquesta estructura circular, es procedí al buidatge de les terres que omplien el diposit d'aigua d'època moderna que estava al seu damunt i que n'alterava la seva fesomia original. E1 farcit que omplia aquest diposit estava format per graves i runa, així com ampolles de plastic, cosa que confirma que fou amortitzat recentment.

Aquest dipòsit modern era de forma rectangular i feia 2'10 m de llargada x 0'75 m d'amplada, amb una profunditat de 0'80 m. Estava bastit amb lloses de travertí verticals que formaven tot el seu perímetre. La cara interna presentava un revestiment de ciment, que evitava que es perdés l'aigua del seu interior.

A la paret nord hi aparegueren unes pintades, de les quals n'hem pogut desxifrar una on hi apareixia el nom

Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, MAC, MAC, L'Escala-Empúries, 2008, 567-575

de Jaime Palmada, potser un dels obrers que van participar en la seva construcció. Aquest diposit té una cronologia de ben entrat el segle XX. Segurament, es correspon amb les obres de construcció i arranjament del sistema de clavegueram de la Plaça Major, fets l'any 1935. Posteriorment, va ser compartimentat i colgat amb un petit muret de maons, per tal que servís de fonamentació del fanal que hi havia al mig de la plaça.

El següent pas fou el desmuntatge d'aquest dipòsit, amb l'ajut d'una màquina retroescavadora de la Brigada Municipal. Un cop desmuntada l'estructura del diposit, es procedí a enretirar els carreus de travertí de grans dimensions (1'10 m X 0'40 m) que colgaven l'estructura circular, per tal que s'hi recolzés aquest diposit modern.

Per sota d'aquests carreus un nivell de terra argilosa cobria la part interior de l'estructura circular que s'havia d'excavar. Aquesta estructura, que era rodona i feia 4,25 m de diametre, estava excavada en el mateix travertí i estava centrada entre dos retalls semicirculars, que arribaven a 1,60 m de profunditat. Aquests retalls estaven situats, com ja hem dit abans, uns 2,70 m al nord i 2,75 m al sud i és molt possible que es fessin com a part del projecte de reforma de la plaça de 1898 (Figs.3 i 4).

Un cops realitzats aquests treballs, es procedí a l'excavació de les argiles que cobrien la part externa d'aquesta estructura, és a dir, les dues llunes semicirculars exteriors, que omplien el buit entre la font i les dues parets de la placa central travertínica. Aquesta tasca es va dur a terme amb la màquina retroescavadora de la Brigada Municipal.

Aquestes argiles, gairebé estèrils, no proporcionaren cap material ceràmic que pugui ajudar a datar el moment de construcció de l'estructura. Aquestes terres també cobrien dues cavitats relacionades amb la part oest de l'estructura circular. La primera era un encaix rectangular, força estret (0'5 m d'amplada per 0'50 m de fons), que

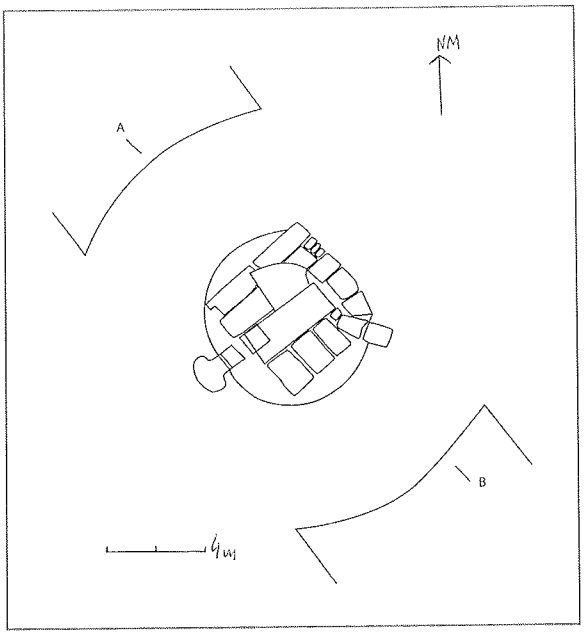

Figura 3. Planta arqueològica de la font central de la Plaça Major, construïda l'any 1898.

malmenava part de la font del segle XIX i que duia una llosa vertical de travertí com a paret externa. Devia de servir com a fenent del dipòsit superior modern.

La segona estava sota de la primera i consistia en una fossa circular, excavada al travertí. Feia 0'60 m d'amplada per 1 m de llargada i devia d'estar relacionat, potser també com a fenent, amb la font original del segle XIX. Dins el sediment del farcit d'amortització d'aquests dos retalls, hi ha aparegut material ceràmic característic del segle XIX.

Igualment, durant aquesta intervenció es dugueren a terme també les tasques de seguiment arqueològic de dues rases de serveis practicades al nord i est de la Plaça Major, així com de les obres de sota les voltes del costat est. El seguiment d'aquestes obres no va posar de manifest cap resta arqueològica que mereixi la pena de ser esmentada.

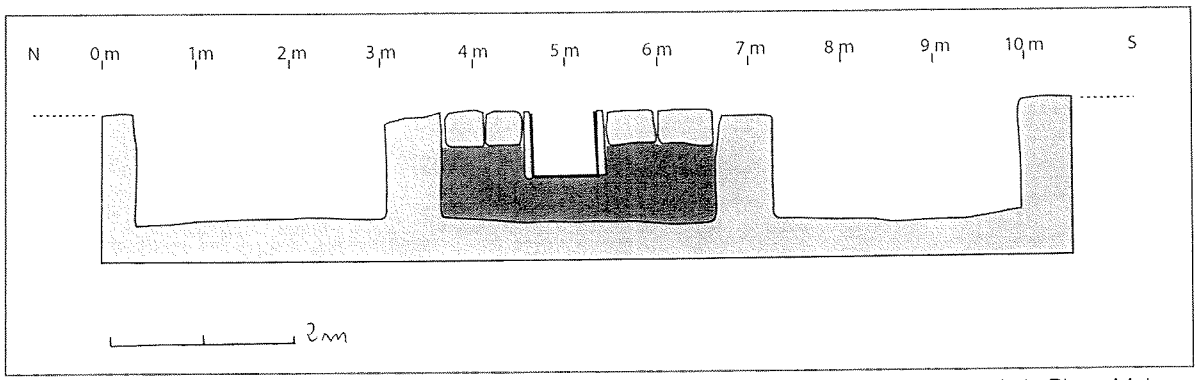

Figura 4. Secció de la font central de la Plaça Major.

En tot cas dir que s'ha pogut documentar el nivell de fonamentació d'algun dels pilars dels arcs, pilars que no són els originals, ja que gairebé tots foren substituïts en créixer les cases durant els segles XVI i XVII. Cal fer esment que la darrera substitució d'un pilar fou duta a terme durant la segona meitat del segle XX.

De les tres hipòtesis que manejàvem quan es va descobrir aquesta estructura circular del centre de la Plaça Major- un pou, un molí o una font inacabada- sembla que la darrera possibilitat era la certa, gràcies a la informació que ens ha proporcionat Roser Juncà.

Aquesta veïna de Banyoles recordava que el seu pare, nascut l'any 1896, li havia explicat l'existència d'aquesta font, que s'havia volgut construir a finals del segle XIX al centre de la plaça i que, finalment, va ser desestimada. És possible que es preferís instal·lar-hi un fanal amb llum elèctrica, cosa que en aquell moment es degué considerar un gran avenç. Aquesta sembla, a hores d'ara, la hipòtesi més versemblant (Fig.5).

Un dels inconvenients que ens hem trobat ha estat la manca d'informació documental sobre aquesta reforma de 1898 a l'Arxiu històric de l'Ajuntament de Banyoles. Malgrat els esforços del seu arxiver, Josep Grabuleda, només s'han trobat escrits que criticaven l'absència d'un projecte definitiu; el cost cada vegada més elevat de les obres a causa dels treballosos retalls que es feien al travertí; i també discrepàncies o franques queixes sobre quin tipus d'arbrat calia plantar-hi.

UNES REFLEXIONS FINALS

La sorpresa més important que han proporcionat aquest seguiment i les intervencions arqueològiques realitzades ha estat la de comprovar que les obres de remodelació de la Plaça Major de l'any 1898 varen ser molt importants i perfectament realitzades.Ara sabem que s'hi varen practicar rebaixos o trinxeres fins a 1,60 m de fondària, que havien de permetre oferir un bon tou de terra als 28 plàtans que s'hi anaven a plantar.

Igualment, el sistema ideat de rec va ser molt sofisticat, amb braços de travertí retallat, que partien de les plaques reservades de la banda est- i potser oest - , sobre les quals s'hi recolzaven els canalets de 3 rajols, que irrigaven cadascun dels arbres.

Les rases practicades al travertí foren reomplertes amb argiles de color vermellós, aportades d'altres indrets. Posteriorment, sembla ser que l'any 1935, es va comprovar que els arbres de la banda oest no creixien de forma adequada, per la qual cosa es va acabar de rebaixar totalment aquesta banda de la plaça i s'hi va dur noves terres de color grisós. A la zona est la reforma es va limitar a canviar les argiles per aquestes noves terres, que procedien, sembla ser, de l'antic cementiri de l'escorxador.

Els materials arqueològics recuperats en aquests terres aportades són sempre moderns, dels segles XIX-XX, i procedien d'altres indrets de la ciutat, per la qual cosa només serveixen per datar els reompliments.

No s'ha detectat la presència de murs ni de fonaments d'èpoques antigues (anteriors al segle XIX), tal com s'havia especulat en alguna ocasió. Tots els paviments detectats en el seguiment, llevat del que està en contacte amb la llosa travertínica i que ha de ser anterior a finals del s.XIX, són simples terres batuts actuals o subactuals amb o sense aportació de calç. Ocupen tots una potència màxima de 30 cm.

Queda clar, doncs, que les obres de 1898, per tal de plantar els 28 plàtans de la Plaça Major, varen afectar les possibles restes arqueològiques anteriors de la plaça, donat que es varen fer importantíssims rebaixos per donar terra als arbres. La reforma de 1935 reblaria encara més aquesta situació, destruint el poc que hi quedava. La poca potència de sediments i de paviments entre la llosa mare travertínica i el nivell de circulació actual ha afavorit, sens dubte, la destrucció de les restes més antigues de la Plaça Major, si és que n'hi havia.

Figura 5. Aspecte de la font central de la Plaça Major, després de la seva excavació.

BIBLIOGRAFIA

AAVV 2006, *Els pous de glaç del Pla de l'Estany. Un comerç abans de la industrialització*, Ed. Consell Comarcal del Pla de l'Estany i Ajuntament de Palol de Revardit.

AAVV 2000, *Història del Pla de l'Estany*, dins sèrie Història de les comarques gironines, vol.II., ed. Diputació de Girona.

AAVV 2002, *Atles comarcal de Catalunya. Pla de l'Estany*, ed. Diputació de Girona i Generalitat de Catalunya.

GRABULEDA, J., TARRÚS, J. 1993, *Banyoles*, Quaderns de la Revista de Girona 40, Ed.Diputació de Girona.

MONER, J. 2003, Pregó de l'any 2002, dins *Llibret Festa Major de Sant Martirià*, Banyoles.

PALMADA, G., DESEL, C., FIGUERAS, Ll., OLIVA, E. 2005, *El Patrimoni del Pla de l'Estany. Inventari Històric i Arquitectònic de la comarca*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, Banyoles.

EL PATI DE LA FINCA NÚM. 2-4 DEL CARRER BELLMIRALL DE GIRONA

Jordi SAGRERA, Marc SUREDA

La finca núm. 2-4 del carrer Bellmirall de Girona es troba situada dins el recinte de la força Vella de la ciutat. Encaixonat entre les primeres cases del carrer Alemanys, a llevant, i un convent de religioses, a ponent, es projecta des del mateix carrer, al nord, fins a la muralla antiga que marca el límit sud de l'edificació. Més enllà, cap a migdia i fora muralla, s'estén una eixida de planta rectangular. L'accés es realitza per la veïna plaça de Sant Domènec mitjançant un camí que també mena i dóna accés a un pati contigu de propietat del convent de monges de clausura.

Una empresa promotora preveia la rehabilitació i l'adequació de l'immoble en habitatges. En el projecte bàsic es contemplava la construcció d'un aparcament soterrat que havia d'afectar el subsòl del pati que és zona de protecció arqueològica. Es va resoldre realitzar una prospecció en el pati per a poder formular una diagnosi i planificar una proposta d'actuació.

Per mitjà d'una màquina excavadora es va obrir una rasa vora la façana sud de la torre (cala 1). Se'n volia descobrir el fonament fins arribar a la base per observar-ne la potència, comprovar si descansava sobre la roca natural del subsòl que ja havien detectat els estudis geotècnics i documentar alguna estructura o element constructiu arqueològic al seu voltant.

Després es va obrir una rasa en sentit est oest al bell mig del pati amb la finalitat de descobrir possibles restes arqueològiques en el subsòl (cala núm. 2). Seguidament es va excavar una tercera cala (núm. 3) ubicada al peu del primer pilar, comptant per l'oest, per veure l'estratigrafia i la fonamentació i, finalment, es va obrir una porta paredada amb totxanes per explorar una estança a la que no es tenia accés. Resultava interessant pel fet que estava flanquejada per la façana est de la torre i per la mateixa muralla, al nord.

RESULTATS.

La cala 1

Les terres procedents de l'excavació eren molt heterogènies, de textura flonja per l'abundància de matèria orgànica i contenien una ingent quantitat de runa d'obra (segles XIX i XX). A mig metre del nivell superficial i enganxat a la paret de la torre, es va trobar un muret obrat amb una filada de còdols i lloses lligades amb morter magre de calç. En realitat es tractava d'un parterre que delimitava un espai destinat a jardinera, la cronologia de la qual, se situa en un context indeterminat de segle XX. Per sota va aparèixer una capa de terra força neta i sense material ceràmic que baixava fins a 190 cm de fondària respecte el nivell superficial. En aquest punt aflorava una capa de terra argilosa blanquinosa, compacta i homogènia que és el tipus de sediment que es descobreix a la ciutat antiga abans de trobar la roca natural.

A la cantonada sud-oest de la torre, es conserva l'arrencament d'un arc més antic que la volta actual. Semblava contemporani o poc més modern que el mateix parament de la torre. Per poder observar els contactes, la cala es va eixamplar en aquest punt. Tanmateix la troballa de les restes d'un dipòsit d'obra enganxat a la paret de la torre i ocupant l'espai de la quarta volta va impedir veure'n els fonaments. El dipòsit, potser era un safareig, presentava un arremolinat de morter de calç hidràulic, tant a les parets com al paviment. No hi ha elements de datació per bé que es tracta d'una construcció més moderna que les mateixes voltes i, en conseqüència situables a partir del segle XVIII en endavant.

La cala 2

Es va obrir al mig del pati. La primera troballa va ser a 40 cm per sota del nivell superficial. Era una claveguera d'obra que, procedent d'una canal de desguàs (de PVC gris) clavat en el primer pilar de ponent, es dirigia

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona

en direcció sud cap al pati veí.

Mes avall, a 112 cm de fondària apareixien les traces d'un mur. Discorria paral·lel a la muralla i a uns 400 cm dels pilars de les voltes. L'estretor de la rasa va impedir amidar-ne l'amplada. Estava bastit amb pedra lligada amb morter i estava arrasat tot a una mateixa cota, la qual cosa, fa sospitar que va ser enderrocat sistemàticament. Conservava les restes del llindar d'una porta. Les rajoles de tova vermella donaven una llum de 70 cm d'amplada. A banda i banda es marcaven els arrencaments d'uns brancals prims fets de pedra. No hi ha cap criteri sòlid per establir-ne la cronologia

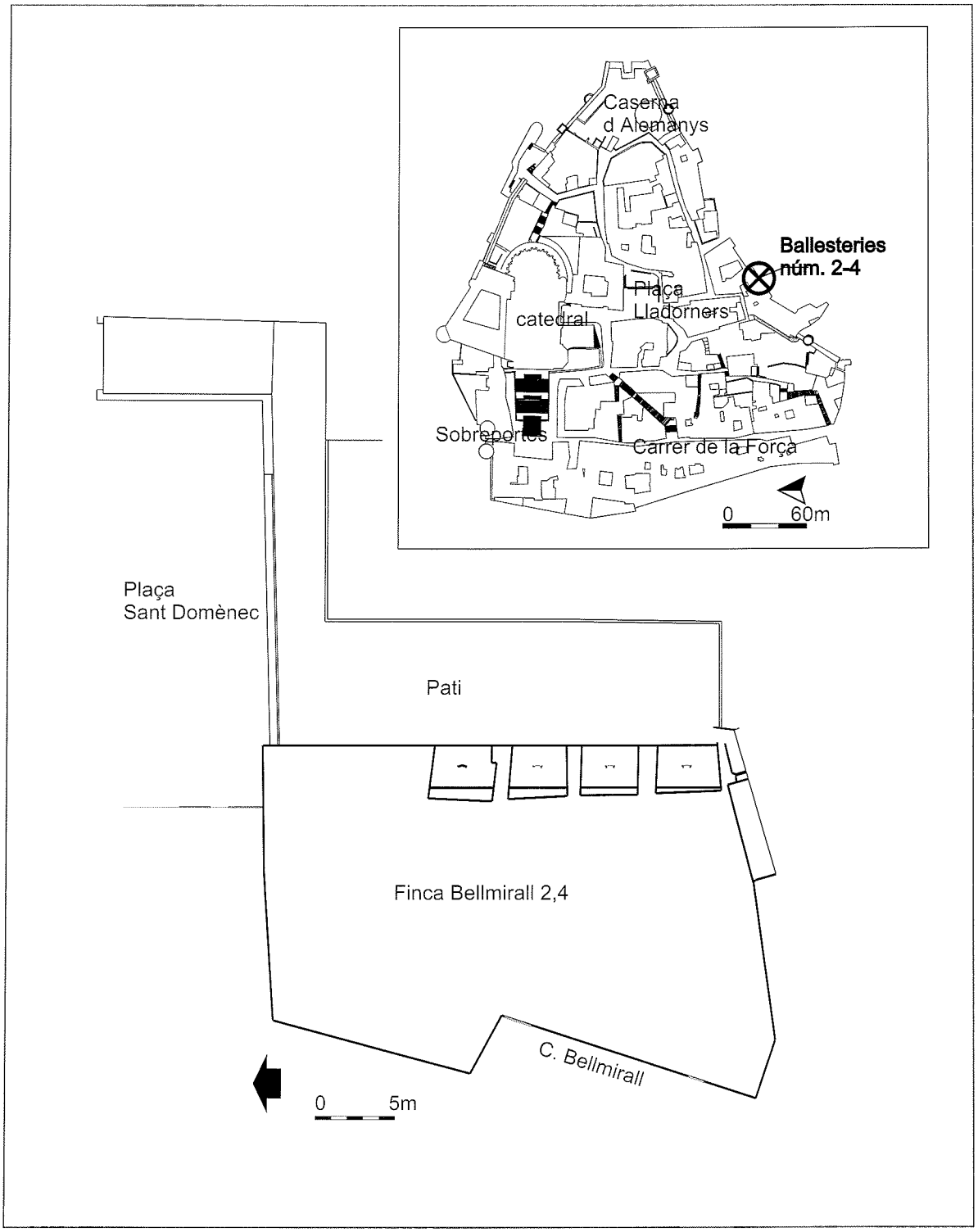

Figura 1. Planta general de la finca Bellmirall núm. 2-4.

de construcció. El material aparegut en el sediment que el colgava era escàs, sempre escadusser i modern (segle XX). En qualsevol cas només es determinava un estrat d'amortització més o menys recent. A la mateixa rasa i fora de l'abast del mur la rasa es va aprofundir fins arribar a l'argila que precedeix la roca natural. Es va baixar fins a 270 cm de la superfície. La terra va aparèixer neta i homogènia. Es van recollir escasses mostres de ceràmica que tampoc van proporcionar bons criteris de datació. Es tractava de fragments de peces de cuina de pasta grollera i cuita reductora que tanmateix apuntaven a una època anterior al segle XIX.

La cala núm.3 va permetre copsar la fonamentació del pilar de ponent de les voltes. Aviat es va veure que, per sota dels sediments recents, apareixia una vorera de blocs allargassats de pedra. S'arrenglerava amb la línia de façana que marquen els pilars de les voltes. Per sota apareixia una capa de terra orgànica, sense material arqueològic que, al seu torn, cobria el dau de pedra de la fonamentació del pilar. Aquí es va veure amb claredat que la base del pilar es fonamentava a 96 cm de fondària i ho feia sobre sediments de terra orgànica i no sobre la roca com la muralla o la torre. Per prudència es va creure convenient aturar l'excavació per no descalçar encara més el fonament del pilar.

CONCLUSIONS

A continuació es descriuen d'antic a modern els diferents elements històrics que la intervenció arqueològica en el pati ha pogut detectar. Se'n fa una avaluació des del punt de vista patrimonial i es fan les pertinents consideracions sobre l'afectació resultant en cas de construir-se l'aparcament soterrat.

L'element patrimonial més rellevant del pati és la muralla que, venint de la plaça de Sant Domènec, discorre en direcció oest, delimita la banda nord del pati i es projecta més enllà ultrapassant-lo. En general les restes de muralla visibles queden repartides en quatre trams separats pels pilars de les voltes que sostenen part de l'immoble. Tècnicament mostren les maneres pròpies de l'obra carolíngia que, en els darrers anys del segle VIII o en els primers del IX, van reformar les defenses romanes. La reutilització sovintejada del grans blocs de gres emprats a la muralla del segle III d.C. constaten la profunditat de l'obra alt medieval. No obstant això, en el pany corresponent a la quarta volta es conserva *in situ* un llenç a la base de la muralla que utilitza una tècnica molt diferent. Els grans blocs pseudo poligonals fan sospitar que es tracta d'un fragment preservat de la muralla fundacional de la ciutat que es va bastir vers la tercera dècada del segle I a.C. Molt a prop d'aquí, a llevant d'aquest pany de mur, es conserva la base d'una torre. Els contactes demostren que es va construir en un moment posterior car tota la seva estructura es recolza a la muralla. La rasa núm. 1 ha demostrat que es fonamenta sobre la roca natural o, en el seu defecte sobre la capa argilosa que la precedeix i que és general en el subsòl de la Força Vella. La tècnica constructiva delata l'empremta medieval que, mancats de dades arqueològiques fiables, caldria contextualitzar-la dins el programa de fortificació ordenada pel rei Pere III a la segona meitat del segle XIV.

A l'angle sud-oest de la torre es conserva una pilastra que marca l'arrencament d'un arc que no té res a veure amb les voltes actuals. L'arc en qüestió ha desaparegut i ha estat substituït per una de les voltes. L'exploració dels fonaments no han revelat cap indici suficient que en permeti aventurar una cronologia. La tècnica constructiva dels carreus disposats en filades a trencajunts i la mateixa talla de la pedra delata una cronologia medieval. L'única evidència clara és que es tracta d'un element adossat a la torre i, en conseqüència, més tardà. Sembla que es podria relacionar amb una ampliació de la casa (Bellmirall 2-4) fora muralla, una mena de tribuna sustentada per dos pilars i una arcada, en un moment incert d'època baix medieval (segle XV?).

Més tard, es va enderrocar la gairebé virtual tribuna i es va construir tot un cos d'edifici recolzat a la muralla. El conjunt s'articula a partir d'uns pilars de pedra que distribuïts pel tram de muralla del pati suporten quatre voltes, algunes de canó, altres escarsseres. Les empremtes d'encanyissat deixats pel morter de calç en el procés de construcció de les voltes baixen la datació a partir del segle XVI en endavant. Algunes de les finestres superiors conviden a creure que l'obra es va consumar en un moment avançat del segle XVII o, potser ja, en el segle XVIII. Si, fins ara, totes les estructures es fonamentaven sobre la roca natural del subsòl, els pilars descansen sobre sediments de terra de textura orgànica i a relativa poca profunditat del nivell superficial actual del pati. A la cala núm. 3, per exemple, la base del pilar més occidental arrencava a 96 cm de fondària.

Més modernes o, a tot estirar, contemporànies a les voltes ara descrites són altres obres menors. És el cas de les restes d'un dipòsit situat sota la quarta volta i el d'una vorera ben pavimentada amb pedra i morter sota la primera.

Finalment l'excavació de la rasa núm. 3, al bell mig del pati, va proporcionar la troballa d'un mur de pedra i morter que es projectava paral·lel a la façana de l'edifici a una distància de 400 cm. Apareixia aïllada i sense cap connexió amb cap altre element constructiu, per bé que només es va excavar parcialment. El llindar de toves vermelloses d'una porta oberta en el mur indicava una cronologia relativament moderna (segle XIX?). Per sota del mencionat mur continuava sortint una terra d'aparença orgànica amb poca o nul·la diferència respecte als sediments més superficials tret que era més neta i homogènia i així s'arribava a la roca natural del subsòl.

La consideracions finals que es desprenen de la intervenció arqueològica de prospecció és que la muralla i la torre són elements històrics d'alt valor arqueològic i patrimonial però que queden al marge del pati i en conseqüència, la hipotètica construcció d'un aparcament soterrat no els afectarà per a res. L'aparcament obligarà a destruir el mur detectat a la rasa núm. 3 i això en demanarà l'excavació arqueològica prèvia i la sol·licitud d'enderrocament. L'estratigrafia arqueològica obtinguda és pobre i de poc valor arqueològic. Es tracta de sediments de terres orgàniques abocades per regularitzar el sòl de circulació i baixen fins a la roca natural.

Per tant es considera que la construcció de l'aparcament no tindrà cap repercussió sobre el patrimoni arqueològic. No sembla pertinent ni rendible demanar una excavació arqueològica sistemàtica i en extensió del solar. S'entén però que, donada la proximitat de la muralla i l'existència d'un muret al mig del pati, les obres de construcció de l'aparcament siguin objecte d'un seguiment arqueològic per part d'un tècnic qualificat i que es podrà realitzar simultàniament a la mateixa execució de les obres.

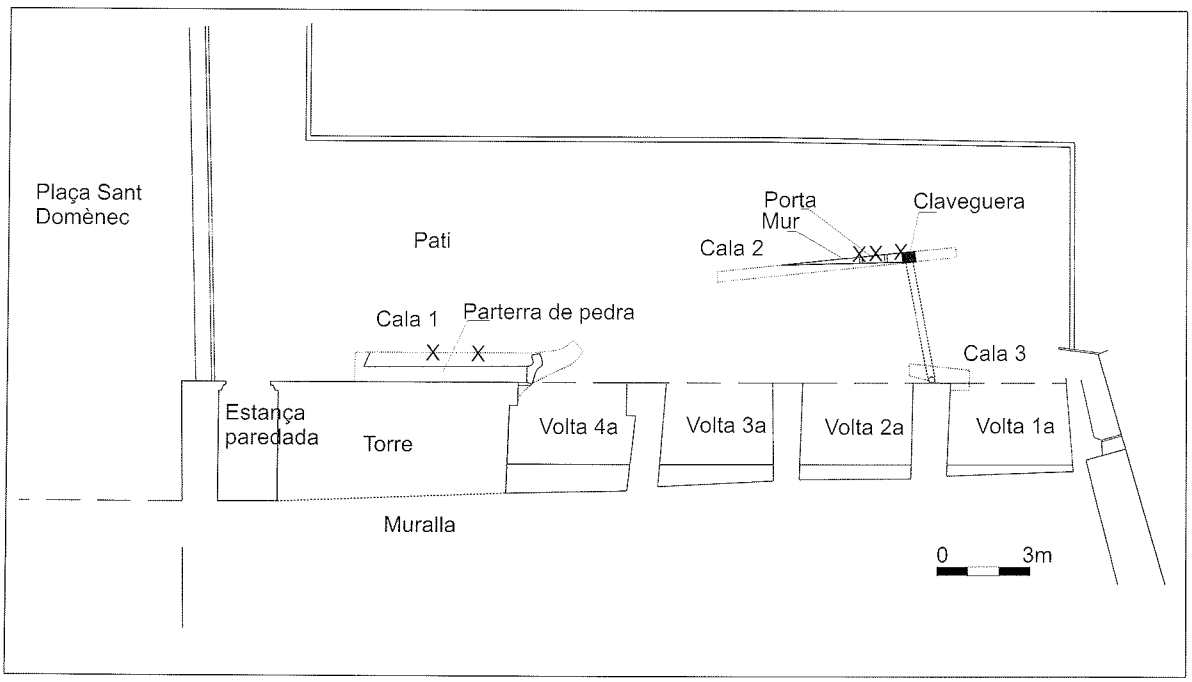

Figura 2. Planta del pati amb indicació de les troballes.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC DE LES OBRES A L'HOSPITAL DE SANTA CATERINA DE GIRONA

Lluís PALAHÍ GRIMAL, Antoni PRADOS MUÑOZ

A fi de reunir en un sol edifici totes les delegacions de la Generalitat a Girona, s'ha endegat un procés de remodelació de l'antic hospital de Santa Caterina de Girona per tal de convertir-lo en la seu de la Generalitat de Catalunya a la dita població.

L'Institut de Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona, ha duta terme el seguiment arqueològic de la zona compresa pel susdit hospital i els carrers Pompeu Fabra / Plaça de l'Hospital i Joan Maragall, que comprèn un barri amb orígens medievals (s. XIII) i que s'estenia, cronològicament, fins el s. XX[1].

Una vegada finalitzats els treballs arqueològics realitzats als carrers ja mencionats i al pati de l'hospital la direcció d'obra va contemplar la necessitat de reforçar les voltes dels pisos de l'edifici històric de l'hospital, que presentaven símptomes de deteriorament i amenaçaven, alguna d'elles, d'ensorrar-se en un futur no massa llunyà si no s'actuava correctament. Aquesta tasca ha ocupat un llarg període de temps amb diverses intermitències ja que els obrers treballaven per trams i es consolidava cada volta abans d'entrar a treballar en un nou sector. Per tant els treballs, iniciats al maig de 2006 s'han estès fins aproximadament l'abril del 2007 pel que al seguiment arqueològic es refereix.

L'edifici de l'hospital de Santa Caterina es troba lligat profundament a la remodelació del barri de Savaneres excavat: entre els anys 2005 i 2006. La seva construcció s'inicià el 1666 i es veié afectat per diverses remodelacions que l'anaren ampliant al llarg dels segles fins a l'actualitat. L'edifici s'estructura a partir d'un gran cos de planta quadrada amb un gran pati interior. Disposa de planta baixa, i dos pisos, excepte al cos occidental on existeix una tercera planta.. Alguns dels espais conservats de l'edifici estan coberts amb voltes que, com veurem, presenten una tipologia diversa i es varen construir i remodelar en moments diversos de l'existència de l'edifici. Per

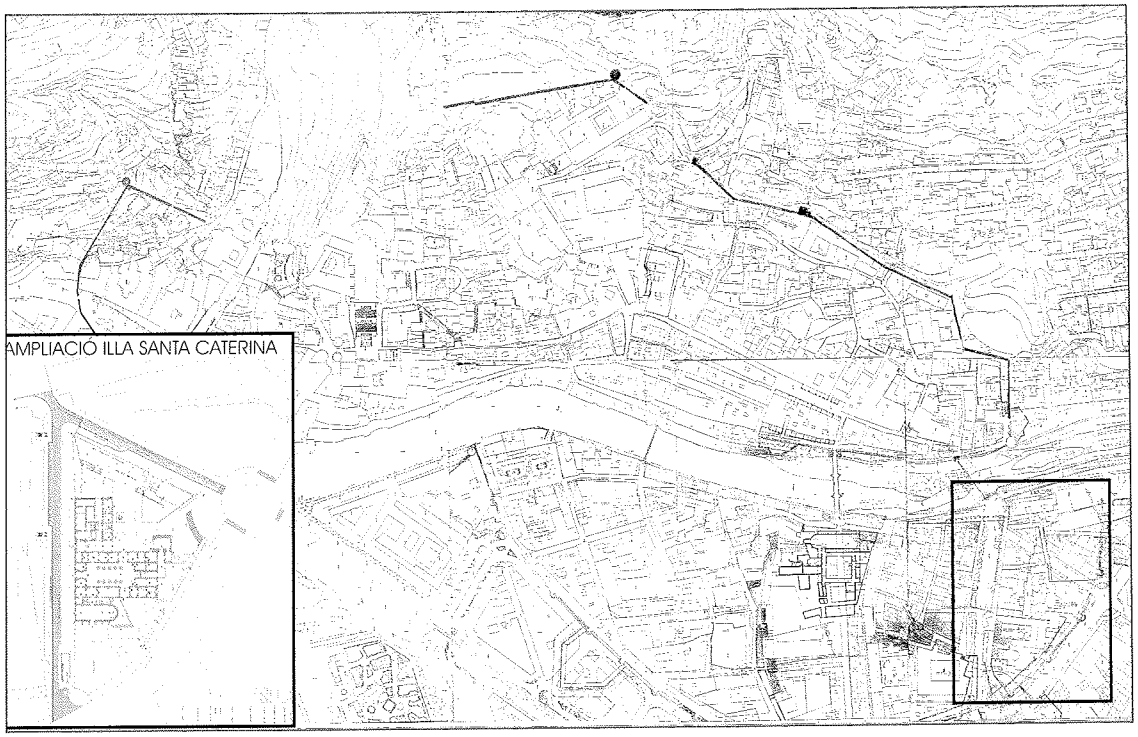

Figura 1. Plànol de localització de l'hospital de Santa Caterina.

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona

tant, calia imaginar que, donada la cronologia de l'edifici i el mètode constructiu, apareixeria, inevitablement, ceràmica de volta, la majoria de vegades pràcticament sencera.

Les obres de rehabilitació exigien aixecar el terra del segon pis a tot l'entorn del pati central, si el que es volia era reforçar la volta existent en el mateix. . Llavors, una vegada extret el paviment, es buidaria el seu interior i es reompliria amb els materials necessaris que permetessin reforçar-la, sobretot amb una malla de ferro i ciment, entre d'altres tasques secundàries.

Els diversos espais afectats per les obres de remodelació i que implicaven el reforçament o ensorrament e les voltes eren:

Les ales est, oest i sud del pati a l'alçada del primer pis.

La banda nord, ja havia estat remodelada feia alguns anys, substituint la volta existent per un terra de formigó, sostingut per bigues.

El pis superior del bloc occidental, on l'edifici presentava un pis més que a la resta de la construcció.

L'espai de connexió entre l'edifici principal i l'església. En aquest cas no es reforçava la volta sinó que s'enderrocava, fet que com veurem va obligar a emprar una metodologia de treball diferent.

Una petita volta situada entre el nucli original de l'edifici i el de la convalescència. També en aquest cas calia ensorrar la volta i no consolidar-la.

El seguiment arqueològic, doncs, era obligat, donat el possible volum ingent de material ceràmic que podria aparèixer durant les obres de rehabilitació i que, com s'ha demostrat, tot i tractar-se de materials molt repetitius, podria aportar noves informacions a l'excavació que s'havia realitzat al voltant de l'edifici gràcies a la troballa de nous materials relacionats amb la construcció o reforma de la teulada de l'hospital.

RESULTATS DEL SEGUIMENT

L'edifici de l'Hospital de Santa Caterina ha patit diverses reformes des de la seva creació, entre el 1666 i el 1677, donada la seva gran magnitud i la seva essència purament funcional. El pas dels segles ha forçat un manteniment continuat de les estructures, bé per qüestions funcionals, bé per alguns passatges bèl·lics, a més de constants ampliacions i reformes per adequar l'edifici als avenços i canvis en el món hospitalari i de la medicina.

L'arquitectura d'època moderna d'aquest edifici es basava en l'ús de la volta catalana amb llunetes i arcs de descàrrega: cada sala o ala de l'edifici es composava de diverses voltes que, una vora l'altra, de vegades reforçades amb un arc, cobrien l'espai tot conformant el sostre. A l'espai entre la paret i la part superior de la volta s'hi situaven un seguit de voltes auxiliars per tal d'omplir aquest espai i actuar de tirants alhora per tal de mantenir la tensió del sostre. Els espais de secció triangular entre aquestes petites voltes s'omplia de cendra, sorra i ceràmica, que permetia omplir sense traduir-se en un pes excessiu. Finalment, unes bigues reforçaven l'espai entre volta i volta i el conjunt es cobria de sorra i un paviment de rajol.

A continuació, es descriuen les troballes i les conclusions pertinents ordenades per les ales en què es divideix aquest edifici de planta quadrada per tal de fer més entenedor el discurs.

Ala nord

L'ala nord havia estat reformada feia poques dècades: les arcades havien estat substituïdes per un embigat modern, de ciment i peces de terracota industrial, donant lloc a un pis totalment pla, pavimentat de terratzo. Això va permetre descartar aquesta ala pel seguiment arqueològic. Només els extrems de l'ala, corresponents a les ales oest i est, presentaven material ceràmic, tal com es pot llegir més avall.

Com única dada solament podem referir algunes converses amb antics treballadors que explicaven la gran quantitat de materials ceràmics sencers que varen aparèixer durant les obres i que varen ser repartits entre el personal.

Ala oest (9000)

L'ala oest, però, no havia estat reformada en profunditat, donat que sols s'havia substituït el paviment de la segona planta per un de terratzo, feia prop de dues o tres dècades. Aquesta fou la primera ala de l'edifici en donar material ceràmic i en gran quantitat.

Aquesta sala es va cobrir amb un conjunt de 17 voltes principals, de les quals 8 presentaven un reforç consistent en un cordó de totxos per sobre de la volta, que es dividien en dos trams a cada extrem de la mateixa. Les voltes es reforçaven una sí i una no.

El conjunt de voltes laterals que reforçava el conjunt i que s'han destruït per tal de reforçar el sostre ascendeix a 72. Aquestes voltes laterals es recolzaven en un seguit de mènsules que apareixien a banda i banda de l'ala; la seva existència, però, no anava lligada necessàriament al sostre de voltes, tal com es demostra a l'ala est, on només apareixen al sud de l'ala. De fet, aquestes

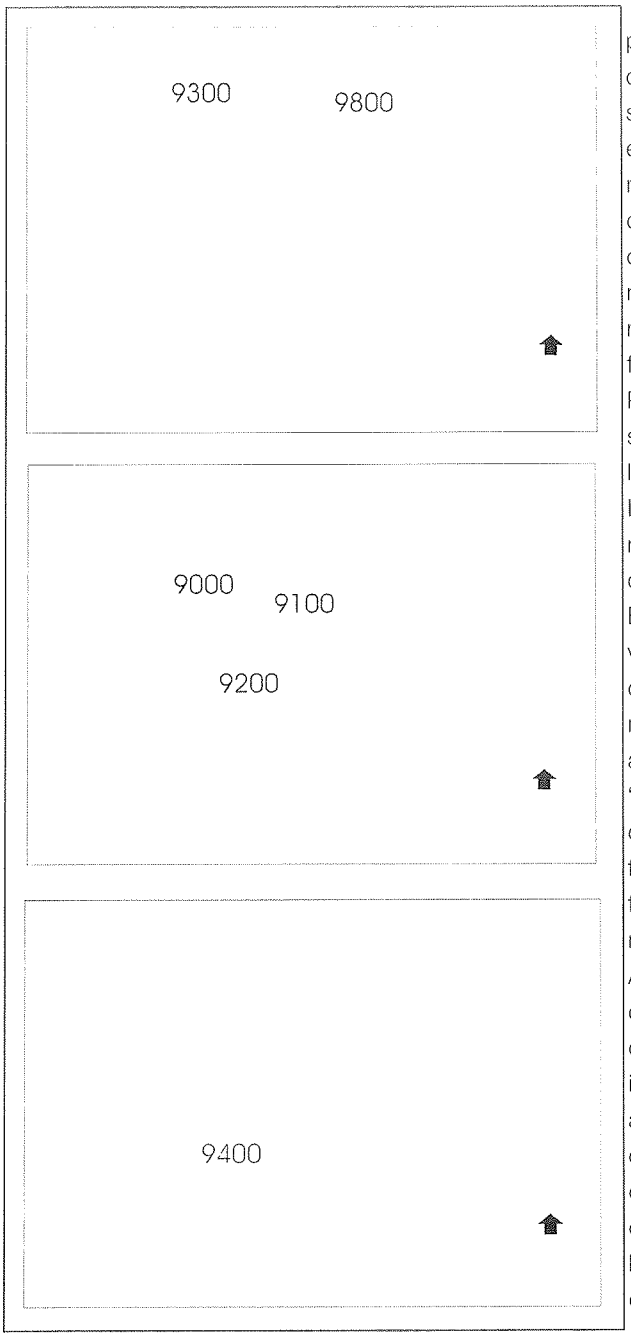

Figura 2. Plantes de l'edifici amb indicació de les diverses voltes estudiades

mènsules estaven destinades a sostenir un sostre pla, embigat, com ho demostren les marques de l'enguixat original de la paret. De fet. si s'analitza la sala es pot apreciar que el nivell de circulació s'ha elevat al llarg del temps i que també el sostre actual es disposa a una major alçada que l'original. Tot sembla indicar que originalment, aquesta gran sala eren unes golfes, amb el paviment i el sostre situats a una cota inferior i amb el sòl construït al damunt d'un embigat. D'aquest primer nivell en resten les mènsules de les bigues i la línia a les parets de finalització de l'arrebossat original del mur, que defineix clarament la cota original de circulació. En una segona fase es va elevar el nivell del sòl construint tot el seguit de voltes i transformant la sala en un espai per malalts. Això i les freqüents reparacions que va haver de patir els sostres d'un edifici situat a la perifèria d'una ciutat tot sovint objecte d'atacs i setges, expliquen la modernitat dels materials recollits al farcit de les voltes, majoritàriament pertanyents al s.XIX, o com a molt, a finals del s.XVIII.

Per tal de reforçar l'estructura de les voltes, que podria ser més dèbil en la unió d'aquestes, a la meitat sud de la sala s'havien disposat unes bigues transversals.

L'interior de la gran majoria voltes laterals no ha aportat material datable, donat que es trobaven buides, donada la seva funció de cobertura i l'exigència del pes. Excepcional, doncs, ha estat la troballa realitzada a dues voltes de la zona central. En una s'hi ha trobat material d'època napoleònica (relacionat amb l'equipament militar de les tropes que assetjaren la ciutat),mentre que a l'altra ha aparegut un grafit a llapis o carbó amb la data "1807" emmarcat en un rectangle. Aquests elements demostra allò que havíem apuntat suara al parlar de les freqüents reparacions puntuals que es degueren anar fent a les diverses voltes i estructures d'un edifici, sovint malmès pels fets bèl·lics que afectaren a la ciutat.

A l'extrem nord de l'ala oest han aparegut una trentena de peces de grans dimensions, entre les que cal destacar els orinals, els càntirs, un "maridet" o braser i fragments d'altres peces, com escorredors. Més abundant ha estat el material que s'ha trobat en el farcit que cobria les voltes des del primer fins al segon terç de la nau, començant des del nord: entre sorra i pols de calç han aparegut un miler i mig de setrills o mamadors, la majoria sencers o que presenten més de la meitat de la peça, vernissats en marró per l'interior i les vores. Aquestes peces han aparegut acompanyades d'algun fragment o peça sencera d'escudella amb vernís bicolor, la qual cosa ens fa pensar en una datació de principis del s. XIX, que s'ajustaria amb el grafit localitzat al mur

La seva presència als dos terços nord de la nau i la seva inexistència a l'extrem de migdia va lligada al desnivell de més de mig metre que s'aprecia entre els dos extrems de la nau: la mida reduïda dels setrills ajudaria a farcir el desnivell. Quan la potència minvant del desnivell no permetés omplir el buit amb peces grans com els orinals es varen emprar solament els setrills i a l'extrem sud ni tan sols aquests.. La desaparició d'aquests materials coincideix amb l'aparició de les bigues com a element de reforç afegit i potser ens indica una nova reforma que

va suposar ja fa temps un cert buidatge i modificació de les voltes d'aquest sector.

Ala sud (9200)

L'ala sud es trobava també molt reformada; a més, coincidia amb la ubicació de la volta de l'escala d'accés de l'hospital. Aquí el terra s'havia enfonsat lleugerament per la redistribució que s'hauria produït dels materials de farciment, formats bàsicament per sorra i pols de calç, al llarg dels segles.

L'espai, però, no s'oferia obert com a les altres ales, sinó que existien tres habitacions que compartimentaven l'espai situat més a migdia, separades per envans que, una vegada enderrocats durant les obres de remodelació, han donat a lloc a l'espai original, format per una volta de llunetes que fou reformada durant la segona meitat del s. XX. Aquesta refacció del terra de l'habitació va implicar, en el seu moment, l'extracció del material de farciment (i del possible material ceràmic associat) i la destrucció de les arcades auxiliars, que es poden deduir per les marques de calc a banda i banda de l'habitació, que foren substituïdes per arcades de totxo i ciment, així com tirants de ferro. Aquesta habitació, doncs, no ha aportat material arqueològic.

Una vegada aixecat el terra de la meitat nord de l'ala sud s'ha pogut observar quin fou el mètode constructiu que es va aplicar per cobrir aquesta ala: tres voltes de llençol cobreixen l'espai tripartit que es correspondria a la caixa d'escala i les dues habitacions laterals del primer pis. Per tal de reforçar l'estructura de les voltes, es van disposar per sobre uns nervis de totxos horitzontals en forma d'estrella que es creuarien al centre de la volta.

La meitat nord-est de l'ala sud es trobava, però, reformada per unes obres de principis del s. XX: unes arcades de totxos i ciment ocupaven l'espai que, en altre temps, hauria estat reblert amb material de runa, per alleugerir de pes la volta i reparar el terra, de ben segur. Després de desmuntar-les i comprovar que es trobaven buides, una de les parets de les arcades presentava la xifra "1903" pintada en gruixuts traços de pintura negra a pinzell; sens dubte es tracta de l'any en què es va realitzar aquesta obra de remodelació del terra.

Als carcanyols que es correspondrien a les quatre cantonades de cada volta s'hi ha trobat una gran quantitat de material vernissat: càntirs, mamets, barralets, orinals, setrills o mamadors, escudelles de vernís bicolor, a més d'alguns fragments. Cal dir que la majoria de les peces es troben senceres, tot i que demostren que es tracta de ceràmica de volta, donat que les peces senceres presenten esquerdes produïdes per una ràpida dilatació durant el seu enfornament o, fins i tot, peces amb el vernís afectat per una mala cuita. Els motius decoratius més abundants d'aquestes escudelles són els de l'estrella, de la magrana, de l'ocell, de l'espiral, i de gotes barrejades. El conjunt de material permet datar aquesta part de finals del s. XVIII o de principis del s. XIX, tret, és clar, de la refacció de 1903.

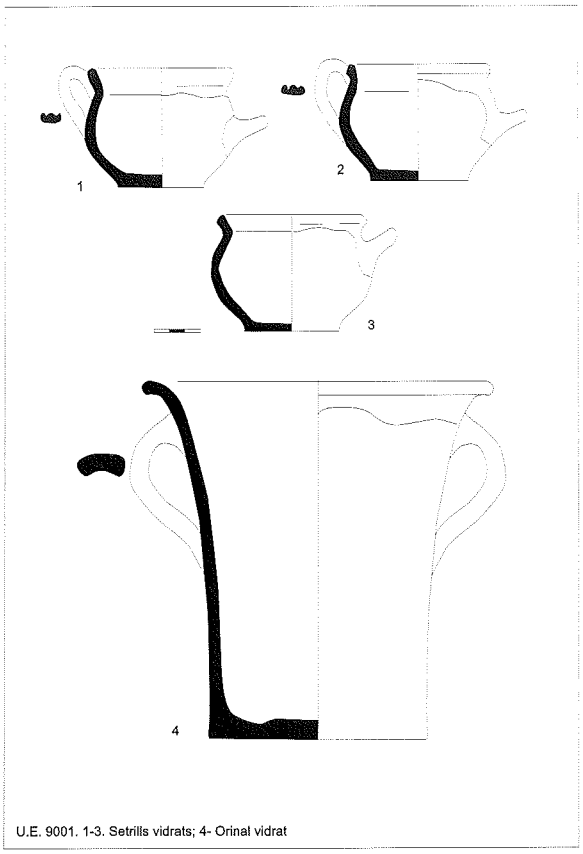
El terç oest de l'ala es trobava reformat en època molt recent, donat que el terra era de ciment; no ha donat, doncs, material.

Ala est (9100)

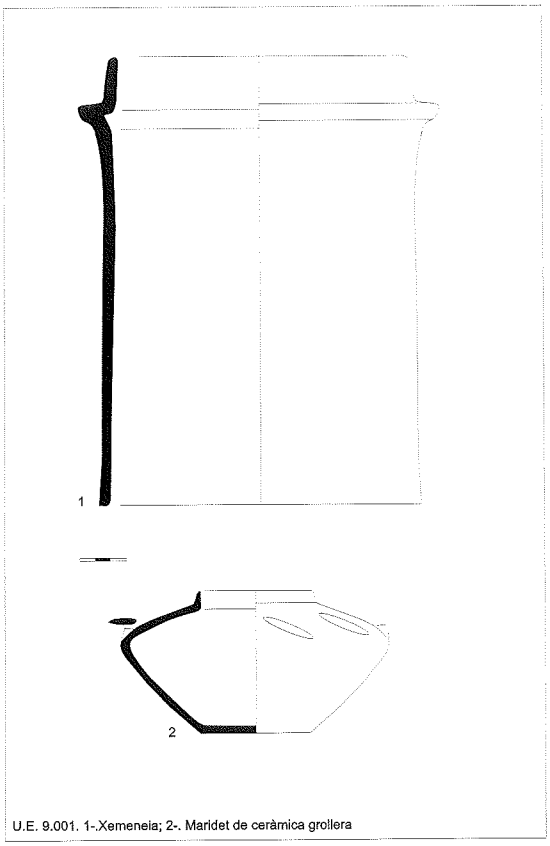
L'ala est també presentava signes d'haver estat reformada quasi un segle abans: això es va demostrar quan, durant el procés de desmuntatge del paviment i les voltes sobre les que reposava aquest, es va veure que l'estil constructiu de les arcades de la part meridional de l'ala era lleugerament diferent del de l'ala oest. Al llarg de tota la sala hi havia bigues de fusta de reforç, tal i com succeïa a l'extrem de migdia de la banda oest. A la part sud de l'ala est no s'hi va trobar material ceràmic, donat que no hi havia pràcticament espai per als carcanyols i que bona part havia estat reformada en una època tardana, situada a principis del segle XX. La meitat nord de l'ala est, però, sí que va aportar noves troballes: una vegada més, gràcies al desnivell existent entre la part nord i la part sud de l'ala, es van farcir els carcanyols amb algunes peces vernissades, sobretot plats escudellers del s. XIX. La resta del farciment es composava de sorra amb pols de calç i alguns fragments de ceràmica vidrada.

El centre de l'ala est ha aportat també una vintena de setrills iguals als de l'ala oest, entre cendres i sorra amb pols de calç, així com alguns estris de fusta (culleres i escudelles). La seva disposició no és regular, de la mateixa forma que quasi la gran majoria del material, donat que la remodelació del terra de rajols modernistes devia remoure el farcit dels carcanyols. En aquesta part, però, s'hi ha produït una troballa interessant: un manual d'instrucció militar en francès, de petites fulles tallades en forma octogonal; cal datar-lo en el s. XIX. La desaparició del material en el terç sud de la nau respon a les mateixes causes que les de l'ala oest: s'hauria omplert l'espai necessari amb els petits setrills fins que, al final de la nau, fos innecessari, donat que amb una fina capa de sorra n'hi hauria prou.

Finalment, cal afegir que a l'extrem sud de l'ala, part que s'ha destruït per raons estructurals, hi han aparegut mènsules de pedra com a l'ala oest, mentre que a la resta de l'ala no n'hi ha. Sens dubte, això cal atribuir-

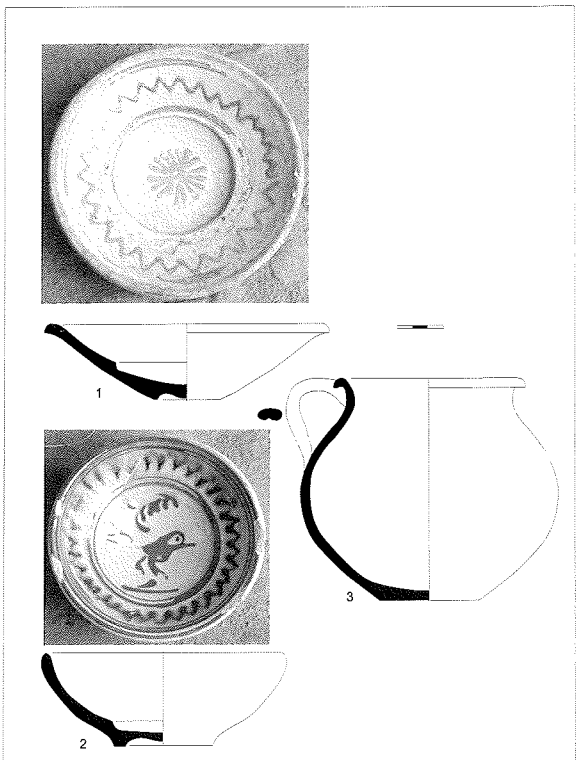

U.E. 9001. 1-3. Setrills vidrats; 4- Orinal vidrat

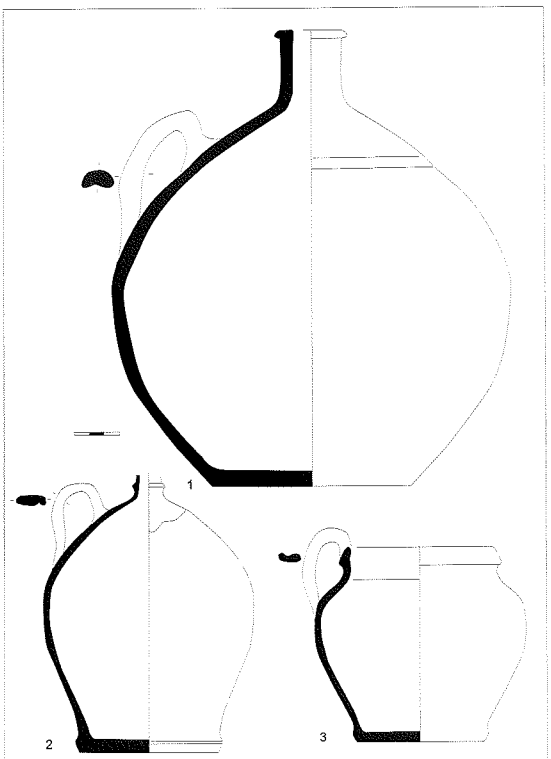

U.E. 9.001. 1-.Xemeneia; 2-. Maridet de ceràmica grollera

U.E. 9.101. 1-.Plat vidrat tricolor; 2-.Escudella vidrada tricolor; 3-.Gerra grollera amb vidrat intern

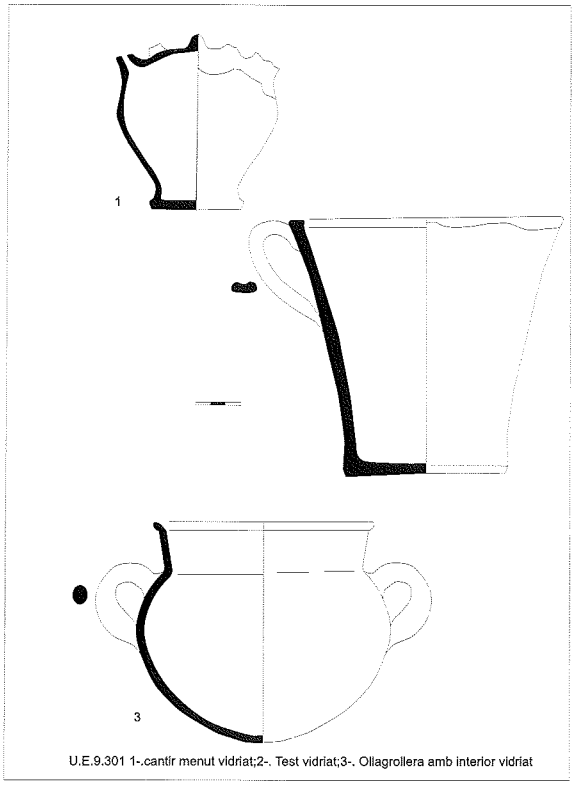

U.E. 9.201. 1-.Botija cer. Grollera; 2-.Botija vidriada; 3-Tupí o gerra vidriada

Figura 3. Làmina de materials significatius recuperats al seguiment.

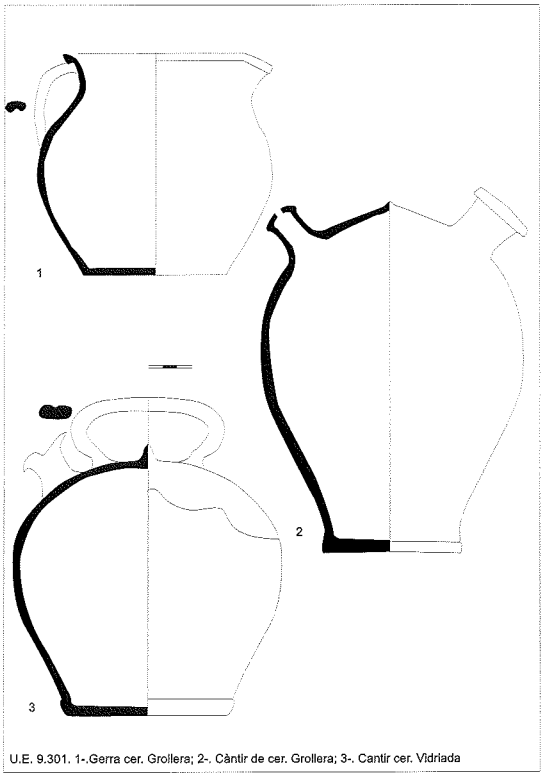
ho al procés constructiu de l'edifici, que deuria canviar al llarg de la seva construcció, no pas curta, i de les diverses reformes que ha patit.

Volta entre l'edifici de l'hospital i la capella (9300)

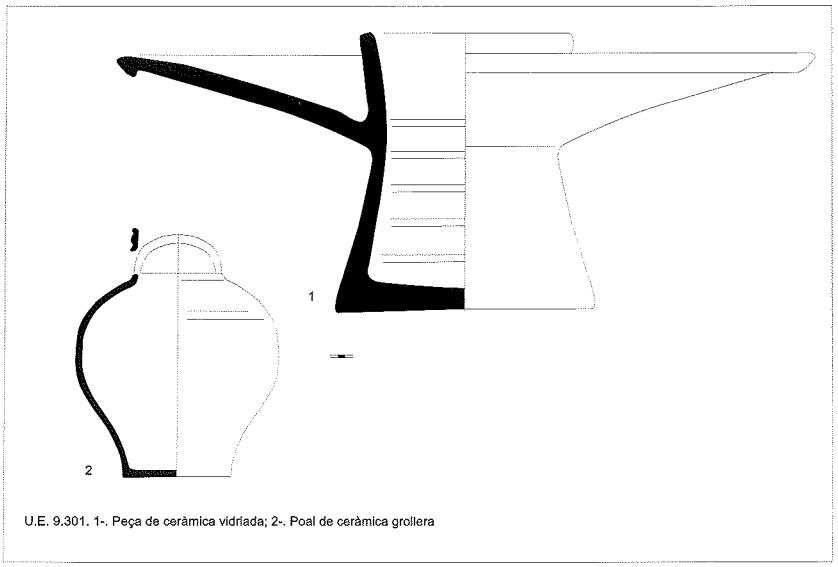
Aquesta volta, disposada entre l'edifici principal i l'església i orientada de nord a sud va ser enderrocada durant els treballs de remodelació de l'edifici ja que el seu estat de conservació la feia difícilment recuperable. En el procés d'enderroc es varen poder recuperar algunes peces que conformaven el farcit de la part superior de la mateixa tal i com passava a les voltes

U.E.9.301 1-.cantir menut vidriat;2-. Test vidriat;3-. Oliagrollera amb interior vidriat

U.E. 9.301. 1-.Gerra cer. Grollera; 2-. Càntir de cer. Grollera; 3-. Cantir cer. Vidriada

U.E. 9.301. 1-. Peça de ceràmica vidriada; 2-. Poal de ceràmica grollera

Figura 4. Làmina de materials significatius recuperats al seguiment

fins ara referides. En quan als materials aquests presentaven unes característiques similars als analitzats fins ara però hi havia dues grans diferències. Per una banda les dimensions dels materials, amb predomini de peces grans com gerres o càntirs, i l'abundància de ceràmiques grolleres que eren pràcticament absents a les voltes de la planta superior suara descrites. En part això es podia deure a les pròpies característiques de les peces, que com hem comentat eren de dimensions majors i que per tant no s'haurien adaptat als carcanyols de menors dimensions del pis superior.

Volta segon pis de l'ala est (9400)

Aquesta volta, situada al pis superior de l'extrem occidental de l'edifici presentava unes característiques diferents a les descrites fins ara. Es tractava d'una volta de canó correguda que abraçava de banda a banda la nau, amb diversos murets de rajol transversals, aproximadament cada quatre metres. Durant el seguiment es varen recuperar, aplegats en un racó un seguit de fulles de paper amb el mateix text i que resava el següent:

Esta bóveda se empezó el dia 21 de marzo de 1941 y se acabó el dia XXIX de abril del mismo año. Está construida por el maestro albañil de la Exma. Diputación de Gerona D. Baudilio Costa Batlle.

Nota: se construyó en 8 dias pués tuvo que suspenderse por falta de materiales (que conste asi)"

Així doncs la volta devia ser afectada pels actes bèl·lics de la Guerra Civil espanyola i es va refer l'any 1941. de fet, en fotografies conservades a l'arxiu de la Diputació es pot apreciar com al final d la guerra civil aquesta part de l'edifici no conservava el sostre i devia ser afectat per alguna bomba, com també va succeir amb la capella de l'hospital.

Volta entre l'hospital i la casa de convalescència (9800)

Durant les tasques d'enderroc de les voltes de la casa de convalescència (que va totalment buidada interiorment) es varen recuperar diverses peces de ceràmica vidrada. aquestes peces (una vintena) es concentraven a la zona de contacte entre l'edifici original i el nou i presenten unes característiques molt similars a les localitzades a les voltes dels sectors 9000 a 9200. Els materials i la seva localització fan pensar en que l'edifici original s'estenia més enllà de l'espai que ocupa a l'actualitat per la banda est (de fet la seva façana exterior apareix actualment com un element inacabat, en que l'edifici original i la casa de convalescència es fonen). Podria ser que al construir el nou cos d'edifici es retallés parcialment el ja existent per encaixar millor i més sòlidament la nova estructura. Malauradament el sistema de treball emprat, enderrocant la volta, no ha permès obtenir dades més precises.

REFLEXIÓ FINAL

Els diversos materials recollits a les voltes on s'han efectuat treballs de consolidació semblen indicar clarament que l'edifici de l'hospital de santa Caterina ha existit en una constant evolució i transformació i que molts elements que a primer cop d'ull poden semblar originals corresponen a reformes i reparacions posteriors. De fet l'edifici es va començar a construir a la segona meitat del s.XVII, però en canvi la majoria de materials recuperats als farcits de les diverses voltes cal datar-lo al s.XIX, i en alguns casos fins i tot ja ben entrat el s.XX.

Pel que fa als materials aquest són essencialment materials de rebuig adquirits a alguna terrisseria propera com s'aprecia en les deformitats d'algunes de les peces. Les dimensions de les peces emprades s'adaptava en tot moment a l'indret que calia farcir, amb una gran preponderància dels petits setrills, ja que l'espai entre els carcanyols existents entre les voltes de reforç era tot sovint escàs.Majoritàriament es tracta de ceràmica vidrada: setrills, plats, escudelles, càntirs, gerres...amb presència també a la volta 9300 de ceràmica grollera.

Les grans sales situades entorn al pati (9000-9200) varen ser les mes remodelades ja que d'un espai originalment amb un sòl sobre bigues transversals i amb el sostre més baix, es va passar a una cambra amb voltes de llunetes i altres de transversals com a reforç i finalment es va elevar l'alçada amb la construcció d'un nou sostre. Per altra banda també les obertures es varen modificar ja que inicialment tot l'entorn de la cambra presentava uns finestrals coberts amb arc de mig punt, i que foren posteriorment tapiats en alguns dels paraments.

Aquestes reformes varen durar fins ben poc temps abans de l'abandonament definitiu de l'edifici com equipament hospitalari com ho demostra la remodelació de la volta 9400 refeta després de la guerra civil.

BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA

ADROHER L, BATLLE, D., CANIMAS, J. 1983, *Girona i els seus barris*, Girona.

ALBERCH, R., ARMENGOL, D., CLARA, J., NADAL, J. I PORTELLA, J. 1978, *Girona al segle XIX*, Girona

ALBERCH, X., BURCH, J. 2002 (ed.), *Història del Gironès,* Girona.

CASTELLS, R., CATLLAR, B. i RIERA, J. 1992, *Girona ciutat. Catàleg de plànols de la ciutat de Girona des del segle XVII al XX*, Girona.

CASTELLS, N., PUIGDEVALL, N., REIXACH, F. 1989, *L'Hospital de Santa Caterina,* Girona

CLARA, J. 1982, La pesta del 1650. La desigualtat davant la mort i aspectes religiosos, *Estudi General* 2, Girona, 165-188

MARQUÈS i CASANOVAS, J. 1979, Síntesi històrica de l'Hospital de Girona, *Revista de Girona* 89, 233-238.

MARQUÈS i CASANOVAS, J 1981, *Indrets de Girona (III)*, Girona.

RIPOLL, R. 2005, *L'arquitecte, l'arquitectura i la ciutat: Girona 1760-1835,* Barcelona. (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005)

NOTES

1) Aquesta excavació s'emmarca dins el programa de recerca del Ministeri d'Educació i Ciència "Arqueologia e historia de nucleos urbanos tardoantiguos y medievales en el noreste perninsular (HUM 2004-04-507)

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL POBLE DE MADREMANYA (GIRONÈS)

Anna AUGÉ SANTEUGINI

Les obres d'ampliació de l'ajuntament de Madremanya i les reformes a la planta baixa del casal de Can Bassa van permetre realitzar, entre la primavera i l'estiu de 2006, les primeres intervencions arqueològiques al nucli urbà de Madremanya.

LA SAGRERA MEDIEVAL DE L'ESGLÉSIA DE SANT ESTEVE

Les obres d'ampliació de l'ajuntament de Madremanya, que englobava una edificació veïna situada al carrer de la Processó, va permetre realitzar aquesta primera intervenció, que va tenir lloc entre els dies 12 i 15 de juny de 2006 i que fou encarregada a Janus, SL per la Corporació Municipal.

La proximitat de l'ajuntament respecte a l'església parroquial de Sant Esteve va fer pensar en un primer moment amb la possibilitat de descobrir alguna resta estructural o funerària relacionada amb aquest edifici, del que se'n documenta un origen romànic.

Els treballs arqueològics es van desenvolupar en dues estances, anomenades sector A i B, que es localitzaven a la planta baixa de l'edifici afectat.

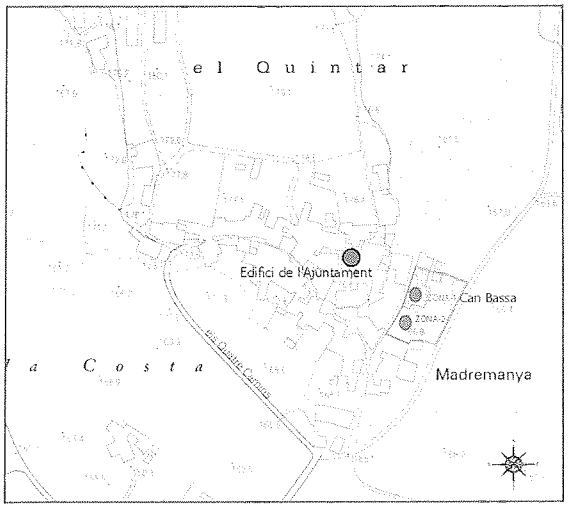

Figura 1. Plànol del nucli de Madremanya, amb la ubicació de les dues intervencions.

L'excavació d'aquets dos sectors fins arribar a la roca natural va posar al descobert una sèrie de retalls efectuats al mateix subsòl: tres sitges (U.E. 1013, U.E. 1019 i U.E. 1021), un enterrament (U.E. 1018) en fossa excavada a terra (U.E. 1016) i un dipòsit allargassat (U.E. 1106). També van aparèixer tres murs de construcció moderna (U.E. 1006, U.E. 1028 i U.E. 1110) que cobrien part dels retalls esmentats.

De la tomba només se'n va poder excavar una part de l'esquelet, el crani i alguna de les extremitats superiors, que havien quedat desplaçades per la construcció de l'edifici actual, que li passava pel damunt. Malgrat tot, sembla que la inhumació es va fer en decúbit dorsal, amb el cap col·locat a l'oest i mirant a llevant, com correspon als enterraments de tradició cristiana.

Per la tipologia de la tomba, de fossa simple i de capçalera arrodonida, sembla que es correspondria amb el període inicial de la sagrera, entorn dels segles XI-XII, segons la classificació que proposa A. Zamora.

El material recuperat a l'interior de la sepultura, sorprenentment ceràmica ibèrica, no va ajudar a afinar-ne la cronologia, però sí que ens indicava que la terra que es va utilitzar per cobrir la tomba provindria d'un altre lloc, segurament molt proper a la zona. Aquest fet no resta valor al descobriment d'aquestes peces -entre les quals es trobava un fragment de kalathos pintat-, que se sumen al conjunt de troballes d'època prehistòrica i antiga recuperades en aquest indret, on encara avui no s'hi coneix cap hàbitat associat.

Pel que fa al farcit d'obliteració de les sitges, correspondria al moment d'abandó d'aquesta part de la sagrera, que passaria a ser ocupada per una nova edificació, a la qual corresponen els tres murs que van ser trobats. L'excavació del nivell on s'assentaven aquestes estructures va permetre datar-les entorn del segle XVII. Posteriorment, alguns d'aquests murs van ser aprofitats per fonamentar part de les parets de l'edifici actual.

Janus S.L.

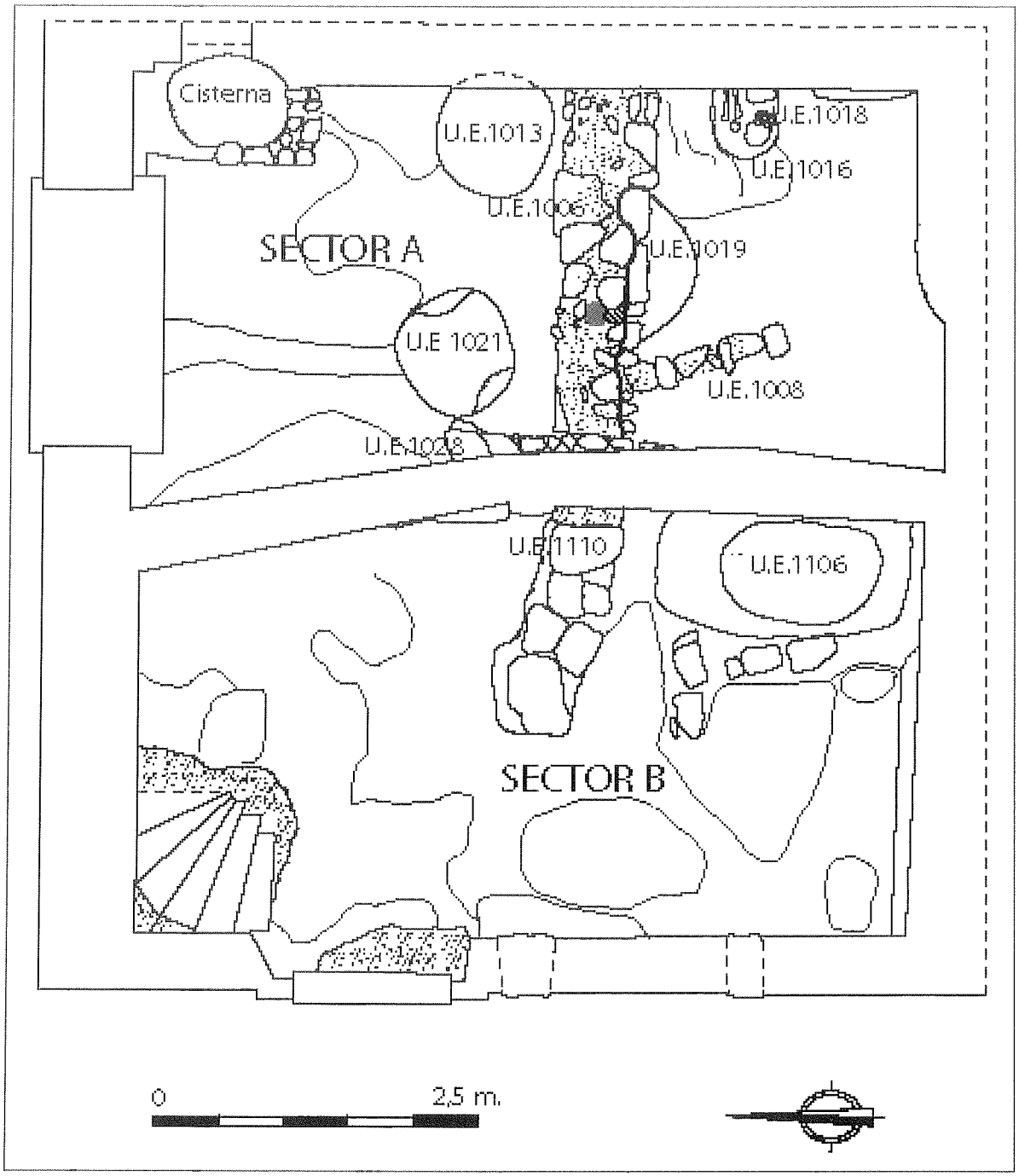

Figura 2. Planta general de l'excavació a l'edifici afectat per l'ampliació de l'ajuntament de Madremanya.

EL CASAL DE CAN BASSA

L'antiguitat d'aquesta casa pairal, que es documenta del segle XIV, i la seva proximitat amb un antic hospital fundat a mitjans del segle XV, van fer necessària una intervenció arqueològica prèvia a unes obres que afectaven part de la planta inferior de l'habitatge i de l'hort que es trobava contigu a la casa, on es plantejava la possibilitat de trobar l'antic cementiri de l'hospital. Aquesta intervenció es va realitzar entre el 7 i el 18 d'agost de 2006 i fou encarregada a Janus, SL.

Com la major part de les cases de pagès que es van difondre molt a finals de l'edat mitjana, Can Bassa estava distribuïda en tres nivells: un nivell superior, que en aquest cas aprofitava l'espai que deixa la coberta de dos vessants com a golfes, un nivell principal, on hi havia el menjador, la cuina i els dormitoris, i un nivell inferior, a peu pla i a ran de terra, on hi havia les corts i els estables.

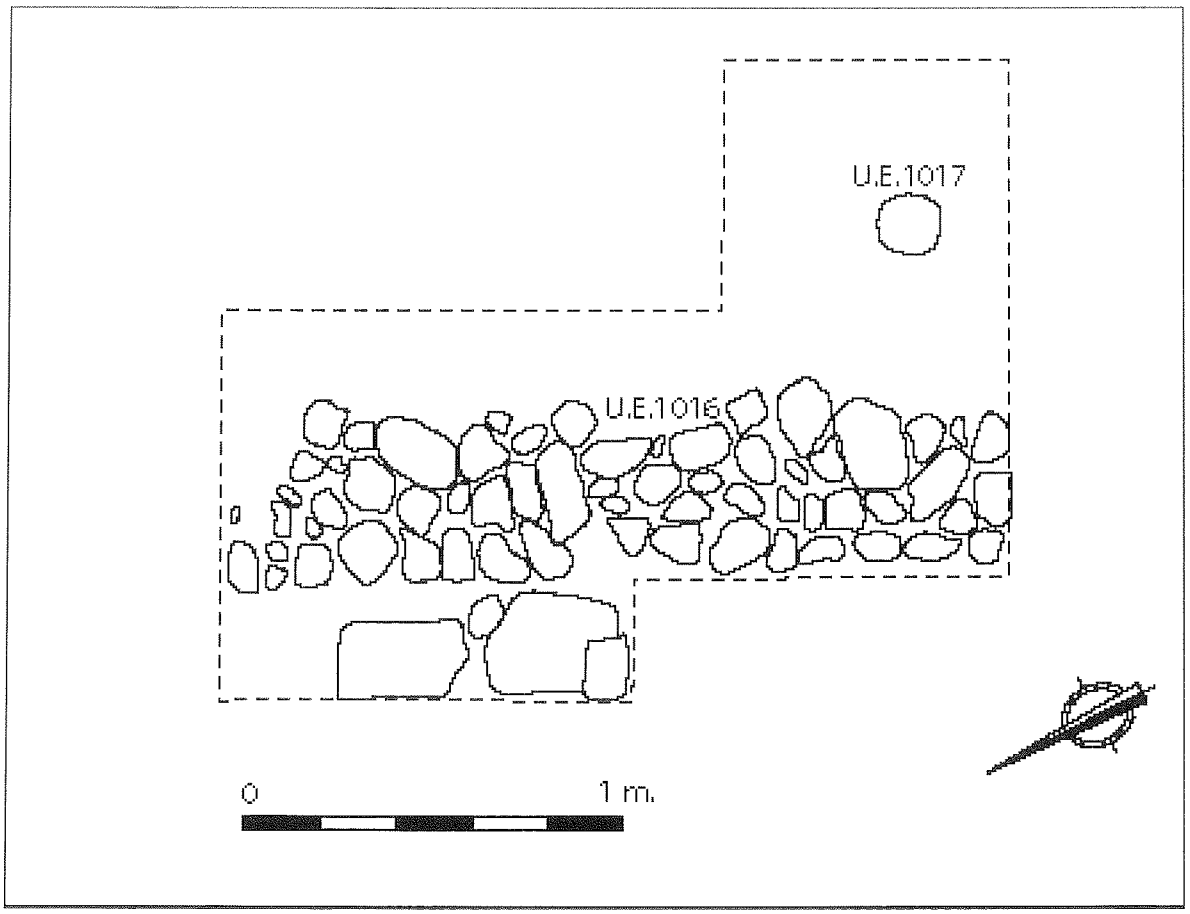

Figura 3. Planta del paviment U.E. 1016 trobat a una de les estances del Casal de Can Bassa.

L'excavació, realitzada en algunes d'aquestes estances de la planta inferior, va permetre desenterrar diverses estructures excavades a la roca natural, com diversos forats de pal (U.E. 1007, U.E. 1009, U.E. 1012 i U.E. 1017), un retall circular (U.E. 1005) i un altre de rectangular (U.E. 1003), que no van poder ser datats però que segurament haurien funcionat abans de la construcció de les habitacions actuals, ja que aquests elements no es van poder relacionar amb cap estructura existent.

En una de les estances intervingudes es van documentar restes d'un empedrat (U.E. 1016) anterior als murs perimetrals de l'habitació, però l'absència de material ceràmic en l'excavació, un cop més, no va permetre aportar cap dada cronològica. Encara que no es va poder acabar de delimitar la seva longitud, ja que aquest nivell de circulació es prolongava per sota de les parets actuals, la seva forma allargassada i de poca amplitud feia pensar més aviat en un camí empedrat que no pas en una gran superfície pavimentada d'alguna habitació anterior.

Pel que fa als sondejos que es van realitzar en el solar contigu a la casa, no van mostrar cap indici de restes estructurals ni funeràries que permetessin pensar en l'existència d'un jaciment, de manera que la idea de trobar en aquest indret algun enterrament relacionat amb l'antic hospital va ser descartada. Potser el més probable seria pensar que aquests cossos foren enterrats a la necròpolis de la sagrera, que quedava a prop de l'hospital.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1982, *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya. Acta Medievalia,* Annex-1, Barcelona, Departament d'història medieval, Facultat de Geografia i Història de Barcelona.

BOLÒS, J. 2004, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Textos i estudis de cultura catalana, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

BORELL, M., MARQUÈS, N. 2004, *Madremanya*, Els pobles del Gironès, Girona, Ajuntament de Madremanya. Àrea de Cultura. Consell Comarcal del Gironès

CONGOST, R. i TO, Ll. 1999, *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-Est (segles XI-XX)*. Publicacions de l'abadia de Montserrat, Institut de Llengua i Cultura de la Universitat de Girona.

FARÍAS, V. 1993, La Sagrera catalana (1025-1200): características y desarrollo de un tipo de asentamiento eclesial, *Studia Historica, Historia Medieval,* II, Barcelona.

NOLLA, J.M., CASAS, J., 1984, *Carta Arqueològica de les Comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord est de Catalunya, Girona,* Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Diputació de Girona.

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CAMÍ DE VILERS (MADREMANYA, GIRONÈS)

Anna AUGÉ SANTEUGINI

El projecte de l'àrea de cultura de l'Ajuntament de Madremanya per a la recuperació d'alguns dels antics camins de la zona va donar lloc, entre els dies 29 de maig i 9 de juny de 2006, a una campanya d'excavació arqueològica, que fou encarregada a Janus, SL.

El camí que fou objecte d'estudi en aquesta intervenció és l'anomenat Camí de Vilers, que comunica el poble de Madremanya amb el veïnat de Vilers, situat a l'oest del municipi. El seu recorregut és d'uns 450 metres aproximadament, i es presenta actualment tallat pel pas de la carretera GIV-6703.

Durant la prospecció prèvia a l'excavació ja s'intuïen -en alguns trams i entremig de la vegetació- restes de la pavimentació del camí. Un cop travessada la carretera, i en direcció cap a Vilers, el camí s'ha transformat en una torrentera que desguassa a la riera de Vilers. Fou en aquest últim tram on la via estava més emboscada, fet que dificultava el pas i feia gairebé impossible observar qualsevol rastre de l'empedrat.

MOTIVACIÓ HISTÒRICA

El pas del "Camí d'Empúries" per Madremanya ha estat, aquests darrers anys, objecte de recerques arqueològiques que haurien d'ajudar a completar els diversos estudis realitzats sobre el recorregut d'aquesta via.

En treballs anteriors (Casas & Sanmartí 1980; Casas 1981) s'esmenta l'existència d'una antiga via secundària, anomenada "Camí d'Empúries." Aquesta via enllaçaria Empúries amb la ciutat de Girona i permetria posar en contacte els petits nuclis urbans dispersos del Baix Empordà i les Gavarres amb les nuclis més importants de l'època.

Casas basa el seu treball, entre d'altres coses, en la quantitat de topònims trobats en aquesta àrea que fan referència a una via romana. Aquests topònims els troba a la Costa, el Pedró, Madremanya, Millars, les Estrades i Cruilles.

La primera intervenció arqueològica dins del terme de

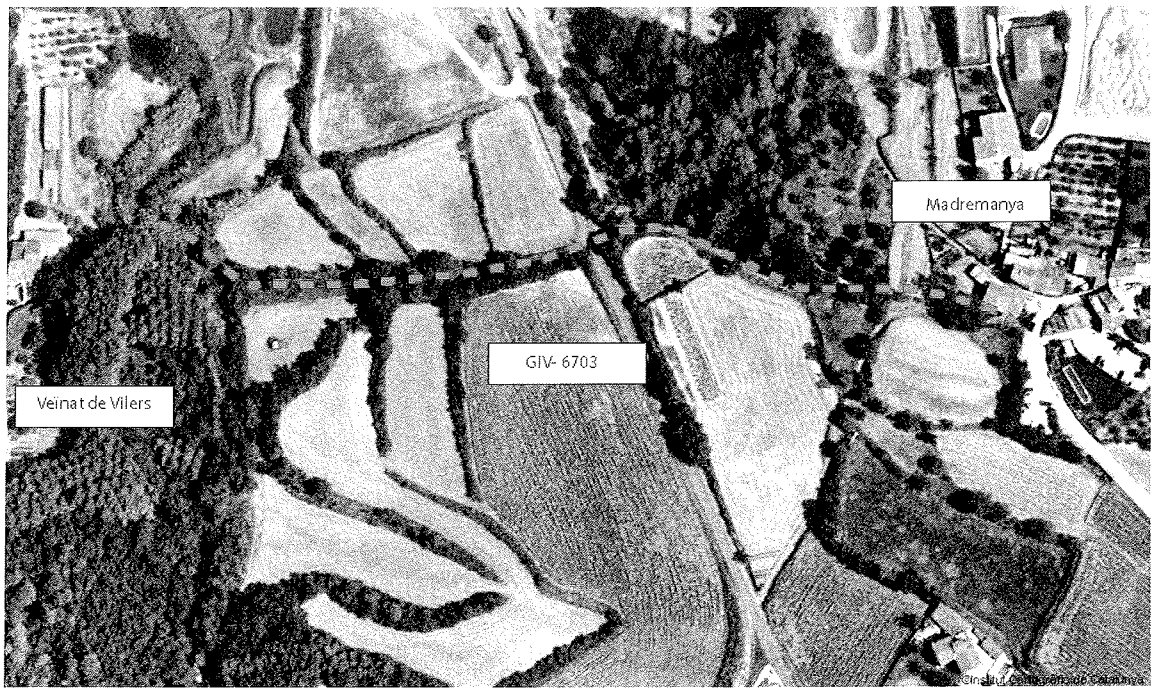

Figura 1. Vista aèria del recorregut del Camí de Vilers.

Janus S.L.

Figura 2. Vista d'un tram on s'ha conservat l'empedrat del camí.

Madremanya va tenir lloc l'any 2003, quan es realitzaren una sèrie de prospeccions arqueològiques a l'inici del camí que mena de Vilers fins als Àngels. En alguns d'aquests sondejos es varen documentar restes d'una pavimentació de pedres, però l'absència de material datable no va permetre determinar cap cronologia concloent (Colomeda/Fuertes 2004).

DESCRIPCIÓ DE LES RESTES

En la intervenció de l'any 2007 al Camí de Vilers, alguns dels sondejos arqueològics van confirmar l'existència d'una via empedrada que es conserva en bon estat, tot i que només en el tram que va des de Madremanya fins a la carretera GIV-6703. En el tram més baix, el camí es troba molt deteriorat i la seva pavimentació, tal i com va demostrar una de les cales arqueològiques, és inexistent.

Per tant, és en la primera part del recorregut on es va poder documentar aquesta estructura empedrada de la via, de caràcter uniforme i de pendent moderat. La tècnica que fou utilitzada pels constructors és molt senzilla: només trobem una capa de pedres, que es va identificar amb les U.E. 1002 i U.E 2002 segons el sondeig -1 o 2- on es va documentar. Aquesta capa

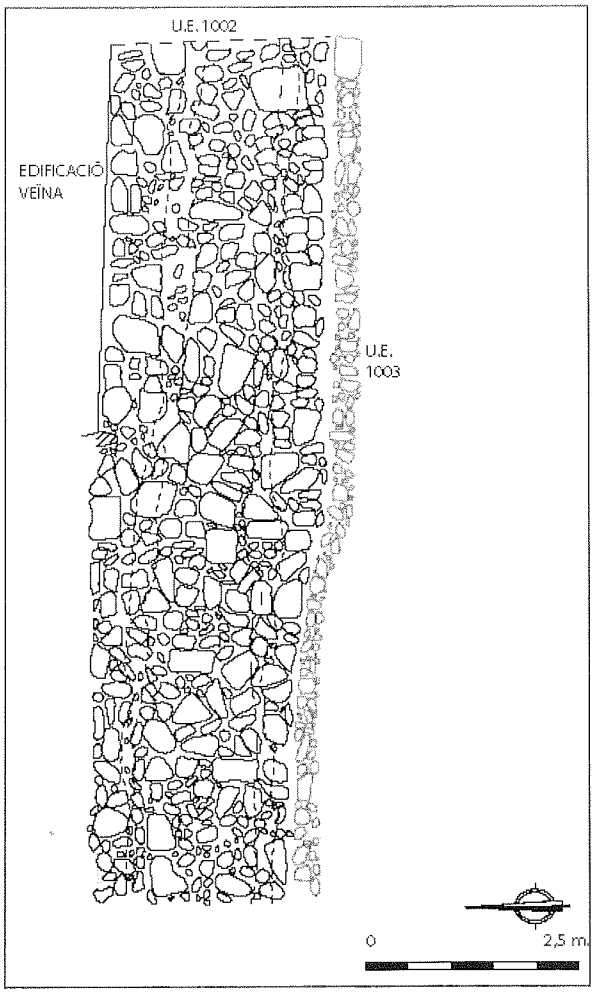

Figura 3. Planta de la pavimentació d'un del trams sondejats.

de pedres s'assenta sobre una capa de terra compacta (U.E. 1005 i U.E. 2005, respectivament), assentada al seu torn sobre de la roca natural. El pas continuat de trànsit de carruatges hauria deteriorat el paviment, que mostra les empremtes de les roderes i la falta d'algunes pedres, provocades pel desgast.

CONCLUSIÓ

L'excavació dels estrats U.E. 1005 i U.E. 2005, situats per sota de l'empedrat, va fer aparèixer algun fragment de material ceràmic d'època moderna. Aquesta troballa ens va permetre constatar que la pavimentació és moderna (segle XVIII). La tipologia constructiva correspondria també a la d'altres camins d'aquesta època, fets amb una sola capa de pedres i dotats de pedres guarda-rodes.

Sabem que el segle XVIII és el moment en què s'accelera el cicle de modernització de la xarxa terrestre

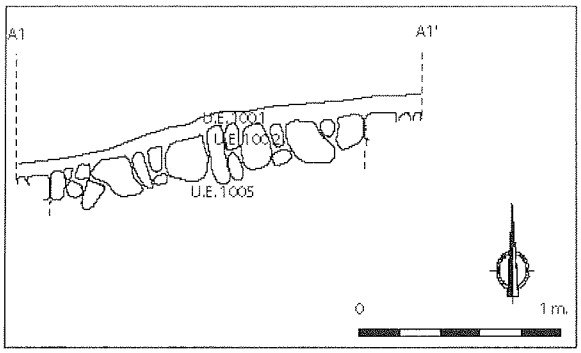

Figura 4. Secció d'un dels sondejos.

de comunicacions. Són molts els camins de carreters que s'inauguren en aquesta època, i que, un cop entren en desús, s'aniran abandonant i malmetent.

És en aquest mateix segle que es coneix que la població de Madremanya, després de passar una època d'epidèmies, experimenta un creixement demogràfic, segurament motivat per la revitalització del camp català. Aquest municipi va comptar amb una bona producció vinícola, un producte molt favorable en el segle XVIII per a l'exportació, fet que potser va motivar a la reconstrucció d'antics camins per millorar les comunicacions entre els diferents nuclis i veïnats (Grau/Planas 1987).

Tot i així, cal remarcar que encara que la pavimentació dati d'època moderna, no es pot descartar la possibilitat d'un traçat anterior i, d'aquesta manera, la nova construcció podia haver destruït la totalitat d'una carretera antiga. Cal tenir en compte, en aquest sentit, que s'han trobat alguns casos en què els constructors romans aprofitaven que la superfície era prou apta com perquè la via es recolzés directament sobre la roca mare. En aquest cas, l'únic que es podria trobar seria la superfície de la roca marcada per alguna rodera de carro, fet que nosaltres no hem pogut demostrar.

En qualsevol cas, cal tenir en compte que això tampoc serviria per confirmar que el camí de Vilers fos romà, ja que només tindríem unes evidències indatables del desgast i de l'abandó de la carretera.

BIBLIOGRAFIA

BORELL, M., MARQUÈS, N. 2004, *Madremanya*, Els pobles del Gironès, Girona, Ajuntament de Madremanya. Àrea de Cultura. Consell Comarcal del Gironès.

CASAS, J., SANMARTÍ, E. 1980, El camí d'Empúries. Aproximació a la xarxa viària del Baix Empordà, *Informació Arqueològica*, 33-34, 59-63.

CASAS, J, 1981, La xarxa viària romana a les comarques de Girona. Assaig metodològic, *Estudi General*, 1, Girona, 63-68.

FUERTES, M., COLOMEDA N. 2004, Intervenció Arqueològica al Camí del Veïnat de Vilers (Madremanya, Gironès), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, La Bisbal d'Empordà, 553-554.

GRAU, D., PLANAS, LI. 1987, *Girona pas a pas*, Diari de Girona, 753-759.

NOLLA, J.M., CASAS, J., 1984, *Carta Arqueològica de les Comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord est de Catalunya, Girona,* Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Diputació de Girona.

ESTUDI HISTÒRICO-ARQUITECTÒNIC DEL MOLÍ D'EN LIMBO (CASSÀ DE LA SELVA, GIRONÈS)

Joan LLINÀS i POL, Jordi MERINO i SERRA, Anna TARRÉS i FARRÉS

El febrer de 2007 es va realitzar la documentació històrica del molí d'en Limbo (Cassà de la Selva), motivada per les obres de rehabilitació que s'hi estaven realitzant. L'estat avançat d'aquests treballs va impedir certificar moltes dades d'importància, però, malgrat tot, es va poder documentar una bona part de l'estructura original de l'edifici i realitzar-ne un estudi històric força complet.

CONTEXT GEOGRÀFIC I HISTÒRIC

El molí d'en Limbo (històricament molí de la Capçana) es troba situat a l'oest i a la part baixa del veïnat de Verneda, a uns 2 km al sud-est del nucli urbà de Cassà de la Selva, concretament a la riba dreta de la riera de Verneda. En aquest punt la riera passa lleugerament enclotada, de manera que l'edifici s'alça damunt d'una petita elevació d'uns 5 o 6 metres que la protegia d'eventuals riades o sobreeiximents de la pròpia resclosa.

Situada a escassa distància aigües avall de la confluència entre la Verneda i la riera de Vilallonga, la resclosa del molí d'en Limbo desviava l'aigua a través d'un rec d'uns 300 metres de llarg cap a la bassa del molí, des d'on entrava al carcavà. L'aigua abandonava el molí pel costat nord-oest i, després de passar per un curt canal de desguàs, tornava a la riera.

No es tenen massa dades sobre la història del molí. El seu nom tradicional era molí de la Capçana, en referència al veí mas homònim, del qual se'n tenen referències des del segle XVIII. L'existència de diversos molins al veïnat es remunta a l'edat mitjana: l'any 1319 el senyor del castell de Cassà va concedir una llicència a Bartomeu ses Parades, pagès, per fer un molí a la riera Verneda (Mallorquí 2006, 85). El mateix document esmenta indirectament l'existència d'altres molins al veïnat, tot i que sense especificar-los.

Desconeixem, però, si el molí d'en Limbo és tan antic. Tal i com la coneixem, l'estructura principal del molí l'hem de datar al segle XVII. Fins al segle XIX fou exclusivament un molí fariner, però en aquell

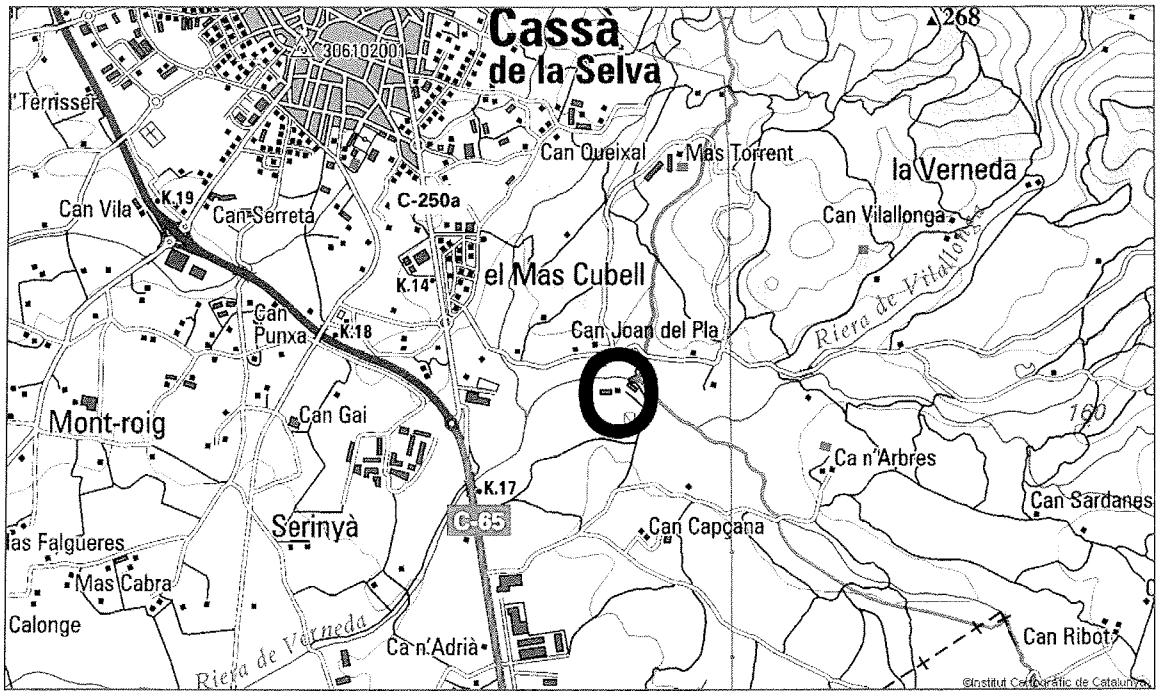

Figura 1. Plànol de situació del molí d'en Limbo

moment arribaren canvis importants, quan s'estengué a la zona l'explotació del suro, en el procés d'elaboració del qual era important la trituració de la matèria primera per obtenir aglomerat. Per a aquesta tasca es podia aprofitar la força de l'aigua, i així no és estrany que es remodelessin les infraestructures existents dels vells molins fariners. Això és el que va passar amb el molí de la Capçana, que, sense abandonar del tot encara la seva activitat com a molí fariner, a principis del segle XX fabricava aglomerat de suro. Els testimonis físics d'aquesta activitat romanien a l'edifici del molí abans de les reformes de l'any 2007, ja que s'hi preservava una turbina que era la que possibilitava el funcionament dels mecanismes que realitzaven el trinxat i el posterior premsat del suro per a la fabricació d'aglomerat.

En qualsevol cas, cap a mitjans del segle XX, la crisi del sector tradicional del suro, combinada amb els importants canvis que ja s'albiraven en el món agrari tradicional, van comportar l'abandó definitiu del molí, que va estar força anys en desús i deshabitat fins que es plantejaren les reformes i la rehabilitació actuals.

DESCRIPCIÓ DE L'EDIFICI

El molí d'en Limbo està composat per un edifici principal format per dos cossos perpendiculars en forma de "L", al qual cal afegir una edificació exempta a ponent. Els dos cossos que conformen l'edifici principal pertanyen a dos moments constructius diferents.

El molí

El cos ubicat a la banda nord i nord-oest, una construcció de dues plantes i soterrani, és l'edifici original del molí. La seva planta és rectangular, de 18'42 per 12'37 metres de superfície, i -al seu torn- està subdividit en dos cossos rectangulars de dimensions pràcticament idèntiques.

A la façana principal, a ponent, hi destaca la porta forana, amb una llinda de pedra on hi ha inscrita la data de 1686. Aquesta porta donava pas a l'obrador, on hi havia les moles i que s'ubica a sobre de l'estança que havia hostatjat els carcavans. Les voltes de pedra dels dos carcavans paral·lels, separats per un mur d'entre 120 i 150 cm de gruix, es conserven perfectament. Tant les arcades d'entrada com de sortida de l'aigua (al sud i al nord, respectivament) estan també ben conservades.

A tramuntana, fora de l'edifici, hi ha el canal de desguàs que permetia retornar l'aigua a la riera després de recórrer una distància de poc més de 30 metres. A migdia, l'espai de la bassa és avui ocupat per una gran zona ajardinada, si bé s'ha conservat el mur que la delimitava per llevant.

L'estança que hi havia sobre l'obrador, així com tota la meitat est de l'edifici principal, estava destinada originalment a magatzems i a habitatge. Aquesta meitat est (fase II) és clarament posterior a la de l'oest (fase I), on hi ha el molí pròpiament dit, i, alhora, anterior al segon cos d'edificacions (cos sud-est, fase III). A la planta superior s'hi podia accedir també des de l'exterior pel costat sud, ja que el desnivell del terreny ho feia possible.

El cos sud-est

Aquest cos es va construir adossat i de manera perpendicular al sud-est del cos principal. Es tracta d'una construcció allargassada a llevant de la bassa, sobre la paret est de la qual es fonamenta. De fet, era originalment una gran nau de 29 m de llarg per una amplada que anava dels 9'5 als 11'5 m, amb coberta a doble vessant sostinguda per cinc pilastres centrals, amb dues entrades, una al sud i l'altra al nord-oest, a tocar del molí i a la qual s'accedeix per un pont de pedra construït sobre els arcs d'entrada de l'aigua al carcavà. Interiorment, presentava una única subdivisió interna, a la banda sud i, exteriorment, al sud-est, tenia adossat un habitatge rectangular de petites dimensions. Aquest segon cos, de construcció relativament recent (segle XX), serví com a magatzem i fou construït molt probablement arran de l'adaptació del molí a les tasques relacionades amb la transformació del suro.

L'edifici exempt

A la banda de ponent del molí, exempt i a una distància d'uns 13 metres, hi ha un petit habitatge d'una planta, conformat per tres cossos disposats en angle obtús, de construcció força recent (segles XIX-XX), i que en el moment d'inici de les obres estava en un estat de conservació molt precari. Recentment, respectant-ne l'estructura principal, ha estat totalment rehabilitat.

LA RESCLOSA

A uns 300 metres del molí aigües amunt de la Verneda hi ha la resclosa. Sembla que la seva construcció és relativament moderna i l'hem de relacionar amb la tranformació del molí a principis del segle XX i segurament vinculada també amb la instal·lació al molí d'una petita central hidroelèctrica per al propi

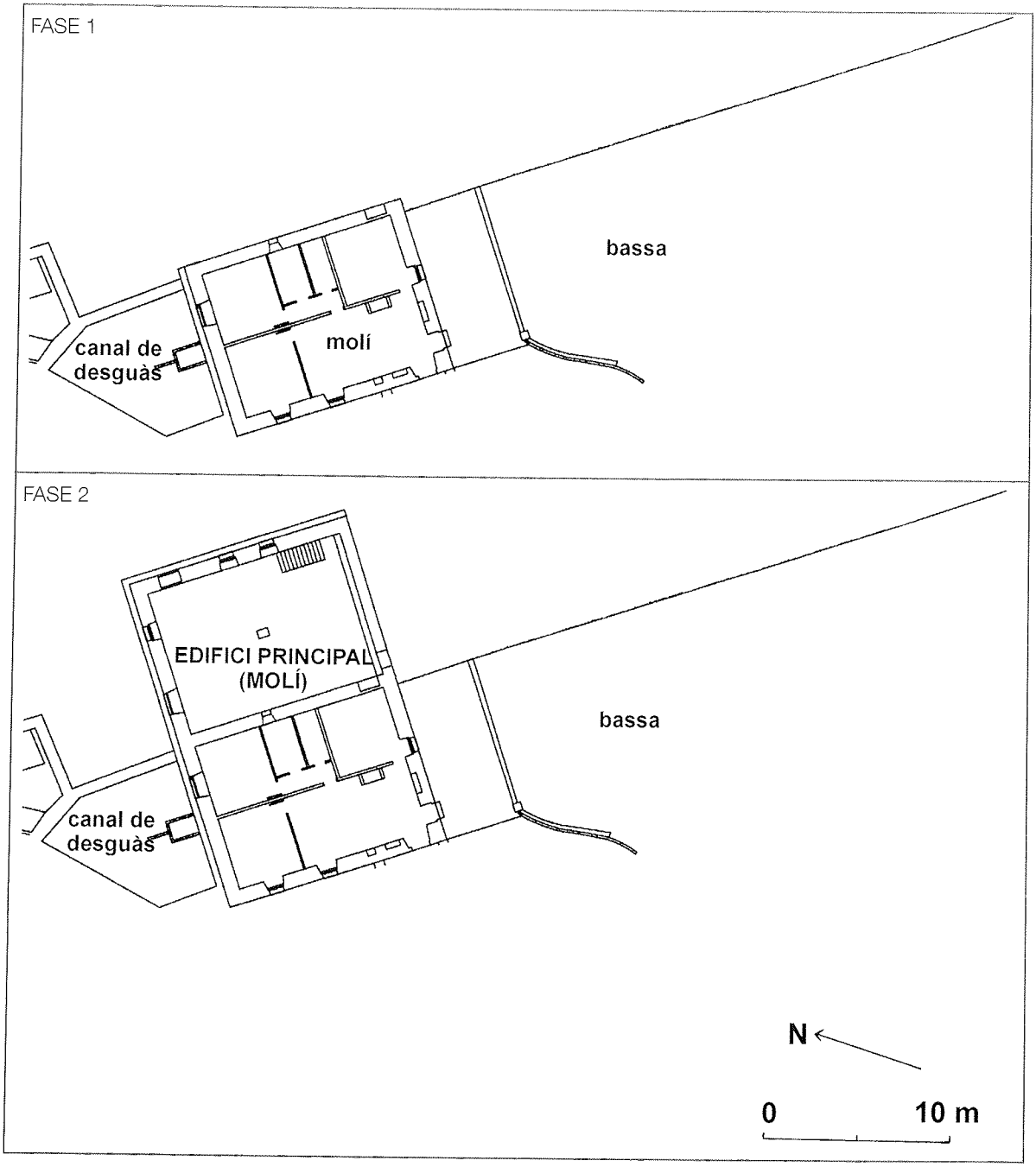

Figura 2. Fase I. Edifici original del molí. Fase II. El molí s'amplia cap a l'est.

funcionament. La resclosa antiga s'ubicaria més amunt, segons asseguren informacions orals, que parlen de l'existència d'una altra resclosa, feta amb elements de fusta, uns metres al sud-est de l'actual (Basart 2006, 26).

La resclosa està composada per una paret de pedres lligades amb morter, amb la cara externa molt ampla i notablement poc inclinada. Reforçada a la part superior amb una obra més recent de formigó, afavoreix la formació d'un petit embassament allargassat en el qual antigament s'hi havien banyat molts cassanencs i que actualment hostatja fauna aquàtica diversa susceptible de protecció (de fet, està inclosa dins del PEIN de les Gavarres).

De la resclosa en sortia un canal que duia l'aigua fins a la bassa del molí. Avui, aquest canal està colgat en la seva major part.

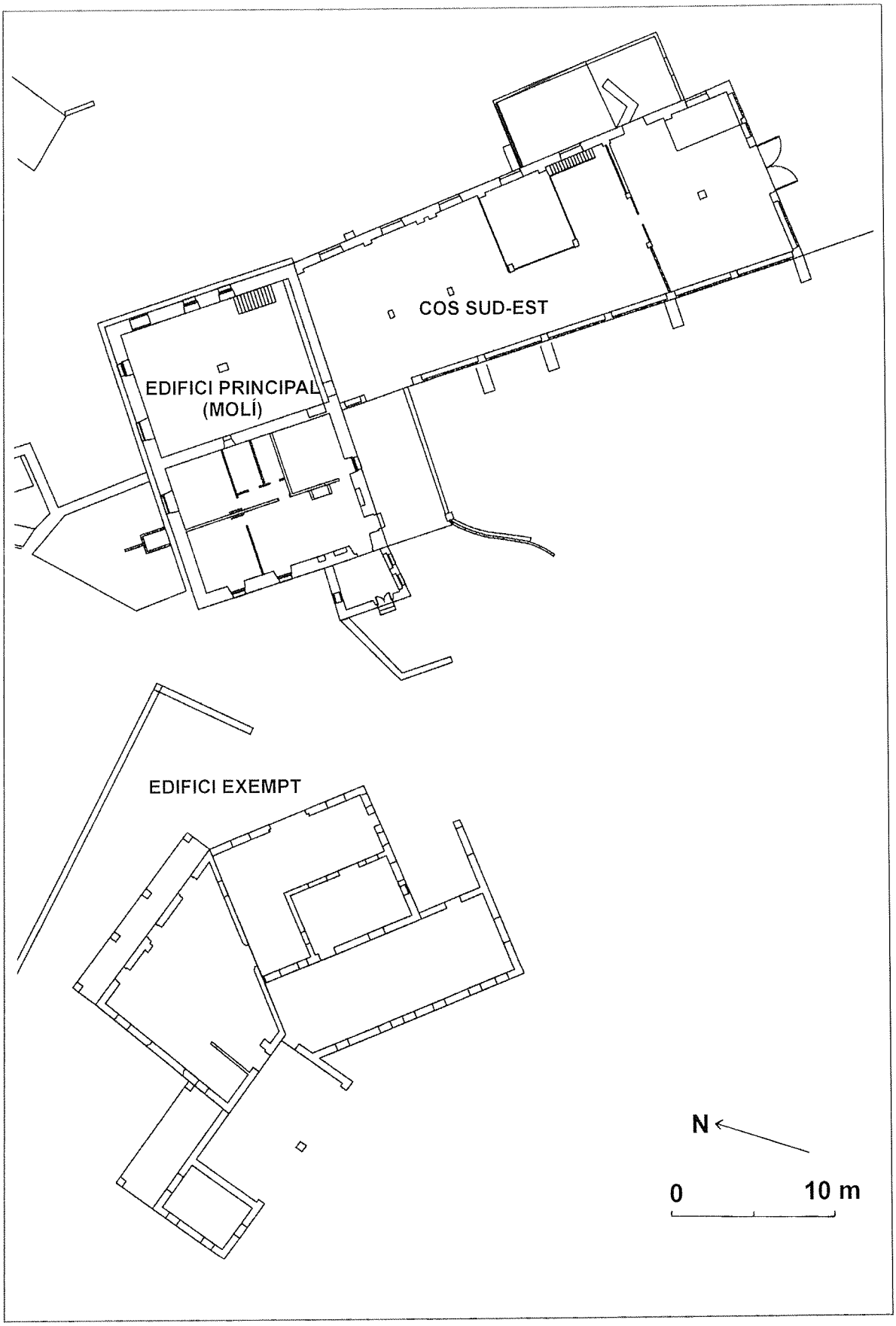

Figura 4. Fase III. Construcció del cos sud-est i de l'edifici exempt.

CONCLUSIONS

Així doncs, l'edifici del molí d'en Limbo té tres fases principals. En un primer moment, que podríem ubicar al segle XVII, estaria constituït únicament per la construcció de planta rectangular que hostatjaria el molí pròpiament dit, amb un soterrani on hi havia el carcavà, una planta principal on hi havia l'obrador i, potser, una segona planta que serviria de magatzem o d'habitatge ocasional.

Posteriorment, la superfície del molí es duplicà amb una ampliació del primer edifici cap a llevant. Aquest fet degué permetre augmentar la seva capacitat d'emmagatzematge i destinar una part de la construcció a habitatge permanent.

Finalment, segurament coincidint amb la dedicació del molí a la trituració i premsat del suro, a principis del segle XX, s'afegiren el cos sud-est, destinat a magatzem i zona de treball, i l'edifici exempt, que amb tota seguretat fou un habitatge.

BIBLIOGRAFIA

BASART, P. 2006, La vida prop del Verneda, *Gavarres* 10, 24-29.

MALLORQUÍ, E. 2006, L'aigua, al meu molí, *Gavarres* 9, 84-85.

UN TRAM DE LA MURALLA MEDIEVAL DE CALDES DE MALAVELLA A L'HORT DE CAL FERRER DE LA PLAÇA

JOAN LLINÀS i POL

INTRODUCCIÓ

El mes de gener de 2006, arran de l'inici de les obres de construcció del nou edifici de l'ajuntament de Caldes de Malavella, es varen localitzar les restes molt malmeses d'una estructura feta de pedra i morter de calç que apareixia molt a prop del nivell superficial. Aquesta estructura semblava girar cap al sud-oest provinent de l'extrem nord-est del solar, és a dir, de les proximitats d'un tram conservat (i ben conegut des de sempre) del llenç nord de la muralla medieval de la vila.

Davant d'aquests fets, l'Ajuntament va decidir realitzar una prospecció del terreny abans de l'inici efectiu de les obres, per tal de documentar aquesta estructura i altres possibles restes arqueològiques que poguessin haver-hi en el subsòl del solar. L'objectiu principal de la intervenció, encomanada a Janus, SL, era dilucidar si l'estructura podia ser realment la muralla medieval de la vila i si hi podia haver a l'indret altres restes arqueològiques associades amb la Caldes medieval o fins i tot romana (el conjunt termal de Sant Grau es troba a uns 80 metres al sud-oest del solar).

L'Hort de cal Ferrer de la Plaça és un solar de forma més o menys trapezoïdal d'uns 900 metres quadrats de superfície situat en ple nucli urbà de Caldes de Malavella, a l'extrem nord del casc antic. Al nord el delimita la carretera de Llagostera i a ponent el carrer Vall-llobera, mentre que al sud s'hi dreça la paret posterior d'uns habitatges particulars i a llevant l'edifici d'origens medievals de cal Ferrer de la Plaça, que té la façana principal a l'altra banda, a l'est, a la veïna plaça de l'Ajuntament.

Molt a prop de l'extrem nord-est del solar (però fora dels seus límits) destaca el tram conservat de muralla que hem esmentat més amunt, d'uns 10 metres de llarg i 5 d'alçada, on es poden apreciar 5 espitlleres gairebé a nivell del sòl actual. A banda, del llenç nord de la muralla de Caldes de Malavella, a la qual aquest tram pertany, se'n conserven altres traces més a ponent, a l'altra banda de carrer Vall-llobera, a la façana de les cases de la banda sud del carrer Camí Ral de Santa Coloma. Bona part de les cases d'aquesta banda del carrer en qüestió estan recolzades precisament contra la muralla, i l'edifici de l'extrem més occidental, que és la capella de Sant Grau, està ubicada just contra les restes de l'angle nord-oest del recinte, en el punt on giraria ja cap a migdia. Entre el tram conservat a cal Ferrer de la Plaça i el del Camí Ral de Santa Coloma hi havia un espai on la muralla havia desaparegut totalment i que constituïa un buit que la nostra troballa va permetre pal·liar en part.

L'EXCAVACIÓ

Sondeig 1

El sondeig 1, de 11'40 per 1'95 m de superfície, s'ubicà al centre del solar, i s'allargassava en direcció sud-oest des del punt on la muralla apareixia retallada per l'excavació del rebaix previ que en va possibilitar la descoberta. Tant la seva amplada com la seva longitud responqueren a la presència (amplada, llargada i orientació) de les pròpies restes conservades de la muralla. La profunditat de la cata varià entre els 40 cm del costat sud i els 70 del costat nord, degut a les notables diferències entre l'estat de conservació d'una i altra banda de la muralla.

Sota l'estrat general superficial (U.E. 1001), molt modern, s'hi localitzà el pany de muralla (U.E. 1002), fet amb pedres de mida diversa lligats amb morter de calç, disposades formant filades força irregulars i desbastades a la cara vista. D'una amplada de 90 cm, la muralla es conservava en una alçada màxima de 80 cm i es trobà molt malmesa a tota la cara nord, probablement a causa d'un reaprofitament dels carreus. Es va poder documentar en una llargada de 11'40 metres i a l'extrem més occidental es va

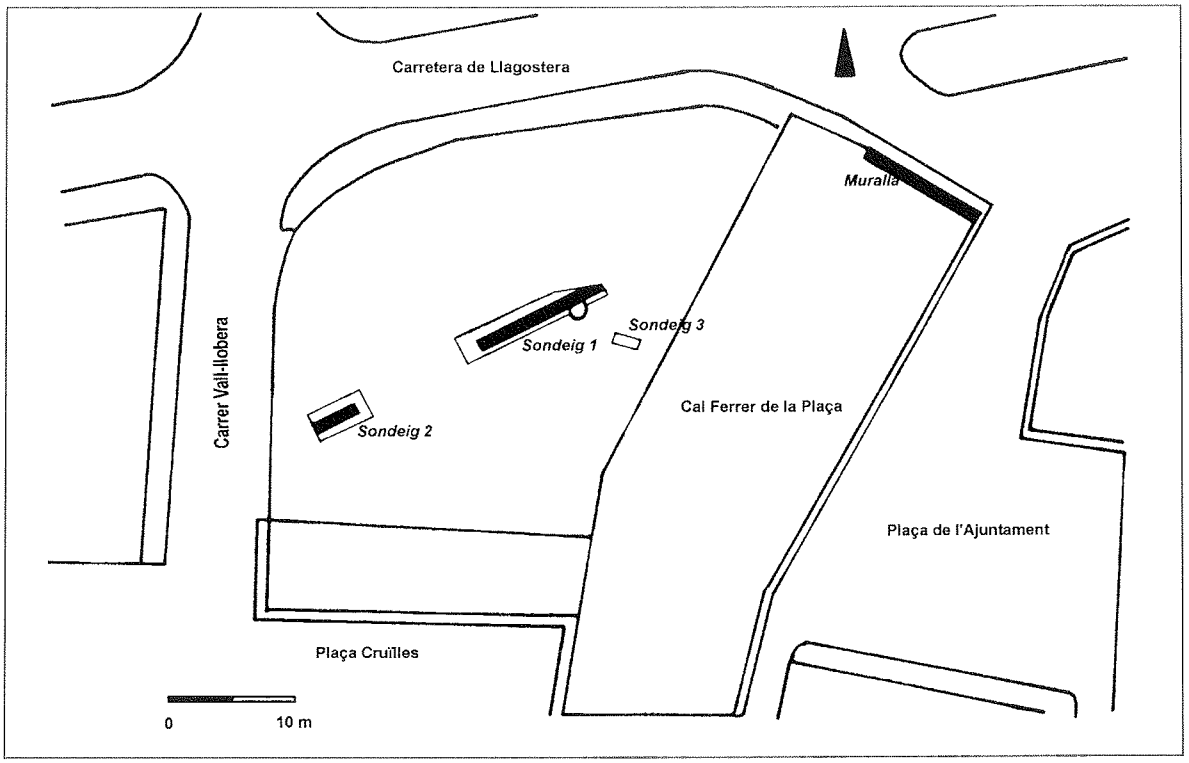

Figura 1. Planta general de Cal Ferrer de la Plaça, amb la ubicació dels sondejos efectuats i dels trams de muralla documentats.

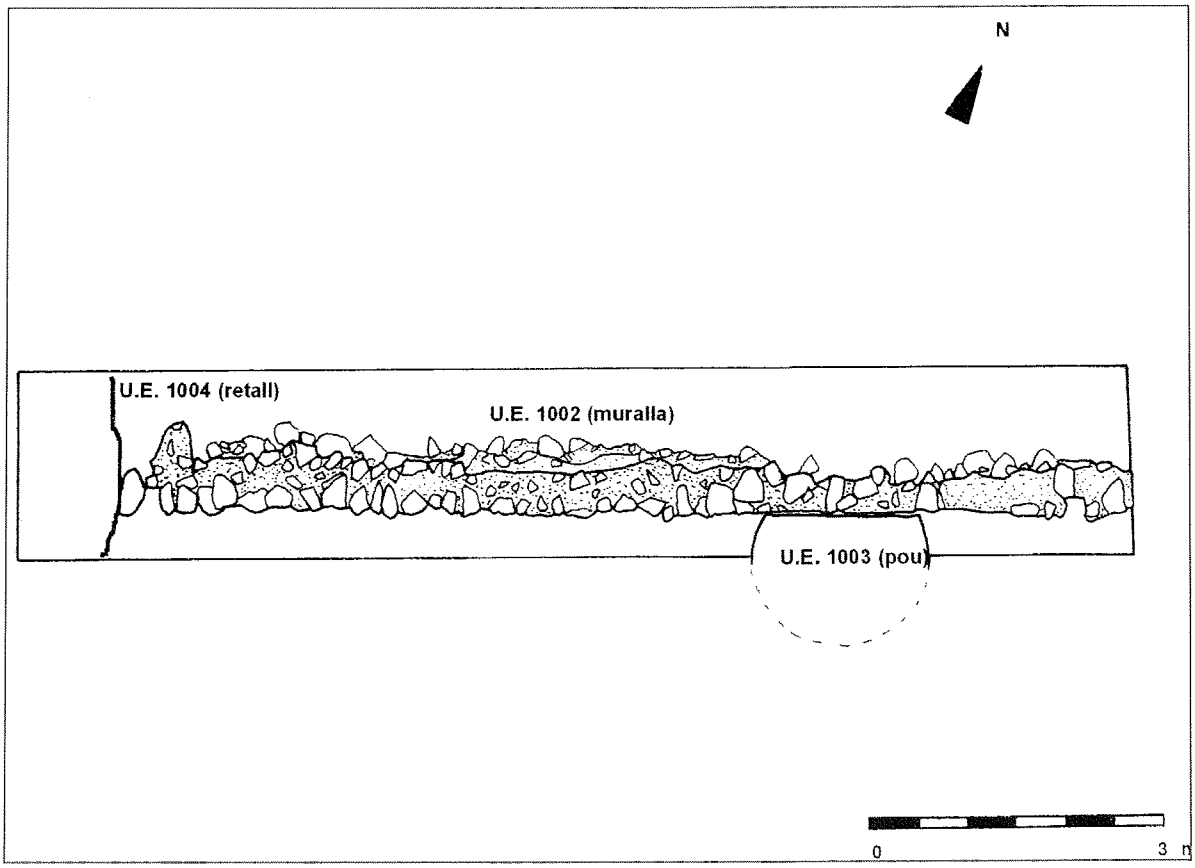

Figura 2. Planta del tram de muralla descobert al sondeig 1.

trobar destruïda per un retall modern, efectuat arran de la instal·lació de diversos serveis (aigua, clavegueram), actualment inutilitzats. Aquest retall destruïa completament la muralla en un tram d'aproximadament 12 metres en direcció sud-oest

Al centre del solar hi ha un pou, ben conservat, que abans dels rebaixos apareixia aïllat i que, per la banda nord, presenta un costat rectilini per al qual no hi havia cap explicació satisfactòria. La nostra intervenció va permetre resoldre aquest petit interrogant, ja que va posar de manifest que aquell petit tram de paret rectilínia era degut al fet que el pou es va construir (en un moment que no vam poder determinar) adossat contra la cara interna de la muralla, que en aquells moments es devia conservar encara fins a uns 2'50 metres d'alçada i que amb posterioritat fou desmuntada gairebé fins a nivell de fonaments.

Sondeig 2

Situat a 12 metres al sud-oest de l'extrem més occidental del sondeig 1, i de 300 per 150 cm, el sondeig 2 es va realitzar per comprovar si la muralla reapareixia en aquest sector. Els resultats foren positius, ja que es van poder documentar uns tres metres més de muralla (U.E. 2002), que seguien exactament la mateixa direcció que el tram documentat en el sondeig 1.

Sondeig 3

El sondeig 3 estava situat a llevant del solar i a prop de la façana posterior de cal Ferrer de la Plaça, i es va efectuar amb l'objectiu de constatar la possible existència d'altres estructures o d'estratigrafia d'època medieval o, fins i tot, romana. D'unes dimensions de 200 per 50 cm, es va rebaixar fins a una profunditat de 240 cm, amb uns resultats negatius: sota un nivell datable al segle XIX (U.E. 3001), apareixia un estrat argilós, completament estèril, que assolia el nivell freàtic, on s'aturà l'excavació.

CONCLUSIONS

La intervenció a l'Hort de cal Ferrer de la Plaça, doncs, va servir per documentar de manera efectiva una part del tram nord de la muralla medieval de Caldes de Malavella. Aquest tram començava al portal de Girona, que estaria ubicat molt a prop de l'indret que ens ocupa i que avui coincideix amb l'accés a la plaça de l'Ajuntament des de la carretera de Llagostera. A continuació, en direcció oest, seguia pel tram de muralla conservat a l'extrem

Figura 3. Vista general del tram de muralla descobert.

septentrional de la finca de cal Ferrer de la Plaça, després del qual, fent un angle molt obert, continuava uns 30 metres en direcció nord-est/sud-oest travessant diagonalment el solar objecte de la nostra excavació. Seguidament, travessava l'actual carrer Vall-llobera (informacions orals asseguren haver-l'hi vist, en fer-se les obres d'urbanització d'aquest carrer) i aniria a buscar les façanes de la major part de les cases de la banda sud del carrer del Camí Ral de Santa Coloma, que estarien reclozades contra la fortificació. A l'extrem occidental d'aquest carrer, on hi ha la part posterior de l'ermita de Sant Grau, es pot apreciar com la muralla giraria en direcció sud en un angle de 90 graus, iniciant el llenç de ponent, que avui per avui desconeixem quasi per complet i que englobaria l'edifici del conjunt termal romà de Sant Grau.

El tram de muralla descobert per nosaltres que, en dues tramades, s'allargaria per més de 25 metres de recorregut totalment rectilini, es va trobar en un estat de conservació molt deficient, especialment a la cara nord, probablement a causa del robatori dels carreus més o menys desbastats que la conformaven. Tanmateix, el llenç conservat a l'extrem de cal Ferrer de la Plaça permet entreveure-hi unes caractertístiques constructives molt semblants al documentat per nosaltres.

Ens trobaríem, per tant, davant d'una fortificació que -en la seva forma actual- hauríem de dur molt probablement a la baixa edat mitjana, encara que no podem descartar-ne un origen anterior, donada la gran antiguitat del nucli urbà, que es remunta a època romana i que no fa pensar que quedés mai deshabitat (necròpolis tardorromana del carrer de Sant Esteve, nivells altmedievals trobats l'any 2002 al conjunt termal de Sant Grau...). Val a dir, tanmateix, que -per la seva natura- aquestes defenses eren de caire modest i que mai estigueren preparades per afrontar grans exèrcits ni setges prolongats. Es tractaria més aviat d'un recinte que es podia tancar a les nits i oferir refugi i protecció en cas de moments d'inseguretat o de conflictes de poca entitat. Sigui com sigui, segons es desprèn del material arqueològic recuperat, la muralla es va mantenir dempeus en aquest tram fins ben entrat el segle XIX.

Els panys de muralla descoberts a l'Hort de cal Ferrer de la Plaça, en no quedar directament afectats per les obres del nou ajuntament, foren de bell nou soterrats, un cop protegida l'estructura amb tela geotextil i una capa de sorra.

L'ESGLÉSIA VELLA DE SANT VICENÇ DE TOSSA DE MAR (LA SELVA). EVOLUCIÓ HISTÒRICA I ARQUITECTÒNICA DE L'ESGLÉSIA[1]

Lluís PALAHÍ GRIMAL, Marc SUREDA i JUBANY

La intervenció arqueològica s'emmarca dins el procés que s'endegà quan l'any 2003 l'ajuntament de Tossa de Mar va plantejar la possibilitat de recuperar l'antiga església de Sant Vicenç per tal de donar-hi un ús cultural.

El mes d'agost de 2003 va tenir lloc una primera intervenció, encarada a poder determinar la potència arqueològica, el tipus de restes, la seva importància i l'estat de conservació en què es trobaven. Mitjançant quatre sondeigs (tres a l'interior i un a l'exterior de l'església) es determinà que calia excavar tota la superfície.

Entre els mesos d'octubre i novembre del mateix any es va dur a terme una campanya en extensió que va permetre excavar una part significativa de la zona de cementiri situada a l'entorn de la capçalera de l'edifici i gran part de l'espai interior de l'edifici. Tot i això no va ser possible finalitzar els treballs, sobretot per una qüestió de seguretat, ja que el mur de ponent de l'església presentava greus problemes estructurals i calien uns treballs de reforç i restauració abans de prosseguir amb els treballs arqueològics. Precisament pensant en aquests treballs no es varen finalitzar tampoc les excavacions dels peus de l'església, ja que era la zona d'accés natural al sector per realitzar les tasques necessàries de consolidació.

L'any 2005 la Fundació de la Caixa de Catalunya va concedir una subvenció per tal de poder finalitzar els treballs arqueològics a l'església vella de sant Vicenç. Es mantenia, però, la mateixa problemàtica que va obligar a aturar els treballs, ja que les obres de restauració encara no s'havien iniciat. Les excavacions, iniciades un cop les obres generals ho varen permès es varen desenvolupar al més de març de 2007.

Els objectius dels treballs es centraven en intentar obtenir les dades que faltaven per completar la visió general de l'edifici i la seva evolució històrica. Un dels objectius principals era intentar recuperar una seqüència estratigràfica que permetés datar amb precisió l'edifici gòtic i de ser possible, fins i tot les restes de l'edifici romànic que aquí i allà afloraven i permetien deduir l'existència d'una església anterior a l'actual. Aquest objectiu era complicat d'assolir ja que en la majoria de l'espai els paviments s'assentaven directament sobre la roca natural. Només a la banda occidental, on la terrassa del turó iniciava una certa davallada semblava possible poder recuperar uns nivells de farciment que permetessin apropar-nos a aquestes datacions. Per fer-ho calia treballar en aquells espais que restaven sense excavar. Aquests eren:

La banda oest de la nau principal (àmbit 4); La zona dels peus de l'església (àmbit 6); Excavació de la zona externa de l'edifici a la banda sud del mateix (àmbit 7)

Aquests treballs, puntuals en quan als espais analitzats varen resultar cabdals per l'anàlisi global de l'evolució de l'edifici.

De tota manera l'estudi de l'estructura i evolució de l'església vella de sant Vicenç de Tossa de Mar és el resultat no solament d'unes excavacions arqueològiques i l'anàlisi dels seus resultats sinó d'un estudi pluridisciplinar en el qual el tractament de les restes físiques s'ha de combinar amb el coneixement de la documentació disponible i amb l'observació dels elements arquitectònics i iconogràfics que ens poden ajudar a delimitar i aprofundir en els diversos estadis de l'edifici.

L'excavació arqueològica ha permès posar al descobert la planta sencera de l'edifici i descobrir alguns elements anteriors al seu estat actual, així com treure a la llum tot un seguit de materials i elements que permeten dibuixar la configuració de l'església i el seu entorn. Malauradament els treballs de camp no han aportat un volum suficient de materials arqueològics que permetin definir les datacions precises per

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona

establir les diverses fases evolutives de l'edifici. Per aquest segon aspecte ha estat molt valuosa l'aportació documental, que ha omplert algunes llacunes que l'excavació no podia cobrir.

La història de l'església de sant Vicenç és la història de l'església parroquial de Tossa de Mar i per tant, en una part important, també la història de la mateixa població. Per això resulta essencial contextualitzar l'evolució de l'edifici dins les dinàmiques de la societat tossenca.

EL NUCLI DE LA VILA VELLA I L'ESGLÉSIA ROMÀNICA

La primera notícia de que disposem de l'existència d'un nucli urbà al turó del Mont Guardí és la carta de poblament de l'any 1186. En aquest document l'abat de Ripoll, com a propietari de l'alou de Tossa concedeix una carta de drets i deures als habitants del mont Guardí i estableix la creació en aquest indret

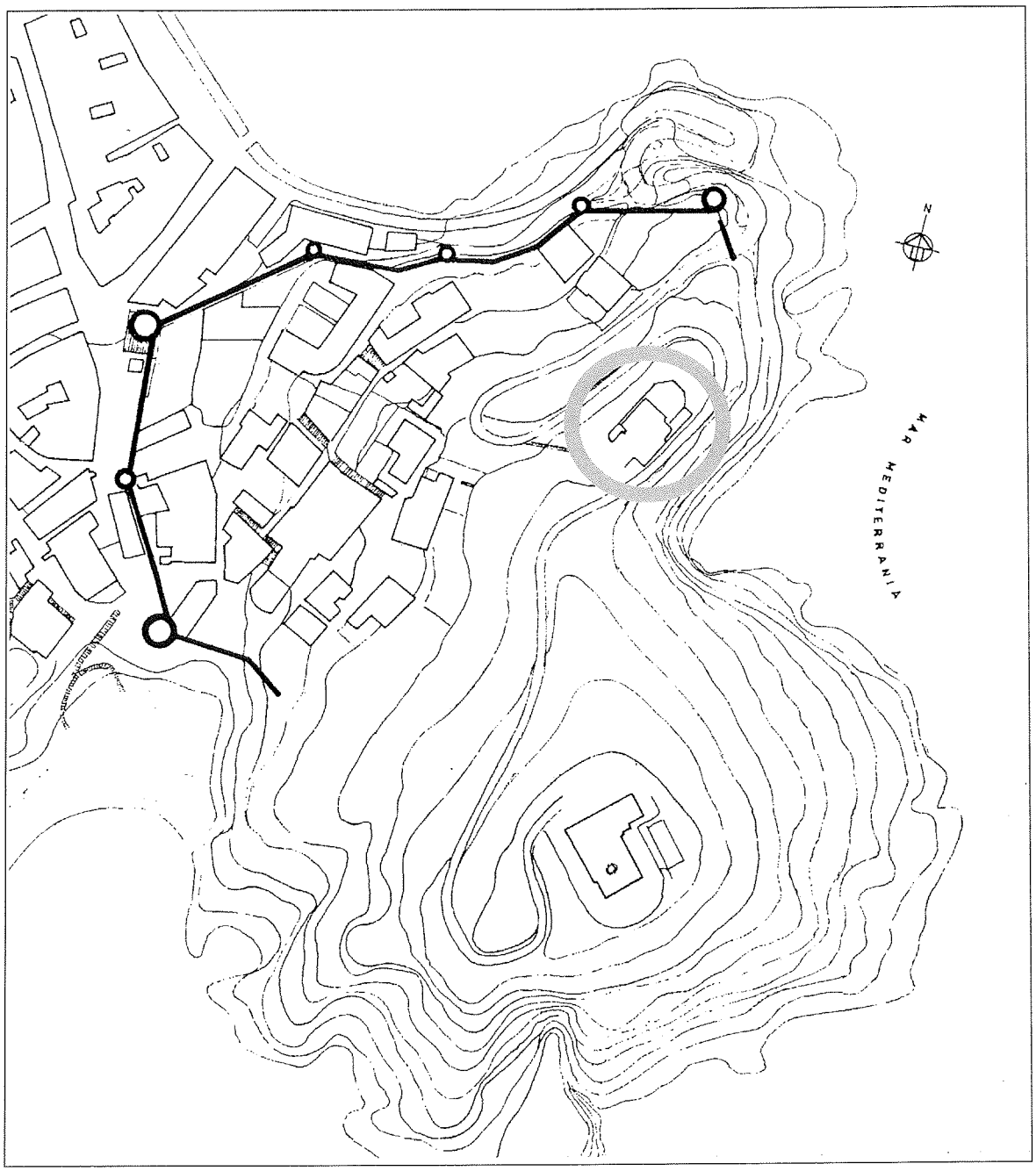

Figura 1. Planta de localització de l'església dins la vila Vella de Tossa de Mar.

d'un castell. Aquest document sembla respondre més a una necessitat de donar protecció física i jurídica a una comunitat ja existent que no pas a la creació d'una de nova. De ser així és més que probable que a l'indret ja existís un nucli habitat, possiblement amb unes defenses força senzilles, una simple palissada i, també, amb una primera església parroquial.

Aquests fets no serien en absolut desmentits per l'arqueologia, ans al contrari.

Si bé la construcció de l'església gòtica de sant Vicenç es va fer rebaixant el nivell de circulació fins a la pròpia roca del subsòl, i per tant va implicar l'eliminació de pràcticament tota resta precedent, existeixen diversos elements que ens permeten afirmar l'existència d'una església anterior, d'estructura molt senzilla i de dimensions inferiors. Així a la nau principal es varen posar al descobert dos murs, situats respectivament a ponent i llevant de l'espai, disposats paral·lelament als murs de l'edifici gòtic i entre ells. De l'estructura de la banda de llevant pràcticament sols en restava l'empremta al subsòl ja que en aquella zona l'alta cota de la roca natural havia provocat la destrucció de la totalitat del mur en alçat per construir el nou edifici. La seva existència, malgrat això, venia clarament determinada pel fet que el paviment de rajoles inferior de la nau no havia cobert aquest espai, adaptant-se fins i tot a dos encaixos, un de forma circular i un altre de quadrangular, que constituirien sengles nínxols o espais integrats a l'interior de l'antic mur. Per contra, a la banda de ponent, el fet que la roca aflorés a una cota lleugerament inferior va permetre que es conservés una filada del mur, això si, també afaitat i parcialment cobert per la pavimentació de la nau.

Però encara més interessants són les restes descobertes a la capçalera de l'església. En aquest espai al construir l'edifici gòtic es disposà un presbiteri elevat tres graons sobre la nau, fet que va permetre la millor conservació d'algunes restes pertanyents a l'edifici anterior. Així, es conserva a la banda occidental part d'un mur de direcció nord-sud que no era altra cosa que la perllongació cap a tramuntana del mur suara descrit i que es va localitzar a la nau. A més es varen recuperar tot un seguit de retalls que configuraven una estructura quadrangular. Tot plegat ens dibuixa un edifici quadrangular, de gairebé sis metres d'amplada i del qual en desconeixem la longitud total, en no haver-se pogut localitzar cap resta del mur de tanca de migdia; la dimensió longitudinal, tanmateix, podria ser superior als 17 metres atenent a les restes conservades. Aquest tipus d'estructura, molt senzilla, sense capçalera marcada exteriorment, podrien traslladar-nos a models arquitectònics pre-romànics o del romànic inicial, datació reculada que coincidiria amb el fet que l'església i la comunitat del mont Guardí fossin anteriors a la carta de poblament de l'any 1186.

A l'interior de l'església hi ha dos elements més que podrien formar part d'aquesta església prèvia a l'actual. Es tracta de dues tombes situades al centre i a l'angle nord oest de la nau respectivament. En cap dels dos casos disposem de dades arqueològiques o estratigràfiques que permetin confirmar aquesta hipòtesi, però sí que disposem de dades indirectes. Pel que fa referència a una tomba situada al centre de la nau, aquesta ocupava un lloc preeminent dins l'estructura de l'edifici. Orientada de nord a sud, tot mirant la capçalera de l'edifici, contenia un difunt vestit amb cota de malla. D'aquesta només se'n varen poder recuperar alguns petits fragments, però es conservava aquí i allà l'empremta que el bronze va deixar al damunt dels ossos durant el procés de descomposició, fet que els havia conferit una tonalitat verdosa. Aquest enterrament va ser parcialment destruït per la col·locació d'un segon enterrament que va ocupar parcialment l'antiga fossa. Aquest fet, en una zona de l'església lliure d'altres enterraments, ens permet suposar que en el moment d'obrir la segona tomba es va cercar la zona central de l'edifici gòtic, amb desconeixement de l'existència d'una tomba anterior, oblidada i obliterada després de la construcció del nou edifici.

Quelcom similar havia de succeir amb la segona tomba. En aquest cas la sepultura va ser coberta amb l'enrajolat del paviment inferior de l'edifici gòtic, sense cap element exterior que marqués la seva existència, que potser desconeixien els constructors del nou edifici.

LA CONSTRUCCIÓ DE L'EDIFICI GÒTIC

El moment de l'erecció del nou edifici dedicat a sant Vicenç està encara per definir. Ni les excavacions arqueològiques ni la documentació han aportat dades definitives que ens permetin apropar-nos a aquest moment. Les excavacions per la manca de materials arqueològics per datar aquesta fase constructiva, i la documentació per manca de precisions, ja que la majoria de dades de què disposem a partir del segle XIV procedeixen de visites pastorals, que descriuen amb poca precisió els equipaments litúrgics del temple però no la seva estructura ni disposició exactes.

Tot i això, tradicionalment s'ha datat la construcció de l'església d'estil gòtic al segle XV. És un marc adequat.

Les primeres reformes que ens veiem en cor de situar cronològicament, com hem vist, datarien d'un segle XV avançat. Tanmateix, res no impedeix que la primera construcció gòtica pogués datar del segle anterior. La manca d'obertures a l'absis poligonal, que a vegades pot orientar una cronologia avançada, respon amb versemblança en aquest cas a condicionaments pràctics i meteorològics, com veurem tot seguit. Per tant, poc més en podem dir en aquest sentit.

El que sí que sembla més senzill de definir és l'estructura original d'aquest nou edifici. Es tracta d'una construcció de nau única, rectangular, amb una capçalera poligonal de tres panys, d'igual amplada que el cos de l'edifici. Les seves dimensions eren de set metres i mig d'amplada per gairebé 22 metres de longitud. La seva orientació era, com en el cas del temple anterior, de nord a sud com acabem de dir, i de fet suposava l'ampliació quant a dimensions d'aquell edifici preexistent, tant per mantenir la mateixa disposició de l'altar com per a aprofitar la terrassa existent i a la qual ja s'havia hagut d'adaptar l'església original.

Res no s'ha conservat de la seva façana de migdia, on s'havia de situar l'accés a l'edifici, ni del mur de llevant, enderrocat per construir-hi uns segles més tard tot un seguit de capelles. Les úniques finestres conegudes i conservades es troben a la capçalera i són petites obertures, estretes però molt allargassades, en forma d'espitllera. Aquesta configuració es devia a dues circumstàncies. Per una banda l'edifici es seguia concebent com una església-fortalesa, compacta, tancada i amb escasses obertures, i per l'altra, aquesta estructura responia també a les condicions climatològiques en un indret on el vent bufa amb força de mar a terra i on els agents atmosfèrics malmetien de forma important els murs i les pedres, fet que encara avui dia resulta clarament visible als diversos paraments de l'església.

La capçalera es trobava lleugerament realçada respecte a la nau, separada per un conjunt de tres graons. Al centre de la capçalera es conserva encara una petita estructura quadrangular que conformaria el basament de l'altar i, probablement, un petit reconditori per les relíquies de la parròquia.

El paviment de la nau era fet amb rajoles rectangulars disposades en escaleta plana. Aquest és un tema complex ja que aquest paviment no ocupava tota la nau sinó que respectava els murs de l'edifici romànic que s'havien afaitat per bastir la nova església. Així, a la banda de llevant el paviment finalitzava en un retall de la roca que conformava el negatiu del mur de l'església romànica, i ocupava els encaixos semicircular i quadrangular que haurien conformat elements embeguts a l'interior d'aquesta estructura. Solament en un petit espai al centre de la nau el mur estava cobert amb rajoles similars a les de la resta del paviment però disposades d'est a oest i no en escaleta. Quelcom similar succeïa a la banda contrària, on el mur es va afaitar de forma irregular, i mentre que en algunes zones el mateix mur es va aprofitar com a pavimentació a d'altres es va cobrir amb l'enrajolat, no sempre respectant la disposició en escaleta de la resta de la nau. Aquest paviment s'estenia fins als peus dels graons d'accés a la capçalera, tot i que se'n va recuperar un petit fragment a la zona de la capçalera, a tocar el mur de tanca de l'edifici romànic.

Tot sembla indicar que el paviment de rajoles en escaleta era el nivell de circulació de l'església romànica en el moment del seu enderrocament. Així ho indicarien tant la part conservada a la capçalera, com el fet que s'adapti als encaixos del mur de llevant. De ser així, en el moment de construcció de la nova església es va aprofitar un paviment ja existent, cobrint solament els espais ocupats pels antics murs ara afaitats amb noves rajoles, sense prestar gran atenció a la seva disposició. Que aquest paviment va funcionar almenys durant un temps amb l'edifici gòtic sembla mostrar-ho l'enrajolat col·locat al damunt dels murs de la nau un cop aquests ja havien estat rebaixats. El que sí que resulta una mica més difícil d'entendre és que aquest paviment així d'apedaçat continués en funcionament durant dos segles o més; i tanmateix, aparentment va ser així, ja que el paviment superior recuperat durant les excavacions es pot datar a la segona meitat del s.XVII i no hi ha traces de cap altra pavimentació intermèdia.

La capçalera anava coberta amb una volta de nervadures presidida per una clau de volta de pedra de Montjuic amb un relleu amb la figura de sant Vicenç. La nau, per contra, anava coberta amb tres trams de volta de creueria, de les quals solament es conserven els arrencaments de les nervadures de la banda occidental. Desconeixem quines obertures presentaria l'edifici a migdia i llevant, però no n'existia cap a la banda occidental, fet curiós ja que aquest devia ser el més arrecerat; si en ell no hi havia obertures, sembla difícil que existissin a la banda contrària. De ser així, i tenint present les dimensions de les obertures de la capçalera, l'edifici devia resultar molt fosc, pràcticament il·luminat només per l'obertura de la porta i alguna possible finestra damunt d'ella, tot al mur de migdia.

Ja des de l'època d'existència de l'antiga església

es degué desenvolupar al seu entorn el cementiri parroquial. Aquest espai es va anar reduint amb el temps a mesura que l'edifici anava creixent, amb la construcció de l'àmbit als peus o les diverses capelles a l'entorn del nucli central. El resultat va ser un reaprofitament molt intensiu de l'espai al llarg de l'època medieval i moderna, fins el trasllat de la seu parroquial a la part baixa de la vila, amb una sobreposició constant d'enterraments. Aquest fet es veia accentuat no ja només per la manca d'espai sinó també per l'escassa potència del sediment en una zona on la roca aflorava a molt escassa profunditat Tot plegat va implicar una destrucció constant de les tombes més antigues per la col·locació de les més modernes. I aquestes també varen ser finalment malmeses un cop abandonat l'edifici quan el sector va ser objecte d'espoliació no només dels materials constructius de l'església sinó també de les terres de l'entorn per aprofitar-les per farcir o terraplenar altres espais propers.

UNA PRIMERA REFORMA. LA CAPELLA OCCIDENTAL

La primera transformació en aquest edifici va consistir en la construcció d'una capella a la banda occidental de la nau. Les visites pastorals del s.XV parlen ja de l'existència d'un altar dedicat a la Mare de Déu, altar que presidiria aquesta nova capella.

Aquesta es va construir creant un espai quadrangular a la zona de tramuntana de la banda occidental de la nau. Aquest nou espai es comunicava amb l'edifici existent a través d'una gran arcada ogival que inicialment presentava la mateixa longitud que la nova capella. El nou espai es cobria amb una volta de creueria orientada de nord a sud. D'aquests, que devien representar un programa iconogràfic dedicat als quatre evangelistes, i que eren construïts en pedra sorrenca, solament es conserva al lloc original el dedicat a sant Joan, representat per l'àliga que mostra el seu nom inscrit al mateix capitell. D'aquest mateix espai provenen dos capitells amb els símbols dels sants evangelistes Marc i Lluc que es conserven en immobles de Tossa.

Un altra element decoratiu devia presidir la coberta de la capella. Durant els treballs arqueològics de l'any 2003 es va recuperar, entre l'enderroc de l'edifici, una clau de volta de pedra sorrenca, amb la representació d'una verge sedent amb el nen Jesús a la falda. El material emprat, molt similar al dels capitells, la dedicació de la decoració, la disposició de l'arrencament de les nervadures de la clau, que corresponen a un espai rectangular i les diferències estilístiques amb les altres claus de volta localitzades a l'edifici, fan pensar que aquesta peça clouria la volta d'aquesta capella.

Aquest espai estava presidit per un altar, del qual es conserva el basament, format per una estructura quadrangular de pedres lligades amb morter i tot l'espai central era ocupat per una tomba d'obra, quadrangular perfilada exteriorment per tot un seguit de blocs rectangulars. Com veurem, aquesta darrera estructura podria ser un afegit posterior, coincident amb l'ampliació que va patir aquest espai.

EL PAS DEL S.XVI AL XVII. ELS GRANS CANVIS A L'EDIFICI

Les transformacions més importants a l'edifici es varen produir a finals del segle XVI i durant les primeres dècades del s.XVII. Serà en aquest moment quan es construiran les capelles de la banda oriental i la sagristia, a més, probablement, d'ampliar-se la capella occidental.

Així, a finals del segle XVI es va dur a terme una ampliació per llevant de l'edifici, que va suposar l'enderrocament del mur est, per construir un conjunt de tres capelles. Aquestes s'obrien a la nau principal, de la qual restaven separades per un grup de dos graons, a través d'una successió de tres arcades ogivals, de les quals es conserva encara *in situ* l'arrencament de la de l'extrem septentrional i que es poden acabar de definir gràcies a alguns dels blocs i elements recuperats dins el nivell d'enderroc de l'edifici. L'ampliació va ser concebuda com un cos únic, si bé les tres capelles constituïen espais individualitzats, de forma gairebé quadrada, separats entre ells per un petit mur amb una obertura a la banda occidental. Un cop més la cobertura era formada per tres voltes ogivals, en aquesta zona de planta quadrada. Inicialment cada espai estava presidit per un altar a la banda est, de cara a la nau, dels quals en resta el basament a les dues capelles septentrionals, mentre que als tres espais es conservava també una empremta al mur de tanca, contra el qual recolzaven. Però amb el pas del temps nous altars i elements s'anaren afegint a les diverses capelles. Tot aquest sector es va construir retallant la roca del subsòl, de tal manera que la pavimentació va ser col·locada directament sobre la roca degudament allisada, i també els graons varen ser parcialment construïts retallant aquesta roca.

Desconeixem si existien obertures al mur de llevant, però aquest nou espai sí que disposava d'una petita finestra

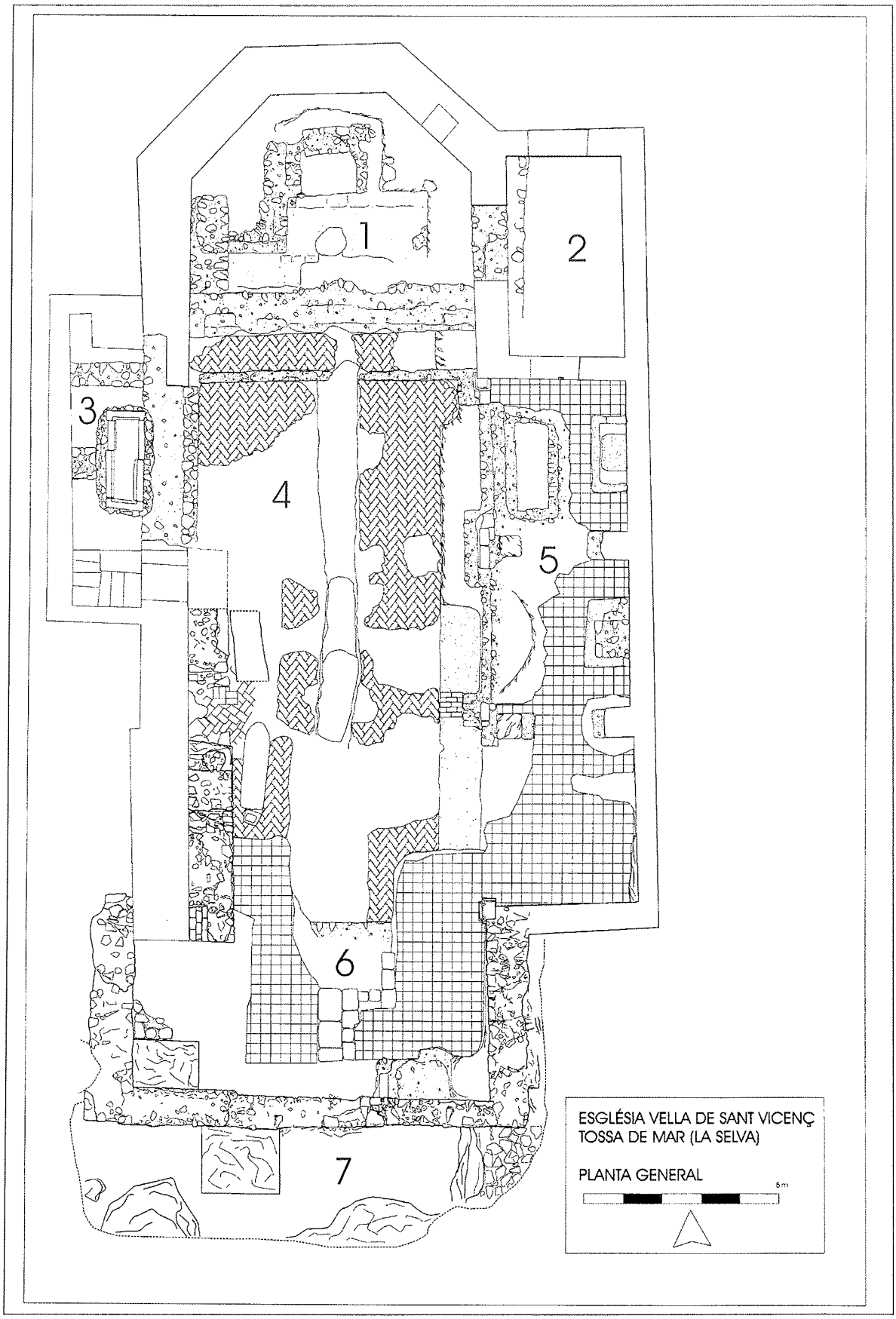

Figura 2. Planta general de l'edifici amb indicació dels diversos àmbits.

a la banda nord, que tingué de fet una vida molt curta. Efectivament, a principis del segle XVII es va construir un nou àmbit a l'extrem nord oriental de l'edifici. Aquest espai que ha arribat sencer fins a nosaltres era la sagristia, i el permís de construcció d'aquesta ampliació data del 3 de novembre de 1613. La nova sala anava coberta amb una senzilla volta de canó. El seu interior era d'estructura molt simple, sense cap element decoratiu i s'il·luminava a partir d'una finestra situada a la façana oriental i, segurament un segon finestral a la cara nord[2]. La sagristia es comunicava amb la capçalera de l'església a través d'una porta oberta a l'antic mur que

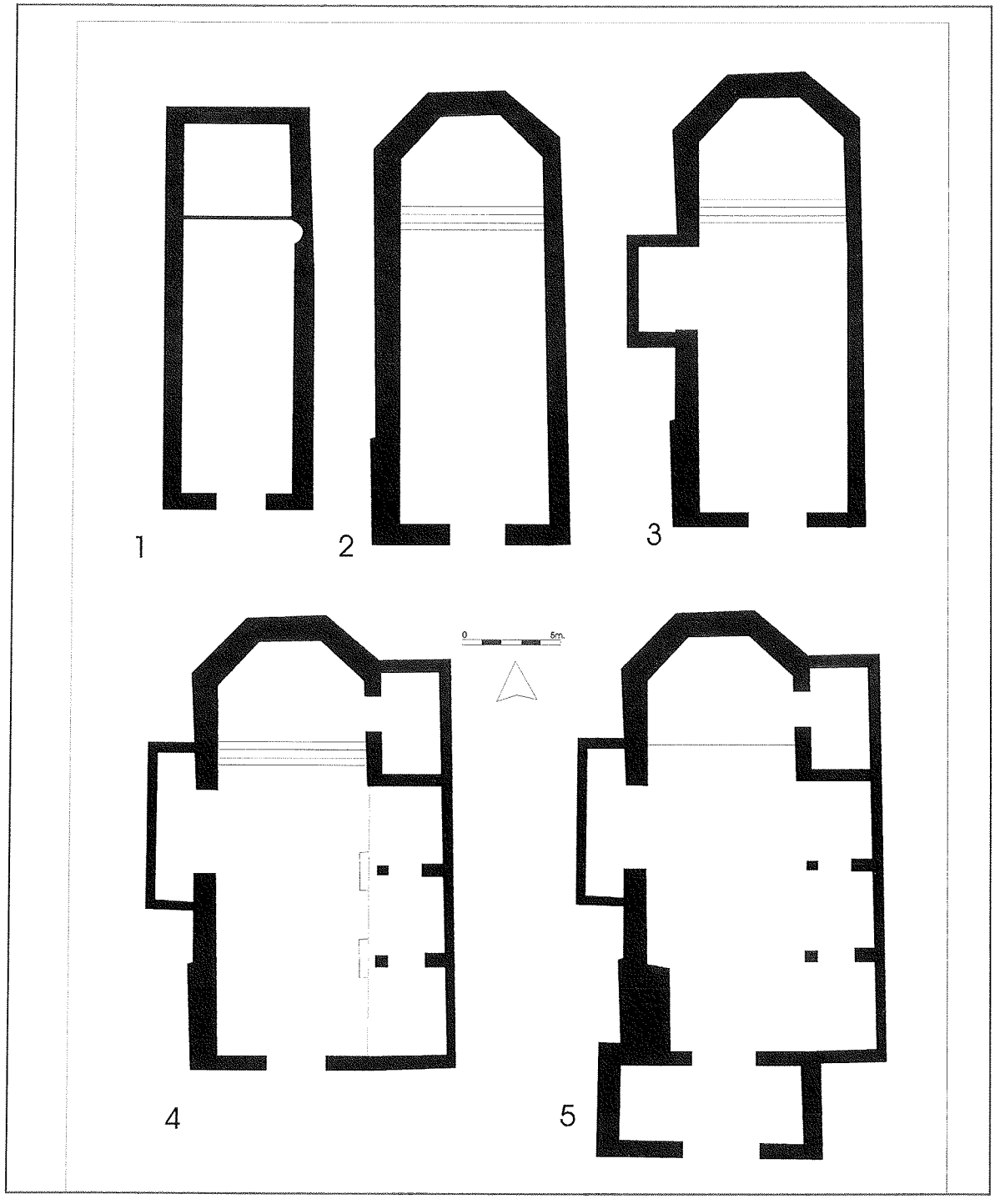

Figura 3. Evolució de l'edifici. 1-església alt medieval; 2-s.XIV-XV;3-primera ampliació (ca.1500); 4-segona ampliació (ca.1576-1613); 5- modificacions posteriors.

compartien les dues estructures. De fet tota l'obra de la sagristia resulta molt senzilla per comparació a la resta de l'edifici, i fins i tot barroera. De fet el mur exterior, bastit amb pedres irregulars, petites i mitjanes, lligades amb morter, presentava una superfície molt irregular. Això es deu a que estava pensat per anar recobert amb un placat de blocs de sorrenca dels quals encara se'n conserven alguns blocs, i que recobrien tota la banda oriental de l'edifici, potser intentant crear una protecció contra els agents atmosfèrics que malmetien de forma molt important l'edifici (com es pot apreciar encara avui a les finestres de la capçalera de l'edifici original on els blocs dels brancals es troben completament desfets), però en tot cas cercant una aparença estètica noble que la gresa local no podia proveir.

També la capella occidental va patir transformacions que podríem situar cronològicament en aquests moments. L'àmbit es va ampliar per tramuntana i migdia. Això va implicar forçosament una modificació del sistema de cobertura. La volta de creueria es va mantenir però es varen haver de cobrir els espais laterals, probablement amb petits trams de coberta plana o volta rebaixada, en tot cas no pas volta de creueria ateses les petites dimensions de cadascuna una de les ampliacions (escassament un metre i mig per cada extrem). Del que si que ens n'han arribat traces és de l'aspecte exterior d'aquesta coberta, l'empremta i la cornisa de la qual encara són visibles al mur occidental, i que consistia en una cornisa planera que aniria coberta amb un sostre a doble vessant, disposat de nord a sud. Aquesta ampliació va tenir una doble motivació. A tramuntana es va crear un nou espai sacre amb la instal·lació, versemblantment, de l'altar de Sant Pere. A migdia, per contra la raó va ser de caire més funcional, perquè obeïa a la col·locació d'una trona a la banda occidental de la nau. Per fer-ho es va obrir un forat al mur occidental de la nau i al nou espai creat s'hi va col·locar una petita escala per accedir-hi. També degué ser en aquest moment que s'excavà una fossa al centre de l'espai[3].

LA REFORMA DE FINALS DEL S.XVII

La documentació i l'arqueologia ens indiquen l'existència d'almenys una reforma més a l'edifici, que caldria situar a la segona meitat del s.XVII. Així ho esmenten els documents que parlen de donatius de diferents persones i entitats per poder finançar les obres a l'església parroquial. Però en aquest cas, a més disposem també de dades arqueològiques, ja que les excavacions varen permetre recuperar un número important de monedes en nivells estratigràfics relacionats amb aquesta reforma i que ofereixen un horitzó cronològic coherent que permet situar aquesta reforma a les dècades centrals del .XVII.

A grans trets aquesta reforma va consistir en la repavimentació de l'església amb un nou sol de rajoles quadrangulars, amb un passadís central de lloses de pedra. Aquesta reforma va implicar l'anivellament dels diferents àmbits col·locant a un mateix nivell les capelles laterals i la nau central, així com el nou espai creat a migdia (àmbit 6). Això va implicar l'anul·lació dels graons que separaven la nau de les capelles. Solament la capçalera va continuar lleugerament realçada respecte a la resta de l'edifici. Va ser precisament en el nivell de preparació d'aquest nou paviment i en el farcit que es va col·locar a les tombes que ocupaven la part central de l'església[4] on es varen recuperar un total de 19 monedes amb cronologies que es situen entre 1640 i 1668.

Paral·lelament a aquesta remodelació dels paviments es varen produir altres canvis importants. Per una banda es va construir un nou campanar, situat a l'angle sud occidental de l'edifici[6]. Aquest es va bastir recolzat al damunt del darrer tram de volta de la nau i per reforçar-lo es va bastir una estructura a l'interior de l'església, de poc més d'un metre d'amplada i cinc de longitud destinada a sostenir-lo. Aquesta estructura obliterava part de la volta i trencava l'alineació interior de la nau. La seva utilitat, a més, devia ser escassa, ja que un cop abandonat l'edifici aquest element afegit a l'obra original es va ensorrar mentre que la part superior del campanar es va mantenir in situ gràcies a la volta de creueria de l'edifici que n'era el veritable suport. La funcionalitat d'aquest reforç interior no està massa clara ja que en realitat resultava de poca utilitat a l'hora de repartir els pesos i forces del nou campanar i a més no tenia cap altra funcionalitat específica. De fet desconeixem com s'arribava a la part superior del campanar, ja que aquest accés no es realitzava per l'interior de la nova torre que era massissa (obrir-hi un accés des de la part inferior hauria implicat destruir part de la volta i això si que hauria debilitat de forma important l'estructura de l'edifici). A més no creiem que tingui cap relació amb el campanar el nínxol que es va construir a la banda de migdia, oberta cap a l'àmbit 6, i que no es devia perllongar excessivament en alçada.

Potser part de l'explicació del funcionament del nou campanar la podem trobar analitzant el nou espai que es va construir a migdia de l'església, l'àmbit 6.

Es tracta d'un espai rectangular que perllonga cap a migdia la nau principal de l'edifici, però no les capelles de llevant. Aquest nou àmbit presenta tot un seguit de peculiaritats. Per una banda el mur de ponent no recolza contra l'angle sud oest de l'edifici sinó que el folra parcialment. A més en aquest espai es conserva, adossat a l'angle de migdia de l'església l'arrencament de la volta que cobria aquesta sala. Curiosament aquesta volta no cobriria tota la superfície, sinó que la banda occidental devia presentar un sistema de cobertura diferent. Per què? Potser caldria relacionar aquest fet amb el que hem esmentat abans: el mur occidental es situava lleugerament desplaçat cap a ponent en relació a l'església, fet que permetia guanyar pràcticament un metre d'amplada interior cap a l'oest. Així, sembla que aquest espai podria complir una doble funció. Per una banda l'estructura general intentaria reproduir la mateixa que l'existent a la nau principal, i de fet les seves dimensions reprodueixen les dels diversos trams de volta d'aquella. Però que passa amb la zona de ponent que quedava fora de l'espai cobert amb la volta? Creiem que aquest caldria posar-lo en relació precisament amb el nou campanar i l'accés a la part superior del mateix. És cert que això no és més que una hipòtesi ja que les excavacions no han permès recuperar cap traça d'un possible mur nord sud que separés aquest espai de la resta de l'àmbit ni d'una possible escala però com hem anat veient són diversos els indicis que ens permeten apropar-nos a aquesta conclusió. de ser així doncs, caldria situar dins aquesta reforma de mitjans del s.XVII la creació d'aquest espai.

Per edificar-lo va ser necessari retallar la roca de la banda de llevant, com de fet ja s'havia hagut de realitzar al construir les capelles orientals. Un darrer element que ens porta a pensar que aquesta obra es va dur a terme n aquests moments és la inexistència de cap paviment anterior al que en aquells moments va cobrir la totalitat de l'església.

L'espai ocupat per aquest nou àmbit formava anteriorment part del cementiri parroquial, molt malmès per les constants remocions de l'espai.

Paral·lelament en aquest moment o pocs anys després es varen dur a terme reformes a l'interior de caire més ornamental. Els altars de les capelles orientals varen ser ampliats. Aquesta es va fer construint un mur de rajols a l'entorn del basament original de pedra i morter que n'ampliava la superfície i que devia anar estucat exteriorment. Les restes d'aquesta ampliació són encara visibles al mur oriental de l'edifici i al paviment de les capelles.

També d'aquesta època devia ser el nou enguixat de les parets, que es va decorar amb un fals carreuat remarcat amb pintura negre i del qual solament se'n conserva un fragment al mur de tramuntana de la capella nord oriental.

LA FI DE L'ESGLÉSIA

Des de almenys el s.XVI la població de Tossa de Mar havia experimentat un gran creixement demogràfic i econòmic. Aquesta situació es va traduir en una expansió de la població cap a la part baixa, a l'entorn de la platja gran que constituïa el principal fondejador de la població. La vila Vella, enfilada a l'esperó del mont Guardí va anar esdevenint un barri més de la població. En aquest context de creixement l'antiga església, desplaçada del nou centre de poder, petita per la nova població i amb un cementiri parroquial que no solament no oferia possibilitats de creixement sinó que anava perdent progressivament espai amb cada nova reforma i ampliació de l'edifici eclesiàstic[6], esdevenia obsoleta per les necessitats dels tossencs. Davant d'aquesta situació, a la segona meitat del s.XVIII es va construir una nova església parroquial d'estil neoclàssic sota l'advocació del mateix sant Vicenç, però ubicada a la plana, al centre del nou eixample de la població.

A partir d'aquest moments l'església de la vila vella inicia el seu procés de destrucció, que es deuria veure accelerat i agreujat per les successives espoliacions de les quals va ser objecte.

BIBLIOGRAFIA

BURCH, J., JIMÉNEZ, F., NOLLA, J.M., PALAHÍ, LI., El fundus de Turissa entre el segle I aC i l'I dC. Arqueologia de dos establiments urals. Mas Carbotí i ses Alzines, *Estudis Arqueològics* 6.

CATALÀ ROCA, R. (dir.), *Els Castells Catalans*, Volum 3, Barcelona.

DIVERSOS AUTORS 1991, Tossa de Mar, en *La Catalunya Romànica. Volum V. El Gironès, la Selva, El Pla de l'Estany,* Enciclopedia Catalana, Barcelona, 1991, 344-349.

AINAUD de LASARTE, J. 1957, Els pobles de la Selva. Tossa de Mar, *Tossa*, Ayma, Barcelona, Ajuntament de Tossa de Mar. Coord. Centre d'estudis selvatans.

CODINA, F., JIMÉNEZ, M. F., LOVERAS, M. J., NOLLA, J.M., PALAHÍ, LI. 2002, La vil·la dels

Ametllers (Tossa de Mar ,la Selva), *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses, 185-194.

DD.AA. (eds.) 2003, *Catalunya Carolíngia, volum V. Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Perelada,* 2 volums, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

FONT, S., SUREDA, M. 2004, Sondeigs i excavacions a l'església vella de Sant Vicenç (Tossa de Mar, La Selva), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona (La Bisbal d'Empordà, 4 i 5 de juny del 2004*, 501-507.

GIRBAL, E. 1884, *Tossa. Notícias sobre la história, tradiciones y costumbres de esta villa y su término*, Girona.

JIMÉNEZ, F., PALAHÍ, LI. 2005, Vil·la romana dels Ametllers (Tossa de Mar, la Selva), en Nolla, J. M., Casas, J., Santamaria, P. *In suo fundo*, Estudi General 25, 125-128.

LLEONART, J., MUNDET, M., *Tossa*, Quaderns de la Revista de Girona 14, Caixa d'Estalvis de la Diputació de Girona, Girona.

MUNDET, J. 2003, *De l'arada al timó*, Quaderns de la Selva,15, ps 67-88

NOLLA, J M., PALAHÍ, LI. 2004, La vil·la dels Ametllers (Tossa de Mar), *Auriga*, 40,10-14.

SUREDA, M., PALAHÍ, LL., CALLAVÉ, S., FONT, S. 2007, *L'església vella de sant Vicenç(Tossa de Mar, la Selva),* Girona.

ZUCCHITELLO, M. 1982, *El comerç marítim de Tossa a través del port barceloní (1357-1553)*, Quaderns d'estudis tossencs 2,Tossa.

ZUCCHITELLO, M., *Una devoció mariana: la Mare de Déu dels Socors a Tossa (segles XVI-XX)*, Quaderns d'Estudis Tossencs 3, Tossa

ZUCCHITELLO, M., *Homes, vaixells i mercaderies de Tossa al Grau de València (1459-1703)*, Quaderns d'estudis tossencs, 4, Tossa.

ZUCCHITELLO, M. 1998, *TOSSA: La formació d'una vila. El comte, l'abat i els tossencs (Segles IX-XII)*, Quaderns d'estudis tossencs 5, Tossa.

ZUCCHITELLO, M., Construcció de la nova església parroquial de Sant Vicenç màrtir, en *Programa de la Festa Major d'Hivern*, Tossa de Mar.

NOTES

1) Aquesta excavació s'emmarca dins el programa de recerca del Ministeri d'Educació i Ciència "Arqueologia e historia de nucleos urbanos tardoantiguos y medievales en el noreste perninsular (HUM 2004-04-507)

2) Actualment aquest espai disposa d'una gran finestra a la banda nord una porta a la banda sud. L'obertura de la banda sudé s falsa, fruti de les restauracions realitzades a l'edifici al s.XX ja que en fotogràfies de principis de segle es pot apreciar com aquesta zona era ocupada per un esvoranc irregular. Podria ser que quelcom similar succeís a la de la banda nord, ja que no cal oblidar que l'edifici va ser reaprofitat després del seu abandonament i en fotografies de principis de segle, quan el nivell de circulació interior ja havia pujat per l'ensorrament de part de l'edificació, es va col·locar una rampa a la banda nord i aquesta obertura de la sagristia va esdevenir l'accés principal a l'edifici.

3) De fet no és fins a finals del s.XVI que comencem a tenirn notícies de prohoms de la població que es comencen a enterrar a l'interior de l'església, privilegi que fins llavor devia estar reservat a persones de gran rellevància com el batlle del castell. A més l'estructura de la tomba, quadrangular i amb els murs laterals d'obra s'apropa molt més estilísticament a l'existent la capella de la banda nord est que a les existents al centre de la nau i que són simples fosses de forma ovalada, una mica irregular, retallades a la roca.

4) Aquestes tombes devien anar cobertes amb làpides de pedra que varen ser extretes al construir la nova pavimentació, fet que va fer necessari farcir la tomba.

5) Desconeixem si aquest ocupava el mateix espai que l'original, que potser no era més que una simple espadanya. Així semblaria indicar-ho l'engruiximent exterior que presenta el mur de ponent i que correspon a l'obra original i podria haver servit per sostenir aquest element, però mancats d'altres proves no podem afirmar-ho amb rotunditat.

6) Aquests problemes ja devien ser patents a principis del s.XVII, quan el 17 d'abril de 1602 es va concedir permís per beneir una ampliació del cementiri parroquial, sense que disposem de dades més precises sobre la ubicació d'aquest nou espai (ADG, U-307-00286).

LA MURALLA DE SANT JOAN DE LES ABADESSES

Albert RONCERO IGLESIAS

Arrel de la intenció de l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses de realitzar el projecte *"Parc de la Muralla"*, situat a l'extrem nordoccidental de la vila vella, es va creure convenient fer una intervenció arqueològica en la plataforma inferior del terreny afectat, per tal de posar al descobert el pany de l'antiga muralla, oculta per un mur de contenció construït a inicis del segle XX. Les excavacions es van realitzar entre els dies 12 i 25 de març de 2007 per l'arqueòleg Albert Roncero Iglesias, per l'empresa Atics S.L.

Els treballs han consistit en la realització de tres cales de dimensions similars, situades totes elles en la plataforma inferior de la zona afectada, de 763 m^2 de superfície. D'aquesta manera, es pretenia trobar part de la muralla que va quedar soterrada per construccions de principis de segle, i així poder ser restaurada i integrada dins del projecte del parc. El resultat ha estat l'aparició de cinc murs de diverses fases arquitectóniques, compreses entre els segles XVII i XIX, segons el registre ceràmic associat a aquestes.

Sant Joan de les Abadesses és poblat de manera estable des del s. XI, data en que aquesta ocupació és possible per ser les terres del cultiu de la vinya del monestir del s. IX (d'aquí el nom amb el que era conegut aquest territori: El vinyal). Cap a principis del s. XIII ja es pot observar una planificació de la vil·la, i és en aquests moments quan l'abat Ramon de la Bisbal la fa encerclar per primera vegada amb murs[1]. El pare Parassols ens diu que és l'any 1244 quan l'obra conclou; *"Ramón de la Bisbal (...) emprendió la obra de fortificación de la villa, que concluyó el 6 de abril de 1244"* [2]. Aquesta data coincideix amb la de la construcció d'altres muralles dels voltants, com les d'Olot o Banyoles. No es tenen mes dades al respecte, però el fet que el 1245 el Comte de Foix assetjés la vil·la ens demostra que aquesta estava en ple rendiment a mitjans del s. XIII.

Durant els segles següents, la muralla es veurà afectada tant per les múltiples escomeses bèl·liques que patí la vil·la com per diferents seismes que des del s. XIV van afectar la zona i van destruir-ne algunes parts. La prova més clara la tenim en que els talls de muralla que encara avui es conserven visibles, situats bàsicament a la zona on s'ha dut a terme la intervenció (Carrer de la Torre Saltant), mostren diferents canvis d'aparell a les parts altes de la muralla. Des de llavors, i fins el s. XX, la muralla no ha deixat de modificar-se fins a pràcticament desaparèixer. En una fotografia conservada de 1910, encara es pot veure un antic tram de muralla i dues torres avui desaparegudes.

Gràcies als treballs arqueològics es van poder localitzar cinc murs, i el fet d'excavar mitjançant cales i no en extensió, no ha permès limitar la interpretació de les restes trobades.

El sondeig 1 és el situat al sud del solar excavat. Aquí s'han documentat dos murs que fan cantonada, fets amb pedres de tamany mig i grans unides amb morter de calç blanc. Tenen les cares ben treballades i se'n poden diferenciar dues parts: la situada més al sud, coberta de morter de calç, i la que trobem més al nord, amb les pedres deslligades, sense morter. Per l'amplada d'aquests murs, uns 40-50 cms, i per la seva poca consistència, podem pensar que estem davant de la cantonada d'una casa construida a tocar de la muralla, ja que són murs massa estrets per formar part d'aquesta. El fet de saber que es va prohibir la realització de construccions pròximes a la muralla en un moment determinat per tal de preservar el seu bon ús en cas d'atac, ens confirma aquesta hipòtesi, ja que, si bé a partir del s. XVI els conflictes bèl·lics van disminuir, la ciutat encara va patir-ne amb certa regularitat. És al 1788 quan trobem el primer exemple d'aquesta prohibició: una propietat de Joan Perramon és declarada il·legal per trobar-se molt aprop de la muralla: *"edificaba y habia ya edificado unos diez palmos dentro de las murallas de esta villa"* i l'Ajuntament procedeix a prohibir-la: *"ressuleto passar todo el ayuntamiento de dezir a dicho Juan Perramon que dirruir todo lo edificado en dichas murallas y caso de no querer hacer, hacerlo dirruir el ayuntamiento por otro"*[3]. D'altra banda, si no fos una construcció

civil, podríem pensar que es tractaria de la cantonada que dibuixaria una de les entrades a la vil·la, doncs se sap que en aquesta zona n'hi havia una. Creiem que la primera hipòtesi és més encertada, però per falta de dades no podem descartar la segona.

El sondeig 3 presenta un únic mur, poc visible, amb una amplada d'aproximadament 40 cm. La part visible està feta amb una filera de pedres de tamany mig, unides amb morter de calç blanc i treballades per la seva part externa. Aquest es troba inserit sota el mur de contenció modern. Podem afirmar que es tracta de la muralla perquè, cap al nord, seguint la seva orientació, apareix un dels pocs fragments d'aquesta que resten visibles actualment.

Però és el sondeig 2 el que presenta majors problemes d'interpretació. Aquí apareixen dos murs de característiques similars. El que trobem situat a l'oest del solar, més proper al mur de contenció modern, també té una amplada d'uns 40 cm. Al igual que l'altre mur, està fet amb dues fileres de pedres de tamany mig, unides amb morter de calç blanc i treballades per la seva part externa. La part central es troba omplerta per petites pedres. A la part sud hi ha una acumulació de morter de calç que tapa tota la planta del mur en aquesta zona.

El segon mur es situa aprop d'aquest, però està orientat cap a ell en diagonal, la cual cosa fa pensar que entre els sectors 1 i 2 aquests murs es debien tocar. En aquest cas ens trobem amb un mur fet de la mateixa manera que l' anterior, però és una mica més ample. Té dues fileres de pedres de tamany mig, també unides per morter de calç de color blanc i la part central es troba igualment omplerta per petites pedres. La part situada més al sud conserva una major alçada, coincidint amb una acumulació de morter de calç que presenta l'altre mur en aquesta mateixa zona. Del mur situat a l'oest podem pensar que és el mateix que apareix al sector 3, perquè tant les seves característiques físiques com la seva orientació coincideixen. En canvi de l'altre mur no en sabem la funció. Podem afirmar que no funcionaven junts, ja que les seves orientacions els feien incompatibles, com a mínim en un mateix moment. Segurament van funcionar en èpoques diferents, encara que els materials extrets no permeten dir que hi hagi un salt cronològic important.

La poca ceràmica recuperada a la zona es data principalment al s. XIX. Algun fragment ens endarrereix la cronologia fins el s. XVII, com per exemple un tall de plat de ceràmica Blava catalana, però no s'ha trobat res més antic.

Així, aquest sector presenta un doble interrogant: d'una banda, com ja hem dit, no podem identificar el mur situat al l'est del sector. Per les seves característiques, pensem que es tracta també del mur d'una casa, perquè es força estret, però és més sòlid que no pas els apareguts al sector 1. En canvi, en el cas del mur situat a l'oest del sector, pensem que es tracta, efectivament, d'un fragment de la muralla, per seguir l'orientació del mur aparegut al sector 3 i per ser semblant físicament.

El segon problema se'ns presenta a l'hora de constatar que ambdós murs són molt semblants físicament i massa estrets per ser murs de muralla. Donem per cert que el que apareix al sector 3 sí que ho és, ja que més enllà, en la seva mateixa direcció, es conserva visible un dels pocs talls de muralla que resten. No arribem a saber el gruix que té aquest mur, ja que es troba per sota del mur de contenció modern. Aquesta dada ens seria molt útil a l'hora d'identificar la funció dels altres murs trobats. En definitiva, no podem estar del tot segurs a l'hora de dir que el mur situat a l'oest del sector 2 és un mur de la muralla. L'orientació ens diu que sí, però les característiques físiques ens fan pensar que no.

Les conclusions a les que arribem un cop finalitzats els treballs d'excavació son molt escasses, i en alguns casos son únicament hipòtesis. El fet d'excavar mitjançat sondeigos no ha facilitat la interpretació de les dades. Podem emmarcar els cinc murs trobats en un període comprès entre el s. XVII i el s. XIX, però la seva funcionalitat no queda del tot clara. Sabem de l'existència d'una porta d'entrada a la ciutat en aquesta zona perquè apareix al plànol de 1689. És l' any de la segona invasió de les tropes del rei Lluís XIV de França, "*el general francés, duque de Noalles, se apoderó de Camprodón, y en el 24 del mismo mes (maig), entró en San Juan*"[4]. El plànol fet pels francesos, amb l'objectiu bèl·lic d'entrar a la ciutat, marca aquesta porta, però és poc probable que es pugui identificar amb la cantonada trobada al sector 1. És més probable identificar-ho com una contrucció propera a la muralla que no pas com el mur trobat al sector 3. El mur que apareix sota el de contenció modern, al sector 3, sí podem dir que és part de la muralla. Però per entendre la funció dels murs del sector 2 caldrà projectar una futura excavació, aquesta vegada en extensió. D'aquesta manera podríem veure com es relacionen entre sí totes les estructures i a partir d'aquesta informació, intentar recuperar l'antic traçat de la muralla, que va quedar amagat definitivament a principis de segle XX.

NOTES

1) **VILLANUEVA, J., 1821,** *Viaje literario a las iglesias de España*, 86, citat per **FUMANAL, M.A., 2007,** *Les Muralles de Sant Joan de les Abadesses. Informe Històricoartístic*, inèdit.

2) **PARASSOLS, P., 1894,** *San Juan de las Abadesas y su mayor gloria, el Santísimo misterio*, Vic, Tipografía Católica de San José, Vic, 76-77, citat per **FUMANAL, M.A., 2007,** *Les Muralles de Sant Joan de les Abadesses. Informe Històricoartístic*, inèdit.

3) **DIVERSOS AUTORS**, *Actes Municipals Sant Joan Abadesses, 1785-1800*, fol. 258 r., Arxiu Municipal de Sant Joan de les Abadesses

4) **PARASSOLS, P.,** *op. cit.*, p. 111.

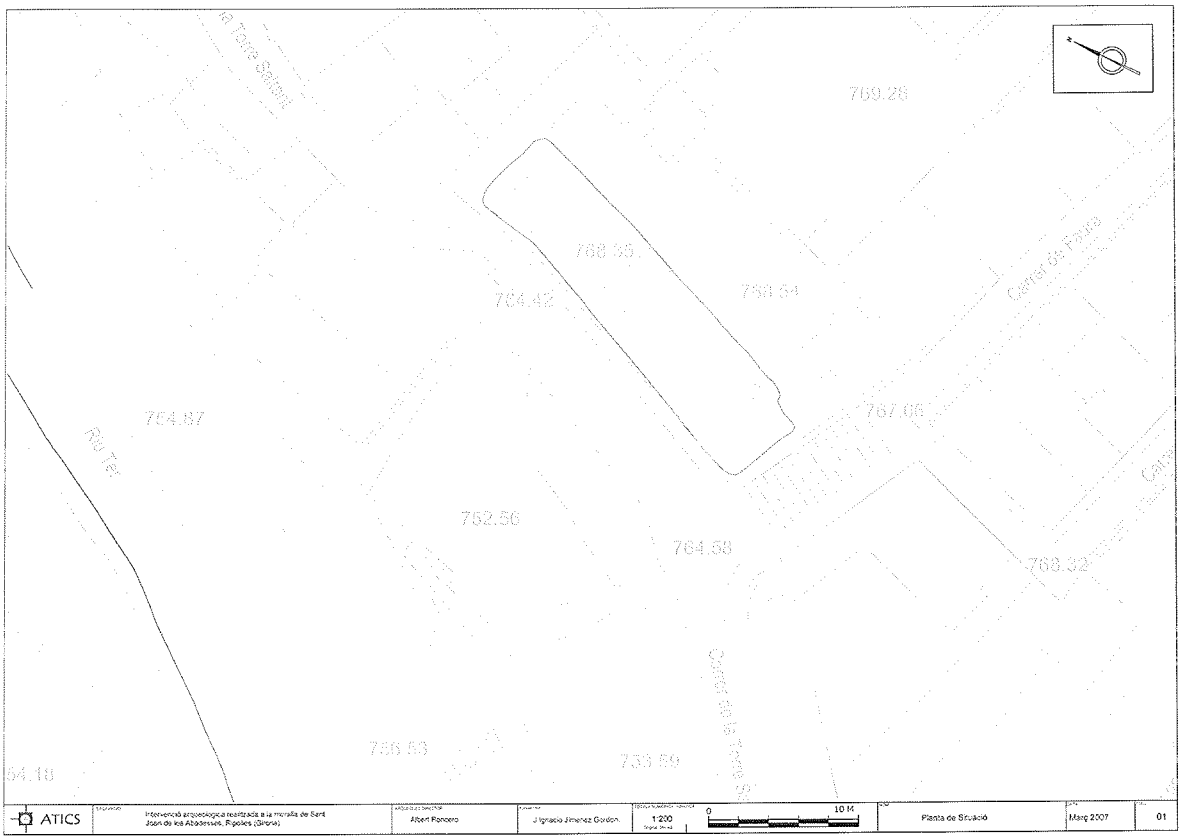

Figura 1. Plànol de la intervenció.

UN TRAM DE MURALLA A LES FINQUES NÚM. 12-14 DEL CARRER DE LA TRINITAT (RIPOLL)

Núria CABAÑAS i ANGUITA

Resum

La intervenció realitzada al solar del carrer de la Trinitat 12-14 de Ripoll va permetre documentar un tram de muralla i una torre de planta quadrada d'època medieval i la posterior reconstrucció realitzada després de l'atac dels francesos l'any 1690. També en destaquen un seguit de murs que deixen entreveure el traçat urbanístic en relació a la fortificació.

Paraules clau

Muralla / torre quadrada / fossat / època medieval-contemporània / urbanisme.

Resumen

La intervención realitada en el solar de la calle Trinitat 12-14 de Ripoll permitió documentar un tramo de muralla y una torre de planta cuadrada de la època medieval y la posterior reconstrucción realitzada después del ataque de los franceses en el año 1690. También destaca un conjunto de muros que dejan entrever el urbanismo en relación a la fortificación.

Palabras clave

Muralla / torre cuadrada/ valle/ periodo medieval-contemporáneo / urbanismo

Abstract

The archaeological excavation carried out on the plot located in carrer de la Trinitat 12-14 of Ripoll allowed us to document part of the city wall, including a medieval square-shaped tower, along with the later reconstruction carried out after the French attack of 1690. It is also worth to note some walls showing the urban layout related to the fortification.

Keywords

City wall / square-shaped tower / moat / medieval period / contemporary period/ urbanism

SITUACIÓ

La intervenció s'ha realitzat al carrer de la Trinitat, a les finques núm. 12 i 14, llindant a la part oest amb el carrer Pirineus. Aquests carrers es troben al nucli antic del municipi de Ripoll, a la confluència del riu Ter i Freser, en una zona molt propera al conjunt monàstic de Santa Maria de Ripoll. Les seves coordenades UTM són: X: 430938048, Y: 67486281, Z: 687 m s.n.m.

Les tasques d'excavació i documentació es portaren a terme entre el 10 de maig i 29 de juliol de 2006 i anaren a càrrec de l'empresa Actium Patrimoni Cultural SL. Prèviament a l'excavació en extensió, es realitzaren disset sondejos, sota la direcció tècnica de l'arqueòloga Imma Mestres i Santacreu, amb l'objectiu de determinar el traçat de la muralla i conèixer l'estratigrafia del terreny.

L'excavació fou motivada arran del projecte de construcció de nous habitatges en aquest solar.

RESSENYA HISTÒRICA

La vila té els seus precedents en una edificació de caràcter religiós anterior a la construcció del monestir i fou aterrada pels musulmans i reconstruïda al segle IX, en temps de Guifré el Pelós. L'element d'atracció per repoblar el nucli urbà fou la fundació del Monestir de Santa Maria de Ripoll (LLEVADOT 1993, 108-109).

En aquells primers moments tant el monestir com la vila foren objecte de diverses obres. A finals del segle X, durant l'abacitat d'Arnulf s'inicià la construcció d'una nova església, d'un canal que recollia l'aigua del riu Freser per conduir-la fins a Ripoll i de dues muralles, la que encerclava el monestir amb les seves dependències i la de la vila, en la que s'hi obriren cinc portals: el portal de l'Arquet, el portal de la Font viva, el portal de Sant Pere, el portal de l'Almoina i el portal del Pont del Raval.

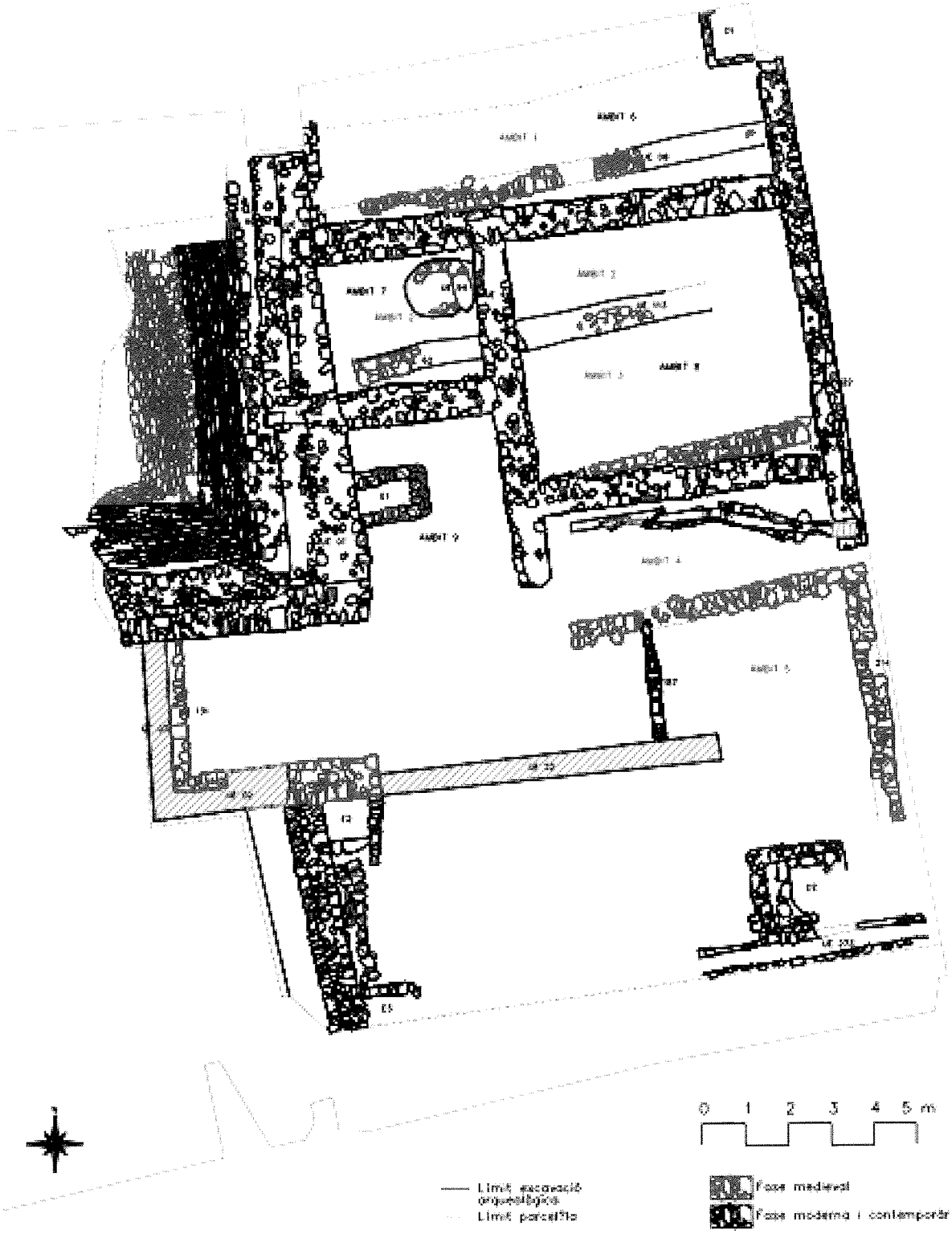

Figura 4. Planta general del carrer de la Trinitat 12-14.

essent la solera el mateix nivell geològic. No es pogué precisar amb exactitud la funcionalitat d'aquestes estructures. De tota manera, és possible que haguessin estat utilitzades durant l'edificació o reparació de la pròpia muralla.
A l'extrem sud-est del solar s'hi localitzà un dipòsit de planta quadrada emprat com a pou cec que reaprofita restes de mur d'una estructura anterior.

Fase contemporània (segle XIX – XX)
Els conflictes generats arran de la Primera Guerra Carlina comportaren la destrucció de la vila de Ripoll i l'abandonament de les funcions defensives de la muralla i una nova ordenació urbanística (CUTRINA 1989, 57).
Així, l'estructura defensiva va quedar amortitzada per l'edificació de dos habitatges (núm. 12 i 14). Els nous edificis utilitzaren com a fonamentació la muralla, la torre i en alguns casos, els murs adjacents (UE 5, 6, 22, 69 i 122). Per aquesta raó, els límits de façana per la banda del carrer Pirineus seguien el mateix traçat que el llenç defensiu.
A l'interior d'aquestes finques es pogué documentar un pou cec a l'angle nord-est del solar i un total de tres clavegueres, amb una pendent oest-est, que formaven part del sistema de clavegueram utilitzat fins a l'actualitat.

Fase Indeterminada d'època moderna o contemporània
Corresponia a diversos retalls que no es pogueren ubicar cronològicament a cap de les fases esmentades per la falta de nivells arqueològics relacionats i la conseqüent absència de material arqueològic en els nivells d'amortització d'aquestes unitats estratigràfiques negatives. Així, no fou possible determinar ni el moment en què foren realitzats ni amortitzats.

CONCLUSIONS

Les estructures localitzades en el solar del carrer de la Trinitat 12-14 van permetre entreveure a grans trets els canvis urbanístics de la vila de Ripoll des d'època medieval fins al segle XX en relació al llenç defensiu.
Així, es va documentar la construcció de la muralla i una de les torres d'època baixmedieval, que perdurarà fins a les acaballes del segle XVII. Aquesta estructura responia tant a funcions de caire defensiu i militar, com d'altres de caire econòmic, ja que regulava els fluxos comercials i gravava fiscalment la producció alimentària i artesanal, principalment les eines de ferro per a l'agricultura, de reixes i d'armes (LLEVADOT 1993, 113).
Aprofitant el propi mur de la muralla, s'hi construïren diferents habitatges que van permetre entreveure el traçat urbà d'aquell moment. Segons fonts documentals, el traçat urbà que es generà a conseqüència de la construcció de la muralla tenia forma radial entorn a l'actual la Plaça Sant Eudald (anteriorment capella de Santa Oliva), què enllaçava amb els antics espais urbans del segle IX, més propers al monestir. (LLEVADOT 1993, 111-112).
La destrucció de la muralla i de les torres annexionades l'any 1690 per les tropes franceses comportà una nova edificació del llenç defensiu i les estructures contigües. La nova muralla s'alçà sobre l'antiga fortificació medieval seguint el mateix traçat i vingué acompanyada de la construcció de diverses dependències annexionades.
Durant la Primera Guerra Carlina (1833-1840) la vila de Ripoll fou cremada, fet que provocà una posterior reconstrucció del nucli urbà amb noves alineacions de carrers (fotocopia 57). En aquest context, es va produir un canvi de funcionalitat de la zona intervinguda. A partir d'aquest moment, l'espai fou ocupat per la construcció de dos habitatges (finques núm. 12 i 14). Malgrat tot, aquests nous edificis reaprofiten com a fonamentació la muralla i la torre i és per aquest motiu que, fins avui dia, la façana que llindava amb el carrer dels Pirineus oferia una visió de l'antic traçat de la fortificació.
Respecte al fossat o vall tan sols es pogué excavar la meitat nord, podent-se documentar l'escarpa d'un dels tres murs de la torre i l'escarpa un tram de les muralles. Malgrat això, es va obtenir una seqüència estratigàfica coherent del procés d'amortització des d'època baixmedieval fins a època moderna.

BIBILOGRAFIA

AADD 1993, *Gran geografia comarcal de Catalunya, Osona i Ripollès,* Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
CUTRINA, G. 1989, *Ripoll, entre dos rius,* Ripoll, pàg. 51-62
LLEVADOT, M. 1993, *Societat Catalana de Geografia,* Núm. 35, Vol. VIII, Institut d'Estudis Catalanas, Barcelona.
CASTELLS, A., CATLLAR, B., RIERA J. 1994, *Atlas Ciutats de Girona XVII-XX. Catàleg de plànols de les ciutats de Girona des del segle XVII al XX.* Diputació de Girona, Girona, pàg. 349-373.
CABAÑAS, N. 2006,, *Informe preliminar de la*

intervenció arqueològica al carrer Trinitat núm. 12-14, Ripoll, el Ripollès, inèdit.

CABAÑAS, N. 2007, *Informe preliminar de la intervenció arqueològica de Can Budallés,* Ripoll, Ripollès, inèdit.

MESTRES, I. 2005, *Informe de la Intervenció al C/ Trinitat 12-14, Ripolll (Ripollès),* inèdit.

MESTRES, I. 2006, *Projecte d'Intervenció arqueològica de sondeigs al C/Trinitat 12-14, Ripoll (Ripollès)*, inèdit.

NADAL, E. 2006, *Intervenció arqueològica a Can Budallès. Ripoll (Ripollès)*, inèdit.

RIU-BARRERA, E. 2002, *La transformació dels recintes monàstics, a AD. L'Art Gòtic a Catalunya. Arquitectura III, "Dels palaus a les masies",* Barcelona, pàg. 274-275.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA MANJOLET, 7 I 8 / AVINGUDA CATALUNYA, 24 (PUIGCERDÀ)

Núria CABAÑAS i ANGUITA

Resum

La intervenció arqueològica es realitzà amb la finalitat de determinar si l'estructura mural situada davant de l'avinguda Catalunya de Puigcerdà formava part d'un dels baluards de la fortificació projectada pels francesos al segle XVIII. Després dels treballs i de l'anàlisi de les evidències recuperades podem concloure que únicament es tracta d'un mur de contenció relacionat amb la finca enderrocada.

Resumen

La intervención arqueológica se realizó con la finalidad de determinar si la estructura mural ubicada en frente de la avenida Catalunya de Puigcerdà formava parte de uno de los baluartes de la fortificación proyectada por el ejército francés en el siglo XVIII. Después de los trabajos i el análisis de las evidencias recuperadas podemos determinar que tan solo se trata de un muro de contención relacionado con la finca derrocada.

Abstract

The aim of the archaeological excavation carried out was to determine whether the wall located in front of the avinguda Catalunya, in Puigcerdà, was part of one of the bastions of the stronghold projected by the Frenchs during the XVIIIth century. After the works and the study of evidences recovered we can conclude that it is just a retaining wall related to the demolished building.

Paraules clau

Baluard / mur de contenció/ època moderna

Palabras clave

Batuarte / muro de contención / época moderna

Keywords

Bastion / retaining wall / modern period

INTRODUCCIÓ

La intervenció es situa al municipi de Puigcerdà, entre la Plaça Manjolet 7-8 i l'Avinguda Catalunya 24, en el vial que comunica els barris de la Baronia i de l'Estació amb el nucli antic, a l'antic Mont o Puig Cerdà. Les coordenades UTM són: X: 411993, Y: 4698215, Z: 1164 m s.n.m.

Els treballs de documentació van ser realitzats entre els dies 26 i 30 de març de 2007 per l'empresa Actium Patrimoni Cultural SL i sota la direcció tècnica de qui signa i consistiren en la realització de cinc sondeigs a fi de determinar si el mur, situat en paral·lel a l'Avinguda de Catalunya, corresponia al parament d'un dels baluards de la fortificació projectada per l'exèrcit francès al segle XVIII.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

A primera vista, el mur situat davant l'Avinguda Catalunya (UE 1) plantejava la possibilitat que correspongués a les restes d'un dels baluards de la fortificació francesa atès que el parament exterior estava escarpat i la cantonada realitzada amb carreus ben escairats, mentre que el parament interior, en comptes de baixar a plom com era d'esperar si es tractes d'un mur de fortificació, es disposava també en escarpa paral·lel al parament exterior. L'amplada del mur oscil·lava entre els 50 i 60 cm.

Els treballs d'excavació han permès identificar dues estructures murals més (UE 2 i 3) que s'engloben en una primera fase constructiva que data del segle XIX, relacionada amb la finca que s'hi ubicava. En una segona fase el perímetre de la finca s'amplià per la banda sud i fou en aquest moment quan es construí el mur UE 1 que transcorre paral·lel a l'Avinguda Catalunya i que amb anterioritat a aquesta intervenció plantejava alguns dubtes respecte de la

seva antiguitat i funcionalitat. Tanmateix, els sondeigs han mostrat que el sistema constructiu d'aquest mur no seguia les característiques típiques d'un baluard i el material ceràmic recuperat de la rasa de construcció (pisa blanca realitzada a motlle) situa la remodelació vers el segle XX.

Les dades extretes de la intervenció arqueològica han estat complementades amb la recerca documental i planimètrica de l'evolució de la vila i les seves fortificacions. A partir de les dades obtingudes es pot afirmar que únicament es tracta d'un mur de contenció relacionat amb la remodelació de la finca a inicis del segle XX i possiblement en relació a les obres que es realitzaren a l'actual Avinguda Catalunya en aquest mateix període (Bragulart 1969, 81). Aquesta via, coneguda des d'època medieval transcorria uns metres més al nord, essent més propera a la vila, alhora que es trobava envoltada per horts. Finalment, la troballa d'un plànol que data de 1923, plasma l'Avinguda Catalunya i els límits de la parcel·la on s'hi ha realitzat la intervenció tal i com es coneixen actualment (Castells, Catllar, Riera. 1994, 308-347).

Figura 1. Vista general de l'estructura mural.

BIBLIOGRAFIA

PLADEVALL, A. (dir) 1995, *Catalunya Romànica, vol. VII: La Cerdanya, El Conflent,* Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

CASTELLS, A., CATLLAR, B., RIERA J. 1994, *Atlas Ciutats de Girona XVII-XX. Catàleg de plànols de les ciutats de Girona des del segle XVII al XX*, Girona Diputació de Girona.

BOSCH DE DORIA, M. 2007, *Projecte d'intervenció arqueològica a la plaça Manjolet, 7 i 8/ avinguda Catalunya, 24*. Inèdit.

BOSOM, S., SOLÉ, M. 1998, *Carrers i places de Puigcerdà. Una passejada per la seva història*. Puigcedà.

BRAGULAT, J. 1969, *Vint-i-cinc anys de vida puigcerdanesa 1901-1925*, Barcelona.

CABAÑAS, N. 2007, *Memòria científica de la intervenció arqueològica a la plaça Manjolet 7 i 8/ Avinguda Catalunya, 24*, Inèdit.

MARINÉ, F. 1888, *Proyecto de escuelas públicas municipales para niños i niñas en la villa de Puigcerdà. Documento nº2, Planos*.

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER DEL CLAUSTRE DE PUIGCERDÀ (CERDANYA)

Carme SUBIRANAS FÀBREGAS

INTRODUCCIÓ

La zona objecte de la intervenció arqueològica es troba situada just al costat de la façana est de l'edifici de l'antic convent de Sant Domènec de Puigcerdà i on actualment s'hi ubiquen les dependències de la Biblioteca Comtat de Cerdanya, l'Arxiu Comarcal i el Casal d'Avis. L'espai és una petita plaça entre el passatge de Sant Domènec i el carrer del Claustre i correspon al lloc on se situava antigament el claustre del convent. És un espai públic de propietat municipal i ocupa una superfície de 315m^2

L'antic edifici del convent de Sant Domènec on actualment s'hi ubiquen les dependències de la Biblioteca Municipal, es troba catalogat com a BCIL per l'Ajuntament de Puigcerdà. Amb motiu del projecte d'ampliació de l'actual Biblioteca i l'arranjament de la plaça-carrer del Claustre, la Comissió Territorial de Girona del Consell de Patrimoni Cultural decretà, la conveniència de realitzar una intervenció prèvia a l'inici de les obres de rehabilitació d'aquest espai. Per aquest motiu, l'Ajuntament de Puigcerdà, promotor de les obres, encarregà a l'empresa *Arqueociència Serveis Culturals* la realització d'una intervenció arqueològica en extensió a la zona.

La possible existència de restes arqueològiques al subsòl d'aquest espai, es relaciona amb l'edifici de l'antic convent de Sant Domènec, una part del qual fou rehabilitat i convertit en biblioteca i casal d'avis els anys 80'. A la zona est d'aquest edifici, actualment sense edificacions, s'hi ubicava l'espai del claustre del convent. Es tracta d'un edifici d'especial importància patrimonial ja que formava part del convent de l'ordre dels predicadors (convent de Sant Domènec), que fou dels primers en establir-se a Puigcerdà, entre els anys 1290-1291 a mans de Bernat Guillem, el qual apareix un any després com a prior. Segurament fou també el convent més important de la comarca, ja que en depenien molts pobles de la Cerdanya. La seva fundació fou impulsada pel rei Jaume II de Mallorca, que oferí un gran espai situat a prop de les muralles per construir-hi el convent.

Per la documentació escrita conservada, sabem que l'any 1308 ja era construïda gran part de l'església i que en una època indeterminada del segle XIV es construí la sala capitular i el dormitori comú. Un segle després, l'església fou notablement afectada a causa d'un terratrèmol, possiblement el de 1428, per la qual cosa, vers l'any 1450 fou reconstruïda. Així mateix les fonts escrites indiquen que el 1531 el campanar ja era construït. A principis del segle XVII, concretament l'any 1603 es reconstrueix el claustre, que fou novament destruït entre 1810 i 1814.

L'any 1835, a causa de l'exclaustració derivada de la desamortització els edificis conservats canviaren d'ús; l'antic convent dels predicadors passà a fer funcions de caserna i l'església de Sant Domènec es convertí en presó. L'any 1868, a causa del seu estat ruïnós s'enderrocà el campanar gòtic. Entre els anys 1978-1984 i 1986 es dugueren a terme successives rehabilitacions de l'únic edifici que es conserva del convent, realitzades per la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya. Actualment aquest edifici s'utilitza per a Casal d'avis, Biblioteca, Arxiu i Institut d'Estudis Ceretans.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Les dades obtingudes posen de manifest la pobresa arqueològica de la zona. Aquest fet s'ha de relacionar primerament amb la funcionalitat d'aquest espai, el pati d'un claustre, on generalment són pocs els elements o estructures que s'hi ubiquen. Per altra banda la zona fou objecte d'importants afectacions entre els anys 1970-1980 que degueren destruír gran part de les restes existents

Durant la intervenció s'ha evidenciat un important arrasament del subsòl, amb una gairebé inexistència d'estratigrafia arqueològica i de restes estructurals relacionades amb l'antic claustre del convent. Les estructures aparegudes corresponen a nivells de fonamentació i sense restes de pavimentacions. En

aquest mateix context cal destacar la superficialitat en què apareix l'estrat geològic, entre 25 i 50cm sota d'un nivell de terra de reompliment d'època molt recent.

Les restes arqueològiques

Restes d'un canal baix medieval (ss.XIV-XV)

Les restes més antigues documentades durant la intervenció arqueològica corresponen a l'estructura d'un canal que, sembla relacionar-se cronològicament a època baix medieval (ss.XIV-XV).

Es tracta d'una estructura de secció quadrangular, definida per dos murs paral·lels, encaixats a l'estrat geològic, de 60cm d'amplada, construïts a base de pedres tipus còdol, només desbastades a la cara vista i col·locades en sec. Entre ambdós murs es defineix un canal de 50cm d'amplada i d'una alçada de 70cm. que pren una direcció est-oest i que continua més enllà dels límits de l'àrea excavada. Aquest canal és cobert per lloses de pissarra de forma rectangular, disposades perpendicularment entre els dos murs. Tant pel tipus d'estructura com per la cota on es localitza, és evident que es tractava d'un canal subterrani.

Per sobre de la coberta del canal, es posà de manifest l'existència d'un estrat format per pedres soltes de petites dimensions, barrejat amb terra, la funció del qual era probablement la d'impedir la filtració de terres a l'interior del canal.

L'estructura d'aquest es trobava alhora relacionada amb una construcció vertical, de planta circular, construïda a base de pedres tipus còdol, lligades en sec. A la part central d'aquest element s'hi localitzava una obertura quadrada, de 20x20cm que comunicava amb la línia del canal abans descrit. A l'interior d ela canalització no es documentà material arqueològic significatiu

És evident la total relació entre ambdós elements – l'estructura del canal i la de l'obertura vertical- i que el conjunt ha de relacionar-se amb un canal de conducció d'aigües, de pendent descendent oest-est i en el qual l'estructura vertical prendria una funció de registre o punt de control del pas d'aigua. Una altra hipòtesi possible és la que relacionaria aquesta estructura amb un canal de ventilació dels túnels subterranis existents al subsòl del nucli antic de Puigcerdà. En aquest cas però, el traçat del canal no ens permet relacionar-lo físicament amb cap d'aquest túnels, tot i que per referències orals i escrites sabem de l'existència d'una d'aquestes galeries subterrànies sota l'actual edifici de la Biblioteca.

En qualsevol cas, la cronologia d'aquesta estructura sembla clara i correspondria a època baixmedieval entre els segles XIV-XV, ja que enmig del nivell de pedres que la cobrien es documentà la presència de fragments de ceràmica del tipus gris medieval i un fragment de ceràmica vidrada monocroma, que correspondria al segle XV.

Estructures relacionades amb el convent de Sant Domènec.

Restes del podi del claustre (s.XVII)

No hi ha estratigrafia arqueològica, tot l'espai és cobert per un nivell de terres soltes, amb presència de material constructiu molt modern sobre el qual es recolza el paviment existent. Aquest nivell de terres cobreix directament l'estrat geològic.

La intervenció arqueològica ha permès documentar la fonamentació del murs del podi del claustre, concretament el que hauria delimitat l'ala sud i el de l'ala nord. Es tracta de fonamentacions construïdes a base de pedres irregulars, sense treballar, lligades amb morter de calç. En ambdós casos per a la construcció d'aquestes estructures s'obrí una petita rasa de fonamentació a l'estrat geològic, dins la qual foren construïts els murs.

Altres estructures del convent – Zona nord (s.XVII)

A gran part de la zona excavada no s'han documentat restes estructurals ni constructives, ja que aquest espai corresponia originàriament al pati del claustre, una zona tradicionalment ocupada per horts i estructures o elements de funcionalitat molt concreta.

Les altres restes constructives documentades se situen a la zona nord de l'àrea excavada, al lloc on originalment s'hi haurien ubicat alguna de les dependències del convent. Es tracta en tots els casos d'estructures muràries conservades a nivell de fonamentació i la seva funcionalitat és difícil de precisar atès l'estat d'arrasament que presenten i la inexistència d'estratigrafia associada. Per altra banda, aquest conjunt d'estructures ha estat documentat parcialment ja que en tots els casos presenten continuïtat més enllà de l'àrea excavada. Només en un cas podem interpretar la funcionalitat del mur, atesa la seva situació i posició respecte al conjunt del claustre. Es tracta d'un mur en direcció est-oest, paral·lel al mur de tancament nord del podi del claustre i que per la seva situació ha de correspondre al mur que definia l'edifici de dependències del convent que deuria situar-se en aquesta zona. Aquesta funcionalitat

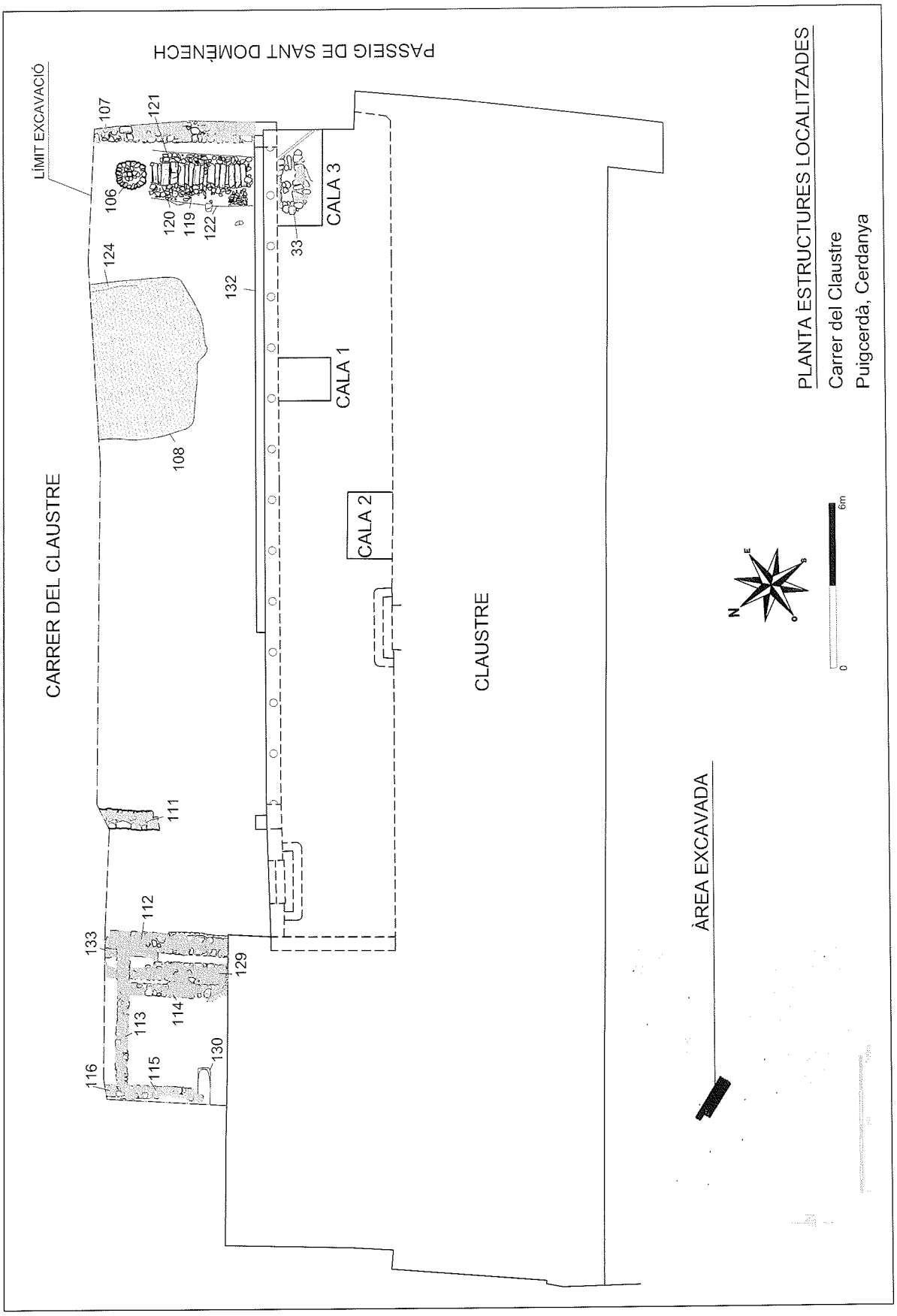

Figura 1. Planta de les estructures localitzades.

s'evidencia també a partir de l'observació de l'estructura de l'edifici actualment existent en aquest lloc, a la cantonada del qual s'evidencia precisament la mutilació d'aquest mur que definiria un àmbit o edifici en aquesta zona.

El mur documentat és construït a base de pedres irregulars, lligades amb morter de calç i a la cara vista –cara sud- conservava parcialment un arrebossat de calç. Aparegué a una cota de molt alta, 15cm per sota del nivell de pavimentació actual. Té una amplada de 65cm i conserva una alçada de 95cm.

Perpendicular a aquesta estructura aparegué un segon mur en direcció nord-sud, que s'adossava a la cara nord del primer i que deuria definir algun àmbit o recinte a l'interior de l'edifici de dependències del convent, situat en aquesta zona i orientat est-oest. La forma constructiva d'aquesta estructura és similar a la descrita anteriorment, a base de pedres irregulars lligades amb morter de calç. En aquest cas però el mur presenta menys amplada, probablement pel fet de tractar-se d'una estructura de divisió interior. Presenta també la mateixa cota d'arrasament que el mur i apareix gairebé arran de la pavimentació actual del carrer.

A l'extrem nord de l'àrea excavada es documentà un nou mur, també en direcció est-oest que deuria definir novament un altre espai intern les funcions del qual són impossibles de determinar a manca de dades més precises al respecte.

Tant per la forma constructiva dels murs com per alguns dels materials arqueològics recuperats hem de considerar que totes aquestes estructures corresponen cronològicament al segle XVII i caldria associar-les probablement al mateix moment en què segons les fonts documentals es refeu el claustre del convent.

Ens trobem per tant davant les restes d'una construcció d'època moderna, de la qual es conserven únicament les fonamentacions d'alguns dels murs. Quant a les restes del convent primitiu, construït a finals del segle XIII, les dades són inexistents.

Restes indeterminades

A la part central de l'àrea excavada s'ha documentat l'existència d'un gran retall, excavat a l'estrat geològic, les dimensions del qual són de 5,80 x 4m, tot i que presenta continuïtat més enllà de l'àrea de la intervenció, sota l'actual carrer del Claustre.

Es tracta d'un retall de forma quadrangular, amb una alçada màxima de 40cm; desconeixem però si aquesta era la seva alçada original. La part interior d'aquest retall és coberta d'una capa de calç, a manera de pavimentació, molt irregular en nivell i que recolza sobre mateix de l'estrat geològic. L'interior d'aquest gran retall era farcit per un estrat de terres color marró fosc, amb restes disperses de calç i on aparegueren fragments ceràmics corresponents al segle XVII.

Malgrat l'evident existència d'aquest retall i de la pavimentació del sòl interior, no es documenten altres elements constructius o estratigràfics que permetin interpretar l'ús o la funcionalitat que tingué originàriament aquest element. Al respecte, només podem apuntar la hipòtesi que es tractés d'un element situat a la part central del claustre, tipus bassa o dipòsit i que, per la ceràmica apareguda en l'estrat d'amortització-reompliment, ha de correspondre a un moment anterior al segle XVII.

SEGUIMENT DE LES OBRES DE DESDOBLAMENT DE LA CARRETERA C-31, TRAM PALAMÓS-PALAFRUGELL (BAIX EMPORDÀ)

Anna AUGÉ i SANTEUGINI, Josep FRIGOLA i TRIOLA, Joaquim GRAU i SALVÀ, Anna TARRÉS i FARRÉS

El seguiment dels moviments de terres en el desdoblament de la carretera C-31 (tram Palamós-Palafrugell) va tenir lloc entre els mesos de gener de 2006 i desembre de 2007. Tant el seguiment arqueològic com l'excavació i documentació dels elements apareguts al llarg de l'obra van anar a càrrec de l'empresa Janus S.L. La direcció de les tasques la van assumir, successivament, els arqueòlegs Josep Frigola, Quim Grau i Anna Tarrés. Posteriorment, i com a producte de les mateixes obres, es va localitzar una estructura, que va ser excavada per Anna Augé.

L'execució del desdoblament d'aquest tram de la carretera C-31 va anar a càrrec de l'empresa constructora Copcisa. L'obra afectava un total de 7 quilòmetres de la mateixa C-31, més l'obertura d'una variant d'uns 3 quilòmetres de llargada a l'alçada de Mont-ras.

Les tasques de seguiment es van centrar en cinc punts:

- La prospecció prèvia de la traça.
- La realització de sondejos previs en un punt on la Carta Arqueològica del Baix Empordà situava un jaciment romà.
- El seguiment de l'excavació de la capa vegetal.
- El seguiment del rebaix a cota o fins a assolir el subsòl natural (desmunt).
- L'excavació i documentació arqueològica de restes estructurals aparegudes durant les tasques d'extracció de terres.

RESULTATS

Les tasques arqueològiques durant el desenvolupament de les obres van permetre excavar i documentar diversos elements.

La sitja del Puig Llavaneres (Palafrugell)

La primera troballa es va produir durant el mes de febrer de 2006, quan es va detectar i excavar un fons de sitja. La sitja es trobava situada dins del terme municipal de Palafrugell, en una zona deprimida prop del Coll de

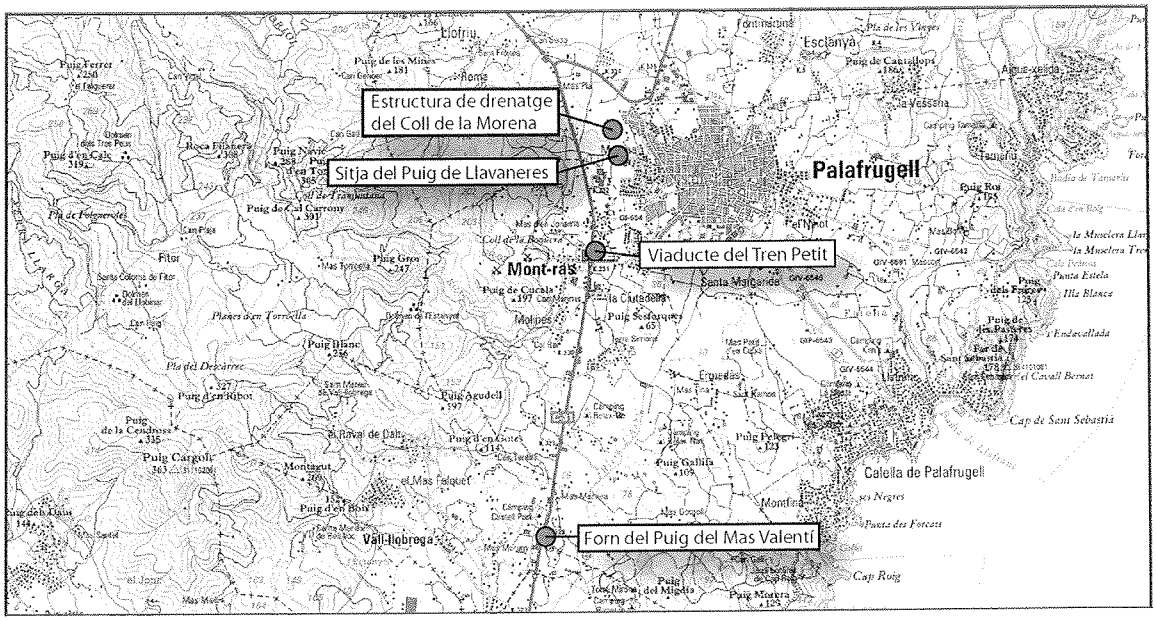

Figura 1. Situació dels jaciments documentats

Janus S.L.

la Morena, a llevant del Puig Llavaneres. Aquesta zona havia estat fins al moment de la descoberta una àrea ocupada per camps de conreu i regada per un petit curs d'aigua. La sitja es trobava al peu del vessant est del Puig Llavaneres, al fons de la depressió, però lluny del curs d'aigua i de la zona inundable que el devia envoltar. La troballa se situava de ple dins del traçat projectat de la variant que s'estava construïnt per tal de desviar el transit de la C-31.

El retall de la sitja (U.E. 1002) estava fet directament en el subsòl natural, de pedra blanquinosa, molt tova i engrunadissa. És de suposar que l'erosió natural del terreny i l'adequació dels camps per a les activitats agrícoles hauria comportat el rebaix de la zona on es va excavar la sitja, ja que tan sols se'n havia conservat la part del fons.

En planta la sitja presentava un diàmetre màxim conservat de 1,09 metres. La forma era circular, tot i que es trobava seccionada en l'extrem est degut a l'acció de la màquina en el moment de trobar-la. En secció, veiem que el retall conservat tenia una potència màxima de 0,30 metres. El fons de la sitja era planer i les parets corbades s'anaven obrint fins al punt en què quedaven tallades.

El farcit de la sitja (U.E. 1001) era format per terra flonja de color negre, tenyida per la gran quantitat de carbons que contenia. Es van recollir mostres del farcit per a possibles anàlisis en laboratori. La potència màxima d'aquest farcit era de 30 centímetres. A nivell de materials ceràmics o d'altre tipus que permetin una datació de la sitja, els resultats van ser del tot negatius. No es va localitzar dins d'aquest farcit cap resta que permetés una aproximació cronològica al moment d'obliteració de la sitja.

L'estructura de drenatge del Coll de la Morena (Palafrugell)

Durant la setmana del 6 al 10 de març de 2006 es van detectar dues rases reblertes amb pedres. El paratge on va tenir lloc la troballa era la part baixa d'un camp de conreu en desús. Aquests camps no eren coneguts amb cap nom específic i la gent de la zona els havia donat el nom del Coll de la Morena, que es troba molt proper. De fet, la troballa es va produir a uns 200 metres al nord de la sitja tot just descrita.

La primera de les rases, amb el número d'U.E. 1001, s'allargava en una distància de 26,60 metres amb una orientació nord-sud, seguint el pendent del camp. La segona estructura (U.E. 1002) es va detectar al costat de ponent de la primera i es trobava orientada amb una inclinació de est a oest. Era d'una llargada molt inferior, d'uns 5,02 metres, ja que es ficava, en el seu extrem oest, sota el perfil corresponent al límit de l'àrea expropiada per a l'execució de l'obra. Pel que fa a l'extrem est, aquesta segona estructura s'acabava en trobar-se amb la primera, a la que se sobreposava.

L'única variació entre ambdues estructures, doncs, era la llargada i l'orientació, però pel que fa a l'amplada i a la tècnica constructiva no hi havia diferències notables, ja que l'amplada era d'uns 45 a 69 centímetres (en les parts més ben conservades) en tots dos casos i la tècnica constructiva consistia en una rasa amb reompliment de pedres sense lligar. Aquestes pedres eren d'uns 15 centímetres de mida mitjana, sense treballar, i disposades formant dues fileres paral·leles a banda i banda dins la rasa. Entre les dues fileres quedava un espai buit, d'uns 15 centímetres d'ample, que després es va reomplir amb pedruscall fins a cobrir-ho tot amb un gruix d'uns 20-25 centímetres com a molt.

Pel que fa a la funció d'aquestes estructures, sembla que amb tota probabilitat haurien servit com a drenatge del camp per a facilitar les tasques de conreu. El subsòl rocós es trobava rapidament i, per sobre, hi havia un nivell d'argiles. Tot plegat feia difícil l'absorció de les aigües de pluja, fet que hauria provocat l'embassament del camp en èpoques de fortes pluges.

Aquesta interpretació coincidia amb el testimoni de diversos veïns de la zona, especialment el del senyor Sendra, que havia conreat aquests camps durant aproximadament 40 anys i que recordava haver usat un sistema per drenar els camps anegats i que ell anomenava "llambordes". La descripció que aquest veí en feia coincidia amb les característiques de les estructures localitzades: una rasa en el terreny que s'omplia amb un petit gruix de pedres (les més grosses a la part de sota) i que llavors es tornava a tapar amb la mateixa terra extreta de la rasa. Amb aquesta acció es facilitava que l'aigua s'escolés per les pedres a dins de la rasa per ser conduïda, gràcies al desnivell, fora del camp de conreu.

El viaducte del "Tren Petit" (Mont-ras)

En la intervenció arqueològica d'urgència efectuada entre els PK 4+460 i 4+490 de la C-31 al seu pas per Mont-ras (Baix Empordà) entre els dies 12 i 16 de juny de 2006, es va poder documentar un viaducte sobre la riera Ciutadella de Mont-ras, corresponent al pas pel municipi del "Tren Petit".

L'estructura, formada per una volta de canó feta amb rajola, amb encofrats de pedra lligada amb morter de

calç blanca als seus límits i orientada d'est a oest, servia per salvar el desnivell que causava la riera Ciutadella al seu pas per aquest punt del traçat del "Tren Petit".

S'hi documentà, també, una reforma feta amb encofrats de ciment, que possiblement es podria datar de la construcció de l'antic traçat de la carretera C-31, que aprofita el mateix traçat que tenia el "Tren Petit". Aquesta reforma serví per eixamplar el viaducte i fer-lo transitable en els dos sentits de la marxa.

Pel que fa al material exhumat per a poder datar la construcció no se'n va trobar, tot i que ens queda ben datada per la documentació, bastant abundant, de les activitats dutes a terme per la construcció del "Tren Petit", del qual en podem resseguir tot el seu traçat. Es tracta d'una construcció moderna, de data anterior al 23 de març de 1887, dia d'inauguració del traçat del "Tren Petit", que unia Girona amb Palamós i que va estar en funcionament fins a la primavera del 1939, quan la reraguarda de les tropes republicanes va enderrocar bona part dels ponts pels que passava el "Tren Petit", inhabilitant el pas d'una línia ferroviària que mai més tornaria a funcionar.

El forn del Puig del Mas Valentí (Vall-llobrega)

Les obres de desmont del terreny van posar al descobert al PK 1+530, les restes d'un forn de ceràmica que s'ubicava al marge est de la carretera, a la falda del Puig del Mas Valentí. Aquesta estructura es va poder identificar en el perfil d'un talús, en el moment en què va ser seccionada pels treballs de la màquina excavadora. Va ser per això que es va decidir portar a terme una excavació en extensió de la part restant. Aquesta petita actuació va tenir lloc entre els dies 3 i 7 de desembre de 2007.

Malgrat l'escassetat de les restes conservades, n'hi va haver prou per poder documentar que es tractava d'un forn de planta circular, amb una cambra de cocció composada per una paret d'argila endurida, una solera feta d'argila compacta i recremada per les altes temperatures, i sense cap rastre de graella ni de *praefurnium*, el qual segurament hauria quedat afectat pels rebaixos.

L'excavació dels estrats rubefactats que farcien l'interior de la cambra de cocció van proporcionar material ceràmic poc determinant que no va ajudar a acurar la cronologia. A grans trets, el període que es va poder determinar aniria dels segles I a III dC.

Donades la tipologia que presentava aquest forn, el tipus de material recuperat i les seves dimensions (2,50 metres de diàmetre), sembla que s'hauria empleat per a la cocció de ceràmica d'ús quotidià.

Pel que fa a l'entorn més pròxim al forn, no es va trobar cap altra resta d'estructures o de nivells antròpics, ja que estava excavat al subsòl natural, aprofitant el desnivell que li oferia el mateix terreny. D'aquesta manera, la cambra de cocció quedava protegida per la muntanya, que assegurava la seva solidesa per aguantar millor la pressió de la cocció, mentre que la boca del forn

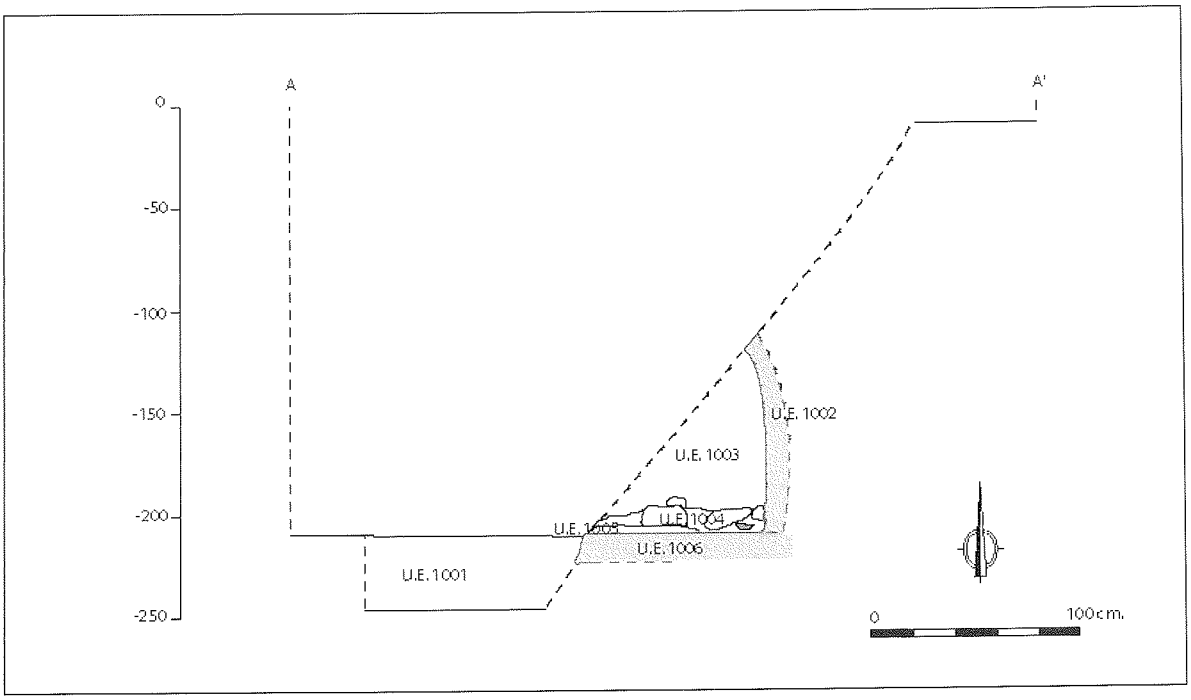

Figura 2. Secció del forn del Puig del Mas Valentí.

pensem que hauria de localitzar-se a l'oest, als peus del puig i al descobert, per així poder alimentar el foc amb comoditat.

Sembla que aquesta troballa puntual havia d'anar lligada a la vil·la romana de Vilarenys, que es localitza a uns 150 metres cap a l'oest. Les diverses actuacions Vilarenys, efectuades entre els anys 1991 i 2002, van permetre esbrinar que es tractava d'un assentament tipus vil·la i que va estar en funcionament des del segle I aC fins el V dC. A l'interior de la vil·la (concretament al sector 3) se situa un pati obert, on van aparèixer restes de dos possibles forns fets d'argila cuita i de planta circular (U.E. 3045 i 3072), molt similars tipològicament a aquesta última troballa però de menors dimensions (Caja/Colomeda/Frigola/Manzano 2002a, 2002b). Pel que es coneix fins ara, l'existència d'aquestes dues estructures de combustió no denoten que hi hagués hagut una activitat terrissera important. La gran quantitat d'estructures per a l'emmagatzematge de cereals que es varen localitzar a dins de la vil·la evidencien que la seva activitat principal era l'agricultura.

En tot cas, la troballa del forn del Puig de Mas Valentí va permetre ampliar l'àrea d'explotació de la vil·la romana de Vilarenys, almenys per la seva banda de llevant.

BIBLIOGRAFIA

CAJA, M.J., COLOMEDA, N., FRIGOLA,J., MANZANO, S., 2002a, *Vil·la romana de Vilarenys, (Vall-llobrega, Baix Empordà)*, Memòria d'excavació inèdita.

CAJA, M.J., COLOMEDA, N., FRIGOLA, J., MANZANO, S. 2002b, L'excavació de la vil·la romana de Vilarenys (Vall-llobrega Baix Empordà), *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses,185-189.

TREMOLEDA, J. 1995, *Anàlisi de l'organització dels tallers locals de ceràmica a les comarques gironines. Ceràmica comuna romana d'època alto-imperial a la península ibèrica. Estat de la qüestió*, Monografies Emporitanes VIII, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Empúries, 75- 91.

SEGUIMENT D'UNA RASA A L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT ISCLE I SANTA VICTÒRIA DE BÀSCARA (ALT EMPORDÀ)

Marc SUREDA i JUBANY

L'església parroquial de Sant Iscle i Santa Victòria, situada dins el nucli urbà de Bàscara que la documentació ja esmenta a inicis del segle IX, es troba concretament a l'extrem nord de la població, al punt més alt del nucli urbà, prop del perímetre de l'antiga muralla del poble i damunt d'un promontori al peu del qual circula el riu Fluvià. L'església, exempta de les construccions adjacents, queda malgrat això integrada al teuxit urbà per les bandes de llevant i de migdia, mentre que per la façana oest i per la banda de tramuntana afronta amb espais oberts públics. El temple, de nau única amb volta de creueria, absis de tres panys, sagristia, 4 capelles laterals (poc profundes llevat de la del Santíssim) i cor, és avui una construcció del segle XVIII; malgrat això, conserva elements gòtics (a la façana oest) i romànics (façanes oest i sud) que concorden amb el seu primer esment documental, datat el 1138 (Marquès 2007, 254; CR IX, 415-417).

L'any 2006 l'Ajuntament de Bàscara, amb l'acord de l'administració parroquial, decidí de promoure la construcció d'un nou retaule per a l'església parroquial, consistent en una estructura de metall i vidres de colors. Per a la seva instal·lació es van obrir, durant el mes de gener de 2007, unes rases que resseguien el perímetre interior de l'absis de tres panys, amb un braç perpendicular central. Advertit el Bisbat de l'obertura d'aquestes rases, es procedí a la documentació de les restes que haguessin pogut quedar al descobert.

L'exploració de les rases, amb un màxim de 110 cm de profunditat respecte del sòl actual de l'església, donà resultats pràctivament del tot negatius. L'únic element estructural localitzat es trobava a l'extrem oest de la rasa central, d'uns 60 cm d'amplada, i consistia en un bloc de pedra calcària d'uns 30 cm d'alçada, situat damunt un llit dur d'aspecte irregular. Hom havia cridat l'atenció sobre la presència d'aquest element per la possibilitat que pogués idicar la situació de l'antic absis major de l'església parroquial romànica, més enretirat cap a l'oest, com testimonia planimetria de 1707, anterior a la construcció de l'edifici actual (DDAA 1994, núm. 358, 516). L'exploració verificà la presència d'aquest element sense tanmateix poder verificar aquesta hipòtesi, que en tot cas continua essent versemblant. El bloc correspondria, si això fos cert, a la primera filada del parament absidal exterior, tot i que l'amplada exígua de la rasa no proporcionava cap dada a favor del traçat semicircular que caldria esperar-ne. Tot i l'erosió, les dimensions i la tècnica de talla del bloc no desdiuen de les altres restes de parament romànic conservades a l'església. D'altra banda, les altres zones de les rases obertes i la terra que se n'extragué mostraven la presència de restes òssies humanes desordenades i mesclades. Tal fet corrobora que l'ampliació set-centista de l'absis de l'església es féu tot ocupant una antiga zona cementerial a la capçalera del temple medieval. La zona que ocupa la nova construcció s'hagué de terraplenar i anivellar amb aportacions de terra procedent, amb tota probabilitat, de l'excavació de les rases per als fonaments del nou absis, seqüència que explica perfectament les característiques del subsòl del presbiteri de l'església que la persent intervenció ha pogut enregistrar.

BIBLIOGRAFIA

Catalunya Romànica vol. IX (Alt Empordà), Barcelona 1990.

DDAA 1994, *Atlas. Ciutats de Girona ss. XVII-XX*, COAC Girona – Diputació de Girona.

MARQUÈS i PLANAGUMÀ, J. M. 2007, *Una història de la diòcesi de Girona,* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona

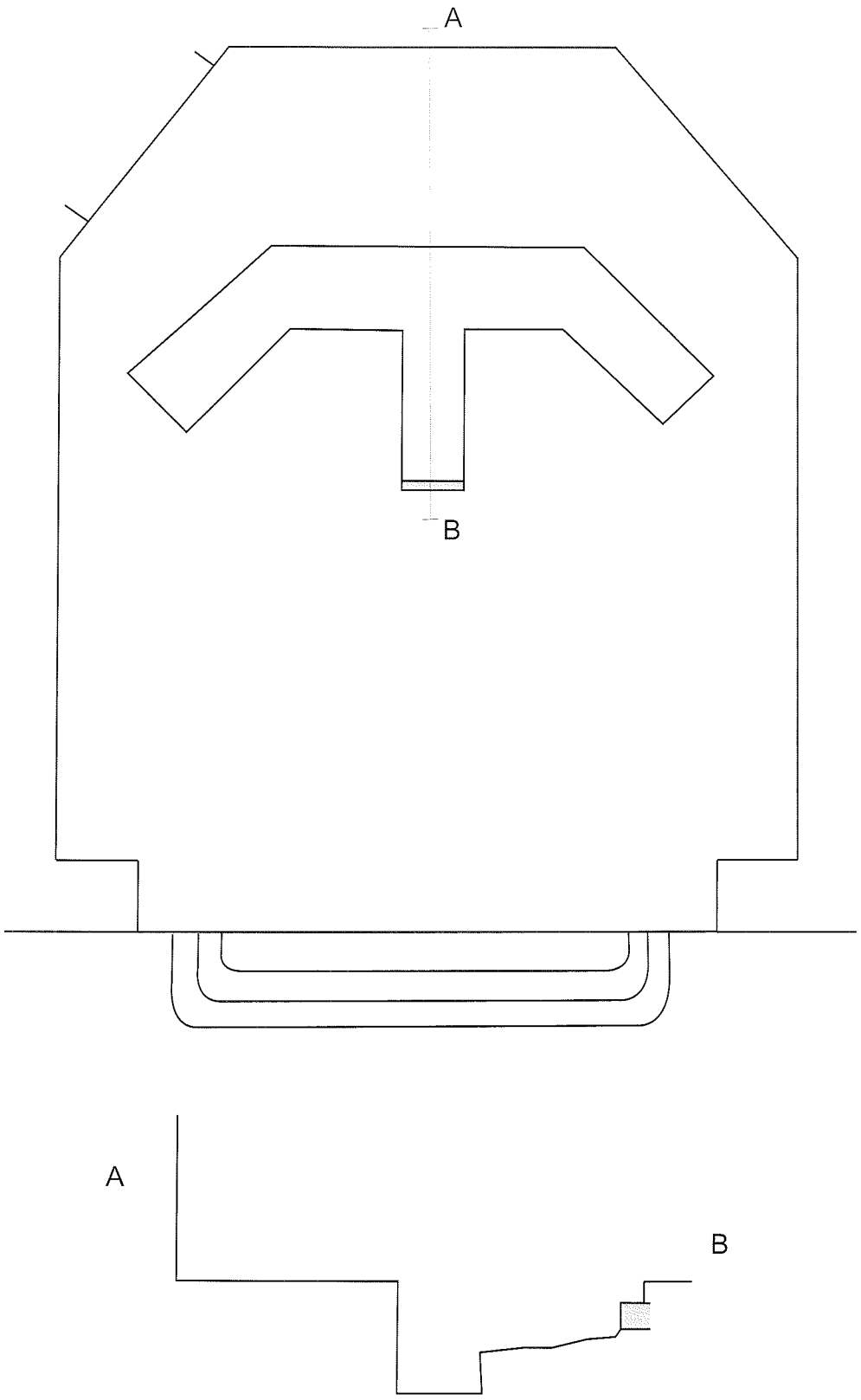

Figura 1.

Planta i secció de les rases
a l'absis de l'església parroquial
de Bàscara

Figura 2. Vista general de les rases.

Figura 3. Bloc aparegut a la rasa central.

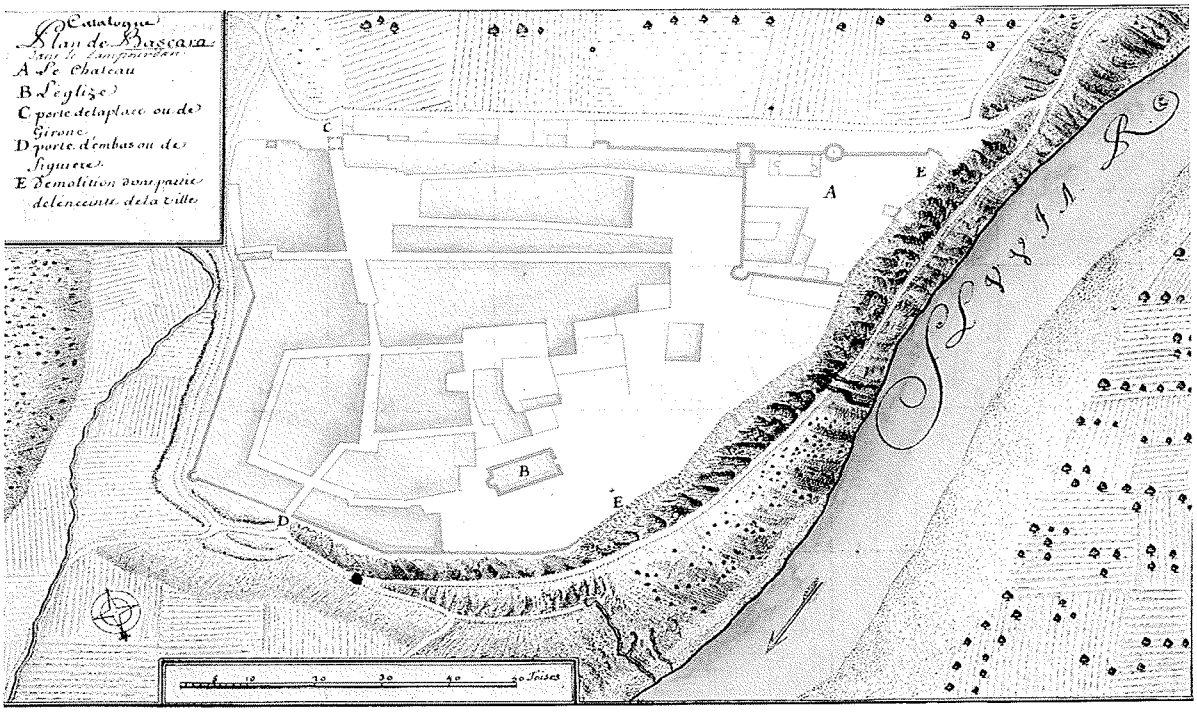

Figura 4. Plànol de la vila de Bàscara el 1707, amb l'església parroquial (DDAA 1994, plànol núm. 358).

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC REALITZAT A L'ANOMENADA CASA LAPORTA (PUJADA DE LA CATEDRAL 5-7) DE GIRONA

Marc SUREDA i JUBANY

La finca núm. 5 i 7 de la Pujada de la Catedral de la ciutat de Girona és d'una mida considerable car s'estén a banda i banda del carrer Cúndaro, en ple centre de la Força Vella i a escassos metres a migdia de la seu gironina.. Per la galta de migdia del dit carrer l'immoble es projecta a llevant fins a la Pujada de la Catedral i limita amb altres finques: la núm. 3 de la mateixa Pujada, al sud, i el núm. 20 del carrer de la Força, a ponent. Aquest sector dibuixa en planta una mena de trapezi que ve presidit per un pati. Per la banda nord del pati a la façana de l'edifici hom hi troba una galeria avançada de pilars i arcs d'obra que es corona amb una terrassa. Tanmateix la veritable façana descansa parcialment sobre un arc de pedra i morter que mostra una inclinació notable cap a migdia. Sembla que hi ha un problema estructural greu a nivell de fonaments que fa que la façana s'inclini. Tant fort és el desplaçament que fins i tot la galeria avançada també s'ha mogut desplaçant pilars i obrint els arcs. Tot plegat fa perillar l'estabilitat de l'edifici.

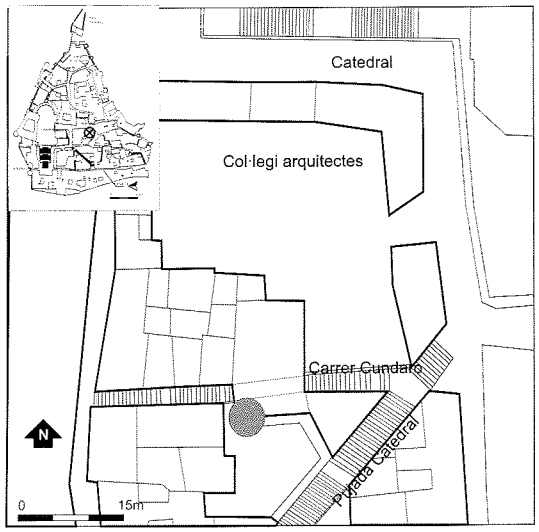

Figura 1.. Planta de localització de l'immoble.

El sondeig realitzat a la casa Laporta tenia una finalitat molt concreta i clara. aquesta era la de comprovar el sistema de fonamentació de l'arcada situada a la banda nord del pati que dona a la Pujada de la Catedral. Aquesta arcada és part d'una de les darreres reformes de l'edifici i apareixia lleugerament desplaçat cap a migdia per la seva banda occidental. Bàsicament el petit sondeig realitzat va posar de manifest dues qüestions, una d'elles lligada directament amb l'objectiu dels treballs i una segona de caire més general per tot aquest sector.

Pel que fa al sistema de fonamentació de l'arcada, es va comprovar que aquesta va aprofitar dues estructures preexistents com a punts de recolzament. Així, per la banda nord el parament es va recolzar al damunt de les restes d'un mur que circulava paral·lel a l'antiga façana de l'edifici. Aquest mur conservava una potència de poc més de metre i mig A la banda contrària, la de migdia, es va aprofitar una altra estructura, de funció avui per avui desconeguda. Aquesta estructura aprofundia més que l'anterior, i en el sondeig no es va assolir la seva alçada total conservada.

La segona conclusió, de caire més genèric, és el fet que l'excavació no ha fet altra cosa que constatar que l'edifici de la casa Laporta ha patit al llarg de la seva història canvis molt importants que han afectat i modificat de forma molt important el seu aspecte al llarg dels segles. Les estructures recuperades durant l'excavació no són en aquests moments interpretables ja que les limitacions dels treballs realitzats no permeten una interpretació estructural ni una datació dels diversos elements. El que si que es constata és que probablement gran part del pati situat a migdia de la finca està ocupat per restes arqueològiques pertanyents a les primeres fases d'ocupació de l'edifici (de fet l'arrencament d'arcada situada al mur UE 1002, demostra que la façana es situava en el

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona

moment de funcionament d'aquesta estructura uns metres a migdia de l'actual. Per altra banda també s'ha comprovat l'existència d'importants farciments que han anat elevant progressivament el nivell de circulació del sector.

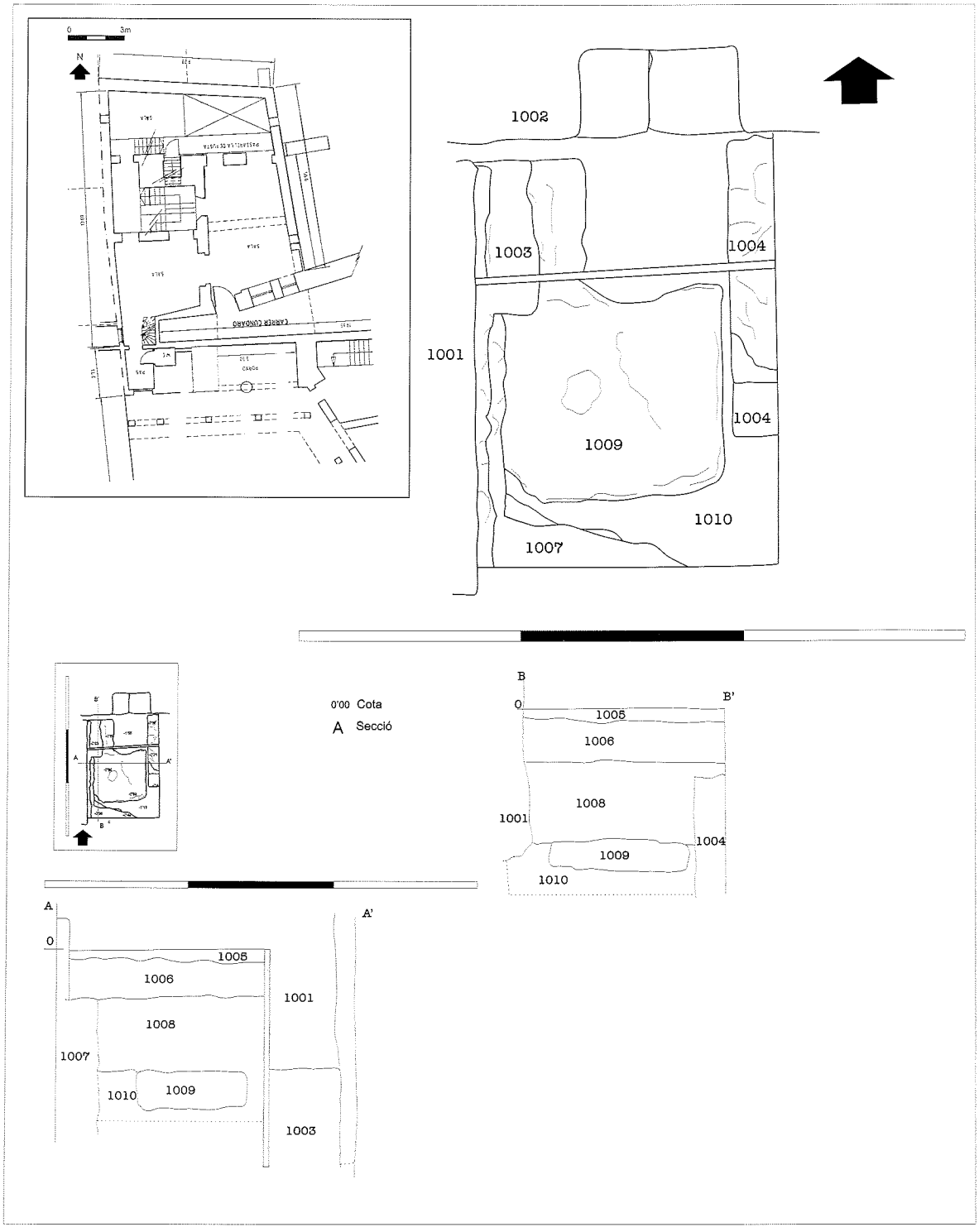

Figura 2.. Planta i localització del sondeig.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC A LES OBRES DE REMODELACIÓ A L'EDIFICI DEL CARRER DE LA FORÇA 19 DE GIRONA

Lluís PALAHÍ

El carrer de la Força se situa a la banda occidental del nucli original de la ciutat de Girona (conegut tradicionalment com la Força vella), i a l'exterior de la mateixa. A l'època romana el carrer fou el cardo maximo de la ciutat i, de fet, la continuació urbana de la via Heraclea primer i Augusta després. A l'edat mitjana, el call jueu es va formar i consolidar a banda i banda del carrer. En els segles XIII i XIV se l'anomenava carrer Major del Call. En el segle XV passà a anomenar-se carrer de Sant Llorenç, després de l'expulsió dels jueus carrer de la Força.

La finca núm. 19 del carrer de la Força es projecta cap a ponent, des del carrer de la Força fins al carrer de les Ballesteries i conté un immoble de cinc plantes i un pati i una eixida o jardí interiors. Des de fa anys és objecte d'un procés de rehabilitació i reforma importants. Els directors del projecte van detectar un remarcable moviment estructural que afectava la planta baixa i especialment la façana del carrer de la Força. Davant la urgència que representava van decidir obrir unes rases per la banda interna de l'esmentada façana per tal de comprovar l'estat dels fonaments. L'actuació es va realitzar el maig de 2005. Es va constatar que pràcticament no hi havia fonaments i que calia redactar un projecte de fonamentació per redreçar la situació.

Figura 1. Localització de la finca.

Un cop aquestes rases ja eren obertes es va notificar a la Universitat de Girona l'existència d'estructures al seu interior. En virtut d'aquesta informació es va realitzar una visita a l'indret. La visita va observar que les rases eren grosses (1,50 m d'amplada mitjana) que afectaven dues estances de les tres que donaven a la façana del carrer de la Força i que, malgrat la urgència, la intervenció s'havia d'haver realitzat sota inspecció arqueològica i es va redactar un informe documentant les restes aparegudes..

El mes d'abril de 2007, els promotors de l'obra varen fer saber a l'Ajuntament de Girona i a la Universitat de Girona que tenien enllestit el projecte de refonamentació de la façana i que volia executar-lo. Des de la universitat de Girona es va informar al Servei Territorial d'Arqueologia de la Generalitat a Girona de la situació i se li va fer arribar tots els informes referents al cas incloent el projecte de nova fonamentació de la façana.. Des dels serveis competents de la generalitat de Catalunya va decidir que els nous fonaments amb micropilotatges eren poc agressius amb les estructures del subsòl i que, des del punt de vista arqueològic, no podien proporcionar cap mena d'informació addicional. Tanmateix, amb anterioritat a qualsevol altra actuació, calia documentar arqueològicament (fotografies i

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona

plànols) totes les estructures i elements arqueològics descobertes en el subsòl en obrir les rases, així com la realització d'un sondeig a tocar les estructures d'una de les estances (la única on l'espai permetia aquesta actuació) per intentar datar les esmentades restes.

La present comunicació correspon als resultats d'aquesta intervenció. Un cop netejades les estructures es varen documentar planimètrica i fotogràficament..

Posteriorment, un cop els micropilotatges estaven finalitzats i per tant el sector oferia les mesures de seguretat necessàries, es varen realitzar dos sondeigs estratigràfics a la cambra septentrional, la que havia proporcionat unes estructures en millor estat, amb l'objectiu d'intentar datar aquestes.

Arqueològicament les restes recuperades i documentades són molt simples. Per una banda s'ha pogut comprovar que la façana actual, probablement una reforma del s.XVII, va implicar un lleu creixement de l'edifici cap a l'est (poc més de mig metre com a molt). Aquesta façana presenta una fonamentació molt deficitària ja que per ponent recolza parcialment contra un mur anterior, mentre que sembla quedar penjat per la banda del carrer de la Força, circumstància que està a l'origen dels seus problemes d'estabilitat. El mur sobre el que recolza parcialment sembla correspondre a la façana original de l'edifici. En un moment indeterminat s'hi va construir una cisterna adossada. en el moment d'aquesta construcció el nivell de circulació era ja similar a l'actual, cosa que no podem afirmar respecte al mur de façana medieval.

La realització dels dos sondeigs, ambdós realitzats a la cambra nord (un a tocar el mur medieval i l'altra a l'interior de la cisterna) no han proporcionat dades estratigràfiques que ens puguin apropar a la datació d'ambdós elements.

Una darrera dada interessant referent a l'estratigrafia

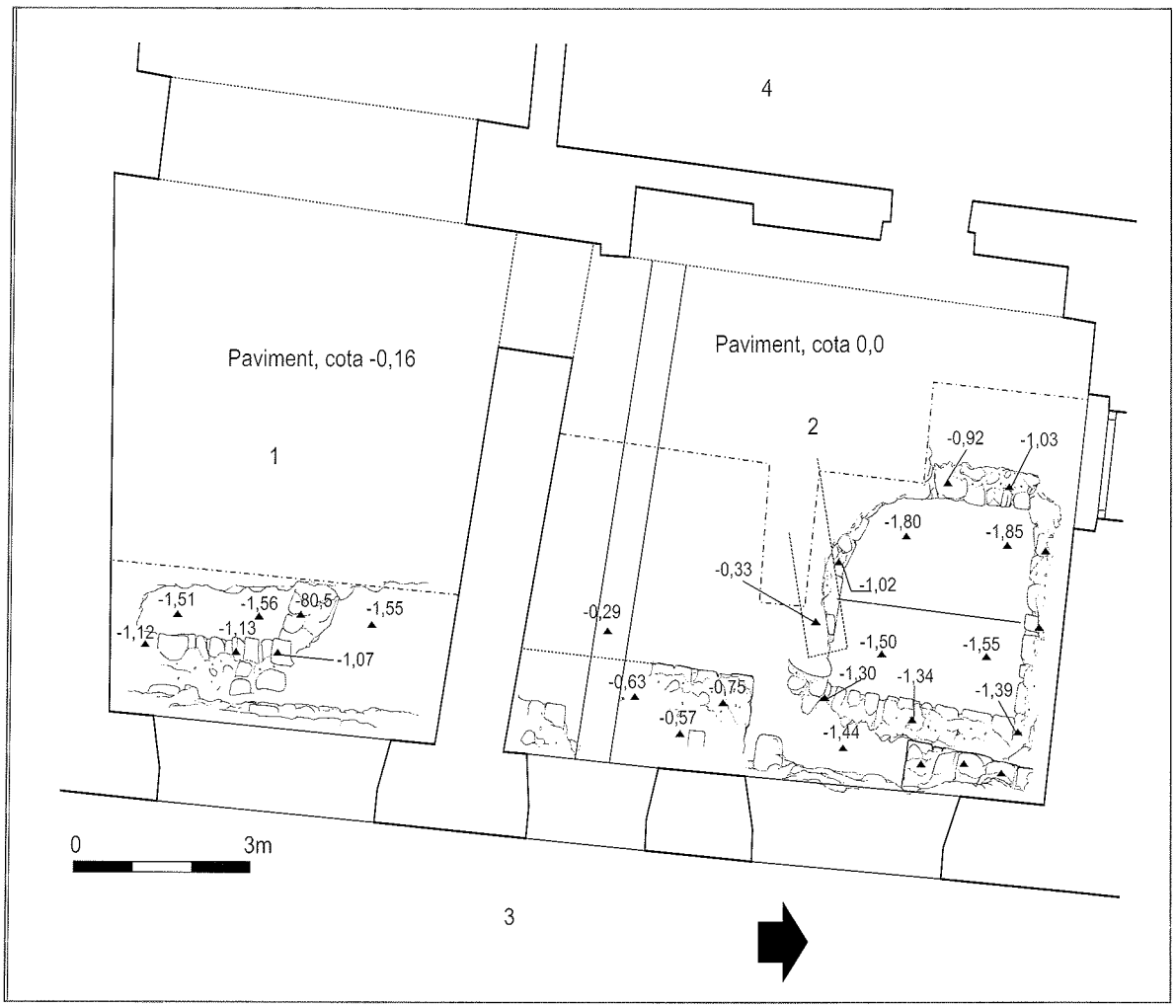

Figura 2. Planta del sondeig realitzat.

del sector ens la proporciona els mateixos treballs de micropilotatge del sector. Així, sembla que aquests han permès comprovar que en aquest sector la roca del subsòl se situa a uns 13 o 14 m. per sota del nivell actual de circulació del carrer de la Força, i de fet caldria posar-lo en relació amb l'alçada de l'areny del riu Onyar. De fet actualment aquesta casa travessa d'est a oest el sector i te dues façanes, una a l'est que dona al carrer de la Força, i una altra a ponent, al carrer Ballesteries. Prova d'aquest desnivell és el fet que mentre que al carrer de la Força els sondeigs s'han realitzat al nivell de planta baixa, aquesta correspon a un segon pis respecte al carrer Ballesteries. Això explicaria els potents farcits de pedres i materials diversos que varen ser necessaris en el moment de construcció d'aquestes cases. Mentre en altres sectors de la carrer de la Força la roca puja de forma abrupte, sembla que això no era així a la zona central i per poder mantenir l'alineació i cota del carrer va ser necessari realitzar importants farcits.

PROSPECCIÓ SUPERFICIAL PEL PROJECTE DE CANONADA A LA COSTA BRAVA CENTRE (TRAM TORRENT – SANTA CRISTINA D'ARO, BAIX EMPORDÀ)

Lourdes MORET PUJOL

INTRODUCCIÓ

En el marc del "*Projecte constructiu de la substitució d'un tram de canonada de diàmetre 500 entre Platja d'Aro i continuació fins a l'ETAB de Torrent de la canonada d'abastament de la Costa Brava Centre*" DOPEC Enginyeria i Arquitectura ha encarregat a ARQUEOCIÈNCIA S.C.S.L. la realització d'una prospecció en superfície per tal de determinar la possible existència de restes arqueològiques a la zona afectada per la traça de la canonada. Aquesta prospecció ha estat realitzada per l'arqueòloga Lourdes Moret Pujol d' ARQUEOCIÈNCIA S.C.S.L.

El traçat de la canonada discorre pels termes municipals de Castell-Platja d'Aro, Sant Antoni de Calonge, Palamós, Vall-llobrega, Mont-Ras, Regencós, Torrent i Pals, a la comarca del Baix Empordà.

La prospecció es va dur a terme entre els dies 16 a 22 de Març de 2007. L'actuació s'emmarca dins els termes establerts per les directrius de l'article 47 de la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català, així com pel Decret 78/2002 de 5 de març del Reglament de Protecció del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic, on es regulen les intervencions arqueològiques i paleontològiques, i on es garanteixen la solvència tècnica de les intervencions.

MOTIUS DE LA INTERVENCIÓ I OBJECTIUS

La present prospecció ve motivada pel "*Projecte constructiu de la substitució d'un tram de canonada de diàmetre 500 entre Platja d'Aro i Calonge i continuació fins a l'ETAB de Torrent de la canonada d'abastament de la Costa Brava Centre*" que preveu la realització d'una rasa una rasa de 3'5 m d'amplada i uns 22 quilòmetres de llargada. L'objectiu de la intervenció és doncs realitzar d'una prospecció ocular sistemàtica del terreny a nivell superficial, per tal de determinar l'existència o no de restes arqueològiques a la zona afectada pel traçat. La prospecció abastarà uns 10 m d'amplada a banda i banda de la traça centrada en la localització dels possibles punts d'interès arqueològic a nivell superficial.

La construcció d'aquesta canonada implicarà la realització de rebaixos en el terreny i aquests rebaixos podrien afectar elements arqueològics presents en el subsòl. Així doncs, no pot descartar-se en cap cas l'aparició d'alguna resta o jaciment durant l'obertura del traçat. És per aquest motiu que es fa necessària la realització d'una prospecció ocular prèvia del terreny a nivell superficial.

Els objectius d'una prospecció o sistemàtica d'aquestes característiques són, primerament, determinar l'existència o no de possibles restes arqueològiques. En el cas de localitzar-se es procedirà a:

a) avaluar de manera preliminar les seves característiques per tal que, si s'escau, es duguin a terme les actuacions pertinents en virtut de les decisions preses per l'administració competent;
b) establir les mesures correctores que haurà de contenir l'estudi d'impacte de l'obra;

METODOLOGIA I TÈCNIQUES

Per a la bona consecució dels objectius generals d'aquesta intervenció s'ha dut a terme l'habitual metodologia aplicada en aquests casos:

Prospecció: consistent en la realització d'una prospecció ocular sobre el terreny dels nivells superficials. L'esmentada prospecció s'ha realitzat a tota l'extensió de la traça de la canonada i ha de servit per identificar i localitzar elements o restes detectables en superfície. Aquesta prospecció ha sigut registrada a partir del reportatge fotogràfic i la identificació sobre el plànol de les zones prospectades (ZP), les

zones d'expectativa arqueològica (ZEA), jaciments arqueològics documentats (JAD).
En cas de documentar-se alguna zona d'expectativa arqueològica o algun jaciment que poguéssin resultar afectats, es proposen unes mesures correctores i es posa la seva existència en coneixement del Servei d'Arqueologia per tal que determini el tipus d'actuació que s'hi haurà de realitzar.Prèviament a la realització de qualsevol tasca, s'ha portat a terme la consulta de l'Inventari de Patrimoni Arqueològic de l'Àrea de Coneixement i Recerca de la Generalitat de Catalunya.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

La consulta de l'Inventari de Patrimoni Arqueològic de la Generalitat de Catalunya ha permès documentar els jaciments més propers al traçat del projecte de tots el municipis afectats.
Pel que fa a la prospecció superficial, aquesta va consistir en recórrer a peu tot el traçat del projecte de construcció de la canonada per tal de detectar possibles restes arqueològiques en superfície. S'ha dividit el traçat en sis zones de prospecció.

1.Zona de Prospecció entre el terme Torrent i el terme de Palafrugell.
La major part dels camps de conreu d'aquest tram es troben cultivats amb cereals, ferratges i lleguminoses en estat adult, la qual cosa no ha permès realitzar una prospecció exhaustiva d'aquest territori.

2.Zona de Prospecció entre el terme de Palafrugell i el municipi de Mont-Ras.
El tram inicial d'aquesta zona correspon a camps de conreu, alguns dels quals es trobaven en guaret i la resta es trobaven cultivats amb cereals que pertanyen al molí de la Fanga. Els camps amb cereals no han permès l'observació exhaustiva del territori, en canvi els camps en guaret tot i que tenien herba s'ha pogut observar que no hi havia restes de materials ni estructures arqueològiques en superfície.
En la zona de Mont-Ras el traçat de la canonada discorre paral·lel a la carretera de Girona a Palamós. Es tracta d'una zona molt antropitzada, degut a l'existència de nombroses urbanitzacions i actualment, els marges de la carretera es troben afectats per diversos moviments de terres fruit de les obres que es realitzen en aquesta via.

3.Zona de Prospecció entre el terme de Mont-Ras i la carretera de Vall-Llobrega.
En aquest tram la canonada es desplaça al costat oest de la carretera de Girona a Palamós. En aquest tram, de la traça del projecte no ha pogut se prospectada de forma exhaustiva degut a les obres que es porten a terme a la carretera C-255 de Girona a Palamós. A la zona del polígon de Vall-llobrega a l'Inventari de Patrimoni arqueològic hi ha notícia del jaciment del Vilareny que es troba a uns cent metres del traçat de la canonada i possiblement podia quedar afectat. També en aquesta àrea de prospecció segons l'Inventari de Patrimoni Arqueològic del municipi de Mont-Ras, a la zona del Torrentbó hi ha notícia d'un possible jaciment arqueològic no localitzat (ZEA-2). Actualment aquesta zona es troba urbanitzada i afectada per les remocions de terra de l'esmentada via, per la qual cosa no ha pogut ésser prospectada de forma exhaustiva. Malgrat tot en aquesta zona no s'han documentar materials ni restes arqueològiques en superfície.

4.Zona de Prospecció entre la carretera de Vall-llobrega i el terme de Palamós.
En tot el tram en què la traça del projecte constructiu de la canonada va paral·lel a la carretera la prospecció no ha pogut ser gaire exhaustiva degut a la remoció de terres que hi ha a l'entorn d'aquesta via. La zona del polígon industrial es troba molt antropitzada amb la presència de nombroses naus i finalment a la zona de camps de conreu tampoc s'ha pogut prospectar de forma exhaustiva. En aquest cas la major part dels camps es trobaven cultivats amb cereals en edat adulta, i no s'han pogut prospectar de forma sistemàtica. En aquesta zona de prospecció no s'han localitzat ni materials ni restes arqueològiques en superfície.

5.Zona de Prospecció a Sant Antoni de Calonge entre el Collet i el pla de Calonge.
En aquesta zona la traça de la canonada passa molt a prop del jaciment del Collet i tot i que no afecta a les restes documentades podria afectar restes no localitzades situades en el subsòl, es per això que aquest tram correspon a una Zona d'Expectativa Arqueològica (ZEA-1).
Pel que fa a la zona de la Sínia i el Pla de Calonge es tracta d'una àrea de conreu, on el cultiu predominant és els cereals en edat adulta i no s'ha pogut prospectar de zona exhaustiva. En aquesta zona de prospecció no s'han localitzat ni materials ni restes arqueològiques en superfície.

6. Zona de Prospecció entre la Riera de Calonge i el terme de Castell- Platja d'Aro.

En aquesta zona el traçat de la canonada discorre en una zona entre diversos puigs i urbanitzacions. Aquesta àrea de prospecció té una vegetació corresponent a una zona de bosc de pins i sotabosc de matolls. En alguns trams la traça del projecte discorre paral·lela a la carretera de circumval·lació i la C- 257 de Santa Cristina d'Aro a Palamós. En aquesta zona de prospecció no s'han localitzat ni materials ni restes arqueològiques en superfície.

RESULTATS

El resultat de la prospecció en superfície realitzada ha tingut com a resultat la no localització de materials ni restes en superfície de possibles jaciments arqueològics no documentats. Malgrat tot, la prospecció no s'ha pogut realitzar de forma exhaustiva en molts trams dels traçat degut a l'època de l'any en què s'ha dut a terme, ja que molt camps de cereals, ferratges i llegumines en estat adult no han permès observar la superficie del sòl. A més les obres que es duen a terme a la C-31 tampoc han permès la prospecció d'alguns trams.

La consulta de l'Inventari de Patrimoni Arqueològic, ha permès documentar dos jaciments que podrien resultar afectats per la seva proximitat a la traça, es tracta del jaciment del Collet Est a Sant Antoni de Calonge i del jaciment del Vilareny de Vall-llobrega. Per aquests jaciments es presenten elaborem aquestes dues fitxes de Zona d'Expectativa Arqueològica (ZEA).

IDENTIFICACIÓ:
Zona d'Expectativa Arqueològica (ZEA): 1
Element: Jaciment arqueològic
Nom: Collet Est
Cronologia: Romana Alt-Imperial
Municipi: Calonge
Comarca: Baix Empordà
Accés: Per la carretera que va a puig Ses Forques
UTM: X-509600 Y-4633560 5 msnm

Descripció: es van trobar un gran nombre de restes arqueològiques entre les que s'ha pogut documentar els edificis que formaven part d'un gran complex i una zona de forns. També s'hi han trobat diverses tombes que semblen correspondre a una petita necròpoli que podria datar de la segona meitat del segle II dc. Aquest conjunt correspon a una bòbila d'època alt-imperial que cal relacionar estretament amb la vil·la romana que es troba a la part superior del Collet de sant Antoni de Calonge.

CONDICIONS DE L'EMPLAÇAMENT:
Tipus de relleu: una zona plana propera a una riera
Vegetació: Arbres i matolls
Substrat: geològic

SITUACIÓ PATRIMONIAL
Estat de conservació (1-5): 4
Grau de protecció: Pla general d'ordenació de Calonge, aprovat el 28 de setembre de 1994. BCIL des del 2003
Ús actual: no en té.
Valoració arqueològica (1-5): 4

IDENTIFICACIÓ:
Zona d'Expectativa Arqueològica (ZEA): 2
Element: Jaciment arqueològic
Nom: El Vilareny
Cronologia: I a. C-II d. C
Municipi: Vall-llòbrega
Comarca: Baix Empordà
Accés: Per la carretera que va al polígon industrial
UTM: X-511505 Y-4636650 26 m snm

Descripció: Les troballes arqueològiques es recullen en una superfície d'uns 150 m de nord a sud per uns 60 m d'est a oest. Es coneixen troballes superficials, però arran d'uns treballs de l' INCASOL s'han descobert restes de materials de construcció (de paviments i revestiments de murs, tegulae, etc) i taques de terres fosques, amb concentració de ceràmica, carbons, etc. El conjunt de del material arqueològic recollit dóna un marc cronològic que va del darrer terç del segle I aC fins al segle IV dC. La construcció de les estructures es pot situar cap a mitjan del segle I dC amb reformes de mitjan segle II dC.

CONDICIONS DE L'EMPLAÇAMENT
Tipus de relleu: Planer
Vegetació: matolls
Substrat: terra vegetal

SITUACIÓ PATRIMONIAL
Estat de conservació (1-5): Indeterminat
Grau de protecció: no en té.
Ús actual: no en té.
Valoració arqueològica: No es pot valorar

MESURES CORRECTORES

Atesos els resultats obtinguts, és a dir una esterilitat arqueològica en superfície de la major part de la traça, excepte per la possible afectació a un jaciment documentat com és el Collet Est a Sant Antoni de Calonge. Un altre jaciment documentat al municipi de Vall-llòbrega conegut amb el nom de El Vilareny, podria resultar afectat degut a la seva proximitat amb la traça de la canonada.

La mesura correctora que s'hauria d'aplicar en aquestes zones d'expectativa arqueològica és la realització d'un control arqueològic en el moment de la realització de la rasa de la canonada en els trams on s'afecti als dos jaciments esmentats, per tal de doumentar possibles restes no localitzades durant la prospecció en superfície. Aquestes zones s'han assenyalat en la planimentria com a Zones d'Expectativa Arqueològica (ZEA).

BIBLIOGRAFIA

DDAA (1992), Inventari de Patrimoni Arqueològic de les comarques de Girona. Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural. Generalitat de Catalunya.

DDAA (1992), *Catalunya Romànica. Vol VIII Empordà I,* Barcelona, Fundació Gran Enciclopèdia Catalana.

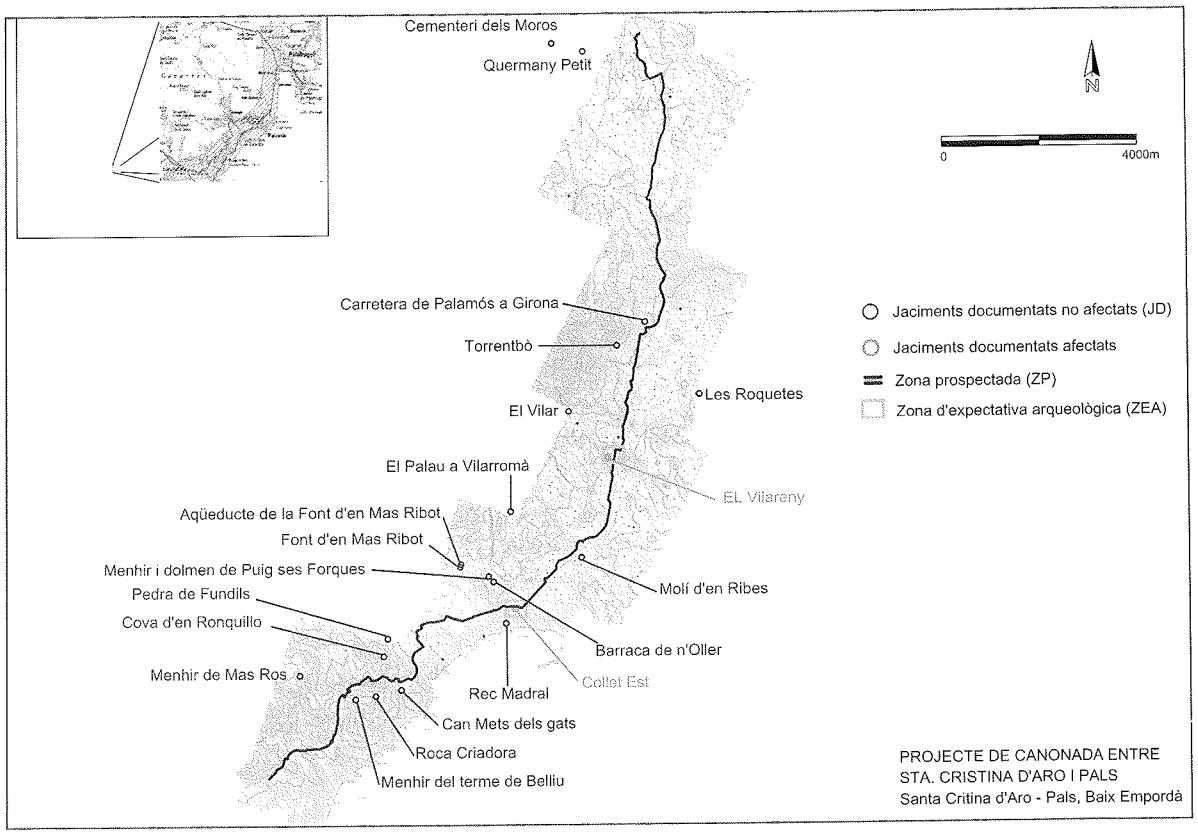

Figura 1. Traçat de la prospecció.

PARC EÒLIC DE VENTALLÓ, ALBONS, LA TALLADA D'EMPORDÀ, VENTALLÓ, VILADAMAT I BELLCAIRE D'EMPORDÀ (COMARQUES DE L'ALT EMPORDÀ I EL BAIX EMPORDÀ)

Noemí NEBOT PICH

INTRODUCCIÓ

Entre els dies 29 d'Octubre i 9 de novembre de 2007 l'empresa d'arqueologia ArqueoCat S.L. va dur a terme una intervenció arqueològica preventiva als terrenys afectats pel projecte de parc eòlic de Ventalló situat a la serra de Ventalló i al nord de la muntanya de Sant Grau, als voltants del puig del Segalar. El projecte afecta terrenys de cinc termes municipals: Albons, La Tallada d'Empordà, Ventalló, Viladamat i Bellcaire d'Empordà (Alt i Baix Empordà). En els terrenys afectats pel projecte està previst instalar-hi 10 aerogeneradors i 32 torres elèctriques. La intervenció arqueològica duta a terme va consistir en la prospecció visual dels terrenys afectats pel projecte de parc eòlic.

RESULTATS DELS TREBALLS REALITZATS

Durant la prospecció superficial de la zona afectada pel projecte del parc eòlic de Ventalló, es van localitzar tant estructures arqueològiques com material ceràmic en superfície. Pel que fa a les estructures per una banda es van localitzar sis forns de calç i, per un altra banda, es van localitzar estructures arqueològiques al Puig Segalà, on es documenta un jaciment arqueològic recollit en el Inventari de Patrimoni Arqueològic de Catalunya (municipi d'Albons). Pel que fa al material ceràmic, a banda del localitzat al Puig Segalà, també es va recollir material ibèric en un parell de punts de la zona afectada pel projecte.

Restes ibèriques

S'ha localitzat material ibèric en superfície en el indret on s'ha de situar l'aerogenerador 10 i en la ubicació de les torres 31 i 32 del projecte de parc eòlic (cal remarcar que la situació de l'aerogenerador 10 i la situació de les torres 31 i 32 es molt propera).

Restes al Puig Segalà

En aquest indret s'ha de situar un dels aerogeneradors del parc eòlic (número 9). Durant la prospecció superficial es va recollir material d'època romana a la vegada que es van documentar estructures arqueològiques corresponents a dos murs (*A* i *B*) no referenciats en la fitxa corresponent de l'IPAC. Degut a l'estat del terreny (molt ple de matolls baixos i afloraments de roca geològica) no es pot determinar l'extensió de les restes només amb la prospecció realitzada a nivell superficial. Les característiques dels murs localitzats són les següents: el *mur A* té una llargada de 20 m i una amplada de 0'50 m, amb una potència de 0'60 m. Està fet amb blocs de diferents mides de pedra local. Aquest mur es troba a 20 m aproximadament del dipòsit d'aigua, construït per a l'extinció d'incendis, que hi ha en el camí del Puig Segalà. El mur es troba molt afectat per la vegetació de la zona que va des d'arbres fins a matolls baixos. El *mur B* té una llargada de 5 m i una amplada de 0'50 m. Es documenta a nivell superficial. Es troba molt arrasat i molt afectat per la vegetació de la zona.

Forns de calç

Han estat sis les estructures d'aquests tipus localitzades durant la prospecció superficial, concretament: forn 1, 2, 3 i 4 (vial d'unió aerogenerador 4 i 5), forn 5 (vial d'unió aerogenerador 6 i 7) i forn 6 (situació aerogenerador 10).

Forn 1

Aquest forn encara conserva part de la seva estructura dempeus, feta amb blocs de diferents mides i lligats amb morter de calç. Correspondria a la tipologia de forn elevat [1]. Presenta en la seva façana dos grans contraforts, amb un arc central. La seva planta és circular i les seves parets interiors es troben rubefactades. La estructura té un diàmetre interior de 3'80 m i una alçada màxima de paret conservada de

Figura 1. Detall E- W del mur A localitzat al Puig Segalar a la zona de l'aerogenerador nº9.

Figura 2. Detall S- N del mur B localitzat al Puig Segalar a la zona de l'aerogenerador nº9.

3'20 m. En la part interior del forn trobem un important nivell d'enderroc actualment cobert de vegetació. En la prospecció superficial no ha estat possible localitzar material associat a aquest forn. Aquest forn esta identificat com el forn de Palau Borrell [2].

Forn 2

Aquest es troba situat just per darrera del ***forn 1*** *i* tot sembla indicar que és més antic. Es tracta d'un forn excavat, on com a molt la paret frontal i coronament es revestien amb fang. Aquests solien ser forns més febles davant la calor, amb la qual la paret frontal s'acabava esberlant. És molt freqüent localitzar el primer forn enfonsat i al seu costat un altre que presenta un reforç de la paret frontal, que pot ser un simple portal, un passadís d'accés amb volta de pedra o de totxana o tota una paret feta amb pedra i morter de calç. Aquest forn presenta un diàmetre interior i una alçada màxima conservada de 3 m.

Forn 3 i 4

Aquests forns es troben en el camí de Palauborell, en el seu costat oest, a uns 5 m de distància del mateix, concretament en una zona del vial a condicionar. Es tracta de dos forns excavats, de parets rubefactades fetes d'argila. El primer d'ells, el *forn 3*, es troba enfonsat. És molt possible que aquests forns funcionessin de manera simultània tot i que observem que en enfonsar-se el *forn 3* es va fer una obertura en la seva paret per tal de poder seguir utilitzant el *forn 4*. El *forn 3* té un diàmetre interior de 2'70 m i una alçada màxima conservada de 3'20 m. Aquest presenta un enderroc cobert de vegetació. El *forn 4* té una diàmetre interior de 4'10 m i una alçada màxima conservada de 4,50 m.

Forn 5

En el vial a condicionar que uneix l'aerogenerador 6 i 7 s'ha localitzat el *forn 5*. Aquest es troba a 5 m de distància del camí de Sant Feliu en direcció oest. Aquest forn té una alçada màxima conservada de 3'20 m i un diàmetre interior de 3'55 m. La seva part superior es troba enfonsada i s'observa un important nivell d'enderroc, cobert també per un important nivell de vegetació. Es tractaria d'un forn excavat en el terreny natural. En aquest cas encara podem observar en les parets interiors els forats de sortida d'aire per regular la combustió.

Forn 6

Aquesta estructura té un diàmetre interior de 3'10 m i es tracta d'un forn excavat en el terreny natural. Es troba gairebé totalment cobert per la vegetació de la zona, el que no permet documentar l'alçada que conserva tot i que s'observa un important nivell d'enderroc.

CONCLUSIONS

Els forns de calç localitzats, en funció de les seves característiques, els situem dins dels grup de forns anomenats com a "permanents" o de cuites successives de tipus tradicional o artesanal, també anomenats de producció intermitent [3]. Cal dir, que per les seves característiques, el més modern seria el *forn 1* en tant que té una estructura, mentre que els altres, tot i que responen a la mateixa tipologia de forns, és molt probable que en no tenir una estructura (són simples) fossin d'un període anterior. Les estructures localitzades es corresponen amb els forns de calç característics que es troben al peu de la serralada darrera Palau Borrell o Sant Feliu de la Garriga. No coneixem cap referència bibliogràfica especifica de quina època són, encara que el més probable és que els forns que encara es poden veure corresponguin als segles XVII i XVIII [4]. Només una documentació més exhaustiva de les estructures podria arribar a precisar el seu moment de funcionament.

Per altra banda, tot i que gràcies a la intervenció arqueològica realitzada podem afirmar que en els terrenys afectats hi ha un jaciment arqueològic inèdit d'època ibèrica, poca cosa més es pot dir al respecte. Pel que fa a les restes d'època romana, situades al Puig Segalà, la nostre prospecció s'ha limitat ha constatar l'existència d'un jaciment ja conegut per l'Inventari del Patrimoni Arqueològic.

Per tot això l'estudi d'aquests restes adquireixen una rellevància patrimonial que s'haurà de tenir en compte alhora d'executar el projecte de Parc eòlic de Ventalló.

Figura 3. Vista direcció NW- SE del forn de calç 1 de Palau Borell.

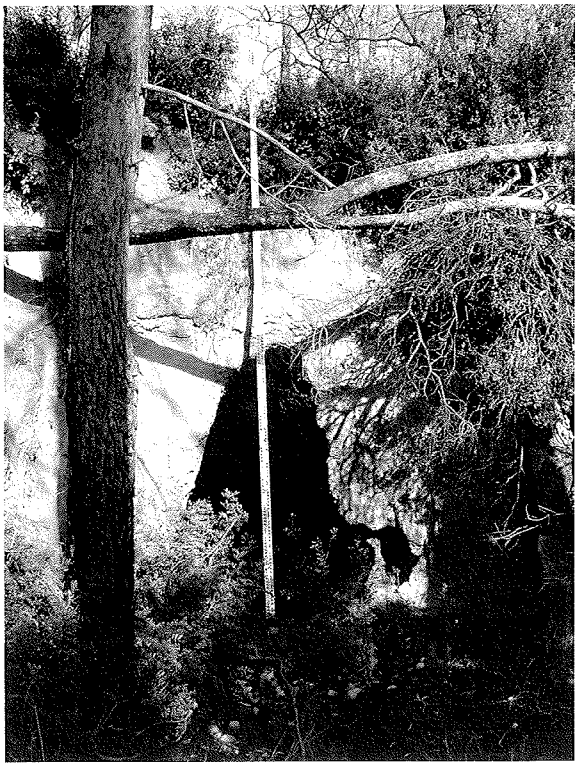

Figura 4. Vista NE- SW dels forns de calç 3 i 4.

BIBLIOGRAFIA

CASAS I GENOVER, J.; BALATEU I MASANET, S; SOLER FUSTER, V 2005, *A l'entorn del Puig Segalar, Albons, Garrigoles, La Tallada d'Empordà, Viladamat,* Guies de patrimoni local 3, Diputació de Girona, Girona.

CASAS I GENOVER, J 2004, *Viladamat,* Quaderns de la Revista de Girona, n. 115, Edita la Diputació de Girona i la Caixa de Girona, Setembre de 2004, Girona.

DD.AA. 1982, L'alt Empordà i el Baix Empordà, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya,* Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, .

Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Municipi d'Albons, 2002.

MAS TORRES, A. 2007, *Proyecto básico ampliación del parque eólico de Ventalló (20MW),* Ingenieros Emetres, S.L, Febrero, .

SANTAMARIA I CASANOVAS, J. 2008, Adaptacions i formes dels forns de calç al Vallès Occidental, motius de la seva proliferació i forma de funcionament, *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006, Volum I,* Edita Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM) i Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Sabadell

NOTES

1) Santamaria i Casanovas, J. Adaptacions i formes dels forns de calç al Vallès Occidental, motius de la seva proliferació i forma de funcionament, *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006, Volum I, Edita Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM) i Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Sabadell, 2008.*

2) Casas i Genover, J.;Balateu i Masanet, S; Soler Fuster, V. *A l'entorn del Puig Segalar. Albons Garrigoles, La Tallada d'Empordà, Viladamat, Guies de patrimoni local 3, Diputació de Girona, Girona, 2005.*

3) Santamaria i Casanovas, J. Adaptacions i formes dels forns de calç al Vallès Occidental, motius de la seva proliferació i forma de funcionament, *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006, Volum, Edita Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM) i Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Sabadell, 2008.*

4) Casas i Genover, J. *Viladamat. Quaderns de la Revista de Girona, n. 115, Edita la Diputació de Girona i la Caixa de Girona, Setembre de 2004, Girona.*

DOS PROJECTES DE PARCS EÒLICS A SANT CLIMENT SESCEBES I CAPMANY (ALT EMPORDÀ). ESTUDI ARQUEOLÒGIC

Josep FRIGOLA i TRIOLA , Jordi MERINO i SERRA, Anna TARRÉS i FARRÉS

INTRODUCCIÓ

Els mesos de maig i juny de 2006 es va portar a terme l'estudi d'impacte sobre el patrimoni històric i arqueològic de cinc projectes de parcs eòlics a l'Alt Empordà, situats en els termes municipals de Sant Climent Sescebes, Cantallops, Espolla, Capmany i La Jonquera. Tres dels estudis varen tenir resultat negatiu (La Jonquera, Cantallops i Espolla), mentre que la prospecció superficial va permetre la localització de diversos elements patrimonials en els projectes de Capmany i Sant Climent Sescebes.

METODOLOGIA

Els estudis d'impacte sobre el patrimoni històric i arqueològic es van desenvolupar en dues fases:

Primera fase. Recollida d'informació

Per reunir la informació corresponent al patrimoni històric i arqueològic situat a la zona dels projectes i a les zones del seu entorn es van consultar:

- Carta Arqueològica de Catalunya i Inventari del Patrimoni Arquitectònic. Direcció General del Patrimoni Cultural. Generalitat de Catalunya.
- Bibliografia publicada sobre el patrimoni arqueològic i històric dels sectors afectats.
- Erudits i aficionats locals.

Segona fase. Prospecció superficial

La prospecció superficial es va realitzar a tota la zona afectada pels projectes de construcció dels parcs eòlics, amb especial atenció als següents indrets :

- Indrets on s'ubiquen les plataformes dels aerogeneradors
- Xarxa de camins que cal ampliar
- Xarxa de camins de nova construcció
- Xarxa de conducció elèctrica soterrada
- Indret on s'ubica la subestació.

EL PARC EÒLIC DE CAPMANY

El sector afectat pel projecte de parc eòlic de Capmany se situa a ponent de l'autopista AP-7. El parc consta

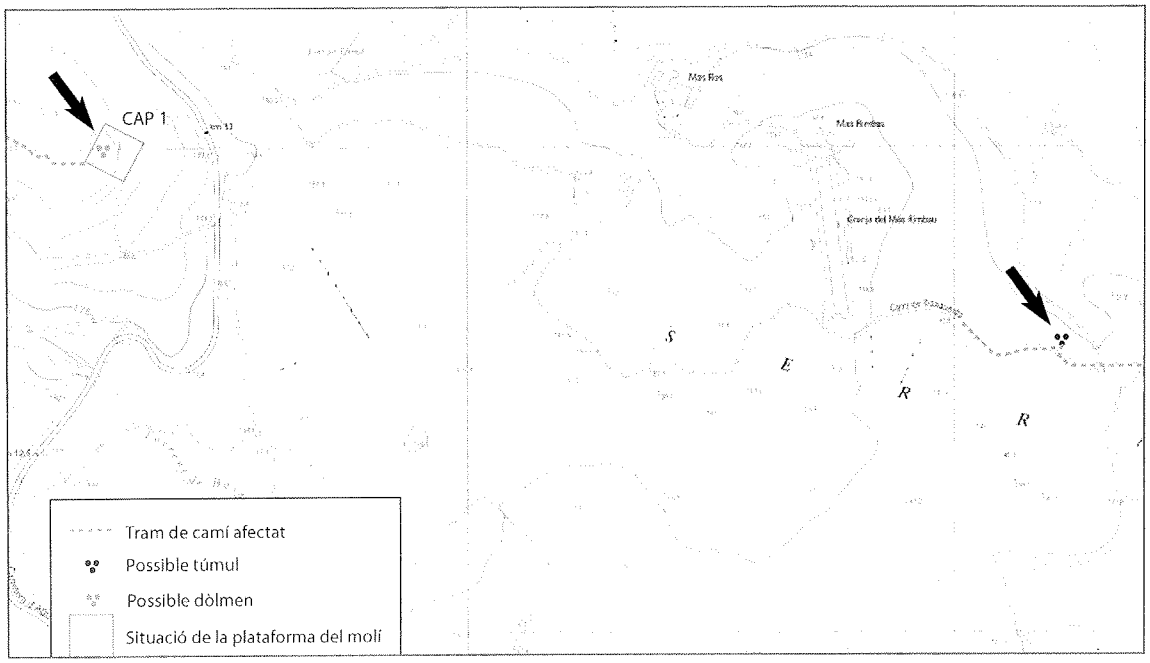

Figura 1. Plànol de situació dels elements localitzats a Capmany

Janus S.L.

de 22 generadors, distribuïts en dos sectors de 13 i 9 generadors, respectivament. El primer sector, orientat d'est a oest, està format per 13 aerogeneradors i segueix la carena de la Serra Blanca, i el segon, que té la mateixa orientació, està format per 9 generadors i segueix la Serra de Bosquerós i les paratges de les Pujoles, el Pedreló i les Figueretes.

La prospecció superficial a la zona afectada pel projecte va permetre la localització de dos possibles megàlits (Fig. 1):

ZEA 1 : Possible dolmen o paradolmen (Fig. 2)

És un conjunt megalític situat al vessant d'un turonet, visible des del camí gràcies a una pedra de 1,20 m d'alçada que hi queda just a sobre. Tot i que la vegetació en dificulta la visibilitat, es poden veure dues pedres en paral·lel recolzades al subsòl natural de la part alta del turó, on hi ha una pedra sota de la qual hi ha un espai buit. A més, tot al voltant hi ha altres pedres més o menys ben disposades, i a l'est del conjunt s'observa una llosa. Els pocs elements visibles, juntament amb la manca de material arqueològic en superfície, no van permetre la identificació de l'element de forma clara.

ZEA 2: Possible túmul proper a la granja Rumbau (Fig. 3)

El possible túmul és una acumulació de pedres de mida similar (50 - 60 cm de llargada) disposades directament sobre la roca natural, fet que produeix que hi hagi poc sediment acumulat. En destaquen dues parts diferenciades: les pedres situades més al nord aguanten el camí de terra que fa pujada fins al camp; el conjunt ubicat més al sud, amb les pedres situades de forma vertical, forma una estructura amb certa forma de ferradura, la part més estreta de la qual queda coberta per una pedra. Just al costat sud, hi ha les dues pedres més grans del conjunt. Entre una i altra part s'entreveu la roca natural del subsòl. No es va localitzar cap fragment de material arqueològic en superfície, fet que dificulta la interpretació de l'element com a túmul.

EL PARC EÒLIC DE SANT CLIMENT SESCEBES

El projecte de Parc Eòlic de Sant Climent Sescebes (Alt Empordà) està dividit en tres sectors, situats a l'entorn

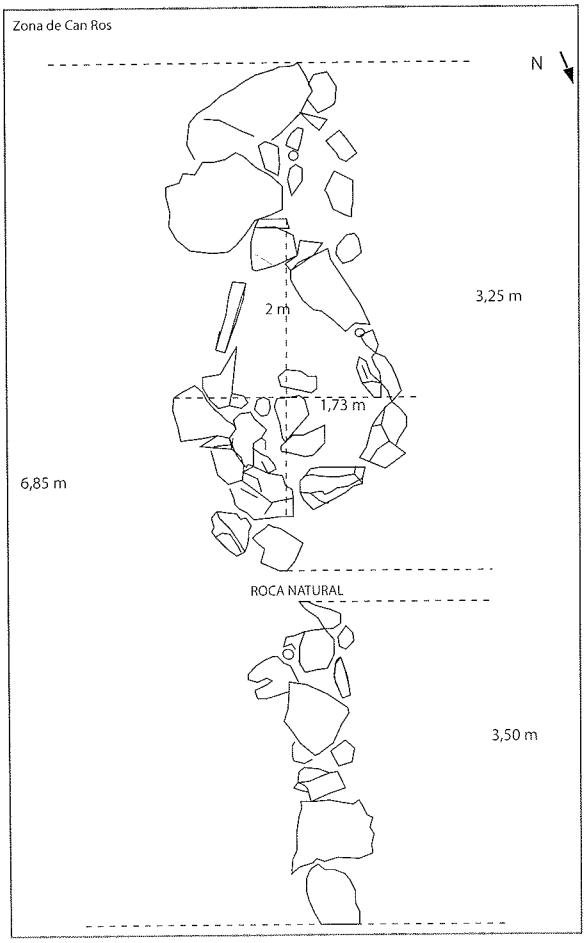

Figura 2. ZEA 1: Capmany. Possible dolmen o paradolmen. Planta general

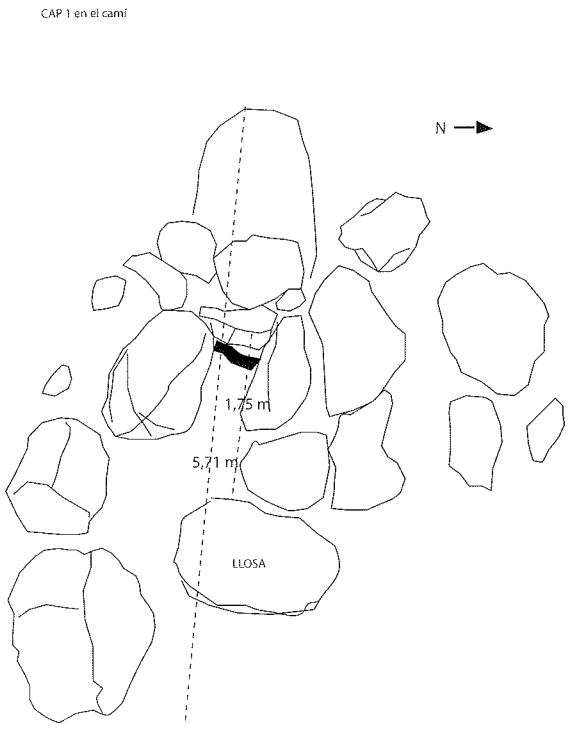

Figura 3. ZEA 2: Capmany. Possible túmul proper a la granja Rumbau. Planta general

del nucli urbà de Sant Climent Sescebes. El primer està situat aproximadament a 1,5 quilòmetres al NW del poble i inclou 4 aerogeneradors. L'accés s'efectua a partir d'un trencall al nord de la carretera que porta des de Sant Climent cap a Capmany i la carretera Nacional II. El segon està situat al sud-oest del nucli de Sant Climent Sescebes i inclou 10 aerogeneradors. L'accés s'hi efectua des d'un trencall a l'oest de la carretera que porta de Sant Climent a Vilarnadal, o bé des de diversos camins situats al sud de la carretera que porta de Sant Climent cap a Capmany. Finalment, el tercer sector està situat a menys d'un quilòmetre a llevant del nucli de Sant Climent, a ambdós costats de la carretera que porta cap a Mollet de Peralada, i inclou 10 aerogeneradors. L'accés es realitza a partir de diversos camins que surten de l'esmentada carretera o directament des del nucli de Sant Climent.

Bunquers de la *Organización Defensiva de los Pirineos*

Conjunt d'onze búnquers situats a l'entorn dels generadors 3 i 4. Tots els búnquers tenen unes característiques molt similars, de forma circular fabricats amb formigó i, moltes vegades, coberts amb una volta feta amb formigó i recoberta amb pedres, per fer-los més difícils de veure. En un únic cas l'element no té coberta, donat que es tracta d'una bateria antiaèria. L'estat de conservació dels búnquers és bo, tot i que estan abandonats des del moment en que foren construïts.

Totes aquestes estructures formaven part de la *Organización defensiva de los Pirineos* o línia P dels Pirineus, coneguda popularment amb el nom de "línia Pérez". És una línia de defensa que s'estén tot seguint la frontera pirinenca, des del Mediterrani fins a l'Atlàntic, i que estava formada per més de 10.000 estructures de caire militar, identificades popularment com a búnquers, tot i que reuneixen una extensa i variada tipologia d'estructures (Colomeda *et al.* 2006, 701 i ss.). La seva construcció es va iniciar l'any 1944 i les obres quedaren interrompudes de forma indefinida l'any 1947, sense que es tornessin a reemprendre mai més.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. *Carta Arqueològica de Catalunya. Municipi de Capmany*, Barcelona, Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya.

AA.DD. *Inventari del Patrimoni Arquitectònic, Municipi de Capmany*, Barcelona, Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya.

AA.DD. 2000, *Història de l"Alt Empordà*, Diputació de Girona, Girona.

BLANCHON, J. L., ESTEVA, LL., SERRAT, P, 1996, La Cerdanya i la línia P de defensa del Pirineu (1944-1946), *Revista de Girona* 174, 34-37.

COLOMEDA, N., GARCÍA, A., PALOMO, A., ZARZA, S., de la FUENTE, P. 2006, TAV Plataforma obres exteriors costat Espanya, 2005, *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona,* Roses, 695-706.

TARRÚS, J. 2002, *Poblats, dòlmens i menhirs. Els grups megalítics de l'Albera, Serra de Rodes i cap de Creus*, Diputació de Girona, Girona

TARRÚS, J., CHINCHILLA, J. 1992, *Els monuments megalítics*, Quaderns de la Revista de Girona 37, Diputació de Girona i Caixa de Girona, Girona,

PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LES CARENES MUNTANYOSES DE PORTBOU

Judith CABRA, Daniel PUNSETI

MOTIVACIÓ DE LA PROSPECCIÓ

L'empresa Electravent SL (GDES – Generación de Energía Sostenible), és l'adjudicatària per a realitzar la construcció d'un parc eòlic en el terme municipal de Portbou (Alt Empordà). Aquest parc eòlic inclou la fonamentació de 17 aerogeneradors que s'han de situar a les muntanyes que limiten el terme municipal de Portbou amb el terme municipal de Colera (Alt Empordà) i de Cervera (Rosselló –França-).

OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

Els principals objectius que han motivat la present intervenció arqueològica queden desglossats en els següents: (1) Documentació de qualsevol element arqueològic i jaciment en superfície a les diverses zones on s'han de fonamentar els aerogeneradors, (2) Documentació de qualsevol element patrimonial cultural que es trobi a les immediateses de les zones on s'han de fonamentar els aerogeneradors, (3) Documentació d'una fàcies cronològica aproximada dels jaciments arqueològics i elements de caràcter patrimonial cultural descoberts a les zones on s'han de fonamentar els aerogeneradors, (4) Valoració de la importància arqueocientífica dels jaciments arqueològics descoberts en superfície i de qualsevol element patrimonial cultural, (5) Realització d'una memòria arqueològica amb els resultats i conclusions obtingudes de la intervenció realitzada, (6) Mantenir informada a l'empresa Electravent SL (Gdes S.L) i el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació – Direcció General del Patrimoni Cultural, de les restes arqueològiques descobertes i dels possibles incidents que es puguin originar en els jaciments.

SITUACIÓ DEL JACIMENT I ACCESSOS

La intervenció arqueològica realitzada no es troba situada en un jaciment arqueològic concret, sinó que els treballs arqueològics efectuats es troben emmarcats dins d'un programa de prospecció desenvolupat entorn de les muntanyes del municipi de Portbou (Coll del Falcó, Pla del Ras i Coll de la Farella)

El municipi de Portbou està situat a la comarca de l'Alt Empordà, entre els municipis de Colera i de Cervera (França). Aquest municipi limita al nord amb la frontera francesa, a l'est amb el mar Mediterrani i al sud i a l'oest amb el municipi de Colera.

Les muntanyes que han estat objecte de prospecció arqueològica es troben situades a l'entorn del terme municipal. A la part sud del terme s'ha prospectat la zona del Coll del Falcó, a l'oest del terme s'ha realitzat la prospecció a la zona del Pla del Ras i a la zona nord del terme municipal s'ha realitzat la prospecció arqueològica a la zona del Coll de la Farella (Fig. 1)

La zona del Coll del Falcó (Zona 1), es troba situada a cavall entre el terme de Portbou i Colera, a les muntanyes situades al sud del municipi de Portbou. En aquesta zona si preveuen col·locar 6 aerogeneradors (T01-T06). La zona del Pla del Ras (Zona 2) es troba situada a l'oest del municipi de Portbou. En aquesta àmplia zona es preveu col·locar-hi 7 aerogeneradors (T07-T13). Tota aquesta zona és un àmplia carena muntanyosa englobada entre el coll de Taravaus i el Coll del Suro (ICC) o coll de la Rumpisa. La zona del coll de la Farella (Zona 3) es troba situada al nord del municipi de Portbou. Als entorns d'aquesta zona es preveu col·locar-hi 4 aerogeneradors (T14-17).

CONCLUSIONS ARQUEOLÒGIQUES

Al llarg de tota la prospecció arqueològica s'han localitzat un total de 28 elements, ara bé només s'han pogut constatar cinc elements de caràcter arqueològic. Dos d'aquests cinc elements ja eren coneguts (Dolmen del Coll de la Farella i Dolmen del Pla del Ras) i no queden afectats per la fonamentació

Punseti Arqueòlegs. C(Pella i Forgas, 14, 17100, La Bisbal d'Empordà

dels aerogeneradors. Els altres tres elements (núms. 24, 25 i 27) que corresponen a una possible cista, i dos possibles dolmens, són elements no catalogats fins al moment i no es podrà determinar la seva importància fins que s'hi realitzi una excavació arqueològica.

La cista (element núm. 24) es troba situada a la zona on es fonamentarà l'aerogenerador T15. No es pot determinar la seva cronologia concreta i tampoc la seva importància arqueològica. Podria tractar-se d'una cista prehistòrica, medieval, o fins i tot una estructura d'època contemporània destinada a amagar qualsevol objecte (nosaltres pensem en l'amagatall de munició o qualsevol producte de contraband, ja que aquesta estructura es troba situada al Coll de la Farella, un indret de pas natural fronterer molt freqüentat pels contrabandistes). Atès el seu desconeixement i la localització d'aquesta estructura es proposa de realitzar una excavació a l'indret per acabar de determinar-ne la seva importància i descartar totes les hipòtesis plantejades.

Els altres dos elements (núm. 25 i 27) es troben situats a les immediateses on es fonamentarà l'aerogenerador T16. Ara per ara no podem precisar amb determinació que aquests dos elements corresponguin a dos dolmens. Les evidències així o semblarien, però donat l'estat amb què es troben i sense haver realitzat una excavació arqueològica no ho podem afirmar amb rotunditat. Tant l'element 25 com l'element 27 pot ser que corresponguin a una barraca de pedra seca, però les lloses verticals que es troben clavades en el subsòl i les característiques de tota l'estructura en sí podrien ser identificades molt bé com a possibles dolmens. No seria gens estrany que es tractés de dos dolmens que al llarg del temps hagin estat reutilitzats com a barraques de pastor o d'activitat agrícola. De fet són molts els paral·lelisme d'aquest tipus de dolmens convertits en barraca que trobem a Catalunya. Concretament, a l'Alt Empordà es coneix el dolmen del Mirgoler (terme municipal de Capmany), el qual s'ha aprofitat en època moderna per fer-hi una feixa de pedra seca. El dolmen del Puig del Pal (terme municipal d'Espolla) en el qual s'havia construït una barraca de vinya aprofitant totes les lloses verticals del dolmen i fins i tot s'havia cobert amb una teulada d'uralita. I el dolmen de Girarols II (terme municipal d'Espolla) en què la cambra funerària es va convertir en barraca de pastor i les pedres verticals que la conformen es van envoltar amb murs de pedra seca. Essent així i donada la impossibilitat de determinar-ne la seva importància arqueològica i la possible afectació de la fonamentació de l'aerogenerador T16 es planteja realitzar-hi una excavació arqueològica per aclarir-ne tots els dubtes.

El Dolmen del Coll de la Farella, conegut des del 1981, no queda afectat per la fonamentació de cap aerogenerador. El que queda més proper és l'aerogenerador T14 i es situarà 200 metres a llevant del dolmen.

El Dolmen del Pla del Ras, localitzat l'any 2004, tampoc queda afectat per cap fonamentació tot i que queda relativament a prop d'una pista forestal i de la zona on es fonamentarà l'aerogenerador T09.

A part de tots aquests elements citats amb anterioritat no s'ha localitzat cap jaciment arqueològic en superfície. S'han prospectat intensivament totes les zones on es fonamentaran els aerogeneradors i tots els resultats han estat negatius.

FÀCIES HISTÒRIQUES

Si hem d'esbossar una fàcies històrica per a tots els elements localitzats cal remarcar que ens trobem en construccions i jaciments arqueològics que engloben un ampli ventall cronològic.

D'època prehistòrica, concretament del neolític (5500-2.200 aC), trobem els dolmens del Pla del Ras i del Coll de la Farella. També podríem determinar de la mateixa fàcies cronològica la cista del coll de la Farella i els dos possibles dolmens del Puig de la Farella. Totes aquestes estructures es troben a la zona 3 (zona del Coll de la Farella), mentre que el dolmen del Pla del Ras es troba a la zona 2 (zona del Pla del Ras). A la zona 1 (zona del Coll del Falcó) no es localitza cap estructura ni jaciment d'aquest període.

A les fitxes d'Inventari Arqueològic de Catalunya hi ha catalogat el dolmen del Pic de l'Aliga, el dolmen de la Font del Ginebró i la pedra dreta de Tarabaus, però aquests jaciment no es troben a la zona d'estudi on es situarà el parc eòlic.

No s'ha localitzat cap jaciment d'època romana i tampoc cap jaciment d'època medieval. Això no vol dir que aquesta zona no estigués freqüentada durant aquestes dues èpoques, sinó que amb l'estat actual de la investigació no s'ha pogut localitzar cap element d'aquesta cronologia. Al cim del Queroig hi ha un castell medieval i també hi ha inventariat un camí medieval que hi pujaria. S'han Obviat aquests elements perquè resten molt allunyats de la zona on es construirà el parc eòlic.

Segurament, tota la resta d'elements localitzats, sobretot les construccions de pedra en sec, corresponguin a una cronologia moderna i contemporània. Essent així, la gran majoria d'elements documentats al llarg de la

Prospecció arqueològica entorn muntanyes de Portbou

Situació de les zones de prospecció arqueològica

PA punseti arqueòlegs	**Propietari:** Departament de Medi Ambient (Generalitat de Catalunya)	**Situació:** Portbou - Alt Empordà	Num. Plànol: 1
	Direcció arqueològica: Judith Cabra - Daniel Punseti	**Data:** Març de 2007	

prospecció corresponguin a aquest període (23 dels 28 localitzats).

Cal concloure doncs, que la major freqüentació antròpica de les tres zones es dóna en època prehistòrica i en època moderna i contemporània.

BIBLIOGRAFIA

ABELANET, J. (1981), Pierres droites, pierres plantées du Roussillon: bornes ou menhirs?, *106 Congrès national des Sociétés savantes*,. 21-34, Perpinyà.

BADIA , J. (1981), *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, Vol.II-B, Diputació de Girona, Girona.

BADIA, J, BOFARULL, B., CARRERAS, E. , PIÑERO, M. (1986), El menhir dels Palaus, *Hora Nova* núm. 492, pàgs.16-22, Figueres.

BADIA, J. (1989), *L'empordà I*, Catalunya Romànica, Barcelona, 1989

BECAT, J., PONSICH, P., VERDAGUER, P. (1985), *Gran Geografia General de Catalunya (Rosselló-Fenolleda)*, Vol. XIV, Barcelona.

CALVIÑO, C., CLAR, J. (1999), *Les barraques de Llucmajor, una arquitectura popular*, Consell de Mallorca, Palma de Mallorca.

ANÒNIM (2004), Troben un altre dolmen que té uns 5.500 anys d'antiguitat, *Diari de Girona,* 17 d'abril de 2004, Girona.

RUBIO, J. (1914), Construccions de pedra en sec, *Anuario de Arquitectos de Catalunya*, Barcelona.

SÀEZ, M. (2004), La Pedra Seca, *Quaderns de la Revista de Girona*, núm. 114, Girona.

SOLER, J. (1994), *Les barraques de vinya,* Centre d'Estudis del Bages, Manresa.

TARRÚS, J. BADIA,J. BOFARULL, B. CARRERAS, E. PIÑERO, M. (1988), *Dolmens i menhirs. 111 monuments megalítics de l'Alt Empordà i Vallespir Oriental,* Guies del Patrimoni Comarcal,.3, Carles Vallès Editor, Figueres.

TARRÚS J., CHINCHILLA , J. (1992), Els monuments megalítics, *Quaderns de la Revista de Girona*, núm.37, Girona.

TARRÚS i GALTER, J. (2002), *Poblats dolmens i menhirs, Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental)*, Girona, 2002.

DIVERSOS AUTORS (2001), *La pedra en sec a la Fatarella,* Fundació el Solà, Calaceit.

DIVERSOS AUTORS (1994-2007), *Fitxes d'Inventari arqueològic de Catalunya, Portbou,* IPAC, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DIVERSOS AUTORS (1994-2007), *Fitxes d'Inventari arqueològic de Catalunya, Colera*, IPAC, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

PROSPECCIÓ AMB GEORADAR A LA BASÍLICA DE SANTA MARIA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES (ALT EMPORDÀ)

Anna Maria PUIG, Roger SALA, Maria LAFUENTE

La prospecció portada a terme a la basílica de Castelló durant el mes de març de 2007, s'emmarca en les propostes anuals d'actuació arqueològica promogudes per l'ajuntament de la vila en temps de l'alcalde Xavier Sanllehí. En aquestes mateixes jornades es publiquen els treballs fets l'any 2006, també a la zona de la basílica, els quals, juntament amb un estudi sobre els precedents del temple gòtic (Puig 2006), varen impulsar aquest projecte de prospecció geofísica en el seu subsòl. El projecte, que va rebre el suport del bisbat de Girona i del rector de la parròquia Narcís Costabella, tenia un clar objectiu: servir-se d'aquestes tecnologies de recerca arqueològica no destructiva per a detectar les restes existents sota el paviment de l'església i, en definitiva, determinar l'existència i la posició del temple romànic i del seu precedent preromànic.

El mètode emprat a Castelló per l'empresa SOT prospecció arqueològica és l'anomenat georadar (GSSI SIR-3000), sistema que es basa en l'emissió de pulsos electromagnètics al subsòl[1] i l'amidament de les alteracions d'amplitud, freqüència i velocitat de propagació que es generen, a partir de les quals és possible inferir les propietats físiques del medi. Aquesta operació genera uns radagrames que expressen el desplaçament de l'antena de georadar sobre el terreny -eix horitzontal-, i el viatge dels pulsos en profunditat -eix vertical-, amb els quals s'obté una visualització equivalent a un perfil o secció de l'àrea explorada. Finalment, la integració dels radagrames en un únic bloc tridimensional, mitjançant un programari aplicat en computació (*time-slicing* o talls de temps), s'obtenen plantes, seccions i restitucions volumètriques.

La zona d'exploració o grid es va centrar en la nau central i part de les laterals[2], amb una superfície total de 19 per 41 m (eix Y). Per a multiplicar les possibilitats d'èxit, es van prendre lectures en perpendicular a aquesta superfície (eix X, 13 per 36 m). La densitat de lectura y (sentit de lectura) fou de 0,02 m i la densitat d'x (separació entre lectures) de 0,40 m; la profunditat d'exploració fou de 90 ns (3,15 m – 3,6 m, a velocitats de propagació de 0,07 a 0,08 m/ns); i amb mesures de 16 bits, 512 samples/scan. Per a completar la informació obtinguda a la nau central es va traçar una nova quadrícula sobre l'antic presbiteri, davant del retaule gòtic, de 6 x 4 m de superfície, i es van explorar, mitjançant radagrames simples, la sagristia i l'exterior del temple.

LES DADES DE PARTIDA PER A LA RECERCA

De l'objecte d'aquesta recerca, el temple romànic de Santa Maria, no ens ha arribat cap traça. S'entén que fou substituït per l'església gòtica[3], obra que va començar el febrer de 1261 -durant el govern de Ponç IV, sota la direcció de l'arquitecte Ramon de Xartres-, i que es va perllongar al llarg dels segles XIV i XV. Els primers documents sobre aquest temple remunten a inici del segle XI, la major part dels quals es conserven a l'arxiu Capitular de Girona. Es tracta d'uns textos que tenen per funció definir i fixar les propietats i els drets que tenia la seu de Girona sobre l'església de Castelló[4]. La localització d'un document més antic, però, datat del 957 i conservat al *Cartoral de Carlemany*, que fa referència a la donació d'un alou a la *domus Sanctae Mariae Virgine Christi* per part dels esposos Miravol i Midira, va fer suposar l'existència d'una església preromànica, més de 100 anys anterior a la consagració del temple romànic.

Els resultats de l'excavació al solar al nord de la basílica (Puig/Agustí 2006, 2007) i d'una anàlisi sobre l'estructura del temple gòtic, varen generar una primera proposta d'ubicació de l'edifici romànic (Puig, 2006). La hipòtesi estava fonamentada sobre 4 supòsits elementals. En primer terme es va considerar que l'església romànica havia de trobar-se en el mateix emplaçament de la gòtica. En segon lloc, calia imaginar que les seves dimensions serien

SOT prospecció arqueològica

inferiors, absorbides per la nova obra. El tercer dels supòsits considerava la seva planta similar a altres temples bastits a l'Empordà a l'entorn del segle XI - les esglésies dels monestirs de Sant Pere de Rodes, Santa Maria de Roses, Sant Quirze de Colera, Sant Miquel de Fluvià o Santa Maria de Vilabertran-, és a dir, un edifici de planta basilical, amb capçalera triabsidada, amb transsepte més o menys ressaltat, i tres naus, la central, de majors dimensions, i les dues laterals, de menor amplada. Finalment, el darrer dels supòsits es va fonamentar sobre dades topogràfiques i urbanístiques: el temple no podia trobar-se construït en un altre lloc, atesos els desnivells naturals del terreny, altrament el més destacat dins l'ordenació urbana del puig Salner –elevació natural en la qual s'ha ubicat nucli històric del poder episcopal gironí a Castelló en època altmedieval (Puig 1996)-, just a llevant de l'antic eix format pels carrers Carbonar i Capellans.

ELS RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Un cop processades totes les dades obtingudes durant la prospecció, fou possible determinar l'existència de dues grans fases d'ocupació anteriors a l'edifici gòtic. La primera, o fase A, correspondria a tot un seguit d'estructures, centrades en la nau i amb coherència amb el seu eix de simetria. En primer terme esmentar un possible paviment, de 0,60 m de gruix, que ocuparia una superfície de 11,7 m d'amplada per 17,6 m de llargada, amb un vas funerari al davant, d'1,9 m per 1 m (Fig. 1 - estructures núm. 1). Al nord d'aquest paviment hi hauria les restes de dos murs, paral·lels, a tocar l'actual transsepte, que tindrien una potència de 1,3 m de profunditat (Fig. 1 - estructures núm. 2). Per sota del paviment i fins a 1,8 m de profunditat, hi hauria una estructura de planta rectangular, acabada a l'est en punta, que amidaria un màxim de 20,5 m de llargada per 10,6 m d'amplada (Fig. 1 - estructures núm. 3). Finalment, quedaria esmentar dos altres murs, paral·lels, de 15 m de llarg per 1,8 m de gruix, el sud amb una obertura central de 6 m d'amplada, i a tocar la portalada actual, un mur perpendicular a aquests (Fig. 1 - estructures núm. 4).

La segona o fase B correspondria a un altre grup d'estructures, detectades per sota de la fase anterior, a partir d'1,8 m de profunditat i fins al límit de la prospecció, entre 3,15 i 3,60 m. El conjunt més destacat el formaria una estructura quadrangular, de 11,2 m per 13,8 m, amb una alçada d'1 m, la qual sembla que estaria reblerta de runa o amb un paviment (Fig. 2 - estructures núm. 5), i que s'ha interpretat com un element soterrani, cripta o edifici anterior, possiblement de sustentació de l'estructura superior que hem vist a la fase A. D'aquesta partiria un llarg mur cap a l'est, de 8,5 m de llargada, el qual no s'ha pogut interpretar (Fig. 2 - estructura núm. 8). Finalment, ja amb un senyal més tènue, s'haurien detectat un grup d'estructures al voltant, amb orientació inclinada (Fig. 2 - estructures núm. 6), de les quals hi hauria indicis també a la zona de l'altar.

VALORACIÓ FINAL

Aquests resultats ens han portat a revisar la primera proposta plantejada sobre l'emplaçament del temple romànic (Puig 2006). Totes les dades apunten a que l'edifici caldria situar-lo més a ponent, detall que, topogràficament, té sentit, atès que evita l'inici del desnivell cap a l'est, delimitat per la muralla i l'antic fossat, avui rec del Molí. S'intueix un edifici de dimensions notables, probablement d'uns 40 m de llargada (els mateixos que les esglésies dels monestirs de Sant Pere de Rodes i Santa Maria Vilabertran; mentre Sant Miquel de Fluvià i Santa Maria de Roses fan 30 m), per una amplada no superior als 20 m (Vilabertran fa 19 m, Sant Pere 16 m, Sant Miquel 16 m i Roses 20 m). És difícil suposar quina seria l'alçada, però, si prenem per referència aquests paral·lels, podria estar a l'entorn dels 15 m.

Aquesta seria l'església consagrada l'any 1064, al voltant de la qual el bisbe de Girona hauria fixat les 70 passes destinades a sagrera. Si apliquem aquestes mides al plànol topogràfic de la vila, en resulta un rectangle ben centrat dins d'aquest espai, el qual limitaria a l'est amb la muralla, a l'oest amb el límit de la plaça de les Gallines, i al nord i sud amb habitatges (Fig. 3). Aquesta posició qüestiona el quart supòsit abans plantejat sobre l'ordenació urbana del puig Salner, el qual proposava una alineació de la façana romànica amb l'eix format pels carrers Carbonar i Capellans. Amb la nova proposta, la façana quedaria avançada uns metres més a l'oest, i ocuparia una part de l'actual plaça. Al respecte, però, se'ns ha obert una nova hipòtesi: la possibilitat que l'edifici ordenat respecte aquest eix fos l'església preromànica documentada al 957.

És pràcticament impossible, vistes les dades obtingudes per la prospecció, intentar aproximar-nos a la planta i la ubicació d'aquesta església preromànica, suposadament un edifici d'una sola nau, amb absis

destacat. No descartem que aquesta forma pogués coincidir amb la traça de l'estructura quadrangular de la fase A, acabada en punta a l'est, la qual, com hem dit, amidaria un màxim de 20,5 m de llarg per 10,6 m d'amplada. La peculiaritat del que seria el suposat absis, acabat en punta, i les dimensions de la traça, fa que en dubtem. No cal dir que aquesta seria una qüestió interessant que es podria resoldre mitjançant excavació arqueològica, no menys que la possibilitat de comprovar que aquest edifici s'hagués pogut bastir sobre un d'anterior; ens referim a l'estructura quadrangular de la fase B, de 13,8 m per 11,2 m, també identificada com element soterrani o cripta.

BIBLIOGRAFIA

COMPTE, A. 2001, La canònica gironina i la geografia urbana de Castelló d'Empúries en la Baixa Edat Mitjana, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 34, 103-158.

MARQUÉS, J. 1976, Documentos sobre Castelló d'Empúries, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 159-206.

PUIG, A.M. 1996, La villa Castilione en el territorio Petralatense. La seva topografia urbana i el castell de Castelló, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 29, Figueres, 47-77.

PUIG, A.M. 2006, De l'església preromànica al temple gòtic. Una proposta d'evolució de l'edifici de Santa Maria, *El Salner* 12, Castelló d'Empúries, 9-16.

PUIG, A.M., AGUSTÍ, B. 2006, Excavació arqueològica al solar al nord de la basílica, *El Salner* 12, Castelló d'Empúries, 71-79.

PUIG, A.M., AGUSTÍ, B. 2007, *Memòria d'excavació. Solar del pàrquing al nord de la Basílica, al carrer Capellans. Castelló d'Empúries (Alt Empordà)*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

RIBAS, P. 2001, *Òbits, fossars i enterraments en el paviment de l'església parroquial de Sant Maria de Castelló d'Empúries*, Imp. Gràfiques Canigó.

NOTES

1) Un sistema informàtic genera aquests pulsos i els emet a través d'una antena, que també en capta les reflexions i les ubica ordenadament en el sentit d'avanç del sistema i en profunditat. Dues proves inicials van permetre determinar que la freqüència d'antena més adequada era de 270 MHz, que proporcionava una informació més esquemàtica, però més fàcil d'interpretar. L'antena de 400 MHz oferia un bon detall en els primers centímetres de profunditat, però es perdia la claredat en la imatge més enllà de 1,5 m.

2) Tot i que la superfície explorada va incloure part de les naus laterals, la profusió de tombes que hi ha va desaconsellar la utilització de les dades obtingudes.

3) Bona part dels estudis que fins ara han fet referència a aquest edifici, però, suposaven la pervivència d'algunes part dins l'obra gòtica: l'àmbit d'entrada a la sagristia nova -al costat nord-est de la capçalera-, la sagristia vella –al costat nord-est- i el campanar. No obstant això, avui es tendeix a considerar que aquests elements no són tant antics, sinó que corresponen al moment inicial del temple gòtic, del segle XIII.

4) El primer document que es coneix és del 1007, en el qual l'església apareix esmentada en la venda d'unes terres al bisbe Odó de Girona. L'església, amb tots els seus delmes, primícies, ofrenes i alous, s'inclou en la dotació de la canònica de Girona del 1019 feta pel bisbe Pere Rotger. La seva consagració serà l'any 1064, en temps del comte Ponç I i del bisbe Berenguer de Girona.

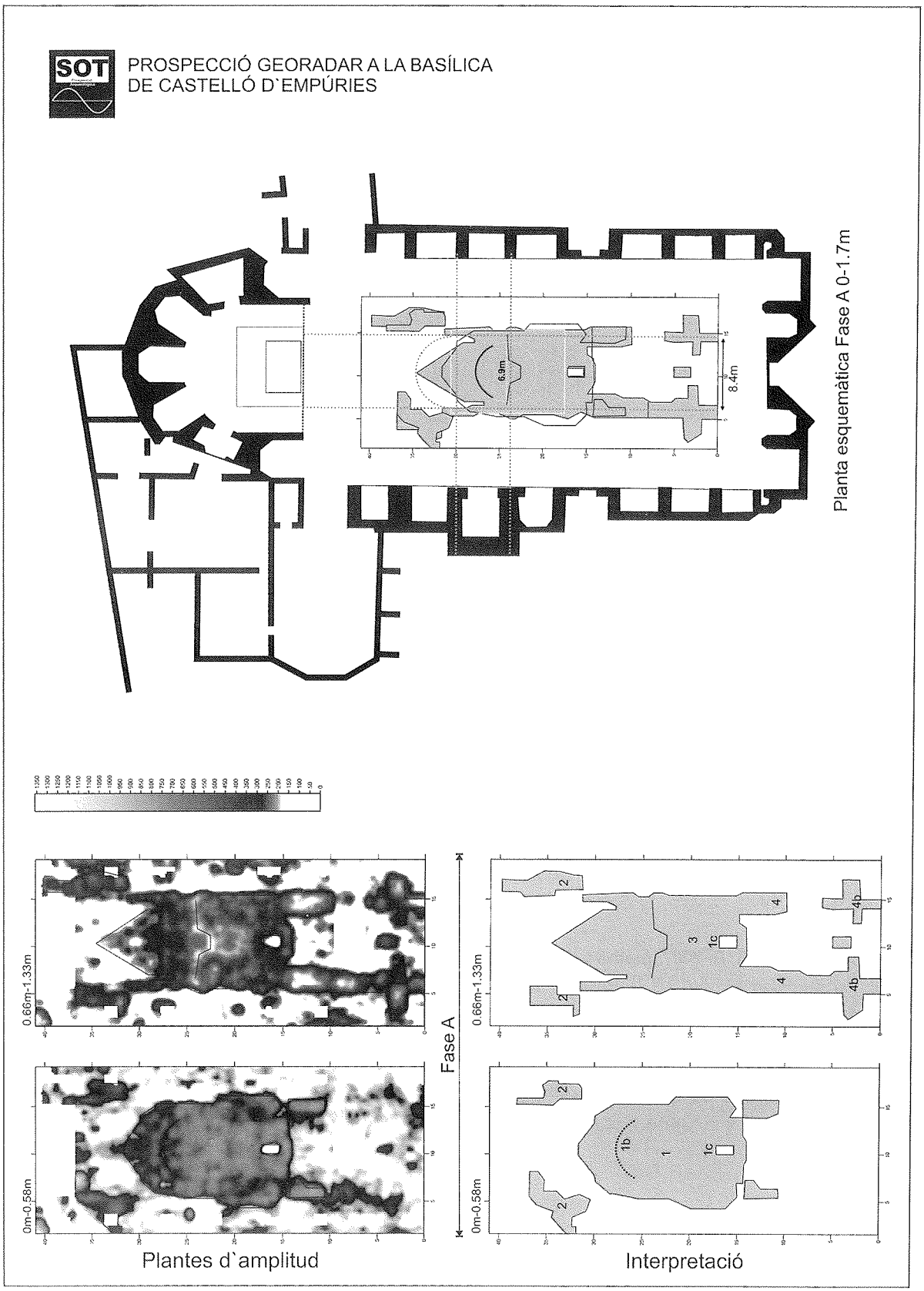

Figura 1. Estructures de la fase A documentades a la prospecció.

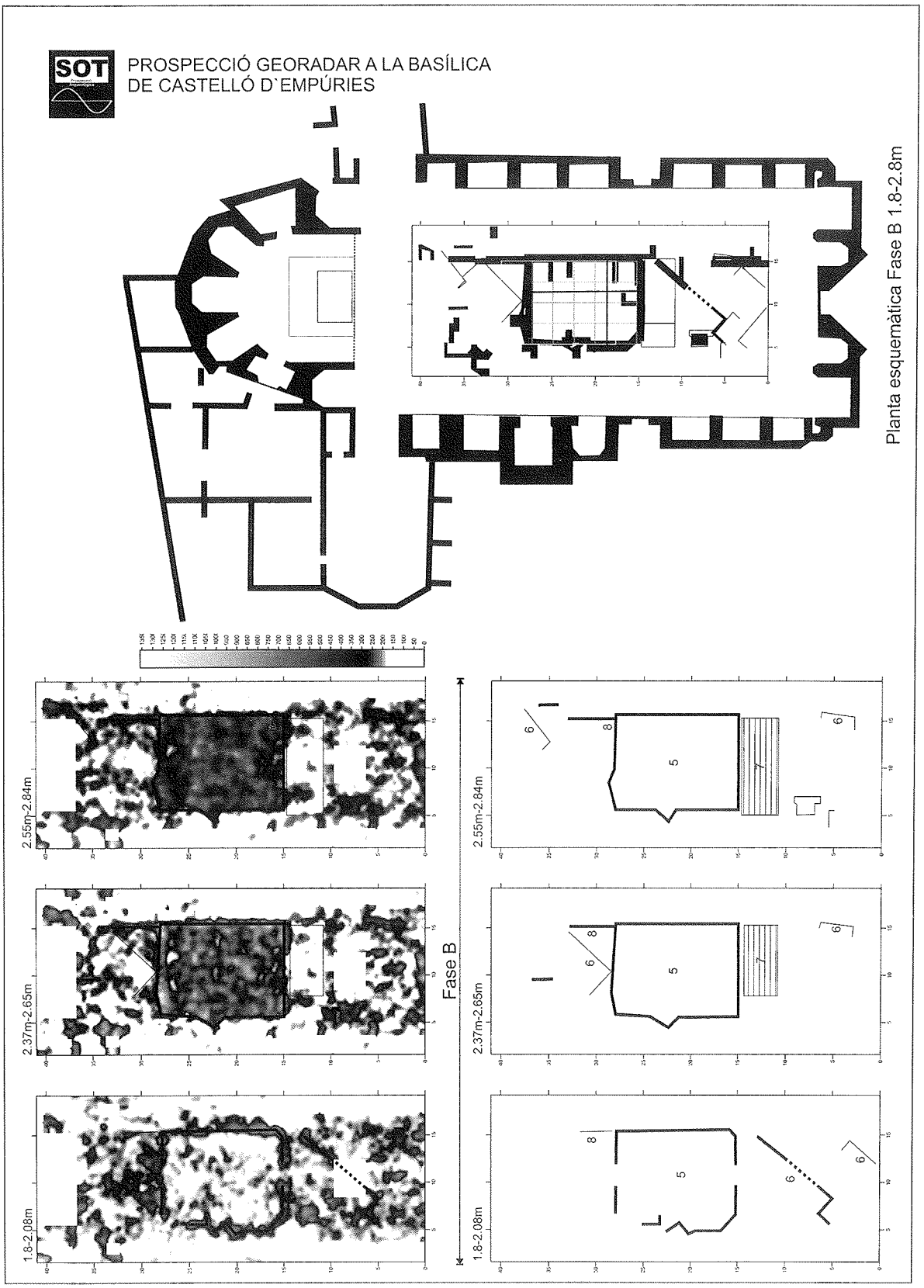

Figura 2. Estructures de la fase B documentades a la prospecció.

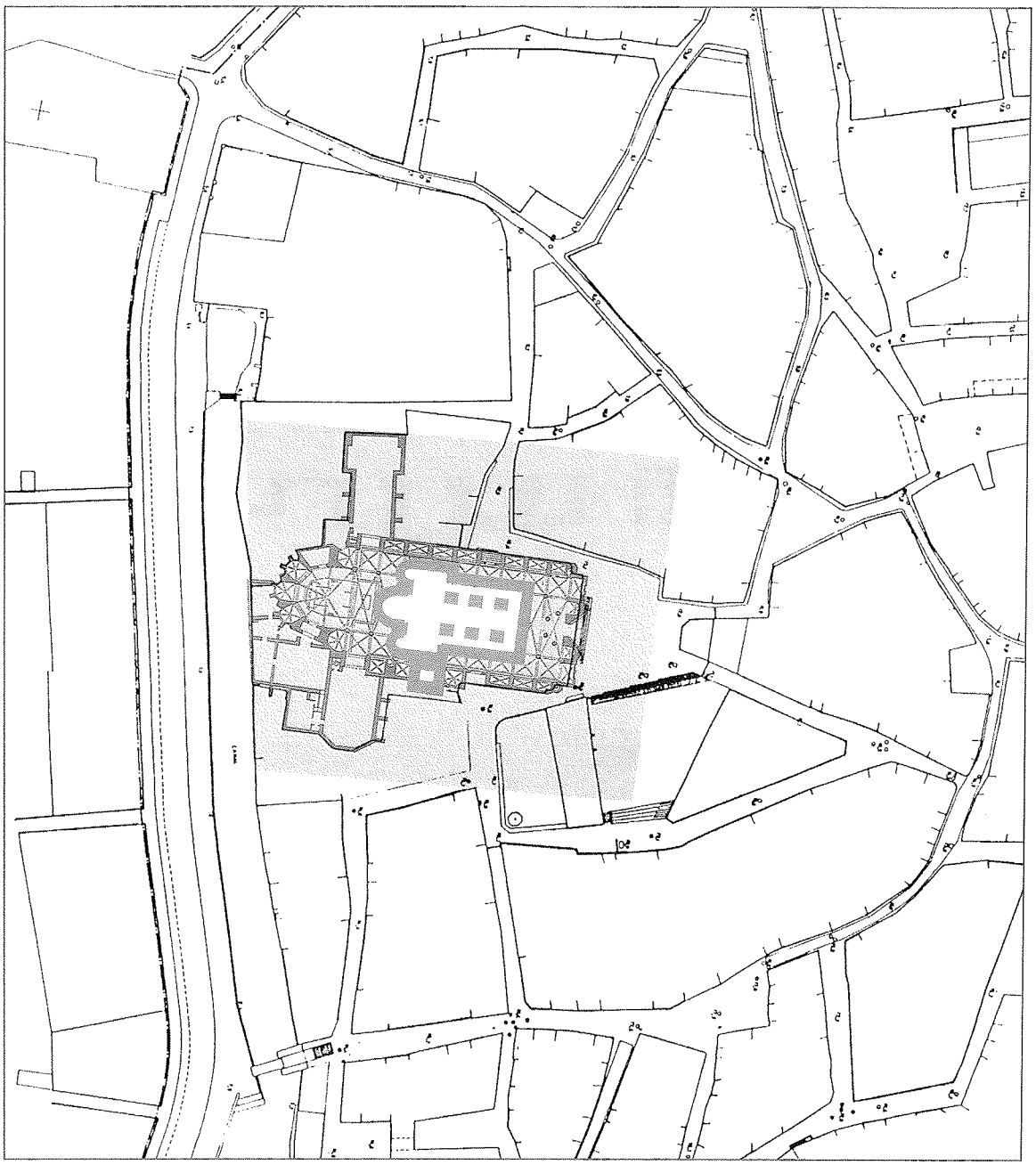

Figura 3. Proposta d'emplaçament de l'església romànica dins l'àmbit de la sagrera, en relació a l'església gòtica i l'urbanisme del puig Salner.

CONTROL ARQUEOLÒGIC DE LES OBRES DE CONDICIONAMENT DE LA CARRETERA GI-604 I GI-610 PALAU SAVERDERA – VILAJUÏGA (ALT EMPORDÀ)

Sílvia CALLAVÉ FELIPE

INTRODUCCIÓ. SITUACIÓ GEOGRÀFICA

La intervenció arqueològica es va realitzar a les carreteres GI-604 (PK 0+009 a 1+120) i GI-610 (PK 5+137 a 9+942) que es tracten, de fet, de la mateixa carretera, que rep dues denominacions diferents segons el tram. La zona objecte d'intervenció discorre pels pobles de Vilajuïga, Pau i Palau Saverdera, situats a la plana de l'Alt Empordà, a la banda sudoccidental de la Serra de Rodes, que cap al nord enllaça amb l'Albera. Aquesta zona té una situació privilegiada entre dos parcs naturals (Serra de Rodes i l'Albera), a poca distància de Figueres, Llançà i Roses, i està molt ben comunicada amb la resta de la comarca. La carretera, orientada de nord-est a sud-oest, travessa aquesta zona de plana; al nord hi trobem la muntanya i al sud la plana que porta cap al Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà. Aquesta bona situació ha afavorit que diferents comunitats humanes al llarg de la història l'hagin escollit per instal·lar-s'hi. Per això, a la zona de Vilajuïga trobem restes des de la prehistòria fins a l'època medieval i, igualment, es conserven un grup molt notable de sepulcres megalítics i dòlmens, abundants a la zona de Pau i Palau Saverdera.

Es va fer el control de tota l'obra, que comprenia una distància de 7 km, als quals cal afegir el tram que es va obrir a Vilajuïga des de la zona de Can Bosch fins a la riera de Vilajuïga, on hi havia projectada una variant per distribuir el trànsit fora del poble.

A la zona on hi havia projectada aquesta variant (al PK 4+660), es va localitzar un nivell d'abocament de restes òssies humanes, ceràmica i diversos objectes de bronze, que va donar lloc a una intervenció arqueològica per tal de poder recuperar aquest material i conèixer l'extensió i la potència del jaciment. Aquesta intervenció es va anomenar Mordals de Dalt,

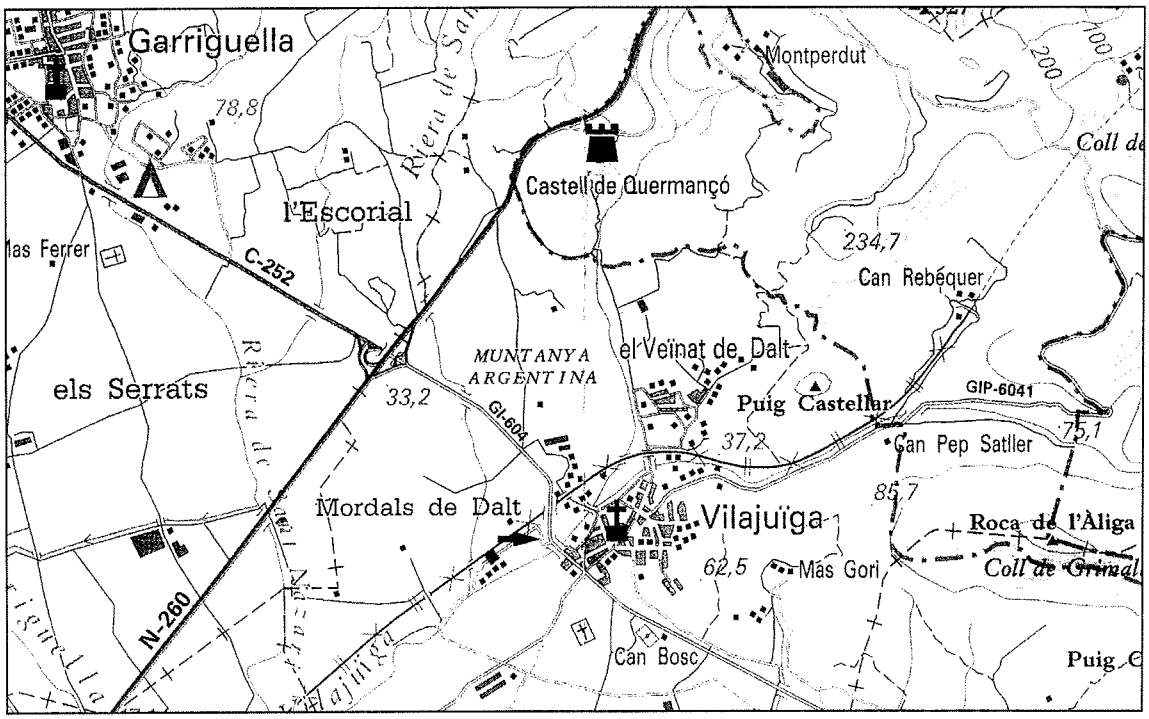

Figura 1. Plànol de situació de Mordals de Dalt (Vilajuïga)

prenent el nom d'un camp proper a la zona afectada.
El seguiment arqueològic es va realitzar des del 17 de juliol fins al 31 d'octubre de 2006, i la intervenció arqueològica a Mordals de Dalt va tenir lloc del 5 al 24 d'octubre de 2006.

DESENVOLUPAMENT DE LA INTERVENCIÓ

Control arqueològic

La necessitat de dur a terme un control arqueològic en aquesta obra venia donat per la possible existència dels dos jaciments arqueològics que es podrien veure afectats per l'obertura de les rases d'ampliació de la carretera. Per això, era necessari un control de les zones més sensibles des d'un punt de vista arqueològic, que permetessin, si s'esqueia, determinar l'afectació de restes arqueològiques, així com la necessitat de dur a terme una intervenció arqueològica per tal de poder documentar-les. Els dos jaciments en qüestió, un d'època romana altimperial (Ca n'Isach) i un altre que podria correspondre al paleolític inferior, figuraven dins la carta arqueològica de l'Alt Empordà.
Amb l'inici de les obres d'ampliació i millora del ferm de la carretera es van començar les tasques de control arqueològic. Primerament, es va realitzar una prospecció de la zona on hi havia documentats els dos jaciments esmentats. Donat que la prospecció va tenir resultats negatius, seguidament es va realitzar el control arqueològic de l'extracció de la capa vegetal i el seguiment del rebaix a cota de tots els trams durant l'excavació del calaix d'ampliació de la carretera.
El control arqueològic va consistir en un seguiment visual tant durant el desbrossament inicial com en el rebaix posterior. Alhora, es van realitzar verificacions en les seccions i talussos per tal de comprovar que no hi haguessin evidències d'estructures construïdes o material arqueològic. També es van realitzar verificacions un cop s'havia extret el primer nivell de subsòl vegetal abans que s'efectués el rebaix per fer el calaix. En alguns trams de la banda sud de la carretera, on no es va haver de rebaixar ja que la cota ja era més baixa que la carretera, es van fer verificacions abans que es reomplissin per poder comprovar que no hi hagués cap resta que es veiés afectada. Aquestes comprovacions van donar un resultat nul.

Intervenció arqueològica a Mordals de Dalt (Vilajuïga)

Des del primer moment de la descoberta de les restes òssies humanes a Mordals de Dalt es van aturar les obres en aquest punt i es va procedir a netejar i delimitar tota la zona on apareixien restes. Es va obrir tot el sector que quedava afectat per l'obra i es va decidir excavar en extensió tot el que permetien les condicions de seguretat.
Es tractava d'un abocament d'ossos humans i ceràmica sota el reompliment de l'antiga carretera de Vilajuïga. Aquesta carretera havia estat en funcionament fins que, aproximadament a mitjans del segle passat, es va aixecar la cota del vial i es va construir un pont sobre les vies del ferrocarril. Sota aquest reompliment de l'antiga carretera es va localitzar un nivell de terres força compactes amb abundant presència de restes òssies molt fragmentades i també ceràmica i bronzes. Aquest nivell superficial tenia una potència d'uns 30 centímetres en tota l'extensió oberta. Sota aquest nivell en va aparèixer un altre amb abundant presència de restes òssies, ceràmiques i bronzes, amb enderroc. Aquest nivell es trobava al llarg de tota la zona oberta i tenia una potència aproximada d'uns 50 centímetres.
Les restes òssies que vam localitzar durant el procés d'excavació no ens van aportar gaire informació, ja que no es va trobar cap os en connexió anatòmica, sinó un conjunt d'ossos abocats i molt fragmentats que hi haurien estat traslladats des d'un altre indret. No es va localitzar cap estructura que ens pogués indicar la presència d'una zona d'enterraments i, per tant, semblaria que ens trobem davant d'una zona d'abocament d'una part del l'antic cementiri de Vilajuïga.
Pel que fa al material ceràmic localitzat, vam poder situar-lo entorn dels segles XVIII- XIX. En aquest moment el camp català vivia un moment de revifalla, fet que va produir en molts pobles un augment de la població. Aquest fet, generalitzat a tot el territori català, també va afectar Vilajuïga, que va veure com la seva població augmentava considerablement; així, trobem que al 1718 hi havia 101 habitants, que passaren a 754 el 1860. Aquest augment de la població va fer necessari que hi hagués un augment de l'ocupació del territori. La major densitat de població hauria fet necessari ampliar moltes infraestructures de la població. Seria en aquest moment quan el cementiri parroquial, que es trobava dins del poble, va quedar petit i calgué ampliar-lo i situar-lo fora del poble, on es localitza actualment. L'abocament de les restes localitzades a Mordals de Dalt, que es troba en una zona propera al poble però a l'altra banda de la riera, podria estar relacionat amb aquest trasllat del cementiri.

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA DELS CAMPS DE L'ANTIGA GRANJA DEL CASTELL DE PERALADA (PERALADA, ALT EMPORDÀ)

Maribel FUERTES AVELLANEDA, Dolors CODINA i REINA

Del 26 de març al 11 d'abril de 2007 es va dur a terme la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció del nou edifici que haurà d'albergar les caves del Castell de Peralada. Els treballs foren encarregats a Janus, S.L. per part dels promotors del projecte.

El projecte ubica la nova seu de les caves en el paratge anomenat la Granja, on es troba actualment l'edifici de l'antiga granja del castell de Peralada (Fig. 1). El projecte parteix de la rehabilitació d'aquest mateix immoble i de la seva ampliació cap a l'oest amb un edifici de nova planta. Els camps situats a l'est de la granja restaran afectats, en menor mesura, per la construcció de diversos accessos a les caves i per la plantació de vinya en la totalitat del terreny restant.

L'indret esmentat es troba en una zona d'expectativa arqueològica, tant per la seva ubicació dins dels terrenys de la granja del castell com per l'existència de diversos jaciments propers a la finca. A escassos metres en direcció oest trobem els jardins del Castell-palau de Peralada, on hi ha documentada una necròpolis d'incineració de la primera edat del ferro. També molt proper, a la banda est de la carretera que mena de Castelló d'Empúries a Peralada, es troba el mas de Sant Llàtzer, dins del qual es conserven vestigis d'un petit temple preromànic.

Degut a la gran superfície de terreny a prospectar es va optar per intervenir individualment en els diversos camps afectats, donant-li a cadascun un número de zona:

La zona 1 correspon al camp situat a la banda oest de la granja, que es troba a un nivell inferior i és on s'ha de construir el nou edifici de les caves. Durant la realització de les rases es van localitzar nivells i estructures arqueològiques a quasi la totalitat

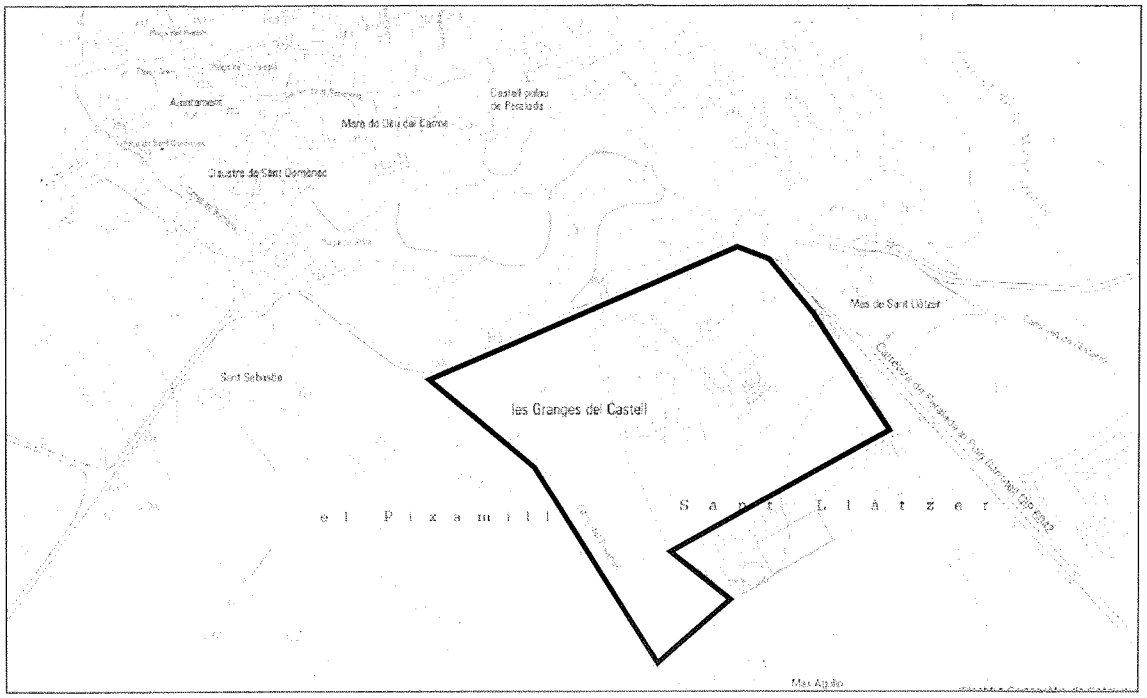

Figura 1. Situació geografica de la zona afectada per la construcció de la nova seu de les caves de Peralada

Janus S.L.

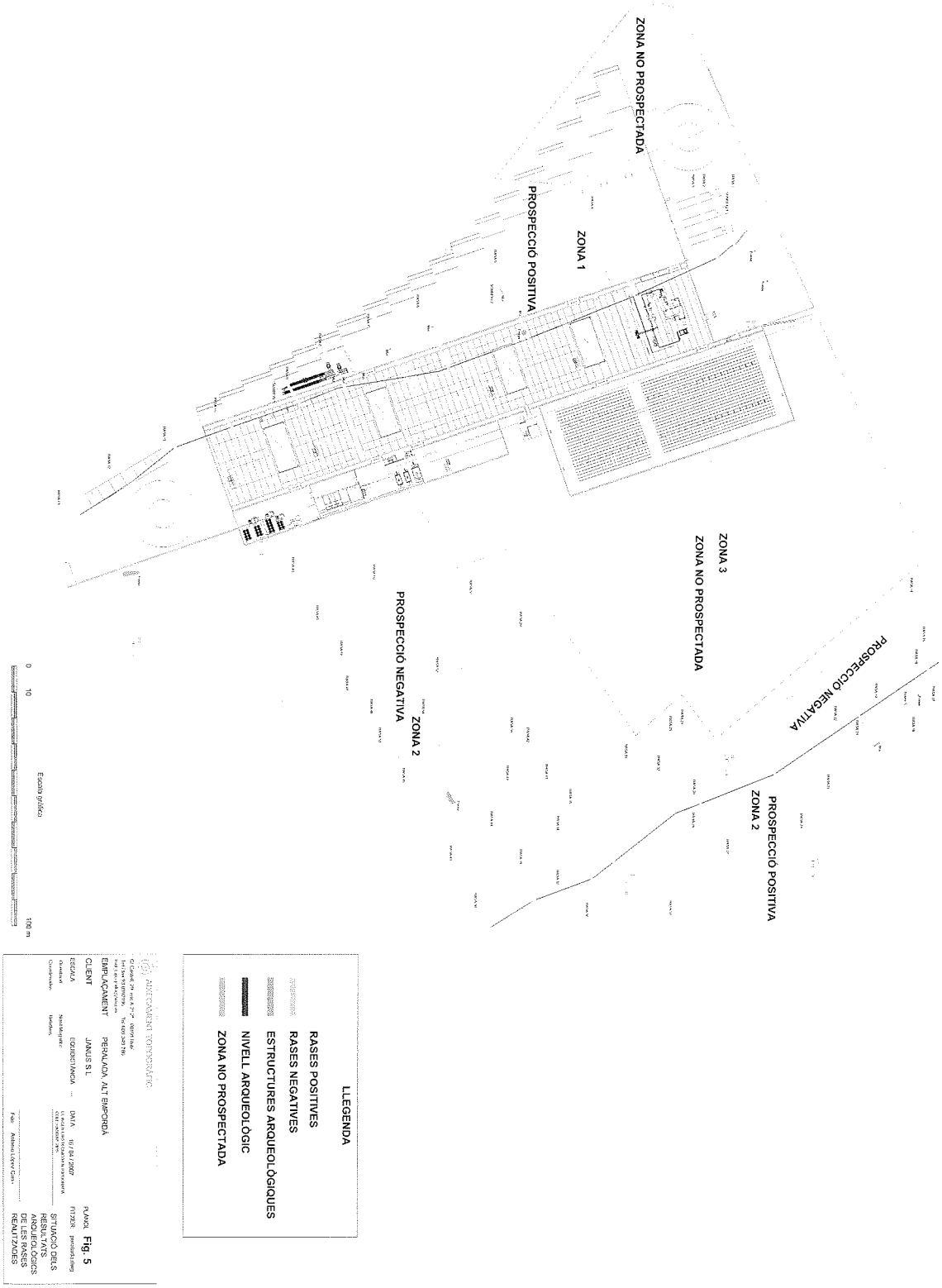

Figura 2. Resultats de la prospecció realitzada

del camp, corresponents a estructures d'hàbitat. Concretament, es van localitzar les restes de 6 murs i 4 fosses, distribuïdes al llarg de tot el camp.

Pel conjunt de materials ceràmics extrets durant l'excavació de les rases podríem concloure que ens trobem davant d'un assentament de cronologia probablement tardoibèrica o romanorepublicana. A més, es van detectar en els nivells inferiors diversos fragments de ceràmica elaborada a mà i en nivells superiors alguns fragments que es podrien situar en època romana baiximperial.

Observant la planta de situació de les rases, on hi ha representada la ubicació dels nivells arqueològics localitzats, s'aprecia que la superfície ocupada per la major concentració de restes es troba a la meitat occidental del camp, mentre que a la part oriental les rases van donar resultats negatius, si exceptuem la presència d'algunes estructures aïllades (Fig. 2).

La zona 2 respon als camps situats a les bandes oest i sud de la granja. Es troba en el mateix nivell de la granja i es convertirà en una plantació extensiva de vinya. En aquesta zona la prospecció arqueològica va detectar restes arqueològiques de caire habitacional circumscrites a la part est dels camps que la conformen. En aquest sector, durant la realització de les rases van quedar al descobert les restes d'un mur i es van poder documentar tres fosses, tot i que, malauradament, els materials extrets no foren suficients per a establir-ne una datació exacta. Pel que fa a la superficie ocupada per aquestes restes, val a dir que mentre que en tota la banda est es va documentar un nivell arqueològic positiu, tan sols fou a l'angle nord d'aquesta franja on es va trobar una petita concentració d'estructures, mentre que a la banda sud tan sols es va documentar una fossa, completament aïllada (Fig. 2).

La zona 3 engloba les zones que no van ser prospectades durant aquesta intervenció. Es tracta del pati interior de la granja del castell i dels terrenys circumdants a aquest edifici. Aquí hi ha diversos edificis annexos i un camp de futbol encara actius, pel que es va optar per ajornar la prospecció d'aquests terrenys fins que tots aquests elements puguin ser enderrocats.

En conclusió, la prospecció dels camps de l'antiga granja del castell va permetre la localització de dos jaciments arqueològics en el seu subsòl. La realització de rases, malauradament, no ens pot donar més informació. El projecte es troba actualment aturat i no es podran conèixer més dades d'aquestes restes fins a la realització del projecte de construcció de la nova seu de les caves de Peralada, que haurà de comportar prèviament una excavació en extensió de totes aquestes restes.

PROSPECCIÓ DELS SECTORS AFECTATS PEL PROJECTE DE CONSTRUCCIÓ DE LA CENTRAL TÈRMICA DE CICLE COMBINAT DE BESCANÓ (BESCANÓ-SALT, GIRONÈS)

JOAN LLINÀS i POL, JORDI MERINO i SERRA

INTRODUCCIÓ

L'abril de 2007 es va realitzar una prospecció arqueològica en els terrenys afectats pel projecte de construcció de la Central Tèrmica de Cicle Combinat Girona, en el terme municipal de Bescanó (Gironès), i d'un gasoducte associat que discorre pels termes de Bescanó i Salt. La feina va ser encarregada a l'empresa Janus, S.L. per part de l'empresa constructora, Auma, S.A.

L'estudi tenia el doble objectiu de comprovar sobre el terreny l'afectació que el projecte pogués tenir sobre aquells elements del Patrimoni Cultural inventariats i catalogats i, per altra banda, la localització de restes o indicis arqueològics en superfície que poguessin ajudar a delimitar noves àrees d'actuació, així com la documentació de nous elements o restes patrimonials.

L'estudi fou realitzat en dues fases, que incloïen la recollida del màxim d'informació existent sobre el patrimoni històric en els sectors afectats pel projecte i, en segon lloc, la realització d'una prospecció superficial sistemàtica de toda la zona afectada.

LA CENTRAL

El projecte de construcció de la central afectava una finca amb una superfície aproximada de 50.000 m^2, situada al costat de la carretera N-141, a l'alçada del PK.106, en el poble de Vilanna i en el terme municipal de Bescanó. La finca està situada just davant de la central hidroelèctrica de Vilanna, un edifici modernista visible des de la carretera. Bona part de la superfície afectada eren camps de conreu.

En aquesta finca s'hi va realitzar una prosecció superficial visual amb un resultat negatiu, ja que no s'hi va localizar cap jaciment arqueològic ni cap fragment de material arqueològic, ni cap element de patrimoni arquitectònic que resultés afectat pel projecte. Tot i així, en alguns dels sectors afectats, la prospecció no va poder ser intensiva degut a l'estat dels camps de conreu, que no permetien la inspecció detallada de la superfície del terreny. Per aquest motiu, com a mesura correctora es va proposar una prospecció detallada de la finca abans de l'inici de les obres i dels moviments de terres, que haurà de permetre documentar, si s'escau, alguna possible resta que no fou observada en aquesta primera fase.

EL GASODUCTE

Conjuntament amb la central, el projecte preveu la construcció d'un gasoducte que connecti la central amb la xarxa principal, situada al costat de l'autopista AP-7. Amb els mateixos objectius i metodologia de treball que en el cas de la central, es va realitzar la prospecció visual de tota la zona afectada per aquest gasoducte.

El traçat projectat del gasoducte s'inicia en el seu enllaç amb la xarxa principal, just al costat de l'autopista AP-7, en el terme municipal de Salt. Després d'un petit tram paral.lel a l'autopista, la travessa pel pont de l'antiga carretera N-141 i segueix paral.lel a la carretera fins arribar al trencall de Montfullà, ja dins del terme de Bescanó. A partir d'aquest punt segueix sempre el traçat de l'antic ferrocarril que unia Girona amb Olot, actualment fora de servei i convertit en un carril bici, fins arribar a l'alçada de Vilanna, a l'indret on hi ha projectada la central. Segons el projecte, per a construir el gasoducte serà necessari obrir una rasa d'uns 40 cm d'amplada i 150 de profunditat.

La prospecció no va permetre localitzar cap nou jaciment ni element arquitectònic que no fos conegut. Cal tenir en compte que la pràctica totalitat del traçat del gasoducte segueix l'antiga línia del tren, que en el seu moment va implicar moviments de terres d'una certa entitat, que haurien destruït qualsevol vestigi

Janus S.L.

arqueològic o arquitectònic que es trobés a la traça. Igualment, cal tenir en compte que en la pràctica totalitat del traçat hi ha una conducció d'aigua d'importants dimensions, entrerrada sota l'actual nivell del carril bici. Tot i així, hi ha un jaciment arqueològic i diversos elements de patrimoni arquitectònic que, tot i que no estan inclosos en els inventaris de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, es troben en altres inventaris, concretament en l'Inventari del Patrimoni Històric, Artístic i Arqueològic de la comarca del Gironès (Consell Comarcal del Gironès) i en l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic relacionat amb la utilització de l'aigua del Ter (Consorci Alba Ter).

Elements directament afectats pel projecte

Farga de Vilanna (nº1)
Edificada per Josep Golard, farmacèutic de Girona, el 1683. L'edifici està pràcticament destruït, i solament hi és visible un mur de considerable longitud, del qual parteixen, perpendicularment, dos murs seccionats.
Com a mesures correctores es va proposar efectuar una neteja de les restes i una documentació gràfica i planimètrica de les estructures existents, així com la realització d'un sondeig arqueològic just al costat del carril bici per tal de comprovar si les estructures segueixen sota la seva traça. Si els resultats són positius, caldrà efectuar una excavació arqueològica prèvia a la construcció del gasoducte a l'àrea afectada pel projecte.

Ponts del carrilet (nº 2 a 7)
Encara que la línia de ferrocarril que unia Girona i Olot està inclosa dins de l'inventari de Patrimoni Històric de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, hi ha una sèrie d'elements arquitectònics d'aquesta línia que poden resultar afectats pel projecte de forma específica. Es tracta d'una sèrie de petits ponts por on passava la línia ferroviària i que han estat reaprofitats pel carril bici que segueix el mateix itinerari. Tots responen a un mateix disseny: es tracta d'una obra de formigó revestida de pedra vista, amb rajol vermell a les cantonades i als vèrtexs. Tots els ponts són de petites dimensions i serveixen per salvar petits obstacles, sobretot rieres que desemboquen al Ter.
Com que aquests elements es troben en el traçat previst del gasoducte i, per tant, és pràcticament inevitable la seva afectació, vam proposar realitzar-ne una completa documentació gràfica i planimètrica de cadascun d'ells prèviament a l'inici de les obres.
D'oest a est, són els següents ponts, tots ells dins del terme municipal de Bescanó (fig. 1):
2. Pont sobre el torrent de Ribera
3. Pont sobre el torrent d'en Baldiret
4. Pont de la central Berenguer
5. Pont sobre el torrent d'en Ribes
6. Pont sobre la sèquia de Bescanó
7. Pont sota el talús del Carrilet

Elements situats a l'àrea d'influència del projecte

A banda, hi ha diversos elements que, sense estar directament afectats pel projecte, es troben a la seva àrea d'influència per una qüestió de proximitat. En tots aquests casos, es recomana efectuar un seguiment i un control arqueològic de les obres de construcció del gasoducte per a evitar la possible afectació de l'element.
El llistat d'elements, tots també pertanyents al municipi de Bescanó, és el següent (fig. 1):
8. Central hidroelèctrica de Vilanna
9. Estació de Bescanó
10. Canal de Vilanna i Bescanó
11. Rec Gros, Rec Vell o sèquia de Bescanó
12. Caseta del Carrilet
13. Canal de la Grober
14. La Rajoleria
15. Estació de Montfullà
16. Central de Montfullà
17. Pont de la carretera antiga

BIBLIOGRAFIA

DIVERSOS AUTORS, *Carta arqueològica de Catalunya. Municipis de Salt i Bescanó,* Generalitat de Catalunya, Barcelona (inèdit).

DIVERSOS AUTORS, *Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Municipis de Salt i Bescanó,* Generalitat de Catalunya, Barcelona (inèdit).

DIVERSOS AUTORS 1992, *El Gironès, la Selva i la Garrotxa. Gran Geografia comarcal de Catalunya*, 3, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

COLLELLDEMONT, P. 1992, Del Montseny a la vall d'Hostoles, Editorial *El Punt*, .

LLINÀS, J., MERINO, J. 2000, *Inventari del patrimoni històric, artístic i arqueològic de la comarca del Gironès*, Consell Comarcal del Gironès, Girona. (inèdit).

LLINÀS, J., MERINO, J. 2005, *Inventari del patrimoni vinculat als usos de l'aigua del riu Ter*, Consorci Alba Ter, (inèdit).

LLINÀS, J., MERINO, J. 2007, *Guia del patrimoni del Gironès*, Volum 2, Consell Comarcal del Gironès, Girona.

PUIG, L.M., CLARA, J. 2003, *Bescanó: notes històriques*, Ajuntament de Bescanó.

SOLÉ, L. 2004, *Bescanó*, Els pobles del Gironès, Ajuntament de Bescanó.

TARRÚS, J., COMADIRA, N. 1977, *Guia de l'arquitectura dels segles XIX i XX a la provincia de Girona*, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona.

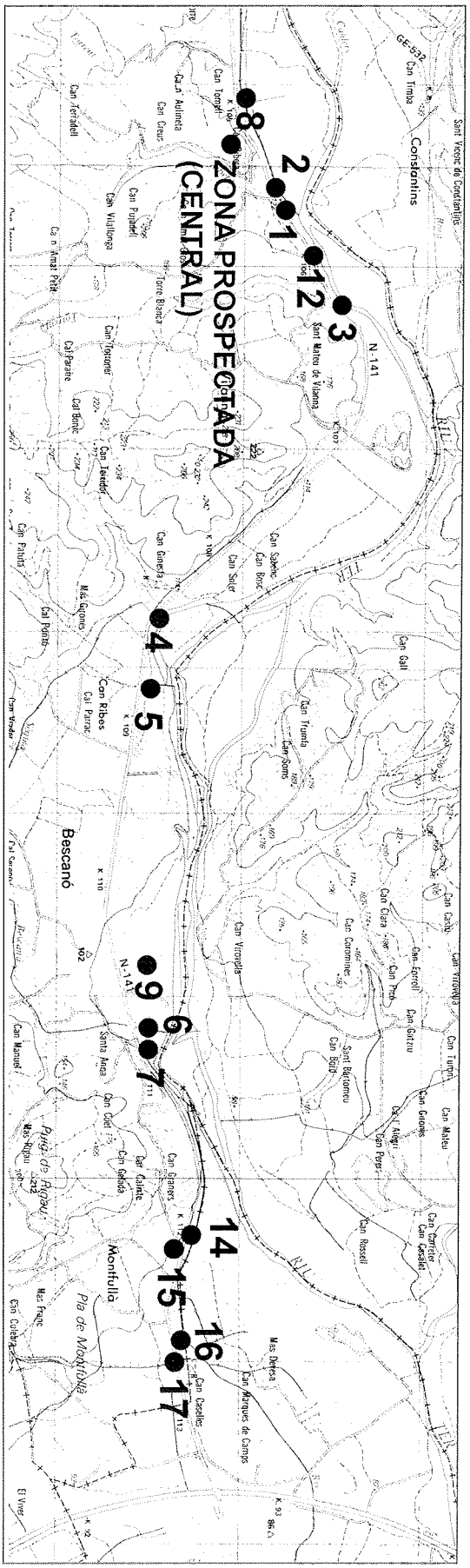

Figura 1. Ubicació dels diversos elements:

1. Farga de Vilanna,
2. Pont sobre el torrent de Ribera,
3Pont sobre el torrent d'en Baldiret,
4. Pont de la central Berenguer,
5. Pont sobre el torrent d'en Ribes,
6. Pont sobre la sèquia de Bescanó,
7. Pont sota el talús del Carrilet,
8. Central hidroelèctrica de Vilanna,
9. Estació de Bescanó,
12. Caseta del Carrilet,
14. La Rajoleria,
15. Estació de Montfullà,
16. Central de Montfullà,
17. Pont de la carretera antiga.

LA CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ DE LA FACTORIA DE SALAÓ DE L'EDIFICI "A" DE LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ)

Maria MOLINA, Mª Lluïsa MATAS, Sílvia LLOBET

El que coneixem com a treballs de conservació i restauració *in situ,* no només impliquen accions sobre els materials exhumats sinó també sobre les restes arqueològiques que es decideixen conservar dins d'un espai, com és el cas de la Ciutadella de Roses. En el decurs de l'any 2007 l'Ajuntament de Roses decideix promoure una intervenció per tal d'aturar els evidents processos degradatius que afectaven la factoria de salaons de l'Edifici "A", alhora que donar de nou al conjunt la llegibilitat perduda, millorant la seva museització dins de l'espai de la Ciutadella.

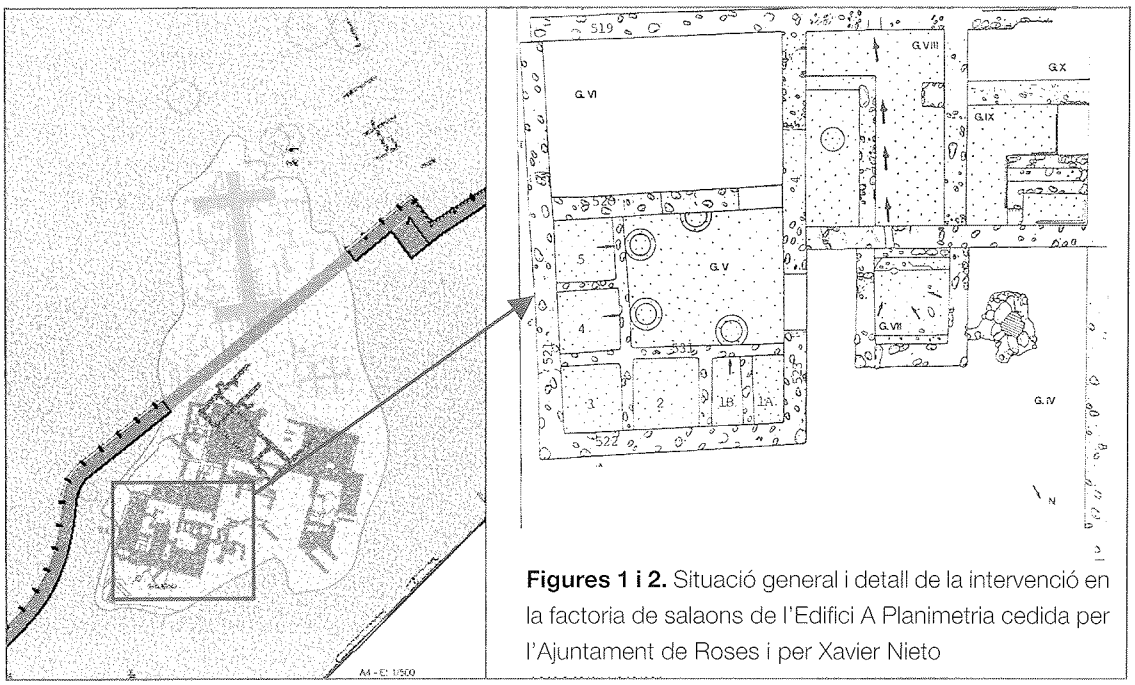
ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS

Els estudis preliminars així com les primeres prospeccions arqueològiques en la Ciutadella els inicià Bosch-Gimpera l'any 1916. Entre els anys 1945 i 1947 es va reprendre l'activitat investigadora, i es van anirant succeint de manera periòdica campanyes d'excavació arqueològica per tal d'aprofundir en l'estudi històric de l'espai. Des de l'any 1976 les campanyes anuals d'excavació es van fer sota la direcció conjunta de Josep M. Nolla i Xavier Nieto, donant-se per acabades l'any 1987.

L'edifici "A", localitzat en el sector sud-oriental de la Ciutadella, està format per un seguit d'estructures que constituïen una factoria de salaons situada cronològicament en època Baix Imperial.

Els treballs de restauració descrits en aquest article es van centrar en les estructures conservades en l'ala sud-oest de la factoria. Per començar podem parlar de l'habitació G-V, de forma lleugerament trapezoïdal, les seves cares nord i oest estan ocupades per dipòsits de planta quadrada i rectangular, mostrant recobriments d'*opus signinum* en els paviments i les parets. Aquests dipòsits van ser destinats a contindré el peix durant el procés de salaó, presentant uns fons

Figures 1 i 2. Situació general i detall de la intervenció en la factoria de salaons de l'Edifici A Planimetria cedida per l'Ajuntament de Roses i per Xavier Nieto

inclinats cap al centre de l'habitació, per tal d'evacuar els líquids del procés cap a unes obertures en els murs, que comuniquen amb unes cubetes circulars revestides amb *opus signinum* i construïdes per sota dels nivell del paviment de l'habitació. Es localitzen dues portes, una que comunica amb el pati G-IV i una altra amb el mur sud i que permetien l'accés a l'habitació G-VI, destinada a funcions de magatzem dels productes acabats. Finalment l'habitació G-VIII, situada entre la G-IX i la G VI, on destaca el dipòsit 29 també revestit en el seu fons i parets per *opus signinum*.

De manera paral·lela s'han portat a terme treballs de conservació en l'habitació G-VII, que conserva parts d'un altre dipòsit revestit també amb *opus signinum*.

ELS TREBALLS DE CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ

Després d'un llarg període d'aturada de tota activitat arqueològica, en el que no s'havien planejat ni efectuat cap tipus de tasques de manteniment, ni de control de l'evolució de l'estat de conservació per part de personal especialitzat, l'any 2007 les restes presentaven un estat de degradació força avançat. Com a conseqüència d'aquesta situació els treballs de conservació i restauració plantejats van tenir com a objectiu principal el posar fi als processos degradatius, alhora que recuperar el conjunt d'estructures de la factoria de salaons dins el seu context arqueològic.

L'equip de tècnics restauradors conjuntament amb els responsables de l'Ajuntament, van traçar un protocol d'actuació a seguir en aquest cas concret. Aquest contemplava una primera fase de treball centrada en l'elaboració d'un estudi exhaustiu dels factors d'alteració observats en les estructures arqueològiques i de les problemàtiques que se'n desprenien, i que en un segon moment va permetre plantejar les accions a fer per tal de garantir la salvaguarda futura del conjunt.

EXAMEN DE L'ESTAT DE CONSERVACIÓ

L'observació ocular va aportar un seguit de dades sobre l'estat de conservació de les restes arqueològiques, identificant els diferents materials de construcció, les alteracions que afectaven a cadascuna de les estructures, així com les problemàtiques més greus de conservació que se'n desprenien i sobre les que calia actuar. Totes aquestes dades i l'enregistrament gràfic mitjançant mapes i fotografies, van quedar a bastament recollits en la memòria d'actuació.

En primer lloc es van identificar els factors de degradació que estaven malmetent les restes i que es podrien definir a grans trets com: acció directa dels agents climàtics i formació de zones amb un alt grau d'humitat, atacs antròpics i circulacions indegudes, modificacions d'espais per canvis d'usos seccionant les estructures, i finalment, contigu a l'habitació G.VI es va documentar un túmul de terra artificial que provocava un augment considerable del creixement vegetal.

A partir d'aquestes dades es van determinar les alteracions presents en cadascuna de les estructures i que a grans trets es van definir com: alteracions físiques com ara esfondraments i desplaçaments d'elements constructius; pèrdua de gran part del material de lligat original provocant problemes de descohesio i fixació dels elements lítics; arrebossats i revestiments *d'opus signinum* despresos i amb grans llacunes; petits esfondraments, fractures, fissures i esquerdes de manera generalitzada; contorns i coronaments dels murs malmesos; forta presència de deterioració biogènica i animal i pèrdues generalitzades dels paviments originals.

Cal fer especial esment en un seguit d'intervencions antigues no documentades, centrades en la reintegració del material de lligat, en la creació de bisells en els revestiments i en remuntes parcials d'elements perduts. Totes aquestes accions van ser fetes amb un material no adequat (ciment) que va provocar un seguit d'alteracions com ara eflorescències de sals solubles, disgregacions del material original, separacions que provocaven acumulacions més abundants de vegetació i nius d'animals, i pèrdues de material original al ser menys rígid que el material de reintegració.

Figura 3. Detall de l'estat de conservació inicial de part de l'habitació G.V i dels dipòsits 1A, 1B i 2
Foto: ÀBAC. Conservació-Restauració,,S.L.

Foto 4. Vista de l'estat de conservació de l'habitació G.V.. Foto: ÀBAC. Conservació-Restauració,,S.L.

PROCÉS DE CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ

Fet l'estudi de l'estat de conservació, valorats els processos de degradació descrits, així com contemplades totes les problemàtiques que se'n desprenen, va ser moment d'iniciar la segona fase de treball elaborant la proposta d'intervenció, on es van fixar les accions a seguir per tal de garantir l'èxit de les tasques a executar i assegurar la salvaguarda de les restes exhumades.

Els treballs es van iniciar amb tasques rutinàries de neteja mecànica per tal d'eliminar els residus de terra aportats pel propi jaciment i poder alliberar les superfícies a tractar.

Aquesta primera neteja va resultar insuficient per portar a terme el control i eliminació del deteriorament biogènic, per tant es va fer indispensable l'aplicació de productes biocides i/o herbicides; per una banda per facilitar l'eliminació tant de plantes, com de molses i líquens, així com per retardar-ne el creixement.

Més tard es van valorar les intervencions antigues fetes amb materials inadequats, i se'n va plantejar l'eliminació de manera controlada amb mitjans físics. Aquestes tasques, conjuntament amb l'estat de conservació que presentava el conjunt van fer necessaris un seguit de treballs de consolidació i fixació dels elements que composaven les estructures, per tal de retornar la resistència física i estructural al conjunt. Aquests processos es van executar en dues fases:

- En un primer moment, en els punts on s'observaven fissures i esquerdes profundes així com en les zones on es documentaven separacions dels revestiments dels paraments, s'optà per efectuar un seguit de fixacions amb injeccions d'un morter sintètic, acció que evitarà futurs esfondraments i despresa de materials constructius.
- Tot seguit es van plantejar treballs de reintegració del morter de lligat perdut i d'acabat dels coronaments seccionats, processos que van permetre d'una banda que els murs quedessin ben lligats i compactes, i de l'altra que es segellessin zones obertes, evitant tant l'acumulació de dipòsits de brutícia i vegetació com la filtració de l'aigua de la pluja. Es va treballar amb morters tradicionals de calç i sorra, assajant amb diverses mostres fins trobar la més adequada en cada cas.

Una vegada es va assolir la resistència física de les estructures conservades, encara mancaven per fer altres intervencions de restauració, que finalment són les que més van afectar l'acabat final del conjunt i que van permetre millorar-ne notablement la lectura. Aquests treballs és van centrar en la reubicació d'elements despresos i en la reintegració d'elements o parts perdudes, que ajudaran a millorar la conservació de les estructures alhora que facilitaran la integració del conjunt dins del seu ambient arqueològic.

Aquestes accions tenien com a objectiu principal la recuperació parcial de l'espai d'època Baix Imperial.

Totes les reintegracions que es van dur a terme en aquesta intervenció van seguir els criteris internacionals marcats per organisme internacionals com l'*ICROOM* i que han estat a bastament recollits en les diverses *Carta del Restauro*, i que a grans trets es defineixen com:

- *Els materials emprats han de ser reversibles i compatibles amb els originals.*
- *En cap cas la part reintegrada ha de fer retrocedir visualment les zones originals.* El morter de reintegració i els revestiments creats tenen una tonalitat i textura lleugerament diferents a l'original, i es van aplicar uns mil·límetres per sota del nivell original.
- *Els murs reintegrats s'han de reconèixer amb facilitat respecte els originals.* Per poder fer la distinció es va fer una cinta de morter entre la part original i la part afegida, del mateix color que el morter de lligat.
- *S'han d'estudiar detingudament els punts a on s'executaran les reintegracions.* En primer lloc es van valorar les zones que pel seu estat de conservació no es podia garantir la seva estabilitat, per tant es va considerar que l'estat de conservació era el més important alhora de plantejar les reintegracions. En segon lloc es van plantejar reintegracions en punts on calia facilitar la lectura de l'espai, fent-los més entenedors als futurs visitants.

Després d'estudiar quines de les parts perdudes calia restituir i l'acabat final de les parts reintegrades, sempre prenent com a model les parts conservades, es va decidir emprar únicament morters tradicionals de calç i sorra, assajant amb varies mostres depenent de la part a reintegrar, fins a trobar les tonalitats i granulometries més adients amb l'original.

Finalment es van decidir restituir els murs eliminats en reformes posteriors dels dipòsits de l'habitació G-V, i la reintegració de la totalitat dels revestiments d'*opus signinum*, dels paraments interiors, dels dipòsits de la mateixa habitació. En l'habitació G. VIII, es va projectar la reproducció de les parts perdudes de la capa de preparació dels revestiments, ja que no es conserven les capes finals, com va ser el cas de l'*opus signinum* del dipòsit 29.

Com s'havia acordat al plantejar el projecte, les tasques de reintegració tant dels murs com dels revestiments es van fer conjuntament amb la brigada municipal de l'Ajuntament de Roses.

Finalment es va intervenir fent tasques de conservació preventiva en les habitacions G- VII, G-IX i G-X.

Tots els treballs de restauració van ser descrits i a bastament documentats, tant fotogràficament com gràficament en mapes de treball on queden clarament plasmats els punts d'actuació i el tipus d'actuacions portades a terme, en la memòria d'intervenció.

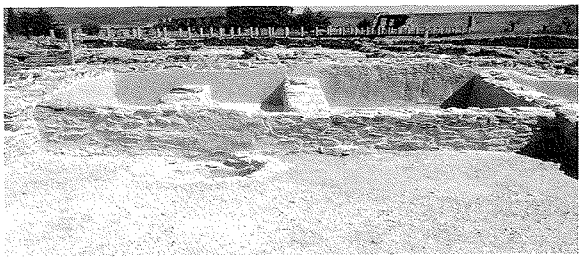

Figura 5. Detall final dels dipòsits 1A, 1B i 2, així com d'una de les cubetes circulars de l'habitació G-V. Foto: ÀBAC. Conservació-Restauració.

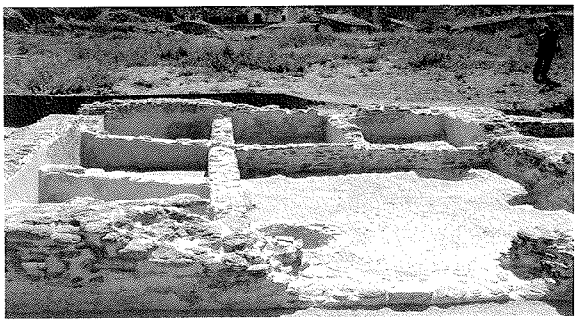

Figura 6. Vista de l'habitació G-V al finalitzar els treballs de conservació i restauració. Foto: ÀBAC. Conservació-Restauració.

CONSIDERACIONS FINALS

Els treballs de conservació i restauració duts a terme van garantir l'estabilitat de les estructures conservades, alhora que van retornar la llegibilitat perduda al conjunt dins del seu àmbit arqueològic. Tot i això hi ha un seguit d'aspectes que no s'han d'obviar, tant en el cas que ens ocupa com de fet en la totalitat dels jaciments arqueològics museïtzats o mínimament assentats i senyalitzats.

Habitualment una vegada acabats els processos de conservació i restauració, portats a terme per tècnics especialitzats, s'oblida que aquestes accions no són eternes i que caldrà un manteniment i un control de l'estat de conservació de les restes si es vol garantir la salvaguarda futura. En moltes ocasions resulta difícil crear partides destinades a aquests treballs però caldrà que tots i totes en prenguem consciència i treballem per tal de posar fi a l'aspecte, moltes vegades lamentable, que presenten molts dels jaciments arqueològics del nostre país.

En el cas de la factoria de salaons de la Ciutadella de Roses es van proposar un seguit de possibles accions a portar a terme, i que podrien ser un model a seguir en aquest tipus de treballs de manteniment. A grans trets es platejaven:

- Inspeccions periòdiques per tal de controlar l'evolució de les restes així com treballs de manteniment del creixement vegetal i biològic. La documentació gràfica i fotogràfica, a banda de la memòria escrita, han de ser l'eina clau per portar a terme una valoració de l'estat de conservació en el temps i poder en un futur solucionar possibles problemàtiques i saber-ne les causes.
- Plantejar tractaments alternatius que permetin limitar la presència de vegetació a l'entorn perimetral de les estructures, sobretot el creixement d'arbres, alhora que reduir les possibles aportacions de terra.

En aquest cas per a evitar el problema d'invasió de terres i vegetació per sobre de les estructures arqueològiques, es van rebaixar els túmuls artificials, creats dins del projecte paisatgístic dels recinte, dels voltants dels murs perimetrals, creant-se espais més o menys lliures. Per a contenir les terres aportades es van inserir planxes de ferro en el terreny.

- Cobriment dels terres on no es conservin paviments, amb graves per retardar el creixement de vegetació i els efectes negatius del sol, tot i que caldrà fer un manteniment, com a mínim dos cops l'any, del creixement biològic i de les plagues d'animals.
- Com a conseqüència de l'exposició de les restes als

agents climàtics, l'aigua de la pluja crea embassament en les estructures i zones d'humitat alta, perjudicant enormement els paviments, les parts inferiors dels murs i els revestiments conservats. Cal pensar en sistemes d'evacuació d'aigua de pluja que permetin evacuar l'aigua cap a espais lliures d'estructures arqueològiques. També és poden plantejar dissenys de cobertes, no agressives ni amb l'entorn ni amb les restes a conservar, com a mesura realment efectiva per lluitar contra els agents climàtics.

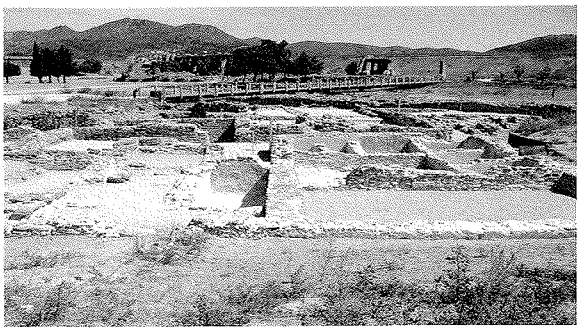

Figura 7. Vista des final de tota la zona intervinguda
Foto: ÀBAC. Conservació-Restauració,,S.L.

BIBLIOGRAFIA

ADAM, J-P. 2002, *La construcción romana. Materiales y técnicas*. León.

ADAM, J-P. 1983, *Dégradation et restauration de l'architecture pompéienne*. Paris.

DD.AA. 1996, *Archaelogical conservation and its consequences*, ICC Copenhagen congress. London.

DD.AA. 1993, *Archeologia recupero e conservazione*, Firenze.

DD.AA. 1997, *La conservation des sites archéologiques dans la région méditerranéenne*, California.

DD.AA. 1993, *Conservación arqueològica in situ. Actas de la reunión*, California.

DD.AA. 2003, *Conservare il passato. Metodi ed esperienze di protezione e restauro nei siti archeologici*, Roma.

DD.AA. 1998, *Guía practica de la cal i el estuco,* León.

DD.AA. 2003, *Metodología de diagnóstico y evaluación de tratamientos para la conservación de los edificios històricos,* Granada.

MOLINAS, M., MATAS, LL., LLOBET, S. 2007, *Memòria de les tasques de conservació i restauració executades en l'edifici "a" de la Ciutadella de Roses. Barcelona* (Memoria inédita)

NIETO, J. 1993, *El edificio "A" de la ciutadella de roses (La Terra Sigilata Africana),* Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Sèrie monogràfica 14. Girona.

PEDELI, C., PULGA, S. 2002, *Practiche conservative sullo scavo archeologico. Principi e metodi*. Firenze.

SETANLEY PRICE, N.P. (coord.). 1984, *La conservación en escavaciones arqueológicas*. Roma

CONSOLIDACIÓ ARQUEOLÒGICA A CAN MARCIAL, BESALÚ

Jordi SAGRERA

«Can Marcial» és una finca privada propietat de la promotora NOU-1 S.A. La intervenció arqueològica venia motivada per les obres de remodelació del vell immoble per habilitar-hi uns apartaments turístics. El projecte afectava principalment el cos d'edifici ja construït i també uns coberts i un solar adjacents d'uns 115 m2 de superficie. No cal oblidar que l'indret es troba dins el centre històric de Besalú que està catalogat com a bé cultural d'interès nacional (BCIN). Les pertinents llicències municipals d'obra varen ser atorgades amb el condicionant de realitzar-hi un seguiment arqueològic de control. Les obres van començar el mes d'agost de 2004 però els controls arqueològics no es van iniciar fins el setembre. Davant la troballa i enderroc parcial d'algunes estructures antigues es va replantejar la intervenció arqueològica que s'hi havia de realitzar. Des de l'ajuntament es va valorar l'enorme potencial arqueològic de la finca en conjunt. Era una oportunitat per engegar una recerca arqueològica més profunda del que l'estricta intervenció demanava administrativament. Finalment s'arribà a un acord entre la propietat i l'ajuntament pel qual el municipi patrocinava una excavació arqueològica d'extensió paral·lela a banda del seguiment arqueològic estricte. La propietat donava permís i facilitava la realització dels treballs.

La propietat va realitzar un projecte d'enjardinament que va rebre el vist-i-plau municipal i també dels serveis territorials d'arqueologia de la Generalitat de Catalunya que va supeditar l'execució del projecte al control i seguiment arqueològic de les tasques d'enjardinament.

Els propietaris de la finca van demanar l'enderroc d'algunes estructures arqueològiques (U.E. 59, 52 i 60), la restauració i consolidació d'un mur (U.E.50) i el cobriment definitiu de la restes d'estructures (murs U.E. 58, U.E. 65, 66 i 118, forats de pal U.E. 89 i 91 i les restes d'una llar feta de còdols lligats amb fang U.E. 116).

Per les estructures que s'havien de cobrir es va realitzar el procediment següent:

Primer es netejava i es desarrelava de plantes les mateixes estructures i els entorns immediats. Després es col·locava una lona de geotex que és un material que deixa passar l'aire però que ofega les plantes que puguin créixer des de sota i impedeix que les arrels travessin aquesta capa. Per sobre del geotex s'abocava una capa prima de sorra (una mà de gruix) i finalment s'havia de cobrir amb una capa de terra orgànica (entre 20 i 50 cm de gruix) sobre la qual es plantaria gespa.

Per l'estructura consolidada i que es deixava vista (U.E.50) es va procedir a netejar i eliminar la façana i el sobre del mur. Es van rejuntar algunes filades i es va recréixer el mur amb una filada més que havia de regularitzar en alçada el mur i alhora oferir una millor protecció del mur contra les agressions externes (climatologia, bretolades...).

La filada sobreposada es va bastir reutilitzant còdols apareguts a la mateixa finca i obtinguts parcialment de l'enderroc d'algunes de les estructures sobre les que la Generalitat havia donat llicència. Com que es tractava d'una paret de pedra seca es va decidir de realitzar la lligada amb un morter acolorit de textura semblant al del fang del mur original. La proporció era 1 mesura (en volum) de ciment griffi + 2 mesures de calç + 6 de sorra + colorant.

Laboratori d'Arqueologia, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071, Girona

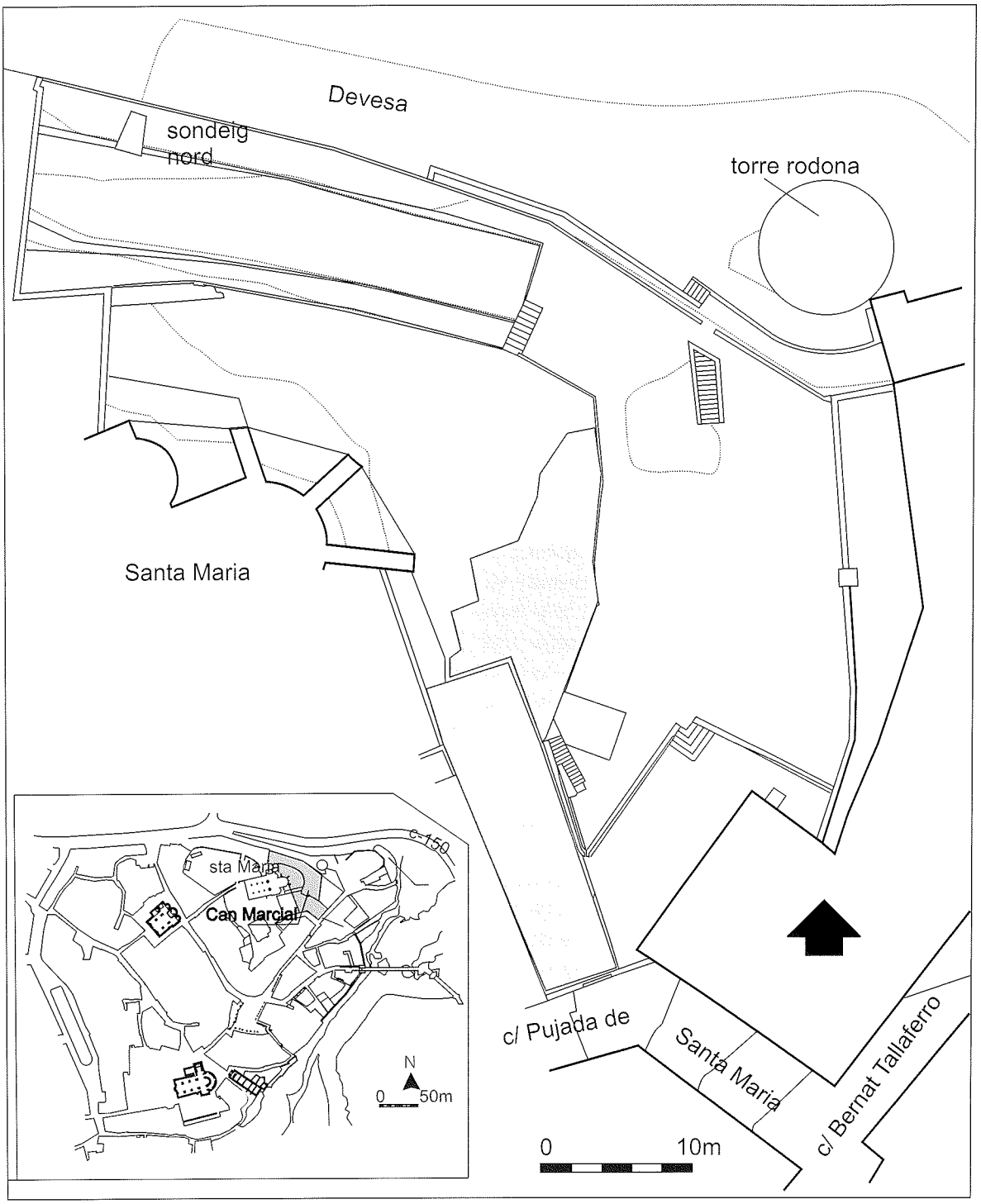

Figura 1. Plànol de situació de can Marcial on s'ha marcat el sector objecte de la consolidació.

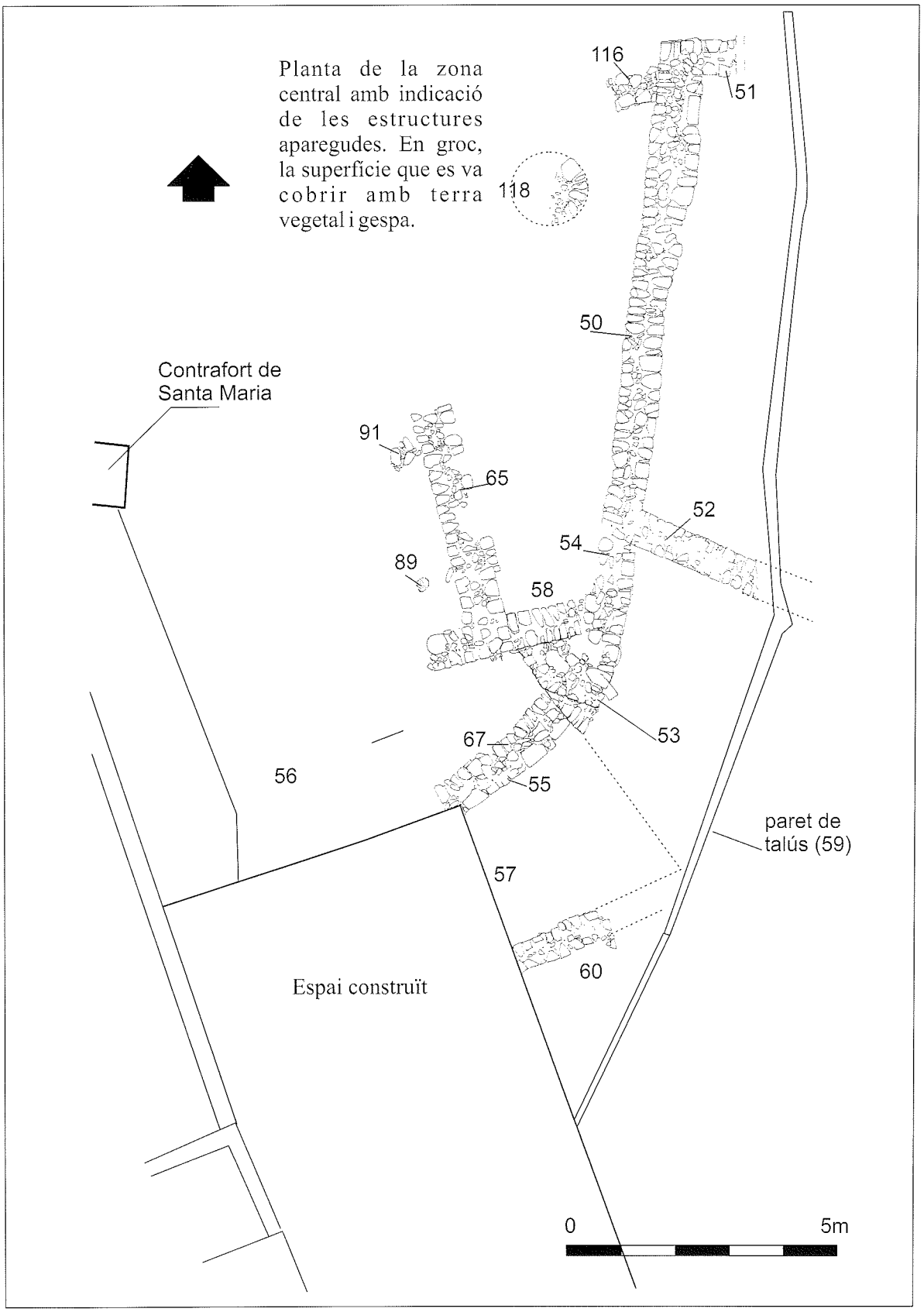

Figura 2. Planta detallada de les estructures afectades per l'enjardinament a can Marcial.

REHABILITACIÓ DEL MOLÍ DE CAN BRAM (SANT JULIÀ DE RAMIS, GIRONÈS)

Josep FRIGOLA i TRIOLA, Joan LLINÀS i POL

INTRODUCCIÓ

Les feines de neteja i excavació del molí de can Bram van tenir lloc durant la primera meitat del mes de març de 2007, sota la direcció tècnica de Josep Frigola com a arqueòleg i de Vicenç Manzano com a arquitecte tècnic. Aquestes tasques formaven part del projecte de rehabilitació del molí, encarregat a Janus S.L.

La intervenció al molí de can Bram es va dur a terme gràcies a la iniciativa del Consorci Alba-Ter, que treballa amb l'últim objectiu de recuperar i difondre tant des d'un punt de vista natural com patrimonial la totalitat de la llera del riu i del seu entorn immediat. Amb aquesta finalitat, el Consorci va endegar l'any 1999 un inventari d'elements patrimonials relacionats amb l'explotació de l'aigua del riu Ter al llarg de tot el seu recorregut, que -pel que fa a la comarca del Gironès- fou revisat i actualitzat l'any 2005.

Alhora, el Consorci es va proposar intervenir en alguns dels elements inventariats, amb la finalitat de consolidar-los i evitar-ne la degradació, però també per revaloritzar aquests elements i recuperar-los per al gaudi del públic en general. La financiació de les diverses intervencions es fa a través de subvencions provinents de fons europeus Intereg, alhora que hi participen els ajuntaments, en aquest cas el de Sant Julià de Ramis.

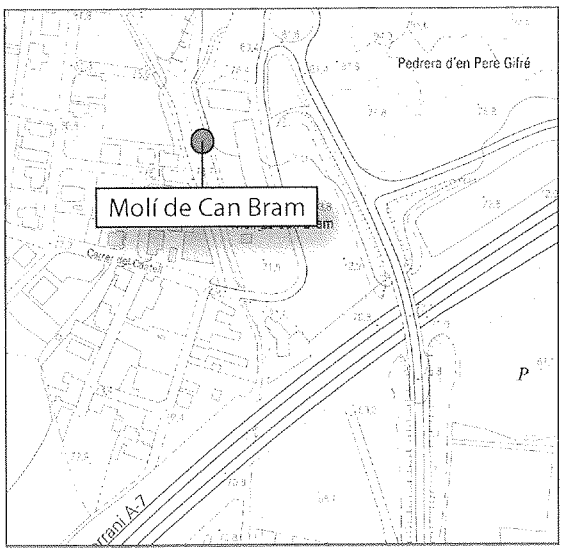

Figura 1. Situació del molí de can Bram dins del barri de Montagut (Sant Julià de Ramis).

En el cas del molí de can Bram, es va rehabilitar un element patrimonial relacionat amb les tasques agrícoles i l'aprofitament energètic dels recursos naturals. El molí és testimoni d'un tipus de vida i un passat no gaire llunyà en el temps, però que és desconegut per gran part de la població. De fet, el molí ha quedat absorbit dins d'una zona residencial on ha quedat com a únic testimoni d'un model de poblament del tot diferent al que ocupa avui tot aquell entorn.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I CONTEXT HISTÒRIC

El molí de can Bram es troba al costat esquerre del torrent de la Rasa, al seu pas per l'actual barri de Montagut, a Sant Julià de Ramis. Aquesta és una zona que ha estat urbanitzada al llarg de la dècada dels anys 90, de manera que el molí ha quedat integrat dins d'una zona residencial. La millor manera d'arribar-hi és accedint al barri des de l'antiga carretera que partia de l'autovia de Sarrià per anar cap a Banyoles, a través de la rotonda situada al costat del pont de l'autopista AP-7. Es pot accedir al molí a través del carrer Esplai o del carrer de la Mota, que discorre paral·lel al torrent.

El molí pren el seu nom de can Bram, una casa propera, avui desapareguda, el propietari de la qual es deia Abraham. Actualment no hi ha, entre la gent més gran de Sant Julià de Ramis, ningú que recordi haver vist funcionar aquest molí, fet que indica que va caure en desús molts anys enrera i que ha patit un deteriorament progressiu d'ençà del seu abandonament.

Es tracta d'un petit molí dels anomenats aiguaders, un tipus de molí usat per al bombeig d'aigua provinent del subsòl, normalment lligat a un ús agrícola. Els molins aiguaders eren ginys de petites dimensions,

Janus S.L.

Figura 2. El molí, abans de la rehabilitació.

normalment al servei d'una casa de pagès, usats per a facilitar l'extracció de l'aigua del subsòl a través d'un giny mecànic activat per la força del vent. Aquests molins varen proliferar a finals del segle XIX i a la primera meitat del XX, sobretot en l'àmbit rural. Solíen ser construïts per particulars i, per tant, sovint els trobem associats a cases de pagès.

El funcionament d'aquests molins és prou simple: el vent movia les pales del molí, provocant la rotació de l'eix. Aquest eix es trobava connectat a una peça circular que rotava al voltant d'un eix central i que tenia, en un dels seus costats, una biela ancorada que transmetia el moviment a una barra fixa que baixava fins a l'interior del pou, on acabava en un èmbol. Aquest èmbol succionava l'aigua i la conduïa a l'exterior mitjançant un sistema de tuberies.

El molí de can Bram, a més, conserva en el seu interior un sistema manual per extreure aigua els dies sense vent. Un sistema d'embragatge permetia desconnectar la transmissió de la força de les aspes i accionar directament l'èmbol amb un sistema de palanques. Gràcies a aquest mateix sistema d'embragatge, es podia evitar també que l'aigua brollés en els dies de vent en què no era necessari extreure aigua.

La utilització de molins de vent va ser comú fins a l'arribada dels motors de gasoil i, posteriorment, pel que fà a l'àmbit rural, de l'electricitat. Aquest nous recursos energètics, connectats a una bomba d'extracció, permetien l'extracció mecànica de l'aigua del subsòl d'una manera totalment controlada, sense dependre d'un recurs capriciós com el vent. La irrupció d'aquestes noves tecnologies, sobretot a partir de mitjans del segle XX, va provocar la caiguda en l'ús dels molins de vent, que rapidament varen ser substituïts per bombes d'extracció. Molts molins varen quedar abandonats i varen entrar en un procés de degradació, en no poder exercir amb prou competència la funció per a la qual varen ser creats.

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

L'estat del molí abans de la nostra intervenció era de total abandonament, amb la teulada esfondrada; la porta i les finestres restaven obertes i l'interior era accessible, amb el perill que això comportava pel fet que era un edifici en ruïnes i que hi ha un pou en el seu interior. Per altra banda, les plantes l'havien envait, donant-li, encara més, un aspecte de deixadesa. La part superior del molí conservava part de l'estructura de metall de les pales, encara que del tot rovellada. Les parts que faltaven de les pales havien caigut.

La intervenció sobre el molí va consistir a consolidar-lo i millorar-ne l'aspecte. Es va desestimar fer-lo funcionar novament, tant per evitar possibles molèsties (sorolls i grinyols produïts per la maquinària) als veïns com per reduïr al màxim les despeses de manteniment del molí un cop restaurat

Les tasques consistiren, primerament, en una neteja general i en el desbrossament interior del molí. Seguidament, es va excavar l'interior del molí, on es va retirar l'enderroc del teulat esfondrat i de les parets caigudes, fins a trobar el nivell del sòl original del molí, del que tan sols quedaven unes poques rajoles del paviment. Les feines d'excavació s'acabaren en aquest punt.

LA RESTAURACIÓ

Un cop feta la neteja-excavació es va actuar sobre l'estructura del molí. Concretament, es van recréixer les parets fins a la cota original, ja que les filades superiors havien estat arrossegades per l'esfondrament del teulat.

El material usat per a completar l'alçada original dels murs fou el mateix tipus que l'original (pedruscall, còdols i fragments de teula i rajol massís) per tal de donar-li un aspecte el més semblant possible. En aquest sentit, es va utilitzar material provinent del propi enderroc recuperat en excavar l'interior del molí.

A nivell estructural es va intervenir, també, en el cos vertical del molí, el que seria la torre, que presentava una esquerda de dalt a baix en un dels costats. De la mateixa manera, es van repicar totes les altres zones malmeses (escalons de la torre, llocs on l'estructura presentava fractures...) per tal de consolidar-les.

La coberta del molí es va construir de nou, ja que es trobava del tot esfondrada. En algun punt sobre els murs es conservava un tros de coberta que va servir de model per poder refer-la de la forma més fidel possible segons el seu aspecte original. La nova coberta, de terrassa

Figura 3. El molí, un cop rehabilitat.

catalana, està formada per dues capes de rajoles, material impermeabilitzant i un acabat amb una darrera capa de rajoles iguals al mòdul emprat originalment i del qual en teníem exemples en alguns testimonis que es conservaven, *in situ*, de la coberta.

Les obertures del molí (porta d'accés, porta del pou i finestres) es van refer seguint l'estil original amb totxo massís i amb pedra. Aquestes obertures es van tancar amb portes i finestres de planxa galvanitzada, adient per a usos exteriors, pintades de color marró o terrós per reduir l'impacte visual del nou material.

Pel que fa al giny del molí, fou substituït parcialment seguint el model original, que es trobava molt malmès. Les parts substituïdes foren les pales i els nervis sobre els que anaven muntades. La resta del giny s'ha conservat de forma íntegra i tan sols va caler desmuntar-lo per pintar-lo a taller. També es va aprofitar per trabar les parts mòbils per tal d'impedir la rotació per l'acció del vent i així evitar sorolls que poguessin molestar els veïns i, alhora, reduir els costos de manteniment. Els elements interiors emprats per a l'extracció d'aigua també foren refets en les seves parts visibles, però sense que tornin a funcionar.

Finalment, es va col·locar un plafó explicatiu, amb un petit text informant sobre la història i la funció del molí.

L'INVENTARI DEL PATRIMONI CULTURAL DEL MUNICIPI DE CELRÀ (GIRONÈS). ELS JACIMENTS ARQUEOLÒGICS

Josep FRIGOLA i TRIOLA

L'inventari del patrimoni cultural del municipi de Celrà va ser encarregat per l'Ajuntament de Celrà, per tal de disposar d'una eina de treball que li permetés una millor gestió d'aquest patrimoni. El treball, que es va dur a terme entre els darrers mesos de l'any 2006 i inicis del 2007, va ser encarregat a Janus S.L. i va ser realitzat per l'arqueòleg Josep Frigola i Triola.

METODOLOGIA

La confecció d'un inventari d'aquest tipus ha estat una tasca de llarga durada on ha calgut combinar la consulta documental amb el treball de camp. L'organització de les diverses tasques es va estructurar de la següent manera:

1. Consulta de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de la Generalitat de Catalunya, per tal d'obtenir les dades dels jaciments arqueològics catalogats i localitzar-ne la posició exacta.
2. Consulta de l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, per tal d'obtenir les dades dels edificis inventariats i localitzar-ne la seva posició exacta.
3. Buidatge bibliogràfic per tal de recollir les dades publicades sobre els diferents elements inventariats.
4. Consulta d'una proposta de catàleg de béns culturals en possessió de l'ajuntament de Celrà.
5. Entrevista amb diferents estudiosos locals per tal d'ampliar les dades conegudes d'alguns dels elements inventariats.
6. Visita a tots i cadascun dels elements inventariats per tal d'avaluar-ne l'estat de conservació i obtenir-ne imatges actualitzades.
7. Confecció d'una base de dades amb el programa Access on la informació es troba recollida en forma de fitxes. Cadascun dels elements inventariats consta d'una fitxa individualitzada on es recull tota la informació (nom, descripció, estat de conservació, protecció legal, situació, etc...).
8. Confecció d'una planimetria dividida en un total de 12 mapes i plànols on se situen els diferents elements inventariats. Aquesta planimetria és consultable des de la mateixa base de dades, a partir de la fitxa de cadascun dels elements.

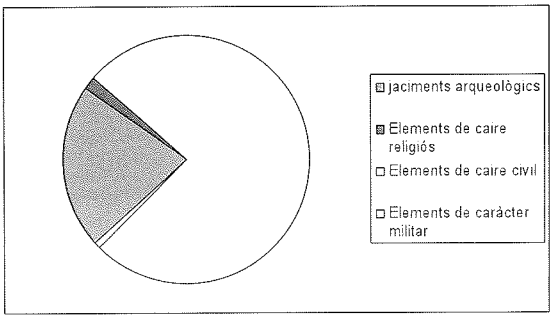
RESULTATS

En total es van inventariar 122 elements, distribuïts de la següent manera:

- 26 jaciments arqueològics
- 43 masies i cases de pagès
- 15 cases de poble
- 4 mines d'aigua
- 2 camins
- 4 fonts construïdes
- 6 forns, dels quals dos eren de coure rajols i quatre de calç
- 23 elements diversos, entre els que trobem 2 molins, un altaret, els diversos elements relacionats amb les mines de ferro, un monòlit franquista, l'Ateneu, l'església, etc.

Si dividim els elements patrimonials en quatre categories (jaciments arqueològics, elements de caràcter religiós, elements de caràcter civil i elements de caràcter militar) trobem que les xifres són les següents:

- 26 jaciments arqueològics
- 2 elements de caire religiós
- 93 elements de caire civil
- 1 element de caire militar

Janus S.L.

ELS JACIMENTS ARQUEOLÒGICS

Pel que fa als jaciments arqueològics, els presentarem a continuació en base a la seva cronologia, tenint en compte que molts d'ells presenten més d'una adscripció cronològica i apareixen, per tant, repetits.

El més reculat que trobem són els jaciments corresponents al Ferro-ibèric, amb un total de 14 elements que presenten cronologies d'aquest període.

- Can Tarradell
- Horta de l'Alemany
- Bosquet de les Alzinetes
- Can Cle de Masvalls
- Camí de Can Subardell
- Can Planas
- Ca n'Espolla / Ca n'Espoya / Can Bido
- Camp de Can Quintana
- Riera Palagret
- Camp proper al camí de les Creus / Camp de can Llotira
- Camps al nord de la sèquia d'en Vinyals
- Camps entre sèquia d'en Vinyals- Línia de ferrocarril Barcelona – Portbou
- Olivet d'en Vidó
- Camí d'Orriols

Els jaciments que presenten cronologies d'època romana, ja siguin d'època republicana o imperial, són els següents:

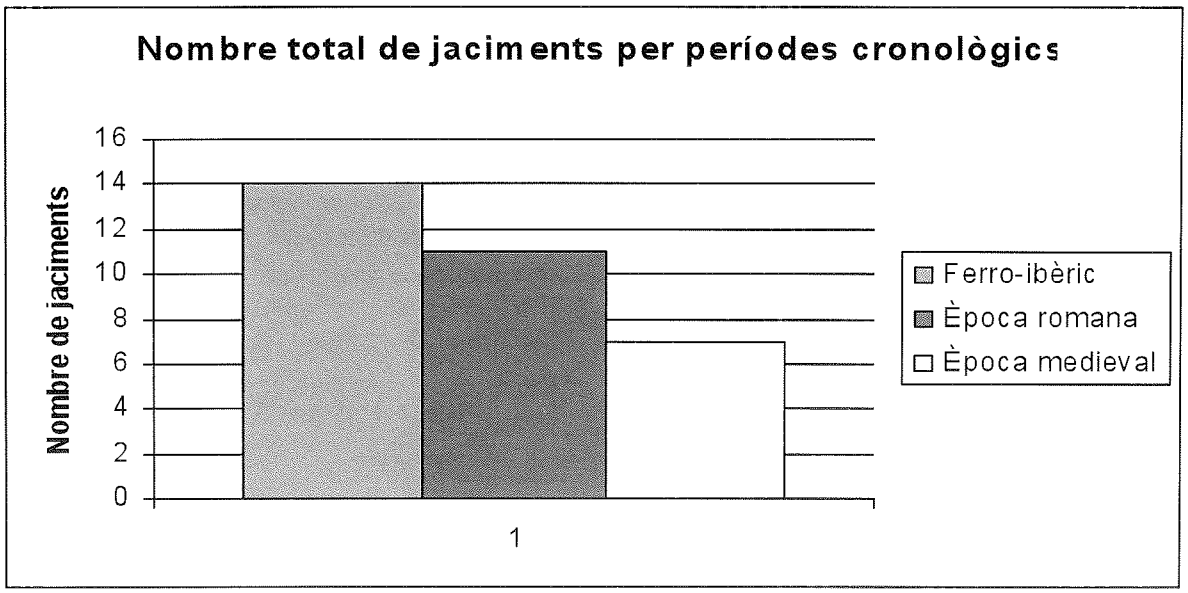
- Camí de Masvalls
- Entorns de l'església parroquial
- Camí de Can Quintana
- Olivet d'en Meros
- Muntanya de les Alzinetes
- Camp proper al camí de les Creus / Camp de can Llotira
- Horta de l'Alemany
- Can Planas
- Ca n'Espolla / Ca n'Espoya / Can Bido
- Camp de Can Quintana
- Castell de Mas Serra

D'època medieval trobem els jaciments que segueixen a continuació:

- Camps al nord de la sèquia d'en Vinyals
- Camp proper al camí de les Creus / Camp de can Llotira
- Necròpolis del carrer Maria Cristina
- Pedrera d'en Taverner
- Castell de Mabarrera / Castell de Palagret
- Castell dels Carlins / Castell de Barbavella
- Camp proper al carrer Llevant
- Camí dels Molins

Val a dir que molts d'aquests jaciments tan sols es troben documentats a nivell de troballes de materials en superfície i no han estat mai objecte d'una intervenció arqueològica, sobretot el que es troben a la zona del municipi constituïda per muntanyes. Molts d'aquests jaciments es troben avui en espais boscosos o en zones de cultius abandonats, i evidencien la diferència entre l'actual distribució de la població en el municipi i la que hi hauria hagut durant l'Antiguitat o en bona part de l'època medieval, en què el poblament als vessants de les muntanyes hauria tingut més acceptació que avui dia.

Els jaciments dels quals es té constància que hagin estat objecte d'intervenció arqueològica són:

- Camí de Masvalls
- Entorns de l'església parroquial
- Camí de Can Subardell
- Ca n'Espolla / Ca n'Espoya / Can Bido
- Castell de Mabarrera / Castell de Palagret
- Riera Palagret
- Torre Desvern / Torre Desbac
- Camp proper al camí de les Creus / Camp de can Llotira
- Camí dels Molins

Els jaciments documentats on no s'hi han dut a terme intervencions arqueològiques o que han estat localitzats a partir de materials en superfície:

- Camí d'Orriols
- Muntanya de les Alzinetes
- Can Tarradell
- Horta de l'Alemany
- Bosquet de les Alzinetes
- Can Cle de Masvalls
- Pedrera d'en Taverner
- Can Planas
- Camí de Can Quintana
- Camp de Can Quintana
- Castell dels Carlins / Castell de Barbavella
- Castell de Mas Serra
- Camp proper al carrer Llevant
- Camps al nord de la sèquia d'en Vinyals
- Camps entre sèquia d'en Vinyals- Línia de ferrocarril Barcelona – Portbou
- Olivet d'en Meros
- Olivet d'en Vidó

Per altra banda tenim el cas d'un jaciment que no encaixa en cap dels dos casos anteriors, el coneixement del qual el devem a unes obres en el clavegueram que van destruïr unes tombes l'any 1975:

- Carrer Maria Cristina

En l'actualitat, un cop finalitzat aquest inventari, estem treballant en l'elaboració, a petició del propi ajuntament, d'una proposta de protecció per a alguns dels elements inventariats.

BIBLIOGRAFIA

AMICH, N. 1989, Descobertes arqueològiques en el municipi de Celrà (Gironès), *Cypsela*, VII,131-135.

AMICH, N. 1996, El poblament antic del municipi de Celrà, *La Llera del Ter*, 1, 18.

AMICH, N. 1991, Nous descobriments en el municipi de Celrà, *Cypsela*, IX, 209-226.

AMICH, N., CASAS, J., NOLLA, J.M. 1992, Ca n'Espoya. Una vil.la d'època romana a Celrà, *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Feliu de Guíxols, 97-99.

CAMPS, L. 2004, *Els castells i masos de Celrà*, Taller d'Història de Celrà, 35-44.

CODINA, F. 2004, El camí dels Molins. Excavació a les parcel·les P2 32, P2 33, P2 34 de Celrà (Gironès), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* La Bisbal d'Empordà, 545-547.

CODINA, F. 2004, La recuperació del castell de Palagret de Celrà (Gironès), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, La Bisbal d'Empordà, 429-434.

CODINA, F., GRAU, J. 2006, Resultats de les excavacions realitzades al castell de Palagret (Celrà) entre els anys 2004 i 2005, *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Roses*, , p. 477-482.

DIVERSOS AUTORS 2004, *Celrà*, Quaderns de la Revista de Girona, 113, Diputació de Girona.

Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya

DIVERSOS AUTORS, *Inventari del Patrimoni Cultural Català*, Generalitat de Catalunya.

PALAHÍ, LI., CODINA, F. 1998, El camp de treball desenvolupat al camí de Masvalls (Celrà, el Gironès), *Quartes Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, Figueres, 357-362.

ESTUDI D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC I CULTURAL DEL PROJECTE "LÍNEA DE RED ELÉCTRICA ESPAÑOLA, TRAM: STA. LLOGAIA D'ÀLGUEMA – FRONTERA FRANCESA" (ALT EMPORDÀ)

Sergio ARROYO

En compliment de la legislació vigent respecte als estudis d'impacte ambiental i del patrimoni històric i cultural, el febrer de 2006, per encàrrec de l'empresa ECAFIR SL, l'arqueòleg Sergio Arroyo (CODEX – Arqueologia i Patrimoni) va dirigir el present estudi d'impacte amb motiu del projecte de construcció de la línia de molt alta tensió (MAT) en el tram Santa Llogaia d'Àlguema – Frontera Francesa. La finalitat d'aquest estudi era l'avaluació dels efectes que l'anterior obra podia provocar sobre jaciments ja coneguts i catalogats, però també sobre elements patrimonials inèdits, localitzats amb la prospecció superficial intensiva del traçat previst. Per últim, es van proposar una sèrie de mesures correctores sobre tots els elements que es poguessin veure afectats, de forma directa o indirecta, per les obres de la línia de molt alta tensió.

CONTEXT GEOGRÀFIC I HISTÒRIC

El present traçat de la línia de molt alta tensió entre Santa Llogaia d'Àlguema – Frontera francesa té una extensió aproximada d'uns 44 km, que s'estenen per la meitat nord de la comarca de l'Alt Empordà. Aquest tram s'inicia a la població de Sta. Llogaia d'Àlguema, situada a uns 2 km al sud de Figueres, seguint una direcció general sud – nord a la primera part del traçat fins arribar a un punt situat entre les poblacions de Biure i Capmany, a partir del qual pren la direcció est – oest fins al final del traçat situat a la frontera francesa. Els termes municipals afectats són Santa Llogaia d'Àlguema, Borrassà, Vilafant, Avinyonet de Puigventós, Figueres, Llers, Pont de Molins, Biure, Darnius, Capmany, Agullana i Maçanet de Cabrenys.
A nivell geogràfic i paisatgístic, podríem diferenciar l'àrea per on travessa el traçat de la MAT en dues zones: una primera part, des de Santa Llogaia fins al riu Muga, amb un terreny més o menys pla dedicat a l'agricultura (cereals, arbres fruiters) i marcada per la influència de la ciutat de Figueres i pel pas de l'Autopista AP-7 i de la carretera N-II; la segona part, des de la Muga fins a la frontera francesa amb un relleu més sinuós, vegetació salvatge i boscos d'alzines i roures. Per tant, una àrea amb marcat caràcter rural.
Respecte al context històric, les primeres restes d'ocupació humana a la zona es remunten al Paleolític Mig (Coves de les Escaules). Entre el Neolític i el Calcolític, en aquests indrets tindrà una important incidència el fenomen del megalitisme, amb gran densitat de dolmens, bàsicament del tipus "sepulcres de corredor", i menhirs. Durant el Bronze Final i Primer Ferro destaquen vàries necròpolis associades als Camps d'Urnes, com la de Peralada. Més endavant, tota aquesta àrea rebrà la influència d'Empúries, primer com a colònia grega i més tard com a ciutat romana. De fet, aquesta influència arriba fins al s. XIV, ja que aquests territoris es situaran dins el Comtat d'Empúries. A partir d'aquí, aquests indrets seran motiu de disputes entre la corona francesa i espanyola, fins a estabilitzar-se la frontera al s. XIX.

METODOLOGIA

La primera fase dels treballs d'aquest estudi ha estat de tipus documental i ha consistit en la consulta dels elements patrimonials ja registrats als inventaris de Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic de la *Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya.* De totes maneres, només s'han recollit aquells elements que quedaven sobre el traçat de la línia o en una franja de seguretat d'1 Km a banda i banda d'aquesta. Aquests punts s'han revisat amb el

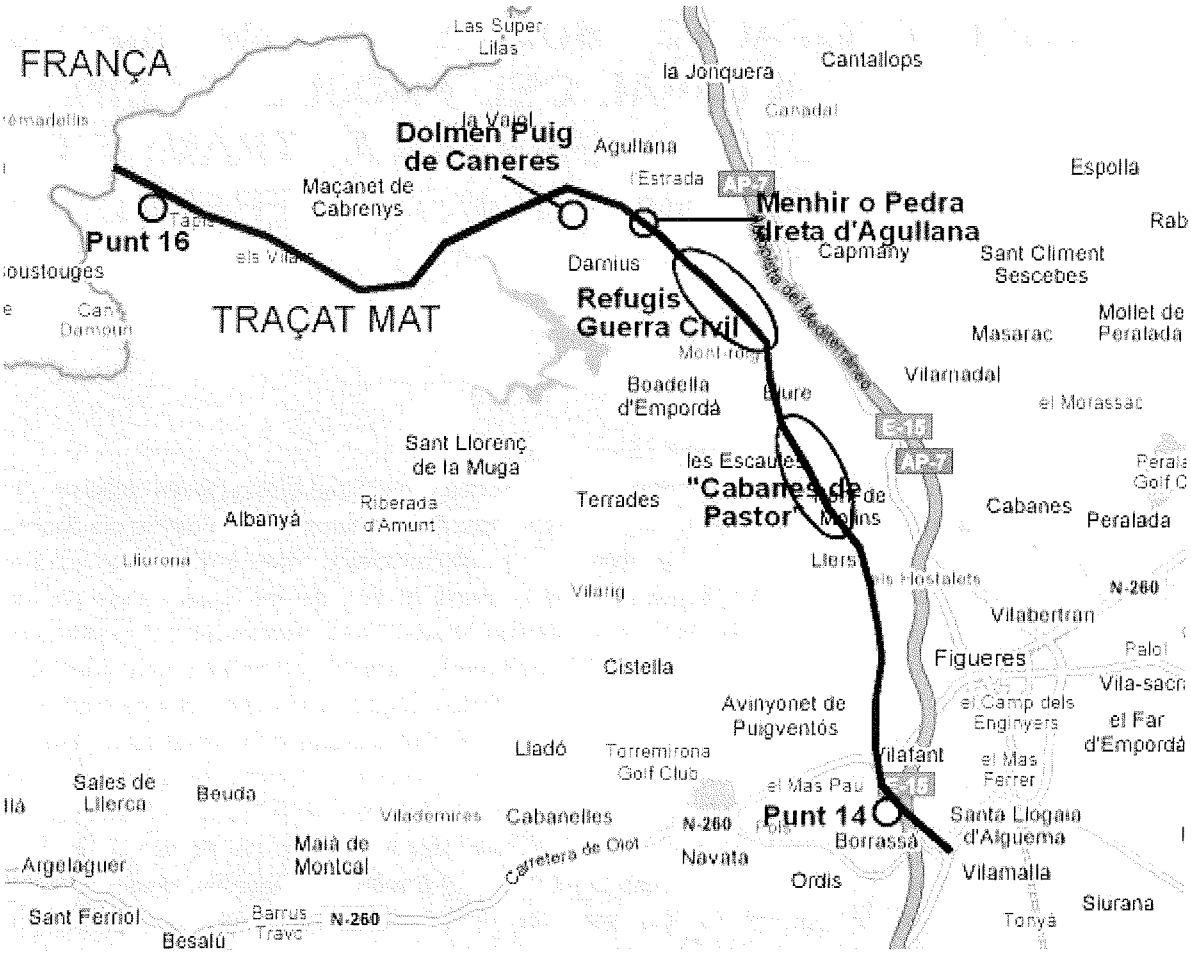

Figura 1. Situació dels elements patrimonials més importants en relació al recorregut del traçat de la MAT en el tram Santa Llogaia d'Àlguema – Frontera Francesa.

treball de camp, ja dins de la segona fase dels treballs, consistents en la prospecció superficial intensiva del territori directament afectat pel traçat de la línia de molt alta tensió. Aquest tipus d'obra només afecta el subsòl amb la construcció de les torres d'alta tensió, ja que la resta és el cablejat aeri que connecta aquestes torres. De totes maneres, vam prospectar intensament tot el traçat de la línea a causa que en aquell moment encara no se sabia la ubicació exacta de les torres. La finalitat d'aquest treball de camp era la localització, delimitació i registre de nous elements, tant del patrimoni arqueològic com arquitectònic, que podien veure's afectats pel traçat de la línea.

RESULTATS OBTINGUTS

Després de realitzar la consulta de jaciments prèviament registrats, de la seva revisió i de la prospecció superficial intensiva, podem dir que l'àrea afectada pel traçat de la línia de molt alta tensió presenta, a excepció d'alguna zona concreta, una baixa densitat de jaciments i d'altres elements patrimonials. Això es deu al fet que la majoria d'aquest territori no és molt apte per a l'ocupació humana a causa, com hem dit abans, dels relleus abruptes i les zones amb molta vegetació salvatge.

La consulta dels inventaris de Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic de la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya va donar com a resultat la localització de 13 elements del patrimoni arqueològic i 21 del patrimoni arquitectònic, que podien estar afectats pel traçat de la MAT. Si a això li sumem que durant els actuals treballs de prospecció superficial intensiva van ser localitzats i registrats 2 nous elements del patrimoni arqueològic i 17 del patrimoni arquitectònic, en total sumen 15 dels primers i 38 dels segons.

Dintre dels elements del patrimoni arqueològic ja registrats, destaquen 2 per la seva rellevància monumental i històrica: Dolmen del Puig de Caneres (Darnius), sepulcre de corredor (no conservat) de cambra

subcircular feta de lloses de pedra i passadís de paret seca, amb una cronologia del Neolític Mig – Recent; i el Menhir o Pedra Dreta d'Agullana (Agullana), menhir antropomorf de pedra granítica i de secció rectangular, amb la mateixa cronologia que el dolmen anterior. Els dos elements nous registrats durant els actuals treballs de prospecció es refereixen a un camp amb presència de bastants fragments de ceràmica vidrada (Punt 14[1]) i les restes d'un edifici (punt 16) de planta rectangular, al centre del qual es conserven dos pilastres d'uns 4 metres d'alçada. Està construït amb pedruscall i morter de calç, encara que desconeixem la cronologia i la funció d'aquest element.

Respecte als elements del patrimoni arquitectònic, destaquem dos conjunts localitzats durant els actuals treballs pel seu interès etnogràfic i de memòria històrica: el primer es refereix a un conjunt de 4 "cabanes de pastor" (punts 27, 28, 31, 32) situades als termes municipals de Llers i Biure, fetes de pedra seca, de planta circular i coberta cònica i de cronologia indeterminada, encara que podrien ser d'època moderna; el segon són 4 refugis de la Guerra Civil (punts 33, 35, 36, 37), 2 a Biure i 2 a Capmany, tenen planta circular o absidal, amb una entrada i una petita cambra a l'interior. Estan construïts amb pedruscall unit amb morter o ciment. També destaquen dues fites epigràfiques (punts 22 i 24), una masia en runes de la qual es conserva la planta sencera i fins a tres pisos d'alçada (punt 38) i un sistema de regueres de pedra en uns camps de conreu (punt 30).

MESURES CORRECTORES

L'afectació que poden rebre tots els elements patrimonials registrats durant el present estudi d'impacte depèn del seu grau de proximitat vers al traçat projectat i, més concretament, si alguna de les torres de la línea de molt alta tensió es construeix en algun punt on s'ubica qualsevol d'aquests elements. De totes maneres, en el moment d'elaboració del present estudi es desconeixia on anirien situades aquestes torres. Per aquest motiu, el criteri que s'ha seguit a l'hora de proposar les mesures per protegir els elements ha estat la seva proximitat en relació al traçat de la línea.

Dels 53 elements registrats, només 5 estan situats sobre la línea del traçat i, per tant, podrien veure's afectats directament per la construcció de les torres: el menhir anteriorment citat, dos refugis de la Guerra Civil, una "cabana de pastor" i una fita epigràfica. El menhir sobretot, però també els refugis, plantegen una major problemàtica a causa de l'interès actual vers aquest tipus d'elements. Per això creiem que si una torre de la línea afectés aquests elements, s'hauria reubicar o canviar el traçat de la línia. Respecte al altres dos elements directament afectats, creiem que amb una acurada documentació fotogràfica i planimètrica i el seu canvi de lloc seria suficient per garantir la seva protecció.

Els 49 elements restants quedaven una mica allunyats del traçat, dins la franja d'1 km a banda i banda de la línia, per la qual cosa podien quedar afectats indirectament a causa dels treballs secundaris de l'obra, com per exemple el pas de maquinària pesada. Per tots aquests elements recomanem tenir present la seva situació exacta per tal de protegir-los de qualsevol afectació accidental. Especial cura requereix un element anteriorment citat, el Dolmen del Puig de Caneres, per la seva importància històrica i patrimonial i pel bon estat de conservació en el que es troba.

Per últim, no s'ha d'oblidar una mesura correctora global per tota l'obra: el control arqueològic de qualsevol rebaix de terres que es realitzi per motius de l'obra.

CONCLUSIONS

L'estudi d'impacte sobre el Patrimoni Històric i Cultural motivat per la construcció de la línia de molt alta tensió en el tram Santa Llogaia d'Àlguema – Frontera Francesa ha tingut com a objectius bàsics l'anàlisi patrimonial del territori afectat per aquesta obra i la seva protecció amb l'establiment d'una sèrie de mesures. De totes maneres, podem dir que aquest territori no té gran importància a nivell patrimonial, bàsicament, per la baixa densitat d'elements afectats i perquè el seu grau de conservació, a excepció d'alguns casos concrets, és dolent. Tot i això, els treballs de prospecció superficial intensiva han servit per revisar elements ja registrats i per localitzar-ne de nous, que en un futur hauran de ser tinguts en compte sempre que es realitzi qualsevol obra que pugui alterar la seva conservació.

NOTES

1) Numeració dels elements extreta de la memòria del present estudi d'impacte

ESTUDI D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC I CULTURAL DEL PROJECTE "LÍNEA DE RED ELÉCTRICA ESPAÑOLA, TRAM: BESCANÓ - STA. LLOGAIA D'ÀLGUEMA" (GIRONÈS – PLA DE L'ESTANY - ALT EMPORDÀ

Sergio ARROYO

Amb motiu del canvi de traçat de la línea de molt alta tensió (MAT) en el tram Bescanó – Santa Llogaia d'Àlguema, el mes d'octubre de 2007 es realitzà un nou estudi d'impacte sobre el Patrimoni Històric i Cultural del nou traçat projectat. ECAFIR SL encarregà l'actual estudi a l'empresa CODEX – Arqueologia i Patrimoni, i els treballs van ser dirigits per l'arqueòleg Sergio Arroyo Borraz. L'actual traçat suposava una modificació parcial de l'antic, ja que els dos traçats comparteixen gairebé la primera part del recorregut i uns metres del final. Per això, el present treball només es refereix a tot aquell tram en que el nou traçat es separa del antic[1].

CONTEXT GEOGRÀFIC I HISTÒRIC

A grans trets, el traçat de la línia estudiat al present estudi d'impacte s'estén per una zona situada entre les ciutats de Girona i Figueres. Més concretament, afecta els termes municipals de Palol de Revardit (Pla de l'Estany), Sant Julià de Ramis, Cervià de Ter, Viladasens (Gironès), Orriols, Saus, Camallera i Llampaies, Bàscara, Garrigàs i Borrassà (Alt Empordà), tots ells a la província de Girona. L'extensió d'aquest tram és d'uns 22 Km, amb una orientació inicial sud-oest – nord-est, des de Medinyà fins Llampaies; a partir d'aquest últim nucli pren la direcció sud - nord fins al final del traçat a Santa Llogaia d'Àlguema. Es tracta d'una àrea plenament rural, econòmicament i territorialment caracteritzades per la seva dependència respecte a la ciutat de Girona. Predominen els petits nuclis de població amb una economia basada en l'agricultura cerealística i la cria del bestiar. El relleu és poc escarpat, amb planes més o menys extenses, aptes per al conreu agrícola. D'altra banda, dos rius dominen la xarxa hidrogràfica; el Ter, al sud, i el Fluvià, una mica més al nord. Per últim, destacar el pas de dues grans infraestructures per aquesta zona, com són l'Autopista AP-7 i la Carretera Nacional – II, que moltes vegades discorren molt a prop i paral·leles al traçat de la línia de molt alta tensió.

D'altra banda, a nivell històric, la presència humana en aquests indrets està documentada des de la Prehistòria amb jaciments com el del Cau de les Goges (Sant Julià de Ramis). Aquesta presència s'intensifica durant el període ibèric, amb varis establiments de la tribu dels Indiketes com el de Sant Julià de Ramis i el Mas Castellar de Pontós. Més endavant, a l'època romana, aquesta zona està marcada pel pas de la Via Augusta i per la presència propera de dues ciutats importants: *Gerunda* i *Emporiae*. Per últim, durant la dominació carolíngia, destacar la inclusió d'aquests territoris als comtats de Girona i Empúries.

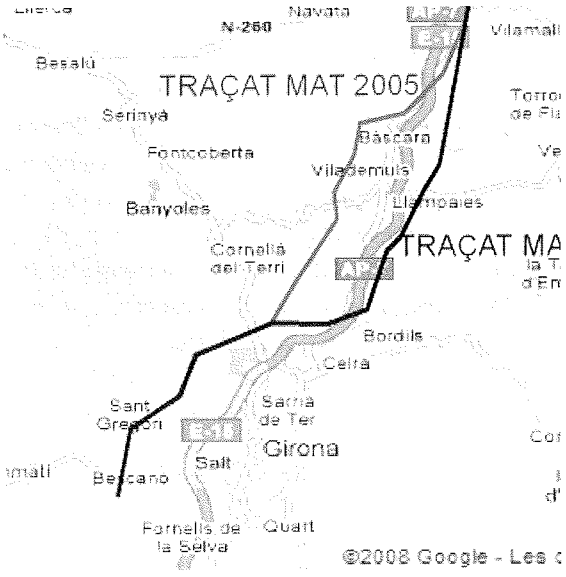

Figura 1. Situació general del l'anterior traçat (2005) de la MAT respecte a l'actual (2007)

METODOLOGIA

Com a resultat dels objectius plantejats per aquest estudi, la metodologia aplicada es va iniciar amb la consulta de la documentació existent als inventaris de Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic de la *Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya* dels termes municipals afectats pel traçat del projecte. Aquest buidatge de la documentació existent de la zona es realitza per confirmar o desmentir l'existència d'elements patrimonials susceptibles de ser afectats per les obres de la línia. Es va establir una franja de seguretat d'1 Km. a banda de la línea del traçat alhora d'incloure aquests elements patrimonials ja registrats
Seguidament es va prosseguir amb la prospecció superficial intensiva dels terrenys directament afectats pel traçat del projecte, amb l'objectiu, en primer lloc, de revisar els elements prèviament identificats amb la consulta i determinar, amb el treball de camp, l'estat actual de l'element patrimonial identificat i l'afectació que podrien causar les obres de construcció. En segon lloc, la prospecció superficial intensiva tindria com a objectiu identificar i delimitar nous elements patrimonials no documentats fins al moment, i valorar el seu estat de conservació i el nivell d'afectació que podrien rebre. La prospecció s'ha centrat, bàsicament, en els terrenys afectats per la construcció de les torres que suporten el cablejat aeri, ja que només la seva construcció i les accions secundàries derivades podrien afectar els elements patrimonials.

RESULTATS OBTINGUTS I MESURES CORRECTORES

Els treballs de consulta dels inventaris de Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic de la *Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya* i la prospecció superficial intensiva dels terrenys afectats per l'actual projecte del traçat de la línea de molt alta tensió ha donat resultats positius respecte a la presència d'elements patrimonials que podrien veure's afectats per aquesta obra. En total, hem comptabilitzat 73 elements, tant del patrimoni arqueològic com arquitectònic, susceptibles d'aquesta afectació.
Pel que fa als 43 elements del patrimoni arqueològic, 37 van ser recollits de la consulta i revisats amb el treball de camp. La majoria consisteixen en camps agrícoles o erms amb dispersió superficial de material ceràmic, sobretot d'època ibèrica i romana, la qual cosa podria indicar l'existència d'algun tipus d'estructura d'aquestes èpoques o la proximitat d'un jaciment. La majoria d'aquests punts es localitzen allunyats del traçat de la línia, encara que en trobem 4 situats al mateix punt o molt propers a algunes torres de la línia de molt alta tensió, per lo que podrien quedar afectats directament. Depenent de la densitat d'aquest material, s'ha proposat com a mesura correctora la realització de rases de sondeig per constatar l'existència o no de restes arqueològiques (si la densitat de material és elevada) o un control arqueològic exhaustiu dels moviments de terres que es realitzin per la construcció de les torres (si apareix poc material ceràmic). En els dos casos, i en primer lloc, es recomana el canvi d'ubicació de les torres.
Durant els actuals treballs de prospecció superficial es documentaren 6 nous elements arqueològics, tots ells, com al cas anterior, camps de conreu amb dispersió, bàsicament, de ceràmica gris medieval i ceràmica comuna vidriada. Als punts 39 i 40[2], a part, es localitzaren fragments de ceràmica oxidada ibèrica, encara que molt rodats. De tots els nous elements destaca el punt 43, uns camps de conreu situats al terme municipal de Garrigàs, amb presència notable de materials romans, (ceràmica comuna, àmfora, material constructiu), medievals i moderns. Destacar també el punt 38, que ja estava registrat, però que durant l'actual treball de camp es va ampliar la seva localització i es van localitzar fragments d'àmfora itàlica (entre ells, una nansa de Dressel 1) i ceràmica comuna romana. 4 d'aquests elements (punts 33, 38, 39, 43) estaven afectats directament per torres de la línia. Seguint el criteri anterior, s'ha proposat la realització de rases sondeig o d'un control exhaustiu dirigit per un arqueòleg, en cas que no es puguin canviar de lloc les torres d'alta tensió.
Respecte als 29 elements de patrimoni arquitectònic, 22 d'aquests van ser enregistrats durant la consulta dels inventaris de la Generalitat de Catalunya. La majoria són masies d'època moderna o contemporània i estan habitades actualment. Per la seva monumentalitat destaquen dues esglésies situades al terme municipal de Garrigars, l'Església de Santa Maria i l'Església de Sant Sadurní, les dues construïdes als s. X o XI i reformades en època moderna. Durant el treball de camp es van revisar tots aquests elements i se'n van localitzar 7 més: 3 fites epigràfiques tallades en pedra (punts 21, 22, 23); les runes d'una edificació d'època i funció indeterminada (punt 24), construïda amb pedruscall unit amb morter de calç i amb planta rectangular;

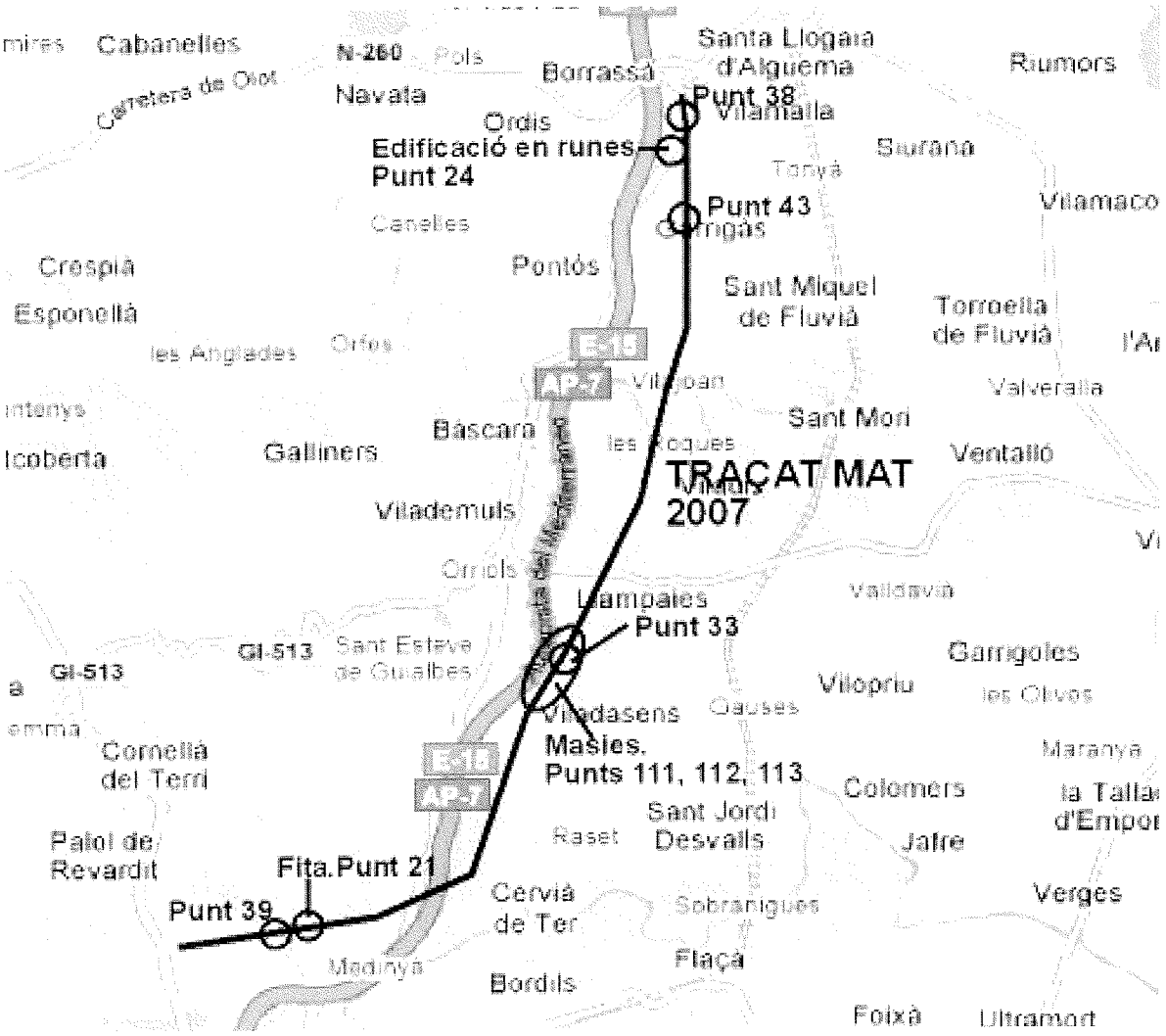

Figura 2. Vista del traçat analitzat durant el present estudi d'impacte, amb la situació dels elements patrimonials localitzats actualment i afectats directament pel traçat de la línea de molt alta tensió.

i 3 masies (punts 111,112,113) d'època moderna o contemporània que no estaven catalogades encara. Dels 29 elements arquitectònics cap quedava afectat directament per la construcció de les torres, però 5, tots ells localitzats actualment, quedaven molt a prop: 1 fita (punt 21), l'edificació i les 3 masies anteriors. Per tots ells es va creure suficient proposar com a mesura correctora tenir present en tot moment la seva situació i protegir-los davant de qualsevol afectació secundària.

Destaca, per últim, la zona entorn al nucli de Garrigàs per l'elevada quantitat d'elements patrimonials, sobretot, camps de conreu amb dispersió superficial de materials ceràmics d'època ibèrica i romana.

Per últim, fer esment d'una mesura correctora global per tota la obra: el control per part d'un arqueòleg de qualsevol moviment de terres que es produeixi durant el transcurs de l'obra.

CONCLUSIONS

Amb la finalitat de protecció i salvaguarda del patrimoni com a conseqüència d'una obra de gran impacte com és la present línia de molt alta tensió (MAT), aquest estudi ha analitzat a nivell patrimonial els territoris afectats en aquest tram entre les poblacions de Medinyà i Santa Llogaia d'Àlguema, seguint en tot moment un mètode precís i rigorós. S'ha posat al descobert un àrea marcada des d'època romana pel pas de grans infraestructures com eren la Via Augusta i actualment l'Autopista AP-7 i la Carretera N-II. A nivell arqueològic, això es tradueix en un notable nombre de jaciments, encara que, com hem vist, molts es refereixen a camps de conreu amb dispersió de materials ceràmics, que podrien indicar l'existència o no d'estructures al subsòl o la proximitat de jaciments propers. La majoria d'aquests jaciments

es refereixen, segurament, a petits nuclis, sobretot d'època ibèrica o romana, que mostren un poblament dispers fins l'actualitat.

NOTES

1) Un cop finalitzat aquest estudi d'impacte i el present article, es va replantejar de nou tot el traçat i la ubicació de les torres del tram Bescanó – Santa Llogaia d'Àlguema. Per aquest motiu, l'afectació dels elements patrimonials aquí descrita pot variar segons els nous projectes.
2) Numeració dels elements extreta de la memòria del present estudi d'impacte.

ESTUDI D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC I CULTURAL DEL PROJECTE "EIA DE LA VARIANT DE LA CARRETERA C-66. TRAM: BORDILS – CELRÀ – MEDINYÀ" (GIRONÈS)

Sergio ARROYO

El projecte de construcció d'una nova variant a la Carretera C- 66, en el tram Bordils – Celrà – Medinyà, motivà l'elaboració d'aquest estudi d'impacte sobre el Patrimoni Històric i Cultural, amb la finalitat de reduir al màxim els efectes de deteriorament o destrucció sobre qualsevol element patrimonial a causa de la construcció d'aquesta infraestructura. Els treballs van ser realitzats l'abril de 2006 per l'empresa CODEX – Arqueologia i Patrimoni, sota la direcció de l'arqueòleg Sergio Arroyo i finançats per l'empresa GISA.

Aquest projecte de la nova variant plantejava dos possibles traçats, el Traçat A i el Traçat B. Els dos estan situats en una zona al nord-est de la ciutat de Girona, a la comarca del Gironès. Més concretament, afecten els termes municipals de Celrà, Bordils, Sant Julià de Ramis, Sant Joan de Mollet, Juià, Sant Martí Vell i Flaçà. Aquesta zona té una important funció estratègica des d'antic, ja que el congost que forma el Ter entre la muntanya de Sant Julià de Ramis i la població de Celrà ha estat un dels pocs passos que connectaven la plana gironina i la costa empordanesa. Si a això li sumem l'existència en aquesta àrea d'una extensa plana molt propícia per l'agricultura i el pas del riu Ter, important via de transport durant molts segles, entendrem perquè aquesta zona presenta una important ocupació humana des de la Prehistòria fins l'actualitat. Destaquen dos moments històrics concrets per la densitat de jaciments localitzats d'aquestes cronologies: l'època ibèrica, amb el poblat ibèric de Sant Julià de Ramis (s. V aC – s. I aC), situat a la muntanya del mateix nom i l'època romana, amb el *castellum,* situat sobre part de l'anterior poblat ibèric, algunes vil·les rurals i el pas de la Via Augusta molt a prop d'aquests jaciments.

METODOLOGIA

Aquest estudi d'impacte sobre el patrimoni històric i cultural es va realitzar seguint en tot moment una metodologia precisa, estructurada a partir de dues línies de treball:

- Consulta dels elements patrimonials ja registrats als inventaris de Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic de la *Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya.*

-Prospecció superficial intensiva de tot el recorregut dels dos traçats, amb els següents objectius: primer, revisar l'estat de conservació i la situació planimètrica dels elements patrimonials prèviament identificats en la consulta anterior, per tal d'avaluar l'afectació que podrien rebre amb la construcció de la nova variant; segon, identificar i delimitar, amb el treball de camp, nous elements del patrimoni arqueològic i arquitectònic, que queden registrats de forma planimètrica, fotogràfica i amb la realització de fitxes individualitzades de descripció de l'element.

RESULTATS OBTINGUTS

L'existència de dos possibles traçats (Traçat A i Traçat B) per a la construcció de la nova variant de la carretera C-66 va fer que cada traçat fos estudiat de forma diferenciada:

Traçat A: té una extensió de 10 km aproximadament, amb el seu punt d'inici al sud-est de Medinyà. El projecte discorre per sobre de l'existent carretera N-II en 2'7 km, desviant-se al sud de Medinyà i, des d'aquest punt, es dirigeix cap als municipis de Celrà i Bordils (Gironès), paral·lel al límit dels dos termes municipals. Creua transversalment la carretera C-66, circumval·lant Bordils, per enllaçar amb la carretera GIV-6701, al terme municipal de Sant Martí Vell, i seguir fins a Sant Joan de Mollet per tornar a enllaçar amb la carretera C-66, al terme municipal de Flaçà. La major part del recorregut d'aquest traçat transcorre per camps de cereals i d'arbres fruiters.

Un total de 27 elements patrimonials quedaven

afectats directament o indirectament per aquest traçat, dels quals 15 eren elements del patrimoni arqueològic i 12 del patrimoni arquitectònic. Dintre dels 15 elements del patrimoni arqueològic, 4 ja estaven registrats als inventaris de la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya i van ser revisats durant els actuals treballs i 11 van ser nous elements localitzats amb el treball de camp. Respecte a aquests últims, la majoria d'aquests punts es refereixen a camps agrícoles amb presència en superfície de materials ceràmics d'època ibèrica i, en alguns casos, també medieval. Destaquen, per l'alta densitat de materials ceràmics documentats, 5 punts: 22, 24, 26, 29, 30[1]. En tots ells apareixen bastants fragments de ceràmica oxidada ibèrica i en la majoria (excepte al punt 24) fragments de ceràmica grisa medieval. En alguns casos es documenten també fragments d'àmfora itàlica (punts 22, 26, 29) o ibèrica (punt 24). Pel que fa a l'extensió, destaca el punt 30 i, sobretot, el punt 26, amb 7 camps de conreu amb dispersió de materials antics. En general, aquests materials ceràmics podrien indicar l'existència d'estructures ibèriques o medievals al subsòl o en llocs propers. D'aquests 15 elements del patrimoni arqueològic, 9 quedaven afectats directament per la construcció de la nova variant i 6 podien quedar afectats de forma indirecta, ja que estaven situats una mica lluny del traçat. Pel que fa als 12 elements del patrimoni arquitectònic, 4 estaven registrats amb anterioritat a l'actual estudi i 8 van ser nous elements localitzats. Excepte alguna masia antiga i una fita epigràfica, la majoria de nous elements es referien a refugis i un polvorí de la Guerra Civil, que formaven part d'un camp d'aviació que s'establí entre Bordils i Celrà. Aquests refugis, construïts amb formigó i totxo, consistien en un passadís subterrani de pocs metres amb dues sortides a l'exterior. Dos d'aquests elements arquitectònics (dos refugis) estaven afectats directament, la resta es situaven allunyats del traçat, però dintre de la franja d'1 Km a banda i banda d'aquest.

Traçat B: amb una extensió aproximada de 10 Km, el seu punt d'inici se situa al terme municipal de Sarrià de Ter, en l'enllaç de la C-66 amb la C-255, discorrent per sobre la C-66, fins a la població de Celrà. Passada aquesta població, els dos traçats segueixen pràcticament el mateix recorregut. A la primera part, el traçat discorre pel congost que forma el Ter, amb un paisatge més abrupte que a la segona part, on predominen els camps de conreu.

Dels 39 elements patrimonials afectats per aquest traçat (alguns dels quals coincideixen amb elements del traçat A), 26 pertanyien al patrimoni arqueològic i 13 al patrimoni arquitectònic. Dels primers, 15 ja estaven registrats i 11 van ser localitzats durant els actuals treballs de prospecció superficial intensiva. Com al traçat A, la majoria es refereixen a camps agrícoles amb presència,

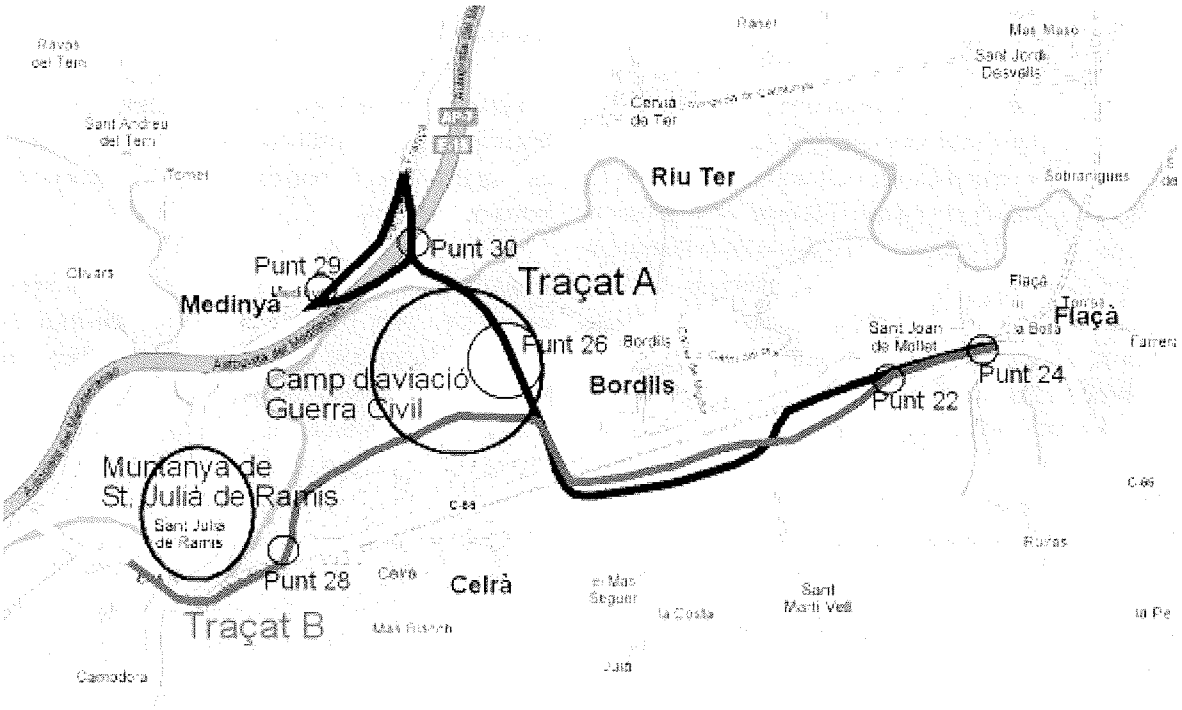

Figura 1. Planta dels dos possibles traçats i de la situació dels elements patrimonials més importants.

en algun cas molt elevada, de materials ceràmics, sobretot ibèrics. Destaquen tres punts, dos dels quals ja han estat citats al traçat A (punts 22 i 24). El tercer (punt 28) es refereix a un camp amb gran dispersió de materials ceràmics d'època ibèrica (ceràmica oxidada i àmfora), amb presència, fins i tot, de nanses i alguna vora. 9 d'aquests elements quedaven afectats directament i 17 podien estar-ho de forma indirecta. Si parlem dels 13 elements de patrimoni arquitectònic, 5 ja estaven registrats als inventaris de la *Direcció General de Patrimoni de la Generalitat.*. Amb els treballs de prospecció superficial actuals es localitzaren 8 nous elements, la majoria referents als refugis de la guerra civil dels que em parlat anteriorment, encara que també es va localitzar un conjunt de petits ponts de pedra sobre una sèquia, de cronologia indeterminada. Cap d'aquests elements quedava afectat directament per la construcció de la nova variant.

MESURES CORRECTORES

Les mesures correctores es refereixen al conjunt d'accions destinades a evitar qualsevol efecte de deteriorament o destrucció dels elements patrimonials per les obres de construcció de la nova carretera. Cada element té assignada una mesura correctora específica, depenent del tipus d'element i del seu grau de proximitat al traçat projectat. Tot i això, existeix una mesura correctora general per als dos traçats: el control per part d'un arqueòleg de qualsevol rebaix de terres que afectin al subsòl, ja que no es pot descartar l'existència d'estructures arqueològiques que no deixen cap evidència en superfície.

Per als elements patrimonials, tant arqueològics com arquitectònics, que podien estar afectats indirectament (situats dins la franja d'1 Km. a banda i banda dels dos traçats i que no es troben just per on travessen els traçats projectats), s'ha proposat tenir en tot moment present la seva situació i protegir-los, si fos necessari, davant de qualsevol afectació derivada dels treballs secundaris de l'obra (obertura de camins, acopis de terres, etc.).

D'altra banda, per als elements afectats directament les mesures correctores varien depenent, bàsicament, si són elements del patrimoni arqueològic o del patrimoni arquitectònic. Si parlem dels primers, la majoria són camps de cereals amb una densitat mitjana o alta de materials ceràmics d'època ibèrica a la majoria i medieval en alguns. Per aquests casos s'ha cregut necessari la realització mecànica d'una sèrie de rases i sondeigs per comprovar l'existència o no de restes. En cas afirmatiu, avaluar-les i delimitar-les per tal d'estudiar l'afectació que podrien rebre amb la construcció de la futura variant. Pels elements consistents en camps de conreu amb baixa densitat de materials ceràmics, la mesura correctora proposada és un control arqueològic exhaustiu dels moviments de terra efectuats per l'obra. Respecte als elements del patrimoni arquitectònic afectats directament, trobem dos casos, únicament al traçat A: una fita epigràfica i un refugi de la Guerra Civil. Pel primer cas s'ha cregut suficient amb una acurada documentació fotogràfica i amb el seu desplaçament a un lloc on no pugui ser destruïda per les obres; en el cas del refugi, al no existir una legislació municipal específica vers aquest tipus d'elements s'ha proposat la seva documentació planimètrica i fotogràfica i garantir la seva protecció.

CONCLUSIONS

El present estudi d'impacte sobre el patrimoni històric i cultural realitzat com a conseqüència de la construcció de la nova variant de la Carretera C- 66, en el tram Bordils – Celrà – Medinyà ha posat al descobert una zona amb gran densitat de jaciments arqueològics d'una àmplia cronologia. L'explicació a aquesta rellevant presència humana ve donada per la importància estratègica d'aquesta àrea, ja que ha estat un lloc de pas des de la prehistòria. A nivell cronològic, destaquen els jaciments d'època ibèrica, a causa de l'existència d'un poblat ibèric tan important com el de Sant Julià de Ramis, del que dependrien. Aquests jaciments se situen a la plana i segurament tindrien un marcat caràcter agrícola. D'altra banda, dins d'aquesta àrea, destaquen tres zones per l'elevada concentració de restes patrimonials: la pròpia muntanya de Sant Julià de Ramis, amb el poblat ibèric, el *castellum* romà i d'altres jaciments d'àmplia cronologia; el pla de Celrà, amb 7 refugis i un polvorí pertanyents a un camp d'aviació de la Guerra Civil; i una zona al sud de la població de Sant Joan de Mollet, amb 6 elements d'època ibèrica, documentats durant els actuals treballs de prospecció.

Així doncs, la finalitat d'aquest estudi ha estat la protecció d'aquests elements, per reduir al màxim els efectes negatius que podien patir amb la construcció d'una infraestructura en una zona amb grans possibilitats patrimonials com és aquesta.

NOTES

1) Numeració dels elements extreta de la memòria del present estudi d'impacte.

ESTUDIS D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI CULTURAL (ARQUEOLÒGIC, PALEONTOLÒGIC I ARQUITECTÒNIC) PER A PROJECTES D'OBRA PÚBLICA A LES COMARQUES DE GIRONA (BIENNI 2.006-07)

Francesc BUSQUETS , Àlex MORENO

Arran de l'elaboració de l' Estudi d' Impacte Ambiental de diferents Projectes d'obra pública, els promotors d'aquestes (GISA, MINISTERIO DE FOMENTO, A.D.I.F., REGSA), a través de consultories i enginyeries, han encarregat a l'empresa ATICS S.L. la redacció de la part d'aquests projectes dedicat a l' impacte sobre el Patrimoni Cultural (Patrimoni Arqueològic, Paleontològic i Arquitectònic).

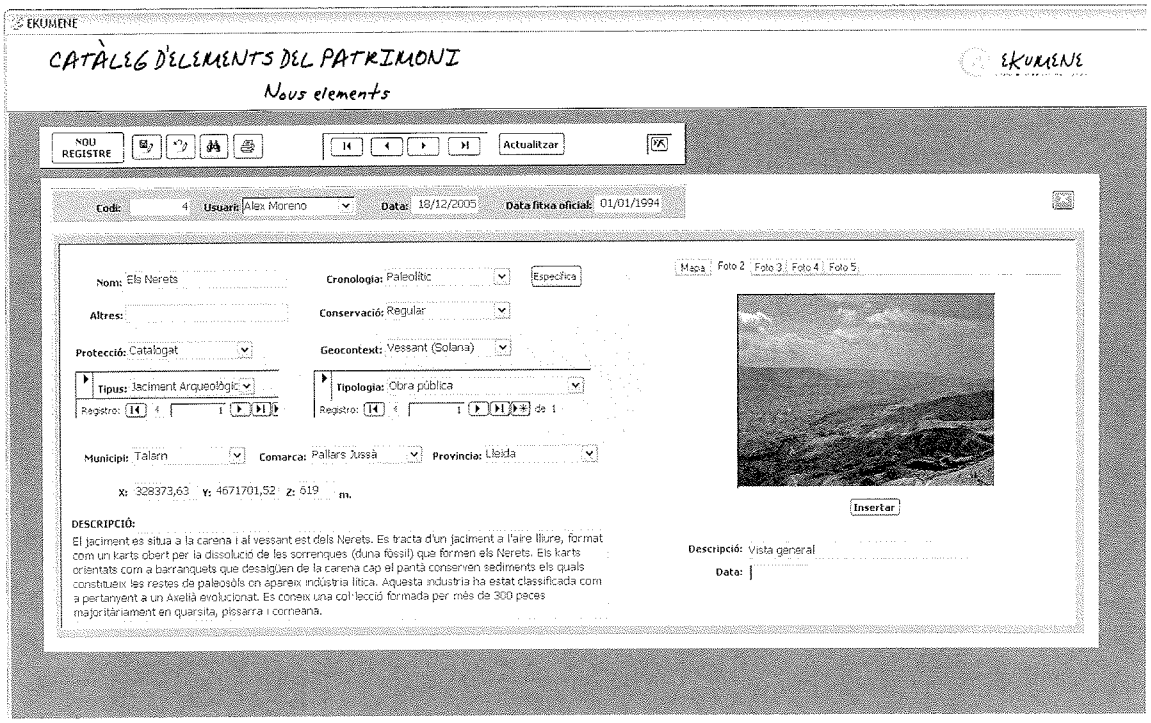
Els estudis realitzats durant el bienni 2.006-2.007 que suara presentem són els següents:

- Projecte de Millora General. Nova Carretera C-37. Tram Vall d'En Bas- Olot.
- Proyecto Constructivo de la "Autovía A2, Barcelona-Frontera Francesa. Tramo: Medinyà- Bàscara"
- Proyecto de construcción "Autovía A-26. Figueres-Olot. Tramo: Besalú-Enlace de Cabanelles"
- Proyecto de construción de la plataforma L.A.V. Madrid – Barcelona– frontera francesa. Subtramo: Llinars del Vallès – frontera francesa. Tramo: Riu Terri- Bàscara.
- Projecte d'enllaç ferroviari per al LOGIS EMPORDÀ a Vilamalla.
- Projecte de substitució de la canonada d'aigua. Reforç de la Costa Brava (TT.MM. Cellera de Ter, Anglès i Bescanó, Selva i Gironès)

L'eina per a realitzar aquest treballs ha estat el sistema d'informació geogràfica corporatiu d'ATICS SL, anomenat *Ekumene, sistema gestor del patrimoni cultural.*

Ekumene és un sistema d'informació geogràfica

Atics sl

orientat a la gestió de les dades espacials i alfanumèriques generades per Atics s.l. . Ekumene és un SIG corporatiu. Constitueix un recurs global per al funcionament diari dels treballs a realitzar per Atics sl.

Ekumene organitza la informació cartogràfica i alfanumèrica que genera l'empresa, per tal que la gestió dels recursos d'informació sigui àgil i eficient. Suporta l' inventari i l'actualització de la informació completa (cartogràfica, planimètrica i alfanumèrica) dels elements necessaris per a gestió de projectes. A més a més, permet generar cartografia general (informació bàsica) i temàtica (en funció dels atributs alfanumèrics o elements georeferenciats) de caire genèric o resultant d'explotacions particulars.

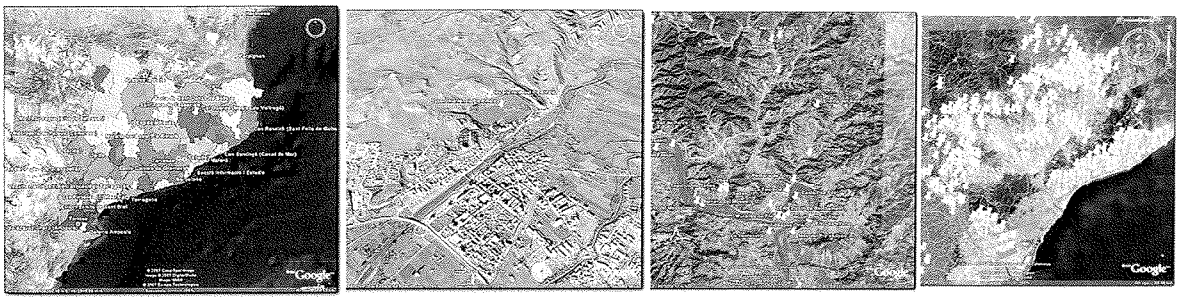
Durant l'any 2007 hem donat un pas endavant integrant el popular *Google Earth* a Ekumene. Podem exportar la informació geogràfica del nostre SIG a format KML (acrònim de *Keyhole Markup Language*), que és format el propi de *Google Earth* per representar entitats geogràfiques.

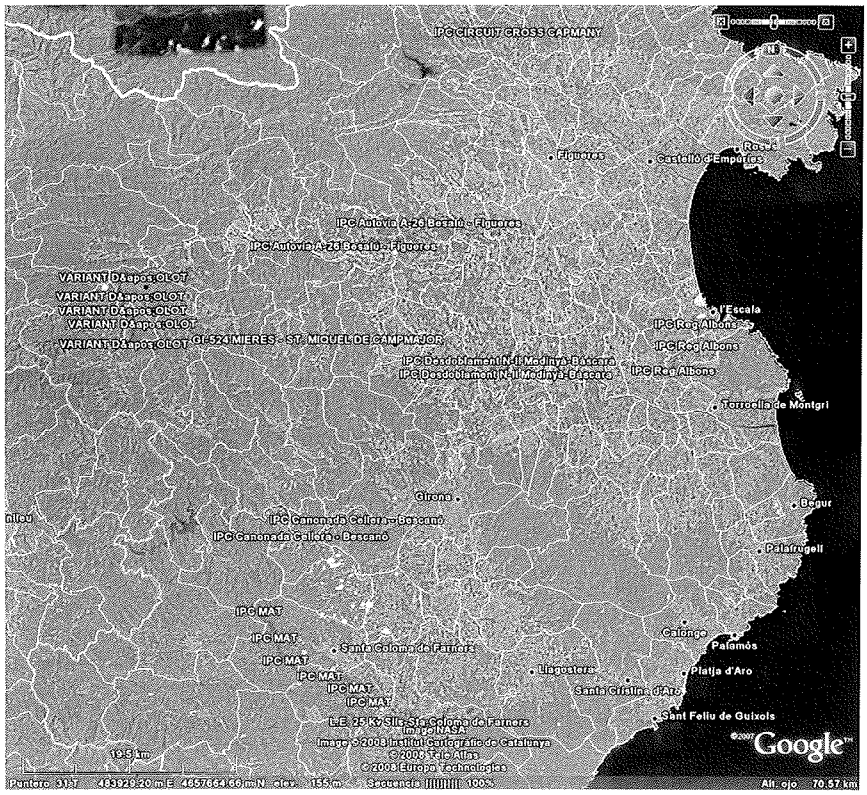
Des del mes de juny de 2007 el territori català té una cobertura del 100% amb la incorporació a *Google Earth* de les ortoimatges de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC). Ara podem explotar la potencialitat de Google Earth pel que fa a la visualització d'imatges de forma contínua (*streaming*).

Qualsevol ordinador amb connexió a Internet que tingui instal·lat *Google Earth* (gratuït) pot obrir els arxius KML i visualitzar la informació geogràfica (jaciments, intervencions, àrees de prospecció de forma simple i ràpida. És la manera més àgil de compartir informació i conèixer la localització de les entitats geogràfiques al moment.

Tots els estudis realitzats s'han estructurat en les

següents parts:

- Buidatge exhaustiu de la documentació existent a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (Àrea de Coneixement i Recerca de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) dels jaciments arqueològics que es localitzen als entorns més immediats de cadascun del projectes. Aquest buidatge es complementa amb bibliografia especialitzada.
- Buidatge exhaustiu de la documentació existent a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (Àrea de Coneixement i Recerca de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) de tots aquells elements i construccions catalogades que es als entorns més immediats de cadascun del projectes. Aquest buidatge es complementa amb bibliografia especialitzada.
- Consulta i buidatge dels diferents Catàlegs municipals del Patrimoni, o bé dels Plans Especials de Patrimoni (si estaven aprovats).
- Realització d'una prospecció arqueològica preventiva (segons el procediment establert pel Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) de les zones afectades pels nous projectes, per tal de cercar possibles nous elements patrimonials tant arqueològics com arquitectònics. Per portar a terme aquesta tasca es seguia el traçat dels diferents projectes i es delimitaven *Àrees de Prospecció (A.P.)* en funció de l'orografia, l'ús del sòl, els límits dels camps, camins i carreteres actuals. Es prospectaven cadascuna d'elles per poder documentar les possibles concentracions i afloraments de materials arqueològics i restes de construccions. Aquests treballs van estar realitzats per arqueòlegs que examinaren tota la superfície per on ha de transcórrer cada obra d'infraestructura.Per dur a terme la prospecció, els arqueòlegs anaven fent passades a peu per les zones que s'havien establert amb anterioritat fins recórrer la superfície a estudiar, alhora que s'omplia una fitxa amb els resultats. Si en una àrea prospectada es constatava la presència de materials arqueològics i/o restes constructives susceptibles d'indicar l'existència d'algun jaciment, es determinava el camp o la zona on s'havia documentat el material com a Zona d'Expectativa Arqueològica *(Z.E.A.)*.
- Les edificacions, béns immobles i elements patrimonials localitzats durant la prospecció, que no es troben catalogats a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya i/o als diferents catàlegs municipals però que tenen certa rellevància històrica i/o arquitectònica, han estat identificats amb les sigles *E.D.*
- Establiment d'una sèrie de mesures correctores a aplicar abans i durant la realització de cada projecte, a partir de tota la informació aconseguida gràcies als anteriors apartats.

RESULTATS OBTINGUTS I ESTABLIMENT DE MESURES PREVENTIVES/CORRECTORES

Els resultats obtinguts en els diferents treballs de camp s'han georeferenciat i s'ha elaborat cartografia temàtica i un estudi detallat de cada entitat patrimonial localitzada.

Tots aquests elements del Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic s'han classificat en funció del grau de protecció de l'element patrimonial (B.C.I.N./ J.A. / P. A.) segons la Llei (9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català). Per tant cada un d'ells presenta un Nivell de Sensibilitat d'acord amb aquesta protecció. La divisió és la següent:

- Aquells elements del Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic que estan declarats BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional, segons la Llei 9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català). Els elements patrimonials amb aquesta catalogació reben la més alta protecció, segons la citada legislació. Els seu Nivell de Sensibilitat és Molt Alt i, conseqüentment, es produiria una pèrdua permanent d'aquest patrimoni, sense cap possible recuperació, ni amb l'aplicació de mesures protectores o correctores.
- Aquells elements del Patrimoni Arqueològic que estan catalogats i per tant protegits segons la Llei 9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català. Degut a aquest grau de protecció, cada un d'aquests elements té un Nivell de Sensibilitat Alt i el su entorn més immediat un nivell de Sensibilitat Moderat. És per això que s'haurien d'aplicar mesures correctores o protectores severes.
- Aquells elements del Patrimoni Arquitectònic que estan catalogats i per tant protegits segons la llei 9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català. Degut a aquest grau de protecció, cada un d'aquests

elements té un Nivell de Sensibilitat Alt. És per això que hauran d'aplicar-se mesures correctores o protectores severes.

- Aquells elements patrimonials (Zones d'Expectativa Arqueològica / Edificacions no catalogades) documentats com a conseqüència de la prospecció arqueològica preventiva (segons el procediment establert pel Decret 78/2002, del 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic).

Zones d'expectativa arqueològica (Z.E.A.)
Edificis rellevants no catalogats (E.D.)
Així, depenent de la del grau de protecció de l'element patrimonial (B.C.I.N./ J.A. / P.A/ Z.E.A./ E.D.) s'establien una sèrie de mesures preventives/correctores concretes per a cada element.

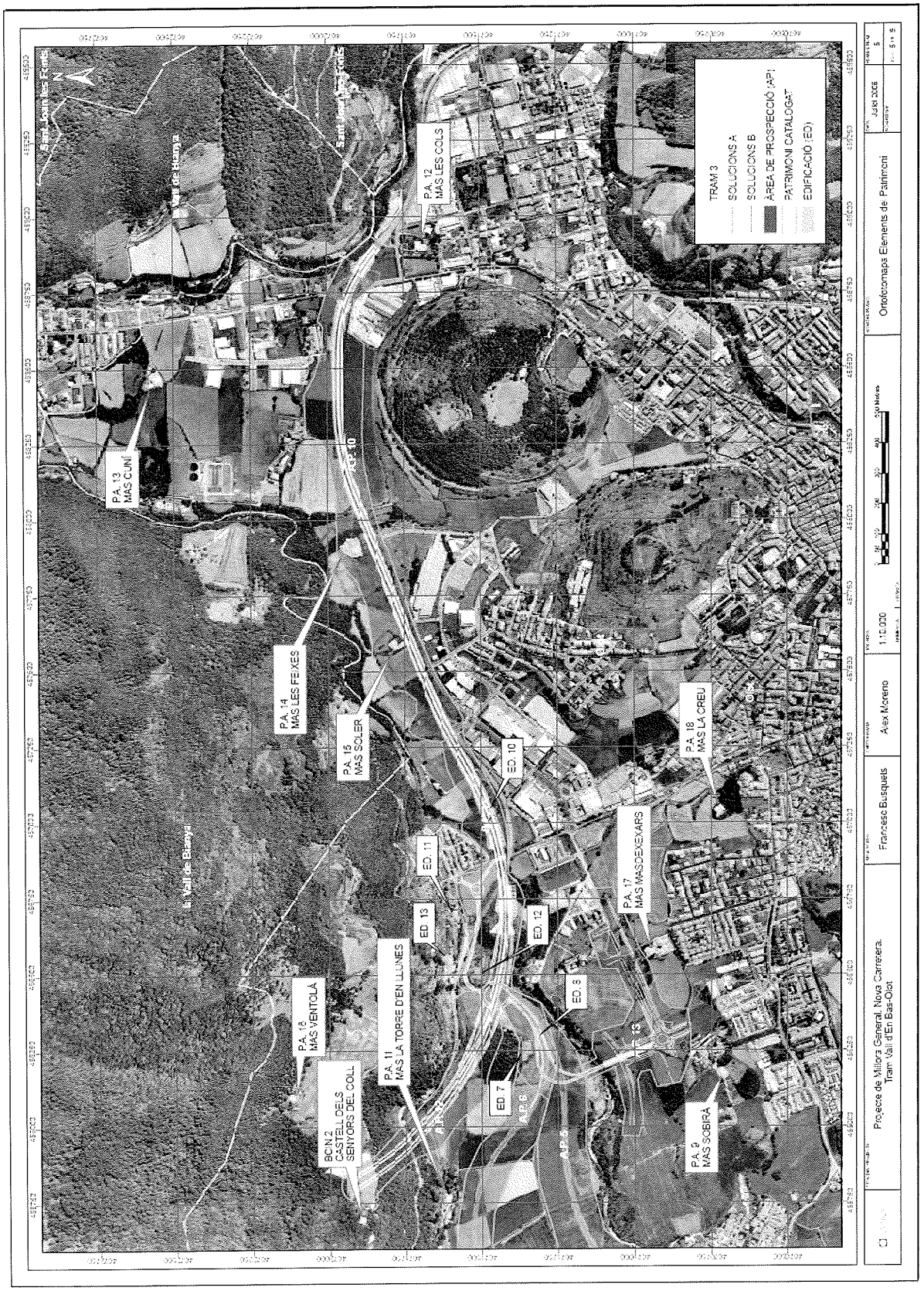
Projecte de Millora General. Nova Carretera C-37. Tram Vall d'En Bas- Olot

Element	Afecció	Mesures correctores
E.D.8: POU CIRCULAR	SI	Estudi històric-arqueològic, gràfic i planimètric
E.D.10: CanBrugats-Can Brugadolls	SI	Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric

Proyecto Constructivo de la "Autovía A2, Barcelona-Frontera Francesa. Tramo: Medinyà- Bàscara"

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N. 1: FORTFUSELLER (TORRE DEL TELÉGRAF OTORRE DE FELLINES)	ENTORN IMMEDIAT	Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...)
J.A. 1: RESTAURANT LA SAUSA	ENTORN IMMEDIAT	- Evitar qualsevol afectació directa sobre aquest espai - Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva
P.A. 1 MAS FONOLLET / CAPELLA DE SANT MIQUEL	ENTORN IMMEDIAT	Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...)
Z.E.A. 1	SI	- Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva
E.D.2	SI	- Documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) de l' edificació. - Control i seguiment arqueològic de la deconstrucció de l'element

Projecte de Millora General. Nova Carretera C-37. Tram Vall d'En Bas- Olot

Proyecto Constructivo de la "Autovía A2, Barcelona-Frontera Francesa. Tramo: Medinyà- Bàscara"

Proyecto de construcción "Autovía A-26. Figueres-Olot. Tramo: Besalú-Enlace de Cabanelles"

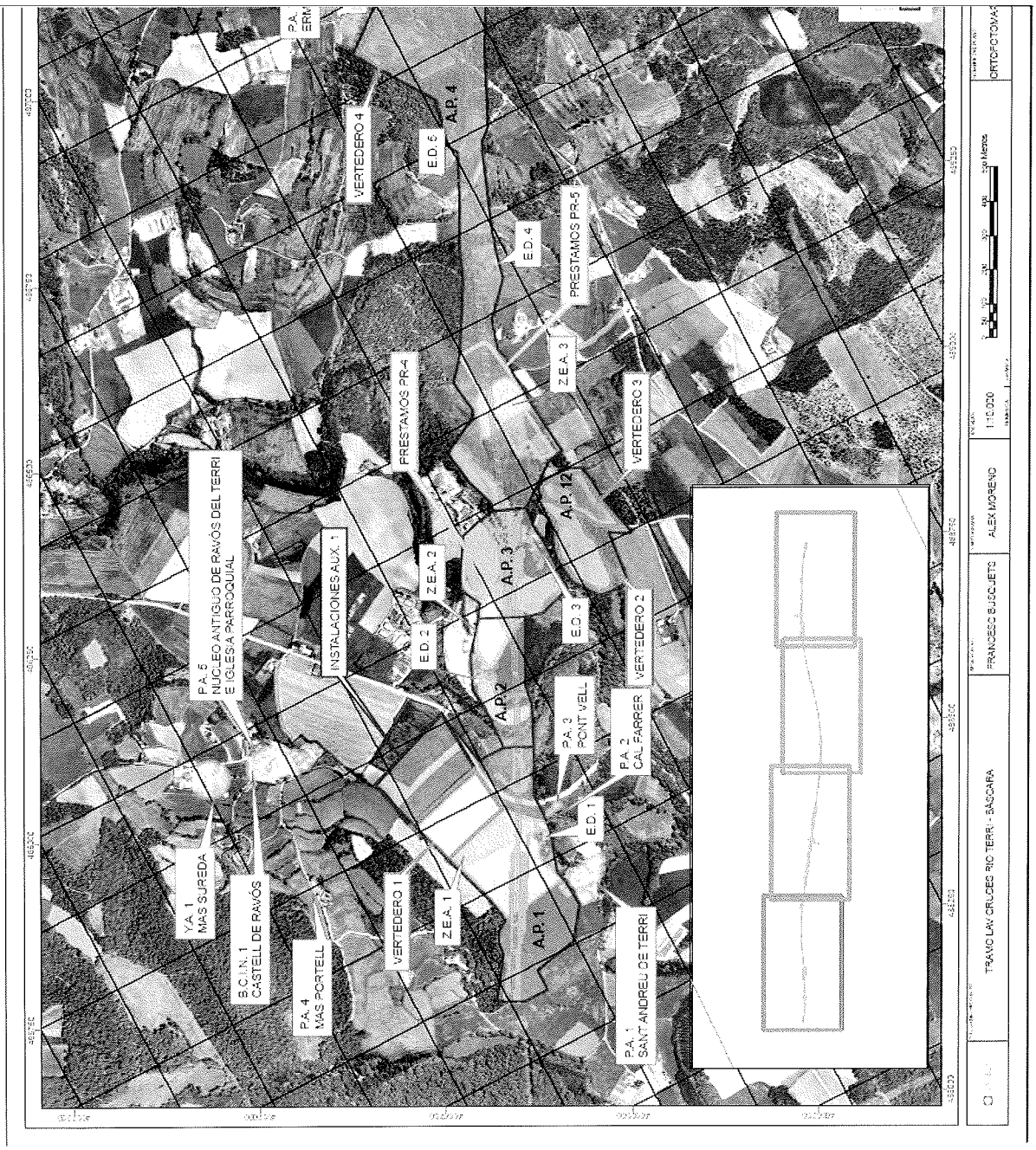
Element	Afecció	Mesures correctores
J.A. 1: CAN BELLSOLÀ	PARCIAL	- Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva
J.A.2 SOTA LA BRUGUERA DE CAN BELLSOLÀ	PARCIAL	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona
J.P. 1: CAN MARIFONT J.P. 2: CAN JAN J.P. 3: CRUÏLLA DE MAIÀ DE MONTCAL J.P.4 : CRUÏLLA DE DOSQUERS	SI	- Control i seguiment paleontològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona .si fos necessari una excavació paleontològica exhaustiva
Z.P. 1	SI	- Control i seguiment paleontològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona .si fos necessari una excavació paleontològica exhaustiva
E D. 2: HOSTAL DE LA COSTA. ED. 3 HOSTAL D'EN VILAR ED. 4 PONT	ENTORN	Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)

Proyecto de construción de la plataforma L.A.V. Madrid – Barcelona– frontera francesa. Subtramo: Llinars del Vallès – frontera francesa. Tramo: Riu Terri- Bàscara

Element	Afecció	Mesures correctores
Z.E.A. 1 Z.E.A. 2 Z.E.A. 4	SI	- Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva
E.D. 8 BASSA DEL MOLÍ DEL MAS XIBECA O DEL MAS COSTA O DE LA RATA	SI	- Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric - Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .neteja i delimitació estructures .si fos necessari una excavació exhaustiva

Proyecto de construcción Autovía A-26 Figueres-Olot
Tramo: Besalú-Enlace de Cabanelles
Jaume Díaz
Alex Moreno
1:10.000
Ortofotomapa resultado de la prospección arqueológica.
Elemento del Patrimonio Cultural
Abril 2007
TODOS LOS ELEMENTOS DEL PATRIMONIO TIENEN UN NIVEL DE SENSIBILIDAD ALTO
Ed. 1
Ed. 4
Y.P. 2
Cruïlla de Mala de Morasol
Y.P. 4
Cruïlla de Descavers
Y.P. 1
Yacimiento Paleontológico de Can Manfont
P.A. 1
Can Manfont
Y.P. 2
Can Jan
P.A. 2
Can Riera
A.P. 2
Y.P. 5
Incasol
A.P. 1
Alternativa 2
Alternativa Seleccionada
Límite Municipal
Área de Prospección (A.P.)
Yacimiento Paleontológico (Y.P.)
Patrimonio Arquitectónico (P.A.)
Edificación (Ed.)
Zona de Excavación Paleontológica (ZEP)

Proyecto de construción de la plataforma L.A.V. Madrid – Barcelona– frontera francesa. Subtramo: Llinars del Vallès – frontera francesa. Tramo: Riu Terri- Bàscara

Projecte d'enllaç ferroviari per al LOGIS EMPORDÀ a Vilamalla

Element	Afecció	Mesures correctores
Z.E.A. 1	SI	- Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva
E.D. 1 MAS D'EN CORS	SI	- Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric
TROBALLES AÏLLADES	SI	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona .si fos necessari una excavació exhaustiva

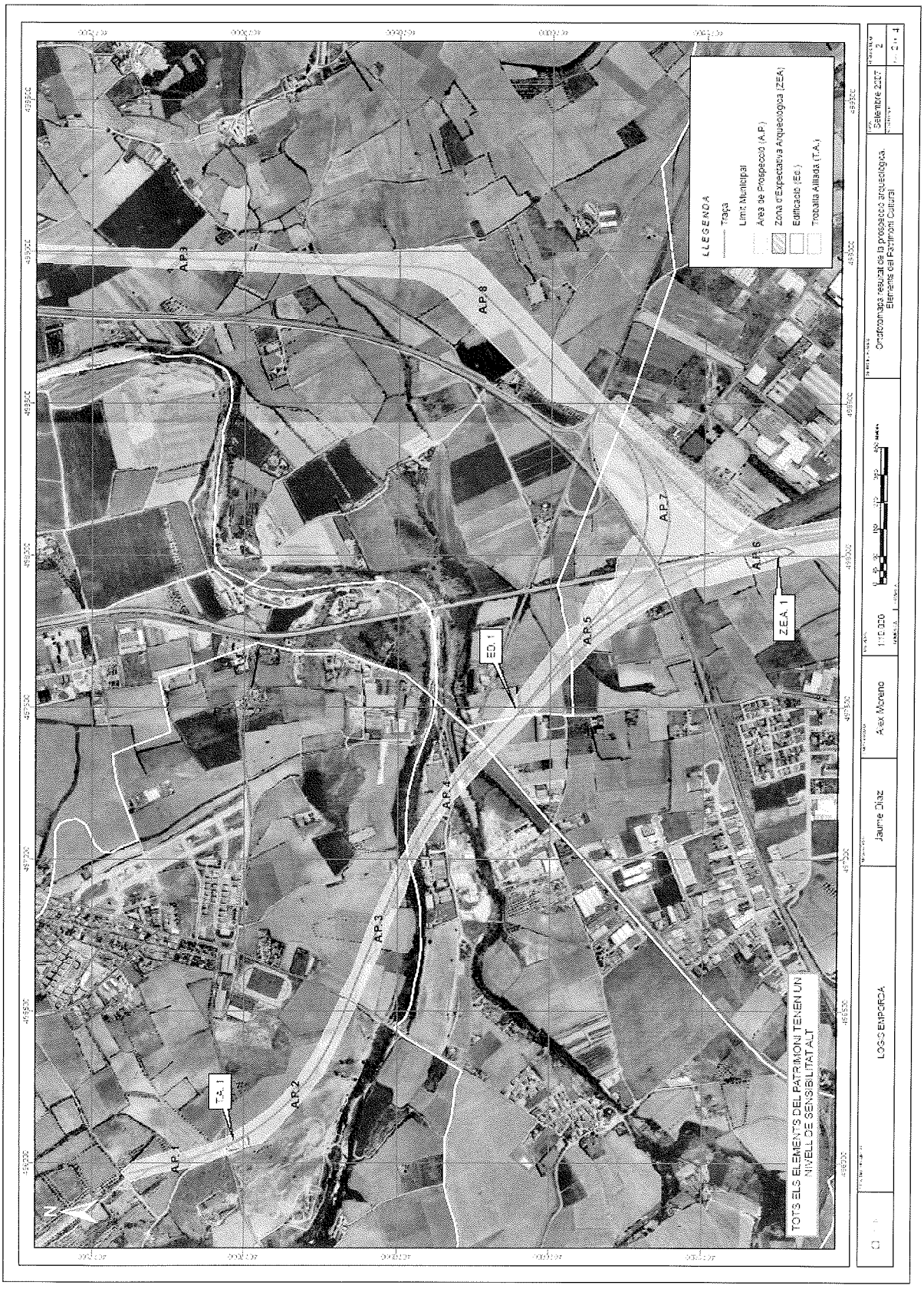
Projecte de substitució de la canonada d'aigua. Reforç de la Costa Brava (TT.MM. Cellera de Ter, Anglès i Bescanó, Selva i Gironès)

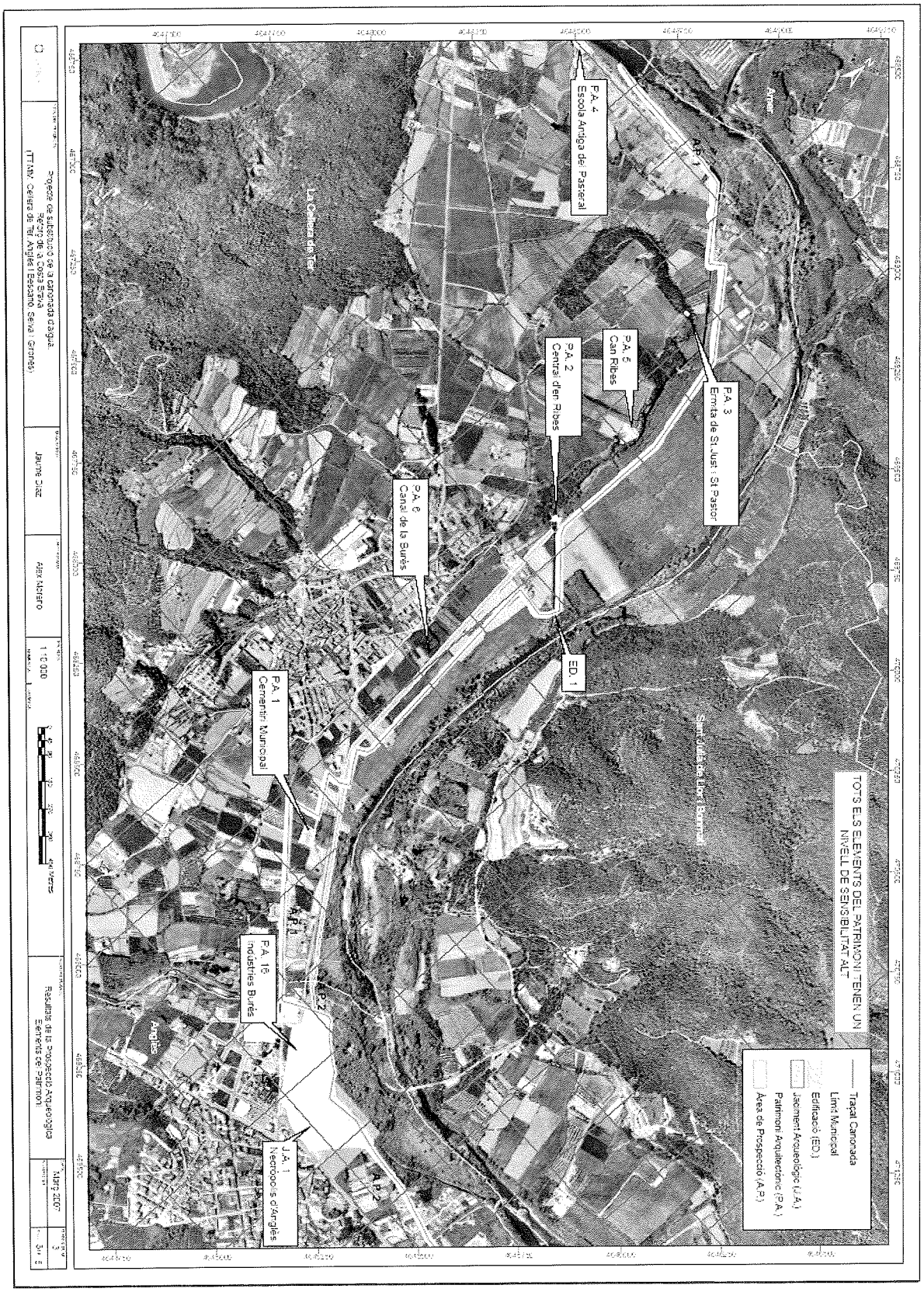
Element	Afecció	Mesures correctores
J.A. 1: NECRÒPOLIS D'ANGLÈS	PARCIAL	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona .si fos necessari una excavació exhaustiva
P.A. 10: TRAÇAT DE L'ANTIC CARRILET GIRONA-OLOT	SI	- Garantir la reposició i restitució del traçat de la Via Verda, o antic carrilet Girona-Olot, un cop realitzats els treballs derivats de l'execució del projecte.

A la vegada, també per cadascun dels Projectes estudiats s'estblien mesures preventives/correctores de caràcter més general, consistents en:

- Efectuar un **control arqueològic durant els moviments de terres** en tots els seus aspectes (desbrossament, remocions de terres, zones de préstec de terres, obertura de nous camins, etc.).

Projecte d'enllaç ferroviari per al LOGIS EMPORDÀ a Vilamalla.

Projecte de substitució de la canonada d'aigua. Reforç de la Costa Brava (TT.MM. Cellera de Ter, Anglès i Bescanó, Selva i Gironès)